

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BİLİM DALI

REFİ CEVAT ULUNAY
VE ALEMDAR GAZETESİ

Sebahaddin MIHÇI

Doktora Tezi

Danışman
Prof. Dr. Necmi UYANIK

Konya – 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	VI
SUMMARY	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1. REFİ CEVAT'IN HAYATI	8
1.1. AİLESİ.....	8
1.1.1. İsmi.....	9
1.1.2. Mevleviliği.....	10
1.1.3. Ailedeki Siyasî Şahsiyetler	11
1.1.3.a. Ali Muhittin Paşa.....	12
1.1.3.b. Mehmet Emin Efendi.....	13
1.1.3.c. Diğer Şahsiyetler	14
1.2. ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ.....	15
1.3. GAZETECİLİKTE İLK TECRÜBELERİ	17
1.3.1. Tanin ve İkdam'da Muhabirliği.....	18
1.3.2. Gıdık ve Kalem'de Mizah Yazarlığı.....	22
1.3.3. Şehrah'ta Gazete Yöneticiliği	23
1.3.3.a. Şehrah Serisinde Alemdar.....	25
1.3.3.b. Şehrah'ın Yayın Süreci ve Politikası	26
1.3.4. Teşrih'te Başyazarlığı.....	32
1.3.5. Alemdar Gazetesini Yayımlaması	34
1.4. SÜRGÜNÜ	35
1.4.1. Sinop Dönemi.....	36
1.4.2. Çorum Dönemi	37
1.4.3. Konya Dönemi	38
1.4.4. Sürgünlerin Affı ve İstanbul'a Dönüş.....	39
1.5. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ FAALİYETLERİ	41
1.5.1. Gazetecilik Faaliyetleri	42
1.5.2. Siyasî Faaliyetleri	43
1.5.3. Yurt Dışına Kaçışı	46
1.6. 1922-1938 YURT DIŞI YILLARI	48
1.7. 1938 SONRASI HAYATI.....	60
1.7.1. Fıkra Yazarlığı	62
1.7.2. Evliliği	66
1.7.3. Ölümü.....	69
1.8. ESERLERİ	70
1.8.1. Telif Eserleri.....	71
1.8.2. Tercüme Eserleri	76
2. BALKAN SAVAŞI DÖNEMİNDE ALEMDAR GAZETESİ (1912-1913)	79
2.1. GAZETENİN KİMLİK BİLGİLERİ	80
2.1.1. Yayın Süreci	81
2.1.2. Gazetenin Yönetimi.....	86
2.1.3. Şekil ve İçeriği.....	88

2.1.3.a. Manşet Bilgileri.....	88
2.1.3.b. Numara Sistemi	89
2.1.3.c. Tirajı	90
2.1.3.d. Sayfa ve İçerikleri.....	91
2.1.3.e. Yayın Kadrosu	92
2.2. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA DÖNEMİ	98
2.2.1. İttihat ve Terakki ile Mücadele	99
2.2.2. Balkan Savaşı	102
2.3. KÂMİL PAŞA DÖNEMİ	104
2.3.1. İç Siyasette Gelişmeler	107
2.3.2. Barış Görüşmeleri ve Babıâli Baskını	110
2.4. MAHMUT ŞEVKET PAŞA DÖNEMİ.....	115
2.4.1. Balkan Savaşı'nın İkinci Devresi.....	118
2.4.2. Taklib-i Hükûmet Teşebbüsü.....	121
2.4.3. Mahmut Şevket Paşa Suikastı ve Refi Cevat.....	123
3. MÜTAREKE DÖNEMİNDE ALEMDAR GAZETESİ (1918-1921)	128
3.1. MÜTAREKE DÖNEMİ ALEMDARI'NIN ÖZELLİKLERİ.....	130
3.1.1. Yayın Süreci	130
3.1.2. Gazete Yönetimi	133
3.1.3. Şekil ve İçeriği.....	136
3.1.2.a. Manşet Bilgileri.....	136
3.1.2.b. Numara Sistemi	139
3.1.2.c. Tirajı	140
3.1.2.d. Sayfa ve İçerikleri.....	141
3.1.2.e. Yayın Kadrosu	143
3.2. ALEMDAR'IN YENİ DÖNEMİ GENEL SİYASETİ.....	146
3.3. TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİ	147
3.4. DAMAT FERİT PAŞA'NIN İLK HÜKÜMETİ DÖNEMİ	156
3.4.1. İzmir'in İşgaline Tepkiler	161
3.4.2. Damat Ferit Paşa'nın İkinci Kabinesi	165
3.4.3. Damat Ferit Paşa'nın Üçüncü Kabinesi.....	170
3.3.3.a. Kuvayimilliyeye Hakkındaki İlk Düşünceler	170
3.3.3.b. Manda Hakkındaki Görüşleri	178
3.3.3.c. Ali Muhittin Paşa'nın Faaliyetleri ve Tutuklanması	180
3.5. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİ.....	185
3.5.1. Kuvayimilliyeye Hakkındaki Kanaat Değişikliği.....	186
3.5.2. 1919 Seçimleri Değerlendirmesi	194
3.5.3. Meclis-i Mebusan Değerlendirmesi	202
3.6. SALİH PAŞA HÜKÜMETİ DÖNEMİ	206
3.7. DAMAT FERİT PAŞA'NIN SON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ	211
3.7.1. Sevr Muahedenamesi ve Yunan İşgali Değerlendirmesi	216
3.7.2. Damat Ferit Paşa'nın Beşinci Kabinesi.....	222
3.8. TEVFİK PAŞA'NIN SON HÜKÜMETİ DÖNEMİ	229
SONUÇ	238
KAYNAKÇA.....	244
EKLER	274
ÖZGEÇMİŞ	294

ÖN SÖZ

Türkiye’de XIX. yy.da ilk örnekleri görülen gazetecilik ancak II.Meşrutiyet yıllarında renkli ve yoğun bir dönem yaşamaya başlamıştır. Basın tarihi açısından Meşrutiyet, I. Cihan Harbi ve Mütareke şeklinde bölümlenebilen yıllarda *Alemdar*, hem Balkan Savaşı’na hem de Mütareke Dönemi’ne şahitlik yapmış bir gazetedir. Bilhassa yayın hayatının son kısmındaki politikası ile de dönem basınının “Mütareke Basını” diye adlandırılmasında başlıca unsurlardan biri olmuştur. Bu çalışma, her iki dönem *Alemdar* gazetesini ve onun ismiyle özdeşleşen imtiyaz sahibi ve başyazarı Refi Cevat’ın (Ulunay) hayatını konu almaktadır.

Alemdar, yayın hayatının büyük bir bölümünde Refi Cevat tarafından yayımlanmıştır. Günümüzde Refi Cevat, Millî Mücadele Dönemi’nin en keskin kalemlerinden biri olarak tanınırken Ulunay soyadıyla 1960’larda *Milliyet*’teki fıkralarıyla Osmanlı’dan kalma bir yazar olarak bilinmektedir. Bu tez; *Alemdar* sahibinin hayatını ve gazetenin Refi Cevat yönetimindeki yayın politikasını içermektedir. Bir anlamda biyografik çalışma ile gazete incelemesi iç içedir.

Konu üzerine, 2000 yılında başladığım doktora programım sırasında “Türk Siyasî Hayatında Refi Cevat Ulunay’ın Muhalefet Anlayışı” adlı tez ile çalışması ile eğilmişim. Tamamlanamayan tez çalışmasının sınırları, çeşitli aşamalardan sonra bu kez *Alemdar* gazetesini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. İlk bölüm Refi Cevat biyografisine ayrılırken ikinci ve üçüncü bölümleri, *Alemdar*’ın 1912-1913 ve yine 1918-1921 şeklinde tarihlenen yayın süreçlerinde incelemesi oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada temel kaynak *Alemdar* gazetesi, Refi Cevat’ın ömrü boyunca katkıda bulunduğu tüm gazete ve dergiler, hatıratlar ve arşiv belgeleridir.

Çalışmanın bu neticeye ulaşmasında katkı ve desteğini esirgemeyen, kaynaklarını paylaşan başta danışmanım Prof. Dr. Necmi Uyanık olmak üzere tüm Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü akademik personeline teşekkür ederim. Yine tez izleme komitesinde tezimi takip eden Prof. Dr. Caner Arabacı ve Dr. Mehmet Yılmaz’a ayrıca teşekkür ederim. Temel kaynaklara ulaşmam konusunda yardımcı olan ilgili tüm arşiv, kütüphane ve kurum çalışanlarına ve dostlarıma ayrıca teşekkür ederim. Uzun bir sürece yayılan çalışmam sırasında en büyük fedakârlığı gösteren ve destek veren aileme sevgi ve minnetlerimi arz ederim.

Sebahaddin MIHÇI

Konya - 2020

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sebahaddin MIHÇI	Numarası: 074102051002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Necmi UYANIK	
Tezin Adı		Refi Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi	

ÖZET

Refi Cevat Ulunay (1890-1968), Osmanlı'da mutasarrıflık ve valilik yapan Ali Muhittin Paşa'nın oğlu olup soyu, Mevlâna Celaleddin Rumî'ye dayanmaktadır. Galatasaray Lisesinde eğitimini tamamlayıp gazetecilik mesleğine girmiştir. *Sabah* ve *Şehrah* gazetelerinde İttihat ve Terakki'ye muhalif bir çevrenin içinde yer almıştır. İmtiyazı kendisinde olan *Alemdar*, önce *Şehrah* serisi içerisinde, 1912'den itibaren de onun sahipliğinde yayımlamıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde *Alemdar* gazetesi, 1913-1918 arası hariç olmak üzere 1911-1921 tarihleri arasında yayımlanmış, faaliyet dönemi boyunca Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na taraftar ve İttihat ve Terakki'ye karşı olmuştur.

Bu çalışmanın ilk bölümünde; Refi Cevat Ulunay biyografisi yazılmış, yurt dışındaki hayatı, 1938-1968 arasındaki gazetecilik faaliyetleri ve eserleri tespit edilmiştir. İkinci bölümde; *Alemdar*'ın 1912-1913 arasındaki dönemi, üçüncü bölümde ise 1918-1921 arasındaki dönemi incelenmiştir. Refi Cevat'ın ve gazetesinin Millî Mücadeleye yönelik yazılarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda, işgal ve direniş haberlerini kamuoyundan gizlemek, İngiliz Muhipler Cemiyetine sözcü olmak, İngiltere lehine propaganda yapmak, milli mücadeleye

karşı olmak, İstanbul Hükûmetlerine Millî Mücadeleye karşı daha aktif faaliyet göstermesi için baskı yapmak, Kuvayımilliye önderlerini iktidara gelmek isteyen İttihatçılar olarak lanse ettirmek, Türk İstiklal Harbi'ndeki cepheler ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yalan-yanlış haberler vermek gösterilebilir.

Mütareke Basını olarak adlandırılan muhalif basının en keskin örneklerinden birini teşkil eden *Alemdar* gazetesinde sergilenen fikirler, dönemin teslimiyetçi zihniyetinin anlaşılması açısından önem arz eder.

Anahtar Kelimeler: Refi Cevat Ulunay, Alemdar gazetesi, Osmanlı basını, Millî Mücadele Dönemi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Şehrah gazetesi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sebahaddin MIHÇI	Numarası: 074102051002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Necmi UYANIK	
Tezin Adı		Refi Cevat Ulunay and Alemdar Newspaper	

SUMMARY

Refi Cevat Ulunay (1890-1968) was the son of Ali Muhittin Pasha, who served as tenant and governor in the Ottoman Empire, and he was a descendant of Mevlana Celaleddin Rumi. He completed education in Galatasaray High School and entered the journalism profession. He took part in an environment which was opposed to “İttihat ve Terakki” (Committee of Union and Progress) in the newspaper “Sabah” and “Şehrah”. “Alemdar”, whose concession was belong to himself was published in the series of “Şehrah” at first, but it was published under his ownership after 1912.

In Second Constitutional Era, the Alemdar newspaper; which was being shown in press life simultaneously with “Hürriyet ve İtilaf” (Freedom and Entente Party), has been published, between 1912 to 1921(except 1913-1918) was a supported of "Hürriyet ve İtilaf", on the other hand it has opposed to “İttihat ve Terakki” during the activity period.

In the first part of this thesis, biography of Refi Cevat Ulunay is written, his life in abroad and his journalism and works between 1938-1968 is determined. In the second part, Alemdar’s life between 1912-1913, and in the third part, its life between 1918-1921 is analyzed. Refi Cevat editorials and news about the National Struggle as the main editor of Alemdar Newspaper have been evaluated. In this content, as

examples can be shown; to become an advocate for “İngiliz Muhipler Cemiyeti” (Association of the Friends of England), to disapprove of military resistance with the claim of worse results occurs, to pretend the leaders of National Forces as Unionist, who wants to come to power, to hide the news of the occupation and resistance from public, to make psychological preparation of the people for the new occupation, to give false reports and fake news about front leaders in the Turkish Independence War and Mustafa Kemal Pasha, to make more pressure on İstanbul Governments for make action against the National Struggle.

Analysis of editorial policy of the Alemdar newspaper which is one of the sharpest and strict sample that called as armistice press is so important for understand the submissive mentality of that era.

Keywords: Refi Cevad Ulunay, Alemdar newspaper, Ottoman press, National Struggle period, Hürriyet ve İtilaf Party, Sehra newspaper

KISALTMALAR

AİT	: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
ATASE	: Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B.	: Belge Numarası
B.T.	: Belge Tarihi
Bk.	: Bakınız
BCA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
– DH.	: Dâhiliye Nezareti
– EUM.	: Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü
– İ..MMS	: İradeler – Meclis-i Mahsus
– KMS.	: Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti
– MH.	: Muhasebe Kalemi
– MTK.	: Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti
– MUİ.	: Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
– MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
– Y..PRK.TKM.	:Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
C.	: Cilt
Cm	: Santimetre
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi
Ens.	: Enstitüsü

H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
MK	: Millî Kütüphane
– BYG KUP	: Basın Yayın Gazete Kupürleri-Atatürk Kitaplığı
M.	: Milâdi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MMA	: Mevlâna Müzesi Arşivi
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilâtı
R.	: Rumî
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şb.	: Şube
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
Üniv.	: Üniversitesi
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti şahısları, olayları, kurumları, kültürü ile bir "Osmanlı" varlığı üzerinde tesis edilmiştir. Devletin siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik perspektifini, hafızasını yakın planda Millî Mücadele, biraz geniş çerçevede ise Meşrutiyet Dönemi olayları şekillendirir. 1908'de ikinci kez uygulamaya konan Meşrutiyet; bir parlamento ile birlikte ilk uygulamasından farklı olarak siyasî kültüre, siyasî fırkalar ve fikirlerin sergilendiği hür bir basın kazandırdığı için Türk siyasî hayatında bir dönüm noktası teşkil eder. Meşrutiyet Dönemi'ndeki firkalaşma süreci ise ilk defa yasal zeminde bir iktidar-muhalefet mücadelesinin doğmasına neden olur.

Meşrutiyet Dönemi'ne damgasını vuran en önemli siyasî örgüt, İttihat ve Terakki Cemiyetidir. Meşrutiyet'in on yıllık devresinde hemen hemen tüm kabinelere¹ dolaylı etkileri veya doğrudan teşkili bakımından iktidar, hep cemiyetin kontrolünde ve elinde kabul edilmiştir. Dolayısıyla muhalefet kavramı da diğer hükümetler döneminde bile İttihat ve Terakki dışındaki tüm siyasî parti, dernek ve cemiyetler için kullanılmıştır. Farklı isim ve şekillerde, meclis içi ve dışında ortaya çıkan tüm siyasî örgütlerin, iktidar gücünü temsil eden İttihat ve Terakki muhalifliği çizgisinde birleştiği görülecektir. Bu birleşmenin fırka bazında en uç ürünü; Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altındaki bir tür muhalefet ittifakıdır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin siyasî teşekkülleri en büyük gücünü basından alır. Kurulan hemen her siyasî fırka, bir gazeteye sahip olup propaganda vasıtası olarak onu kullanmak istemiştir. Meşrutiyet'le gelen siyasî hürriyet, basın hürriyetini de beraberinde getirir. Muhalefetin en güçlü aracı, sesi, silahı sayılabilecek basın dünyasında, Meşrutiyetle birlikte bir "matbuat çığırnlığı" yaşanmıştır.² Muhalif basın denilince, yayın süresi birkaç sayı ile sınırlı kalmayan, yüksek bir tiraja ulaşan, ciddi

¹ 1908-1918 kabineleri: Kâmil Paşa (Ağustos 1908-Ocak 1909), Hüseyin Hilmi Paşa (Şubat-Nisan 1909 ve Mayıs 1909-Ocak 1910), İbrahim Hakkı Paşa (Ocak 1910-Ekim 1911), Said Paşa (Ekim 1911-Temmuz 1912), Ahmet Muhtar Paşa (Temmuz-Ekim 1912), Kâmil Paşa (Kasım 1912-Ocak 1913), Mahmut Şevket Paşa (Ocak-Haziran 1913), Said Halim Paşa (Haziran 1913-Şubat 1917), Talât Paşa (Şubat 1917-Ekim 1918). 1912'de altı ay kadar devam eden Gazi Ahmet Muhtar ve Kâmil Paşa kabinelerini İttihat ve Terakki iktidarı dışında tutmak gerekir.

² Bu dönemde çıkan gazetelerin sayısı ve listesi için bk. Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)", *Kebikeç*, 1995-1996, S. 2-3; 21 Mart 1909 tarihli Takvim-i Vakayi esas alınarak 29 Temmuz 1908'den itibaren imtiyazı alınan gazete ve mecmuaların listesi verilir. İstanbul Matbuat Cemiyetinin 1933 yılı için çıkardığı almanakta 1908-1909 seneleri içinde yayımlanan gazete ve dergi sayısı 353 olarak verilir; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981, s. 27.

eleştirilerde bulunabilen gazete ve dergiler söz konusudur. Fırkaların “nâşir-i efkârı” dışındaki gazetelerin genelde iktidar karşıtlığı fikrinde birleştikleri görüntüsü hakimdir. Gazetecilik mesleği açısından muhalefet, doğal sayılmalıdır.³ İttihatçı cephede resmî yayın organı *Şûra-yı Ümmet*'in yanı sıra *Tanin*, Selânik'te *Silah*, *Süngü*, *Bomba*, Manastır'da *Neyyir-i Hakikat* bilinen gazetelerdir. Ahrar Fırkasının yayın organı olarak *Osmanlı*, Mevlânzade Rıfat'ın çıkardığı *Hukuk-ı Umumiye* ve *Serbesti*, muhalefet cephesinin güdümlü yayın organlarıdır. *Servet-i Fünun*, *Yeni Gazete* Kâmil Paşa'yı tutan yayınlar yaparken *İkdam*, *Sabah*, *Serbesti*, Murat Bey'in yeniden çıkarmaya başladığı *Mizan* ve azınlıkların çıkarmış olduğu *Sada-yı Millet* gibi gazetelerin de Ahrar'a meylettği ifade edilir.⁴ Tarafsız görünen gazeteler ise İstibdat Dönemi'nden beri çıkmakta olan *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* gazeteleridir.⁵

31 Mart Vak'ası gibi örneklerden sorumlu tutulan basına, aynı yıl yeni bir yasal düzenleme getirilir. Ayaklanma sonrası gazete sahiplerine sorumluluk yüklenir.⁶ Bu dönemde de basın, muhalefet fırkalarını desteklemekten geri kalmayacak, önce Mutedil Hürriyetperveran Fırkası *Tanzimat* serisi⁷ ile sesini

³ Gazeteci her şeyden önce empoze edilmek istenen görüşlerin karşısında olmalıdır. Olayı tek yanlı değil, tüm boyutları ile aydınlatmak, basının temel işlevlerinden birisidir. ... Ancak muhalif tavırdan kasıt, olayın kurcalanarak aksayan yönlerini bulmak, daha iyisi ve daha güzelinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Yoksa amaç felâket haberciliği yapmak, her şeyi karalamak değildir. Gerçeği ortaya çıkarmak, doğruyu, daha iyiyi, daha güzeli bulmak için eleştirel bir tavır takınmak, irdellemek ve bu anlamda muhalif konumda olmaktır. Muhalif olmanın diğer bir anlamı da, alternatifleri ortaya çıkarmak ve toplumun tartışmasına olanak sağlamaktır; Atilla Özsever, “Gazeteci Neden 'Muhalif Olmalıdır?’”, *Mülkiyeliler Birliği*, C.12, S. 95, Mayıs 1998, s. 42-43.

⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C.2, İstanbul 1999, s. 278, Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s. 25. 31 Mart Olayları sırasında *Volkan* gibi *Serbesti* ve *İkdam* da kışkırtıcı olduğuna dair bk. Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1995, s. 109.

⁵ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s. 26.

⁶ Vasfî Raşid Sevig, “İkinci Meşrutiyette Basın”, *Yasama ve Yargı Dergisi*, Ocak 1964, S. 22, s. 9. “Meşrutiyet, Fransız 1881 Kanununu tercüme ederek Türkiye'nin 16 Temmuz 1325 tarihli Basın Kanunu yaptı. ... Artık basın kanunu çok liberaldi. Gazete çıkarmak için önceden izin almış olmak mecburiyetini, özel sansürü ve teminat akçasını kaldırıyor. ... Her gün sabah çıkan akşamı batan gazeteler karşısında da 1909 kanunu safdillere sadece mali yıkılma hakkını veriyordu demek elvermez; sokaklarda bir kurşun ile boyunun posunun yıkılabilmesi hakkını da veriyordu.”; aynı eser s. 5-6.

⁷ *Tanzimat* serisi ve yayın politikası hakkında müstakil bir eser olarak bk. Ahmet Ali Gazel, *II. Meşrutiyet Dönemi Siyasî Mücadelesinde Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı*, Konya 2007; ayrıca *Tanzimat*'ın yanı sıra Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen diğer gazeteler için bk. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul 1987, s. 72-81.

duyururken; Ahali Fırkası, öncelikle *Yeni Gazete* ve *İkdam* tarafından hatta bir ara sosyalistlerin gazetesi *İştirak*'ten bile destek görecektir.⁸

1911'de yayına başlayan *Şehrah* da yeni bir muhalif oluşumun adeta fikri zeminini hazırlamış, kurulmasından itibaren de Hürriyet ve İtilâf'ın savunuculuğunu yapmıştır. *Alemdar*, ilk kez Tunuslu Hayrettin Paşazadelerin sahipliğinde *Şehrah* adıyla başlayan gazete serisinde, imtiyazı kullanılan bir isimdir. *Şehrah*'ın örfî idarece kapatılması üzerine, gazetenin yazı işleri müdürü de olan Refî Cevat'ın resmî imtiyazı altında 1911'de bir süre yayımlanır. *Şehrah* serisi, 1912 Nisan'ında sona erene kadar iki kez *Alemdar* ismi altında yayını sürdürür. Bir süre sonra bu kez bizzat Refî Cevat tarafından çıkarılır. Mahmut Şevket Paşa Dönemi'nde yayınına ara veren müstakil *Alemdar* gazetesi, Mütareke sürecinde de iki yılı aşkın bir süre Refî Cevat'ın sahipliğinde yayımlanacaktır.

Bu çalışmanın amacı; Refî Cevat Ulunay kimliğini ortaya çıkarmak, 1912'den itibaren sahibi olduğu *Alemdar*'ı basın incelemesine tâbi tutmak, Refî Cevat'ın başyazar olarak sergilediği fikirlerini, Meşrutiyet Hükûmetlerine ve Millî Mücadele'ye yönelik eleştirilerinin nedenlerini tespit ve tahlil etmektir. Bu çerçevede Refî Cevat'ın gazetecilik öncesi hayatının incelenmesi, fikirleri üzerindeki etkisinin tespiti için gerekli görülmüştür. Uzun bir yurt dışı hayatı sonrasında, ömrünün son otuz yılında yine basın camiasında yer alan Refî Cevat'ın öncelikle biyografisinin tamamlanması uygun görülmüştür.

Çalışma, ulusal düzeyde yayın yapan bir başkent gazetesinin Meşrutiyet Dönemi iktidarları karşısındaki tavrını belirlemeyi, İttihat ve Terakki Fırkasına ve İstiklal Harbi'ne muhalefetinin nedenlerini tespiti hedeflemektedir. Böylelikle Millî Mücadele'nin oluşumu sürecindeki kamuoyu desteği eksikliğinde, *Alemdar*'ın rolü ve etkisi ortaya konulabilecektir. Cihan Harbi öncesinde basında, İttihat ve Terakki karşıtlığına dair genel kanı; basit bir siyasî mücadele şeklindedir. Mütareke ortamındaki Millî Mücadele karşıtlığına ise Cihan Harbi'nin acı neticesinin müsebbibi görülen İttihat ve Terakki'nin, iktidarı tekrar ele geçirmek için Kuvayimillîye ardına gizlendiği düşüncesidir. Bu çalışmada "İttihat ve Terakki

⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, s. 244, 271-272.

Fırkası ve diğerleri” derecesine varan kutuplaşmanın, muhalefet için ortak rakibe karşı bir birliktelik mi, İttihat ve Terakki’nin icraatları karşısına topyekûn bir tepki mi olduğu sorgulanmıştır.

Çalışma; üç bölümden oluşmaktadır. Türklerde matbaanın kullanımı, ilk gazeteler gibi basın tarihi çalışmalarında sıkça rastlanılan ve yine meşrutiyetin siyasi hayatına değinen siyasî tarih tezleri misali, Jön Türk hareketinden başlayıp İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluş sürecine veya en iyimser haliyle meşrutiyetin ilanı gibi hemen her tezde tekrarlanan konulara değinilmemiştir. Özde yeni bilgiler içermeyip döneme dair klasikleşmiş eserlerden derlemeler sunan geniş bir giriş de tercih edilmemiştir. Çalışmada Gazetecilik veya Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yapılan gazete üzerine tezlerden farklı olarak haber indeksi, kavram-içerik analizi, metin incelemesi yapılması bulunmamaktadır. Birinci Bölüm; Refi Cevat’ın biyografisi özelliği taşır. Önce *Alemdar*’ı çıkarana kadar olan hayatı ve gazeteciliği ele alınır. Meşrutiyet Dönemi siyasi yapısı ve basını içinde Refi Cevat’ın yeri ortaya konur. Bölüm; Refi Cevat’ın, *Alemdar*’ın kapanmasından sonraki hayatı incelenerek tamamlanır. İkinci Bölümde; *Alemdar*’ın Refi Cevat’ın sahipliğinde çıktığı 1912-1913 yıllarına tekabül eden ilk dönemi, haber ve köşe yazarlarının fikirleri doğrultusunda gazetenin günlük siyasi olaylar karşısındaki tavrı ele alınmaktadır. Üçüncü Bölümün içeriğini *Alemdar*’ın son yayın dönemini oluşturan 1918-1921 yılları arası teşkil etmektedir. Gazetenin her iki sürecinde de özellikle Refi Cevat’ın yönetimindeki yayınları irdelenmiştir. Gazeteye ele alan bu bölümler, *Alemdar* ve Refi Cevat’ın iktidardaki sadrazama göre politika belirlemesinden hareketle hükümet dönemlerine göre alt başlıklara ayrılmıştır.

Çalışmada temel kaynak, Refi Cevat’ın yönetimindeki *Alemdar*’dır. *Alemdar* koleksiyonunun yanı sıra Refi Cevat’ın yazılarının yer aldığı yayınlardan, hatırat ve biyografilerden, dönemin diğer ulusal yayın organlarından, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi belgelerinden ve akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. *Alemdar*’ın geniş koleksiyonları; TBMM Kütüphanesi, Ankara Millî Kütüphane, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda bulunmaktadır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nde ise diğer koleksiyonlarda olmayan ve indekslenmemiş sayılar mevcuttur. Çalışmada Millî

Kütüphane koleksiyonu kullanılmış, eksik nüshalar diğer kütüphanelerden tamamlanmıştır. Gazetenin her iki döneminde de Refi Cevat yönetiminde olmadığı dönemleri kapsam dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte *Alemdar*'da Mütareke Dönemi'nde başyazıları kaleme alan Refi Cevat'ın yanı sıra diğer yazarların bakış açıları, dönem olaylarının *Alemdar*'a yansması değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusu ve kapsamı ekseninde, hedeflenen düzeyde yapılmış akademik bir çalışma yoktur. Literatürde Refi Cevat'ı konu alan bazı eserler bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Refi Cevat'ın ölümü üzerine Hilmi Yücebaş'ın 1969 yılında hazırladığı "Ulunay" adlı kitaptır.⁹ Dört sayfalık bir biyografik bilgiye yer verilen kitabın diğer kısımları Refi Cevat'ın fıkralarından seçmeleri ve bazı yazarların ölümü üzerine yazdığı makaleleri içermektedir. Münhasıran Refi Cevat'ı konu alan yeni bir yayın ise Sezer Şimşek'in "İki Devrin Muhalifi Refi' Cevat Ulunay ve İstanbul" başlıklı kitabıdır.¹⁰ Bu çalışmada Refi Cevat'ın İstanbul kültürüne dair yazılarından seçmeler ele alınırken Refi Cevat'a dair biyografik eksiklik, kendi yazıları ve dönemindeki kalemlerin tanıkları ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Tarih dışı disiplinlerde Refi Cevat'ın yazı ve eserlerini tespit¹¹ ve tahlile dönük kayda değer çalışmalar da bulunmaktadır.¹² Bu arada tez başlığıyla birebir örtüşen bir makaleden bahsetmek gerekir.¹³ Bu makale de Refi Cevat'ın 1920 sonlarında *Alemdar*'a ortak alma teşebbüsü ve hisse satışının hukukî durumu ile ilgili bir arşiv belgesi üzerinedir. *Alemdar*'ı veya Refi Cevat'ın yazılarını, başlığında ve içeriğinde kullanan bazı yüksek lisans tezleri vardır. Bunlardan ilki, Mustafa Özbey tarafından yazılmış "Milli Mücadele'de Basın ve Alemdar Gazetesi" adlı yüksek

⁹ Hilmi Yücebaş, *Ulunay*, İstanbul 1969.

¹⁰ Sezer Şimşek, *İki Devrin Muhalifi Refi' Cevat Ulunay ve İstanbul*, İstanbul, 2019, 198 sayfa. Şimşek'in eğitim ve incelemesini sosyoloji alanında yaptığını belirtmek gerekir.

¹¹ Mahir Karacar, *Refi' Cevat Ulunay'ın Süreli Yayınlardaki Yazıları*, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv., SBE), Van, 2010, 939 sayfa.

¹² Sema Oruç, *Refi Cevat Ulunay Romanlarının Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. SBE), Elazığ 2014, 141 sayfa; Özgül Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refi Cevat Ulunay*, (Doktora Tezi, Gazi Üniv. SBE), Ankara 2019, 239 sayfa. Refi Cevat'ın başta *Milliyet* olmak üzere belli konulardaki 1938 sonrası köşe yazılarının derleyen çalışmalara örnek; Mustafa Özcan, *Refi Cevat Ulunay'ın Mevlâna, İhtifaller ve Konya Yazıları*, Konya 2003, 296 sayfa, *Refi Cevat Ulunay'ın Tiyatro Üzerine Görüşleri*, Konya 2005, 304 sayfa.

¹³ Abdullah Acehan, "Refii Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Eylül-Ekim 2010, S. 188, s. 119-138.

lisans tezidir.¹⁴ Tezde, dönemin basını hakkındaki genel bilgilerin yanı sıra *Şehrah* serisi ile birlikte *Alemdar* serisini referans alan yalnızca yirmi sayfada, her iki yayın sürecinin teknik yönlerine ağırlık verilmiştir. Başlık ve konunun aksine *Alemdar*'ın *Şehrah* serisinde yayımlanan kırk nüshası kullanılırken Millî Mücadele Dönemi'ne ait olarak ise yalnızca yirmi iki nüshası kullanılmıştır. Fikirlerinin yansıtılmasında kullanılan birkaç makale-fıkra dışında gazete tanıtımı yapıldığı görülür. Metin Ayışığı'nın "Refi Cevad (Ulunay)'ın Millî Mücadele Devri Makaleleri" başlıklı bir basılmış bir tez çalışması da vardır.¹⁵ Kitabın altmış sayfalık ana bölümünde; Millî Mücadele Dönemi'ne ait altmış iki makale, diğer haber ve yorumlarla birlikte ise gazetenin toplam yüz otuz yedi sayısının kullanıldığı tespit edilmiştir. Planında da Refi Cevat'ın fikirleri, belirli bir kronoloji takip edilmeden altı başlık altında, tematik bir tarzda ele alınmıştır. Yine "Türk Basın Hayatında Muhalif Bir Tavır: Alemdar Gazetesi (1919-1921)" başlıklı bir yüksek lisans çalışmasının¹⁶ otuz beş sayfalık ana bölümde gazeteye yapılan yetmiş dört atıfla akademik eksikliği gidermekten uzak olduğu belirtilmelidir. *Alemdar*'ın ana kaynak olarak kullanıldığı bazı lisansüstü tezler de vardır.¹⁷ Bu tezlerin hazırlanmasında ilgili tüm ana ve yan kaynaklara ulaşma konusunda başarı gösterilmediği,¹⁸ bu çalışma ile amaçlanan muhtevayı içermediği görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın önemini azaltmayacağı ve özgünlüğünü bozmayacağı düşünülmektedir.

¹⁴ Mustafa Özbey, *Millî Mücadele'de Basın ve Alemdar Gazetesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE), İstanbul 1990, 89 sayfa.

¹⁵ Metin Ayışığı, *Refi' Cevad (Ulunay)'ın Millî Mücadele Dönemi Makaleleri*, Balıkesir 1994.

¹⁶ Dilek Tüzün, *Türk Basın Hayatında Muhalif Bir Tavır: Alemdar Gazetesi (1919-1921)*, (Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniv. SBE), Aksaray 2019, 70 sayfa.

¹⁷ Resul Değirmenci, *Mondros'tan Gümrü'ye Türk Basınında Ermeni Sorunu Alemdar ve Hadisat Gazeteleri (1918-1920)*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. AİİT Ens.), Ankara 2003, 142 sayfa; Yusuf Tanatmış, *Türk Basınında Ermeni Meselesi (1914-1919)* (Alemdar, Atı, İkdam, İleri, İrade-i Milliye, Sabah, Takvim-i Vak'ayi, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Vakit gazetelerine göre), (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. SBE), Kayseri 2005, 233 sayfa; Alper Ersaydı, *Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Dönemi Başında İttihatçılar ve İttihatçılık*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE), Ankara 2007, 171 sayfa; Eren Eroğlu, *I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Matbuatı: Alemdar Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. SBE), Ankara, 2016, 115 sayfa; Dilek Demirci Tural, *Alemdar ve Tasvir-i Efkâr Gazetelerinin Başmuharrirlerinin Gözünden Mütareke Dönemi (30 Ekim 1918-16 Mart 1920)*, (Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniv. SBE), Yozgat 2018, 377 sayfa.

¹⁸ Örnek vermek gerekirse Değirmenci, çalışmasında yaklaşık üç sayfa ayırdığı *Alemdar*'ın yalnızca altı nüshasından faydalanmıştır. Ayrıca *Alemdar*'ı 1909-1922 arasında kesintisiz on üç yıl yayın yapan bir gazete olarak tanıtmayı ve Refi Cevat'ı Pehlivan Kadri olarak görmesi çalışmanın ciddiyeti hakkında fikir vermektedir; Değirmenci, *Mondros'tan Gümrü'ye Türk Basınında Ermeni Sorunu Alemdar ve Hadisat Gazeteleri (1918-1920)*, s. 8-9, 93-95.

Çalışmada, gazete isimleri ve yazarların kullandığı mahlâslar, italik harflerle yazılmıştır. Dipnotlarda geçen gazete, dergi veya belgelerdeki gün, ay, yıldan oluşan miladi tarihler için tümüyle rakam sistemi kullanılmıştır. Rumi ve hicri tarihlerde ise karışıklığa neden olmamak için aylar yazılı olarak verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

REFİ CEVAT'IN HAYATI

“Kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde kalıtım mı, çevre mi etkilidir?” şeklinde yaygın olarak yapılan bir münazara konusu vardır. Bölümde, bu konuya malzeme teşkil edecek şekilde “Refi Cevat’ın İttihat ve Terakki yanlısı *Tanin*’de başlayıp *Alemdar*’ı yayımlayan bir muhalif olmasına giden yolda aile, eğitim ve/veya sosyal çevresinden kaynaklanan bir sebep var mıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bunun için de Refi Cevat’ın *Alemdar*’ı çıkarana kadar olan hayatı incelenmiştir.

1.1. AİLESİ

Refi Cevat’ın babası, ilk Damat Ferit Paşa Hükûmetleri boyunca görev yaptığı Ankara Valiliğiyle meşhur Ali Muhittin Paşa’dır. Paşa’nın babası Mustafa Nuri Efendi, dedesi Mehmet Şerif Efendidir.¹⁹ Aslen Seydişehirli olan Mehmet Şerif Efendi (1815-1895), kâtip olarak değişik yerlerde memurluk yaptıktan sonra Konya’ya yerleşmiş²⁰ ve ailesine Konya’da *Tarikatzadeler* denilmiştir.²¹

Dede Mustafa Nuri Efendi (1841-1888); Konya’da uzun süre Mektubî Kalemî mümeyyizliği²² ve bir ara *Konya Vilâyet Gazetesi* Müdürlüğü yapmış,²³ Hafize Hanım ile evlenmiş, Mehmet Emin, Ali Muhittin, Aliye ve Hüsamettin isimlerinde dört çocuğu olmuştur. Konya’da doğan Ali Muhittin (1868-1926); aynı şehirde Sıbyan Mektebi ve Rüşdiye eğitimden sonra, İstanbul’da Mülkiye Mektebi’nin idadî kısmına devam eder. Buradan Mülkiye’nin yüksek kısmına geçer. Son sınıfta iken babasının ölümü üzerine Konya’ya döner. O sırada Konya Defterdarı olan Salim Bey

¹⁹ Tespit edilebilen ayrıntılı şecere için bk. Ek-1: Refi Cevat Ulunay’ın Şeceresi.

²⁰ Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, “*Tercüme-i Hal*”, MMA, Zarf:115-5, s. 1, B.T. 21 Rebiyülevvel 1310 (M.12.10.1892). Kendisi bahsetmemesine rağmen Konya’da Meclis-i İdare Seydişehir üyeliği, Konya Belediye Başkanlığı yaptığı gibi bilgilere rastlanılmıştır; bk. Selçuk Es, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.7, (eser, Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı), s. 327. Selçuk Es’in notlarına dayanarak; Sabri Doğan, “Konya Belediyesi’nin Cumhuriyet’ten Bu Yana Gelişimi”, *Merhaba* gazetesi internet sitesi, <http://www.merhabagazetesi.com.tr/arsiv/2005/05/04/akademikyazi.htm> Erişim Tarihi: 25.5.2005.

²¹ Refi Cevat’ın kız kardeşinin kızı, *Gülderen Ersanlı* ile kişisel iletişim, 2.6.2005.

²² Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, “*Tercüme-i Hal*”, s. 3. Selçuk Es, Refi Cevat’ın amcası Mehmet Emin Efendi hakkında bilgi verirken “*Tüccardan Nuri Efendi’nin oğludur*” ifadesini kullanır; Es, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.7, s. 312.

²³ Veled Çelebi İzbudak, *Haturalarım*, İstanbul 1946, s. 11.

ve Refia Hanım çiftinin tek çocuğu Makbule Hanım²⁴ (1869-194?) ile nikahlanır.²⁵ 1888'de Mülkiye'den mezun olur.²⁶ Kayınpederi Salim Bey'in Şam Vilâyeti Defterdarlığı'na tayini üzerine Ali Muhittin Bey de Şam'a gider.²⁷

Refi Cevat, Ali Muhittin-Makbule evliliğinin ilk çocuğu olarak resmi kayıtlara göre 9 Kasım 1890'da, Şam'da doğar.²⁸ Çiftin bu evlilikten 1892'de ikinci oğulları Ahmet Nureddin²⁹ ve 1896'da Nezihe³⁰ isminde bir kızları daha olmuştur.

1.1.1. İsmi

Makalelerinde kendisince ve 1938'e kadar da resmi belgelerde³¹ kullanıldığı haliyle *Refi Cevat* olan ismi; Türkiye Cumhuriyeti son nüfus kayıtlarına göre *Mahmut Cevat*'tır.³² Cumhuriyet Dönemi'nde yayımlanan bazı makale ve

²⁴ Gülderen Ersanlı, dede Salim Bey'in aslen Bulgaristan göçmeni, Refia Hanım tarafının İstanbullu olduğunu belirtir. Vefat ettiği yılı tam olarak hatırlayamamıştır; *Gülderen Ersanlı* ile kişisel iletişim, 2.6.2005.

²⁵ Mehmet Şerif Efendi bu nikâhın, Salim Bey'in teklifi ve Vilâyet Mektupçusu Nazım Bey ailesinin aracılığı ile kıyıldığını belirtir; Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 5.

²⁶ Ekim 1888'de Şıra'yı Devlet Muhâkemât Dairesi mülâzımlığına tayin edilerek devlet hizmetine girer; Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 5-6.

²⁷ Şam'da Mektubi Kalemî müsevvidliği yaptıktan sonra Basr'ul-Harir ve ardından Duma Kazası kaymakamlıkları görevlerine atanır; "Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 6. Mayıs 1890'da Suriye Vilâyeti maiyet memurluğuna gönderilir. Oradan da kaymakamlık stajını tamamlayarak Ekim 1891'de Suriye Vilâyeti Basr'ul-Harir Kaymakamlığı'na atanır; bk. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, Ankara 1968-1969, s. 288.

²⁸ R.28.10.1306 olarak gösterilmektedir; bk. Ek-2: Refi Cevat Ulunay'ın Nüfus Kayıt Örneği, İstanbul-Fatih Nüfus Müdürlüğü. Tarihte ay için gösterilen 10 rakamının nüfus kayıtlarının güncellenmesinde Teşrinievvele karşılık kullanıldığı varsayılmıştır. Üvey kızı Nermin Vahit Hanım'daki daha eski bir nüfus kayıt örneğinde doğum tarihi, rumi aynı olmakla birlikte H. 25 Sefer 1307 olarak gösterilmiştir. Fakat bu tarih 20 Ekim 1889'a tekabül etmekte ve çelişkiye neden olmaktadır. Döneme dair tarih çevirmeleri için; Yücel Dağlı - Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, C.5, Ankara 1997, çalışması baz alınmıştır.

²⁹ Cihan Harbi'nin son yılında, Konya'da, İspanyol gribi salgınında vefat eder; Ulunay (Refi Cevat), "Meçhul Düşman", *Milliyet*, 12.3.1965, S. 6212, s. 3. Büyük dede M.12.10.1892 tarihli tercüme-i halinde Nuri isminde ikinci bir erkek çocuklarının daha olduğundan bahseder; Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 6. Bu çocuk, bahsedilen Ahmet Nurettin olmalıdır.

³⁰ Nezihe Yaver (1896-194?); önce Osmanlı'nın son Şeyhülislâmlarından Haydarîzade İbrahim Efendi'nin oğlu Davud Haydarî ile evlenir. Bu evlilikten Celile Şevket ve İbrahim Süleyman Haydarî adlarında iki çocukları olur. Irak'ın ayrılmasından sonra bu evlilik sona erer. Daha sonra Ali Yaver Bey'le evlenen Nezihe Hanım'ın bu evlilikten de kızları Gülderen olmuştur; *Gülderen Ersanlı* ile kişisel iletişim, 2.6.2005.

³¹ Misal olarak; BOA, DH.EUM.1.Şb, 13/37, B.T. 3 Safer 1337, BOA, MV, 220/95, B.T. 7 Muharrem 1339, BCA, 92C126 Fon:30..10.0.0, B.T. 9.7.1931.

³² Bk. Ek-2: Refi Cevat Ulunay'ın Nüfus Kayıt Örneği. 1930'larda kendisini Fransa'da ziyaret etmek isteyen Taha Toros, kaldığı otele gidip "*Refi Cevat*" şeklinde sorduğu zaman bulunamadığını, "*hüviyetinde Mahmut Refi yazdığı için bu isimle kaldığımı*" öğrenir; *Taha Toros* ile kişisel iletişim, 1.9.2002. Toros'un bu bilgiyi "M." kısaltmasının ne anlama geldiğini izah amacıyla verdiği için ikinci ad olarak Refi veya Cevat'tan hangisini kullandığını doğru hatırlayamadığı, Osmanlı hüviyetinde de Mahmut Cevat olarak geçtiği düşünülmektedir. Kaldı ki 1938'de yurda döneceği zaman Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü,

kitaplarında³³ ilk adını kısaltarak; *M. Refi` Cevad*³⁴ şeklinde kullanmaya devam ettiği görülür. İsmnin neden Mahmut Cevat konulduğuna dair bir bilgi olmamakla beraber Refi` isminin, anneanesi Refia Hanım'dan esinlenerek konulduğu ifade edilir.³⁵ Bu çalışmada, en yalın ve Türkçeye uygun haliyle “Refi Cevat” şeklindeki yazımı ve kullanımını tercih edilmiştir.

1.1.2. Mevleviliği

Refi Cevat'ın, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin soyundan olup olmadığı değişik zamanlarda çeşitli vesilelerle tereddütlere sebep olmuştur.³⁶ Kendisi bu mensubiyetini zaman zaman belirtmekte³⁷ ise de Mevlevîlikle bağına delil bulmak

28.7.1938 tarihli bir yazıda Paris Başkonsolosluğu'nun “*halen Paris'te oturan Ali Muhittin oğlu Mehmet Cevad Ulunay'a nüfus cüzdanı doldurtularak gönderilmesi*” isteği karşısında, “*yüzellilik listede yapılan bir incelemede bu isimde bir kayda tesadüf olunmadığı gibi İstanbul'dan getirtilen kütük kayıt örneğinde de bu hususta bir meşruhat bulunmadığı*” gerekçesiyle Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nden bilgi istemiştir; *Yüzelliliklerden Refi Cevat'ın Dosyası*; EGM, 12222-104/1D4.

³³ Ulunay, M. Refi` Cevad, *İhtişam Diyarı Hindistan*, İstanbul 1962, M. Refi` Cevad Ulunay, “Mevlevîlikte Rumuz”, *Mevlâna Yıllığı*, Konya Turizm Derneği, Konya 1963, s. 13- 18.

³⁴ “*Eski yazılarla olan kütüklerde böyle isim yanlışlıkları hesapsızdır. Mahmut Mehmet olur... Hâlbuki isim de eksikten ziyade bir harf ilâvesine tahammül olmayan en kuvvetli bir hüviyet nişanesidir... İsim yanlışlığı benim de başımda. Ne hikmetse Refi' olan ismimi telefon rehberi bile Refii yazıyor. Bunu yazan hangi ukala ise kendi kendine düşünmüş... İsm-i haslarda harf değişikliğini mantığım ve hafsalam kabul etmediği için Cevad isminin Cevat şeklinde yazılmasına kail olamadım. İsmimin t ile yazılmasını kabul etsem, Cevad'ı gördün mü denilince t, d'ye tahavvül edecekti. Dünyanın hiçbir yerinde isimlerde böyle laubalilikler yoktur*”; Ulunay, “İsimler ve Kelimeler”, *Milliyet*, 27.6.1955, S. 1836, s. 3. Kendisinin Refi` Cevad yazılmasını istediği ismi, hassasiyetine rağmen birçok yerde apostrofsuz olarak ve Refi Cevad şeklinde yazılmaya devam etmekte, yine kendi eserleri de dâhil olmak üzere bazı kaynaklarda da ilk adı Refii şeklinde yazılmaktadır; Ulunay, Refii Cevad, *Eski İstanbul Kabadayıları-Sayılı Fırtınalar*; İstanbul 2003, Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, İstanbul 1961-1962, s. 641-642. Aynı kaynaktan birden farklı yazım şekline örnek; Mehmet Nuri Yardım, *Edebiyatımızın Güteryüzü*, İstanbul 2002, s. 120, 124, 224-225. Yardım, bu yaptığı yanlışlığın farkına vararak “Refi Cevat”ta karar kılar; Mehmet Nuri Yardım, “*Muhalif Bir Mevlevî Torunu: Refi Cevad Ulunay*”, <http://www.mehmetnuriyardim.com/yazdir.asp?id=23>, Erişim Tarihi: 11.07.2012.

³⁵ *Gülderen Erganlı* ile kişisel iletişim, 2.6.2005.

³⁶ Bu tereddütler sağlığında olduğu gibi öldükten sonra da devam etmiştir. Örneğin bilgisine müracaat ettiğimiz Tarihçi-Yazar Taha Toros da aksi görüşü kesin bir dille ifade etmiştir; *Taha Toros* ile kişisel iletişim, 1.9.2002. Aynı tereddütlere Konyalı şahıslar hakkında biyografik bir ansiklopedi hazırlayan Selçuk Es de düşmüştür. Büyük dede Mehmet Şerif Efendi için “*Mevlevî sülâlesinden olmayup, Mevlevî tarikatından olan bu zat...*” ifadesini kullanırken dede Mustafa Nuri Efendi'nin mezar taşında “*muhibbanı Hazreti Mevlevîyeden*” ifadesinin olduğunu, amca Mehmet Emin Çelebi için ise “*sülâle-i Mevlâna'dan denilmekte*” olduğunu belirtir; Es, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.7, s. 201, 312-313, 327.

³⁷ “*Hz. Mevlâna'nın evlâdı olduğum için ceddimin ruhaniyetine iltica ediyorum*”, (1913'te gözaltına alındığı zaman yediği bir dayaktan müteessir olarak); Refii Cevad Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, İstanbul 1999, s. 64, Bir makalesine koyduğu imza: “*Konyalı İbn-i Mevlâna Refi Cevat*” şeklindedir; Refi Cevat, “*Hemşehrilerime Bir Cevab*”, *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S. 336-2636, s. 1, “*... ecdadımızı Hz. Ebubekir'e kadar sayabilecek derecede bir hanedana mensup olmakla iftihar ederiz*”; “*Muhalefet Kaldırılabilir mi?*”, 13 Mart 1336, S. 2752-452, s. 1. Mevlâna'nın da soyunun Hz. Ebubekir'e ve onun da kızı vasıtasıyla Hz. Muhammed'e dayandığı iddia edilmektedir. Bu iddiaya bir örnek olarak;

için olsa gerek, 1939'da Veled Çelebi'ye³⁸ yazdığı bir mektupla şecere istemiştir. Veled Çelebi'nin cevaben gönderdiği şecereyi³⁹ sürekli cebinde taşıyıp lüzumunda delil olarak göstermiştir.⁴⁰ Bu şecereye göre babaannesi Hafize Hanım, Mevlevî silsilesinde Şeyh Hacı Mehmet Emin Çelebi'nin kızı Fatma Hanım'dan olma torunudur. Diğer taraftan Hafize Hanım'ın babasının da Mevlevî ailesinden Eyüb Sabri Çelebi kızı olduğu büyük dedesi tarafından ifade edilmektedir.⁴¹ Böylece Refi Cevat "*inas çelebi*"⁴² olmakta, kendisi de bunu böyle bilmektedir. Babaanne Hafize Hanım'ın hangi taraftan çelebi olduğu bir yana, büyük dede Mehmet Şerif Efendi, anne ve baba tarafından "*Sadat*"tan olduğunu belirtir.⁴³ Bu belgeye göre Refi Cevat, baba tarafından da Mevlevî ailesine mensup olmakta ve muhtemelen bu bağı kendisi bilmemektedir.

1.1.3. Ailedeki Siyasî Şahsiyetler

Büyük dede Mehmet Şerif Efendi'den itibaren Osmanlı bürokrasisi içinde görev almış bir aileden olan Refi Cevat'ın babası, amcaları ve onların çocukları da gelenek halini alan bu eğilimi devam ettirmiş, Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet Dönemlerinde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Aile fertlerinin hepsi, aynı siyasî çizgide hayatlarını devam ettirmese de ailenin fikrî yapısının anlaşılmasına katkıda

"*Sertarik Âdil Çelebi'nin Sahib'ül Neseb Olduğuna Dair Mahkeme İlâmî*", MMA, Zarf: 115-5, 6, B.T. 9 Rebiyülevvel 1328 (M.21.3.1910).

³⁸ Veled Çelebi İzbudak (1867-1953): Mustafa Necip Çelebi oğlu olup 1910-1919 arası Konya Mevlevî Dergâhı postnişinliği yapmıştır; Büyük Türk Klasikleri, C.13, İstanbul 1992, s. 43-45.

³⁹ "*Oğlum Refi Cevat Beyefendi. Talebiniz üzerine yalnız zat-ı aliniz silsile-i nesebinizi yazdım, takdim ediyorum. ... İnşaallah zat-ı aliniz bir vakit buraya teşrifinizde silsilenameyi aynen istinsah edersiniz de bir nüsha da sizde bulunur. ... Devlete ve millete hayırlı hizmette bulunmanızı hakdan dilerim oğlum efendim. Fi 20 Kanun-u evvel 1939 Amcanız Veled Çelebi.*" Altında Veled Çelebi'nin şu ilâvesi vardır: "*Hz. Mevlâna'nın yirminci oğludur.*"; Hafi Kadri Alpman, *Portreler*, İstanbul 1972, s. 90; bk. Ek-3: Refi Cevat'ın Mevlâna Soyundan Olduğuna Dair Veled Çelebi'nin Yazdığı Şecere. Alpman bu şecereyi, sağlığında olduğu gibi ölümünden sonra da şüphe ile karşılayanlara karşı yayımladığını belirtir; aynı eser, s. 89.

⁴⁰ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Üstad Ulunay'la Görüşüm", *Yeni Adam*, 9.9.1943, S. 454, s. 6-7, 11.

⁴¹ Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 3.

⁴² Anne tarafından ünsiyet beliren bu tabir, Refi Cevat için Mevlevîlerin günümüz temsilcilerinden Esin Çelebi Bayru tarafından kullanılmıştır; *Esin Çelebi Bayru* ile kişisel iletişim, 17.3.2003.

⁴³ "*Konya sancağında vaki Seydişehir kazası hanedanzâdesinden olub ... pederim Mustafa Ağa Seydişehir Kazasının eşraf ve hanedanzâdelerden olduğu, ... bu validemle pederimin yekdiğerine ... (okunamadı) ettikleri cihetle Sülâle-i Sadâttan oldukları nakib'ül eşraf mihrleri mahtum, mevcut şehadetname ile anlaşıldığı gibi validem validesinin sağ eli serçe parmağı yeşil olarak dünyaya gelmiş ve müddet-i medide yaşayarak bu alâmetle merhum olduğu ebeveynim tarafından haber verilmekle bunların Sülâle-i Sadâttan oldukları bu nakilde istidlâl olunmuştur.*"; Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 1-2, B.T. 21 Rebiyülevvel 1310 (M.12.10.1892). Sadât, seyyidler -Hz. Hasan neslinden gelenler- demek olup Hz. Mevlâna soyundan geldiğini belirtmek için kullanılmıştır.

bulunacağı düşüncesiyle babası ve amcasıyla birlikte aileden bazı şahıslar hakkında bilgi vermek uygun görülmüştür.

1.1.3.a. Ali Muhittin Paşa

Mülkiyeyi bitirdikten sonra Şam'da göreve başlayan Ali Muhittin Bey, Ekim 1891'de Busra el Harir (Suriye), Şubat 1892'de Duma (Suriye), Ağustos 1897'de Sivrihisar, Aralık 1899'da Vize, Ocak 1901'de Beypazarı, Aralık 1902'de Eskişehir Kaymakamlığı yapmıştır. 1903'de 3. rütbeden “*Mecidi*” nişanı ile taltif ve terfi olarak önce Hakkâri, 1904'de Lazistan (Rize) sancakları mutasarrıflıklarına gönderilir. Rize'de iken 1906'da “*Paşa*”-“*Mîr-i Miran*” rütbesi verilir. Ağustos 1908'de Kırkkilise, Eylül 1910'da Denizli, Ekim 1912'de İzmit, 17 Temmuz 1913'de Tekirdağ ve son olarak Şubat 1914'de Yozgat Sancağı Mutasarrıflığı görevlerinde bulunur.⁴⁴

Görevinde sürekli yükselmesi, Meşrutiyet Dönemi'nin siyasî çalkantılarında görev yerlerinin merkeze doğru yaklaşması; başarı, sadakât gibi nedenlere bağlanabilir. Oğlu her ne kadar 1911'den itibaren muhalif basın içinde yer almışsa da kardeşi Mehmet Emin Efendi, I. ve II. dönem Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İttihat ve Terakki mebusudur. Ayrıca 1912'deki Kâmil Paşa Hükûmetinin Dâhiliye Nazırı Reşit Bey başta olmak üzere, dönemin bazı bürokrat ve siyasîleri Ali Muhittin Paşa'nın Mülkiye'den sınıf arkadaşlarıdır.⁴⁵

Ali Muhittin Paşa, oğlunun 1913'te Mahmut Şevket Paşa hadisesi nedeniyle sürgüne gönderilmesi sonrası, İttihat ve Terakki iktidarında görev yerlerinin sık değişmesi ve merkezden biraz uzaklaştırılması dışında bir müddet daha mevkiini korumayı başarmıştır. Nihayet, yirmi beş yılını dolduran memurların emekli edilmesi hakkındaki geçici kanun gereğince 13 Kasım 1915'te emekli edilerek tasfiyeye uğrar.⁴⁶ Bu emekliliğin, onu muhalefet safına ittiği ve Mütareke Dönemi'nde Damat

⁴⁴ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 287-288, 292.

⁴⁵ “Ankara'da Tehcir ve Taktıl Var mı?”, *Alemdar*, 30 Teşrinievvel 1335, S. 318-2619, s. 1, Ulunay, “Ahmet Reşid Rey (H. Nazım)”, *Milliyet*, 17.8.1955, S. 1884, s. 3.

⁴⁶ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 288. *Alemdar*'daki bir habere göre ise “Yozgat'ta tehcir ve taktile muvafakat etmemiş olmasından dolayı” emekli edilmiştir; “Ankara'da Tehcir ve Taktıl Var mı?”, *Alemdar*, 30 Teşrinievvel 1335, S. 318-2619, s. 1. Bu konuya ve Paşa'nın Millî Mücadele dönemindeki faaliyetlerine ilgili bölümde yer verilecektir.

Ferit Paşa Hükûmetince Ankara Valiliğine atanıncaya kadar İstanbul'da⁴⁷ emeklilik hayatı sürdürdüğü tahmin edilmektedir.⁴⁸

1.1.3.b. Mehmet Emin Efendi

Refi Cevat'ın büyük amcasıdır. Mustafa Nuri Efendi'nin ilk çocuğu olarak 1867'de Konya'da doğmuştur. Rüştüye bitirdikten sonra babası ile kâtiplik yapıp Mevlevî postnişinlerinden Sadrettin Çelebi torunu Fatma Kamerşah Hanım ile evlenir.⁴⁹ Konya İdare Meclisi Başkâtibi iken⁵⁰ Meşrutiyetin ilânından sonra Konya Mebusu seçilir. I. ve II. devrede Konya mebusluğu yapar.⁵¹ Mecliste siyasî tartışmalara karışmayan Mehmet Emin Efendi; seçim bölgesinde etkili, başkentte suskundur. Sadece memleketi ile ilgili mevzularda söz alan,⁵² oylamalarda da fırka görüşü doğrultusunda el kaldıran klasik mebus portresi çizer. 1912 feshi sonrasındaki seçimlerde bir daha mebus olmamış, Konya'da ticaretle uğraşmıştır.⁵³ Millî Mücadele Dönemi'nde Kasım 1919'da seçimler nedeniyle Hürriyet ve İtilâf Fırkasının yayımladığı bir beyannameye karşı Konya'dan gönderilen protestonun başında imzası bulunmasından⁵⁴ başka bir faaliyeti bilinmemektedir.⁵⁵ Bu kadarıyla da İttihatçı görüşünün devam ettiği veya Kuvayımillîye taraftarlarıyla fikren örtüştüğü, ülke meselelerine kayıtsız kalmadığı, Hürriyet ve İtilâf'a meyletmediği söylenebilir.

⁴⁷ Çankaya, bu dört yılın Konya'da geçtiğini belirtse de bu bilgi makul gelmemekte, Refi Cevat, Konya sürgünü (1917-1918) sırasında baba evinde kaldığından hiç bahsetmemektedir. Ayrıca başka çocuğu olmayan kayınpederinden kalma İstanbul'da bazı gayrimenkullerin bulunması da bu görüşü desteklemektedir.

⁴⁸ Paşa'nın Mütareke Dönemi faaliyetlerine Üçüncü Bölümde değinilecektir.

⁴⁹ Seydişehirli Mehmet Şerif Efendi, "*Tercüme-i Hal*", s. 5-6.

⁵⁰ Es, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.7, s. 312-313.

⁵¹ "*İlan-ı Meşrutiyette derhal Konya'da Karahafızadeler Medresesinin bir odasını İttihat ve Terakki Kulübü şekline ifrağ ederek teşkilat yapmış ve bu el çabukluğuyla hemen mebusluğu kapmıştı. Mehmet Emin Efendi ilk devrede bir tek kelime, bir tek fikir beyan etmedi ve bundan dolayı İttihatçılar mumaileyhi ikinci defa olarak tekrar intihap eylediler. Bu ikinci mecliste de Mehmet Emin Efendi amca: 'Hamuş hamuş ederdi efgan!'. Nihayet mebusluktan bir şey anlamadığı için ticarete dököldü.*"; Refi Cevat, "Hemşehrilerime Bir Cevab", *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S. 336-2636, s. 1.

⁵² *Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri*, Devre:1, C.1, s. 288, 570, 721, 769, C.2, s. 71, 46768, 616, 695 vd. Mehmet Emin Efendi'nin I. Mecliste Konya Sulama Projesi için Mehmet Vehbi ve Ereğlili Salih Efendi ile uğraştığı fakat sonuç alamadığı hakkında bk. Ahmet Atalay, *Millî Mücadelede Konya Kuva-yı Milliyecileri*, C.1, Konya 1997, s. 11.

⁵³ [M. Ali] Galip Alçıtepe, "Millî Mücadele Dönemi'nde Konya'da Faaliyet Gösteren Mehmed Emin Bey Fabrikası'na Ait Bir Defter", *Yeni İpekyolu*, Temmuz 2008, S. 245, s. 54.

⁵⁴ Refi Cevat, "Hemşehrilerime Bir Cevab", *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S. 336-2636, s. 1.

⁵⁵ Mehmet Emin Efendi, 1912'de Meclis-i Mebusan'ın feshi sonrası un fabrikası, kumaş fabrikası inşa ettirerek Konya'da ticaretle meşgul olmuş, 1924'te ticarî hayatta zarar etmesinden müteessir olarak intihar etmiştir; Es, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.7, s. 312-313, Mehmet Emin Efendi'nin torunu *Emin Gürol* ile kişisel iletişim, 30.5. 2005.

1.1.3.c. Diğer Şahsiyetler

Refi Cevat'ın halasının eşi Karahafızade Mustafa Efendi de kayınbiraderi Mehmet Emin Efendi'nin etkisiyle İttihat ve Terakki'ye dâhil olmuştur. Konya İdare Meclisi üyeliği yapan Mustafa Efendi,⁵⁶ Refi Cevat'a göre, Konya'da iki fırka teşkil ederek Konya valileri etrafında menfaat grupları halinde ticarî işlerini yürütür.⁵⁷ Millî Mücadele Dönemi'nde Kuvayımillîye'nin Konya örgütlenmesinde yer alan Mustafa Efendi; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya azâlarındandır.⁵⁸ Hala Aliye Hanım da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi'nde aktif olarak Millî Mücadele lehinde çalışmıştır.⁵⁹

Dede Mustafa Nuri Efendi'nin diğer oğlu Hüsamettin Bey, ağabeyleri gibi bürokrasiye dâhil olmayıp Konya'da eczacılık yapmıştır. O da Refi Cevat'ın “*Mutavassıtîn Fırkası*” şeklinde tabir ettiği, ortada, üçüncü bir grubun lideridir. Refi Cevat'a göre bir dönem İttihat ve Terakki murahhaslığında bulunmuş, politik cereyanlara karışmamış, Konya'da belediye azalığı ile yetinmiştir.⁶⁰ Hüsamettin Bey'in ismine Mütareke Dönemi'nde, Sivas Kongresi kararları gereğince Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Heyet-i Merkezîyesine seçilen on kişi arasında rastlanmaktadır.⁶¹

⁵⁶ Kısa bir biyografisi ve Millî Mücadele Dönemi faaliyetleri için bk. Atalay, *Millî Mücadelede Konya Kuva-yı Millîyecileri*, C.2, s. 86-91.

⁵⁷ “Sorsanız ‘İttihad’ı bilmez bu zatın katili Mehmed Emin Efendi amcam oldu. İlk kulübü medresesinde açmamış olsaydı, Mustafa Efendi etliye sütlüye karışmayacaktı. ... Bu iki fırka birbirlerinin arkasından bütün mukaddesatlarına küfrederek yekdiğerinin kuyusunu kazarak valilere dalkavukluk ederek birbirlerinin işlerini bozarak senelerce didiştiler. Konya’da millet temayülâtını izhar edemez. Çünkü bu mütegalibe onlarda hakk-ı kelâm bırakmamışlardır. Para var, nüfuz var, kuvvet var, gelen hükûmetlere çatmak sayesinde yumruk da var. Netice ne olur? Bilfarz Mehmed Emin Efendi, encümen-i vilâyete aza olur. Kâzım Hüsnü Bey’e dilini çıkarır. Elektrik işinde Kâzım Bey Mehmet Efendi’yi atlatır, o da ona “guguk” der. Vilâyet merkezi, vilâyet merkezi olmaktan ziyade mahalle mektebine dönmüştü...”; Refi Cevat, “Hemşehrilerime Bir Cevab”, *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S. 336-2636, s. 1.

⁵⁸ Delibaş İsyamı'nda evi basılıp isyancılar tarafından götürülmüş, daha sonra kaçmıştır. Cemiyetin Şubat 1920'de ikinci kez oluşturulan heyet üyeleri arasındadır. Daha sonra TBMM Tekâlif-i Milliye vergisi memurluğu yapacaktır; Atalay, *Millî Mücadelede Konya Kuva-yı Millîyecileri*, C.1, s. 112, 114, 206, C.2, s. 87-89. Nisan 1920'de Sarayönü İlçesi'nde Refet Paşa ile başta Fahrettin Paşa olmak üzere Konya eşrafi arasında gerçekleşen görüşmelere katılan kişiler arasındadır; Es, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.9, sayfa numarası verilmemiştir.

⁵⁹ 16.1.1920'de şehitler için bir beyanname dağıtmıştır; Atalay, *Millî Mücadelede Konya Kuva-yı Millîyecileri*, C.2, s. 87.

⁶⁰ “Nazik ve halûktur. Büyük biraderi olan Mehmed Emin Efendi’yi sever, Kâzım Hüsnü Bey’le de gayet iyidir. Bu suretle ne yardan geçer ne serden geçer. Her iki tarafı idare eder. Hükûmet ile hoş geçinir...”; Refi Cevat, “Hemşehrilerime Bir Cevab”, *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S. 336-2636, s. 1.

⁶¹ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele’de Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s. 277.

Görüldüğü üzere ailenin Konya’da kalan kısmı, İttihat ve Terakki’ye meylederek Konya siyasî hayatına yön veren şahıslar arasında yer almış, Mütareke Dönemi’nde ise tercihlerini Kuvayimilliyeye tarafında kullanmışlardır.

Ailenin Konya kolunun siyasetle ilgisi, bu kadarla kalmayıp Cumhuriyet Devri’nde de devam edecektir. Enişte Karahafızade Mustafa Efendi (Ulusan, 1873-1943), 1923’ten itibaren ölümüne kadar TBMM’de yedi dönem Cumhuriyet Halk Fırkasından Konya Milletvekilliği,⁶² amca Mehmet Emin Efendi’nin oğlu Mahmut Saffet (Gürol, 1903-1964), IX. Dönem Demokrat Parti’den Konya Milletvekilliği,⁶³ damadı Şaban Sırrı (Önver, 1888-1943), IV. Dönem Cumhuriyet Halk Fırkası Konya Milletvekilliği yapmıştır.⁶⁴

1.2. ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ

Ailenin ilk çocuğu olarak Şam’da doğan Refi Cevat’ın dedesi Salim Bey, emekli olup Şam’dan İstanbul’a dönünce⁶⁵ Makbule Hanım’dan başka evlâtları olmadığı için torunlarının yetiştirilmesini üstlenmişlerdir. Refi Cevat, Vefa’daki konakta bir İstanbullu olarak⁶⁶ dedesinin ve özellikle “irfan namına ne varsa” sayesinde edindiği anneannesinin “bitmez tükenmez şefkati ile”⁶⁷ büyür. Görevi nedeniyle diyar diyar gezen ailesinden ayrı,⁶⁸ tamamen anneanne terbiyesi ile yetişir. Ailesini ancak ileriki yaşlarda, tatillerde, ulaşım imkânlarının seyahatine imkân verebildiği yerlerde iken ziyaret edebildiği anlaşılır.

⁶² Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM II. Dönem 1923-1927, C.3, Ankara 1995, s. 554-555. 1934’te Ulusan soyadını almıştır.

⁶³ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IX. Dönem 1950-1954, C.7, s. 743-744.

⁶⁴ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IV. Dönem 1931-1935, C.2, s. 389-390. Ailenin soyadı daha sonra “Höcek” olarak değiştirilmiştir; Amca Mehmet Emin Efendi’nin, kızı Saadet Nakiye ve damadı Şaban Sırrı Bey’den olma torunu *Ayten Özbek* ile kişisel iletişim, 30.5.2005.

⁶⁵ Şam Defterdarlığı’ndan emekli olup 1896’da vefat etmiştir; Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 288.

⁶⁶ Mevlevilikle ilgili yazılarında memleketi olarak Konya’yı zikretmesine rağmen “*Mutlu musunuz?*” diye soran gazeteci Kemal Sülker’e; “*bendeniz Şam’da doğdum ama ne Şam’lıyım, ne de Mut’lıyım, ben İstanbul’luyum İstanbul’lu*” demiştir; Kemal Sülker, “Şen Şakrak Bir Osmanlı”, *Yazko Edebiyat*, Eylül 1981, C.2, S. 11, s. 70.

⁶⁷ Baltacıoğlu, “Üstad Ulunay’la Görüştüm”, s. 6-7.

⁶⁸ Misal olarak babasının 1903-1904 arasında mutasarrıflık yaptığı Hakkâri’ye gitmediği için babasına şehir hakkında sorular sormuştur; Ulunay, “Utandım”, *Milliyet*, 4.8.1962, S. 4377, s. 3. Fakat babasının 1904-1908 arasındaki Lazistan ve 1908-1910 arasındaki Kırkkilise görevlerinde iken tatillerde ailesinin yanına gittiğini belirtir; Ulunay, “62 Yıl Önce Rus Amiral Gemisinde: Cevabî Nutuk” başlıklı bir makalesinden naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 153-155, Refi Cevat, “Son Çare-i Halas”, *Alemdar*, 11 Mayıs 1335, S. 139-1449, s. 1.

Refi Cevat, ilk eğitimine Vefa'daki Taş Mektep'te başlar. O dönemde özel okullar revaçta olduğu için buradan Veznecilerdeki Şems'ül Maarif denilen özel bir okula geçer.⁶⁹ Kader birliği ettiği Refik Halit (Karay) ile birlikte, sıkıntılı bir eğitimle⁷⁰ rüştiyeyi bitirdikten sonra, yine özel bir okul olan Mekteb-i Sultanî'ye yatılı olarak kaydolar.⁷¹

Bugün Galatasaray Lisesi olarak bilinen Mekteb-i Sultanî; medrese ile rüştiye arasındaki boşluğu giderecek tarzda ara eğitim vermekte olup “Fransa'nın Doğu'daki nüfuzunu arttırma düşüncesiyle” 1869'da açılmıştır. Esas itibariyle Tanzimat Dönemi'nin hakim anlayışı olan içeride bir Osmanlı vatandaşı kavramı geliştirme, dışarıda ise Batı ile bütünleşme politikalarının hayata geçirilmesinin ürünüdür.⁷² Refi Cevat'ın deyimiyle; “Fransa'nın Ulum-u Siyasiye Mektebi gibi olup özellikle hariciyeye adam yetiştirmektedir. ... Bir Galatasaraylı Fransızca'yı kendi dili gibi konuşup yazacak kadar iyi öğrenir”.⁷³ Refi Cevat bu eğitimi sırasında, Sultanî'nin özel programı gereği, Mısır'da altı ay kadar Frerler Mektebi'ne⁷⁴ gönderilir. Galatasaray'da 395 numara ve (Mahmut) Refii Cevat adıyla kayıtlıdır.

Eğitimi, 1909'da yalnızca Türkçe Ehliyetname olarak sona erer.⁷⁵ Diploma almamış da olsa mezunu olmakla her zaman övündüğü Galatasaray'da, hazırlık

⁶⁹ 1896'da Taş Mektebi, 1901'de de Şems'ül Maarif'i bitirir; Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, s. 641-642. Refik Halit de bu eğitimlerinin beş yıl kadar sürdüğünü belirtir; Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul 1996, s. 54.

⁷⁰ “Bu mektep Şükrü Bey ve İsmail Hakkı adlı iki ortak tarafından kurulmuştu, paralı idi, fakat o kadar fena idare ediliyordu ki orada ne öğrendikse kendi zekâ ve istidadımıza borçluyuz”; Ulunay, “Refik Halit Karay Merhum...”, *Güvercin*, Temmuz 1968, C.3, S. 26-4, s. 2.

⁷¹ Sultanîde yatılı öğrencilerden yıllık 45 altın, gündüzlülerden ise 10 altın alınır. Fakat ücretlerin bu denli yüksek olması Müslüman aileleri zora sokar ve devlet 150 öğrenciye burs vermeyi kabul eder. 9-12 yaş arası çocuklar kabul edilir; “Galatasaray Lisesi”, Galatasaray Üniv. internet sitesi, http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/002.html, Erişim Tarihi: 1.7.2003. Refi Cevat ücretlilerdendir; Refi' Cevat Ulunay, “Nam-ı Diğer (Mekteb-i Sultanî)”, *Salon*, 1.9.1949, S. 45, s. 740.

⁷² Vahdettin Engin, “Batılılaşma Yolunda Eğitimdeki İlk Adım”, *Popüler Tarih*, Ocak 2003, S. 29, s. 37-38

⁷³ “Zaten buraya lise denilmesi doğru değildir. Mektebin irfan seviyesi üniversite ayarında idi.”; Ulunay; “Ateşle Barut”, *Milliyet*, 2.7.1965, S. 6321, s. 2.

⁷⁴ Fransızca; *Ecolesdes Freres*; Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların kabulünden sonra Fransız Cizvit papazları ve Asoption tarikatı mensupları tarafından dinî amaçlar için öğrenim yapmak üzere Türkiye'de kurulan orta dereceli okullardır; *Meydan Larousse*, C.4, s. 849. Kelimenin Türkçesi kardeşler olup papazlar anlamında da kullanılmaktadır. Misyoner faaliyetler için açılan okulların ülke çapındaki genel ismidir. Dikkat çekmemek için bu ismin kullanıldığı zannedilmektedir. Refi Cevat bu okulda; yemek yeme hatta burun silme gibi Batı tarzı davranış kurallarının öğretildiğini söyler; Ulunay, “Mekteplerde Dayak”, *Milliyet*, 22.6.1963, S. 4693, s. 3.

⁷⁵ İsmi 1909'daki “Diploma Alanlar” listesinde olmayıp “Yalnız Türkçeden Ehliyetname Alanlar” arasında gösterilir; *Mektebi Sultanî, Galatasaray Lisesi 1868-1963*, İstanbul 1974, s. 174. Mektepte yalnız Türkçe okunan dersleri veya yalnız Fransızca tedris olunan dersleri tamamlayanlara diploma

sınıfıyla birlikte sekiz yıl (1901-1909) eğitim almıştır. Bu dönemde okul müdürü, Abdurrahman Şeref Bey'dir. Meşrutiyet sonrası ise Tevfik Fikret'tir.⁷⁶ Ders aldığı hocalardan bazıları; Hammer mütercimi Ata Bey (Edebiyat), Servetifünûn edebiyatını kuranların etrafında toplandıkları Recaizade Mahmut Ekrem, Muallim Feyzi (Farsça), Rıfat Bey, Muallim Naci, Babanzade Naim, Hacı Zihni Efendi, Veled Çelebi (Farsça), Mecit Efendi, Said Bey, yine Abdurrahman Şeref Bey (Tarih) ve Tevfik Fikret; yabancı olarak da Perar, Perone, Manyüs, İzuvar, Blanşon, dö [De] Lacomblez, Sare, Şarve, Dubuva gibi isimlerdir.⁷⁷

1.3. GAZETECİLİKTE İLK TECRÜBELERİ

Refi Cevat'ın gazeteciliğe ilgisi öğrenciliğinde başlar. Meşrutiyet'in ilânından önce, matbuatın kontrol altında tutulduğu bir dönemde, Mekteb-i Sultanî'de üçüncü sınıfta iken arkadaşları ile birlikte *Ertenk* adında elyazması, edebî bir gazete çıkarırlar.⁷⁸ Jurnal edilirler ve dönemin Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa, babası ile aile dostu olduğu Refi Cevat'ı yalısına çağırır. Biraz nasihat edip şayet jurnalın kendisine değil de Zaptiye Nezaretine verilmiş olması durumunda sürgün edilmiş olacaklarına dair uyarıda bulunur ve gönderir.⁷⁹

Refi Cevat, Meşrutiyetle başlayan matbuat furyasında arkadaşları ile birlikte tek sayı çıkarabildikleri *Şükran*⁸⁰ isimli bir gazeteden daha bahseder. Gazetenin yazı heyetinde Hasan, Bedri Kemal, Nihat Hayrullah gibi isimlerin yer aldığını, kendisine de tiyatro tenkitleri, hikâye ve bir de telif roman yazma görevi verildiğini söyler. İlk

yerine geçmemek üzere birer ehliyetname verilir. İki bölümün de imtihanlarında başarılı olanlara şahadetname verilmesi esası vardır; Aylin Semiz, *Türk Ortaöğretim Sisteminde Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî): Yeri ve Tarihsel Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniv. SBE), İstanbul 2008, s. 90, 99.

⁷⁶ Abdurrahman Şeref Bey'in Maarif Nazırı olması üzerine okul müdürlüğüne Tevfik Fikret getirilmiştir; http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/002.html, Erişim Tarihi: 1.7.2003.

⁷⁷ Refi Cevat'ın telaffuz ettiği şekilde bahsettiği isimler için bk. Ulunay, "Bir Abideye Mersiye", *Milliyet*, 15.5.1955, S. 1795, s. 3, "Galatasaray'ın Pilavı", *Milliyet*, 4.6.1955, S. 1813, s. 3, "Ateşle Barut", *Milliyet*, 2.7.1965, S. 6321, s. 2.

⁷⁸ "Gazete diyorum ama bu bir defterden ibarettir. Başmuharriri bendim ve bu başmuharrirlik sıfatının da bir karşılığı vardı: Deftere bütün eserleri kopya etmek! Muharrirleri de sayayım. Mehmed İzzet (Profesör), Rauf Manyasî, Selahaddin (Kabataş'ta öğretmen), Fehmi (Üniversite Kütüphane Müdürü), Kâzım (Ziraat Bankasında vesaire.>"; Baltacıoğlu, "Üstad Ulunay'la Görüştüm"s. 6-7. *Ertenk*, Acem ressamlarından birinin albüm isminden alınmıştır; Refi Cevat, "Rical-i Devlette Nezaket...", *Alemdar*, 1 Teşrinisani 1336, S. 674-2974, s. 1.

⁷⁹ Baltacıoğlu, "Üstad Ulunay'la Görüştüm", s. 7, Muallâ Ulunay, "IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...", *Güvercin*, Kasım 1969, C.4, S. 42-20, s. 4, Refi Cevat, "Rical-i Devlette Nezaket...", *Alemdar*, 1 Teşrinisani 1336, S. 674-2974, s. 1.

⁸⁰ Kütüphanelerde ve süreli yayın kataloglarında bu isimli bir yayına rastlanılamamıştır.

nüshaya yazı yetişmediği için tanınmış yazarların yayımlanmamış yazılarını koyduklarını, bu şekilde tashihsiz, komik hatalarla çıkan bu “tabîî mizah gazetesinin” kapış kapış satıldığını ve yazıların sahiplerinin ertesi gün peşlerine düştüğünü anlatır.⁸¹ Refi Cevat’ın bahsettiği bu ilk tecrübenin 12 Eylül 1908’de yayına başlayan dergi boyutundaki gazete olduğu anlaşılmıştır.⁸² Bir eser incelemesi⁸³ ve bir küçük hikayeden⁸⁴ oluşan bu ilk denemeden sonra altmış yılını kapsayacak olan gazetecilik mesleğine ise *Tanin*’de başlayacaktır.

1.3.1. Tanin ve İkdam’da Muhabirliği

Sultanî’den sonra elini öpmek üzere gittiği hocası Tefik Fikret, *Ertenk* tecrübesini de bildiği için Refi Cevat’ı gazeteciliğe yönlendirir. Refi Cevat, Tefik Fikret’in Hüseyin Cahit’e (Yalçın) yazdığı bir kartvizit ile *Tanin*’de muhabir olarak işe başlar.⁸⁵ Muhittin (Birgen) Bey, “Galatasaray Sultanisinde okumuş fakat bitirememiştir. ... Bir dereceye kadar mektep medrese gördüğü için alelâde yazılar yazabilirdi” düşüncesiyle referansından bahsetmeden muhabirlik için kendisine müracaat eden Refi Cevat’ı tecrübe için *Tanin*’e aldığını ifade eder. Bir müddet sonra Hüseyin Rahmi’yi takliden yazılar yazdığı için yazıya istidadı olduğunu görerek yetiştirmek istediğini belirtir.⁸⁶

Tanin; 1 Ağustos 1908’de Meşrutiyetin hükümlerini neşir ve müdafaa edecek bir gazete çıkarmak isteyen Tefik Fikret ve Hüseyin Cahit tarafından kurulmuştur. Tefik Fikret; Meşrutiyet rejiminin, hak ve hürriyetin müdafii olacağı yerde İttihat ve

⁸¹ Refi’ Cevat Ulunay, “Bir Meslek Hatırası”, *Mizah*, 15.6.1948, S. 119, s. 800.

⁸² İmtiyaz sahibi ve müdürünün Hulusi Havri olan *Ferda*; “Şimdilik haftada bir cumartesi günü neşrolunur, içtimai, ilmî Osmanlı gazetesidir”. Mevcut iki sayısından yayın hayatının bu kadar olduğu anlaşılmaktadır.

⁸³ Refi Cevat, “Leopold Kanf (?) ve Gransuvar (?)”, *Ferda*, 30 Ağustos 1324, S. 1, s. 4; 6 Eylül 1324, S.2, s.7-8. Yazıda Rusya İhtilali ile ilgili bir eserden hareketle yazarını konu edinmektedir.

⁸⁴ Refi Cevat, “Küçük Hikaye: Kadro Haricinde”, *Ferda*, 6 Eylül 1324, S.2, s.7-8. Bu nüshanın ilk sayfasında yer alan yine bir eser incelemesi, *Çakır Âl-i Muhammed İbn-i Mevlâna Veled* müstearı ile kopya bir yazı görünümünde olup mahlastaki ifadeler sahibinin Refi Cevat olduğu izlenimi verir; *Çakır Âl-i Muhammed İbn-i Mevlâna Veled*, “Ukus-u Mezahir 1302”, *Ferda*, 6 Eylül 1324, S.2, s.1.

⁸⁵ Ulunay, “Meslek Hatıraları”, 15.1.1961 ve “Mesleğe Dair”, 11.11.1966 tarihli *Milliyet* gazetelerinden naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 115, 119.

⁸⁶ Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki’de On Sene* (2. Basım), C.1, İstanbul 2009, s. 516. Muhittin Bey (1885-1951), Refi Cevat’ın çalıştığı dönemde gazetenin Yazı İşleri Müdürlüğü görevini yürütmektedir; bk. aynı eser, s. 9.

Terakki'nin aleti durumuna düştüğü gerekçesiyle gazeteden ayrılmıştır.⁸⁷ Hüseyin Cahit, yıllar sonra bile gazetesinin başından beri tarafsız olduğunu dile getirmiştir. Fakat İttihat ve Terakki'nin bütün ilânlarını basmış, onun basındaki en kuvvetli temsilcilerinden ve savunucularından biri olmuştur. Cemiyetin resmî yayın organı *Şûra-yı Ümmet* çıktıktan sonra da bu tutumunu sürdürmüştür.⁸⁸

Refi Cevat, *Tanin*'de muhabir olarak göreve başlar. Tam tarihi tespit edilemeyen ilk haberi, 1909'da Taş Kışla'da yapılan yemekhanelerin açılış merasimine aittir.⁸⁹ Bulgar ve Sırp krallarının İstanbul ziyaretlerinde, temaslarıyla ilgili yazılar hazırlar. Misafir krallarla ilgisi, sarayın hoşuna gittiği için kendisine hümayûn kâtibi vasıtasıyla “zat-ı şahanenin takdiri” ve içinde otuz beş altın olan kırmızı bir kese gönderilir.⁹⁰ “İtinâlı giyindiği için” de sarayın gazeteye müracaatı üzerine saray muhabiri tayin edilir.⁹¹

Muhabirliği bir süre sonra saray muhabirliği ve siyasî muhabirlik görevlerine yükselir. Girit Meselesi'nin gündemi işgal ettiği günlerde, Hariciye Nezareti muhasebecisinin odasında Atina Sefiri Nabi Bey'den, gazeteci olduğunu bildirmeden siyasî durum hakkında edindiği önemli bilgileri gazetede yayımlar.⁹² İlk şöhretini de bu olayla kazandığını belirtir.⁹³

⁸⁷ Fikret'in ayrılmasının, vergi borcundan dolayı evine gelen memurların eşyalarını haczetmesiyle başlayan İttihat Terakki ve Meşrutiyete karşı bir sorgulama ve hayal kırıklığının sonucu olduğuna dair; bk. Caner Arabacı, “İttihat ve Terakki Basını”, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Editor: Hakan Aydın, Konya 2010, s. 120-121.

⁸⁸ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1998, s. 224. İttihat ve Terakki'nin yarı resmî organı olarak bilinen *Tanin*, zaman zaman iktidarın hışmına uğradıysa da, İttihatçılarla yakın diyalogu sayesinde fazla yıpranmaksızın yaşamını sürdürebilmiştir; Zafer Toprak, “‘Bir Evrak-ı Muzır’: Şehrah Gazetesi”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S. 37, s. 45. *Tanin*, kapatıldığı dönemlerde *Cenin*, *Senin*, *Renin* gibi isimlerle yayımlanmıştır.

⁸⁹ “Gazete beni gönderdi ve ben oradaki ihtisaslarımı 4 tane kocaman eseri cedit kâğıdına yazıp sekreter Selânikli Edip Bey'e götürdüm. Masanın üzerine bu 4 kocaman kâğıdı dizdim. ‘Bu ne’ dedi. ‘Efendim yazı’ dedim. Şöyle bir göz gezdirdi, benim pür heves saatlerimi verdiğim sahifeleri dürdü, büktü, sepete attı. Ondan sonra otur dedi ve merasim kaçta başladı, kimler vardı, kim konuştu, kaçta bitti? diye sorduktan sonra o 4 sahifeyi on satırda hülâsa ederek yazdı. İlk yazım böyle çıkmıştır.”; Turhan Oğuzbaş, “Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar: Refi Cevad Ulunay”, *Yelpaze*, 14.11.1962 tarihli kupür; MK BYG KUP, Zarf:260.

⁹⁰ “Bu bir servet sayılırdı. İşte benim yarım asrı aşan meslek hayatımda aldığım ilk ihsan bu oldu”; Ayhan Yetkiner, “Kırk Kalemde Kırk Anı”, 15.8.1968 tarihli *Ulus*'tan naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 54-55.

⁹¹ Ulunay, “Mesleğe Dair”, 11.11.1966 tarihli *Milliyet*'ten naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 119.

⁹² “Nabi Bey, pek mühim şeyleri bana anlattı ve hatta Kral Jorj'un [George] salıncaklı iskemleye oturup, nasıl sallandığının taklidini yaptı. Ben o zaman giydiğim kolalı beyaz kolluklarıma hiç belli etmeden notlar alıyordum. Sonra kendimi takdim ettim. Adam, perişan oldu. Aman konuştuklarımı gazeteye yazmayın, dedi. Tabii ki tafsilatı ile gazeteye yazdım ve Hariciye Nazırı Rıfat Paşa beni çağırtdı. Niçin yazdın? Bir Harp olabilir, dedi. Bütün ecnebi gazete muhabirleri matbaaya gelip bu

Birgen, “sefiş ve serseri” olduğu için Refi Cevat’ın görevine son verdiğini belirtir.⁹⁴ Refi Cevat’ın *Tanin*’de tam olarak hangi tarihler arasında çalıştığı tespit edilememiştir. Dönemin birçok gazetesinde olduğu gibi bu tür haberlerde muhabir imzası kullanılmamaktadır. Muhabirlik dönemine ait verdiği bilgilerin çoğunda gazete adı geçmemekte, bazı bilgiler ise tarih bakımından çelişmektedir. Örneğin bazı yazılarında 1909 ve 1910’da *İkdam*’da çalıştığını belirtir.⁹⁵ Bir başka yazısında gazeteciliğe başladığında bir yıl kadar stajyer olarak “pîr aşkına” çalıştıktan sonra, 120 kuruş aylıkla yazı kadrosuna geçtiğini,⁹⁶ “iki yıl sonra gazetede mevziî muhabirliğin fevkinde bir vazife daha ihdas edilerek mülâkatlar, mühim şahsiyetlere görüşmek, çok ehemmiyetli hadiselerin tahkiki, büyük cinayetler, röportajlar gibi vak’aların” kendisine verildiğini belirtir.⁹⁷ Bu maaş ve kadro, *İkdam*’da elde edilmiş olmalıdır. Tarih ise 1910 ortalarına uygun düşmektedir.

Tanin’e göre daha köklü bir gazete olan *İkdam*, 1894’de yayına başlamıştır. Sahibi ve başyazarı gazetecilikten yetişmiş, yüksek öğrenim görmüş, yetenekli bir kalem olan Ahmet Cevdet’tir. Ali Kemal’in başyazar olmasıyla İttihatçılara karşı kuvvetli bir muhalefete başlamış, tirajı, kırk binlere kadar ulaşmıştır. 31 Mart Vak’ası sonrası Ahmet Cevdet, Avrupa’ya kaçmış ve yazılarını bir müddet

mülakatın vaki olup olmadığını sordular. Bizim Hariciye teşkilatı hadiseyi yatıştırıncaya kadar büyük müşkilat çektiler.”; Zeki Müren, “Ulunay’la Bir Sohbet”, 28.12.1967 tarihli *Hafta Sonu*’ndan naklen Yücebaş, *Ulunay*, s. 51-52.

⁹³ “Belki bu hareket; biraz fazla ileri gitmekliğimdir. Fakat mesleğim itibariyle daima iftiharla kaydettiğim bir muvaffakiyettir.”; İlker Gökçüklüoğlu, “Üstad Refi’ Cevad Ulunay”, *Gençlik Yolu*, 1.5.1967 tarihli kupür, MK BYG KUP, Zarf:260.

⁹⁴ “O sıralarda gayet güzel dalkavukluk ettiği için evvela ahlakımın ne olduğunu anlayamadım. Sonraları gördüm ki bu cihet tamamen sıfırdır: İşi gücü içmek ve geceleri sabaha kadar pis yerlerde dolaşmaktır. Parası yoktur. Borç alır; fakat vermez. Her rastgelene bir borç takar. Bazen de gazetenin ismini kullanarak münasebetsizlikler yapar. Uzun zaman sabrettim. Genci kurtarayım dedim; her hareketini kontrol altına aldım, fakat hiçbir şey kâr etmediğini görünce hizmetine nihayet verdim.”; Birgen, *İttihat ve Terakki’de On Sene*, C.1, s. 516.

⁹⁵ “Bundan 54 sene evvel *İkdam*’da sekreter yardımcısı olarak çalışıyordum.”; Ulunay, “Asırlık Çınar Kuruyor”, *Milliyet*, 11.11.1963, S. 4832, s. 3, “Merhum meslektaşım ve meslek hocam, *İkdam* sahibi Ahmet Cevdet Bey İsveç’te alkol mücadelesi hakkında 1910’da bana şu malumatı vermişti...”; Ulunay, “İçki Mücadelesi ve Biz”, *Milliyet*, 24.10.1953, S. 1242, s. 2. Ahmet Samim öldürüldüğünde *İkdam*’da çalıştığını belirtir; Refi Cevat, “Eski Bir Yara...”, *Alemdar*, 25 Temmuz 1335, S. 122-1522, s. 1. Buna göre en geç Haziran 1910’dan *Tanin*’den ayrılmış olmalıdır.

⁹⁶ Ulunay, “Mesleğe Dair”, 11.11.1966 tarihli *Milliyet*’ten naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 119. Yine *Tanin*’de ayda 3.5 altın aldığını belirttiği bir mülâkat için bk. Ayhan Hünalp, “Ulunay’ın Günü”, 9.4.1956 tarihli *Tercüman*’dan naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 46.

⁹⁷ Ulunay, “Meslek Hatıraları”, 15.1.1961 tarihli *Milliyet*’ten naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 116.

İsviçre'den göndermiştir.⁹⁸ O tarihlerde yazar kadrosunda, deneme türünde yazılar yazan Ahmet Rasim; roman ve hikâyeler tefrika eden Hüseyin Rahmi; tarihe dair olayları edebî bir üslûpla dile getiren Ahmet Refik ve Abdurrahman Şeref; siyasî tarihle ilgili konular işleyen Ali Reşat; Türk kültürü ve milliyetçilik hakkında makaleler yazan Necip Asım, Şinasi Hikmet, Teodor Kasap, Mahmut Sadık, Maliyeci Cavit Bey, Mahmut Ata, Veled Çelebi, Dr. Rıza Nur, Dr. Adnan gibi isimler vardır. *Sabah* gazetesi ile rekabete girişen *İkdam*, haber toplama işine büyük önem verir ve şehir haberlerini on on beş muhabirle izlemeye başlar.⁹⁹

Refi Cevat'ın gazeteciliğin her alanında yetişmesi, *İkdam*'la olur. Az ücretle de olsa bu “bereketli ve usta kadro” içerisinde, özellikle “meslek hocam” dediği Ahmet Cevdet sayesinde gazeteciliğin inceliklerini öğrenir.¹⁰⁰ Diğer taraftan muhalefet saflarına da ilk adımı atmış olmaktadır. Bu dönemde meydana gelen siyasî cinayetler, yolsuzluk iddiaları, yer yer baş gösteren isyanlar ve dış politikada takip edilen yol gibi İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefete ivme kazandıran olaylar, ileriki yıllarda Refi Cevat'ın eleştirdiği konular olacaktır.¹⁰¹

Muhabirlikte yetişmeye başlayan Refi Cevat, muhabirler arasında bir de “*Muhabirîn Cemiyeti*” adında bir cemiyet kurduğunu belirtir.¹⁰² Döneme dair kaynaklarda ismine rastlanılamayan bu cemiyet, Meşrutiyetin cemiyetleşme

⁹⁸ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1977, s. 349-350, M. Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1992, s. 36-38. *İkdam*'ın Türk ilim, siyaset ve kültür hayatına, Türk milliyetçiliği ülküsüne büyük hizmetleri olmuştur. Dönemin en değerli yazı kadrosunu bir araya getirip açık ve sade Türkçesi ile sade dil davasının öncüsü olur. Zengin iç ve dış haberlere, ciddi ve seviyeli makalelere, ilmi araştırmalara, hikâye ve roman tefrikalarına yer verir. Servet-i Fünun, Fecr-i Ati gibi edebi mekteplerde ve Türk Derneği, Türk Ocağı, Türk Yurdu gibi kuruluşlarda, Türk milliyetçiliğinin ve Millî Mücadele'nin hazırlığını yapacak değerli yazarları kadrosuna alıp yetiştirmiştir. Gazete hükümet veya Divan-ı Harb-i Örfice kapatıldığı zamanlarda *Yeni İkdam*, *İktiham* gibi isimlerle yayımlanmıştır; bk. aynı yer.

⁹⁹ Sinan Çitçi, *İkdam Gazetesinin Sistemik İndeksi (1904-1913)*, C.1, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. SBE), İstanbul 2000, s. 5-8.

¹⁰⁰ “*Bence hakiki gazeteci muhabirlerdir, mütercimlerdir, musahhihlerdir. ... Ayda en kabadayısı 3-4 lira alırdı ... Muhabirler o günlerde köşk ve yalılardan gazeteye yazılmak bahasına birer caize alırlardı. Gazete bunlarla sütun doldurur, varidatı doğrudan doğruya muharrirlere ait olurdu.*”; Ulunay, “Bir Basın Müzesi”, *Milliyet*, 22.4.1965, S. 6253, s. 2.

¹⁰¹ Refi Cevat'taki bu fikrî evrilmeyi ele alan müstakil bir çalışma için bk. Necmi Uyanık-Sebahaddin Mihçı, “Refi Cevat'ta Siyasî Düşüncenin Değişimi Üzerine”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, Konya 2014, S.12, s.323.

¹⁰² “*İstanbul'da ilk defa 'Muhabirîn Cemiyetini ben kurdum. Beyoğlu'nda meşhur Yani Birahanesi'nde toplandık. Nizamnamesini filan yaptık. Hepimiz bol bol bira içtik. Fakat hiçbirimiz bira paralarını ödeyecek durumda olmadığı için meslek ve mihnet arkadaşım Kadri Pehlivan, içimizde Taymis'in [Times olmalı] muhabirine muhbirlik eden Hürmüz'ü cemiyetin riyasetine getirmek suretiyle paraları verdirdi.*” Ulunay, “Bir Basın Müzesi”, *Milliyet*, 22.4.1965, S. 6253, s. 2.

modasınınca, meyhane ortamında bir hevesle kurulmuş, arkası gelmemiş örneklerden birini teşkil etse gerektir.

1.3.2. Gıdık ve Kalem’de Mizah Yazarlığı

Muhabirlikte epey mesafe alan Refi Cevat, Meşrutiyet matbuatının diğer modası, mizah dergilerinde de görülmeye başlar. Bunlardan ilki *Gıdık*’tır.¹⁰³ 18 Kasım 1910 tarihli 5. sayıda “*Arı*” mahlâsıyla¹⁰⁴ yazılar yazmaya başlayan Refi Cevat’ın ismi, 9. sayıdan itibaren derginin manşetinde “*Sermuharrir*” olarak yer alır. 11 Haziran 1911 tarihli 46. sayıya kadar hemen hepsinde suya sabuna pek dokunmayan, edebiyatçılara ve gündemdeki bazı sosyal olaylara temas eden yazıları, tefrika halinde roman-hikâye denemeleriyle çizim ve karikatürleri yayımlanır.¹⁰⁵

Gıdık ile eş zamanlı olarak yazılarının görüldüğü bir diğer mizah dergisi, Salah Cimcoz’un sahibi olduğu *Kalem*’dir.¹⁰⁶ Haftalık olarak 1908’den beri yayımlanan dergide Refi Cevat imzasına, 19 Ocak-13 Nisan 1911 arasındaki sayılarda rastlanır.¹⁰⁷ Bu tarihler arasındaki on iki sayının ilk bir ikisinde karikatür, çoğunlukla piyes veya kısa hikâye, yalnız 23 Şubat tarihli sayısında, kadınların da aday olarak seçimlere katılabileceğine dair mizahî bir yazısı vardır.¹⁰⁸ Karikatürleri de siyasî değildir. Karikatürlerinde “*Refi Cevat*” imzası, hikâye, piyes ve yazılarında “*Arı*”

¹⁰³ 4.11.1910’dan itibaren ilk ve son dönemlerinde haftada bir, Refi Cevat’ın yazılarının olduğu dönemlerde ise genelde pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki kez, sekiz sayfa ve tamamı Türkçe yayımlanan derginin imtiyaz sahibi; H. Seyfettin, mesul müdürü önce Arif Hikmet, kapanışa doğru M. Hazım’dır. Fakat iki önemli süreli yayın kataloğu, bu ismi “*Refik Cevat*” olarak vermiştir; bk. *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, C.1, Ankara 1987, s. 79, Hasan Duman, *Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, Ankara 2000, s. 318.

¹⁰⁴ *Arı*, “Bir Mülakat”, *Gıdık*, 5 Teşrinisani 1326, S. 5, s. 35-38. *Arı* mahlâsının Refi Cevat’a ait olduğu hakkında bk. Mehmet Semih, *Türk Edebiyatında Mahlaslar Takma Adlar Tapşurmalar ve Lakaplar*, İstanbul 1993, s. 78. Mahlâslara dair diğer bir eser, “*Arı*”yı Şükrü Elçin’in (1912-2008) kullandığını, Refi Cevat’ın yalnızca “*Ulunay*” mahlâsını kullandığını belirtir; Naile Binark-Saide Arslanbek, *Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi*, Ankara 1971, s. 12 ve 33. Fakat Elçin’in doğum tarihi nazar-ı itibara alınınca bu durum mümkün görünmemektedir.

¹⁰⁵ Örnek olarak birkaç yazı başlığı zikretmek gerekirse; *Arı*, “Kolera Karşısında”, *Gıdık*, 15 Teşrinisani 1326, S. 7, s. 50-51, *Arı*, “Ah Vergi”, *Gıdık*, 3 Şubat 1326, S. 23, s. 181-182, Refi Cevat, “Paralı Aşklar”, *Gıdık*, 10 Şubat 1326, S. 25, s. 194-195, *Arı*, “Celal Sahir Bey’le Mülakat”, *Gıdık*, 17 Mart 1327, S. 35, s. 275, *Arı*, “Bekârlık Dertlerinden”, *Gıdık*, 28 Mart 1327, S. 38, s. 299-301, *Arı*, “Kuşdili Çayırı”, *Gıdık*, 28 Nisan 1327, S. 43, s. 343; bk. Ek-4: *Gıdık* Dergisinden Mahlas, Çizim ve Karikatür Örnekleri.

¹⁰⁶ 21 Ağustos 1324-16 Haziran 1327 arasında yüz otuz sayı yayımlanan dergi, on dört sayfa olup Türkçe ve Fransızca yayımlanır. İmtiyaz sahibi; Salah Cimcoz, mesul müdürü; Reşid bin Ayaz’dır.

¹⁰⁷ *Kalem*, 6 Kânunusani 1326-31 Mart 1327, S. 109-121.

¹⁰⁸ Refi Cevat, “Gelecek İntihabatta”, *Kalem*, 10 Şubat 1326, S. 114, s. 3.

mahlâsı veya “R.C.” rumuzunu kullanmıştır.¹⁰⁹ *Gıdık*'ta başyazar olarak isminin kullanıldığı bu dönemde, bir diğer mizah dergisinde yazı yazdığı gibi *İkdam*'daki görevinin de devam ettiği tespit edilmiştir.¹¹⁰

1.3.3. Şehrah'ta Gazete Yöneticiliği

Refi Cevat'ın *Tanin*'de muhabirlikle başladığı gazeteciliği, *İkdam*'da olgunlaşmaya başlamış; röportaj, fıkra yazarlığı, mütercimlik gibi safhalar ve mizah dergilerindeki farklı yazı tecrübelerinden sonra *Şehrah*'ta yazı işleri müdürlüğü görevi ile yeni bir mertebeye dönüşecektir.

Şehrah; resmî kaynaklara göre, 6 Nisan 1911'de Mehmet Hayreddin Bey tarafından imtiyazı alınmış,¹¹¹ mesul müdürlüğü yine kendisinde olarak 27 Nisan 1911'de yayına başlamış bir gazetedir. Gazetenin sahipleri, Tunuslu Sadrazam Hayreddin Paşa'nın oğulları Mehmet Hayreddin, Tahir Hayreddin Beylerle yine kardeşleri Salih Hayreddin Paşa'dır.¹¹² Başyazarlığını Tahir Hayreddin Bey ile Servetifünûn edebiyatında *H. Nazım* imzasıyla yazı yazan Ahmet Reşit Bey¹¹³ yapmaktadır. Tahir Hayreddin Bey dış politika; Ahmet Reşit Bey iç politika ile ilgili

¹⁰⁹ Bazı yazılarının altında mahlâstan başka kozadan çıkan kadın başlı bir kelebek resmi yer alır. 7 Nisan 1327 tarihli 122. sayıda “Şairane Bir Ziyafet” başlıklı yazıda da bu resim vardır. Fakat bu resim, altı sayı sonra başka bir imza/rumuz ile birlikte de kullanıldığı için bahsedilen yazının Refi Cevat'a ait olması şüpheli hale gelmiştir. Yazılarına örnekler; Refi Cevat, “Aile Sahnelerinden”, *Kalem*, 3 Şubat 1326, S. 113, s. 7-10 (piyes), *Arı*, “Bir Bûse İçin”, *Kalem*, 3 Mart 1327, S. 117, s. 6-7; R.C., “Zevcem Ev Kadını”, *Kalem*, 10 Mart 1327, S. 118, s. 7-9; bk. Ek-5: *Kalem* Dergisinden Mahlas ve Karikatür Örnekleri.

¹¹⁰ Mevzi muhabirliğinden röportaj muhabirliğine geçtiğinde yaptığı önemli mülakatlardan birini İncir Köyü'nde balta ile dokuz kişiyi öldüren Deli Ahmet ile yaptığını belirtmektedir; Ulunay, “Meslek Hatıraları”, 15.1.1961 tarihli *Milliyet*'ten naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 116. Bahsedilen bu mülakat, *İkdam*'da 14.01.1911 tarihinde imzasız olarak yayımlanmıştır; “Bir Mecnunun Cinayet-i Vahşiyanesi - Cani ile Mülakat”, *Yeni İkdam*, 1 Kânunusani 1326, S. 301, s. 3. Bu arada kendisi hiç bahsetmediği gibi hiçbir kaynaktan doğrulanamayan *Sabah*'ta da çalıştığına dair de bir ifade vardır; Raif Ogan, “60 Yıllık Arkadaşım Refi' Cevat”, *Milliyet*'ten naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 10-15.

¹¹¹ “Meşrutiyetin İlanından Beri Türkiye'de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, *Ayın Tarihi*, Temmuz 1928, C.17, s. 3558.

¹¹² Gazetenin sahipleri, Nizamettin Nazif'e göre; H. Nazım (Ahmet Reşid Rey), Edirneli Avukat Şeref ve Zeki Bey'dir; N. Nazif Tepedelenlioğlu, “Refi' Cevat Ulunay Çelebi'yi Uğurlarken”, *Yeni İstanbul*, 6.11.1968 tarihli kupür, MK BYG KUP, Zarf:260.

¹¹³ “Babamın mektep ve sınıf arkadaşı olduğu için kendisine amca derdim. Meşrutiyetin ilanında Halep Valisi idi. Bir sene sonra azledildi. Fikret'in yerine Galatasaray'ına Edebiyat muallimliğine tayin edildi. 1908'de İzmir Valisi ve 1912'de Kâmil Paşa Kabinesinde Dâhiliye Nazırı oldu. 1913'ten (1910 olmalı) sonra İttihat ve Terakki'ye karşı memlekette kuvvetli bir muhalefet vardı. Ne suikastler, ne örfî idareler, ne işkenceler, ne idamlar muhalefeti susturamıyordu. Bu sırada intişar eden *Şehrah* gazetesinin Tahir Hayreddin ile birlikte başmuharrirliğini deruhde etti. Burada 'Maziden Hale' başlığı altında yazdığı makaleler umumi eşkârda derin akisler yaratmıştır.”; Ulunay, “Ahmet Reşid Rey (H. Nazım)”, *Milliyet*, 17.8.1955, S. 1884, s. 3; Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 157-158.

makaleler yazmaktadır. Hükûmetin ekonomi siyasetine dair yazılar ise 1911 Temmuz’unda bir suikasta uğrayacak olan Düyûn-ı Umûmiye Mühimme Kalemi Müdürü Zeki Bey tarafından yazılmaktadır. Meşrutiyetin ilânından beri *Tanin*, *İkdam* gibi köklü, çok satan gazetelerin yanında yüzlerce gazete, basın hayatına dâhil olup kısa sürede kapanmasına rağmen *Şehrah* serisinin geniş bir okuyucu kitlesi bulabilmesinde, gazetenin sahip ve yazarlarının seçkinliği,¹¹⁴ muhalefetin kitleleşmeye başladığı bir dönemde muhalif basının sesi olması, belki de en önemlisi, yayına başladıktan iki buçuk ay sonra Meşrutiyet’in siyasî cinayetler serisine, yazarlarından Zeki Bey’i kurban vermesi etkili olmuştur.

Refi Cevat, *Şehrah* kadrosuna gazetenin ilk çıkarılışında dâhil olur.¹¹⁵ Görevi, Heyet-i Tahririye (Yazı İşleri) Müdürlüğüdür. Tepedelenlioğlu’na göre Refi Cevat *Şehrah*’ta, mizanpaj bakımından diğer gazetelerden bir farklılık meydana getirmiş, gazete bu özelliğiyle dikkat çekmiştir.¹¹⁶ Refi Cevat’ın *Şehrah*’a geçişinde kendi ifadesine göre ortada maddî bir tercih söz konusu değildir.¹¹⁷

Refi Cevat’ın *İkdam*’da çalıştığı sürece ve 1911 Nisan’ında yayına başlayan *Şehrah*’a kadar muhalif fikirlere ve gruplara ne kadar meylettığı bilinmemektedir. Fakat Meclis-i Mebusan’da ortaya çıkan “*Hizb-i Cedid*” hareketiyle eş zamanlı olarak yayına başlayan *Şehrah*’ta çalışmasıyla artık safını belirlediği kabul edilebilir. Diğer taraftan *Şehrah*’ın ilk günleri denilebilecek bir tarihte *Tanin*’de bir çeviri hikâyesinin yayımlanması,¹¹⁸ kadroya siyasî düşünce birliği nedeniyle dâhil olmayıp meslekî kariyer elde etmek ve geçimini sağlamak amacıyla katıldığını veya en azından maddî bir karşılık gereği bir karşı gazeteye de yazı verebildiğini

¹¹⁴ Yaklaşık bir yıllık süresi boyunca zaman zaman imzaları görülen yazarlardan bazıları şunlardır: İbn-i Refik Ahmet Nuri, *Kirpi* mahlâsıyla Refik Halit, Mahmut Sadık, Baha Tevfik, Mustafa Nuri, Çorluluzâde Osman Âfan, Ferhan, Doktor Dağavaryan, bir ara “*Paris Mektupları*” ile Ali Kemal ve nadiren dönemin parlak muhaliflerinden Rıza Nur, Lütü Fikri ve Damat Ferit.

¹¹⁵ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 69.

¹¹⁶ “*Bizde 1908'den sonra ileri basın tekniğiyle çıkan ilk gazete iddia edildiği gibi Tasvir değildir, Şehrah'tır. Şehrah'ta temiz ve beğenilir bir çehre yaratmış olan bu Ulunay'dır.*” N. Nazif Tepedelenlioğlu, “Refi' Cevad Ulunay İçin”, *Güvercin*, Kasım 1968, C.3, S. 30-8, s. 3. “*Agâh ile Şinasi merhumlarla başlayıp Mihrân ile Cevdet'in Sabah ile İkdam'larında kemalini bulan eski gazetecilik tekniğine ilk tekmeği indiren Refi Cevad Bey'dir. Şehrah için yepyeni bir teknik yaratmıştır.*”; Tepedelenlioğlu, “Refi' Cevad Ulunay Çelebi'yi Uğurlarken”, MK BYG KUP, Zarf: 260.

¹¹⁷ “*Gazetenin mütercim ve muharrir kadrosu hayli zengindi. Fakat bizde yazıcılığın garip bir tecellisi olarak zengin olan yalnız kadro idi. Hepimiz haftayı güç buluyorduk.*” Refi' Cevad Ulunay, “Bir Şaheser”, *Mizah*, 8.10.1948, S. 112, s. 788.

¹¹⁸ Refi Cevat, “Limanda”, *Senin [Tanin]*, 21 Mayıs 1327, S. 13-978, s. 4-5. Hikâyenin altında “Mopasan’dan [Guy de Moupasant] çeviri” ibaresi yer almaktadır.

düşündürmektedir.¹¹⁹ Gerçi gazetenin zengin kadrosu arasında imzalı yazısı bulunmayan Refi Cevat'ın katkısı, yazı işleri müdürü olarak günlük haberleri takip etmek, gazetenin içeriğini ve görsel şeklini belirlemekle kalmış olmalıdır. Diğer taraftan yazı işlerini müdürlüğünü üstlendiği *Şehrah*'ın bir yazarını siyâsî cinayete kurban vermesi, Refi Cevat'ın İttihat ve Terakki karşıtlığında dönülmez bir aşamayı teşkil edecektir.¹²⁰

1.3.3.a. Şehrah Serisinde Alemdar

Muhafif bir çizgi izleyen *Şehrah*, 26 Mart 1912'ye kadar üç yüz sekiz sayı süren yayını süresince -dönemin *Tanzimat* gibi diğer gazetelerinde olduğu¹²¹ gibi- çeşitli nedenlerle toplam on dört kez kapatılmış ve hemen her seferinde ara vermeden farklı bir isimle yayınına devam etmiştir.¹²² Nitekim 1909 tarihli Matbuat Kanununa göre hükûmete sadece gazetenin doğumu bildirilmekte, her bir imtiyazla birlikte, bir mesul müdür olması gerekmektedir.¹²³ *Şehrah*, bu süreçte kesintisiz yayımlanabilmek için her kapatılıştaki çalışanlardan veya güvendikleri bir kişi üzerinden alınan imtiyazla yoluna devam etmiştir. Gazete, *Şehrah* ismiyle ilk çıkışında altmış sekiz gün, toplamda yetmiş altı gün yayımlanabilmiştir. Diğer isimlerle bir ayı bile bulmayan sürelerle yayımlanırken 8 Ağustos 1911'den 7 Aralık 1911'e kadar (dokuz günlük bir süre ve bayram tatilleri hariç) yüz dokuz gün

¹¹⁹ Kendi beyanının aksine *Şehrah*'a ileri bir tarihte katılmış olması veya daha önce *Tanin*'de çalışırken yaptığı bir çeviriyi, gazetenin sayfa doldurmak gibi bir maksatla bu tarihte yayımlaması da muhtemeldir.

¹²⁰ Uyanık-Mıhçı, "Refi Cevat'ta Siyasî Düşüncenin Değişimi Üzerine", s.325-326.

¹²¹ Gazel, *Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı*, s. 32-50.

¹²² Gazete seri boyunca aldığı isimler ve yayın süresi sıra ile şu şekildedir: *Şehrah* (Altmış sekiz gün), *Hemrah* (on yedi gün), *Darbe* (altı gün), *Alemdar* (elli sekiz gün), *Şehrah* (dokuz gün), *Alemdar* (elli bir gün), *Nevrah* (iki gün), *Yeni Yol* (iki gün), *Meslek* (yirmi altı gün), *Yeni Yol* (iki gün), *Bedahet* (on beş gün), *Mukavemet* (on sekiz gün), *Hedef* (otuz üç gün), *Necdet* (bir gün); bk. Ek-6: *Şehrah Serisindeki Gazeteler ve Yayın Tarihleri*. Gazetenin bu macerasını, kapatılış nedenlerini inceleyen iki önemli çalışma için bk. Toprak, "Bir Evrak-ı Muzır: Şehrah Gazetesi", s. 45-47 ve Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilâf Fırkasını Destekleyen Matbuat", *Tarih ve Toplum*, Haziran 1987, S. 42, s. 9-14.

¹²³ "Matbuat Kanunu'na göre her gazetenin bir mes'ul müdürü olmak icab eder. Osmanlı tebaasından, 21 yaşını ikmal eden mahcur veya hukuku medeniyeden sakıt olmayan ve dolandırıcılık ve emniyeti suiistimal gibi kötü ahlâka delâlet eden fiillerden biri ile mahkûm olmamış bulunan her şahıs bu kanun hükümlerine hareketini uydurmak şartı ile her nevi gazete mes'ul müdürü olabilir. ... Mes'ul müdür otoritelere ve üçüncü şahıslara karşı gazetenin teşkil ettiği teşebbüsün mes'ul vekilidir; gazeteyi hukuken ve fiilen yayımlayan odur. Basın meselesinden doğan suçların asıl faili neşriyatın müellifi olan mes'ul müdür; gazeteci (ise) mes'ul müdürün sadece suç ortağıdır. Mes'ul müdür gazetenin bütün içindekilerin sorumluluğunu yüklenen kimsedir."; Sevig, "İkinci Meşrutiyette Basın", s. 7-8.

Alemdar ismiyle yayımlanmıştır.¹²⁴ Refi Cevat'ın gazeteye herhangi bir siyasî yazı ile katkısı olmamakla birlikte gazetenin imtiyaz sahibi¹²⁵ ve mesul müdürü olarak hem kendisi için bir şöhret hem de ileride çıkaracağı gazete için hazır bir okuyucu tabanı kazanmıştır.¹²⁶ Dönemin muhalif diğer bir yayın organı olan *Tanzimat*'ın, Zeki Bey'in katlini protesto ederek yaklaşık üç ay yayınına ara vermesi ayrıca tekrar yayıma girdiğinde "havadis gazeteciliği" yerine "fırka gazeteciliği"ni tercih etmesi,¹²⁷ *Şehrah*'ın, özellikle *Alemdar* adıyla yayımlandığı dönemde aynı kulvarda güçlü bir rakibi olmadığı için tutulmasına vesile olmuştur. *Şehrah* serisindeki bazı gazetelerin kapatılışının ardından sorumlu müdürlerine çeşitli soruşturmaları takiben hapis ve para cezaları verilirken imtiyazındaki *Alemdar*'ın kapatılışlarında imzalı yazısı ve resmî sorumluluğu bulunmayan Refi Cevat, bu tip badirelere maruz kalmamıştır.

1.3.3.b. Şehrah'ın Yayın Süreci ve Politikası

Şehrah, yeni siyasî oluşumların ortaya çıktığı bir dönemde yaklaşık bir yıl yayımlanır. İlk aylarda *Şehrah*'ta Tahir Hayreddin, Ahmet Reşid ve Zeki Beyler Girit Meselesi, demiryolları, maliye, Arnavutluk ahvali gibi genel geçer konular üzerinde sarf-ı kelâm ederler. "Kirpi-i Na-tuvan" mahlâsıyla Refik Halit, "Haftanın Dedikoduları" başlığı altında seviyeli hicivler yazar. Padişahın Avrupa seyahat haberleri, en fazla Sadık Bey'in kısa beyanları¹²⁸ göze çarpar.

Muhalif bir cemiyet kurma düşüncesinde olduğu tahmin edilen Sadık Bey'in, İttihat ve Terakki Cemiyetinin maksat ve siyasetlerine dair Mısır'da yayımlanan *el-Menar* gazetesinden nakledilen bir yazıda; İttihat ve Terakki Cemiyetinin mason olduğu, İsrailoğullarının eski vatanlarına iadesi amacını taşıyan bir cemiyete çalıştığı, cemiyetin hükûmet kuvveti ile görünüşte "*millet-i hakimiyeliği yalnız Türk unsuruna*

¹²⁴ Bk. Ek-7: Şehrah Serisinde Yayımlanan İlk Alemdar Gazetesi.

¹²⁵ *Alemdar*'ın imtiyaz hakkı Refi Cevat tarafından 28 Teşrinisani 1326'da (M.11.12.1910) alınmıştır; "Meşrutiyetin İlanından Beri Türkiye'de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar", s. 3561. Fakat *Şehrah* serisine dâhil olmadan önce *Alemdar*'ı yayımladığına dair herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır.

¹²⁶ Makalelerde Refi Cevat'ın isim veya bilinen mahlâslarına rastlanılmamakta ancak Ağustos-Eylül 1911'deki Ramazan ayında "Ramazan Musahabeleri" başlığı altında birkaç yazısı görülebilmektedir; Refi Cevat, "Mükeyyifât-ı Tiryakilik", *Alemdar*, 15 Ağustos 1327, S. 21-112, s. 4, Refi Cevat, "Dedikodular", *Alemdar*, 19 Ağustos 1327, S. 116-25, s. 3, Refi Cevat, "Dedikodulardan Sonra", *Alemdar*, 26 Ağustos 1327, S. 31-122, s. 3. Gazetenin dördüncü sayfasında Sahib-i İmtiyaz ve Müdür-i Mesulünün Refi Cevat olduğu belirtilirken künye bilgilerini de içeren manşetinde Lâtin harfleriyle "Directour-Responsable Rêfi Djêvad" ibaresi yer almaktadır.

¹²⁷ *Tanzimat*, 13 Temmuz-11 Ekim 1911 tarihleri arasında yayınına ara vermiştir; Gazel, *Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı*, s. 36.

¹²⁸ *Şehrah*, 8 Mayıs 1327, S. 25, s. 1. Beş satır yer tutan bir beyandır.

hasr ve lisan-ı dinî olan Arabiyeyi ihmal bilahare bütün bütün öldürüvermekle halk ahkâm-ı şer'iyeden cahil ve gafil bıraktırılarak bi'l-külliyeye kendilerine esir etmek"¹²⁹ amaçlarında olduğu ifadelerine yer verilir. *Ziya*¹³⁰ gazetesinde de yayımlanan bu makale yüzünden sadece *Şehrah* kapatılma cezası alır ve bu durum gazetenin tepkisine neden olur.¹³¹

Şehrah'ın bu ilk kapatılışı ve isim değişikliğinden bir hafta sonra yazar kadrosundan Zeki Bey'i kurban vermesi, dikkatleri büsbütün gazeteye çeker. Ahmet Samim cinayeti üzerine canlılık kazanan muhalefet olgusu, *Şehrah*'a diğer gazetelerden daha baskın bir haklılıkla gerekçe teşkil edecektir. On iki günlük bir aradan sonra gazete, yeniden mücadeleye başlar.¹³² Tabii ki bu kararlılık, bundan sonraki sık kapatılmaların temel nedenini oluşturacak, iktidar imkânları gazete aleyhine kullanılacaktır. Nitekim bir hafta sonra gazetenin, "Şam İttihat ve Terakki mebusu olup Selânik'te bulunan mümtaz bir şahsiyetin" telgrafına verilen cevap gerekçesiyle yayımın durdurulduğu zannedilmektedir. Gazetenin isim değiştirerek yeniden yayımlanması karşısında, bu kez yeni mesul müdürün muallim olması, itiraz nedeni olur.¹³³ Sonunda yeni *Darbe*'de mesul müdür Ömer Hayri Efendi'nin "muallimliğimin hatırı değil, sözü kabil-i red olunmayan bir zat-ı muhteremin emrine" uymasıyla *Alemdar*'la değiştirilir.

Serinin en uzun süre ismi kullanılan gazetesinde mesul müdür, Refi Cevat'tır. 28 Eylül 1911'de *Şehrah*'ın yayımlanmasına izin verildiği, iki gün sonra gazetenin tekrar bu isimle yayımlanacağı duyurulur.¹³⁴ Fakat Trablusgarp Savaşı'nın ilanına rastlayan bu gün ve sonrasında *Alemdar* yayımına devam etmiş, *Şehrah*'a Said Paşa Dönemi'nde dönülmüştür.

¹²⁹ "Sadık Bey ve İttihat ve Terakki Cemiyeti"; *Şehrah*, 18 Haziran 1327, S. 66, s. 1. Bu ifadeler gazetede üç gün yer bulmuştur.

¹³⁰ Satveti *Ziya* tarafından 1911'de dört ay kadar yayımlanmış bir gazetedir; *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, C.1, s. 307.

¹³¹ "... ezhan-ı umumiyeyi tedhiş edecek surette makalât neşrettiğinden dolayı bila müddet tatiline ..."; *Hemrah*, 21 Haziran 1327, S. 1-69, s. 1

¹³² "Sahne-i Mücahede'ye Avdet"; *Hemrah*, 12 Temmuz 1327, S. 10-78, s. 1, A.G?. (Ġ.Ġ), "Meşrutiyet-i Hakikiye İçin Mücahede"; *Hemrah*, 13 Temmuz 1327, S. 11-79, s. 1.

¹³³ Bu arada *Hemrah*'ın "hem tahdiş-i ezhana [zihinleri kurcalamaya, tırmalamaya] sebebiyet" verdiği, hem de yazılan makalede "kadhi-i mutazammın [çekiştirme içeren]" ibare kullandığı iddiaları, mesul müdürü ve makale sahibinin hapis ve para cezaları almasıyla neticelenir; *Darbe*, 20 Temmuz 1327, S. 1-86, s. 1. Bu tarihlerde *Tanzimat* ve *Tanin* de kapatılır. Fakat Divan-ı Harbî Örfi tarafından her iki gazeteye gönderilen kapatma yazıları farklı üslup ve ifadeler içermektedir; *Alemdar*, 26 Temmuz 1327, S. 1-92, s. 1.

¹³⁴ *Alemdar*, 15 Eylül 1327, S. 50-141, s. 1.

Zeki Bey cinayeti davası, gazetenin üzerinde en çok durduğu konu olur. Malzeme monotonluğundan gazeteyi, 30 Eylül'deki İtalya'ya karşı edilen ilân-ı hârp¹³⁵ kurtarır. 1 Ekim'de yayımlanan Said Paşa'nın sadaretine dair hatt-ı hümayûn, İttihat ve Terakki'nin dolaylı iktidarının bile kaybedilmeye yüz tuttuğunu gösterir. Yeniden yayımlanmaya başlayan *Şehrah*, savaşın ilk şaşkınlığını attıktan sonra yeni Said Paşa Hükûmetini hedef almaya başlar.¹³⁶ Ülkedeki idare-i örfiye mekanizması, “sükûn ve asayişe son derece muhtaç olduğu böyle bir zamanda gazetelerin hükûmeti gerek halk nazarında gerek efkâr-ı hariciyede küçültücü yayınlarını” yasaklar.¹³⁷ Buna karşı Meşrutiyet ve basın özgürlüğü noktasından yapılan itirazlar¹³⁸ sonuçsuz kalır. Mecburen Trablusgarp ahvaline dönülür.

Ekim ayıyla birlikte Meclis-i Mebusan'ın yeni yasama dönemine başlaması, iç siyaseti canlandıracaktır. *Şehrah*'ta İttihat ve Terakki'den bir mebusun istifası üzerine yer verilen bir yazı,¹³⁹ *Şehrah*'ın Said Paşa Dönemi'ndeki ilk kapatılışına ve *Alemdar*'a dönüşe yol açar.¹⁴⁰ Gazete ilk çıkıştaki ismini bu kez dokuz gün kullanabilmiş, yine *Alemdar*'a dönmüştür.

Trablusgarp Savaşı ile uluslararası ilişkilerde iyice hissedilen yalnızlığa, İttihat ve Terakki'nin dış siyasetini sebep gösterircesine, Kâmil Paşa'nın Mısır'da İngiltere Kralı ile çektiği bir fotoğrafın yayımlanması,¹⁴¹ gazetenin de siyasî tercihini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Resimde Şehzâde Ziyaeddin Efendi, Kâmil Paşa, kral ve kraliçe yer almaktadır. Bu resme İttihat ve Terakki muhalifleri çok önem vermiş,

¹³⁵ *Alemdar*, 17 Eylül 1327, S. 52-143, s. 1.

¹³⁶ İmzasız, “Kabineden Ne Hizmet Beklenebilir?”; *Şehrah*, 26 Eylül 1327, S. 152, s. 1.

¹³⁷ “... re's-i kârda herhangi kabine bulunursa bulunsun kabinenin heyet-i umumiyesi veya azanın bir kısmı aleyhine hiçbir sebep ve surette neşriyat vaki olmaması ve yalnız selamet-i vatana medar olacak tedabir-i mühimme-i siyasiyenin ittihazı hususunda iktiza eden nekatta kabinenin nazar-ı dikkatini celb etmekten maada her nevi aleyhdarane neşriyatın zai edilmesi muktezi görüldüğünden hilafta hareket edecekleri şediden mesul tutacakları suret-i kat'iyede beyan olunur.”; “Bir Daha Kabine Tenkid Edilmeyecek”, *Şehrah*, 27 Eylül 1327, S. 153, s. 1.

¹³⁸ *Şehrah*, 27-28 Eylül 1327, S. 153-154, s. 1.

¹³⁹ *Jöntürk* gazetesinden naklen alınan Selânik Mebusu Karasu Efendi'nin istifası haberi üzerine, istifanın “*Franmasonlukla cemiyetin menafîi arasında mübayenet-i telif edemeyip franmasonluğu tercih*” nedeniyle olduğunu fakat “*cemiyet reisleri geçinen zevat bile mason locaları tesis ve çarçabuk üstad-ı azam oldukları*” için bu tür gerekçelere gerek olmadığı şeklinde yorumlar içeren yazı için bk. “Karasu Efendi İstifa Etmiş”, *Şehrah*, 2 Teşrinievvel 1327, S. 158, s. 3. Franmasonluk; Fransızcada “*özgür mason*” ve “*özgür masonluk*” anlamına gelen terimlerin dönüştürülme yoluyla Türkçeleştirilmiştir; Özgür Masonlar Büyük Locası internet sitesi, <http://www.mason-mahfili.org.tr/sozluk/kelime/franmason-franmasonluk.html>, Erişim Tarihi: 17.07.2012.

¹⁴⁰ *Alemdar*, 3 Teşrinievvel 1327, S. 59-159, s. 1.

¹⁴¹ *Alemdar*, 24 Teşrinisani 1327, S.109-209, s.1; bk. Ek-8: *Şehrah* Serisinde Yayımlanan Son *Alemdar* Gazetesi - Sadrazam Kâmil Paşa'nın İngiltere Kralı ile Fotoğrafı.

özellikle İngiltere ve Kâmil Paşa taraftarlarınca resim, İngilizlerin İttihat ve Terakki'ye karşı tercihlerinin en önemli delili sayılmıştır. Bu resmin büyükçe bir klişesinin yer aldığı 7 Aralık nüshası, seride *Alemdar* adıyla çıkan son nüsha olur. Tatil için gösterilen sebep ise, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının önemli isimlerinden Gümülcineli İsmail'in bir mektubudur.¹⁴² Bu arada 21 Kasım'da kurulmuş olan Hürriyet ve İtilâf'a açıktan desteği, *Alemdar*'ın fırkaya mensubiyetini gösterir. Nitekim fırka reisi Damat Ferit'in, Hürriyet ve İtilâf'ın resmî bir yayını olmadığını ifade eden açıklaması bu sonuca götüren bir ibare içerir.¹⁴³

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının İttihat ve Terakki ile siyasi arenadaki ilk karşılaşması; boşalan bir mebusluk için yapılan İstanbul ara seçimlerinin olduğu günlerde *Alemdar*, Hürriyet ve İtilâf mebuslarından Lütfi Fikri'nin çıkardığı *Tanzimat* serisinden *Nevrah* ile fırka lehine propaganda yapmaktadır.¹⁴⁴ Bu nüshada Trablusgarp meselesi ile ilgili olarak İttihat ve Terakki'yi, Arapları silahsız, zahiresiz bırakmakla suçlayan, "Siyonistlerin terviç-i amali için sadık ve vatanperver memurları" azil ve nakletmekle itham eden bir diğer yazı,¹⁴⁵ yine tatile neden olur.¹⁴⁶ Seçimlerde İttihat ve Terakki'ye galebe çalmak için hemen her yolu kullanan gazete, bu kez Zeki Bey'in katlini gündeme getirir. Serfice Mebusu Boşo Efendi'nin yabancı bir gazetede yayımlanan, İttihat ve Terakki'nin esrarının, Zeki Bey'in katli hadisesiyle ortaya çıktığını, Cemiyet içinde bir Fedailer Şubesinin varlığını, gizli verilecek idam kararlarının bu şubece icra edildiğini açıklayan bir makale, başyazı olarak iktibas edilir. Makalede bu tür cinayetlerin belki Abdülhamit Dönemi'nde mazur görülebileceğini, bu ortamda çıkacak bir halk ayaklanmasının sorumlusunun

¹⁴² Gümülcineli İ (ع), "Selânik Cemiyetine", *Alemdar*, 24 Teşrinisani 1327, S. 109-209, s. 1. İttihat ve Terakki Reisi Talât Bey'in, Dâhiliye Nazırlığını takiben tatil kararının çıkmasına özellikle vurgu yapılır. Çünkü ilk gün kapatılış nedeni bildirilmemiş, gazetede farklı tahminlere girilmiştir; bk. *Nevrah*, 25 Teşrinisani 1327, s.1. Gerekçe daha sonra bildirilecektir; *Meslek*; 30 Teşrinisani 1327, 2-215.

¹⁴³ "... suret-i mahsusa ve resmîyede hiçbir gazete firka'nın naşir-ül eskârı olmadığı ve kavaid-i umumiye itibariyle fırka namına ancak riyasetin beyanatta bulunmaya hakkı bulunduğu cihetle gerek fırkaya mensup gazetelerin (!) ve gerek aza ve efradın hakk-ı kelâmlarını bila istimal vaki olacak ifadat-ı şifahîye ve tahrirîyeleri resmi addolunamayacağı beyan olunur."; *Alemdar*, 17 Teşrinisani 1327, S. 104-204, s. 1.

¹⁴⁴ "Müntehib-i Sanilerin Nazar-ı Dikkat ve Hamiyetlerine"; *Nevrah*, 25 Teşrinisani 1327, S. 3-210, s. 1. *Nevrah*, normalde Lütfi Fikri'nin *Tanzimat* serisinde yayımlanmış bir gazetedir; Gazel, *Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı*, s. 41. Hem *Alemdar*'ın, hem *Şehrah*'ın yasaklı olduğu bu dönemde Mahir Sait'in üzerindeki bu imtiyazının kullanılması, muhalif gazeteler arasındaki dayanışmaya bir örnektir.

¹⁴⁵ "İttihat ve Terakki ve Araplar", *Nevrah*, 25 Teşrinisani 1327, S. 3-210, s. 1.

¹⁴⁶ Bu makalenin, İttihat ve Terakki'nin Selânik merkezi tarafından yazılan ve 7 Aralık'ta *Tanin*'de yer alan beyannameye cevabî nitelikte iki mebusun fikirlerini içerdiği, bu nedenle kapatılmanın hükûmetin tarafsızlığına aykırı olduğu itirazlarına dair bk. *Yeni Yol*, 27 Teşrinisani 1327, S. 1-212, s. 1.

İttihat ve Terakki olacağı gibi dolaylı tehditler vardır.¹⁴⁷ Bu sefer iş kapatılmakla da kalmaz ve mesul müdür hakkında kanuni işleme kadar varır. Bu esnada İstanbul ara seçimi yapılmış ve Hürriyet ve İtilâf, girdiği ilk seçimden başarıyla çıkmıştır.¹⁴⁸ Seçim sonucunun meydana getirdiği yeni siyasî ortam sayesinde, gazete bir hafta içindeki üç kez tatilden sonra uzun sayılabilecek bir süre kesintiye uğramaz. 1911'in son ayı iktidar-muhalefet arasında, matbuat desteği ile padişahın meclisi feshetme yetkisini düzenleyen 35. maddenin tadili etrafında tartışmalarla geçer.¹⁴⁹

Gazeteye yönelik hareketler, padişahın meclisi feshetme yetkisini düzenleyen Kanuniesasi'nin 35. maddesinde yapılmak istenen değişiklik tartışmalarında Hürriyet ve İtilâf'ın siyasî ortamda düştüğü çaresizlikle paralel gelişir. *Meslek*, 6 Ocak 1912'de iç sayfalarda yer alan, iki subayın kavgası ile ilgili bir haber¹⁵⁰ bahanesiyle tatil edilir. *Yeni Yol* da *Meslek*'in kapatılmasına neden olan bu haberi tekrar yayımlamasından dolayı kapatılır.¹⁵¹ 35. madde tartışmaları muhalefet aleyhine sonuçlanmış, son ümit gözüyle bakılan Ayân, hayal kırıklığına sebep olacak şekilde meclisin feshini onaylamıştır.¹⁵² Bunun üzerine başlayan yeni seçim sürecinde Ali Kemal'e "*Paris Mektupları*"¹⁵³ adı altında yer veren gazetenin on iki gün kadar yayımlanmadığı görülür. Gazetede uzun süre başyazarlık yapan Tahir Hayreddin Bey'in *Bedahet*'te yayımlanan bir yazısından dolayı, Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yetmiş gün hapis ve 15 lira para cezasına çarptırılmış olması,¹⁵⁴ yeni ismiyle ilk sayısında da Ali Kemal'e yer verilmesi kapatılmasının nedeninin, şimdilik, bu imzadan olmadığını gösterir. Ancak Divan-ı Harb-i Örfi, Ali Kemal'in yazıları nedeniyle 17 Şubat'ta,

¹⁴⁷ "Hükümetler fedailerle, hafta komitelerle icra şubeleri ile ve katil çeteleri ile idare olunmaz. Bu gibi tedabire tevessül edenlerce mutazarrır olanlar intikama kalkışamazlar zannolunmasın. ... kalkarsa tiyatronun son perdesi oynanmış olur."; "Amirlerimiz", *Yeni Yol*, 28 Teşrinisani 1327, S. 2-213, s. 1.

¹⁴⁸ *Meslek*, 29 Teşrinisani 1327, S. 1-214, s. 1.

¹⁴⁹ Bakanlarla Mebusan Heyeti arasında ihtilaf vukuunda padişaha meclisi feshetme yetkisi veren madde ile ilgili tartışmalar için bk. Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 105-115.

¹⁵⁰ Kavgada silah kullanılmış, kavgaya karışanlar karakola götürülmüşlerdir. Gazete, taraflardan birinin silahının ve cebindeki evrakın Harbiye Nezaretinden bir subay tarafından alındığı haberini "ihtimâl", "rivayet", "kayd-i ihtiyari" terimleriyle aktarır; "Dün Akşamki Vaka", *Meslek*, 24 Kânunusani 1327, S. 26-239, s. 3. "Hakikat-ı vaka' tezahür etmeden evvel bazı mülakat-ı mühimme-i zatiyeyi ve aelhusus efkâr umumiyyeye karşı zabıtân hakkında bir takım indî beyanatı ihtiva etmesi cihetiyle tahdiş-i ezhanı mucib olacağından idare-i örfiye kararnamesinin altıncı maddesi mucibince gazetenin tadiline ve mesul müdürü hakkında takibat icrasına karar verildi."; *Yeni Yol*, 25 Kânunusani 1327, S. 3-240, s. 1.

¹⁵¹ *Bedahet*, 27 Kânunusani 1327, S. 1-242, s. 1.

¹⁵² Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 117.

¹⁵³ "Post Kavgası", *Bedahet*, 10 Kânunusani 1327, S. 15-256, s. 1.

¹⁵⁴ Tahir Hayreddin Bey yakalanmadan Mısır'a kaçmıştır; *Mukavemet*, 24 Kânunusani 1327, S. 3-259, s. 1.

mahkûmların imzası ile makale yayımlayamayacağını açıklar. Bunu öğrenen Paris'te başka birinin *Bir Osmanlı* imzası ile bu tür makalelere devam edeceği bildirilir.¹⁵⁵ Fakat ertesi gün imzasız bir makaleyi¹⁵⁶ Ali Kemal'in yazdığı zannıyla gazete idarehanesi basılır. Makalelerin dizgi öncesi suretlerine el konur. Üç gün içerisinde mesul müdür, Divan-ı Harb-i Örfî beyannamesi hilâfına neşriyattan dolayı iki ay hapse mahkûm edilir. Bu nedenle de gazetesinin yayımlanamayacağı bildirilir.¹⁵⁷

Seçim çalışmalarının hızlandığı bu dönemde muhalif basın üzerindeki baskı giderek artmaktadır.¹⁵⁸ İktidarın karşı tedbiri olarak Matbuat Kanununda değişikliğe gidilir. 16 Mart 1912 tarihli geçici kanun ile teminat akçası, 500 altın olarak yeniden konulur.¹⁵⁹ Bununla muhalif gazetelerin farklı isimlerle çıkışının engellenmesi ve sayısının azaltılması amaçlanır.¹⁶⁰ Baskı ve hilelerle gerçekleşen¹⁶¹ 1912 seçimlerinin, “sopalı seçim” olarak nitelendirilmesine neden olan olaylardan en meşhuru, muhaliflerin önemli isimlerinden Rıza Tevfik'in, bir seçim konuşması nedeniyle gittiği bir şehirde dövülmesidir. Olayı başmakalesinde değerlendiren *Hedef*, halkın yönlendirildiğini ileri sürer.¹⁶² Makalede geçen Fransız atasözü ve iç

¹⁵⁵ *Mukavemet*, 4 Şubat 1327, S. 14-270, s. 1. Bu mahlâsla ilk makale üç gün sonraki nüshada yer bulacaktır; *Bir Osmanlı*, “Paris Mektupları”, *Mukavemet*, 7 Şubat 1327, S. 17-273, s. 1. Divan-ı Harb-i Örfî'nin kararı şu şekildedir; “... nefy edilmiş ve giyaben mahkûm ve hukuk-u medeniyeden sakıt ve Avrupa ve Mısır'a firar edenlerin, ... bu gibi kesanın idare-i örfiye muntikasında münteşir ceraidle ... siyasî neşriyatta bulunmaları asla tecviz edilemeyeceği ...”; *Hedef*, 9 Şubat 1327, S. 1-275, s. 1.

¹⁵⁶ “Bir Cidal-ı Muhteşem”, *Mukavemet*, 5 Şubat 1327, S. 15-271, s. 1-2.

¹⁵⁷ Gazete, makalenin Ali Kemal'e ait olmadığı ve el yazısı ile yazılmadığının yapılan tahkikattan anlaşıldığı, hem Matbuat Kanunu'na göre mesul müdürün tutuklanması halinde, beş gün içinde diğer bir mesul müdür bildirilmek kaydıyla yayına devam edebileceği açıkça belli olduğu şeklinde itiraz ederek süre dolmadan getirilen yayım yasağını eleştirir; *Hedef*, 9 Şubat 1327, S. 1-275, s. 1.

¹⁵⁸ Bu konudaki şikâyetler için bk. İmzasız, “İdare-i Örfiyenin Ref'i, Matbuatın Tazyiki”, *Hedef*, 10 Şubat 1327, S. 2-276, s. 1.

¹⁵⁹ Sevig, “İkinci Meşrutiyette Basın”, s. 5.

¹⁶⁰ “Kanunda dikkati çeken bir başka mühim husus, fiilî hizmette bulunanlar bir yana, ihtiyata ayrılmış askerlerin bile müstear isimle de olsa dâhil ve haricî meseleler hakkında yazı yazmalarının yasaklanmasıydı. Gazetelerinde bu gibi yazılar neşreden mesul müdürler için bir haftadan altı aya kadar hapis; beş altından yirmi beş altına kadar para cezası öngörülüyordu”; Birinci, “Hürriyet ve İtilâf Fırkasını Destekleyen Matbuat”, s. 10-11.

¹⁶¹ Misal olarak; Konya'nın Bozkır kazasında yapılan seçimlerde sayım sırasında oy pusulalarının değiştirilmesi, bazı seçmenlerin oy kullanmasının engellenmesi vb. kanuna aykırı uygulamaların gerçekleştiğine dair; bk. Mehmet Yılmaz, “Sopalı 1912 Seçimlerinde Bir Yolsuzluk Örneği: Bozkır Seçimleri”, *Bozkır'ın Dünü Bugünü Sempozyumu-12 Kasım 2006*, Konya 2007, s.140-142.

¹⁶² “Böyle seçilen bir meclisin tokat, kurşun, hapis ve icla ile hamiyet-i hakkın ve irfanın olmadan büsbütün, karanlık, meş'um bir destgâhi kezb ve riya olacaktır. Fransızlar, ilâhlar yok etmek istediklerini evvelâ kör eder, derler. Bu günah ile cezaların birbirini takip edeceğine mutmain bulunuyoruz.”; “Sille, Tokat”, *Hedef*, 12 Mart 1328, S. 33-307, s. 1.

sayfalardaki bir diğ er haber “tahdiş-i ezhanı mucib” [zihinleri karıştırmaya sebep] olduğ undan gazetenin tatili kararlaştırılır.¹⁶³

Serinin son gazetesi *Necdet*'in sadece 26 Mart 1912'de çıkabildiği tespit edilmiştir. 1912 baharında ülkede genel seçimlerin devam ettiği sırada, Matbuat Kanunu'na eklenen, gazete çıkarmak için teminat akçası şartıyla yayıma devam imkânı kalmayan *Şehrah* serisi, 26 Mart 1912 tarihli *Necdet* ile sona erer. Bu tarih, farklı isimlerle yayım mücadelesini sürdüren diğ er muhalif gazete olan *Tanzimat*'ın da yayımının durduğu gündür.¹⁶⁴

Hürriyet ve İtilaf'ın destekçisi olan iki gazete, basın dünyasından çekilmek zorunda kalmıştır. *Şehrah*'ın sona erdiği 1912 Mart'ından Temmuz'una kadar geçen süre içinde Refi Cevat'ın herhangi bir basın faaliyetine rastlanılmamıştır. Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti Dönemi'nin hemen başında, 17 Temmuz 1912'de Refi Cevat'ın *Teşrih* isimli yeni bir gazetede başyazar olarak ortaya çıkması, suskunluk döneminin hazırlıkla geçtiğini gösterir.

1.3.4. Teşrih'te Başyazarlığı

Said Paşa Hükûmetinin, 1912 Temmuz'unda istifası üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazam olur. Meşrutiyet tarihinin yeni, farklı bir dönemi başlamıştır. İktidar erkini temsil eden siyasî görüş bakımından tartışmalı bu dönemde kabineye, teşkilinde seçilen şahıslar bakımından “Büyük Kabine” ismi verilmiştir. İttihat ve Terakki'nin yönetim üzerindeki kontrolünü kaybettiği bu dönem, hiçbir zaman muhalefetin iktidarı olamayacaktır. Yine de Said Paşa'nın iktidardan düşmüş olması, yeni hükûmetin idare-i örfiyeyi kaldırması, siyasî mahkûmları affı ve eski dönemin baskılarının hafiflemesi, muhalefet için en azından bir nefes alma, toparlanma, İttihat ve Terakki'yi iktidar imkânlarından bir süre uzaklaştırma imkânı sağlamıştır. Ama muhalefetin bu fırsatı çeşitli nedenlerden ötürü değerlendiremediği görülecektir.

¹⁶³ *Necdet*, 13 Mart 1328, S. 10-308, s. 1. Sayıda belirtilen ikinci rakam, genelde gazetenin daha önce başka bir isimde yayımlanan numaralarının devamını göstermek için kullanılan bir metottur. *Necdet*'te bu ikinci sayının 10 olarak gösterilmesi, dizgi yanlışlığından kaynaklanmış veya yine aynı isimle daha önce yayımlanmış bir gazetenin tekrar yayına başladığını göstermek suretiyle teminat akçasından kurtulmak için yapılmış bir hile olabilir. Sebep ikinci şık olsa bile *Şehrah*, ne *Necdet* ismiyle ne farklı bir isimle bir daha yayımlanamayacaktır.

¹⁶⁴ Gazel, *Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı*, s. 43.

Dört ay süren basında suskunluk devresinden sonra gazete imtiyazı alma hususundaki engellemeler yumuşar. Refi Cevat, bu dönemde ilk olarak kısa bir süre *Teşrih* isimli yeni bir gazetede başyazar olarak görülecektir. Refi Cevat, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Dönemi'nin ilk günü yayıma başlayan *Teşrih* adlı yeni bir gazetenin başyazarıdır. *Teşrih* klişesinin solunda “Müdür-i Umur; Filibeli Mehmet Zihni, Müdür-i Mesul; Hüseyin Avni” gösterilir. Refi Cevat'ın *Alemdar*'ı yayımladığı güne kadar da klişenin sağında “Başmuharriri: Alemdar Sahibi Refi Cevat” ibaresi kullanılmıştır. “Akşamları intişar eder özü sözü doğru Osmanlı gazetesidir” sloganıyla “hiçbir fikrin müdafii, hiçbir kuvvetin dalkavuşu” olmadığı belirtilerek yayıma başlamış bir gazetedir.¹⁶⁵ Gazete tabloid, her sayfada üç sütun olmak üzere dört sayfa, renkli kâğıtla emsallerinden farklı bir mizanpajla yayımlanır.¹⁶⁶ Başyazar olarak gösterilmesine rağmen Refi Cevat imzasının yer aldığı yalnız iki makale vardır.¹⁶⁷ Bunların da ilki başmakale niteliğinde değildir. Bu nedenle ilk haftadaki imzasız başmakalelerin Refi Cevat'a ait olduğu düşünülebilir. Daha sonraki başmakalelerde *Serazat*¹⁶⁸ mahlâsı vardır. *Teşrih*'in yayımı sürerken ayrılan Refi Cevat'ın, *Alemdar*'ı ilk gün *Teşrih*'te kullanılan pembe kâğıdı kullanarak çıkarması, *Teşrih*'te maddî hissesinin olduğunu düşündürmektedir.

Refi Cevat; artık gazetenin imtiyaz sahibi olduğu için adına yer verilen bir şahıs değil, fikirleriyle eleştirileriyle anılacak, kalemiyle siyasete yön verebilecek bir muharrir mertebesindedir. Fakat *Teşrih*'teki imzalı ilk makalesi, mevkiine layıklığı, bu görevi taşıyıp taşıyamayacağı hakkında olumsuz ipuçları içerir. Tehdit içeren bir başlık ile yazdığı bu yazı,¹⁶⁹ İttihat ve Terakki'nin yayın organı diye nitelediği

¹⁶⁵ *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S. 1-7. Sayıda belirtilen 7 rakamı ile daha önce altı gün kadar yayımlanan bir gazetenin devamı olduğu gösterilmek istenmiştir. Fakat *Teşrih*'in daha önce hangi tarihte yayımlandığı veya hangi isimle yayına başlayan gazetenin devamı olduğu tespit edilememiştir. Gazete, 16 ve 17 Temmuz'da 2. rakamı mükerreren 10 vermiş, 22 Temmuz'dan itibaren yalnızca ilk rakamı vermekle yetinmiştir.

¹⁶⁶ İlk üç gün pembe tonda, sonraki üç gün kırmızı renk kâğıt kullanılır. İlerleyen günlerde zaman zaman yine pembe kâğıdın kullanıldığı görülür.

¹⁶⁷ Refi Cevat, “Baklayı Ağzımızdan Çıkarmayınız”, *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S. 1-7, s. 1-2, Refi Cevat, “Tanin'e Bir İhtar-ı Hayrhane”, *Teşrih*, 20 Temmuz 1328, S. 2-8, s. 1.

¹⁶⁸ Zaman zaman *Alemdar*'da da bilhassa 1918 sonrasında görülen bu mahlâsın kim tarafından kullanıldığı tespit edilememiştir. Refi Cevat ayrıldıktan sonra *Teşrih*'te yazmaya devam etmesi ve yine *Alemdar*'da kullandığı “Yirmi yirmi beş sene evvel Türk muhibbi bir Fransız konsolosuyla aramızda bir gün Türkiye mesail-i idariyesinden bahsederken...” ifadesinden Refi Cevat'a ait olmadığı anlaşılır; *Serazat*, “Bundan Sonraki Hatt-ı Hareketimiz Ne Olmalı?”, *Alemdar*, 22 Mart 1335, S. 91-1401, s. 1.

¹⁶⁹ Refi Cevat, “Baklayı Ağzımızdan Çıkarmayınız”, *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S. 1-7, s. 1-2.

Rumeli'deki *Silah*'ın bir gün önceki makalesine cevaben; siyasî cinayetlerden Arnavutluk isyanına kadar hemen her şeyin sorumlusu olarak İttihatçıları göstermektedir. Fikrî düzeyde değil, olaylar üzerinden hatta çoğunda şahıslara kadar inerek hakaret dolu cümlelere yer veren bir şekilde yazı yazması, Refi Cevat'ta üslûp olarak yerleşip kalacaktır.

Teşrih'te ele alınan konuların başında ise Halaskâr Zabitân Hadisesi gelir. Said Paşa Hükûmetinin istifasına yol açtığı için orduya övgüler yağdırılır.¹⁷⁰ Ordunun siyasete karışmadığı, “sırf hak ve millet ve takviye-i adl ve Meşrutiyet namına” hareket ettiği savunulur.¹⁷¹ Ahmet Muhtar-Kâmil Paşa kabinesi olarak görülen yeni kabinenin de hiçbir fırka ile alâkası olmadığı belirtilir. “İstinadgâhı; hakimiyet-i milliye ve makam-ı saltanat ve hilâfet” olan bir Meşrutiyet kabinesidir.¹⁷² Seçimler sonucu oluşan yeni mebusan, gazetenin öncelikli hedefi olur. Seçimler hakkındaki şikâyet, haber ve rivayetler içeren mektuplara yer verilir. İttihatçı basın¹⁷³ savunmaları karşısında başyazılar, seçim yolsuzluklarını işaret etmektedir.¹⁷⁴ Meclisin fesih kararı bu nedenle sevinçle karşılanmış,¹⁷⁵ hükûmetin bazı eski sürgünleri affı desteklenmiş,¹⁷⁶ seçimlerde usulsüzlüğe karışan vali ve mutasarrıfların görevden alınması istenmiştir.¹⁷⁷

1.3.5. Alemdar Gazetesini Yayımlaması

Refi Cevat, değişik dergi ve gazetelerdeki tecrübelerinden sonra ancak 1912'de müstakil olarak bir gazete çıkarabilmiştir. 1912 seçimleri sonrası basın dünyasına

¹⁷⁰ “*Ey Şanlı Ordu!*” hitabıyla başlayan başmakale; İmzasız, “Şükran-ı Millî”, *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S. 1-7, s. 1.

¹⁷¹ “Zabitân Siyasetle mi İştigal Ediyor?”, *Teşrih*, 16 Temmuz 1328, S. 4-10, s. 1, İmzasız, “Yalan Söylüyorlar”, 18 Temmuz 1328, S. 6-11, s. 1-2.

¹⁷² İmzasız, “Bugünkü Hükûmetin İstinatgâhları Nedir?”, *Teşrih*, 16 Temmuz 1328, S. 4-10, s. 1-2.

¹⁷³ İttihat ve Terakki'nin sesi olarak görülen *Tanin* ve *Tercüman-ı Hakikat*'ın icraatlara yönelik hemen her eleştirisi, *Teşrih*'te karşılık bulacaktır; Refi Cevat, “Tanin'e Bir İhtar-ı Hayrhane”, *Teşrih*, 20 Temmuz 1328, S. 8, s. 1, Refi Cevat, “Memleketi İfsad Etmek İsteyen İki Varakpare”, *Teşrih*, 22 Temmuz 1328, S. 10, s. 2.

¹⁷⁴ “*Meclis-i Mebusan'ın, bir millet meclisi olmadığını bilmiyor musunuz?*”; Refi Cevat, “Baklayı Ağzımızdan Çıkarmayınız”, *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S. 1-7, s. 1-2. İttihat ve Terakki'nin meclisi fesihden kurtarmaya çalıştığı, Adil bir seçimde mebus sayısının yirmiyi geçemeyeceği iddiası; İmzasız, “İki İçtihat”, 14 Temmuz 1328, S. 2-8, s. 1.

¹⁷⁵ Serazat, “Elhamdülillah, Devre-i Adl ve Uhuvvet Geldi”, *Teşrih*, 23 Temmuz 1328, S. 11, Serazat, “Perde Düştü, Artık Millet Görsün” ve Rıza Nur, “Men Dakka Dukka”, 24 Temmuz 1328, S. 12, s. 1, 2.

¹⁷⁶ Serazat, “Neden Af Olundular? Bilir misiniz” *Teşrih*, 21 Temmuz 1328, S. 9, s. 1. Affedilenlerin listesi için bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, s. 338-341.

¹⁷⁷ İmzasız, “Nedir Bu Garibe-i Tezad”, *Teşrih*, 22 Temmuz 1328, S. 10, s. 1.

Teşrih ile dönen Refî Cevat, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmetinin ilk haftasında 13 Ağustos 1912'de *Alemdar*'ı, bu kez kendi yönetiminde Pehlivan Kadri namıyla maruf Ahmet Kadri ile ortak olarak yeniden çıkarır. Başyazarı Refî Cevat'ın ayrılmasını olgunlukla karşılayan *Teşrih*'in, yayıma devam kararı aldığı¹⁷⁸ fakat altı gün kadar daha yayımlanıp *Alemdar* ailesine katıldığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Refî Cevat, gazetecilik hayatının hemen başlarında gazete sahibi olmuş fakat bir yazar mertebesine ulaşamamıştır. Şimdilik bir iş adamı görüntüsündedir. II. Bölümün konusunu teşkil eden yaklaşık dokuz aylık bir süreçte; Balkan Savaşı'nın ilk devresi, Babıâli Baskını, Taklib-i Hükûmet meselesi gibi olaylar ve nihayet Mahmut Şevket Paşa Suikastı yaşanacaktır. Refî Cevat'ın isminin Mahmut Şevket Paşa Suikastı gerekçesiyle başlatılan İstanbul'un muhalif ve zararlı şahıslardan temizlenmesi operasyonuyla sürgün edilecekler listesine ismi dâhil edilmesiyle gazeteciliğinin ilk dönemi son bulacaktır.

1.4. SÜRGÜNÜ

Refî Cevat'ın gazetecilik faaliyetlerini sekteye uğratıp siyasî görüşlerinin keskinleşmesine, İttihat ve Terakki muhalifliğinin saplantıya dönüşmesine yol açan olay; 11 Haziran 1913'teki Mahmut Şevket Paşa Suikastı sonrasında sürgüne gönderilmesidir. 1910'dan beri muhalif gazetelerde görev alması, kendi gazetesindeki İttihat ve Terakki karşıtlığı ve 1912'deki Gazi Ahmet Muhtar ve Kâmil Paşa Hükûmeti taraftarlıkları Babıâli Baskını ile bir sükûnet devresine girmesine rağmen İstanbul'un önde gelen muhalifleri listesine alınmasına engel olmaz.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden hemen sonra failerin yanı sıra olayla doğrudan ilgisi olmayan birçok şahıs da gözaltına alınmıştır. Failler ayrıldıktan sonra geriye kalan muhalif kimlikli birçok "gazeteci, memur, şair, muharrir, meşayih-i kiram, haccgân, tacir, ağa, bey, efendi" ile birlikte İstanbul'un

¹⁷⁸ "Kari'in-i kiramımıza - Refî Cevat ve Kadri Bey biraderlerimiz *Alemdar*'ı neşr ve şu suretle de neşr-i hizmet etmek üzere tesisinde bizi minnettar bıraktıkları *Teşrih*'le kat-ı alâka ettiler. Refik-i muhteremimizi an samim'ul kulûb tebrik ederiz. Müstağni-i arzıdır ki *Teşrih*'in meslek ve maksadı tahvil ve tebdil etmemiştir. Başmakalemizi yine Serazat yazacak tenkidatı yine Kalender Kemter idare edecek ve böylece gazetemiz yine hizmetinde çalışıp gidecektir."; *Teşrih*, 30 Temmuz 1328, S. 18, s. 1.

¹⁷⁹ *Alemdar*'ın sık sık tatil edildiği Ekim-Aralık arasında *Teşrih* ismini de aldığı görülmektedir. Yine *Teşrih*'te Kalender Kemter mahlâsını kullanan Münir Süleyman (Çapanoğlu), uzun süre *Alemdar*'da çalıştığını belirtmektedir; Alpman, *Portreler*, s. 55-56.

“sabıkalı kopuk, yankesici ve hırsız güruhu”¹⁸⁰ 17 Haziran 1913'te “Bahr-i Cedid” adlı köhne bir vapurla Sinop'a gönderilmiştir.¹⁸¹

1.4.1. Sinop Dönemi

Sinop, o tarihlerde bir toprak yığını kadar sessiz, bir yangın yeri kadar harap bir sahil kasabasıdır.¹⁸² Sonradan gönderilenlerle birlikte sürgünlerin sayısı artacaktır.¹⁸³ Bu nedenle önce idadî binasına yerleştirilen sürgünlerin, karakola her gün ispat-ı vücut etmek şartıyla serbest bırakılmaları kararlaştırılır. Bir arkadaş grubuyla ev tutan Refi Cevat, sürgün hayatını av, spor, gezi, musikî gibi birçok meşgalelerle geçirme imkânı bulur. Fakat bu kez maddî durumu, önemli bir sorun teşkil edecektir.¹⁸⁴ Hükûmet, gönderilmelerinden bir süre sonra sürgün edilenlerin ailelerinden muhtaç durumda olanlara nakdî yardım,¹⁸⁵ sürgünlere de yevmiye verilmesini¹⁸⁶ kararlaştırmışsa da bu sorunun hep devam ettiği anlaşılmaktadır.

Taklib-i Hükûmet meselesinden Sinop'ta sürgün bulunanlar Refi Cevat'a, birlikte kaçma teklifi ederler.¹⁸⁷ Başarıya ulaşan bu plana dâhil olmayan Refi Cevat, iki yılı aşkın bir süre Sinop'ta kalacaktır.¹⁸⁸ Bu süre zarfında hiçbir suç işlemedikleri

¹⁸⁰ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 63-65.

¹⁸¹ *Azım*, 5 Haziran 1329, S. 43, s. 3. İlk etapta üç yüz-beş yüz arası olan sürgünlerin sayısı, daha sonra gönderilenlerle birlikte bini aşmıştır; Ulunay, “Refik Halit Karay Merhum...”, s. 2. “*Muhalefet namuna memleketin sükût-ı efkârını ihlal eden serkeşane hareketlerde bulunanların Sinop'a sürülmesi ve haklarında tahkikat açılan şüphelilerin memuriyetlerinden azilleri...*” hakkındaki Meclis-i Vükelâ kararı, muhaliflerin gönderilmesinden sonra alınmıştır; BOA, MV 178/70, B.T. 24 Receb 1331 (M.29.6.1913); ilk gönderilen sürgün sayısı dört yüz elli ikidir; Hasan Ali Polat, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, (Doktora Tezi, Akdeniz Üniv. SBE), Antalya 2018, s.294.

¹⁸² Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 74. Ne İstanbul'a çok yakın ne Fizan, Yemen gibi ülkenin ücra bir kısmında olmadığı, azılı suçlular için bir zindanı olduğu için tercih edilmiş olmalıdır. Refik Halit, “*menfa sayılacak memleketlerin en korkunçlarını Meşrutiyet idaresinin tasfiye edip işin içinden çıktığı*” eleştirisinde bulunur; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 66.

¹⁸³ “*Son zamanda Sinop menfasında binbeşyüz kişi vardı.*”; Yücebaş, *Ulunay*, s. 5, “*Çoğunun huyuna güvenmediğim bin kadar sürgün...*”, Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 177.

¹⁸⁴ Hatıralarında; babası tarafından nadir de olsa para gönderildiği, yine de zaman zaman aç kaldığı, çeşitli ihtiyaçları için altın saatini rehin verdiği, ortağı Pehlivan Kadri'nin poker oynayarak balıkçıları kandırdığı, ısınmak için odun, tahta perde, belediye lâmbasından petrol çaldıkları bilgilerine rastlanır; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 171, 173-178, 186.

¹⁸⁵ BOA, MV, 181/19, B.T. 21 Zilkade 1331 (M.22.10.1913).

¹⁸⁶ Yevmiye 5 kuruş verilmektedir. Bunu az bulan sürgünler maaşlarının artırılmasını isterler; BOA, DHEUM.MH. 98/26, B.T. 1 Rebiyülevvel 1333 (M.17.1.1915). Refi Cevat, Çorum'da da aynı miktarda yevmiye aldığını belirttiğine göre, bu tür dilekçeler kabul edilmemiş olmalıdır.

¹⁸⁷ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 186.

¹⁸⁸ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 215 vd. Sinop'a gönderilen sürgünler arasında yer alan Hafız Rıza'nın beyanına göre Sinop devresi yirmi yedi ay sürmüştür; Timuçin Çevikoğlu, “Ali Rıza Sağman”, http://www.turkmusikisi.net/bestekarlar/ali_riza_sagman.htm, Erişim Tarihi: 25.2.2003. Bu ifadeye göre nakil tarihi 1916 Eylül'üne tekabül etmektedir. Refi Cevat da Çorum'a nakillerinin

halde sorgusuz sualsiz Sinop'a gönderildikleri beyanıyla İstanbul'a yollanan dilekçeler¹⁸⁹ sonuçsuz kalır.

1.4.2. Çorum Dönemi

Cihan Harbi'nin ilerleyen yıllarında Sinop liman ve sahillerinin Rus gemileri tarafından bombalanmaya başlaması üzerine korkuya kapılan sürgünler, iç kesimdeki köylere nakillerini ister. Hükûmet ise sürgünlerin çoğunu affedip genç ve uygun olanları cepheye sevk etme kararı alır. Fakat bu tahliyeden yirmi sekiz kişi hariç tutulur ki bunlar; Refi Cevat, Pehlivan Kadri, Refik Halit gibi mimlilerdir.¹⁹⁰

Sinop'un Cihan Harbi esnasında Rus donanmasınca bombalanmasından sonra sürgünde kalan bu son siyasî grup, sahil şeridi tehlikeli görüldüğü için 1916'da Çorum'a nakledilir.¹⁹¹ Görüşleriyle sakıncalı bulunan bu grubun, görünüşleriyle de farklı olduğu Refi Cevat'ın hatıratına yansıyan bilgilerdendir.¹⁹² Sürgününün Çorum döneminde Dahiliye Nazırı Talât Paşa'ya hitaben bir mektup yazarak affını ister. Mektupta babasının devlete olan yirmi beş yıllık hizmetinden amcasının İttihat ve Terakki mebusluğuna, amcam dediği Veled Çelebi'den yine kardeşinin cepheye olmasına kadar birçok referans ortaya koyup rahatsızlığından bahseder.¹⁹³ Refi Cevat'ın hastalık raporu romatizması olduğuna dairdir. Baştabip tarafından Çorum'un çok soğuk olması sebebiyle romatizmanın tedavisi için uygun bir yer olmadığı, bu hastalığa tutulanların yumuşak, dayanabilecekleri iklim koşullarına

bayram günlerine rastladığını belirtir; Ulunay, "Medeni Cesaret", *Milliyet*, 25.7.1965, S. 6344, s. 3. Bu bilgilere göre nakil, Kurban Bayramının yer aldığı 1915 Ekim ayı ortalarında olmalıdır.

¹⁸⁹ BOA, DH.KMS, 63/31, B.T. 12 Şevval 1331 (M.14.9.1913).

¹⁹⁰ Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 40-41. "Geri kalanlar orduya katılması tehlikeli, şüpheli adamlardı. Hatta bizlerin asker topluluklarından uzak tutulmamız için ilgili dairelere emirler verdikten başka elimize bir de askerlikten muafiyet vesikası tutuşturulmuştu."; aynı eser, s. 239-240. "Vesikanın en dikkati çeken yeri, tecilin sebebini bildiren cümle idi: 931 numaralı defter gereğince tecil edilmiştir."; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 213-214. Affedilmeyip Çorum'a nakledilen şahıslardan bazıları şunlardır: Terlikçi Salih, eski Kütahya Mebusu ve *İfham* sahibi Ferit, Nasuhzade Ömer Hayri, İskilipli Hoca Atf, Şeyhlili Mustafa, Hafız Rıza (Ali Rıza Sağman), *İştirak* sahibi Hilmi; aynı eser, s. 216.

¹⁹¹ Yolculuk, Refik Halit'e göre dokuz, Refi Cevat'a göre on bir gün sürmüştür; Ahmet Mehmetefendioğlu, "Refik Halid Karay'ın II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki Sürgün Yıllarına Ait Bir Mektubu", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1993, S. 119, s. 34; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 224.

¹⁹² Çorum'a götüren arabacı Refi Cevat için "Halinize baksak, ne papaza benzersiniz ne hocaya" der. Kendisi de durumlarını, "İçimizdeki hoca efendiler olmasa bizi Ermeni zannedeceklerdi." şeklinde ifade eder; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 227, 233.

¹⁹³ BOA, DH.EUM.1.Şb., 13/37, B.T. 27 Teşrinisani 1332 (M.10.12.1916); mektubun yeni harfli örnekleri için bk. Mustafa Küçük, "Refi Cevat Ulunay'ın Talât Paşa'ya Sürgünden Gönderdiği Mektup", *Din ve Hayat*, Haziran 2009, S.2, s. 98-101; Polat, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, s. 384-385.

sahip bir mahalde ikametleri gerektiği belirtilir. Fakat Talât Paşa, affa uygun görmez sadece sürgün mahallinin Konya olarak değişmesine izin verecektir.¹⁹⁴

Refi Cevat'ın sürgününün Çorum devresi, yaklaşık bir yıl sürer. Çorum'da da hükûmet tarafından yevmiye verilmektedir,¹⁹⁵ fakat yine de sürgünler için geçim sıkıntısı devam etmektedir.¹⁹⁶ Sürgünlerin, gerek bu sıkıntıdan kurtulmak için değişik teşebbüslere girişmeleriyle gerekse fikir ve davranışlarıyla Çorum'da pek iyi bir iz bırakmadıkları anlaşılmaktadır.¹⁹⁷

1.4.3. Konya Dönemi

1917'ye gelindiğinde muhtemelen kalabalık bir muhalif grubunun aynı şehirde bulunmasından duyulan endişe veya şehir halkının şikâyeti sebebiyle belki de özel istek ve nedenlerle yirmi sekiz kişilik sürgün grubu farklı yerlere dağıtılırlar. Refi Cevat'ın çevresindeki arkadaş grubundan Pehlivan Kadri, Ayaş'a, Refik Halit önce Ankara'ya, daha sonra Bilecik'e gönderilirken eski Kütahya Mebusu ve *İfham* sahibi Ferit Bey ile Refi Cevat ise Konya'ya gönderilir.¹⁹⁸ Babasının memleketi olduğu için Konya'nın kendi tercihi olması ve hükûmetin de sürgünlere karşı tavrında bir yumuşama nedeniyle bu isteği kabul etmiş olması muhtemeldir.

Refi Cevat, akrabalarının yaşadığı Konya'da daha rahat ve sosyal bir hayat sürme imkânı bulur. Konya günleri, ortağı Pehlivan Kadri'nin yeğeni ve

¹⁹⁴ Polat, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, s. 361-362.

¹⁹⁵ “Bir kahve parası olan bu sekiz kuruş da muntazaman verilmez aylarca süründürülür, sekiz kuruşla geçinecek fakara-yı mağdurün perişanlıktan yakalarını kurtaramazlardı...”; “Fethi Bey Heyet-i Teftişîye Müdürü”, *Alemdar*, 18 Nisan 1335, S. 117-1427, s. 1; Mütareke Dönemi'nde Dâhiliye Nezareti Heyet-i Teftişîye Müdürlüğüne getirilen Tekfurdağı Mutasarrıfı Fethi Bey'in, Çorum Mutasarrıfı olduğu sırada sürgünlere karşı olumsuz tavırlarından bahisle atamayı eleştiren bir haber. Aynı şekilde Çorum Mutasarrıfı iken sürgünlerin yevmiyelerini vermek için “*havalenamenin adem-i vücudu gibi mazeretlerle felaketzede evlâd-ı vatani savsaklamamak için*” tüccardan şahsı adına borç alıp dağıtan Galip Bey'in, Mersin'den Niğde'ye tayini üzerine, hükûmetten mezkûr şahsın başka bir şekilde “terfihini” talep eden bir haber; “Galip Bey”, *Alemdar*, 24 Nisan 1335, S. 123-1433, s. 1.

¹⁹⁶ “İkinci menfamız olan Çorum'da da köylülere 100 paraya mühür kazımakla geçti.”; Refi Cevat, “Modası Geçmiş Oyunlar...”, *Alemdar*, 18 Temmuz 1335, S. 115-1515, s. 1. Yıllar sonra ise Çorum'u “*menfa mahrumiyetini unutturan şehir*” olarak anacaktır; Ulunay, “Beni Unutmayan Şehir”, *Milliyet*, 26.7.1965, S. 6345, s. 3.

¹⁹⁷ Çorum'a daha sonra sürgüne gönderilen Hüseyin Cahit'in Refik Halit'e, kendisinden başka bütün sürgünlerin, şehir halkında aynı intibai bıraktığını söylediği hakkında bk. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 285.

¹⁹⁸ Refi Cevat'ın Çorum'dan Konya'ya gönderilmesi için Ankara Vilayetine çekilen telgraf için; BOA, DH.ŞFR., 76/243-32, B.T. 4 Şevval 1335 (25 Mayıs 1917).

Alemdar'daki çalışanlarından o sırada Konya Sultanîsi'nde öğretmen olan Halit Fahri ile birlikte geçer.¹⁹⁹

Refi Cevat'ın Konya sürgünü sırasında bir de evlilik gerçekleştirdiği bilgisi vardır. Taha Toros; Refi Cevat'ın kendisinden yaşça büyük, hâli vakti yerinde, Mevlevî soyundan dul bir hanım ile evlenerek kalacak yer sorununu çözdüğünü ve sürgün sonunda da ayrıldığını belirtir.²⁰⁰

1.4.4. Sürgünlerin Affi ve İstanbul'a Dönüş

1918 yılı ortalarında Osmanlı Devleti, Cihan Harbi'nde gerilemeye başlamış, bu arada Padişah V. Mehmet Reşad vefat etmiş ve Osmanlı tahtına, İttihat ve Terakki'yi sevmediği bilinen VI. Mehmet Vahdettin geçmiştir. Bu durum Refi Cevat'ta bir af beklentisi ve heyecanına neden olmuştur.²⁰¹ Ancak af, Talât Paşa Hükûmetinin istifasından sonra kurulan Ahmet İzzet Paşa iktidarında çıkacaktır.

Refi Cevat; siyasîlere af çıkmadan önce Enver Paşa'nın, kendisi için "hemen tevkif edilerek jandarmaya teslimen, masunen Trabzon'a sevki" için emir verdiğini söyler. Bu haber üzerine öldürülme korkusu ile bir müddet saklandığını belirtir.²⁰² Bu ifadesinden bir hafta sonra yazdığı bir başka makalede ise Konya'dan firar ederek İstanbul'a geldiğini iddia eder.²⁰³ Cihan Harbi'nin, Osmanlı Devleti için çıkmaza girdiği, mütareke yapabilmek için yoğun diplomasi faaliyetlerinin yaşandığı ve hükûmetin istifa etmek üzere olduğu bir dönemde ne şahsî olarak Enver Paşa'nın ne hükûmetin böyle bir teşebbüse girişmiş olmasına ihtimâl verilmemektedir. Refi

¹⁹⁹ Halit Fahri Ozansoy, "Refi' Cevat Ulunay 55 Yıllık Dostumdu", 14.11.1968 tarihli *Tercüman*'dan naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 104; Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, Aralık 2017, s.75. Konya'daki siyasî sürgünlerin hal ve hareketlerinin kontrol altında tutulmasına dair bk. BOA, DH.EUM.1.Şb, 11/1, B.T. 1 Receb 1336 (M.13.4.1918).

²⁰⁰ Taha Toros ile kişisel iletişim, 1.9.2002.

²⁰¹ "Gazetelerde affedildiğine dair haberler çıktığı halde hakkında henüz bir tebligat gelmeyen Konya'da sürgün bulunan Muhittin Paşa'nın oğlu Refi Cevat Bey'in affedilip edilmediğinin" sorulması hakkında bk. BOA, DH.EUM.1.Şb., 12/25, B.T. 27 Zilkade 1336 (M. 3.9.1918).

²⁰² "Belki yolda Sapancalı Hakkı Bey'e yapmak istediklerini bana yapacaklar, firar ediyordu diye temizleyiverceklerdi. Bu esnada Bulgar cephesine İtilâf Devletleri yüklenmiş, hakkın zulme galebesi yaklaşmıştı. Gaybubet ederek uzak bir istasyona kaçtım. Eski bir kaput ile başıma yağlı bir kabalak uydurarak zaiifa meyana karıştım."; Refi Cevat, "Tersim Neresi Beyabe", *Alemdar*, 12 Ağustos 1335, S. 140-1540, s. 1.

²⁰³ "Çete, çene atarken menfamdan firar ederek İstanbul'a gelmiş ve bir yerde gizlenmişim. O zaman mevki-i sadarete bulunan İzzet Paşa'dan ..."; Refi Cevat, "Tevfik Paşa'nın Beyanati", *Alemdar*, 19 Ağustos 1335, S. 147-1547, s. 1.

Cevat'ın, sürgüne yeni gönderilmiş biri olmaması ve İzzet Paşa Hükûmetinin de ilk günlerinde af kararı çıkarması, bu iddiayı destekler.

Mahmut Şevket Paşa Suikastı nedeniyle önce Sinop'a sürülen ve harp başlayınca da Anadolu'nun iç kesimlerinde farklı yerlere dağıtılan sürgünlerin af kararı, Refi Cevat'ın bulunduğu Konya'ya 21 Ekim'de telgrafla bildirilir ve İstanbul'a dönmesine müsaade edilmesi istenir.²⁰⁴ Bu ilk telgraftan on beş gün sonra Çorum'a gönderilen diğer bir telgrafta Refi Cevat'ın İstanbul'a dönüş masraflarının karşılanmasından bahsedilmesi, aradan geçen onca zaman zarfında sürgünlerin bulunduğu yerlerin unutulduğu, takibin ciddiyetini kaybettiği izlenimini verir.²⁰⁵ Bu yazışmalardan ötürü Refi Cevat'ın İstanbul'a dönüşü, Kasım ayına sarkmış olmalıdır.

Refi Cevat'ın Mahmut Şevket Paşa suikastı nedeniyle gözaltına alınması, sırf “teşerrüf etmek maksadıyla” işkenceye²⁰⁶ ve hakaretlere maruz kalması,²⁰⁷ kişiliğini derinden etkileyerek hayatının unutulmaz safhasının başlangıcını teşkil edecektir. Mütareke Dönemi'nde affedilip sürgünden İstanbul'a döndükten sonra, İttihat ve Terakki'ye ve içinde İttihatçılığın olduğunu iddia ettiği Millî Mücadele'ye muhalefetine sebep olarak en çok bu sürgünü gerekçe gösterecektir. Sürgün dönüşü Menfâlar-Menfiler başlığıyla *Alemdar*'da yayımladığı döneme dair hatıraları, biraz mübalağalı bulunmakla beraber²⁰⁸ yaşadıkları karşısında hâlâ canlılığını koruyan bir kin ve intikam duygusuyla açıklanabilir.²⁰⁹

²⁰⁴ BOA, DH.ŞFR, 92/190, B.T.14 Muharrem 1337 (M.21.10.1918).

²⁰⁵ Alemdarcı Kadri'nin serbest bırakılmasına dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Ankara Vilayeti'ne çekilen telgraf; BOA, DH.ŞFR., 93/8, B.T. 27 Muharrem 1337, (M.3.11.1918), “Çorum'da sürgün bulunan Alemdar gazetesi sermuharriri Refi Cevat Efendi ile Müdürü Kadri Bey'in affedilerek İstanbul'a dönüş masraflarının karşılanması” hakkında bk. BOA, DH.EUM.1.Şb, 13/37, B.T. 3 Sefer 1337 (M.7.11.1918).

²⁰⁶ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 39-42.

²⁰⁷ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 31-33.

²⁰⁸ İlk günlerinde aynı tür eleştirilere, “Henüz pek yakın bir zamana ait veleh'ul hamd, hepsi berhayat binlerce kişinin safahat-ı hayatına müteallik olup hadisatın zabt u tahririnden ibaret olan tefrikamız ve serencamımız bir kelime dahi unutulmayarak ve bir kelime ilâve edilmeyerek aynen intibadır” şeklinde not düşmek gereğini hissetmiştir; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 26. Hatıratının kimi yerinde dokuz gün (s. 56, 60, 60, 69) kimi yerinde on bir gün (s. 73) gözaltında kaldığını belirtmesine rağmen muhaliflerin Sinop'a gönderilmelerinin, suikasttan altı gün sonra olduğu tespit edilmiştir; *Azim*, 5 Haziran S. 34, s. 3.

²⁰⁹ Polis Müdüriyetinde isimlerinin deftere “ihtilâlcî” yazılması ve bu durum karşısındaki düşünceleri hakkında bk. Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 12-13.

1.5. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ FAALİYETLERİ

İkinci Balkan ve Cihan Harbi yıllarını içine alan beş yılı aşkın bir süre Anadolu'da geçiren Refi Cevat için sürgün hayatının sonu, İttihat ve Terakki'nin iktidarı kaybetmesiyle gelecektir. Cihan Harbi'nin bitiş işaretleriyle beraber Talât Paşa Hükûmeti çekilmek zorunda kalmıştı. Yerine kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti Dönemi'nde önce siyasî bir iç barışı gerçekleştirmek için sürgünlerin affı gündeme gelmiştir. 1918 Ekim'inde göreve başlayan Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti zamanında, tüm siyasî sürgünler affedilmiş, dolayısıyla muhalifler için İstanbul'a dönüş yolu açılmıştır.

Mütarekenin imzasından sonra yani İttihat ve Terakki sonrası ikinci bir hükûmet zamanında ancak İstanbul'a dönebildiği düşünülen Refi Cevat'ın, mevcut bunalımlar içinde yine gözünü gazeteciliğe diktiği görülecektir. Nitekim İttihat ve Terakki'nin çekilmesi aynı zamanda beş yıldır baskı altında tutulan basın da serbest kalmasına imkân sağlamış ve tıpkı meşrutiyetin ilanında olduğu gibi ülke yeni bir matbuat çılgınlığına sahne olmuştu. Böyle bir dönemde fırsatı kaçırmak istemeyen Refi Cevat da öncelikle mesleği üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sürgününe neden olan gazetesini tekrar yayımlamaya başlayan Refi Cevat, *Alemdar*'ı aynı zamanda beş yılın intikamını alma aracı olarak da kullanacaktır. Bu durum doğal olarak onu, Mütareke Dönemi'nin siyasî fırka ve cemiyetleri arasında tercih kullanmaya sevk etmiş, tercihini, sürgününe neden olan İttihat ve Terakki muhalifi en güçlü fırka ve fikirlerine en uygun cemiyetlerden yana kullanmıştır.

İttihat ve Terakki'nin iktidardan çekilmesiyle siyaset meydanının, yalnızca alternatifi güçlü bir fırka olarak Hürriyet ve İtilaf'a kalacağı zannıyla hareket eden Refi Cevat, gazetesiyile bu firkanın canlandırılması için uğraş verip öncelikle tarafsız görünen hükûmetlerin yerine doğrudan bir Hürriyet ve İtilaf kabinesinin kurulmasına çalışmıştır.

Mütareke Osmanlısı'nın bir diğer sosyal olayı, cemiyetlerdir. Bilhassa mütareke şartlarının uygulanışı üzerine ülke haritasında işgaller şeklinde beliren duruma karşı çözüm ve kurtuluş reçetesi gibi görülen manda veya himaye talepli cemiyetlerdir. Bu noktada da fırkasının görüşlerine paralel olarak İngiltere

dostluğunu tercih eden İngiliz Muhipleri Cemiyetinin de gerek faaliyetlerinde gerekse propagandasında gazetesiyile ön saflarda yer alacaktır.

1.5.1. Gazetecilik Faaliyetleri

Çalışmanın III. Bölümünü teşkil eden bu dönem, sürgünden dönüşünden hemen sonra başlar. Mütareke Dönemi'nde İstanbul'a dönen Refi Cevat, *Alemdar*'ı çıkarmadan önce *Minber* gazetesinde çalışmış olmalıdır. *Minber*; mütarekenin hemen ertesinde, 1 Kasım 1918'den itibaren, Ahmet İzzet Paşa Hükûmetinde Dahiliye Nazırlığı yapmakta olan Ali Fethi Bey (Okyar) tarafından çıkarılmaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi Doktor Rasim Ferit'tir. Hürriyetperver Avam Fırkasının yayın organı olan *Minber*'de²¹⁰ 13 Kasım'dan itibaren *Arı* mahlasıyla karikatür başlığı altında kısa fıkralar yer alır.²¹¹ Bilindiği üzere *Arı*, Refi Cevat'ın *Gıdık* ve *Kalem*'de kullandığı mahlastır. *Minber*'de 13 Kasım'dan itibaren bu imzanın görülmesi, Refi Cevat'ın İstanbul'a döndüğü tarihe de denk düşmektedir. *Arı* mahlaslı fıkralar, *Alemdar*'ın yayıma başlaması ile sona erer. İleride görüleceği üzere *Minber* kapandıktan sonra *Alemdar*'ın Minber Matbaası'na naklolması da bu dönemde başlayan yakınlaşmanın bir sonucu olsa gerektir.

Refi Cevat'ın *Minber*'deki fıkraları, günlük olaylara dair iğneli mesajlardır. Zaman zaman basındaki canlanmaya da değinen Refi Cevat "Hücum" başlıklı bir fıkroda; aynı adla bir gazete çıkarmaktan bahseden bir arkadaşının ağzından, yayımın "etrafta rast gelene hücum, daha doğrusu halkın kırk parasına hücum" için planladığından bahsederek adeta çıkaracağı gazetenin tarzına dair ipucu verir.²¹² Yine bir başka fıkroda; başyazar olmak için bir gazeteye müracaat eden birinin gazetenin imtiyaz sahibi tarafından, dişleri noksan diye alınmadığını, "ser-

²¹⁰ Dilek Çavuş, *Minber Gazetesi, Basındaki Yeri ve Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. SBE), Ankara, 2006, s. 5-6. 1445 sayfalık bu çalışma ile beraber *Minber*'in son nüshası hariç, tüm metinlerin yeni harflere aktarıldığı bir çalışma daha vardır: Makbule Gürel, *Mütareke Dönemi'nde Minber Gazetesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE), Ankara 2003, 1571 sayfa. Her iki çalışmada da bahsi geçen *Arı* mahlasının kime ait olduğuna dair bir kaniye varılamamıştır.

²¹¹ *Arı* mahlaslı bölüm, *Minber*'de ilk sayfanın son sütununda en altta, 13 Kasım 1918'den 14 Aralık 1918'e kadarki otuz bir gün boyunca, iki gün hariç, düzenli olarak çıkar. Tam metinler için; Gürel, *Mütareke Dönemi'nde Minber Gazetesi*, s. 1439-1472. *Alemdar*'ın yayına başladığı 15 Aralık'tan sonra yalnızca bir kez yine *Arı* mahlasıyla son yazısı 18 Aralık 1918'de yer almıştır.

²¹² *Arı*, "Hücum", *Minber*, 18 Teşrinisani 1334, S. 17, s. 1.

muharrirler arasına etrafa dişlerini göstermezler ise gazete satılmaz” diye itiraz ettiği nüktesi verilir²¹³ ki bu da dönem gazetelerinin tavrını yansıtmaktadır.

Mütareke Dönemi'nin belirsizliklerle dolu ortamında *Alemdar*'ı yeniden yayımlamaya muvaffak olur. Refi Cevat'ın *Alemdar*'ın yayımlama süreci 15 Aralık 1918'den 23 Eylül 1921'e kadar sürecektir. Bu dönem içerisinde gazetesinde savunduğu fikirler, bir süre sonra başlayan Millî Mücadele karşıtı ve saltanat taraftarı olduğu için gazetesinin siyasî fikirleri de bu yönde olacaktır. Neticede, saltanata karşı bir şekil alan Anadolu Hareketi başarıya ulaştığı için Refi Cevat, kaybeden tarafla birlikte ülkeyi terk etmeyi tercih edecektir. Gazetesini satmasından yurt dışına kaçışına kadar ne işle iştigal ettiği ve geçimini nasıl temin ettiği tespit edilememiştir. Yalnız İstanbul'da kaldığı, siyasetle ilgilenmeyi ve yazamayı bırakmadığı, bir-iki örnekle de olsa hikâye yayımlatabildiđi²¹⁴ bilinmektedir.

1.5.2. Siyasî Faaliyetleri

Refi Cevat'ın Mütareke Dönemi'nde taraftar olup çalışmalarına açıkça destek verdiği iki siyasî oluşum vardır: Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile İngiliz Muhibleri Cemiyeti. *Alemdar*, Refi Cevat'ın temayülü doğrultusunda İttihat ve Terakki karşıtı tüm siyasî fırka ve cemiyetlere sayfalarını açmakla beraber, bu iki örgütün savunuculuğunu yapmıştır.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası; Meşrutiyetin başında, Kasım 1911'de ortaya çıkmış ve çoğulculuk prensibinin uygulandığı 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki'nin en önemli siyasî rakibi olmuştu. O dönemde Refi Cevat'ın çalıştığı *Şehrah*, Hürriyet ve İtilâf'ın önemli isimlerinden Tunuslu Hayreddin Paşazade kardeşlerin gazetesi olması nedeniyle firkanın yayın organı özelliği göstermişti. Refi Cevat'ın, *Şehrah*'ta çalışmakla ve 1912 Temmuz'undan itibaren yayımladığı *Alemdar*'da fırka ile ilgili haberlere, fırka üyelerinin makalelerine yer vermesiyle ilk devresinde Hürriyet ve İtilâf'a destek verdiği açıktır. Bunun yanında, seçimlerde yaşanan başarısızlıktan sonra Haziran 1912'de toplanan fırka kongresinde, Ahmet Kadri ile birlikte fırka

²¹³ Arı, “Bir Matba'âda”, 22 Teşrinisani 1334 tarihli *Minber*'den naklen; Gürel, *Mütareke Dönemi'nde Minber Gazetesi*, s. 1448.

²¹⁴ 29 Mart ve 5 Nisan 1338'de (M.1922) *Peyam-ı Sabah*'ta imzalı yayımlanmış iki hikayesi bulunmaktadır; Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refi Cevat Ulunay*, s. 22.

nizamnamesinde tadilat yapılması teklifinden,²¹⁵ Hürriyet ve İtilâf'a üye olduğu da anlaşılmaktadır.

1918 Ekim'inde İttihat ve Terakki'nin iktidardan çekilmesi, mütarekenin imzası, İttihat ve Terakki'nin feshedilip liderlerinin yurt dışına çıkması ve en önemlisi İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgal edilmesinden sonra yurt dışına kaçan ve sürgüne gönderilen muhalifler İstanbul'a dönmeye başlamıştır. 1918 yılı Aralık ayında *Alemdar*'ı tekrar çıkaran Refi Cevat, fırkanın eski önderlerinin yurt dışındaki durumu, ülkeye ne zaman dönecekleri, fırkanın tekrar faaliyete geçirilme çabaları ve diğer fırkalarla ilişkilerine her zaman gazetenin ilk sayfasında yer ayırmıştır. Ocak 1919'dan itibaren yeniden örgütlenen Hürriyet ve İtilâf Fırkasının, 1922'ye kadar süren siyasî varlığının iktidar mücadelesi, fırka içinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları, bölünme ve tekrar birleşmesi gibi aşamalarıyla ilgili araştırmalarda *Alemdar*, esas alınan kaynakların başında gelmektedir.²¹⁶ Osmanlı Devleti'nin harp sonrası düştüğü durumundan kurtuluşu için fırkayı son umut olarak gören Refi Cevat, 4 Mart 1919'da ilk Damat Ferit Paşa Hükûmetini, fırka kabinesi olarak kabul edip desteklemiştir. Diğer Ferit Paşa kabinelerine yaklaşımını ise, fırka-hükûmet ilişkileri belirleyecektir.

Mütareke ortamının Osmanlı aydınında yol açtığı manda veya himaye temelli kurtuluş çareleri arasında, İngiltere lehine en önemli hareket olan İngiliz Muhibleri Cemiyeti de Refi Cevat'ın gazetesi yoluyla desteklediği diğer bir siyasî örgüttür.²¹⁷ 20 Mayıs 1919'da, İzmir'in işgalinin hemen sonrasında ortaya çıkarak kamuoyundaki şaşkınlık ve ümitsizliği, amaçları doğrultusunda değerlendirme gayreti içinde bulunan cemiyetle ilgili haberler, nizamname ve beyannamelere *Alemdar* sayfalarında yer vermesi bir yana, daha önemlisi Refi Cevat'ın, cemiyetin fikirleriyle birebir örtüşen makaleleri, aynı gayeyi güttüklerinin delilidir. Cemiyetle

²¹⁵ Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 91-92.

²¹⁶ Fırka gazetesi olan *Mes'uliyet*'in arşiv ve kütüphanelerdeki eksikliği, araştırmacıları *Alemdar*'a yöneltmiştir; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 284 ve 60. dipnot. Hürriyet ve İtilâf Fırkasının 1918-1922 yılı faaliyetleri ve değerlendirmeler için bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 271-312, Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul 1998, s. 507-511.

²¹⁷ Cemiyetin gazetesi, kurucusu mevkiindeki Said Molla'nın çıkardığı *Türkçe İstanbul*'dur. *Alemdar* gibi diğer İttihat ve Terakki muhalifi gazetelerden de destek görmüştür; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 467. Cemiyet ile ilgili geniş bilgiler için bk. aynı eser, s. 464-473, Cengiz Dönmez, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, Ankara 1999, Üftade Çukurova, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibler Cemiyeti ve İngiliz İstihbaratının Çalışmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. TİTE), Ankara 1988, Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1991, s. 53-143.

ilgili çalışmalarda Refi Cevat'ın ismi resmen geçmez. Fakat başta Said Molla, Mustafa Sabri Efendi, Rıza Tevfik gibi cemiyete mensup birçok şahıs, dönem dönem *Alemdar*'da yazılar yayımlamıştır. *Alemdar*'ın 1921 yılı ilk yarısında devredildiği Mahir Sait ve yazarlarının bazıları yine Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile İngiliz Muhibleri Cemiyetinde boy göstermiş isimlerdir.²¹⁸

İngiliz Muhibleri Cemiyetini Said Molla'nın hakimiyetinden kurtarmak amacıyla 9 Eylül 1921'de bir kongre düzenlenmiş, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının her iki devresinde de hizipleşme ve Mütareke Dönemi'nde bölünmesinde etkili olan Miralay Sadık ve Gümölcineli İsmail Beylerin liderliğinde yapılan kongrede, cemiyetin yeni yönetim kurulu oluşturulmuştur. Cemiyetin faaliyetlerine dair yapılan bir çalışmada, kongrede Refi Cevat'ın da yeni yönetim kuruluna seçildiği ifade edilmiştir.²¹⁹ Fakat kongre, Said Molla tarafından geçersiz ilân edilmiş, kongreden sonra bir hafta kadar yeniden yayımlama imkânı bulan *Alemdar*'da, Said Molla'nın itirazlarına²²⁰ ve kongrede adı kullanılan fakat gerçekte kongreye katılmayan şube reislerinin açıklamalarına yer verilmiştir.²²¹ *Alemdar*'ın bu yaklaşımından, Said Molla'ya karşı yürütülen komploda, Refi Cevat'ın payının olmadığı, bilgisi dışında adının kullanılmış olduğu düşünülür. 6 Ekim 1921'de noter huzurunda tekrar yapılan

²¹⁸ Başta gazetenin yönetimini üzerine alan Mahir Sait, bu dönemde *Alemdar*'da yazıları görülen Mustafa Sabri Efendi, Vasfi Efendi, Hakkı Halit ve Dr. Refik Nevzat önek verilebilir.

²¹⁹ TİTE, 39/14326 numaralı belgeden; Çukurova, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibler Cemiyeti ve İngiliz İstihbaratının Çalışmaları*, s. 44. Aynı arşivden faydalanan Tunaya'da, İngiliz Muhibleri Cemiyeti başlıklı bölümde belge numarası belirtmeden verilen listede, Refi Cevat'ı ismi yoktur. İla-yı Vatan Cemiyeti ile ilgili bölümde ise aynı belge numaraları kullanıldığı halde, bu kez seçilen şahısların isimleri verilmez. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 470 ve s. 508.

²²⁰ Mülâkatta Said Molla, kongrenin üye sıfatı olmayan veya cemiyetten uzaklaştırılmış kimseler tarafından, çeşitli şubeler adına sahte mühürlerle yapıldığı, yönetim kuruluna seçilen şahıslar arasında seçildiklerinden haberdar olmayan namuslu insanların bulunduğunu ifade eder; "Said Molla Bey'le Mülakat", *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1-2.

²²¹ Cemiyetin Aksaray, Adalar, Şehremaneti, Eyüp ve Beşiktaş Şube Reislerinin kongrede murahhasları olmadığı, kimseye kongre için yetki vermedikleri veya katılan üyenin kendi şubelerinin üyesi olmadığına dair açıklamaları için bk. *Alemdar*, 17-19 Eylül 1337, S. 1-1986 – 3-1988, s. 4. Diğer taraftan Said Molla'nın mülakatının ertesi günü Nuruosmaniye Şubesi mührüyle gelen bir açıklamaya da yer verilir; "Bir Mülakat Münasebetiyle", *Alemdar*, 18 Eylül 1337, S. 2-1987, s. 4. Açıklamada Said Molla'nın iddialarının iftira olduğu ve kongrede, cemiyetin ve Said Molla'nın hesaplarını incelemek, üzerindeki cemiyet mallarına el koymak ve maddi kayıpları araştırmak için yetkili bir "heyet-i hesabiyeye" oluşturulduğu açıklanır.

kongrede²²² seçilmemiş de olsa, adının bu vesile ile kullanılmasından bu tarihlerde bile İngiliz Muhibleri Cemiyetiyle bağının kopmadığı sonucuna varılır.

Refi Cevat'ın siyasî yapılar dışında ilişkili olduğu bir diğer örgüt, Şubat 1919'da kurulan Mağdurîn-i Siyasiye ve Teavün Cemiyetidir. Cemiyet, adından da anlaşılacağı üzere İttihat ve Terakki Dönemi'ndeki siyasî mahkûmlar, memuriyetten uzaklaştırılanlar ve sürgünlerin haklarını savunmak için kurulmuştur.²²³ Damat Ferit Paşa'nın iktidarda olduğu dönemlerde hareketlilik gösteren cemiyetin 1920 Eylül'ündeki yeni idare heyetine Refi Cevat seçilmişse de meşguliyetini gerekçe göstererek istifa etmiştir.²²⁴

Bu örgütlerden başka *Alemdar*'da zaman zaman makaleleri görülen şahısların mensup olduğu cemiyet ve fırkalarla Refi Cevat'ın da bağının olduğunu iddia etmek güçtür. *Alemdar*'da makalesi yayımlanan veya bir süre çalışan birçok şahıs, farklı cemiyet ve fırkalarda boy göstermişlerdir.²²⁵ Bu örgütlerle ilgili haberlere *Alemdar*'da rastlanması, Refi Cevat'ın İttihat ve Terakki dışındaki ve karşısındaki her oluşuma hoşgörüsü ile açıklanabilir.²²⁶

1.5.3. Yurt Dışına Kaçışı

Anadolu'da Yunanlıların şahsında işgalci İtilâf Devletlerine karşı yürütülen Millî Mücadele'nin Sakarya başarısından sonra basın hayatından çekilen Refi Cevat'ın, Mudanya Mütarekesi'ne kadar olan hayatı, gazetecilik açısından daha pasif geçmiştir. 1922 yılı; muhalif tüm şahıs, grup ve örgütler için bir bekleme dönemidir. Bu dönemde Refi Cevat İstanbul'dadır. 1922 yazında Hürriyet ve İtilâf ileri gelenleri,

²²² Dönmez, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, s. 183, Çukurova, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibler Cemiyeti ve İngiliz İstihbaratının Çalışmaları*, s. 46-47.

²²³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, 374. Cemiyetle ilgili bilgiler için bk. aynı eser, s. 374-380.

²²⁴ *Alemdar*, 13 Eylül 1336, S. 628-2928, s. 2.

²²⁵ Asaf Muammer ve Mahir Sait, Millî Ahrar Fırkasına, Ahmet Muhtar Osmanlı İlä-yı Vatan Cemiyetine, Ahmet Refik, Ahmet Rasim gibi şahıslar Tarikat-ı Salahiye Cemiyetine dâhil olmuşlardır. Yine Refik Halit'in Wilson Prensipleri Cemiyetinin oluşumunda yer aldığı görülmektedir; bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, ilgili bölümler.

²²⁶ Refi Cevat, Ahmediye Cemiyeti kurucuları arasında da gösterilir; Turgut Özakman, *Vahidettin, M. Kemal ve Millî Mücadele*, Ankara 2000, s. 222. İlk Anzavur Harekâtı'nın bastırılmasından sonra Anzavur'a destek olmak için İngiliz desteğiyle kurulan fakat daha çok Anadolu'daki önemli ricale suikast tertip etmek üzere faaliyette bulunan bu cemiyete Refi Cevat'ın girdiği iddiasını, en azından belgesizliği nedeniyle kabul etmek doğru değildir. Günlük hayatında sosyal faaliyet ve eğlencelere daha meyilli görülen Refi Cevat'ın bu cemiyete veya silahlı eylemler planlayan Nigeşban Cemiyet-i Askeriyesi ve Osmanlı İlä-yı Vatan Cemiyetine yaklaşımı hakkındaki kanaat de bu yöndedir. Cemiyet faaliyetleri için bk. M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.1, İstanbul 2000, s. 393, Dönmez, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, s. 174.

Millî Mücadele başarılı olduğu takdirde bile iktidarı nasıl ele geçireceklerinin planlarını yapmakta, yeni bir Damat Ferit Paşa Hükûmeti fikri üzerinde çalışmaktadırlar.²²⁷ Ortağı Pehlivan Kadri'nin adı bu toplantılarda sık geçmesine rağmen Refi Cevat'ın katıldığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yalnızca 26 Eylül 1922'de Büyükdere'de eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali, Said Molla, Ali Kemal başta olmak üzere kalabalık bir grubun toplantısında görülür.²²⁸ Bu toplantı, en fazla, Damat Ferit Paşa'nın 22 Eylül'de Avrupa'ya gitmesi karşısında bir durum değerlendirmesi amacıyla olmalıdır.

Büyük Taarruz sonrası yaşanan gelişmeler; Anadolu'nun Yunanlılardan temizlenmesi, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Ankara Hükûmetinin Lozan Barış Konferansı'na çağırılması, Ankara temsilcisi Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi gibi gelişmelerden sonra nihayet Osmanlı Saltanatı'nın lağvedilmesi, 5 Kasım 1922'de Ali Kemal'in güpegündüz Beyoğlu'dan alınıp bilinmeyen bir yere götürülmesi, muhalifler arasında bir tedirginlik ve korkuya yol açar. Anadolu hareketine muhalefet etmekten başka birçok noktada birleşemeyen muhalefet, son olarak İngiliz Büyükelçiliği'ne sığınma konusunda hemfikir olur. İngiltere'nin desteği sayesinde, Dedeoğaç, Pire, Malta ve İskenderiye gibi çeşitli liman kentlerine gönderilirler.²²⁹ Refi Cevat ise bir kaynağa göre muhaliflerin bu toplu iltica ve firarından on beş gün kadar önce ülkeyi terk etmiştir.²³⁰ Bu kaçış, hareketin başarıya ulaşmayacağı tezinin

²²⁷ Bu konudaki belgeler için bk. TİTE, 51/12, B.T. 11.4.1922, 57/58, B.T. 3.7.1922, 57/142, B.T. 13.7.1922. Bu tür toplantıların birinde İtilâfçıların, savaşın bitiminde ülkenin kendilerine teslim edilmesini İtilâf Devletlerinden isteme kararı verdiğine dair, bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 283.

²²⁸ TİTE, 65/13, B.T. 26.9.1922. Bu toplantının içeriği hakkında belgede bilgi verilmemektedir.

²²⁹ Seyahatin tüm safahatı için bk. Tarık Mümtaz Göztepe, *Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1991, s. 41-46, Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, İstanbul 1993, s. 257-262. Refik Halit, Mahir Sait, eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali, Sabih Şevket gibi birkaç kişi, diğer bir vapurla Beyrut'a gider; Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 1964, s. 224-229.

²³⁰ 6 Kasım'da Ali Kemal'in tutuklanmasından sonra durum değerlendirmesi yapan muhaliflerden Şaban Ağa, "*Refi Cevat'ın on beş gün evvel memleketi terk ettiğini*" ifade etmiştir. Toplantıda Muhittin Paşa da vardır. Toplantı sonunda İngiliz Sefaretine sığınma teklifi kabul görür; Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, İstanbul 1999, s. 75-76. Kitabın tam adı: "Vahdettin'in Dördüncü Kadın Efendisi Nevzat Vahdettin'in Hatıraları ve 150'liklerin Gurbet Maceraları"dır. Refi Cevat'ın kaçışı ve firarilerin yurt dışındaki faaliyetlerine dair bilgiler kitabın, *Tan*'da 1937'de "Hainlerin Akıbeti" başlığı altında S. S. rumuzu ile yazılan ve Nevzat Kadınefendi'nin içinde olmadığı olayların aktarıldığı ikinci bölümünden alındığı belirtilir. Yayınevinin açıklamasına göre rumuz sahibi, *Tan* gazetesinin umumi neşriyatını idare eden S. Salim'dir; bk. "Ön söz", s. 5. Bölümdeki bilgiler, diğer genel bilgilerle çelişmediği, gerçeğe uygun görüldüğü için referans olarak kullanılmıştır. Firarilerin başından geçen olayların teferruatıyla aktarılması, asıl kaynağın, firarilerle birlikte olup 1937'ye kadar İstanbul'a dönebilen bir şahıs olduğu izlenimi verir.

doğal sonucudur. Muhalifler için Ali Kemal örneği, kaldıkları takdirde kendilerini nasıl bir sonun beklediğine dair bir işaret sayılır. Nitekim Ali Kemal'in ele geçirilmesinden sonra Refi Cevat'ın da dâhil olduğu bir grup muhalif için Ankara'dan tutuklama emri gönderilmiştir.²³¹

Ayrıca babası Ali Muhittin Paşa ve ortağı Ahmet Kadri, diğer muhaliflerle birlikte Kasım ayında kaçarken Refi Cevat'ın onlardan ayrı hareket etmesi de dikkat çeker.²³² Damat Ferit'in ülkeyi terketmesinden sonuç çıkarıp diğerlerinden bağımsız olarak erken davranmış olmalıdır.

1.6. 1922-1938 YURT DIŞI YILLARI

Karşı olduğu Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması üzerine yurt dışına firar eden Refi Cevat'ın, deniz yoluyla önce Lübnan'a,²³³ oradan da İskenderiye'ye geçtiği anlaşılmaktadır. Refi Cevat, Mısır'da diğer kalabalık muhalefet grubuyla buluşur.²³⁴ İngilizlerin yeni Türk Hükûmetine karşı bir süre koz olarak desteklediği muhaliflerin, casusluk teşkilatı kurma iddiasıyla resmî makamlardan para koparma türü "dalavereleri", kendi içlerinde çıkan kavgalar ve diğer gayrimeşru yaşantıya temayülleri, gözden çıkarılmalarına yol açar. Mısır halkı da muhalifler aleyhine zaman zaman gösteriler düzenler. Sonunda İngiliz makamları muhalefet kafilesinden tüm desteklerini keserler.²³⁵ Refi Cevat ise İskenderiye'de diğer muhaliflerle

²³¹ "Rıza Tevfik, Mustafa Sabri, Mehmet Ali, Sadık, Refi Cevat, Sami Fethi, Ferda gazetesi yazarı Hilmi, biraderi Kel Abidin, Refik Halit ve Cenap Şehabettin'in tevkif edilerek Ankara'ya gönderilmeleri" hakkında bk. *İstiklâl Harbi Koleksiyonu*, C.19, Ankara 1996, 14085 sıra numaralı 1537/118 no'lu belge özeti, B.T. 7.11.1922. Bu belge ATASE'de İstiklâl Harbi dizininde Refi Cevat isminin geçtiği tek belgedir.

²³² 11.10.1922 tarihli *Ayine* adlı mizah dergisinde, ortağı Ahmet Kadri'nin kaçtığına dair bir haber çıkar; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.4, Ankara 1996, s. 747. Muhittin Paşa, eski Şeyhülislam Mustafa Sabri, Rıza Tevfik gibi Hürriyet ve İtilâf ileri gelenleri 8 Kasım 1922'de Egypt Vapuru ile hareket eder; Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 257-262. Başka bir kaynağa göre Ahmet Kadri, 17 Kasım'da alt tabaka sayılabilecek diğer büyük muhalif grubuyla İstanbul'dan ayrılacaktır; Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 103-105. Kaçanlarla ilgili dönemin gazete ve belgelerinde, hangi tarihte, hangi vapurda kimlerin olduğuna dair çelişkili bilgiler vardır.

²³³ Üvey kızı Nermin Vahit Menemencioğlu; kaçıışı ile ilgili olarak Refi Cevat'tan, vapurla Lübnan'a gittiğini, kalabalık bir grupla tehlikeli bölgelerde yaya olarak yolculuk yaptıklarını dinlediğini aktarmıştır; *Nermin Vahit Menemenciolu* ile kişisel iletişim, 24.7.2004. Kasım'da İngilizlere iltica ederek firar eden şahısların arasında Refi Cevat'ın adı geçmemektedir.

²³⁴ Vahdettin ve Hürriyet ve İtilâf'ın lider kadrosu ile birlikte bir süre Malta'da kalan muhalifler, taşkınlıklarından dolayı ada sakinlerinin şikâyeti üzerine Malta'dan da çıkarılarak İskenderiye'ye gönderilir; Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 141-194-198.

²³⁵ Göztepe, *Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, s. 47-49, Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 175-180.

buluştuktan sonra, zihniyet farklılığından olsa gerek, eski ortağı Pehlivan Kadri'ye bile ilgi göstermeyerek Kahire'ye gider.²³⁶

Kahire'de, İstanbul'dan tanıdığı ve bir süre birlikte yaşadığı Kara Fatma isminde bir kadının yardımıyla²³⁷ bir bodrum katında kumarhane açar. İstanbul'daki tecrübesiyle birkaç hileci kumarbazlarla işbirliği içinde, bir süre geçimini sağlar. Foyası meydana çıkınca Mısır'dan sınır dışı edilir.²³⁸

Refi Cevat, Mısır'dan sonra Fransa'ya geçer.²³⁹ Bu arada Türkiye Cumhuriyeti, Lozan görüşmelerinde antlaşma metnine, çıkarılacak genel aftan yüz elli kişinin hariç tutulmasına dair bir protokol eklemeyi kabul ettirmiş ve 26 Aralık 1923 ve 16 Nisan 1924'te çıkarılan kısmi ve genel aflardan, isimleri henüz tespit edilmeyen yüz elli

²³⁶ “Ben bu yobazların arasında yaşayamam. Onların kasvetli çehreleri karşısında içim bağırm kararıyor. Gençliğime yazık değil mi?” diyerek ayrılır. “Kafayı iyice tütsüledikten sonra ‘Yavrum... Benden ayrılma... Sensiz yaşayamam... Ya beni de beraber al götür... Yahut beni elinle öldür.’ diye yalvaran Pehlivan Kadri'nin gözyaşlarına ehemmiyet vermemişti.”; Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 180-181. Ortağı Pehlivan Kadri ile Refi Cevat'ın aralarındaki ilişki, bugün de dedikodu olarak devam etmektedir. 1950 sonrası *Milliyet*'te birlikte çalıştığı Halit Çapın, o tarihlerde bile Refi Cevat'ın genç erkeklere karşı ilgi gösterdiğini, bu tür kişilere “mahbupperest” dendiğini belirtir; Halit Çapın, “Padişah Macunu”, 5.12.2004 tarihli nüshasından Takvim Gazetesi internet sitesi, <http://www.takvim.com.tr/2004/12/05/yaz1198-3160-119.html>, Erişim Tarihi: 20.3.2005, Çapın, “Eski Zamanlar”, 30.1.2005 tarihli nüshasından; Takvim Gazetesi internet sitesi, <http://www.takvim.com.tr/2005/01/30/capin.html>, Erişim Tarihi: 20.3.2005. Refi Cevat'tan ayrı kalan Pehlivan Kadri ise kendisini içkiye ve kumara verir. Aç, sefil, sarhoş günlerin ardından nihayet bir şişe ispirto içerek ölür ve garipler mezarlığına defnedilir; Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 182-183.

²³⁷ “Özbekiye civarında, orta halli bir umumhane işleten Kara Fatma isminde bir kadın vardı ki; bu kadın İstanbul'da iken Refi Cevat ile uzunca bir hayat geçirmişti... O tarihte hükümet nüfuzundan bol bol istifade eden Refi Cevat, bu batakhane kadının üzerine kanat germiş; onun umumhanesine tam iki sene hamilik etmişti.”, Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 180.

²³⁸ “Bu işlerde çekirdekten yetişmiş olan Refi Cevat'ın mahirane idaresi sayesinde zabıtaya hiçbir şikâyet aksetmemişti. Fakat bir gün -kıyafetini tebdil ederek böyle süfli yerlerde gezmeyi adet edinmiş olan- mühim bir şahsiyetin maruz kaldığı soygunculuğu zabıtaya şikâyeti üzerine bu şenaat yuvası çil yavrusu gibi dağıtılmış... Refi Cevat da Mısır hududu haricine çıkarılmıştı.”, Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, s. 181-182.

²³⁹ Yücebaş, *Ulunay*, s. 27. Ölümünden sonra tefrika halinde yayımlanan hatıratında Vahdettin'in Hicaz yolculuğunu görmüş gibi anlatır; Refi' Cevat Ulunay, “Bu Gözler Neler Gördü?”, *Tercüman*, 12-16 Kasım 1969, Tefrika No:8-12. Fakat yolculuğa katılan Rıza Tevfik'in hatıralarında Refi Cevat'ın ismi geçmez; *Kandemir* (Feridun Kandemir), “Filozof Rıza Tevfik Hayatını Anlatıyor”, *Yeni Gün*, 3 Haziran-5 Ağustos 1939, S. 12-24. Tefrikanın büyük bir kısmı Malta'dan Cidde ve Hicaz'a uzanan yolculuğu içermekte, yolculukta Ali Muhittin Paşa'nın olduğu belirtilmesine rağmen Refi Cevat'ın adı hiç zikredilmemektedir. Refi Cevat'ın ve yine olayın şahidi gibi ifadeler kullanan Tarık Mümtaz Göztepe'nin (*Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, s. 94-102) Hicaz yolculuğunda bulunmadığı hakkında; Özakman, *Vahidettin, M. Kemal ve Millî Mücadele*, s. 50. Refi Cevat'ın, Refik Halit ve Rıza Tevfik ile birlikte bir süre Cünye'de (Lübnan) kaldığı bilgisi (Münevver Ayaşlı, “Ulu-Nayımızı Kayıp Ettik”, 8.11.1968 tarihli *Sabah*'tan naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 87-89), diğer iki şahsın hatıralarından doğrulanamamıştır. Vahdettin ile Hicaz'a giden Ali Muhittin Paşa ise Cidde'de kalır. 30.11.1926'da burada vefat eder; Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 291.

kişi muaf tutulmuştur.²⁴⁰ Affin kabul edildiği gün, çeşitli kategorilerdeki suçları içeren bir liste²⁴¹ Dâhiliye Vekâleti tarafından TBMM'nin gizli oturumunda görüşülmeye başlanmıştır.²⁴² 1 Haziran 1924'te kabul edilen listenin,²⁴³ ilk taslağından son haline kadar "hain gazeteciler" tertibinde²⁴⁴ Refi Cevat'a hep yer verilmiştir.²⁴⁵ "Yüzellilikler" diye bilinen bu kişilere karşı tedbirler, daha sonraki yıllarda da devam etmiş,²⁴⁶ son bir kanuni düzenleme ile 28 Mayıs 1927'de Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır.²⁴⁷

²⁴⁰ "Yüzellilikler Meselesi" olarak bilinen bu konu üzerinde birçok kitap ve makale görülmüştür; Cemal Kutay, *Yüzellilikler Faciası*, İstanbul 1955; İlhami Soysal, *150'likler*, İstanbul 1988; Kâmil Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul 1998; Ali Kemal Meram, "Gizli Kalmış Tarafları ile Yüzellilikler Olayı", *Yeni Gazete*, 17-29.8.1970, S. 2040-2052, s. 5. Son yıllarda yapılmış ve Yüzelliliklerin yurt dışındaki faaliyetlerini EGM belgelerine dayanarak inceleyen şu çalışmalar da Refi Cevat'ın yurt dışı hayatına dair kaynaklara ulaşılmasında yol gösterici olmuştur; Sedat Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. AİİT Ens.), Ankara 1994, Şaduman Halıcı, *Yüzellilikler*, (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniv. SBE), Eskişehir 1998, Aynı konudaki bu iki çalışma, meselenin kökeni, çıkışı, safhaları, Yüzelliliklerin 1922 yılından önceki ve sonraki faaliyetlerini ele almaları bakımından birbirini tamamlar niteliktedir.

²⁴¹ Listenin hazırlanışında hangi prensiplerin esas alındığını soran mebuslara cevaben Dâhiliye Vekili Ferit Bey; "*Vahdettin'in maiyeti, Sevr Muahedelerini kabul ve imza eden kabine, Sevr Muahedenamesini Paris'te imza eden heyet-i murahhasa, sonra Kuvayı İnzibatiye, sonra Çerkez Ethem ve avanesi, İzmir Çerkez kongresine murahhas olarak iştirak edenler, hıyanet-i vataniyede bulunan memurin-i mülkiye ve askeriye, hıyanet-i vataniye ile maznun polis rüesası, hain gazeteciler, sonra hıyanet-i vataniyede bulunan diğer eşhas, ... eşkiya vs. bilmem başka prensip istiyor musunuz?*"; *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, C.4, İstanbul 1999, s. 438-439.

²⁴² Lozan Muahedenamesi mucibince aff-ı umumiden hariç tutulacak yüz elli kişilik liste üzerinde müzakerat; 16 ve 22/23 Nisan 1340 – *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, C.4, s. 434-462.

²⁴³ BCA, S. 544, Fon:30..18.1.1, B.T. 1.6.1924.

²⁴⁴ "... memleketin en buhranlı devirlerinde düşmanla teşrik-i mesai ederek memleketin muzafferiyetini, muvaffakiyetini akamete uğratan, uğrutmak isteyen bir takım deni matbuat adamları", Dâhiliye Vekili Kütahya Mebusu Ferit Bey'in liste üzerindeki açıklamalarından; *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, C.4, s. 435. Listede yer alan gazeteciler şunlardır: *Serbesti* sahibi, Hürriyet ve İtilâf azasından Mevlanzade Rifat, *Türkçe İstanbul* sahibi Said Molla, İzmir'de *Müsavat* sahibi ve eski muharriri İzmirli Hafız İsmail, *Aydede* sahibi ve Posta Telgraf eski Müdür-i Umumi Refik Halit, Bandırma'da *Adalet* sahibi Bahriyeli Ali Kemal, Edirne'de *Te'min* ve eylem Selânik'te *Hakikat* sahibi Neyyir Mustafa, eski *Köylü* muharriri Ferit, *Alemdar* sahibi Refi Cevat, *Alemdar* sahibi Pehlivan Kadri, Adana'da *Ferda* sahibi Fanizade Ali İlmi, Balıkesir'de *İrşad* sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi, Halep'te *Doğru Yol* sahibi Hasan Sadık, *Köylü* gazetesi sahip ve müdürü İzmirli Refet.

²⁴⁵ Gazetecilerin Millî Mücadele karşısındaki menfi tutumları, sadece Ankara'nın değil, İstanbul dâhil tüm ülkedeki insanların dikkatini çekmiş, listenin mecliste görülmesi sırasında gazetecilerin hiçbirine itiraz gelmemiştir hatta, "... dimağı ile, dili ile ve kalemi ile fenalık edenlerden münhal yer kalmadıkça diğerlerinden adam girmeyecektir, bundan başka çare yoktur." denilerek gazeteci ve siyasilere öncelik verilmiştir, Zonguldak Mebusu Halil Bey'in konuşmasından; *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, C.4, s. 449.

²⁴⁶ 1925'te Yüzelliliklerin Türkiye ile haberleşmelerinin yasaklanması kararı alınmıştır; BCA, S. 2416, 92-70, Fon:30..18.1.1, B.T. 26.8.1925. İstanbul Polis Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne Refi Cevat'ın fotoğrafı yüz adet çoğaltılarak gönderilmiştir; EGM, 12222-104/1A4, B.T. 15.6.1924; Ek-9: Refi Cevat ve Ahmet Kadri'nin 150'likler Albümündeki Fotoğrafları.

²⁴⁷ Erdeha, *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, s. 132-133.

Türkiye'ye dönmesine resmen imkân kalmayan Refi Cevat, sürgün hayatının geri kalanını Fransa'da Paris ve Nice şehirlerinde tamamlayacaktır. Bir süre Nice şehrinde *Sabah* gazetesinin sahibi Mihran Efendi'nin yanına sığınır.²⁴⁸ 1924'te, Halifeliğin ilgasından sonra Nice şehrine gelen Abdülmecit Efendi'yi karşılayanlar arasında Refi Cevat da vardır.²⁴⁹

Muhalifler gibi halifeliğin ilgasından sonra sınır dışı edilen hanedan üyeleri de Beyrut, Köstence, Nice ve San Remo gibi farklı yerleşim yerlerine dağılmışlardı ve bu yerlerin hemen hepsinde muhalif gruplar, hanedan üyelerini rahat bırakmamışlar, menfaat beklentisi içinde olmuşlardır. Bu beklenti, bir süre sonra dolandırıcılık şekline dönüşür. Abdülmecit'ten, oğlu Ömer Faruk Efendi'yi Arnavutluk'a kral yapma vaadiyle önemli meblağlar alınmıştır.²⁵⁰ Bu veya bu tür bir diğer olaya Refi Cevat'ın da adı karışmaktadır.²⁵¹ 1925'te Vahdettin'e bir mektup yazan Refi Cevat, babasının ve kendisinin Mütareke Dönemi'ndeki hizmetlerinden dem vurarak sığınma talep eder.²⁵² Abdülmecit ile benzer dalaverelere maruz kalan Vahdettin,²⁵³ muhtemelen aynı endişe veya maiyetinin kalabalıklığı ve maddi sıkıntı nedeniyle bu mektuba cevap vermez. Bu duruma adres yazmayı unuttuğunun neden olduğunu düşünen Refi Cevat, beş gün sonra adres bildiren ikinci bir mektup gönderir.²⁵⁴ Bu

²⁴⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu, "Peyam-ı Sabah", *Güvercin*, Eylül 1971, S. 64-42, s. 8. Bu bilgiyi doğrulayan Refi Cevat, "*Mütarekede yanlış bir politika takip ettiği için memleket haricine çıkan*" Mihran Efendi'nin Fransız vatandaşlığını reddetmesinden övgüyle bahseder; Ulunay, "Bir Film Münasebetiyle", *Milliyet*, 2.8.1962, S. 4375, s. 3.

²⁴⁹ 7.10.1924 tarihli *L'Eclairer de Nice* gazetesinden naklen; Bilal N. Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Çev. Cüneyt Akalın, Ankara 1999, s. 279.

²⁵⁰ Göztepe, bu dolandırıcılığın, Erkan-ı Harbiye Miralay Yanyalı Tahir Bey liderliğinde bir grup tarafından yapıldığını aktarır; Göztepe, *Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, s. 141-142.

²⁵¹ Taha Toros aynı vaatle Danişmend [İsmail Hami olmalı] ve Refi Cevat'ın Halife'yi dolandırdığını, arkadaşı ve Abdülmecit'in sekreteri olan Hüseyin Nakih'ten duyduğunu ifade etmiştir; *Taha Toros* ile kişisel iletişim, 1.9.2002.

²⁵² EGM, 12222-104/2B14, B.T. 27.11.1925. Mektuba, Vahdettin'in eski kayınbiraderi Zeki Bey'e hitaben bir üst yazı eklenmiş ve bunda da benzer duygu sömürsü ifadeleri ile şahsın aracılığı talep edilmiştir; EGM, 12222-104/B.2C1. Mektupların aslının EGM arşivlerinde yer almasının nedeni, Vahdettin'in kayınbiraderi olan Zeki Bey'in Türkiye lehine muhbirlik yapması olmalıdır. Bu konuda bk. Bingöl, *Yüzellikler Meselesi*, s. 129.

²⁵³ Vahdettin'den Vehip Paşa, eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey ve Gümülcineli İsmail'in içinde bulunduğu bir grup tarafından bütün muhalefetin organı olmak ve Türkiye haricinde bulunan politika firarilerinin haklarını ve fikirlerini müdafaa maksadıyla siyasi bir gazete çıkarma vaadiyle para alındığı hakkında bk. Göztepe, *Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, s. 136-140.

²⁵⁴ EGM, 12222-104/B.2C2, B.T. 2.12.1925. Mektupta yazılan adresi; M-R Gavvad, Porte Restaute Nice şeklindedir. Mektup bu kez sadece Zeki Bey'e yazılmıştır ve Gümülcineli İsmail ile Miralay Tahir Bey işbirliğinden bahisle Gümülcineli'nin Tahir Bey tarafından kullanıldığını, Tahir Bey'in faaliyetlerini takip ettiğini, olup bitenlerin kendisinden öğrenilmesini tavsiye eder.

mektuptan sonra davet edilip edilmediği bilinmemekte fakat hatıratında Vahdettin'e tercüme hizmeti verdiğini, öldüğünü öğrendiği zaman da Nice şehrinde San Remo'ya gidip cenazenin Suriye'ye gönderilmesinde görev aldığını anlatmaktadır.²⁵⁵

Avrupa'nın değişik yerlerindeki Yüzelliliklerin, Vahdettin'in ölümünden sonra Abdülmecit'in çevresinde yoğunlaşmaya, çeşitli vaatlerle hanedan ailesinden geçimlerini temin etmeye çalıştıkları görülecektir. Refi Cevat gibi matbuat hayatından gelenlerin vaat mevzusu da, Halifelik makamı taraftarı ve Türkiye aleyhine bir gazete çıkarmaktır. Bu arada Türkiye, özellikle 1920'li yılların sonlarına doğru artan bir ciddiyetle yurt dışında bulunan tüm firarî ve Yüzellilikleri takip etmektedir.²⁵⁶ İşin ilginç tarafı; yurt dışında bulunan Yüzellilik ve firarîlerin bir kısmının, gelişmelerden Türkiye'ye bilgi vermesidir.²⁵⁷ Bu meyanda Refi Cevat'ın da 1928'de, eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali ve Gümülcineli İsmail'in başını çektiği bir Yüzellilik-Ermeni işbirliğini Ankara'ya ihbar ettiği görülmektedir.²⁵⁸ Gümülcineli İsmail, Refi Cevat ve eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali, 1927'de Ermeni Taşnak Fırkasının merkez-i umumisiyle ilişkiye girerek yaptıkları toplantılarda, Hürriyet ve İtilâf'ın Türkiye'de iktidara gelmesi halinde Ermenilere, Erivan'dan İskenderun'a kadar iktisadi, içtimai, siyasi hukuk vaat ederler. Bu planı gerçekleştirmek

²⁵⁵ Ulunay, "Bu Gözler Neler Gördü?", Tefrika No:13-17. Olayın bir görgü şahidi olup Vahdettin'in ölümünden cenazenin defnine kadar ayrıntılı anlatan Göztepe ise ne cenazenin kaçırılması sırasında ne daha öncesinde Refi Cevat'ın orada bulunduğundan hiç bahsetmemektedir; Göztepe, *Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, s. 197-202.

²⁵⁶ Yüzelliliklerin Emniyet Genel Müdürlüğü'ndeki dosyalarındaki belgeler, 1928-1932 yılları arası yoğunluk gösterir. Haklarında 1930'a kadar dış temsilciliklerimiz zaman zaman bilgi vermekteyken Dâhiliye Vekâleti 22 Temmuz 1930'da, Hariciye Vekâletine yazdığı yazıda, bir tarafa gitmeleri halinde gittikleri yerler hakkında bilgi edinilmesi, 16 Haziran 1932'de ise tüm temsilciliklere, her birinin memuriyet sınırları içinde bulunan ve ikametgâhları belli olmayan Yüzelliliklerin nerede oturduklarının araştırılarak bildirilmesi ve soru sorulmaksızın hepsinin hareketleri hakkında düzenli malûmat verilmesi istenmiştir. Dâhiliye Vekâleti, bunların yurt içinde herhangi bir şekilde faaliyet düzenleyememeleri için akrabalarının dökümünü 12.7.1934'te isteyecektir; Bingöl, *Yüzellilikler*, s. 123-124. Refi Cevat'ın akrabalarına ait ayrı bir dosya, EGM arşivlerinde bulunamamıştır.

²⁵⁷ Bunların başında Kiraz Hamdi Paşa gelir ki 1925'ten itibaren 686 kod adı ile resmî olarak çalışmaktadır. Bu görevini birçok devlet görevlisinin bilmediği, Yüzellilik ve firarîlerden başka diğer bazı muhbirlerle ilgili olarak da hizmet verdiği anlaşılmaktadır; Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, s. 126-127. Kiraz Hamdi, Nice şehrinde senet karşılığı Refi Cevat'a 15 ve Gümülcineli'ye 30 İngiliz lirası vermek suretiyle yardım etmiştir; Sedat Bingöl, "İki 150'lik Üzerine Notlar ve Belgeler", *Toplumsal Tarih*, Şubat 1999, S. 62, s. 50. Yüzelliliklerden Mevlanzade Rıfat (EGM, 12222-97/B.1C9), Hafız İsmail ve firarîlerden Vehip Paşa'nın Ankara'yla haberleştiği ve muhbirlik yaptığı görülür; EGM, 13211/49-I, B.5/G-7 ve 5/G-8.

²⁵⁸ Bükreş Elçiliğinin 26.10.1933 tarihli 686'nın 204 numaralı raporu; EGM, 12222-104/B.1B2. Refi Cevat ile Paris'te karşılaşan Rıza Nur, kendisi daha Ankara'da iken Refi Cevat'ın, kendi arkadaşları olan İtilâfçılar aleyhine de Ankara'ya mektuplar yazdığını, Emniyet-i Umumiye'de maaşlı casus olmak istediğini belirtir; Soysal, *150'likler*, s. 116.

gayesiyle Taşnak komitesinden 250 bin Frank para alırlar.²⁵⁹ 1928'deki Taşnakların kongresi hakkında da bilgi aktaran Refi Cevat, iki taraflı oynamaktadır.

Fransa'da muhalifler arasında sivrilen eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali, Türk Mağdurin-i Siyasiye Cemiyeti²⁶⁰ adında Cemiyet-i Akvam'a kayıtlı bir cemiyet kurar. Türkiye'de yönetimi ele geçirmek maksadına hizmet için bir gazete çıkarmak fikriyle Abdülmecit'ten önemli bir meblağ alır. Mehmet Ali'nin evinde yapılan ve Refi Cevat'ın da katıldığı bir toplantıda *La République Enchainée* adlı bir gazete çıkarmaya karar verilir. Başmakalelerin, Mehmet Ali ile birlikte Trabzonlu Ömer Fevzi tarafından yazılması uygun bulunur. Gazetenin yazar kadrosunda Refi Cevat ve Ali Rıfat da yer alır.²⁶¹

On beş günde bir yayımlanmaya başlayan gazetenin görülebilen sayılarından²⁶² 1929 Kasım'ında çıktığı tahmin edilmektedir. Gazetede, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali'den başka başyazar olarak *Albert Hayon* takma adıyla Necati Rıfat,²⁶³ “Hayal Kırıklığına Uğramış Bir Jön Türk'ün Anıları” adlı tefrika ile Albert Fua,²⁶⁴ firarî

²⁵⁹ İlk taksit aldıkları bu parayı yediklerinden Taşnak komitesi dolandırıldığını anlamış ve bir daha bunlara yüz vermemiştir; Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, s. 144.

²⁶⁰ Cemiyet reisi Sadrazam Halil Rıfat Paşazade Ahmet Rıfat, üyeleri ise Mehmet Ali, Selim Gürcü, Faruk, Miralay Tahir, Emcet'tir; EGM, 13211/49-I/B.5/G7-8.

²⁶¹ Halıcı, *Yüzellilikler*, s. 229. Mehmet Ali, karısı aracılığıyla Londra Entelligence servisinde 35 bin Frank, Fransa *Ami de Peuple* ve *Figaro* gazetelerinin sahibi Francois Goty'den aylık bin Frank, Sumatra Sultanı ile Hint Müslümanlarından yaklaşık 20 bin Frank almış, ayrıca Abdülhamit'in küçük oğlu Abidin Paşa ve Yahudi Rot Bey'den de yardım görmüştür; aynı eser; s. 136-138. Rıza Nur, Trabzonlu Ömer Fevzi'nin kendisini bir gazete çıkaracağım diye 150 bin Frank dolandırmak istediğini, sonunda üç yüz Franga razı olup defolup gittiğini, Refi Cevat'ın da kendisini dolandırdığını belirtir; Soysal, *150'likler*, s. 116. *La République Enchainée*; “Zincirli Cumhuriyet” veya “zincire vurulmuş Cumhuriyet” anlamına gelmektedir; Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, s. 154. Türkiye'de, Yunus Nadi tarafından 1925'ten beri devrimleri yabancılara anlatmak, Türkiye'yi yabancılara tanıtmak amacıyla *Cumhuriyet*'in Fransızcası olarak yayımlanmakta olan *La République* adlı bir gazete vardır; İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 72-73. Fransa'daki gazetenin isim tercihinde, Türkiye'deki rejimi tasvir kadar böyle bir gazetenin varlığı da etkili olmalıdır.

²⁶² Mete Tunçay, Fransa National Bibliothèque'te bulunan 15 Şubat 1931 tarihli 26. sayı ile 5 Ocak 1932 tarihli 38. sayının özetini vermiştir. 1931'de “Türk Demokrasininin Organi” olarak çıkarken 1932'de “Türk Köylü Demokrasininin Organi” şeklinde çıkmıştır; Mete Tunçay, “Muhalefetten Sesler”, *Birikim*, S. 32, Aralık 1991, s. 69-76. BCA'nda de 1.9.1931 tarihli ve 33. sayı bulunmaktadır. Gazetenin 1930 Ağustos'undan Ekim'ine kadar istirahat amacıyla neşredilmediği bilinmektedir; EGM, 13211/49-I, B.5/G-9.

²⁶³ Halıcı, *Yüzellilikler*, s. 137.

²⁶⁴ Daha önce *Meşveret*'te çalışan Selânikli bir Yahudi olan Albert Fua, Şerif Paşa'ya da Radikal Parti'nin fikirlerini savunan *Meşrutiyet*'te yardım etmektedir; Taner Timur, “Bir İttihatçı Düşmanı Şerif Paşa ve Meşrutiyet Gazetesi”, *Tarih ve Toplum*, Aralık 1989, S. 72, s. 19.

doktor Selahattin Ali,²⁶⁵ Ahmet Hikmet, Osman Nuri²⁶⁶ gibi isimler görülür. Gazetenin yayımlanmaya başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır.²⁶⁷ Fakat yasak olmayan diğer Fransız gazetelerine sarılı olarak Türkiye'ye girdiği, Fransız pulları yerine Mısır ve İsviçre pulları kullanıldığı 1930 Ağustos'unda fark edilmiş, bu konuda Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne, PTT uyarılmış²⁶⁸ olmasına rağmen Beyrut²⁶⁹ ve Trakya üzerinden ülkeye sokulmaya devam edildiği,²⁷⁰ ve Avrupa'nın değişik yerlerindeki Türkiye aleyhtarlarına da ulaştırıldığı anlaşılmıştır.²⁷¹

Türkiye'deki gelişmelerin takip edildiği gazetede yer alan Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Ağrı Dağı olaylarının muhalifler tarafından yapıldığına dair haberlerle Mustafa Kemal'in üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesini ele alan ağır makaleler²⁷² üzerine Türk Hükûmeti, Fransa nezdinde teşebbüse geçer. Fransa İçişleri Bakanlığı Mehmet Ali'ye bundan sonra Mustafa Kemal'in özel hayatı dışında her ne isterse yazılabileceği konusunda iltimasta bulunur. Bu şartı beğenmeyerek yazılı protestoda bulunan Mehmet Ali, bundan sonra bütün muhalefetin Mustafa Kemal'in şahsına hücum etmesi gerektiğinden bahseder.²⁷³ Bu inatlaşma sonucu olsa gerek 1932 Mart'ında gazete altı ay süre ile kapatılır ve bu süre sonunda bir kez daha yayını gözükmez.²⁷⁴

²⁶⁵ 1 Haziran 1930 tarihli 14. sayısında bir makalesi neşrolmuş. Adını koymayıp A harfi koymuş; EGM, 13211/49-I, B.5/G-7, EGM, 13211/49-I, B.5/G-8, B.T. 15.7.1930.

²⁶⁶ *La République Enchainée*, 1.9.1931, S. 33, s. 3-4.

²⁶⁷ BCA, S. 8793, 86-99, Fon:30.18.1.2, B.T. 22.1.1930.

²⁶⁸ EGM, 12222-45/I, B.C5 ve C6.

²⁶⁹ Mehmet Ali'nin 15.6.1931 tarihli mektubunda, Beyrut'ta muhalif gazeteleri memlekete nakleden bir şubeleri olduğu ifadesi yer almaktadır; EGM, 13211/49-I, B. 5G/12.

²⁷⁰ Ülkeye girişi yasak olmayan Fransız gazetelerine sarılarak İstanbul postanesi vasıtasıyla Antep'e gönderildiği; EGM, 12222-45/I, B.C6 ve Mehmet Ali'nin 12.7.1931 tarihli mektubunda, Edirne Vilâyeti hudutlarında muhtelif yerlerde sevkiyat merkezlerinin olduğu anlaşılmıştır; EGM, 13211/49-I, B. 5/G13.

²⁷¹ Yüzelliliklerden İşkenceci Adil'in karısı Emine de bu gazetelerin Selânik'te Ermeniler arasında okunmasını sağlamıştır; Halıcı, *Yüzellilikler*, s. 141.

²⁷² Bu süreçte yayımlanan bazı makalelerin içeriği hakkında bk. Halıcı, *Yüzellilikler*, s. 142-145. Gerek Ağrı Dağı olayları, gerek Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen protesto telgrafı, Türk basınında da yankı bulmuştur, "Yüzellilikler Ağrı Dağı Hadisesine Burunlarını mı Sokmak İstiyorlar?", *Vakit*, 7.7.1930, S. 4487, s. 1-2. "Gazi'ye Telgraf Çeken Küstah Kim?", *Milliyet*, 14.1.1931, S. 1886, s. 1.

²⁷³ Mehmet Ali'nin 18.7.1931 tarihli mektubundan; EGM, 13211/49-I, B.5/G-13. Mehmet Ali'nin oğluna gelen bir mektupta ise "Mustafa Kemal'in bir memur göndererek gazeteyi kapatırsa kendisine önemli bir para vaadinde bulunduğu ancak onun ecdadını satmayacağı gerekçesi ile bu isteği reddettiği" iddia edilmiştir; Halıcı, *Yüzellilikler*, s. 143.

²⁷⁴ Tunçay, "Muhalefetten Sesler", s. 72. Mehmet Ali'nin bu karara karşı da direndiği fakat başaramadığı, gazete hakkındaki ihbar fişlerinin sona ermesinden anlaşılmaktadır.

Refi Cevat'ın, ismi gazetenin mevcut nüshalarında geçmemekle birlikte Mehmet Ali ile yollarının ayrıldığı 1931 yılı sonuna kadar bu ekiple hareket ettiği bilinmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin, gazete ile ilgili gelişmeleri ve Mehmet Ali'nin mektuplarının elde edilmesinde, Refi Cevat'ı kullanmış olması da muhtemeldir.²⁷⁵ Refi Cevat'ın faaliyetlerinin Mehmet Ali tarafından 1931'de anlaşıldığı,²⁷⁶ hatta Paris Savcılığına Refi Cevat hakkında bir şikâyetname verdiği bilinmektedir.²⁷⁷

Mehmet Ali'nin çevresinden uzaklaşmak zorunda kalan Refi Cevat'ın faaliyetlerine dair 1931 tarihli bir raporda; halihazırda hiçbir şeye karışmamakta olduğu, Grant Bulvarı üzerinde Grant Otel altındaki “perukâr salonunda” Jan ismiyle hizmetkârlık ettiği, Mehmet Ali ile araları son derece bozursa da müşterek dostları Taşnaklardan Nişanyan'ın bunların aralarını bulması ihtimâlden söz edilmektedir.²⁷⁸ Resmen Ankara için çalışan Kiraz Hamdi de Refi Cevat'ın durumu hakkında bilgi verirken şahsına, karakterine dönük olumsuz cümleler kullanmaktadır.²⁷⁹

Rehber-i İnkılâp adında bir gazete çıkaran Yüzelliliklerden Ömer Fevzi, Lübnan'daki Refik Halit'in desteğini sağlamak için Refi Cevat'la olan arkadaşlığını kullanmaya çalışmış, Refi Cevat'ta bu fırsatı maddi olarak değerlendirme yoluna gitmiştir.²⁸⁰

²⁷⁵ BCA'nde Refi Cevat'ın Ankara'ya bir mektubunun Hariciye Vekâletine havale edildiğine dair bir üst yazı vardır fakat ekli değildir; BCA, 92C126, Fon:30..10.0.0, B.T. 9.7.1931. Bu bilgi en azından Refi Cevat'ın Ankara ile irtibat kurmaya çalıştığını göstermektedir.

²⁷⁶ Bir mektubunda Refik Halit, Kiraz Hamdi ve Refi Cevat'ın Ankara'ya casusluk ettiklerini ve diğer muhaliflerle iş görmek imkânı olmadığını anlatmaktadır; EGM, 13211/49-I, B.5/G-10 ve 11.

²⁷⁷ Mehmet Ali'nin 1.9.1931 tarihli mektubundan; EGM, 13211/49-I, B.6/A-2. Şikâyet konusu bilinmemekle birlikte, Refi Cevat'ın Ankara'ya ihbarlarda bulunması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Şikâyet hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

²⁷⁸ Vehip'in 14.12.1931 tarihli mektubuna bağlı (H.C.) raporlarından; EGM, 12222-104, B.1A2.

²⁷⁹ “*Irki beşerin yüz karası bir adamdır, layık-ı af değildir. Layık-ı nefrin ve lanet bir mevcudiyettir. Paris'te bir berber dükkânında garsonluk ediyor.*”; EGM, 12222-104, B.1A10 B.T. 20.12.1931. Yine 686 kod adıyla bir başka raporunda; “*Din ve millet ve vatan hainidir. Birkaç paraya her şeyi satar, kahbedir. Vatana girmesi caiz değildir. Sui ahlâkın her şubesi ile melfuftur. Bundan aşağı adam tasavvur edilemez. Bu adam hakkındaki bendenizin kanaat-i vicdaniyem böyledir. Yazık ki Celâleddin Rumî gibi bir feylesofun ahfadından bulunuyor.*”; EGM, 12222-104, B.1A12 B.T. 27.4.1932. Eski Şeyhülislam Mustafa Sabri'ye dair bir diğer raporda yine Refi Cevat için “*... Hele Mevlâna'nın hafidi oluşunu iddia eden Refi Cevat'ın Paris'te geçirdiği hayatı İdris Fuat'tan öğrenmelidir. İnsanlığın yüz karasıdır.*”; EGM, 12222-104, B.1A11, B.T. 29.5.1932.

²⁸⁰ “*... Martin 9 unda Suriye'ye gidecek olan Ömer Fevzi'nin Suriye havalisini iyi tanıdığını söyleyen şoför Faruk'a bin Frank ve Refi Cevat'a da bin Frank kadar bir para vermiş olduğu, ... Cevat'ın Refik*

Geçim sıkıntısı içinde olduğu anlaşılan²⁸¹ Refi Cevat'ın Türkiye lehine de kullanılabilceği 1933'te Paris Büyükelçiliği vasıtasıyla Ankara'ya bildirilmiştir.²⁸² Mehmet Ali'den ayrılmasını değerlendirmek isteyen konsolosluk, Refi Cevat ile görüşmelere başlar. Bir hafta içinde sefir tarafından iki kez kabul edilen Refi Cevat'ın Nice şehrine gönderilmesi kararlaştırılır. Konu Gümülcineli İsmail'in faaliyetleri üzerinedir. Refi Cevat ile sefir arasında cereyan eden konuşmaları haber alan Gümülcineli, Refi Cevat'ı çağırır. Aralarında müthiş bir münakaşa ve kavga olur ve Refi Cevat'ı kovar. Bu durum, Refi Cevat'ın iki yıldır her hafta Gümülcineli İsmail'den aldığı 850 Frank yardımdan mahrum olmasına yol açar.²⁸³ Refi Cevat bu nedenle, elçiliğe olan güvenini kaybetmiş olmalı ki büyükelçiden para almasına rağmen Nice şehrine gitmez.²⁸⁴ Fakat Türkiye aleyhine faaliyetlere de eskisi gibi dâhil olmaz. Bunda, cumhuriyetin onuncu yılında kısmî bir af çıkacağı söylentisi²⁸⁵ etkili olmalıdır. Bu haberler üzerine 19 Ağustos 1933'te Baş Vekil İsmet Paşa'ya bir mektup yazarak aftan faydalandırılmasını ister.²⁸⁶ Af çıkmasa da 1935'e kadar Refi

Halit'e verilmek üzere Fevzi'ye bir tavsiyename vereceği ..." hakkında bk. EGM, 12222-104, B.1A13, B.T. 8.3.1932.

²⁸¹ "Refi Cevat'ın Mehmet Ali ile arası pek bozuk olduğu ve son derece sefalet içinde kaldığı ve bu günlerde açılacak Natan şirketinin bir sinemasında bilet kontrolörlüğü vazifesini güç hal ile istihlal eylediği ..."; EGM, 12222-45/IV, B.9/F-14.

²⁸² "Paris'te bulunduğu bildirilen Refi Cevat'ın garajlarda otomobil yıkayıcılığında ve berber dükkânlarında müşterilere kahve, su vermek gibi süflü hizmetlerde bulunduğu ve ötekenden berikenden para istemek sureti ile geçinmekte olduğu söylenmektedir. Aleyhimizde faaliyette bulunduğu dair kati olarak bir şey bilinmemekle beraber mumaileyhin müsellemler olan seciyesizliğine inzimam eden maddi mahrumiyetlerin gerek lehimizde zuhur edecek herhangi bir fırsatı kaçırmamak hususunda pek mühim bir amil olacağı zan ve tahmin olunmaktadır efendim. Konsolos Fuat İzzet"; EGM, 12222-104, B.1B5, B.T. 24.1.1933.

²⁸³ EGM, 12222-104, B.1B4 B.T. 25.2.1933. Bildirenin notu: "Bunu arzdan maksadım sefaretin gözünü açmanız içindir! İsmail'in sefarette bir eli olduğu tamamen anlaşılıyor."

²⁸⁴ Paris'te bulunan Burhanettin adlı bir görevlinin 29.3.1933 tarihli mektubunda, "bu ahlâksızlığın neticesinde Suat Bey kendisini kabul etmediği, ... zira düzgün iş görmediği" yazılıdır; EGM, 12222-104, B.1B3.

²⁸⁵ Rıza Tevfik, kızına yazdığı 8 Ağustos 1933 tarihli bir mektupta, gazetelerden anladığı kadarıyla muhalefete devam etmeyen kendisi, Refik Halit ve diğer birkaç arkadaşın affolunacağından bahseder; Munise Başikoğlu, "Babam Rıza Tevfik-V", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1989, S. 61, s. 54.

²⁸⁶ "Devletli Baş Vekil Paşa Hazretleri; On bir senedir elim bir hatanın ağır yükünü omuzlarımda taşıyorum. Vatanımdan ayrı yaşıyorum. Bu müddet zarfına ne kâlen, ne hâlen, ne de fiilen cumhuriyet ve hükümetim aleyhine bir harekette bulunmadım; bilakis vatanıma olan merbutiyetim her vesile ile ilmi izhar ederek her gün başka bir hasret ateşi ile yandığım o mübarek toprağa kavuşmayı ancak hükümetimin af re'fetinden bekledim. Paşa Hazretleri; Tarih-i hayat-ı siyasiye sizi: "Memleketin en felaketsel bir devresinde re's-i kâra geldi. Karın gibi yumuşak fakat çelik gibi kuvvetli eli ile on senede devleti selamete erdirdi. Harab bir hanenin yerine, genç, zinde asrî ve bütün hukuk-u hayatiyesine malik bir devlet kurdu." cümlesi ile hülâsa edecek. Memleketi hayata erdiren bu elin benim gibi nedamet-i hakiki ile çırpınan evladından bir Türk oğlu Türkü en mukaddes emeline kavuşturacak kadar teşvikkâr olduğuna şüphem yoktur. Tahsilim, terbiyem ve tecrübeme acıyınız. Hasret-i

Cevat hakkındaki olumlu ya da olumsuz bir rapor gelmeyecektir. Gerçi bu duruma Yüzelliliklerin artık eskisi gibi ciddiyetle takip edilmemesi sebep olmuş da olabilir. Şöyle ki; Refi Cevat'ın 1935'te Nice şehrinden ayrıldığını öğrenen Ankara Hariciyesi, durumu Marsilya ve Paris'ten sorar. Verilen cevaplar, Refi Cevat'tan her iki merkezin de haberdar olmadığını göstermektedir.²⁸⁷ Başka kaynaklardan Bağdat'ta bulunan eniştesi yanında oturmak için oraya gitmeye hazırlandığı hakkındaki bir haber üzerine, gelip gelmediğinin ve eniştesinin kim olduğunun araştırılması istenir.²⁸⁸ Fakat verilen cevap orada da olmadığını göstermekte,²⁸⁹ nereye gittiği bilinmemektedir.

Geçirdiği rahatsızlığı nedeniyle 1935'te Atatürk'e bir mektup kaleme alan Refi Cevat, affa dair ümitlerini ifşa etmekte olup affı, sağlığında Mustafa Kemal'den beklemektedir.²⁹⁰ Riyaseticumhur Umumi Katibi Hasan Rıza Soyak, "belki

mağrubet felaketi ile heder oluyorum. Darul vatana beni o halim ... (zımba deliği boşluğu) nerede memlekete ait bir koku alsam bütün hüviyetim sarsıyor. Yirmi beş yaşın(d)a şehit olan kardeşimin ruhaniyetinden gayri nezdinde bana şefa'at edecek kimsem yok. Aftan müstefit olmaklığım atf-ı devletinizden bekleyerek amanınıza sığınyorum Paşa Hazretleri. 19 Ağustos 1933 Refi Cevat"; EGM, 12222-104, 1B7.

²⁸⁷ Paris Büyükelçiliği, Refi Cevat'ın 14 rue Colonel Mol adresinde oturduğunu fakat kendisinin parasız olduğundan sürekli ev değiştirdiğini bildirir: "... muhtac-ı kira haldedir. Kendisine Yüzelliliklerden birisi yüz vermemektedir ve ikiyüzlülükle itham olunmaktadır."; EGM, 12222-104, B.1B9. B.T. 11.2.1935. Marsilya Başkonsolosu da altı yıl önce Nice şehrinde olduğunu, buradan Mısır'a gittiğini, şimdi nerede olduğunun bilinmediğini belirtir: "... Nis'te pek aşağılık bir kimse duygusu bırakmış."; EGM, 12222-104, B.1B11, B.T. 23.1.1935.

²⁸⁸ "Bağdat Konsolosluğu'na Refi Cevat'ın Bağdat'ta bulunan eniştesi yanında oturmak için oraya gitmeye hazırlandığı hakkında bir haber alınmıştır. Keyfiyetin gizlice tahkiki ile oraya gelip gelmediğinin ve eniştesinin kim olduğunun tespiti kabil olursa sonucun bildirilmesi... Emniyet İşleri Umum Müdüriyeti"; EGM, 12222-104, B.1B10, B.T. 2.2.1935.

²⁸⁹ Refi Cevat'ın Bağdat'ta bulunan eniştesinin; eski şeyhülislamılarından Haydarzade İbrahim Efendi'nin oğlu Davud Haydari olduğu, bu şahsın daha İstanbul'da iken Refi Cevat'ın kız kardeşinden ayrılıp Bağdat'ta başka bir kadınla evlendiği, Refi Cevat ailesine de hiçbir sempatisi olmadığı, bu cihetle Refi Cevat'ın bu eski eniştesi nezdinde barınacak bir yer bulmasının muhtemel görünmediği, Davud Haydari'nin Refi Cevat'ın kız kardeşinden bir kızı ve bir oğlu olup kızının Bağdat'ta, Ankara Sefiri Naci Şevket'in kardeşi Saib Şevket ile evli olduğu, oğlunun da İstanbul'da Robert Kolejde tahsilde olduğu, Refi Cevat'ın annesinin burada torunu nezdinde yani Dr. Saib Şevket'in evinde oturduğu, Refi Cevat'ın dahi yeğeninin nezdine gelmesi hatıra gelebilir ise de Dr. Saib Şevket'in onu kabul etmesinin pek şüpheli görüldüğü hakkında bk. EGM, 12222-104, B.1B8, B.T. 24.2.1935.

²⁹⁰ Kartpostal arkasına yazılı mektubun metni şu şekildedir: "Reisi Cumhur Gazi Atatürk Hazretleri, Bu günlerde Paris'te rahatsızlığınıza dair kuvvetli bir rivayet dönüyor. Bundan -riyasız söylüyorum- çok müteessirim. Çünkü ben memleketin ve bilhassa idare-i hazranın daha bir kaç zaman ... olduğuna ve olabileceğine kaniim. Tebaa-i alâminizin sizin yokluğunuzda memleket için felâket addediyorum. Bu belki size garip görünür. On üç senedir yerinden yurdundan edilmiş ihtiyaçların en tabisi ve en ehemmiyetlilerine bile erişmek için dişi ile turnağı ile ... tarafınızdan mecbur edilmiş bir adam nasıl ömr-ü afitinize alakadar olur? Acaba bu temenni samimi bir his ile mi vuku buluyor? Bu noktaya kocaman bir "elbet" ile ... kaydediyorum; zira ne kadar memlekette koğulmuş, tabiiyetten ihraç edilmiş dahi olsam Türk'ten başka bir şey olamam ki. Baba evladı reddeder. Mezara girerken imam

kendisinden istifade edilir” mülâhazası ile mektubu Dâhiliye Vekâletine verir. Fakat ne Yüzellilik ve muhaliflerin faaliyetleri artık eskisi gibi yoğunluk göstermekte ne de Refi Cevat’ın bir kredisi bulunmaktadır.

1936’da yeni bir faaliyete girişen Mehmet Ali’nin, Cemiyet-i Akvam’a müracaat ettiğine dair bir rapor gelir. Bu kez Türkiye’den çıkmış “mağdurin-i siyasiye” hakkında Cemiyet-i Akvam’ın himayesini talep etmiştir. Mehmet Ali, baskıyla Türkiye’den bir miktar para koparılarak ve diğer Cemiyet-i Akvam bütçesinden de ilâve olunarak dışarıdaki muhaliflere düzenli olarak yardım yapılacağına inanmaktadır. Eğer böyle bir yardım olmazsa bile muhaliflerin, buldukları ülke hükûmetlerince görev verilmek veya başka şekilde yardım edilmek suretiyle rahatlatılacağını ümit etmektedir. Bu nedenle muhaliflerin isim ve adres bilgilerini toplamaktadır.²⁹¹ Bir diğer istihbarat raporuna göre de Reşad Halis, Refi Cevat, Gümülcineli İsmail, Hilâfet meselesi için şiddetle çalışmaya başlamıştır ve Halife tarafından Refi Cevat’a aylık 600 Frank verilmektedir.²⁹² Fakat diğer Yüzelliliklerden Yunanistan’daki Aziz Nuri’nin Fransa Hariciye Nezareti Mansel Mülteciler Bürosuna yolladığı bir mektup²⁹³ gibi hakkındaki eleştiri ve şikâyetler üzerine Mehmet Ali, Paris’te Türk Mülteciler Bürosu Başkanlığından çıkarılmıştır.

Türkiye aleyhine faaliyetleri iyice azalan muhalifler için Atatürk, 1938’de bir af isteği dile getirir. Bu istek ilk kez mevzubahis olmamaktadır. Yüzelliliklerden

talkını yine ‘Ey felanın oğlu felan’ diye verir. Çıkmadık canda ümit vardır. Ben de bir gün bu felaketimin hitam edeceği ümidiyle yaşıyorum. Yoksa çekilen mihnet çok ağırdır, çeliği bile aşındırır. Buna rağmen tekrar ederim. Sizin afiyetinizle alakadarım ve temenni ediyorum ki çok yaşayınız... Yaşayınız ki benim de halasım sizden gelsin. ve bu suretle ... (okunamadı) memleketimde biraz ... geçireceğim ömrümün son devresini yalnız size borçlu olayım. Refi Cevat. Siz isterseniz beni konsolosunuz çabuk bulur. 14.10.1935”; EGM, 12222-104, B1C1. Üst yazıda Paris Konsolosluğu Refi Cevat’ın “14 rue Colonel Mel” adresinde oturduğunu, durumunun araştırılmadığını belirtir ki Ocak 1935’te bulunamadığı adres ile aynıdır.

²⁹¹ EGM, 12222-45/II, B.2/F10-13, B.T. 17.6.1936. *La République Enchainée*’nin yeniden yayımlanacağı haber alınmış ve tahkikat istenmiştir; EGM, 12222-45/II, B.2/G11, B.T. 8.7.1936.

²⁹² EGM, 12222-45/II, B.2/G9, B.T. 29.5.1936.

²⁹³ “Bîçare Türk mültecilerinin lehinde tesis ve tanzim ettiğimiz büronun başkanlığına, evvelce vicdanlı bir adam zannederek Mehmet Ali Bey’i tayin eylemiştik. Maalesef aldanmışız. Zira adı geçenin bir vicdansız, yalancı, alçak, hem de ... dolayısıyla adı geçenin artık bu vazife ve başkanlıkta tanımak ve alkoymaktan vazgeçtiğimiz zatı alinize maalesef bildirmekte...”; Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, s. 155. Refi Cevat’ın, Miralay Tahir’e gönderdiği bir mektubundan da bu bilgiler doğrulanmaktadır; “mahut Mehmet Ali hakkında her tarafta tevali eden şikâyetler nihayet Fransa Hükûmetinin nazar-ı dikkatini celbederek herifi celbetmişler. Elinden mührü aldıktan sonra dahi nefy ve teb’id kararını tebliğ eylemişler. Ağlayarak tezellüm-ü hal etmiştir. Gidecek yeri olmadığını söylemiştir...”; EGM, 12222-104, B.1C1, B.T. 27.3.1937.

“bazılarının” affedilebileceğine dair ilk rivayet, 1933’te çıkmış fakat Başvekil İsmet Paşa bu öneriye çeşitli nedenlerle sıcak bakmadığı için gündeme alınmamıştır.²⁹⁴ Mustafa Kemal’in Yüzellilikler arasında eserlerini okuduğu, edebî yönünü beğendiği bir Refik Halit vardır. Mutlaka Türkiye’de olmasını istediğini dile getirir. Refik Halit’e sınır karakoluna teslim olarak Ankara’ya getirilmesi teklifi yapılır.²⁹⁵ Refik Halit’in kabul etmeyip affin resmî olmasını bekleyeceğini söylemesi, kendisi ile birlikte diğer Yüzelliliklerin de affi ile sonuçlanacaktır.²⁹⁶ Atatürk, Ocak 1938’de Yalova’da bulunduğu bir sırada af isteğini Celal Bayar’a bildirir.²⁹⁷ Avrupa’ya giden Bayar, oradaki Yüzellilikler hakkında olumlu kanaatler aktarır.²⁹⁸ Bunun üzerine Atatürk, af kanunu hazırlanmasını ister. Konu 30 Mayıs 1938’den itibaren basına yansır. Tartışmalarda Fransa’daki muhalif hareketler gündeme gelmez, Refi Cevat’ın adı bile anılmazken 1926-İzmir suikastından beri Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunmaktan özellikle kaçınmış Refik Halit’in gündeme gelmesi²⁹⁹ bir çeşit kıskançlığın eseri olsa gerektir. *Cumhuriyet*’in dışında, affa karşı olan bir gazete görülmemiştir.³⁰⁰

Yüzellilikler affi ile ilgili kanun layihası üzerinde, TBMM’de 27 Haziran 1938’de görüşmelere başlanır. Görüşmeler sırasında açıklama istenilen hususlardan

²⁹⁴ Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul 1964, s. 179. Refik Halit, İsmet Paşa’nın buna, “Lozan Muahedesi'nin bir protokolüdür. Devletlere sormadan yahut haber vermeden yapamayız” diye mani olduğunu, ayrıca “siyasî aflardan pek hazzetmediğini” öğrendiğini belirtir; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 230.

²⁹⁵ Atatürk’ün Refik Halit’in Deli piyesini kahkahalarla okuduktan sonra Şükrü Kaya’ya “Ne yaparsak yapalım, onun bir an evvel memleketeye dönmesinin çaresine bakalım” dediği hakkında bk. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İstanbul 1990, s. 72.

²⁹⁶ Refik Halit, “Af, resmî şeklini almadıkça orada daima huzursuzluk duyacağım. Beni mazur görsünler, burada kalmama müsaade buyursunlar. Mademki halim şefkat ve rikkatlarını çekmiş, affi resmi bir şekilde çıkaracaklarına hiç şüphem kalmadı. O günü emniyetle bekliyeceğim.” cevabını verdiğini belirtir; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 233.

²⁹⁷ Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, s. 179.

²⁹⁸ “Çoğu rejimi benimsemiş, kendi hallerinde yaşayan, durulmuş insanlardı. Dönüşümde müşahede ve kanaatlerimi Atatürk’e arz ettim. Mütehasıs oldular...”; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 280.

²⁹⁹ “Vakti ile kaçıp kurtulmuş olduğu için şimdi Refik Halid’i af edersek aynı maharet ve muvaffakiyeti gösteremediği için kafası taşla ezilen Ali Kemal’in ruhu bizi itab etmez mi?”; Yunus Nadi, “Affa Dair Bizim Reyimiz Şimdiden Kocaman Bir Pasodur”, *Cumhuriyet*, 27.6.1938, S. 5072, s. 1. “Acaba, Refik Halit, şu hiyanet listesinin içinde olacağına, İstanbul’da bir gazete idaresinin içinde olsaydı, bu gelenleri nasıl karşılardı? Yine kendi kendime cevap veriyorum: Harbi Umuminin sonunda Talât Paşaları, Enver Paşaları, Cemal Paşaları nasıl uğurladıysa öyle! O İttihatçı Paşalar ki Refik Halit’i Sinop’taki menfasından İstanbul’a getirmişler, Yeni Mecmuanın başına geçirmişlerdi...”; Yusuf Ziya Ortaç, “Yüzellilikler Geliyor”, *Akbaba*, 9.6.1938, S. 231, s. 3.

³⁰⁰ Affi iyi karşılayan bazı yazarlar ve makaleleri şu şekildedir: Falih Rıfkı Atay, “Siyasi mahkûmu Olmayan Tek İnkılab Memleketi: Türkiye”, *Son Posta*, 2.6.1938, S. 2815, s. 1, 11, Hüseyin Cahit Yalçın, “Umumi Af”, *Yeni Sabah*, 31 Mayıs 1938, S. 26, s. 1, 3, Orhan Seyfi Orhon, “Yüzellilikler”, *Yeni Sabah*, 2.6.1938, S. 28, s. 3.

biri, bunların kendi imzaları veya müstear isimlerle yazı yazıp yazamayacakları üzerinedir. Verilen cevapta; devlet görevi alamayacakları ve gazete neşriyat müdürü olmak gibi işleri yapamayacakları, bunun yeniden düzenlenen Matbuat Kanunu gereği olduğu belirtilir.³⁰¹ Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu da Yüzelliliklerin sıkı kayıtlar ve şartlar altında affedileceğini açıklar.³⁰² Bu konuşmanın ardından kanun 29 Haziran'da kabul edilir.³⁰³

Kanunun çıkarılmasından sonra Türkiye'ye dönen Yüzelliliklerin hepsi, bir kenara çekilmiş ve sorun çıkarmamışlardır. Dâhiliye Vekâleti bunların durumlarını emniyet güçleri vasıtasıyla önce aylık, ilerleyen yıllarda altı aylık raporlar halinde kontrol altında tutmuştur. Diğer taraftan yaşlılık veya şüpheli davranışları görülmeyenlerin haklarındaki kontrolün kaldırılması kararı, il sorumlularınca alınabilmiştir.³⁰⁴ Türkiye'ye dönmeyi kabul eden Refi Cevat'ın aylık kontrolleri 1950'li yılların başına kadar devam edecektir.

1.7. 1938 SONRASI HAYATI

On altı yıl gönüllü-zorunlu sürgün hayatı geçirip af isteyen Refi Cevat, kanundan yararlanmak isteyenler arasında ilk müracaat edenlerdendir. İsim yanlışlığı nedeniyle bir süre geciken işlemler tamamlandıktan sonra yalnız Türkiye'ye gitmek, bir defaya mahsus olmak ve iki ay zarfında kullanılmak kaydı ile aldığı pasaport ile

³⁰¹ Kocaeli Mebusu Salah Beyin yaptığı açıklama; Soysal, *150'likler*, s. 250. Bahsedilen Matbuat Kanunu değişikliği, "suişöhret" kimselerin gazete ve dergilerde çalışmalarını yasaklamaktadır; Halil Evrenos, "Türk Basınında Sansür", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 30, Temmuz 1999, s. 92.

³⁰² Kanun metninin kısıtlama getiren maddeleri şu şekildedir: "*Lozan'da akdolunan 24/7/23 tarihli umumi af beyanname ve protokolünde mevzubahis yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır. Şu kadar ki, bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilemez ve bu şahıslar kanunun mer'iyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle TCK'nın 20. maddesi ile diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar (Madde-2) ... Bu kanunun mer'iyetinden evvel 1064 sayılı (1927'de çıkarılan vatandaşlıktan ıskata dair) kanunun hükümlerinden doğan bütün hukuki netice ve muameleler mahfuzdur... 2. maddedeki af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri heyeti kararı ile vatandaşlıktan ıskat edilebilirler.*"; Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, Ek 21.

³⁰³ "*Büyük milletler ve büyük şefler cezalarında ve afvlarında daima büyük hamleler yaparlar. Türk milleti ve onun şefi büyüktür. Affi da eseri gibi büyük olacaktır*" diyerek sözlerini tamamlar. Bu açıklamaları müteakip kanunun maddeleri görüşülür ve kanun kabul edilir."; *Ayun Tarihi*, Haziran 1938, s. 54-56.

³⁰⁴ Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, s. 200.

21 Eylül 1938'de İstanbul'a gelir. Soyadı olarak Ulunay'ı seçen Refi Cevat, ikamet olarak Şehzâdebaşı'daki annesinin ev adresini bildirmiştir.³⁰⁵

Yurda döndükten bir süre sonra Fransa'da Mose adlı birinden kendisine mektup gönderilmesi, hakkında şüphelere yol açmış,³⁰⁶ Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı'nın önerisi ile “gizli fişe” alınarak Türkiye'deki hareketlerinin daha sıkı izlenmesine karar verilmiştir.³⁰⁷ Bu günlerde İstanbul'da kalmayarak trenle Anadolu'ya geçmesi, demiryolu hattı üzerindeki şehirlerle Dâhiliye Vekâletinin yoğun haberleşme trafiğine neden olur. Sonunda Beyrut yoluyla Irak'a geçtiği,³⁰⁸ Bağdat'taki eniştesini ziyarete gittiği anlaşılır.³⁰⁹

Refi Cevat'ın durumunu araştıran Bağdat Elçisi, bir müddetten beri eski Ankara Sefiri Naci Şevket'in kardeşi Dr. Saib Şevket'in eşi olan hemşirezadesi³¹⁰ nezdinde misafir olarak ikamet etmekte olduğunu, elçiliğe bir dilekçe ile müracaat ederek Bağdat Lisesinde Fransızca öğretmenliği yapmasına izin verilmesi talebinde bulunduğu belirtilir.³¹¹ Aslında Refi Cevat, daha önce doğrudan Başvekâlete de

³⁰⁵ EGM'nde Refi Cevat'ın pasaport aldığı tarih ve numarası ile ilgili üç farklı belge bulunmaktadır: “7/4/1938 gün ve 4802/483 sayılı pasaportla 21.9.1938 günü İstanbul'a geldiği”; EGM, 12222-104, B.1D7 B.T. 4.10.1938, “26/8/1938 ve 4548/469 sayılı kendisine pasaport verildiği ve 13/9/1938 günü deniz tariki ile gideceğini ve Şehzadebaşı Paşa Sokak 17 no da anası Makkule'nin yanında oturacağını söylediği”; EGM, 12222-104, B.1E4 B.T. 8.8.1938, “Paris Konsolosluğumuzdan alınan 7/9/938 gün ve 4802/483 sayılı pasaportla 21/9/938 günü İstanbul'a geldiği ...”; EGM, 12222-104, B.1E5. Yanlışlık sadece bundan ibaret değildir. Paris Konsolosluğunun Dâhiliye Vekâletine gönderdiği bir diğer yazıda soyadının “Ulusuy” şeklinde geçtiği görülür; EGM, 12222-104, B.1D7; Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivindeki dosyası ve resmi için bk. Ek-10: Refi Cevat'ın EGM Takip Kartı.

³⁰⁶ EGM, 12222-104, B.1D14. 27.9.1938 tarihli bu mektubun Türkçeye çevrilmiş metni belgeler arasında yer almaktadır; EGM, 12222-104, B.1D8-1D9. Mektup, aralarında sevgi bağı olduğu izlenimi vermektedir.

³⁰⁷ EGM, 12222-104, B.1D13, B.T. 13.10.1938. “... İstanbul'da bulunduğu müddetçe, kendisine eski Dâhiliye Nazırlarından M. Şerif tarafından ve Paris'ten Mose isimli bir kadından birer mektup gelmiştir. Mose'nin mektubunda; 'sakin ol ve programını icab ettiği şekilde tatbik et, hiçbir şeyi değiştirme... Mektup yaz. Bağdat'a muvasalatında oradaki adresini bildir...' gibi cümlelere rastlanmıştır. Hariçle olan dâimi muhaberesinden ötürü gizli fişe alınması kararlaştırılmış ve İstanbulca Fiş'e sokulmuştur.”; EGM, 12222-104, B.2D14.

³⁰⁸ Be(y)rut Başkonsolosluğundan alınan yazı; EGM, 12222-104, B.1F5.

³⁰⁹ Bu arada isim yanlışlığının devam ettiği görülmektedir: “Ali Muhittin oğlu Mehmet Cevat Ulunay'ın ... Bağdat'taki eniştesini ziyarete gittiği...”, EGM, 12222-104, B.1C6

³¹⁰ Refi Cevat'ın yanında kaldığı yeğeni, Celile Şevket'tir. Diğer yeğeni İbrahim Süleyman Haydarî de bir ara Irak'ta mühendis olarak görev yapmıştır; *Gülderen Ersanlı* ile kişisel iletişim, 2.6.2005.

³¹¹ “... Mumaileyhin burada bulunduğu müddetçe Türk edebiyatıyla meşgul olmuş ve bu edebiyatla alakadar Türk dostlarıyla dâimi temasta bulunmuş ve Fuzuli'nin Kerbela'daki makberesinin imarı için bir imkân izharına çalışmıştır. Siyasetle meşgul olduğu ve bahusus rejim aleyhinde bulunduğu görülmemiştir. ... Maişetini temin etmek üzere bu muallimliği kabul etmek zaruretinde bulunduğunu bendenize izah eyledi. Bu muallimliği kabul etmesine müsaade buyurulması muvafık olacağı mütalaasında bulunduğumu ... Z. Lütfi Berkem - Bağdad Elçisi”; EGM, 12222-104, B.1F1. Refi

müracaat ederek bunca yıl memleket özlemi çektikten sonra yeniden yurt dışına gitmesine, af kanunundaki “sekiz sene amme hizmetlerinde kullanılmamak kaydının neden olduğunu, af kanunundaki bu kaydı bozmayacak surette vatana hizmet etmek için çalışmasının teminini” istemiştir.³¹² Haberleşmenin zaman almasına ve 10 Kasım’da yeniden Türkiye’ye dönmesine bakılarak³¹³ izin almasına rağmen öğretmenlikten vazgeçerek Türkiye’ye dönmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.³¹⁴

İstanbul’a ikinci dönüşünden sonra da yurt dışıyla irtibatı devam etmiş,³¹⁵ bu durum dikkatle takip edilmesini gerektirmiştir. Bir kez de 1940’da Suriye’ye gitmek üzere pasaport aldığı, gidip gitmediğinin ve ne maksatla bu seyahati yapmak istediğinin araştırılması istenir.³¹⁶ Fakat bu kez 1940 başında çalışmaya başladığı *Tan* gazetesine muhabirlik yapmak üzere gitmek istediği “Anadolu Ajansı’nın harici haberlere dair vereceği malumattan fazla neşriyat yapılmaması hakkında, Matbuat Umum Müdürlüğünden gazetelere yapılan tebligat üzerine gitmekten sarfınazar ettiği” anlaşılmıştır.³¹⁷

1.7.1. Fıkra Yazarlığı

1939’da Türkiye’ye dönen Refi Cevat, bir gazeteci olarak mürekkep kokusunu duymadan yaşayamayacağını düşünerek³¹⁸ Babıâli’ye girer. Mimli bir şahsiyet, kötü ünlü bir gazeteci olarak ona kucak açan gazete *Tan* olur. Böylece tekrar başlayan

Cevat’ın dilekçesinin sureti için bk. EGM, 12222-104, B.1F2, B.T. 4.4.1939. Maarif Nazırlığı tarafından kendisine teklif edilen bu görevi kabulünde Dâhiliye Vekâletince, emniyet bakımından bir mahzur olmadığı bildirilmiştir.

³¹² EGM, 12222-104, B.2E1. 7.3.1939’da Dâhiliye Vekâletine havale edilen bu istek, “3527 sayılı af kanunundaki sekiz sene hizmette kullanılmamak kaydını bozmayacak surette iş istemesine nazaran kanun bakımından maddenin tebdiline imkân görülememekte olduğu...” şeklinde reddedilir; EGM, 12222-104, B.1F3.

³¹³ “Bağdat’a giden gazeteci Mahmut Cevat Ulunay; vilâyetimizden verilmiş 22/10/938 gün ve 3839 sayılı pasaportuna Paris konsolosluğumuzdan aldığı 10/10/939 gün ve 5153-1135 sayılı vize ile 10/11/939 tarihinde İstanbul’a gelmiş ve Şehzadebaşı’nda Muhtar Paşa Sokağı’nda 17 numaralı haneye inmiştir.”; İstanbul Valiliği’nden bildirilmiştir; EGM, 12222-104, B.1F4.

³¹⁴ 1960’da bir yazısında, kendisine Irak tabiiyetine geçmek şartıyla okul müdürlüğü teklif edilince istifa ederek karşılık verdiğini ifade edecektir; Ulunay, “Mustafa Kemal Atatürk”, *Milliyet* 10.11.1960, S.3760, s. 5; Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refi Cevat Ulunay*, s. 7.

³¹⁵ “Şerif Paşa’nın biraderi Nabi adresiyle Paris’te mukim sakıt Halife’ye her hafta muntazaman mektup gönderdiği haber alınmıştır.”; EGM, 12222-104, B.1G3, B.T. 2.4.1940. Bu mektubun içeriği ve cevap alıp almadığına dair belge bulunmamaktadır.

³¹⁶ EGM, 12222-104, B.1G1, B.T. 16.9.1940.

³¹⁷ EGM, 12222-104, B.1F14.

³¹⁸ *Tan*’daki arkadaşlarından Kemal Sülker, sendikada uzman olarak görev yaptığı 1967’de, bir geçmiş olsun ziyareti için gittiği Refi Cevat’ın kendisine bu cümleyi sarf ederek mesleğine dönme öğüdü verdiğini belirtir; Sülker, “Şen Şakrak Bir Osmanlı”, s. 73.

gazetecilik hayatı, öncekini unutturacak kadar farklı, seviyeli, beğenilen bir Refi Cevat ortaya çıkarır. *Ulunay* olarak meşhur olan bu yeni Refi Cevat, kalan ömrünü basın camiasında fıkra yazarı olarak tamamlayacaktır. Bu dönemde ikişer kez dönüşümlü olarak *Tan* ve *Yeni Sabah*'ta, kısa bir süre *Hizmet*'te ve ölümüne kadar da *Milliyet*'te çalışacaktır.

İlk çalışmaya başladığı *Tan* gazetesi, İş Bankası'na ait iken 1936'da bütün tesis ve teşkilatıyla Ahmet Emin Yalman, Halil Lütfi Dördüncü ve Zekeriya Sertel tarafından satın alınmıştır. Ahmet Emin, Refi Cevat ve Refik Halit'in gazeteye büyük bir değer kazandıracağı düşüncesiyle diğer ortaklarını ikna etmiş,³¹⁹ böylece eline kalem yakışan Yüzelliliklerden ikisi eski mesleklerine dönmüştür. Refi Cevat, 2 Ocak 1940'tan itibaren *Tan*'da yazmaya başlar. *Tan*'daki görevi; her gün bir fıkra yazmak, haftanın belirli günlerinde de tiyatro eleştirileri, müzik kritikleri, kitap tanıtımı yapmak, arada bir sohbet türünde yazılar yazmaktır. Kısa hikâyeleri, bazı tercüme romanları ve kendi eserleri de tefrika halinde *Tan*'da yayımlanmaya başlamıştır. İlk günlerde hikâye ve tenkitlerde kullanılan *Namı Müstear*, *Nefi Ulunay*, *N.U.*'dan sonra "Takvimden Bir Yaprak" başlıklı köşesinde *Takvimci* imzasını kullanmaya başlamış, nihayet *Ulunay*'da karar kılmıştır.³²⁰

Refi Cevat'ın fıkraları genelde imlâ kuralları, şehir sorunları, eski ramazanlar, bayramlar, yılbaşı gibi Osmanlı devrine ait manzaralar, edebiyat ve edebî dergiler üzerinedir. 1940 Mayıs'ından Eylül'üne kadar fıkrası gözükmeyen Refi Cevat'ın bu devrede gazeteden ayrılmadığı, daha önce belirtildiği gibi II. Dünya Savaşı haberleri gibi başka tür bir görev aldığı sanılmaktadır. Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü, hissesini satın aldıkları Ahmet Emin Yalman ile yollarını ayırırlar.

³¹⁹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1977, s. 210-212, Refik Erduran, *Sabiha*, İstanbul 2004, s. 103. Refi Cevat'ın *Tan*'da yazması fikrine eşi Sabiha ve yazarlardan Naci Sadullah karşı çıkar. Zekeriya Sertel, gazetenin kalburüstü yazarlarını, yazı işleri müdürlerini odasına çağırarak; "*Ulunay, Türkiye'den uzakta kaldığı yıllarda çok şeylerin değiştiğini nefsinde anlamış bir yazardır. Kaldı ki bizde, okuyuculara sempatik gelecek yazılar da yazmayı bilecek kadar zekidir. Havayı koklamasını iyi bilen bir gazetecidir. Sonra, gazete okuru hep aynı açıdan bakan yazılardan bıkar, ayrı ve ustaca yazılmış başka sesler veren yazılar da ister. ... Evet Tan solda bir gazetedir, ama Ulunay'ı hazmeder. Refi Cevat ellisinde, genç bir kalem değilse de, olgun ve usta bir kalemdir. O bize üç dört bin okur kazandırırsa demek ki Sabiha'yı, Naci'yi yeni okurlar da izleyecek ve onların tiryakisi olabileceklerdir. Ulunay'a saygılı olacağınıza ve onu eski yaşamıyla taciz edici bir tavır almayacağınıza inanıyorum.*" şeklinde bir konuşma yapar; Sülker, "Şen Şakrak Bir Osmanlı", s. 67.

³²⁰ 31.1.1940'ta kullanmaya başladığı *Ulunay* imzası, bunların en çok bilinen ve kullanılacak olacak ve 1968'e kadar da kendisi bu isimle anılacaktır.

Kadrodaki liberalizmi savunmuş Burhan Felek, Fikret Adil ve Eşref Şefik Atabey gibi yazarlar zaman içerisinde ayrılmak zorunda kalır. Refi Cevat, Eylül 1940'tan itibaren Burhan Felek'in "Günün Şakası" başlıklı köşesinde onun yerine yazmaya başlar. Fakat Mayıs 1941'de o da gazeteden ayrılmak durumunda kalır.³²¹

Refi Cevat, 1 Haziran 1941'den itibaren *Yeni Sabah*'ta görülecektir.³²² Görevi *Tan*'daki ile aynı şekilde fıkra, haftanın belirli günlerinde sohbet ve hikâyeler yazmaktır. Fakat *Yeni Sabah*'taki bu devre kısa sürmüştür, 2 Ekim 1941'den itibaren tekrar *Tan*'a dönmüştür. Zekeriya Sertel'in hatıratına yansımada da bu dönüşte, *Tan*'ın okuyucu kaybetmesi sonucu Refi Cevat'ın, *Yeni Sabah* kadrosunun kendisine daha yakın olmasına rağmen önemli bir maaş karşılığında transfer edilmiş olması makul görünmektedir.³²³ *Tan*'daki bu son devresi 3 Ağustos 1944'e kadar sürer. Üç aylık bir boşluktan sonra 3 Kasım 1944'te yine *Yeni Sabah*'a geçecektir.

II. Dünya Savaşı yıllarını *Yeni Sabah*'ta tamamlayan Refi Cevat'ın buradaki görevi, öncekilere göre uzun süre devam eder. Çok partili dönemde bir süre Millet Partisi'nin sözcülüğünü yapan bir gazetede,³²⁴ siyasete bulaşmadan, kendiyile

³²¹ "Fikir ve inanç bakımından aramızda hiç bir bağ yoktu... Önce Burhan Felek aramızdan ayrıldı. Fikret Adil ile Eşref Şefik zaten çoktan çekilmişlerdi. Refik Halit ve Ulunay da, ben gazetenin başına geçtikten sonra, benimle işbirliği yapamayacaklarını anladılar. Çünkü benim iş başına geçmemle gazetede yeni bir hava esmeye başlamıştı. Bu yeni hava onları boğuyordu. Elverişsiz bir ortamda kaldıkların anladılar. Ve birer birer çekilip gittiler."; Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 212-213, "... Kocasının başyazar ve rota belirleyici olmasıyla gazetenin içinde Sabiha'nın önü açıldı." Erduran, *Sabiha*, s. 105. Ulunay gazeteden ayrıldıktan sonra köşesinin "Tarihten Bir Yaprak" başlığıyla ve Tarihiçi imzasıyla aynı tür yazılarla bir süre devam ettirilmeye çalışılması dikkat çeker.

³²² İlhami Safa ve Cemalettin Saraçoğlu ortaklığınca kurulan *Yeni Sabah*, 6 Mayıs 1938'te yayına başlamıştır. Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'na doğru büyük önem kazanmış ve okuyucularının artması sağlanmıştır. Bir süre sonra Cemalettin Saraçoğlu, İlhami Safa'nın hisselerini satın almış ve gazetenin sahibi olmuştur. "Kemalist" gazetedir; İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 144. "... *Yeni Sabah* gazetesinde sütun bulması, o gazetenin sahibi olan Cemalettin Saraçoğlu'nun mesleğe onun yanında başlamasındandır."; Tepedelenlioğlu, "Refi' Cevat Ulunay Çelebi'yi Uğurlarken", MK BYG KUP, Zarf:260.

³²³ Bu arada kâğıt sıkıntısı nedeniyle Temmuz 1941'den itibaren gazetelerin dört sayfadan fazla çıkmasının yasaklanması ve II. Dünya Savaşı hakkında Anadolu Ajansı'nın verdiği bilgiler dışında yayın yapamamasının, önemli bir tiraj kaybına neden olduğu düşünülür. Yine Refi Cevat ayrıldıktan sonra *Tan* gibi *Yeni Sabah*'ın da *Tarihiçi* imzasıyla "Tarihten Bir Yaprak" köşesi ve *Sohbetsever* imzasıyla "Pazar Sohbeti" yayımlanmasına bakılırsa, Refi Cevat'ın önemli bir okuyucu kitlesine sahip olduğu anlaşılır. Gazeteden bir yazarın ayrılmasına dair kullanılan "bir makalesinden ötürü" gerekçesi, özellikle Refi Cevat için geçerli değildir. Gazetelerdeki son yazılarının içerik bakımından öncekilerden hiçbir farkı görünmemektedir.

³²⁴ 1946 sonrası hem iktidardaki CHP'yi suçlayan, hem de yeni kurulan muhalefet partisi DP'ye şüpheli bakan yazıların sergilendiği görülmektedir. Gazetenin imtiyaz sahibi Sadık Aldoğan, Millet Partisi kurucularındandır. Aralık 1948'de Sefa Kılıçoğlu, gazetenin sahibi olmuştur; İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 148, 313.

özdeşleşen üslûbuyla fıkra yazarlığına devam etmiştir. 1952’de, *Yeni Sabah*’ta çalıştığı sırada bir grup gazeteci ile birlikte NATO’nun davetlisi olarak Hindistan’a üç haftalık bir seyahatte bulunur. Döndükten birkaç ay sonra, 23 Haziran 1952’de yayımlanan son fıkrası ile *Yeni Sabah*’tan da ayrıldığı anlaşılır. 1 Temmuz 1952’den itibaren altı ay, yeni bir gazete olan *Hizmet*’in baş sayfasında görülür.³²⁵ Nihayet, 1 Ocak 1953’te katıldığı *Milliyet*’ten ölümüne kadar ayrılmayacaktır.³²⁶

Refi Cevat, günlük olarak bu gazetelerde yazarken diğer bazı dergilere de fıkra göndermiştir. Bunların ilki *Yeni Adam*’dır.³²⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından çıkarılan dergi, manşetine göre, “Haftalık Fikir Gazetesi”dir. *Yeni Adam*’da Eylül 1943’te kendisiyle İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun bir mülakatı yayımlandıktan³²⁸ bir ay sonra baş sayfada yer almaya başlar. Eski devir şahsiyetlerini konu alan nüktelerden oluşan yazıları, 21 Ekim 1943’den 15 Haziran 1944’e kadar hemen hemen tüm sayılarda kapakta çıkar.³²⁹ Bu tarihten sonra tek örnekle 1944’te *Yedi Gün*’de,³³⁰ 1946, 1948-1949’da *Mizah*’ta,³³¹ yine 1948-1949’da *Salon* mecmuasında³³² kendi üslûbuna has yazıları görülmüştür. Bunlardan başka farklı dergilerde birer örnekle birçok yazısı ile

³²⁵ *Hizmet*; “Günlük Siyasî Sabah Gazetesidir”. 14 Mayıs 1952’de yayım hayatına başlayan gazetenin, imtiyaz sahibi; Mehmet Ali İpek ve ortakları İDOK Gazetecilik ve Matbaacılık Kolektif Şirketi adına Kemal Onan’dır. Refi Cevat ile aynı dönemde başyazar olarak Muhip Dıranas, Hamdi Varoğlu, Co.Ke., Mehmed Alioğlu, Selahattin Karayavuz gibi yazarlar kadrosunda yer alır. İlk makale başlığı eski gazetesine gönderme yapar türdendir; Ulunay, “İstedliğini Yazmak Zevki”, *Hizmet*, 1.7.1952, S. 47, s. 1, 5.

³²⁶ *Milliyet* 3.5.1950’de Ali Naci Karacan tarafından çıkarılmıştır. 14 Mayıs seçimleri ve sonrasında Demokrat Partiyi desteklemiştir; İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 258-259. Refi Cevat, on beş yıl boyunca ikinci veya üçüncü sayfalarda, yine “Takvimden Bir Yaprak” köşesinde Ulunay imzasıyla yer alacaktır.

³²⁷ İnuğur, Yusuf Ziya Ortaç’ın çıkardığı *Akbaba*’da 1940-1941 yıllarında Refi Cevat’ın günlük hayattaki gözlemlerini içeren, şaka türündeki yazılar yazdığını belirtir; İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 164. Fakat derginin bahsedilen yıllardaki koleksiyonlarıyla birkaç yıl öncesinde ve sonrasında Refi Cevat’ın herhangi bir imza veya bilinen mahlâsına rastlanılmamıştır.

³²⁸ Baltacıoğlu, “Üstad Ulunay’la Görüşüm”, *Yeni Adam*, 9.9.1943, S. 454, s. 6-7, 11.

³²⁹ Örnek olarak şunlar verilebilir: Ulunay, “Ölümü Söylenemeyen At”, *Yeni Adam*, 18.11.1943, S. 464, s. 1, “Bodrûmî’nin Nüktesi”, *Yeni Adam*, 2.12.1943, S. 466, s. 1, *Yeni Adam*, “Öküz Mehmet Paşa’nın Nüktesi”, *Yeni Adam*, 30.12.1943, S. 470, s. 1, “Bir Kör Kadı Fıkrası”, *Yeni Adam*, 20.1.1944, S. 473, s. 1, “Nazif’in Nüktelerinden”, *Yeni Adam*, 27.1.1944, S. 474, s. 1

³³⁰ Sedat Simavi tarafından çıkarılan dergide, Refi Cevat’ın yazı yazdığına dair bir EGM raporu üzerine derginin 1938-1946 yılları arası sayıları taranmış, yalnızca bir hikâyesinin yayımlandığı tespit edilmiştir; Refi Cevat Ulunay, “Kurtlar ve Kuşlar”, *Yedi Gün*, 26 Ekim 1944, S. 612, s. 12-13, 19.

³³¹ 12.7.1946’da on iki sayfa olarak Ramiz Gökçe tarafından çıkarılmaya başlanan *Mizah*, “Her Cuma günü çıkar haftalık, tarafsız memleket mecmuasıdır”. Refik Halit, Burhan Felek gibi eski dostların yazısının yer aldığı dergide Refi Cevat’ın ilk yazısı 27.12.1946’da yayımlanır; Refi Cevat Ulunay, “Yılbaşı Kumarları”, *Mizah*, 27.12.1946, S. 25, s. 302. 19.3.1948 tarihli 89. sayıdan 10.6.1949 tarihli 153. sayıya kadar Refi Cevat’ın düzenli olarak yazdığı görülmüştür.

³³² Ramiz Gökçe tarafından 1.11.1947’de “*Şimdilik her ayın 1’inde ve 15’inde çıkar Edebî Fantezi Mecmuasıdır*” ibaresiyle yayına başlayan *Salon*’un 1.1.1948 tarihli 5. sayısından 1.9.1949 tarihli 45. sayısına kadar Refi Cevat’ın yazıları yayımlanmıştır. Yazıları genelde edebiyat -şiir ve şairler- ve musikî alanındadır.

karşılaşılmaktadır. Yayının içeriğine göre hususen yazı yazdığı anlaşılan dergiler bulunmaktadır.³³³ *Yeni Sabah* ve *Milliyet*'teki fıkralarından iktibas niteliğinde de yayınlarla karşılaşılır.³³⁴ Yine Mevlâna ile ilgili yazılarının *Yeni Konya* gazetesince, tiyatrolarla ilgili tenkitleri de *Türk Tiyatrosu* dergisince³³⁵ zaman zaman iktibas edildiği görülmektedir. Vefat ettiği 1968 yılında ise *Milliyet*'in yanı sıra aylık yayımlanmakta olan *Güvercin* adlı bir dergide fıkraları neşredilmektedir.³³⁶

1.7.2. Evliliği

Yazar Taha Toros'un ifadesine göre, Refi Cevat'ı ilk evlenme teşebbüsü yirmili yaşlarındadır.³³⁷ Refi Cevat'ın tahminen 1910'ların başındaki bu teşebbüs, Abdülhamit Dönemi Dâhiliye Nazırlarından Memduh Paşa'nın³³⁸ kızı ile olur.

³³³ Bu türde iktibas olmadığı düşünülen yazıları şunlardır: Köylünün de biraz para sarf etmenin zevkini tadabilmesine sevindiğini belirttiği "Köylünün Kendinden Bir Hovarda Diye Bahsetmesini Ben Bu Rejimin Bir Feyzi Telakki Ederim", *Köye Doğru*, 1.12.1942, İstanbul, S.59, s.5; millî sinema üzerine; "Yerli Film Meselesi", *Memleket Sesi*, İzmir, S.3, 15.02.1947 s.20-21, 35; Paris yıllarına ait Müslüman olmuş bir baronla buluşması ve sohbetine dair; "Bir Hatıra", *Büyük Doğu*, İstanbul, 9.5.1947, C.3, S.62, s.7, 13; Hindistan gezisi sonrası Hindistan'ın turizme verdiği önemden ve turistlere sağladığı kolaylıklardan bahsederek Türkiye ile kıyaslama yaptığı; "Hindistan'da Turizm Teşkilatı", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Nisan 1952, İstanbul, S.123, s.19-20; İstanbul'dan tarihî bir mekâm anlattığı; "Sandal Bedesteni", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Ekim 1962, İstanbul, S.249, s.11; Mevlevilikte ve Mevlevî âyininde rumuzun ehemmiyetini belirterek âşıklara bu rumuzun ihtiva eylediği derin mânâyı bir dereceye kadar tahlil ile mümkün olacağını belirttiği; "Mevlevilikte Rumuz", *Mevlâna Yıllığı*, Konya, 1963, s.13-18; Pakistanlı Fakih Hamidullah Han'ın Mevlâna'nın milliyeti konusunda söylediği "Mevlâna hiçbir milletin değil, insanlığın malıdır. Onun milliyetinden bahsedilemez ve edilmeyecektir." sözünü savunduğu; "Mevlâna ve Papa", *Türk Yurdu*, Temmuz 1964, Ankara, S.8-9-10, s.113.

³³⁴ Bir gazetenin Kur'an'ı tefsir ve tercüme halinde tefrikası üzerine Mayıs 1955'te *Milliyet*'te yayımlanan bir köşe yazısının iktibası olan; "Kur'an'ı Tercüme Bir İlimdir", *Sebilürreşad*, Mayıs 1955, S.197, s.339; Ahmet Reşit Rey'in 14.8.1955'te ölümü üzerine onun hakkında *Milliyet*'te yayımlanmış bir köşe yazısının iktibas "Memleketimizde H. Taine Çığır ve Ahmet Reşit", *İş*, Ekim 1955, İstanbul, S.170, s.136-137; ölümünden yıllar sonra 11.01.1945 tarihli *Yeni Sabah*'ta yer alan 'Yolcu Nereye Gidiyorsun?' başlıklı fıkrasından iktibas; "Mistik Edebiyatta Bir Şaheser: 'Yolcu Nereye Gidiyorsun?'" *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988, İstanbul, S.4, s.179-182.

³³⁵ Refi Cevat Ulunay, "Dram Kısmında: Düşman", *Türk Tiyatrosu*, 15 Nisan 1948, S. 215, s. 13-14 (*Yeni Sabah*'tan iktibas), "Müşterisiz Meta' Zayıdır", 1.1.1950, S. 234, s. 14 (*Yeni Sabah*'tan iktibas), "Kayseri Gülleri", *Türk Tiyatrosu*, 16.2.1950, S. 236, s. 13-14 (*Yeni Sabah*'tan iktibas).

³³⁶ PTT Mensupları ve Emeklileri Cemiyeti tarafından 1956'dan itibaren iki yıl yayımlanan ve 1968'de düzenli olarak yayımlanmaya başlayan dergide Refi Cevat, Nisan-Kasım 1968 arasında "Aydan Aya" köşesinde başyazar olarak görev yapmıştır. Ölümünden sonra da eski yazılarından iktibaslar şeklinde fıkralarına yer verilmeye devam edilir.

³³⁷ *Taha Toros* ile kişisel iletişim, 1.9.2002. Bu teşebbüs ile ilgili metnin genel hatları, Toros'un ifadesi üzerine yazılmış, farklılıklar ve gerekli açıklamalar dipnotlarla gösterilmiştir. Toros, Refi Cevat'la ve 1943'te evlendiği Ayşe Mualla Hanım'ın ailesi ile tanışıklığını belirttiği için esas alınmıştır.

³³⁸ Asıl adı Mehmet Faik Memduh'tur. (1839-1925) II. Abdülhamit zamanında on üç yıl Dâhiliye Nazırlığında bulunmuştur. Kandiyeli Vezir Mazlum Paşa'nın oğludur. 1887-Konya, 1889-Sivas, 1893-Ankara Valisi iken vezir oldu. 1895'te Dâhiliye Nazırlığına geçti. 1908'de önce Büyükkada'ya sonra Sakız Adası'na sürüldü. Umumi af üzerine Kireçburnu'ndaki yalısında yaşayıp 86 yaşında öldü; İ. Alaaddin Gövsa, *Türk Meşhurları*, İstanbul 1946, s. 252.

Babası Ali Muhittin Paşa ile tanışıklığı sayesinde³³⁹ baba-oğul zaman zaman Memduh Paşa'nın köşküne gitmektedirler.³⁴⁰ Ali Muhittin Paşa oğlu için Memduh Paşa'nın kızına talip olur.³⁴¹ Damat adayının durumunu araştıran Memduh Paşa, Refi Cevat'ın "o dönem gençler arasındaki bir çeşit hastalığından dolayı" bu isteği reddeder. Bunun üzerine Paşa'nın cariyelerinden³⁴² olan bir diğer kızı, Ayşe Muallâ Hanım'a talip olunur fakat Memduh Paşa'nın kararı değişmez.³⁴³ Bahsedilen hastalık, gazetelerde sık sık tedavi ilanı görülen frengi olmalıdır.

1913'te Sinop'taki ilk sürgün hayatına bekâr olarak başlayan Refi Cevat, 1917-1918 arası Konya'da iken Mevlevî ailesinden kendisinden yaşlı bir dul hanım ile evlenir. Toros'a göre bu evliliğin gayesi; sürgün hayatında bir yerlere sığınmak, otele veya kiralık bir eve para vermemek, hali vakti yerinde biriyle yaşamaktır.³⁴⁴ Sürgün dönüşü İstanbul'da, 1919 Mayıs'ında Refia ismini verdiği bir kızı olmuştur.³⁴⁵ Refia'nın

³³⁹ Tanışıklığın temeli muhtemelen Memduh Paşa'nın Konya Valiliğine kadar dayanmaktadır. Babası Konya Valiliği'nde çalışan Ali Muhittin Paşa, yine Vilâyet Mektupçusunun tavassutuyla evlenmişti ve kayınpederi de Konya Defterdarı idi. Ali Muhittin Paşa, Memduh Paşa'nın Dâhiliye Nazırlığı sırasında valilik yaptığına göre, tanışıklık yıllarca sürmüş olmalıdır.

³⁴⁰ 1943'te evlendiği eşi Ayşe Mualla Hanım'ın, Refi Cevat'ı daha Galatasaray'da öğrenci iken tanıdığı, kaçak bir gazete çıkardığı zaman köşke getirildiği, büyükannesinin bu zeki, neşeli, güzel sözlü, güzel sesli, aile dostu evladı genci çok sevdiği ve Kireçburnu'ndaki yalıya sık sık geldiğinde günlerce alıkoyulduğu hakkında bk. Ulunay (Muallâ), "IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...", s. 4-5.

³⁴¹ Ayşe Mualla Hanım ile evli olduğu dönemde, ilk aşkını soran bir gazeteciye, "İlk aşkı söylemek isterdim ama ben haremime yalnız muhabbetle değil, aynı zamanda minnetle bağlı bir adamım. Mazi de olsa bundan bahsetmemeyi tercih ediyorum." (Ayhan Hünel, "Ulunay'ın Günü ...", 9.4.1956 tarihli *Tercüman*'dan naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 47) yine 1962'de, gençlik yıllarından hâlâ hatırasıyla yaşadığı bir aşk olup olmadığı sorusuna, "Oldu. Oldu ama bu bapta tafsilat veremem. Ben şimdi aşkı, tazavvuf çerçevesinden görüyorum..." cevaplarını vermiştir; Oğuzbaş, "Sevilen Sanatçılarla Konuşmalar", MK BYG KUP, Zarf:260.

³⁴² Ayşe Mualla Hanım, annesi Rukiye Şehbal Hanım'ın "Çerkes" olduğunu belirtir; Muallâ Ulunay, "23 Nisan Çocuk Bayramı İçin", *Güvercin*, Nisan 1971, S. 59-37, s. 14.

³⁴³ Refi Cevat'ın günümüzdeki yakınları tarafından doğrulanamayan bu hadise, aynı siyasî olmalarına rağmen Memduh Paşa hakkında zaman zaman *Alemdar*'da çıkan olumsuz ifadeler nedeniyle gerçeğe uygun görünmektedir. "Vaktiyle Gazi Ahmet Muhtar ve Kâmil Paşa Hükümetleri zamanında muhafızlığa bir Memduh Paşa getirildi. Hücre-i mesaisindeki sediri üzerinde bağdaş kurarak oturan ve kulağı top atılsa duymaz sağır olan zatla ecnebilerin temasta bulduklarına hâlâ şaşarım. ... Pek muhterem namuslu bir adamdı. Bu kâfi değil. Keşke bu meziyetler kendisinden elli dirhem eksik olsaydı da iş görseydi."; Refi Cevat, "Kabl'ü Harab'ül Basra", *Alemdar*, 1 Mayıs 1335, S. 129-1439, s. 1.

³⁴⁴ *Taha Toros* ile kişisel iletişim 1.9.2002.

³⁴⁵ Kızı Refia'nın doğumundan dolayı gönderilen tebriklere karşılık bir teşekkür yazısı; *Alemdar*, 7 Mayıs 1335, S. 135-1445, s. 1. Refi Cevat'ın bu evliliği günümüzdeki yakınları tarafından doğrulanmakta fakat hiçbir teferruat bilinmemektedir. Gülderen Hanım bu evlilik için "çok sonra dadılardan bacılardan duyduğum, hurafe gibi. Kimse bunun lafını etmedi bana." ifadesini kullanmıştır; *Gülderen Ersanlı* ile kişisel iletişim, 2.6.2005.

bu evlilikten olduğu düşünülmektedir. Evliliğinin bir süre daha devam etmesine sebep olan çocuğun, birkaç ay sonra ölmesi üzerine eşinden ayrılmış olmalıdır.³⁴⁶

1922'deki sürgün hayatına bekâr başlayan Refi Cevat'ın yurt dışında bilinen bir evliliği yoktur. Yalnız Türkiye'ye döndükten sonra Mose isimli bir bayanın gönderdiği bir mektuptan, Refi Cevat'ın Paris'te bu kadınla birlikte yaşadığı anlaşılır.³⁴⁷

1940 sonrası bir vefat nedeniyle yapılan toplantıda Refi Cevat, Ayşe Muallâ Hanım'la karşılaşır. Ayşe Muallâ Hanım bu tarihte iki çocuk sahibi dul bir bayandır.³⁴⁸ Bundan sonra her hafta Ayşe Muallâ Hanım'ın kardeşinin evindeki aile toplantılarına Refi Cevat da katılır.³⁴⁹ İlerleyen arkadaşlık sonunda 6 Şubat 1943'te evlenirler.³⁵⁰ Refi Cevat vefatına kadar “Kadınım!” diye hitap ettiği Ayşe Muallâ Hanım'la³⁵¹ evli kalmıştır.

³⁴⁶ Toros, Refi Cevat'ın 1918'de af çıkıp da İstanbul'a döneceği zaman bu hanımdan ayrıldığını belirtir; *Taha Toros* ile kişisel iletişim, 2.9.2002. Mayıs 1919'da çocuğu olduğuna göre boşanma, daha sonra olmalıdır. Emin Gürol, çocuğun erkek olduğunu ve Refi Cevat Mısır'da iken öldüğünü aile büyüklerinden duyduğunu ifade etmiştir; *Emin Gürol* ile kişisel iletişim, 30.5.2005.

³⁴⁷ “*Bana göndermiş olduğun ve tekrar tekrar okumuş olduğum mektuplardan dolayı teşekkür ederim. ... Hiç korkum yok, zira korumasına mecbur olduğum hiçbir nesnem yok. ... Kalbim her zaman seninle beraberdir. ... Allah nasib ederse seninle tekrar buluşurum. Harbin beni bu kadar ilgilendirmeyeceğini hiç ummazdım. Hâlbuki şimdi muhakkak gibi olan bu harpten hiç korkmuyorum. Çünkü müdafaa edecek hiç bir şeyim yok, sen emniyettesin ya. ... Beni tamamen unutma, hiç olmazsa azıcık olsun düşün ve hatırla. Ben seni her zaman düşüneceğim ve en ıstıraplı anlar bile beni korkutmayacaktır. ...*” EGM, 12222-104, B.1D8-1D9. EGM kayıtlarında da evlendiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayten Özbek, Türkiye'ye döndükten sonra kendilerini ziyarete geldiğinde, yanında kibar bir hanım olduğunu ve bu bayanı eşi olarak hatırlamaktadır; *Ayten Özbek* ile kişisel iletişim, 30.5.2005. Bu bilgi, diğer kaynaklarca doğrulanmamıştır.

³⁴⁸ Ayşe Muallâ Hanım, “Galatasaraylı Aslan Nihat” olarak bilinen bir şahısla ve Ahmet Vahit Moran ile iki evlilik yapmıştır; *Taha Toros* ile kişisel iletişim, 2.9.2002. Ahmet Vahit'ten Ekmel Vahit ve (Hatice) Nermin Vahit (Doğumu 1935) adlarında iki çocuğu vardır. Nermin Vahit Hanım emekli Büyükelçi Turgut Menemencioğlu ile evli ve üç çocuk sahibidir; *Nermin Vahit Menemencioğlu* ile kişisel iletişim, 24.7.2004. Ailenin bu kolu hakkında bk. Cemal A. Kalyoncu, *Saklı Hayatlar*, İstanbul 2002, s. 195-199. Nermin Vahit Hanım, annesinin önceki evlilikleri hakkında bilgi vermekten imtina etmiştir.

³⁴⁹ Ulunay (Muallâ), “IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...”, s. 4-5.

³⁵⁰ “*Uzun zaman sonra feleğin sillesini yemiş bu iki yorgun benliği birleştirip birbirine destek yapmayı düşünmüştü. Öyle yaptık. Aramızda çok güzel bir anlaşma ve çalışma ahengi meydana geldi...*”; Ulunay (Muallâ), “IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...”, s. 4-5. Evlenme tarihi 6.2.1943'tür; bk. Ek-2: Refi Cevat Ulunay'ın Resmî Nüfus Kayıt Örneği, İstanbul-Fatih Nüfus Müdürlüğü. Ayşe Muallâ Hanım'ın Refi Cevat ile evlenmeden önceki soyadı Bermek'tir.

³⁵¹ Ulunay (Muallâ), “IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...”, s. 4-5. Ayşe Muallâ Ulunay, 31.7.1976'da vefat etmiş ve Refi Cevat'ın yanına defnedilmiştir.

1.7.3. Ölümü

Milliyet'teki makalelerinde Refi Cevat'ın, 1963'ten itibaren sık sık yaşlılığın getirdiği bir takım sorunlardan ve kalp rahatsızlığından şikâyet ettiği görülür.³⁵² Dr. Sedat Pınar, aile doktoru mesabesinde olup 1964'ten itibaren Refi Cevat'ın tedavisiyle ilgilenmekte, Konya'daki Mevlâna törenlerini veya Edirne'deki Kırkpınar yağlı güreşlerini izlemek için yapacağı seyahatlere müdahale etmektedir.³⁵³ Kalp damarlarındaki tıkanıklık, 1965'te bir kriz geçirmesine neden olur.³⁵⁴ 1966'da, Edirne-Kırkpınar'a güreşleri izlemeye gittiği sırada ikinci bir kriz geçirir.³⁵⁵ Rahatsızlığının artması 1967'de Refi Cevat ve eşini, yapımına yıllarca emek verdikleri Kartal'daki "Dedebağ Çiftliği" olarak anılan bahçeli, müstakil evlerinden ayırır ve Nişantaşı-Teşvikiye'de bir apartman dairesinde ikamet etmeye başlarlar. Rahatsızlığının son günlerinde bile eşi Ayşe Muallâ Hanım'a dikte ettirmek suretiyle yazmaya devam etmektedir.³⁵⁶ 1968 yılının 13 Eylül'ünde, gazetede ki köşe yazısında, bir kriz geçirdiğini, nefes darlığının bulunduğunu belirtir.³⁵⁷ Bir hafta daha yazdıktan sonra bu kez yazılarına ayrılan bölümde, önceki gece aniden rahatsızlanıp Teşvikiye Sağlık Yurdu'na kaldırıldığı açıklaması yer alır.³⁵⁸ Bu kez felç geçirmiştir. 20 Eylül'den itibaren hastanede uzun bir süre tedavi gören Refi Cevat, 4 Kasım 1968'de evinde vefat eder.³⁵⁹

³⁵² Hangi ilaçları kullandığını, ithal ilaçların temin edilebilmesi ile ilgili sorunlarını ara sıra makale konusu yapmakta veya satır aralarında değinmektedir; Ulunay, "Lazım ve Elzem", *Milliyet*, 30.4.1965, S. 6258, s. 2, "Kazâra Yaşayanlar", 7.9.1965, S. 6388, s. 2. Kullandığını belirttiği ilaçların birçoğunun teskin edici, kan inceltici özellikleri olan kalp hastalıkları ilaçları olduğu anlaşılmıştır; Eczacı *Ramazan Babayigit* ile kişisel iletişim, 18.8.2003.

³⁵³ Dr. Sedat Pınar, "Bir Ulunay Vardı...", *Güvercin*, Kasım 1969, S. 42-20, s. 5. Vefat ettiği için kendisi ile görüşme yapılamamıştır.

³⁵⁴ İstanbul'daki tarih eserlerin korunması konusunda ısrarla duran Refi Cevat, kalp krizine Belediye İstimlâk Müdürünün sebep olduğunu ileri sürer; Ulunay, "Mazi! O Perde-i Gayb...", *Milliyet*, 21.7.1965, S. 6340, s. 3.

³⁵⁵ Ulunay, "Fatih'in Edirnesi'nde", *Milliyet*, 23.6.1966, S. 6672, s. 2.

³⁵⁶ Ulunay (Muallâ), "IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...", s. 4-5.

³⁵⁷ Ulunay, "Gece Yardımı", *Milliyet*, 13.9.1968, S:7473, s. 2.

³⁵⁸ *Milliyet*, 22.9.1968, S. 7482, s. 2.

³⁵⁹ "...Kalpten hastalığında dahi, Azraile mağlup olmayacağını söylerdi. Fakat son iki ayda bu moralini kaybetmiş ve ilk defa ağzından "Bu defa hakikaten fenayım. Galiba yakayı kaptıracağız" dediği duyulmuştu. Ve daima tekrar ettiği "Ah bir iyileşebilsem! Bir matbaaya gelebilsem! Okuyucularımınla gene masamda yazdığım yazılarla hitap edebilsem!"di. ... "Ölüm mukadder bir akıbetdir. Fakat kaderin değişmeyen bu hükmü ebedi bir teselli olamıyor" demişti"; "Ulunay'ı Kaybettik", *Milliyet*, 5.11.1968, S. 7526, s. 1, 7. "Mevlâna Celaleddin-i Rumi ahfadından Refi' Cevad Ulunay (Çelebi) Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur..." cümlesi ile başlayan ölüm ilânı için bk. *Yeni İstanbul*, 5.11.1968, s. 7.

6 Kasım'da Şişli Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra defnedilmek üzere vasiyeti üzere Konya'ya gönderilir. Bu arada aile dostu Nizamettin Nazif, Mevlâna türbesi alanında defnedilmesi için girişimlerde bulunur. Fakat bahsedilen alanın, müze statüsünde olmasından dolayı bu istek kabul edilmez.³⁶⁰ 7 Kasım'da Konya'da naaşı önce Şems-i Tebrizi türbesine götürülür. Daha sonra Sultan Selim Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Üçler Mezarlığı'na defnedilir.³⁶¹

1960'ların basın dünyasında şeyhülmuharririn kabul edilen Refi Cevat'ın ölümü, hemen tüm yayın organlarında yankı bulmuş, hakkında günlerce yazılar yazılmıştır.³⁶² 1940 sonrasındaki hayatı ve fikirleriyle geniş bir okuyucu kesimi tarafından sevilen “Ulunay”, Mütareke Dönemi'nin “Refi Cevat'ı”nı adeta unutturmuş, o dönemde karşı olduğu Millî Mücadele'nin lideri hakkında çeşitli bayram ve anma törenleri vesilesiyle övücü yazılar yazmış, *Milliyet* ve *Güvercin*'deki son yazılarında da Atatürk'ten bahsetmiştir.³⁶³

1.8. ESERLERİ

Refi Cevat'ın kitap halinde basılmış roman ve hatırat türü eserleri ve yine bazı roman çevirileri vardır. Bunların çoğu 1938 sonrasındır. 1922'ye kadar neşredilmiş

³⁶⁰ “Sayın Faruk Sükan'dan bana ve Sayın Süleyman Demirel'den de Mualla Ulunay'a iletilen cevaplarda şöyle denildi. ‘Mevlâna haziresi bir türbenin değil, bir müzenin hudutları içindedir. Orada eğer türbe statüsü tatbik edilebilseydi müracaatınız memnurlukla kabul edilebilirdi.’ Bu iki cevabın ortak anlamı çok açıktır. Hükümet, Ulunay'ın Mevlâna evladı olduğundan bir an dahi şüphe etmemiştir.”; Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, “Hz. Mevlâna ve Ulunay Çelebi”, 10.12.1968 tarihli *Yeni Sabah*'tan naklen, Alpman, *Portreler*, s. 92.

³⁶¹ *Anadolu'da Hamle*, 8.11.1968, S. 564, s. 1. Cenaze töreninin safahatı için bk. Mualla Hanım'ın teşekkür yazısı; *Güvercin*, Aralık 1968, C.3, S. 31-9, s. 21; Ek-11: Refi Cevat ve eşi Mualla Ulunay'ın Konya Üçler Mezarlığı'ndaki Mezarları; son dönemlerine ait resimleri için bk. Ek-12: Menemencioğlu Ailesi Özel Arşivinden Sabiha Bozcalı Tarafından Yapılmış Karakalem Refi Cevat Portresi; yine üvey kızında bulunan bir diğer yağlı boya tablo için bk. Ek-13: Menemencioğlu Ailesi Özel Arşivinden Ayetullah Sümer İmzalı Refi Cevat'ın Yağlı Boya Tablosu.

³⁶² Hilmi Yücebaş'ın hazırladığı kitabın bir kısmı, Refi Cevat'ın ölümü üzerine çeşitli yayın organlarında çıkan makalelerden oluşmaktadır; Yücebaş, *Ulunay*, s. 8-16, 69-107. Bazı konularda karşı karşıya geldiği *Cumhuriyet*'te de ölümü üzerine kısa biyografisi verilmiş ve hiçbir olumsuz ifade kullanılmamıştır; “Ulunay Vefat Etti”, *Cumhuriyet*, 5.11.1968, S. 15904, s. 1, 7.

³⁶³ *Güvercin*'de Atatürk'ün İzmir Limanı'ndan İngiliz Donanmasını kovması ile ilgili bir hatıra naklettiği yazısı, “Atatürk taklit edilmez bir camiadır. Onu taklide yeltenenler, büyük pehlivanların güreşini seyredip birbirleriyle güreşe tutuşan mahalle çocuklarına benzerler. Atatürk genç öldü. Ölmeseydi idaresini eline alacağı Balkan ordusu İkinci Dünya Harbinin şeklini değiştirebilirdi.” cümleleriyle tamamlanır. Ulunay, “O'ndan Bir Tarih”, *Güvercin*, Ekim 1968, S. 29-7, s. 2. *Milliyet*'teki son yazısı da Abdülhak Hamit ve Hamdullah Suphi'nin notlarının bir antikacı tarafından kendisine teklif edilmesi üzerine yazılmış ve “... Nerede düşmanı Anadolu'nun harimi ismetinde boğarak sapır sapır denize döken Gazi Mustafa Kemal Paşa? ... halsizliğime rağmen gidip alacağım o hatıraları, yaşlı gözlerle okuyacağım.” cümlesiyle sona ermiştir; Ulunay, “Kıymeti Bilinmeyen Hatıralar”, *Milliyet*, 21.9.1968, S:7481, s. 2.

biri hatırat diğeri roman özelliği taşıyan iki eseri vardır. Yine bu dönemde gazetelerde hikaye, piyes ve tercüme denemelerine rastlanılır. 1938'den sonraki dönemde ise romanlarının yanı sıra maddi sıkıntıların da etkisiyle çok sayıda tercüme yapmıştır. Bu tercümeleri ve romanları, yine gazetelerde tefrika edilmiştir. Bu nedenle eserleri, telif ve tercüme eserler şeklinde iki başlık altında toplanılabilir.

1.8.1. Telif Eserleri

Refi Cevat'ın Galatasaray ve sonrasında içinde bulunduğu ilk sosyal çevre, Fecriati gibi dönemin edebî topluluklarında yer alan isimlerden oluşmaktadır. Refik Halit, Fazıl Ahmet, Halit Fahri, Ahmet Refik, Cenap Şehabettin gibi o dönem Galatasaray gibi Batı tandanslı eğitim veren kurum mezunları, birçok köşe yazarları, edebiyat çeşitli dallarında da kendilerini göstermişlerdir. Yine çocukluktan Galatasaray'a, çalıştığı gazetelerden sürgüne kadar çoğu kez kader birliği yaptığı Refik Halit, şöhretini daha çok mizahî ve edebî eserleriyle kazanmıştır. Arkadaşlarının izini takip eden Refi Cevat, 1918-1921 arasındaki dönemde *Alemdar*'da tefrika halinde yayımlanan birer hatırat ve roman kaleme almıştır.

Bu ilk örneklerinde olayların uzun uzun anlatılması ve konuşma metinlerine sıkça yer verilmesi, eserlerin gazetede sütun doldurma amacıyla yazıldığı izlenimini verir. Fakat yazım amacı, üslûp halini almış daha sonraki dönemde yazdığı romanlarında da devam etmiştir. İsmine ve eserlerine Türk Edebiyatı ile ilgili literatürlerde pek yer verilmemiş eserlerinin, “röportaj, anı niteliği gösterdiği için sanat değeri taşımadığı” görüşü belirlemiştir.³⁶⁴

Refi Cevat'ın adını taşıyan eserler, kronolojik olarak şunlardır:

1. **Sürgün Hatıraları (Menfalar / Menfiler):** Arma Yayınları tarafından 1999'da basılmış iki yüz elli sayfalık hatıralarıdır. Mahmut Şevket Paşa Suikastı üzerine Refi Cevat'ın tutuklanmasını, Polis Müdüriyetindeki günlerini ve diğer muhaliflerle birlikte Sinop'taki sürgün hayatını konu alır. Eser ilk olarak *Menfalar-Menfiler* ve bazen *Hatırat-ı Siyasiye* başlığıyla 15 Aralık 1918'den 11 Şubat 1920'ye kadar *Alemdar*'da tefrika halinde yayımlanmıştır. Bazı ifade ve yorumlardan sürgün sırasında tuttuğu notları,

³⁶⁴ Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, s. 1176-1177.

ilginç olayları, neşriyatı sırasında metin haline getirdiği anlaşılmaktadır.³⁶⁵ Anlatılan konular, Sinop'tan Çorum'a yolculuk sırasında kesilir. Hatırat, Türkiye'ye döndükten sonra *Alemdar*'daki nüshalarından Refi Cevat tarafından basıma hazır şekilde derlenmiştir. 1999'da el yazısı halindeki bu notlar esas alınarak üvey kızı Nermin Vahit Hanım vasıtasıyla yayımlanmıştır. Bu yüzden *Alemdar*'da sansürlenmiş kısımları, açığa kavuşmadan aynen kalmıştır.

2. **Üçler:** *Alemdar*'ı yayınladığı dönemde aynı matbaada yayımlanmış iki yüz kırk sayfalık romandır.³⁶⁶ Önce 1920'de *Alemdar*'da tefrika olarak yayımlanmış, gazetenin yönetiminin değişmesiyle birlikte yayımı kaldırılmıştır. 1921'de formalar halinde satılmıştır. Temmuz ve Eylül 1921'de Refi Cevat'ın *Alemdar*'ı tekrar yayımlamasıyla tefrikaya devam edilmişse de gazetenin kapanması üzerine yine tefrikası yarım kalmıştır. Roman; sosyal statüsünü değiştirmek isteyen Fıtnat ve Gülter'in servet içinde konforlu bir hayat sürmek için gayriahlaki ilişkiler yaşaması ve bu hayat tarzını benimsemeleri üzerine kuruludur.³⁶⁷
3. **Köle:** 1941'de Semih Lütfi Kitabevi tarafından basımı yapılmış iki yüz doksan dokuz sayfalık romandır. Fazıl adlı bir gencin, anne baskısı ile zengin bir prensesle evlenmesini konu alır.³⁶⁸
4. **Selahattin Eyyubî:** Tefrika halinde 1940-1941'de *Tan*'da yayımlandığı görülmüş tarihî bir romandır.
5. **Rıza Tevfik Şiirleri ve Mektupları:** Semih Lütfi Kitabevi tarafından basımı yapılmış yüz seksen beş sayfalık bir incelemedir.³⁶⁹ Rıza Tevfik'in şiir, fıkra ve edebî görüşlerini, Refi Cevat'a gönderdiği mektupları, Hatay Türk Lisesindeki öğrencilerin gönderdikleri eleştirilere cevaplarını içeren

³⁶⁵ "... zaman acı bir surette ispat etti ki Almanya harbi kazanamazdı, kazanmak ihtimâli yoktu..." gibi; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 195..

³⁶⁶ Refi Cevat, *Üçler*, İstanbul 1336-1337. Millî Kütüphane ve Özege Koleksiyonunda bulunmaktadır.

³⁶⁷ Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refi Cevat Ulunay*, s. 465, 470.

³⁶⁸ Refi Cevat Ulunay, *Köle*, İstanbul 1941.

³⁶⁹ Baskı tarihi Millî Kütüphane verilerinde 1943? şeklinde gösterilmiştir. 2. basımı; Refi Cevat Ulunay, *Rıza Tevfik Şiirleri ve Mektupları*, İstanbul 1950, 159 sayfa.

bir eserdir. Son bölümünde “Bektaşîlik-Hurufilik-Saz Şairliği” başlığı altında yine Rıza Tevfik’in “bazı mütemmim malumat” bölümü vardır.³⁷⁰

6. **Enkaz Arasında:** İlki Yokuş Kitabevi tarafından 1945’te basılmış üç yüz yirmi altı sayfalık hatırat türünde bir eserdir.³⁷¹ Paris’teki “enkaz” adını verdiği firarî ve sürgünlerin hayatından ibretlik kesitler sunulan eserde Refi Cevat, kendisinden bahsetmeden yaşadığı, gördüğü, duyduğu olayları anlatmıştır. Olaylarda geçen karakterlerin isimleri değiştirilmiştir. Kitap halinde basılmadan önce *Tan*’da tefrika halinde yayımlanmıştır.
7. **Hindistanda Gördüklerimiz;** Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, Advie Fenik, Doğan Nadi ile birlikte 1952’de NATO’nun davetlisi olarak gittikleri Hindistan seyahatine ait intibalarını içerir. Çeşitli başlıklar altında makalelerden beşi Refi Cevat’a aittir.³⁷²
8. **Dağlar Kralı:** Bolayır Yayınevi tarafından 1955’te basılmış üç yüz yirmi sayfalık romandır.³⁷³ Sonraki basımlarda *Dağlar Kralı Balçıklı Ethem* ismi de kullanılan romanda Mehmet Pehlivan adlı bir kabadayının Meşrutiyet öncesinde başından geçen olayların anlatılır. Ön sözünde kitapta adı geçen eşkıyaları tanıdığını ve olayları bizzat kendilerinden dinlediğini belirtir.³⁷⁴
9. **Sayılı Fırtınalar:** İlk baskısı A Yayınevi tarafından 1955’te yapılmış en çok basılan ve bilinen eseridir.³⁷⁵ Üç yüz seksen dört sayfalık eserde Arap Abdullah ile Mirasyedi Necip adlı kabadayılar arasındaki mücadele geniş yer tutar. Bunun yanında İstanbul’un diğer ünlü kabadayılarının maceralarına da yer verilir. Bu arada Yakup Cemil ve Ahmet Samim

³⁷⁰ Mektuplardan Rıza Tevfik’in *Serab-ı Ömrüm* adlı eserinin Fransa’da basılması için Refi Cevat’a; eserin bir nüshası, belge, fotoğraf vs. ile klişe, cilt, zincografi gibi masraflar için zaman zaman para gönderdiği anlaşılmaktadır; Refi’ Cevat Ulunay, *Rıza Tevfik Şiirleri ve Mektupları*, İstanbul 1950, s. 127-144. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Serab-ı Ömrüm*, Fransa’da basılmamış, ilk kez 1943’te Lefkoşe’de basılmıştır; Abdullah Uçman’ın ön sözünden, Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 20.

³⁷¹ 2. basımı Arba Yayınlarından çıkmıştır; Refii Cevat Ulunay, *Enkaz Arasında*, İstanbul 1998.

³⁷² Refii Cevat Ulunay, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, Advie Fenik, Doğan Nadi, *Hindistanda Gördüklerimiz*, Ankara 1953, 127 sayfa.

³⁷³ Aynı yayınevi tarafından 1958, 1963 ve 1973’te üç baskısı daha yapılmış, 3. baskı ve Arba Yayınları tarafından 1995’te yapılan 4. baskısında, kitabın ismi *Dağlar Kralı Balçıklı Ethem* olarak değiştirilmiştir.

³⁷⁴ Kitabın sonunda; eşkıyalığı bırakıp memur olan Mehmet Pehlivan’ın, Meşrutiyetten sonra görevinden azledildiği, İttihat ve Terakki’ye muhalif olduğu için Sinop’a sürüldüğü, Mütareke Dönemi’nin sonlarında bir İttihatçıyı öldürüp hapse girdiği ve hapiste öldüğü belirtilir; Refi Cevat Ulunay, *Dağlar Kralı Balçıklı Ethem*, İstanbul 1995, s. 7, 359-360.

³⁷⁵ Bolayır yayınevinde 1958, 1964, 1973’te 2. 3. ve 4. kez basılan eserin, *Eski İstanbul Kabadayıları - Sayılı Fırtınalar* adıyla 1994’te Arba Yayınları’nca 5. 2003’te Arma Yayınları’nca 6. baskısı yapılır.

cinayeti hakkında Refi Cevat'ın duyduğu ve bildiği hususları aktarması, kitaba hatırat ve tarihî kaynak özelliği kazandırır.³⁷⁶ Yayımlandığı yıl, *Milliyet*'te tefrika olarak da verilmiştir.

- 10. Eski İstanbul Yosmaları:** 1959'da Bolayır Yayınevi tarafından baskısı yapılmış üç yüz kırk sekiz sayfalık bir eserdir.³⁷⁷ Evlilik çağındaki orta halli bir aile kızı olan Rânâ'nın, lüks bir hayat için evden kaçması ile ilgili olayların anlatıldığı bir romandır.
- 11. İhtişam Diyarı Hindistan:** Rafet Zaimer Yayınevi tarafından 1962'de basılmış iki seksen beş sayfalık bir inceleme kitabıdır. Refi Cevat'ın 1952'deki Hindistan seyahatinin safhaları, izlenimleri ve Hindistan'ın gelişmesi ile ilgili tespit ve yorumlarına yer verilir. Ön sözde amacını, "*Hindistan, İngiltere'nin 100 senede yaptığıının birkaç mislini 5 senede yaptı. Ben bu eserle okuyucularıma bu büyük hakikati anlatmak istiyorum.*" şeklinde belirtir.³⁷⁸ Eserin bir bölümü 1952'de *Yeni Sabah*'ta ve *Hizmet*'te tefrika halinde yayımlanmıştır.
- 12. Bir Başka Alem:** Ak Kitabevi tarafından 1964'te baskısı yapılmış iki yüz seksen sayfalık bir romandır.³⁷⁹ Hindistan'a Şeyh Zindabâd'ı görmeye giden Murat'ın yolculuğu, şeyhle görüşmeleri ve şeyhin tavsiyeleri üzerine İstanbul'a döndükten sonra hayvanlarla iç içe yaşayacağı bir çiftlik kurmasının hikâyesidir.
- 13. Mermer Köşkün Sahibi:** 1995'te Arba Yayınları tarafından yayımlanmış yüz kırk sekiz sayfalık bir romandır.³⁸⁰ Yüklüce bir mirasa sahip iken tüm

³⁷⁶ Refi Cevat Ulunay, *Sayılı Fırtınalar*, (2. Basım), İstanbul 1958. "Olaylar genellikle hatıra biçiminde nakledilmekle beraber eserdeki bazı ifadeler onun roman formundan uzaklaşmasına ve gazeteci olan yazarın esere biraz da hatıra ve araştırma havası vermesine yol açmıştır."; *Büyük Türk Klasikleri*, C.11, s. 124.

³⁷⁷ Refi Cevat Ulunay, *Eski İstanbul Yosmaları*, İstanbul 1959. 2. baskısı Arba Yayınları tarafından 1995'te yapılmıştır.

³⁷⁸ M. Refi' Cevat Ulunay, *İhtişam Diyarı Hindistan*, İstanbul 1962, s. 5. "*Sevilen bir memlekette zaman bir ölçüye gelmiyor. Hindistan'da geçirdiğim bu kırk dokuz gün kırk sekiz saat gibi geçti. Beşer ömrüne hükmetmek mümkün olsa bunun kırk dokuz asır olmasını temenni ederdi. Hindistan doyulmaz bir ülkedir. Ben ihtişam diyarı dedim. Bu harikulade memleketin ihtişamı yalnız dekordan ibaret değildir.*"; s. 283.

³⁷⁹ Refi' Cevat Ulunay, *Bir Başka Alem*, İstanbul 1964.

2. baskısı Arba Yayınları tarafından 1995'te yapılmıştır.

³⁸⁰ Refi' Cevat Ulunay, *Mermer Köşkün Sahibi*, İstanbul 1995. Önce 1956'da *Milliyet*'te tefrika olarak yayımlanmıştır. 1959'da *Eski İstanbul Yosmaları* kitabı içinde yer almış, 1995'te ayırması yapılmıştır.

ailesini, servetini kaybederek mezarlıkta yaşamaya başlayan Raşit Bey'in başından geçen olayları konu alır.

14. Bu Gözler Neler Gördü?: Ömrünün son yıllarında hazırlamakta olduğu bir hatıratın ismidir. Kitabın hazırlandığından çevresindeki birçok şahıs haberdardır ve tamamlanamadığı bilinmektedir.³⁸¹ Fakat yarım kalan bu eserden yakınlarının haberinin olmadığı³⁸² ve eserin kayıp olduğu anlaşılmıştır. Ölümünden altı ay sonra bu isimle bir tefrika, *Tercüman* gazetesinde yayımlanmıştır.³⁸³ Tefrikanın ilk on yedi sayısı orijinal olup son Osmanlı padişahlarına dair görüşler içerir. Bundan sonraki bölümler ise *Enkaz Arasında* adlı eserinin birebir aynısıdır.³⁸⁴

Ölümünden bir yıl sonra Refi Cevat hakkındaki yazıları derleyen Hilmi Yücebaş, kitabının biyografi kısmında Refi Cevat'ın kitaplarının listesini verir.³⁸⁵ Bahsedilen kitap isimlerinden bazılarının, gazetelerde birer sayı halinde yayımlanmış

³⁸¹ “Daha çok şeyler yazacağını, Bu gözler Neler Gördü? Başlığıyla yaşam boyu tanıdığı olduğu olayları anlatacak bir yapıtı bitirmeden gözlerini yummayacağını söyledi. Bu yapıtı en azından bin sayfayı bulacaktı. Bir iki yüz sayfasını yazmış bulunuyordu.”; Sülker, “Şen Şakrak Bir Osmanlı”, s. 74, “‘O gözler’ neler gördüğünü yazamadan kapandı. ... Yüzyıla yaklaşan ömrünün hatıralarını bu başlık altında toplayacaktı: ‘Bu Gözler Neler Gördü!’ başlığı kararlaştırılmış ama yazılarını bitirememişti. Renkli mücadeleli, sıkıntılı, kavgalı, gümbür gümbür öten bir hayatın hikâyesi. İşte ‘O gözler’ bu hikâyeyi yazacaktı.”; Hasan Pulur, “Takvimden Bir Yaprak Daha Düştü...”, *Milliyet*, 5.11.1968, S. 7526, s. 3. *Milliyet*'te iş arkadaşlığı yapan Halit Çapın, eserin Refi Cevat'ın sağlığında, *Sayılı Fırtınalar*'dan da önce yayımlandığı, bu başlıklı bir kitabının olduğu iddiasındadır; *Halit Çapın* ile kişisel iletişim, 26.3.2005. Ali Birinci, Refi Cevat'ın kitabına verdiği isimde, aynı anlama gelen Arthur Meyer'in *Le Que Mes Yeux Ont Vu* (Paris, 1911) adlı eserinden esinlendiği görüşündedir; *Ali Birinci* ile kişisel iletişim, 19.7.2002.

³⁸² Ölümünden sonra vasiyeti üzerine kütüphanesindeki kitapları, eşi tarafından Kuledibi Mevlevihanesine vakfedilmiş, kalan Türkçe ve Fransızca bazı romanlar, Kartal'daki çiftliklerinden diğer evlerine nakledilmiştir; Muallâ Ulunay, “Ölümünün Yıldönümünde Kocama Mektup”, *Güvercin*, Kasım 1970, C.5, S. 54-32, s. 2. Eşi Ayşe Mualla Hanım'ın ölümünden sonra evin satılması, eşyalarının tasfiyesine yol açmış, bazı evrakı ve kitapları Saim Tekeş adlı bir aile dostu tarafından alınmıştır; *Nermin Vahit Menemencioğlu* ile kişisel iletişim, 24.7.2004. Kuledibi Mevlevihanesi bugün, Divan Edebiyatı Müzesi (Türk-İslam Eserleri Müzesi, Galata Mevlevihanesi-İbrahim Müteferrika Kütüphanesi) olarak kullanılmaktadır. Müze Müdürü Erdoğan Bilen, Ulunay ailesi tarafından hediye edilen dört yüz civarındaki eserin bir kısmının Osmanlı dönemine ait el yazması, diğerlerinin de matbu kitaplar olduğunu, ne kitap teslim tutanaklarında ne kütüphane diğer kayıtlarında *Bu Gözler Neler Gördü?* isminde bir kitabın bulunmadığını belirtmiştir; *Erdoğan Bilen* ile kişisel iletişim, 25.2.2005.

³⁸³ *Tercüman*, 7.11.1969-8.4.1970, s. 3, 5, 6.

³⁸⁴ Refi Cevat Ulunay, *Bu Gözler Neler Gördü?*, İstanbul 2002. Çatı Kitapları kitaba dönüştürülen eser aynı isimle 2005'te de Sebil Yayınları tarafından da yayımlanmıştır.

³⁸⁵ Tiyatro Tenkidleri ve Münakaşalar, Peçeli Çengi (Hikâyeler), Delikli Taş (Roman), Şehir Uşağı'nın Notları (Hafta Sohbetleri), Kör Bülbül (Hayvan Hikâyeleri), Edebiyat Haftaları (Tenkidler-Müşahabeler); Yücebaş, *Ulunay*, s. 6. Bu isimlerin bazıları Refi Cevat'ın gazetelerde yayımlanmakla kalmış tek sayıdan ibaret kısa hikâyeler veya gazetelerdeki köşe isimleridir.

kısa hikâyeler olduğu tespit edilmiştir.³⁸⁶ Refî Cevat'ın bu şekilde gazete sayfalarında kalmış onlarca kısa hikâyeye ve piyesinin olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁷ Basılmış kitaplarının haricinde yine gazete ve dergilerde tefrika olarak yayımlanmış roman türünde eserleri de vardır. Bunlar; *Mebusun Aşkı*, *Selahattin Eyyubî*, *Barbaros'un Aşkı* ve *Hz. Ali* isimlerini taşır.³⁸⁸

Refî Cevat'ın tüm edebî eserlerin tahlile yönelik yapılan bir çalışmada; romanlarında bir temanın birden fazla kullanıldığı, genel temaların ahlaki çöküş, maddi imkân/imkânsızlık çatışması, eşkıyalık, kabadayılık, görücü usulü ile evliliğe zorlamanın sebep olduğu acı sonuçlar, ilahi aşk dünyevi aşk, din uğruna verilen mücadele şeklinde gruplandırılır. Hikâyelerinde olayların daha yüzeysel anlatıldığını ve okuyucuda gerçeklik duygusunu uyandırmada zayıf kaldığını belirtilir.³⁸⁹

1.8.2. Tercüme Eserleri

Refî Cevat, Galatasaray Sultanîsi'nde aldığı Arapça, Farsça ve Fransızca eğitimi sayesinde gazetelerde çeviriler yapma imkânı bulmuştur. İlk çevirisi, Guy de Moupasant'ın *Limanda*, isimli kısa bir hikâyesidir.³⁹⁰ 1913'te *Alemdar*'da tefrika halinde yayımlanmakta olan Corci Zeydan'ın *Abbase* isimli romanının, 23. sayısından itibaren mütercimi olarak Refî Cevat'ın adı yer almaya başlar.³⁹¹ Fakat tefrika devam ettiği sırada Sinop'a sürgün gönderilmiştir.³⁹²

Türkiye'ye döndükten sonra *Tan*'da başladığı fıkra yazarlığı yanında, bir diğer görevi roman tercümeleri yapmaktır. Fransa'da yaklaşık on beş yıl kalmasıyla daha

³⁸⁶ N.U. (Nefî Ulunay), "Kör Bülbül", *Tan*, 15.1.1940, s. 7. N. Ulunay, "Peçeli Çengi", *Tan*, 3.3.1940, s. 7.

³⁸⁷ Konu üzerine yapılan bir tez çalışmasında seksen altı kısa hikâyesi, otuz bir piyesi tespit edildiği görülmektedir; Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refî Cevat Ulunay*, s. 19-25. Yalnız bu çalışmada listeye *Tan*'daki ilk hikâyesi *Kör Bülbül* dahil edilmemiş, diğer taraftan 1927'de *Arı* mahlası ile *Yeni Kalem*'de yayımlanmış *Ortanca Kaynanam* adında bir hikâyeye eklenmiştir ki o tarihte Türkiye'de mahlasla bile olsa Refî Cevat'ın bir hikâyesinin yayımlanabilmesi mümkün görünmemektedir.

³⁸⁸ *Mebusun Aşkı*; 18 Teşrinisani-13 Teşrinievvel 1327'de *Gıdık*'ta yirmi sayı yayımlanıp yarım kalmış, *Selahattin Eyyubî*; 11 Mart-24 Temmuz 1940'ta *Tan*'da, *Barbaros'un Aşkı*; 26 Ocak-6 Aralık 1947'de *Yeni Sabah*'ta, *Hz. Ali*; 23 Eylül 1956-4 Mayıs 1957'de *Milliyet*'te yayımlanmıştır; Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refî Cevat Ulunay*, s. 19, 643.

³⁸⁹ Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refî Cevat Ulunay*, s. 715-716, 742.

³⁹⁰ Refî Cevat, "Limanda", *Senin* [Tanin], 21 Mayıs 1327, S. 13-978, s. 4-5 Mopasan'dan [Guy de Moupasant] çeviri.

³⁹¹ *Alemdar*, 19 Mart 1329, S. 323, *Azım* 31 Mayıs 1329, S. 29.

³⁹² Eser daha sonra başka şahıslar tarafından da tercüme edilerek kitap haline getirilmiştir: Corci Zeydan, *Abbase*, Çev. Hüseyin Bedrettin, İstanbul 1339, *Harunürreşidin Kızkardeşi El-Abbase*, Çev. Zeki Tuncay, İstanbul 1946, *Abbâse*, Haz. Mehmet Fatsa, İstanbul 2001, *Abbase Sultan*, Çev. Ahmet Almaz, İstanbul 2003.

da geliştirdiği Fransızcası sayesinde bu dilde yazılmış eserleri tercih eder. 1940 sonrası basımı yapılmış tercümelere şunlardır:

1. Alfred Fabre Luce, *Fransa'yı Kemiren Kurd*, 1940-1941'de *Tan*'da tefrika halinde yayımlanmıştır.³⁹³
2. Sir Nevile Henderson, *Hitler ile İki Sene*, İstanbul 1940, Semih Lûtfi Kitabevi, 288 sayfa.³⁹⁴
3. Piyer Luis, *Kadın ve Oyuncağı*, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul 1940, 104 sayfa.
4. Johann Wolfgang von Goethe, *Verter*, İstanbul 1940, 141 sayfa.
5. Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Hacı Murat*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1943, 133 sayfa.³⁹⁵
6. Francis de Croisset, *Hind Diyarında Karış Karış*, Akba Kitabevi, Ankara 1943, 180 sayfa.
7. Octave Henri Marie Mirbeau, *İşkenceler Bahçesi*, İstanbul 1955, A Yayınevi, 152 sayfa.³⁹⁶

Refi Cevat'ın tefrika halinde kalmış tercümelere de bulunmaktadır. Örneğin Claude Chauviere'den yaptığı *Sonbahar* adlı roman çevirisi *Yeni Sabah*'ta 28 Ocak-19 şubat 1949 tarihleri arasında yayımlanmış, kitaba dönüşmemiştir.³⁹⁷ Telif ve

³⁹³ Semih Lûtfi Kitabevi tarafından, 141 s. olarak basıldığı anlaşılmaktadır; Talât Öncü Özel Kütüphanesi internet sitesi, <http://www.oncu.com/tallib/aramaindex.htm>, Erişim Tarihi: 12.4.2002. Millî Kütüphane vb. kapsamlı kütüphanelerde bulunmadığı için basılmış hali görülememiştir.

³⁹⁴ İngiltere ile Almanya'yı birleştirmek için iki sene kadar uğraşan bir gazetecinin (?) hatıratı niteliğindeki eser; "*1937 Martı'nda Arjantin'den ayrıldım. Amacım dünya sulhü için İngiltere ve Almanya'yı birleştirmektir. İki sene buna çalıştım. İngiltere ve ABD ortadan kalkarsa, zulmetlerin saltanatı olurdu. Bauceby, I.Kanun 1939*" şeklinde bitmektedir; Nevile Henderson, *Hitler ile İki Sene*; Çev. Refi Cevat Ulunay, İstanbul 1940, s. 287. Müterciminin "Yüzelliliklerden" Refi Cevat olması, kitabın da II. Dünya Savaşı sırasında yayımlanması, şüphelerle karşılanmış ve incelemeye tabi tutulmuştur. EGM kayıtlarında, kitabın Kayseri'de görülmeye üzerine Kayseri Valiliği'nin "*satılmasında bir mahzur olup olmadığı*" sorusuyla başlayan ve kitabın buldurulmasıyla ilgili karmaşayı yansıtan bazı belgeler vardır: EGM, 12222-104, B.1F9 - 1F13. Belgelerden olayın nasıl sonuçlandığı belli değildir. Millî Kütüphane'deki nüshasının başında yaklaşık otuz sayfasının eksik olmasının bu olayla bir ilgisinin olup olmadığı tespit edilememiştir.

³⁹⁵ Yazarının "Léon Tolstoy" şeklinde yazılması, eserin Fransızcadan çevrildiğini göstermektedir.

³⁹⁶ Bunların dışında yalnızca bir kaynakta Refi Cevat'ın tercümelere arasında Victorien Sardou'nun "Zambak" adlı bir eseri de gösterilir; Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, s. 642. Bu kaynakta Refi Cevat'ın diğer eserlerinin isimlerindeki "İstanbul Yosmaları", "Beyaz Köşkün Sahibi" türü yanlışlıkların yapılması ve eserlerin basılmış gibi gösterilmesi bu kaynağın güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Aynı hata, hakkında biyografik bilgiler veren bazı yazarlar tarafından da tekrarlanmıştır; Alpman, *Portreler*, s. 91, Özcan, *Refi Cevat Ulunay'ın Mevlâna, İhtifaller ve Konya Yazıları*, s. 15. "Zambak" isimli bir tercüme eser de literatürde bulunamamıştır.

³⁹⁷ Özbek Giray, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refi Cevat Ulunay*, s. 33.

tercümeleri dışında Refî Cevat, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres*, *Muadele-i Sevda*, *Şıpsıvdi*, *Hayattan Sahifeler*, *Ni'metşinas* gibi bütün külliyatını sadeleştirdiğini belirtmiştir.³⁹⁸

Ömrünü hoş sohbet bir fikra yazarı olarak tamamlayan Refî Cevat'ın edebî eserlerine yönelik tahlilde bir romancı olarak Cumhuriyet dönemi Türk romanını etkileyecek ve yönlendirecek bir güce sahip olmadığı belirtilir. Romanlarında kullandığı temalar birbirlerine oldukça yakındır ve büyük bir çoğunlukla romanlarının konusunu gerek sürgünde gerekse İstanbul'da dinlediği gerçek hayat hikâyelerinden almıştır.³⁹⁹

³⁹⁸ Bir yayınevi sahibi olan İbrahim Hilmi Çığıracan'ın ricası üzerine Hüseyin Rahmi'nin romanlarını, terkiplerden kurtarıp sadeleştirdiğini, bu işi “*üstadı tashih ediyor gibi görünmemek için*”, kitaplarda isminin bulunmaması şartıyla yaptığını belirtir; Ulunay, “İbrahim Hilmi Bey”, *Milliyet*, 14.6.1963, S. 4682, s. 3.

³⁹⁹ Oruç, *Refî Cevat Ulunay Romanlarının Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi*, s. 133, 136. Refî Cevat'ın altı romanını tahlile yönelik akademik çalışma yapan araştırmacı; Refî Cevat'ı konu almasının nedenini şu şekilde açıklar; “*Zaten döneminin roman dünyasında da çok fazla iddialı olduğunu söyleyemeyiz. Ancak farklı yönleri, edebiyata ve sanata olan ilgisi ile birlikte birçok alanda düşünmüş ve yazmış olması, çalışmamıza konu olmasını sağlamıştır.*”; aynı eser; s. 137.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI DÖNEMİNDE ALEMDAR GAZETESİ (1912-1913)

Refi Cevat tamamen kendi sorumluluğunda bir gazeteye ancak 1912’de kavuşmuştur. Bir gazetenin çıkarılabilmesindeki hemen her türlü mevkide çalışmış olan Refi Cevat’ın, gazete çıkarma düşüncesine çok daha önce sahip olduğu görülür. Henüz *Gıdık*’ta çalışırken hemen hemen derginin başyazarı olduğu tarihte; 11 Aralık 1910’da *Alemdar* adıyla bir gazete imtiyazı almıştır.⁴⁰⁰ Dolayısıyla *Alemdar*, *Şehrah* serisi için düşünülmüş ve onun sahiplerinin dikte veya yönlendirmesiyle imtiyazı alınmış bir gazete değildir. Fakat *Alemdar*’ın şöhret bulması, *Şehrah* serisinde olmuştu.⁴⁰¹ *Alemdar*, *Şehrah*’tan önce müstakil olarak veya başka bir seri dahilinde yayımlanmamıştır.⁴⁰²

1912 seçimlerinin heyecanlı atmosferi geçip de Said Paşa Hükûmetinin Halaskâr Zabitan Hadisesi üzerine çekilmesinden sonra basın dünyasına *Teşrih* ile dönen Refi Cevat, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmetinin ilk haftasında gazeteden ayrılır. Bu ayrılığın sebebinin, imtiyazı kendisinde olan *Alemdar*’ı neşretmek nedeniyle olduğu anlaşılır. *Teşrih* yayımına devam ederken Refi Cevat, 13 Ağustos 1912’de *Alemdar*’ı çıkarır.

⁴⁰⁰ *Alemdar*’ın imtiyaz hakkı Refi Cevat tarafından 28 Teşrinisani 1326’da alınmıştır; “*Meşrutiyetin İlanından Beri Türkiye’de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar*”, s. 3561. Aslında bu tarih, imtiyaz için dilekçe verdiği tarihtir. 1920 yılında başka bir konu için yapılan incelemede Refi Cevat’ın müracaatı üzerine, Matbuat-ı Dahiliye Müdüriyeti’nin gerekli incelemeyi yaptıktan sonra 30 Kanunuevvel 1326 (M.12.01.1911) tarihli cevabi yazısında kendisine, 20 yaşında olduğu ve ilgili kanun gereği 21 yaşını doldurmadığı için bir mesul müdür belirtmesi gerektiği bildirildiği, yine 17 Mart 1327 tarihli başka bir kuruma verilen cevaptan ise hem mesul müdürlüğü ve hem de imtiyazı Refi Cevat’ın üzerinde olmak üzere ruhsat verildiği anlaşılmış olduğu; BOA, HR.HMŞ.İSO, 1340-BI, 135/49’dan naklen; Acehan, “*Refii Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi*”, s. 27. BOA’da, içinde *Alemdar*’ın da yer aldığı çeşitli gazetelerin özetlerini içeren ve tarihi M.02.02.1908’e tarihlenen bir katalog bilgisi vardır; BOA, Y..PRK.TKM., 51/3, B.T. 29 Zilhicce 1325. Bu dosyada diğer gazete özetleriyle birlikte *Alemdar*’ın Prens Sabahaddin Bey başlıklı bir makalesinin özeti yer almaktadır. Bu makalenin *Alemdar*’da 5 Kânunuevvel 1336’da yayımlandığı tespit edilmiş, dolayısıyla indeksleme işlemi sırasında bir yanlışlık yapıldığı anlaşılmıştır. Nitekim diğer gazete alıntılarının birinin de 16 Kânunuevvel 1336 tarihli nüshasından olduğu belirtilmiştir. Meşrutiyet öncesine ve Refi Cevat’ın öğrenciliğine tekabül eden bu tarihte *Alemdar*’ın yayımlanmış olması mümkün görünmemektedir.

⁴⁰¹ Gazete, *Şehrah* ismiyle ilk çıkışında altmış sekiz gün yayımlanırken yüz dokuz gün *Alemdar* ismiyle yayımlanmıştı; bk. Ek-6: *Şehrah* Serisindeki Gazeteler ve Yayın Tarihleri.

⁴⁰² Atatürk Üniv. Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu katalogunda SÖ/28 numaralı *Alemdar* başlığı altında biri 6 numaralı ve 1326 (M.1910) tarihli olmak üzere yedi adet gazete olduğu bilgisi vardır. Fakat kütüphaneden temin edilen tüm sayılar arasında bu tarih ve numara taşıyan herhangi bir gazetenin olmadığı tespit edilmiş, katalog bilgisinin yanlış olduğu anlaşılmıştır.

Bu bölümde gazetenin öncelikle yönetimi, diğer ortağı, yayın süreci, şekil ve içeriği hakkındaki veriler yer almaktadır. *Alemdar*'ın yayın sürecini kapsayan tarihlerde sırasıyla Gazi Ahmet Muhtar, Kâmil ve Mahmut Şevket Paşalar iktidardadır. Gazetenin genel yayın siyasetinin tespiti ve farkı için hükûmetlere göre gruplandırılması uygun bulunmuştur. Bu nedenle gazete, bu alt başlıklar altında incelenmektedir.

2.1. Gazetenin Kimlik Bilgileri

“Alemdar” bir dönem Türkiye Cumhuriyeti’nde olduğu gibi Osmanlı Devleti Dönemi’nde de basının merkezi olan Cağaloğlu’nda, Gülhane Parkı kenarından Ayasofya Camisi’ne uzanan bir caddenin ve bu caddenin sınırını çizdiği Eminönü ilçesinde bir mahallenin ismidir.⁴⁰³ O dönemde İstanbul gazeteleri denilen Türkçe gazetelerin büyük çoğunluğu ve Babiâli yani o dönem karşılık geldiği anlamıyla hükûmet merkezi bu mahallededir. Alemdar kelimesi, Farsça kökenli olup “sancaktar, mîr-i alem”⁴⁰⁴, “bayraktar, bayrağı elinde tutan”⁴⁰⁵ anlamına gelmektedir. Savunduğu fikrin öncüsü anlamını da içerdiği için siyasî bir gazeteye uygun tevriyeli bir isimdir. Nitekim gazete, *Şehrah* serisinde bu misyonu yerine getirmiş, bulunduğu muhalefet cephesinde lider bir rol üstlenmiştir. Refî Cevat’ın sahipliğindeki *Alemdar*’ın bağımsızlığı, *Şehrah* ile herhangi bir bağının olmadığını, “kimse ile irtibatımız, vicdanımızdan başka amirimiz yoktur.”⁴⁰⁶ açıklamasıyla ortaya konur.

13 Ağustos 1912’de müstakil olarak yayın hayatına başlayan *Alemdar*’da, Refî Cevat imzasıyla gazetenin, “memlekette şuun itibariyle mühim, makalat itibariyle acı fakat doğru sözlü bir akşam gazetesine olan ihtiyaç” nedeniyle “en mükemmel muhabirlerle teşrik-i mesai gibi gazetenin umur-u tahririyesinin en bînam ellere tevdi’ edildiği” belirtilir. Gazete; “zulme karşı her zaman isyan etmiş, hak ve hakikat için feda-yı nefsi bir vazife bilmiştir, ... hiçbir kuvvetin zebunu olmadığı gibi hiçbir

⁴⁰³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Rehberi; <http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, Erişim Tarihi: 27.7.2012.

⁴⁰⁴ Ali Nazıma-Reşad, *Mükemmel Osmanlıca Lügat*, İstanbul 1262 (H.), s. 520.

⁴⁰⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, İstanbul 1992, s. 22.

⁴⁰⁶ *İkdam*’daki, *Alemdar*’ın *Şehrah* ve sahipleriyle bir alâkasının olmadığını belirten bir haberi tasdik eden açıklama için bk. *Alemdar*, 16 Ağustos 1328, S. 18-126, s. 1.

fırkanın da mürevvic-i efkârı değildir, ... her şeyden evvel vatan için çalışacaktır.”⁴⁰⁷ Anlaşılacağı gibi Refi Cevat, *Şehrah*’ın misyonunu *Alemdar* adıyla kendi namına sürdürmek istemektedir. *Alemdar*’ın *Şehrah* serisinde son nüshasının numarası 109-209 olduğu için gazetesini 1-110 numarası ile yayımlanmaya başlar. Sunuşta yer alan ifadeler ve numara, önceki *Alemdar*’ı da sahiplendiğini gösterir. Muhalefet misyonunun daralıp İttihat ve Terakki üzerinde yoğunlaşması ise *Alemdar*’ın yayın süresi boyunca en çok dikkat çeken özelliği olacaktır.

2.1.1. Yayın Süreci

Alemdar’ın münferit olarak yayımladığı ilk dönemi, 13 Ağustos 1912’den 12 Mayıs 1913’e kadar dokuz aylık bir zaman diliminde iki yüz elli dört gün sürer. Geçen süre içerisinde 13-14 Eylül 1912’de Ramazan Bayramı’nın ilk iki günü, 20 Kasım 1912’de Kurban Bayramı’nın ilk günü yayına ara verilir. Kurban Bayramı’nda Balkan Savaşı’nın sıcak günleri devam ettiği için *Alemdar* müntesibinin “hissiyat-i müteessiranesini bir türlü yenemediğinden” bayramın ikinci gününden itibaren yayına devam edeceği duyurulur.⁴⁰⁸ Babıâli Baskını’nı izleyen dokuz gün boyunca da yayımlanamaz. Baskın sonrası kurulan Mahmut Şevket Paşa Hükûmetinin izin vermesi üzerine, farklı bir isimle yayınına devam edebilir. Ancak beş gün sonra *Alemdar*’a dönecektir. Yine aynı kabine döneminde “başka nam ile gazete çıkarmamak şartıyla hükûmet-i askeriye tarafından sekte-i tatil”e uğradığı için 7-14 Mart 1913 arasında da sekiz gün yayımlanamaz.⁴⁰⁹

Alemdar’ın ilk müstakil yayın süreci boyunca Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Kâmil Paşa ve Mahmut Şevket Paşa kabineleri görev yapar. İttihat ve Terakki iktidardan uzaklaşmış olmasına rağmen *Şehrah*’ta karşılaştığından daha sık tatillerle karşılaşır. Kapatılma ve isim değiştirmeler, Mahmut Şevket Paşa iktidarına kadarki beş aylık ilk dönemde, özellikle siyasetini tasvip ettiği Kâmil Paşa kabinesi zamanında yoğunlaşır. Tüm süreç boyunca *Alemdar* [علمدار] başta olmak üzere *Takvimli Gazete*, *Teşrih*, *Âlemdar* [عالمدار], *Alem* ve *Haberdar* şeklinde altı farklı isim kullanan gazetenin

⁴⁰⁷ Refi Cevat, “Arz-ı Mahmedet”, *Alemdar*, 30 Temmuz 1328, S. 1-110, s. 1; bk. Ek-14: Müstakil *Alemdar*’ın (1912-1913) İlk Nüshası.

⁴⁰⁸ “Tebrik”, *Alemdar*, 6 Teşrinisani 1328, S. 163-98, s. 1.

⁴⁰⁹ “Mecburî Bir İzah”, *Alemdar*, 2 Mart 1329, S. 196-306, s. 1.

yasakları kısa sürmekte fakat yayınına izin verilisinin üzerinden çok zaman geçmeden tekrar tatil edildiği görülmektedir.

Hükûmetlere göre gazetenin aldığı isimler ve yayın süreleri şu şekildedir:⁴¹⁰

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti Dönemi (31 Temmuz-30 Ekim 1912): *Alemdar* (yirmi iki gün), *Takvimli Gazete* (on iki gün), *Alemdar* (otuz dört gün), *Teşrih* (beş gün), *Alemdar* (altı gün).

Kâmil Paşa Hükûmeti Dönemi (30 Ekim 1912-23 Ocak 1913): *Teşrih* (altı gün), *Alemdar* (on dört gün), *Teşrih* (yedi gün), *Alemdar* (dört gün), *Teşrih* (dört gün), *Âlemdar* (iki gün), *Takvimli Gazete* (altı gün), *Alemdar* (dokuz gün), *Âlemdar* (bir gün), *Alem* (dokuz gün), *Âlemdar* (yirmi gün).

Babîâli Baskını sonrası dokuz günlük zorunlu bir aradan sonra Mahmut Şevket Paşa Dönemi (23 Ocak-11 Haziran 1913): *Haberdar* (beş gün), *Alemdar* (yirmi dokuz gün), başka bir isim altında gazete çıkarmama şartıyla sekiz gün süren bir tatilden sonra yine *Alemdar* (elli dokuz gün) olarak sürer.

Görüldüğü üzere Gazi Ahmet Muhtar Paşa Dönemi'nde iki kez kapatılmış, Kâmil Paşa Dönemi'nde ise altı kez kapatılarak on bir kez isim değiştirmek zorunda kalmıştır. Beklenilenin aksine Babîâli Baskınından kısa bir süre sonra orijinal ismiyle yayımlanmasına izin verilmiş ve başka bir isim altında gazete çıkartmamak şartıyla dokuz gün süren bir yasak dönemi hariç, en uzun yayını Mahmut Şevket Paşa Dönemi'nde gerçekleştirebilmiştir. Tabii bunda kapatılmaya yol açabilecek herhangi bir yazı yazmaya cesaret edememenin rolü vardır. Serinin iki yüz elli dört nüsha süren yayını içerisinde yirmi üçü *Âlemdar* haliyle olmak üzere iki yüz gün ile yine en çok kullanılan isim, *Alemdar*'dır. Ardından yirmi iki gün/nüsha ile *Teşrih* gelir fakat bu isimle üst üste en fazla yedi gün yayın yapabilmıştır.

Meşrutiyet Dönemi'nde gazetelerin sık sık kapatılması ve yeni bir isim altında yayını sürdürmesi alışılmış bir durumdur. Nitekim *Alemdar* da bir anlamda bu isim değiştirmelerin meşhur ettiği bir gazetedir. Gazete kapatmaya imkân sağlayan husus ise 31 Mart Vak'ası sonrası ilân edilen sıkıyönetimdir. İdare-i Örfiye Kararnamesinin

⁴¹⁰ Bk. Ek-15: Müstakil Alemdar Serisinin İlk Dönemindeki (1912-1913) Gazeteler ve Yayın Tarihleri.

6. maddesi; “tahdiş-i ezhanı mucib neşriyatta bulunan gazeteleri derhal tatil etmeğe ve her türlü cemiyetleri men etmeğe mezundur” hükmü içermektedir.⁴¹¹ Yetkileri İdare-i Örfiye Kararnamesi ile belirlenen mülkî amire paralel askerî yönetim, aslında Gazi Ahmet Muhtar Paşa iktidarının hemen başında Meclis-i Vükelâ kararıyla İstanbul ve civarı için kaldırılmıştır.⁴¹² Fakat bu durum uzun sürmez. Önce süreli ardından süresiz olarak tekrar yürürlüğe konulacaktır.⁴¹³ Bu yönetim şekli, gazeteler üzerinde baskının hemen hemen hiç kalkmamasına yol açtığı gibi basın hürriyetini de sekteye uğratmaktadır.⁴¹⁴

Serideki diğer gazetelerin imtiyaz hakkına gelince, *Alemdar*’ın farklı olarak ilk müracaat ettiği isim; *Takvimli Gazete*’dir.⁴¹⁵ Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Süleyman Şevket’tir. *Takvimli Gazete*’nin imtiyazının bilinen bu ilk kullanımından yaklaşık bir yıl önce alınmış olması⁴¹⁶ ve *Yeni Gazete* serisinde 1911’de yaklaşık bir ay kullanılması,⁴¹⁷ bu imtiyazın *Alemdar* serisi için alınmış bir gazete olmadığını gösterir. İlkinde on iki gün kullanılan bu isim, bir kez de 9 Aralık 1912’den itibaren altı günlüğüne kullanılacaktır.

Gazetenin ikinci kez kapatılmasında kullanılan isim ise *Teşrih*’tir. Refi Cevat’ın ayrılmasından bir süre sonra yayınına son verdiği ve *Alemdar*’a katıldığı bilinen *Teşrih*’in imtiyazı, ilk kez 21 Ekim 1912’den itibaren kullanılmaya başlanır.

⁴¹¹ Gazel, *Lütfi Fikri’nin Tanzimat’ı*, s. 33, 159. dipnot.

⁴¹² BOA, MV, 227/163, B.T. 7 Şaban 1330, (M.22.07.1912).

⁴¹³ Kaldırılmasından on beş gün sonra Ramazan Bayramının sonuna kadar yani yaklaşık bir buçuk aylık bir süre için tekrar konulur; BOA, İ..MMS, 153/1330 Ş-04, B.T. 22 Şaban 1330, M. 06.08.1912. Sürenin bitiminden bu kez üç günlüğüne tekrar konulur; BOA, İ..MMS.,154/1330 L-09, B.T. 5 Şevval 1330, M.17.09.1912. Bu sürenin bitiminden de on yedi gün sonra İstanbul ve Rumeli Vilayetleriyle Çatalca Sancağı dahilinde yine İdare-i Örfiye ilân edilir; BOA, İ..MMS, 154/1330 L-04, B.T. 25 Şevval 1330, M.07.10.1912.

⁴¹⁴ “İdare-i Örfiyeli Meşrutiyet, askerî bir Meşrutiyet olmuştur. ...Muhalefetin kontrol edilmesinde, hürriyetlerin kısıtlanmasında etkin bir araç olarak kullanılmıştır.”; Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C.1, s. 346-348. Tunaya burada, Gazi Ahmet Muhtar Paşa döneminde yaklaşık üç ay kadar sıkıyönetimin kaldırıldığından bahseder ki yanlıştır.

⁴¹⁵ *Alemdar*’ın M.02.09.1912’de yayımlanan nüshasından dolayı kapatılması üzerine yayına ara verilmeden M.03.09.1912’de kullanılmıştır; *Takvimli Gazete*, 21 Ağustos 1328, S. 128-23.

⁴¹⁶ Gazetenin imtiyazı 3 Ağustos 1327’de (M.16 Ağustos 1911) alınmıştır; Ahmet Ali Gazel-Şaban Ortak, “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S. 1 (2006), Erzurum 2006, s. 252. Bu eserde, *Alemdar*’ın imtiyaz tarihi –muhtemelen sehven– 28 Haziran 1326 olarak yanlış verilmiştir; aynı eser, s. 231.

⁴¹⁷ *Yeni Gazete*’nin sahibi ve başyazarı Abdullah Zühtü’dür; Duman, *Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, s. 804; Selahattin Öztürk vd., *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul 2006, s. 431,432.

Kapatılmaların yoğunlaştığı dönemde *Teşrih*'e Kasım'da iki, Aralık'ta bir olmak üzere dört kez müracaat edilecektir. Önceki bölümde ayrı bir gazete olarak ele alınan *Teşrih*'in imtiyazının, 1912 seçimleri sırasında, sık sık gazete kapatılan bir dönemde, mesul müdürlüğü de uhdesinde olmak üzere Hüseyin Avni Bey tarafından alındığı⁴¹⁸ görülür. *Takvimli Gazete*'nin kullanımından sonraki üst üste dört kapanmada *Teşrih* kullanılıp bir daha hiç kullanılmamış olması, *Teşrih*'in imtiyaz sahibi Hüseyin Avni'nin 6 Aralık 1912'teki son kullanımla *Alemdar*'dan ayrılmış olabileceğini düşündürür. Bu arada *Teşrih* kapatılmadan hemen önce, 5 Aralık'ta Ahmet Kadri'nin mesul müdürlüğünde yeni bir imtiyaz alınmıştır: *Âlemdar* [عالمدار].⁴¹⁹ İlk bakışta *Alemdar*'dan [علمدار] herhangi bir farkı görülmeyen bu isimde, bir kalem oyunu ile (ع) 'dan sonra (ل) konulmuş, böylece yeni bir kelime ile farklı bir imtiyaz alınabilmiştir. Günlük kullanımda ve sözlükte yeri olmayan *Âlemdar*; cihan-dünya, cemaat, halk gibi anlamları olan “âlem”e,⁴²⁰ sahip-malik anlamındaki⁴²¹ “dar” ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Böylece *Teşrih*'in kapatılmasıyla Ahmet Kadri'nin mesul müdür olduğu *Âlemdar*'a geçilir.⁴²² Fakat iki gün yayımlanabilen *Âlemdar*'ı bu kez *Takvimli Gazete* izler. 15 Aralık'ta tekrar Refi Cevat'ın mesul müdür olduğu *Alemdar*'a dönülür. Bunu, 23 Aralık 1912'deki nüshasından dolayı tatil edilmesi üzerine bir günlüğüne *Âlemdar* ve ertesi gün de *Alem* takip eder.

Babiâli Baskını öncesinde, Kâmil Paşa Dönemi'nde, 24 Aralık 1912'de son kez kapatılan *Alemdar*, bu kez *Alem* ismiyle yayınına sürdürür. *Alem*'in mesul müdürü Baha Tevfik'tir.⁴²³ Dokuz gün sonra *Âlemdar*'a izin verildiği için baskına kadar bu haliyle devam eder.

⁴¹⁸ Gazel-Ortak, “İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, s. 253. İmtiyaz, 26 Şubat 1327'de (M. 11.3.1912) alınmıştır.

⁴¹⁹ “Meşrutiyetin İlanından Beri Türkiye'de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, s. 3561.

⁴²⁰ Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, s. 22.

⁴²¹ Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, s. 97.

⁴²² Bu durum, *Alemdar*'ın manşetine intişarından beri sadece Müdür-i Umur olarak adı geçen Ahmet Kadri'nin adı Müdür-i Mesul, Refi Cevat'ın ise Müdür-i Umur olduğu şeklinde yansır; *Alemdar*, 24 Teşrinisani 1328, S. 225-115, s. 1. Bu arada Müdür-i Umur'un kim olduğunun ilgili mevzuat açısından herhangi bir önemi olmadığı belirtilmelidir.

⁴²³ *Alem*, 12-20 Kânunuevvel 1328, S. 243-133 – 251-141, s. 1. Hâlbuki 1908 sonrasında alınmış imtiyazlar listesinde Baha Tevfik'e tescil edilmiş bir *Alem* imtiyazı yoktur. Ancak Gazel ve Ortak'ın aynı harflerle yazıldığı için (علم) “İlim” olarak yazmayı tercih ettiği R.10 Şubat 1328 tarihli Hüseyin Avni Bey üzerine, bir de 31 Kânunuevvel 1334 tarihli Ahmet Kadri'nin üzerine alınmış imtiyazlar vardır; Gazel-Ortak, “İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, s. 242; “Meşrutiyetin İlanından Beri Türkiye'de Neşrolunmuş Gazete ve

Babîli Baskını sonrası, daha önce bahsedildiği üzere dokuz günlük zorunlu bir aradan sonra ancak *Haberdar* ile yayına devam edilir. *Haberdar*'ın hem imtiyaz sahibi hem de mesul müdürü yine Süleyman Şevket'tir. İmtiyazın, yayından bir gün önce alınmış olması,⁴²⁴ henüz hem *Alemdar*'a hem de *Âlemdar*'a hükûmetin müsaade etmediğini gösterir. Nihayet, *Haberdar*'ın zararsız denilebilecek beş günlük yayınından sonra, baskının ikinci haftasında tekrar yayımlanmaya başlayan *Alemdar*, sürecin sonuna kadar bu isimde kalacaktır.

Alemdar'ın 12 Mayıs'taki son sayısından üç gün sonra, 15 Mayıs 1913'ten itibaren, yüz dört gün/nüsha sürecektir *Azim* adında bir gazete yayımlanmaya başlar.⁴²⁵ Gazete koleksiyonlarında *Alemdar*'a eklenen bu gazetenin *Alemdar* serisinin bir parçası, dolayısıyla devamı olduğu varsayılmıştır. Nitekim Refi Cevat'ın *Alemdar*'da tefrika ettiği *Abbase* adındaki roman, bu gazete de yayımlanmaya devam etmiş hatta bir süre daha mütercimi olarak Refi Cevat'ın imzasını taşımıştır. *Azim* de *Alemdar* Matbaasında basılmaktadır ve idare adresi dahil sayfa yapısı, sütun sayısı, haber sunumunda kullanılan ana başlıklar *Alemdar*'la aynıdır. Muhtemelen *Alemdar* önce kapatılmış ve matbaası *Azim*'e hizmet vermeye başlamıştır. *Azim*'in ilk sayısı da koleksiyonlarda olmadığı için gazetenin ne şekilde bir dönüşüm olduğuna dair bilgi bulunamamıştır. Yalnız *Nasreddin Hoca* mahlâsıyla yayımlanan “Efsane-i Eyyam” başlıklı köşede *Alemdar*'ın kapanışının, “bir gazete ile bir nazır arasındaki suitefehhümden” olduğu şeklinde bir açıklamayla gazetenin 500 Osmanlı Lirası teminat akçesi ödendikten sonra yayımlanabildiği bilgisi vardır.⁴²⁶ Diğer taraftan *Azim*'in, Mahmut Şevket Paşa Suikastı sonrasında Refi Cevat ve Ahmet Kadri'nin tutuklanıp sürgüne gönderilmesine rağmen yayımlanmaya devam ettiği görülecektir.

Mecmualar”, s. 3561. Fakat Hüseyin Avni Bey'e tescil edilen *Alem*'in imtiyaz tarihi milâdî olarak 1913'ün 23 Şubat'ına tekabül etmektedir ki bu tarih, mevzubahis *Alem*'den iki ay sonradır. Ahmet Kadri üzerine alınan *Alem* de *Alemdar*'ın ikinci yayım döneminde kullanılacaktır. *Alem* adıyla Yakovalızade Arif tarafından 1909'da 12 sayı çıkarılan haftalık mizah dergisi bilinmektedir; *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, C.1, s. 8. Muhtemelen bu *Alem*'in imtiyaz hakkı Baha Tevfik'e devredilmiştir.

⁴²⁴ Gazel-Ortak, “*İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)*”, s. 240.

⁴²⁵ *Azim*'in yayımı için ilmühaberi, yayımlayan ve başyazarlığını yayımlayan sahibi Abdurrahman Adil Bey tarafından, mesul müdürlüğü de uhdesinde olmak üzere 15 Mayıs 1913'te verilmiştir; “*Meşrutiyetin İlânından Beri Türkiye'de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar*”, s. 3561. Bir süre sonra mesul müdürünün Emin Lami' olarak değiştiği görülecektir; *Azim*, 20 Mayıs 1329, S. 18, s. 4.

⁴²⁶ *Azim*, 4 Mayıs 1329, S. 2, s. 1.

Yine *Azim*'in, *Alemdar*'ın numarasını devam ettirmediği, sayısının 1'den başladığı görülür. Dolayısıyla *Alemdar*'ın, kapatılma üzerine muhtemelen teminat akçesi yatırma güçlüğü nedeniyle *Azim* imtiyazı altında yayın yapacak Abdurrahman Adil Bey'e⁴²⁷ hizmet verdiği düşünülmektedir. Refi Cevat'ın gazeteyle alâkasının tamamıyla kesilmediği de görülür. Refi Cevat da hatıratında, Mahmut Şevket Paşa Suikastı'nı, gazetede yazdığından bahsetmektedir.⁴²⁸ Bu nedenle ismi, yönetimi sahibi değişik bu yeni gazetede, Refi Cevat'ın bir süre daha kadroya dahil olduğu düşünülmektedir.

2.1.2. Gazetenin Yönetimi

Alemdar'ın imtiyaz sahibi Refi Cevat olmakla birlikte gazeteyi Ahmet Kadri ile birlikte çıkarır. Ahmet Kadri ismi, ilk sayıdan itibaren isim klişesinin solunda "Müdür-i Umur" olarak gösterilir. İlk gün klişenin sağında başyazarının Tokat eski mebusu Mustafa Sabri olduğu belirtilir.⁴²⁹ Fakat ikinci gün, "Sahib-i İmtiyaz ve Müdür-i Mesul Refi Cevat" ibaresi, sermuharrir ibaresinin yerini alır⁴³⁰ ve gazete *Alemdar* ismiyle yayımlandığı sürece bu kısımda bir daha başyazar belirtilmez. Refi Cevat, resmî olarak da gazetenin yönetimini üstlenmektedir.

Şehrah serisinde çıkan *Meslek*'in mesul müdürü olan Ahmet Kadri ile Refi Cevat'ın arkadaşlığı, muhabirlik günlerinden beri devam etmektedir. Pehlivan Kadri namıyla bilinen Ahmet Kadri, aslen Kayseri'nin Develi Nahiyesi'nde Deli Bayraktar namıyla maruf bir aileye mensup Şalcı Güzeli Şerif Efendi'nin oğlu ve Halit Fahri'nin dayısıdır.⁴³¹ Birgen'in hatıralarına göre Pehlivan Kadri; "Günün birinde, sırf edepsizlik yüzünden mahalle halkından, galiba komşularından birini" vurmuş, on

⁴²⁷ Abdurrahman Adil İren, (1868-1942); Gündüz Artan, "Soyadı Kullanmayan veya Soyadı Değişen Yazarların Soyadını Bulma Kılavuzu", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, C.3, S. 3, 1989, s. 137; <http://tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/download/1101/2201>, Erişim Tarihi: 02.10.2012.

⁴²⁸ "... Fazla ehemmiyet vermek, vaziyeti müşkülleştireceği gibi çok ehemmiyetsiz kabul etmek de olmayacaktı. Alelâde bir vukuat gibi yazdık bıraktık."; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 10.

⁴²⁹ *Alemdar*, 30 Temmuz 1328, S. 1-110, s. 1.

⁴³⁰ *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S. 2-111, s. 1.

⁴³¹ Metin Kayahan Özgül, *Halit Fahri Ozansoy*, Ankara 1986, s. 9. Babasının adı, sürgün olarak gönderildikleri Çorum'da iken affa uygun olmadıklarını belirten bir listede Yusuf olarak geçmektedir; BOA, DH.EUM.1.Şb., 5/37, B.T. 9 Cemaziyelevvel 1335 (M.03.03.1917).

sene hapse mahkûm olmuştur. Fakat Meşrutiyet gelip aff-ı umumî ilân edilince hapisten çıkar ve mahallede ilk İttihat ve Terakki muhalifi olur.⁴³²

Meşrutiyet Dönemi'nde gazetecilikle uğraşmaya başlayan Pehlivan Kadri, Türkçe gazetelerin şöhret yapmış önde gelen muhabirlerinden biri olur.⁴³³ Refi Cevat gibi muhalif bir çevrenin içinde yer alan Pehlivan Kadri, kendisi de *Alemdar* çalışanlarından biri olan Halit Fahri'nin belirttiğine göre: gazetede yazı yazmamaktadır. Gazeteye sadece paraca yardımcıdır. Pehlivan diye anılması, güçlü kuvvetli oluşundandır. Horoz döğüşürme merakı meşhurdur. Politikacılığı da Refi Cevat'ın yanında sadece Hürriyet ve İtilâf Fırkasından olmaktan ibarettir. Aslında bir halı-kilim ticarethanesi sahibidir.⁴³⁴ Fakat gazeteciliğe gönül verir, *Alemdar*'ı da Refi Cevat ile birlikte çıkarırlar.⁴³⁵ Ortaklıkları *Alemdar*'ın her iki yayın döneminde de devam edecektir.

Gazetenin yayın politikasını belirleyen ise ne Refi Cevat ne Pehlivan Kadri'dir. İlk yayın süreci boyunca çeşitli yazarların yanı sıra sık başyazar değiştirilmiş ve "gazetemizin tercüman-ı mesleği başmakalesidir" açıklamasına⁴³⁶ gerek duyulmuştur. Tabii ki başyazar seçiminde gazete sahiplerinin belirleyici unsur olduğu varsayılır. Ancak Refi Cevat'ın *Alemdar*'da, *Şehrah*'taki gibi bir saha görevi üstlenmediği, ikilinin gazetenin çoğunlukla malî işleriyle ilgilendiği düşünülmektedir. Zira yazı işleri müdürlüğünü de Hüseyin Avni,⁴³⁷ Baha Tevfik⁴³⁸

⁴³² "Tam manasıyla ipten kazıktan kurtulmuş bir sabıkalı idi. Kendisini çocukluğundan tanırım, bizim mahallede oturur, bedesten tüccarlarından iyi bir adamın kötü bir oğlu idi. İşi gücü güreşmek hevesi olduğu için adına Pehlivan Kadri demişlerdi. Mahallede herkes bundan bizar olmuş idi. Kadri demek, bizim mahallede edepsizliğin timsali demektir."; Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene*, C.1, s. 516.

⁴³³ Münir Süleyman Çapanoğlu, "Kartvizitlerden İlhamlar", *Güvercin*, Kasım 1972, S. 58-76, s. 8.

⁴³⁴ "Bu yüzden [Alemdar uğruna] Cevahir Bedestenindeki ara sıra uğradığı dolap denen dükkânçesinden az halı ve seccadeyi satıp savmamıştı. Hem ne değerli halı ve seccadeler! Sırf, kendi zevkinde, gazetecilik aşkına..."; Halit Fahri Ozansoy, "Alemdar ve Bab-ı Âli Baskını", *Tercüman*, 29.11.1966, S. 1844, s. 2; Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, s.274. Halit Fahri'nin anlatımından çıkan sonuca göre bu yıllarda babası vefat etmiş, bedestendeki dükkân Pehlivan Kadri'ye miras kalmış olmalıdır.

⁴³⁵ Çapanoğlu, "Kartvizitlerden İlhamlar", s. 8.

⁴³⁶ *Alem*, 16 Kânunuevvel 1328, S. 247-137, s. 1.

⁴³⁷ Ölümünde "Osmanlı kitabesinde nihir" olarak vasıflandırdığı Refi Cevat'ı, 1911'de (1912 olmalı) *Alemdar*'ı çıkarırken tanıdığını belirten Burhan Felek, "Gazetenin nesi olduğunu pek hatırlamıyorum. Ama Yazı İşlerini Hüseyin Avni isminde bir zat yapardı. ... Yazılarımı Hüseyin Bey'e verirdim. Para aldığımı hatırlamıyorum. Refi' Cevat o zaman güzel bir delikanlı idi." ifadesini kullanır; Burhan Felek, "Refi' Cevat Ulunay", 6.11.1968 tarihli *Cumhuriyet*'ten naklen; Yücebaş, *Ulunay*, s. 77. Hüseyin Avni, sonradan 1912'de *Alemdar*'a katıldığı görülen *Teşrih*'in imtiyaz sahibi idi.

ve Mehmet Tayyar⁴³⁹ gibi farklı şahısların yaptığı görülmektedir. Görünüşe göre Refi Cevat'taki gazetecilik aşkı, bu süreçte işin patronluk yönüyle sınırlı kalmıştır. İmzalı yazılarının hemen hemen yok derecesinde olması da bu görüşü destekler niteliktedir.

2.1.3. Şekil ve İçeriği

Refi Cevat'ın *Şehrah*'taki görevinde gazeteye, temiz ve beğenilir bir çehre getirdiği bilinmektedir. *Alemdar*'ı kendi nam ve hesabına çıkarmayı başaran Refi Cevat, Tepedelenlioğlu'nun deyimiyle *Alemdar*'da da zengin içerikli, doyurucu ve bıkmadan okunan bir gazete sunarak “devrine göre bir şaheser” meydana getirir.⁴⁴⁰ *Alemdar*, bir akşam gazetesidir. Bu nedenle sabah yayımlanan gazetelere göre haberleri, bir gece önce ulaştırma avantajı vardır. Bu özelliğine bir de diğer akşam gazetelerinden önce yayımlanma⁴⁴¹ eklenince tirajı etkileyecektir. Haber malzemesi olarak da dönemin siyasî yoğunluğu, Arnavutluk'taki karışıklıklar, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın belirlediği sıcak olaylar gazetenin kamuoyunca takip edilmesini sağlar.

2.1.3.a. Manşet Bilgileri

Alemdar'ın süreç içerisinde manşet takdimi aynı kalmıştır. Gazetenin ismi, manşeti ortalayan büyükçe bir klişe ile verilir. Manşetin üstündeki satırda, sağda sayı bilgisi yer alır. Devamında günün hicrî tarihi, ortada gün ismi, solda ise rumî ve miladi tarih yer alır. Klişenin sağında sadece ilk gün yer alan “Sermuharriri: Tokat Mebus-ı Sabıkı Mustafa Sabri” ibaresinin yerini, süreç sonuna kadar imtiyaz sahibi ve mesul müdürü bilgisi alacaktır. Bunun altında idare adresi ve “Umur-u idare ve abone ve ilânat-ı cedideye müteallik vesair muamelat için idarehaneye müracaat olunur. Evrak ve mekatib idare namına gönderilir” notu mevcuttur. 29 Ağustos 1912'den itibaren bu hususta idarehanede Hakkı Bey'e müracaat olunması gerektiği

⁴³⁸ Ulunay, “Terlikçi Salih Efendi”, *Milliyet*, 9.5.1964, S. 5007, s. 3. Baha Tevfik'in, seride kullanılan *Teşrih*'in sona ermesinden, dolayısıyla aşağıda açıklanacağı üzere Hüseyin Avni'nin ayrılmasından sonra sık sık başmakale de gazetede Babiâli Baskını'na kadar yazı işleri müdürlüğünü de deruhte ettiği düşünülmektedir.

⁴³⁹ Çapanoğlu, “Kartvizitlerden İlhamlar”, s. 8; Refi Cevat, “Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu”, *Alemdar*, 5 Şubat 1335, S. 53-1363, s. 1. Makalede, 1913'teki Taklib-i Hükümet meselesi sırasında yazı işleri müdürlüğü yaptığı bahsedilmektedir. Mehmet Tayyar Bey'in görevi, Baha Tevfik'in yazı kadrosunda bulunmadığı, Babiâli Baskını sonrası dönemde olmalıdır.

⁴⁴⁰ Tepedelenlioğlu, “Refi' Cevad Ulunay İçin”, s. 3.

⁴⁴¹ İlk günlerde makine arızasından dolayı bir müddet geç –alaturka saatle 01.30'ta, alafranga saatle takriben 22.00'ye tekbül etmektedir– yayımlanmasından dolayı özür beyan edilerek “*Gazetemizin diğer bütün akşam gazetelerinden evvel neşrine çalışacağız.*” açıklaması yapılır; *Alemdar*, 1 Ağustos 1328, S. 3-112, s. 1.

belirtilir. Gazetenin “mahal-i idare”si ise “İstanbul’da Babıâli Caddesi’nde Mesai Matbaasında daire-i mahsusadır”.⁴⁴² Gazetenin adresi, 28 Ekim 1912’den itibaren aynı caddede “Donanma Cemiyeti ittisalindeki matbaa-i mahsusa” şeklinde değişecektir.⁴⁴³ Manşette, klişenin solunda müdür-i umur, abone şeraiti ve “Millet-i İslâmiye ve Devlet-i Osmaniye menafiine hadim asar ve makalât maaliftihar neşrolunur. Derc olunmayan evrak iade olunmaz” bilgisi verilir. Manşetin alt satırında ortada, “Özü sözü doğru siyasî akşamları neşolunur Osmanlı gazetesidir” sloganı yer alır. Sloganın her iki yanında nüshasının 10 para olduğu büyük puntolu rakamlarla belirtilir. Abone olma şartları; posta ücreti ile beraber seneliği mecdî 20 kuruş hesabıyla 95, altı aylığı 50, üç aylığı 30 kuruştur. Memalik-i ecnebiye için 40 frank, altı aylığı 22 franktır.⁴⁴⁴ Gazetenin ücreti ve abonelik bedeli, süreç boyunca aynı kalmıştır.

Gazetenin telefonu ve herhangi bir özel telgraf adresi yoktur. Haberler, çoğunlukla şehiriçi muhabirleri vasıtasıyla bazen de karşı gazeteleri denilen Beyoğlu ve Galata’da yayımlanan yabancı dildeki gazetelerden alınmaktadır. Dış haberlerde ise Abdülhamid Dönemi’nden intikal eden genel usul sürdürülmekte olup mütercimler vasıtasıyla yurt dışı gazetelerden Türkiye’yi ilgilendirmeyen dış politikaya ait başyazılar tercüme edilerek makale olarak sunulmaktadır.⁴⁴⁵

2.1.3.b. Numara Sistemi

Alemdar’ın *Şehrah* serisinde yayımladığı son nüshasının numarası 109-209 idi ve buradaki ilk rakam gazetenin *Alemdar* adıyla yayımlandığı nüsha adedini göstermekteydi. Bunun içindir ki bu serideki ilk nüshada 1-110 şeklinde yine ikili bir numara sistemi kullanılarak *Alemdar*’ın 110. kez yayımlandığı işaret edilirken yeni seri de 1’den başlayarak ilerler.⁴⁴⁶ *Şehrah*’taki sisteme göre gazete farklı bir isme geçtikçe ilk numaranın tekrar 1’den başlaması, ikinci numaranın kaldığı yerden devam etmesi gerekmektedir. Fakat bu numara sistemi *Alemdar*’da, her isim altında

⁴⁴² *Alemdar*, 16 Ağustos 1328, S. 18-126, s. 1.

⁴⁴³ *Alemdar*, 15 Teşrinievvel 1328, S. 76-141, s. 1. Bu değişiklik ile ilgili herhangi bir bilgi veya açıklama bulunamamıştır.

⁴⁴⁴ *Alemdar*, 30 Temmuz 1328, S. 1-110, s. 1. Bu hesap ile yıllık bazda 5 kuruş kadar bir posta ücreti ilave olunmaktadır.

⁴⁴⁵ Sevig, "İkinci Meşrutiyette Basın", s. 4.

⁴⁴⁶ *Alemdar*, 30 Temmuz 1328, S. 1-110, s. 1.

iki numaranında düzenli ilerlemesi şeklinde uygulanır. İlk numara, kullanıldığı sürece hatasız bir şekilde düzenli ilerlemiştir. İkinci numarada ise 29 Ağustos 1912’de mükerrer sayı ile başlayan bir hata, bu rakamın bazen iki, bazen de üç haftada bir ilerlemesi şeklinde sürer. Öyleki 22 Kasım’a gelindiğinde 100-209 olması gereken numara, 100-165’tir.⁴⁴⁷ Bu durum, 23 Kasım 1912’deki nüshada düzeltilmeye çalışılır. Bu kez de her iki rakam arasında olması gereken 109 sayılık fark, yanlışlıkla 110’a çıkarılarak 101-211 şeklinde verilir.⁴⁴⁸ Bu tarihten sonra başka herhangi bir hata yapılmaz. 21 Mart 1913’ten itibaren ikili sistemden vazgeçilerek yalnızca ikinci numara kullanılmaya başlanır.⁴⁴⁹ Böylece iki yüz elli dört günlük süreç sonunda 254-363 numaralı olması gereken nüsha, Kasım’daki yanlış düzeltme ve sonrasında tekli rakam kullanımı nedeniyle “Numero 364” şeklinde sonlanır.⁴⁵⁰

Gazete nüshalarının tarihlerinde de zaman zaman hata yapılmıştır. 24 Eylül 1912 tarihli sayı, mükerreren 11 Şevval 1330 olarak tarihlenirken aynı gün rumî tarih gün atlayarak 12 Eylül 1328 olarak verilir.⁴⁵¹ 30 Eylül 1912 tarihli nüshada 29 Eylül tarihi mükerreren kullanılmıştır. 2 Ekim’den itibaren üst üste birkaç gün rumî ve miladî tarihlerde karışıklık yaşanmıştır. 2 Ekim tarihli nüshanın rumî tarihi 19 Eylül olması gereken 21, 3 Ekim tarihli nüshanın rumî tarihi 20 Eylül olması gerekirken 22, 5 Ekim tarihli nüshanın miladî tarihi 4 Teşrinievvel, rumî tarihi 22 Eylül olması gerekirken 21 olarak basılmıştır. Yine 6 Ekim tarihli nüshanın miladî tarihi mükerreren 4 Teşrinievvel olarak görülür.

2.1.3.c. Tirajı

Gazetenin tirajıyla ilgili resmî bir veri veya kaynak bulunmamaktadır. Balkan İttifakı’nın anlaşılıp savaşın patlak üzere olduğu Ekim ayında yapılan tarih hataları ise gazetenin tirajının bu günlerde arttığını, bazı günlerde ikinci kez basılmaya gerek duyulduğunu gösterir. Gazete koleksiyonlardaki mevcut nüshalardan anlaşılabilirdiği kadarıyla *Alemdar*, feshedilen Meclis-i Mebusan için

⁴⁴⁷ *Teşrih*, 9 Teşrinievvel 1328, S. 100-165, s. 1.

⁴⁴⁸ *Teşrih*, 10 Teşrinievvel 1328, S. 101-211, s. 1.

⁴⁴⁹ *Alemdar*, 8 Mart 1329, S. 312, s. 1.

⁴⁵⁰ *Alemdar*, 12 Mayıs 1329, S. 364, s. 1.

⁴⁵¹ *Alemdar*, 11 Eylül 1328, S. 42-137, s. 1. Dipnotlarda bu tarz yanlışlıklarda, olması gereken tarih verilmekte, sayıdaki hatalarda ise rakamlar, olduğu gibi yer almaktadır.

seçim kararının alındığı 15 Eylül 1912’de,⁴⁵² Balkan Devletleri ile bir harp ihtimalinin belirdiği 1 Ekim 1912’de,⁴⁵³ harp ilânı isteyen Darülfünun talebelerinin Babîâli önünde nümayiş yaptığı 7 Ekim 1912’de⁴⁵⁴ ve Londra Konferansı’nda sunulan önerilerin tartışıldığı 11 Ocak 1913’te⁴⁵⁵ ikinci kez tab edilmiştir. Bu tablarn nedeni, haberin önemi nedeniyle yaşanan satış patlaması olarak görünse de geç vakitte öğrenilmesi dolasıyla yapılan yeni bir baskı olma ihtimali yüksektir.

5 Aralık 1912 tarihli nüshada, gazetenin sık kapatılmasıyla ilgili Sadrazam Kâmil Paşa’ya hitaben yazdığı başmakalede Baha Tevfik, bir gazete kapatmanın 15-20 bin kadar bir okuyucu kitlesini gücendirmek demek olduğu şeklinde bir ifade kullanır.⁴⁵⁶ Buradan Balkan Harbi’nin sıcak günlerinde *Alemdar*’ın satışının, bu rakamlara ulaştığı anlaşılmaktadır. İkinci tab yapılacak kadar satışın arttığı düşünülen bir dönemde bu rakamlar telaffuz edilmişse tirajın ulaşabildiği üst sınır da bu kadar olsa gerektir.

2.1.3.d. Sayfa ve İçerikleri

Gazete, 58 x 41 cm ebadında ve dört sayfadır. Her sayfa beş sütuna bölünmüştür. İlk sayı, *Teşrih*’te kullanılan pembe kâğıtla çıkar.⁴⁵⁷ Refi Cevat, ertesi gün bu durumun ellerindeki fazla kâğıttan kaynaklandığını, bugünden itibaren gözü yoran bu kâğıdın terk edilerek beyaz kâğıda geçildiğini özürle belirtir.⁴⁵⁸

İlk sayfada hemen ilk sütundan itibaren bir başmakale, ardından ikinci bazen üçüncü makale yer alır. Genelde “Şu’un-u Mühimme”, bazen de “Muharebeye Dair” –Trablusgarp Savaşı’nın devam ettiği günlerde–, “Son Haberler”, “Son Saat”, “Haricî Telgraflar” başlıkları altında verilen kısa haberler de çoğunlukla ilk iki sayfanın içeriğini teşkil eder. Bir de ilk aylarda hemen hemen tamamında şiirlere yer verilen çoğunlukla “Tezkiye-i Felek”, bazen de “Şiir-i Hamaset” başlıklı, zaman zaman yayımlanan bir bölüm vardır.

⁴⁵² *Takvimli Gazete*, 2 Eylül 1328, S. 33-128, 2. tab, s. 1.

⁴⁵³ *Alemdar*, 18 Eylül 1328, S. 62-138, 2. tab, s. 1.

⁴⁵⁴ *Alemdar*, 24 Eylül 1328, S. 68-138, 2. tab, s. 1.

⁴⁵⁵ *Álemdar*, 29 Kânunuevvel 1328, S150-260, s. 1.

⁴⁵⁶ *Teşrih*, 22 Teşrinisani 1328, S. 113-223, s. 1.

⁴⁵⁷ Bk. Ek-14: Müstakil *Alemdar*’ın (1912-1913) İlk Nüshası.

⁴⁵⁸ *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S. 2-111, s. 1.

İkinci sayfada, “Hadisat-ı Mühimme” ve “Meclis-i Vükelâ” üst başlıklarının kullanıldığı dahilî haberler, bazen her günkü olaylar anlamında bir “Şüun-u Ruzmerre” bölümü yer alır. Üçüncü sayfalar daha çok dış haberlere ayrılır. “Gazete Hülasaları” yine bu son iki sayfada zaman zaman sütun doldurmak için başvuru olan bir bölümdür. İkinci veya üçüncü sayfadaki sütunların sayfanın yaklaşık dörtte birini teşkil edecek şekilde alt kısmı, varsa devam eden tefrikaya ayrılır. Gündemin yoğun olduğu günlerde tefrika yayımlanmayıp gün atlatılır.

Dördüncü sayfalar ilân-reklam ağırlıklıdır. Reklamlar, aynı bilgi ve tanıtımları içerir şekilde sürekli. Giyim mağazası, terzi, matbaa, doktor ve zührevî hastalıklara yönelik ilaç reklamları yoğunluktadır. Gazetecilik tabiriyle sayfalar bağlanmadan yani baskı öncesi ulaşan son haberler, ilk sayfadan gönderme ile yine bu sayfaya sıkıştırılır. Sayfanın sol altında düzenli olarak matbaa bilgisine yer verilir.

Alemdar'da, haber ve makalelerde kullanılan kaligrafik başlıklar, zaman zaman yayımlanan fotoğraf,⁴⁵⁹ siyasî içerikli karikatür⁴⁶⁰ ve Balkan Savaşı sırasında yayımlanan harita⁴⁶¹ gibi unsurlarla görselliğin artırılmasına çalışılmıştır.

2.1.3.e. Yayın Kadrosu

Dönemin Osmanlı basını için bir gazetenin en önemli özelliği, ilk sütundan itibaren yer verilen başyazılarıdır. Öyle ki ard arda yayımlanan makeleler, güncel haberlerin, çoğunlukla ikinci sayfaya sarkmasına yol açar. Dolayısıyla dönem gazetelerinde başyazar başta olmak üzere yazar kadrosunun, gazetenin tirajı üzerinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılır. Bu nedenle kadronun, kalemi kuvvetli veya meşhur siyasîlerden seçilmesine dikkat edilir.

Alemdar'ın, “tercüman-ı mesleği” olan başyazılarını, sadece ilk gün manşette belirtilen “Sermuharriri” ifadesine istinaden imzasız da olsa birkaç gün Mustafa

⁴⁵⁹ Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın üç sütun genişliğindeki büyükçe bir fotoğrafı; *Teşrih*, 20 Teşrinievvel 1328, S. 81-146, s. 1.

⁴⁶⁰ Misal olarak çizeri belirlenemeyen “Bir darbeye iki düşman birden” alt yazılı, kılıcını bir Arnavut isyancısına kaldırırken arkasındaki İttihatçının başını kesen bir Osmanlı -muhtemelen Halaskâr-subayını temsil eden karikatür; *Alemdar*, 2 Ağustos 1328, S. 3-113, s. 1.

⁴⁶¹ “Balkan hükümetlerinin Fransa'ya, Fransa'nın Devlet-i Âli'ye nispeten cesameti” alt yazısıyla verilen harita; *Alemdar*, 25 Teşrinievvel 1328, S. 86-151, s. 1.

Sabri tarafından yazıldığı varsayılır.⁴⁶² İlk günlerinde Hürriyet ve İtilaf'ın etkili isimlerinden Rıza Nur⁴⁶³ ve Rıza Tevfik'ten⁴⁶⁴ başyazı takviyesi alan gazetede, Ağustos sonundan itibaren *Ebul Muzaffer*⁴⁶⁵ ve *Münzevi*⁴⁶⁶ mahlasları görülmeye başlar. 1912 Eylül'ü boyunca çoğunlukla imzasız yayımlanan başyazıların ve *Esrar* imzasıyla yazılan şiirlerin, okuyucuların merakı üzerine, *Sadâ-yı Millet* ve *Siyaset* gazeteleri eski başyazarı Mehmet Fazıl Reşit tarafından yazıldığı açıklanır.⁴⁶⁷

Ekim ayında, Balkan Savaşı'nın patlak verdiği ve ilk saldırıların olduğu günlerde, başmakaleler “Kavl-i Muhkem” üstbaşlığıyla *Alemdar* imzalı yayımlanmaya başlanır. Savaş taraftarı bu yazılar, savaşın üç hafta içerisinde Osmanlı Devleti aleyhine dönmesi üzerine son bulur. Baş köşede bu kez “Makale-i Esasiye” üst başlığıyla Baha Tevfik⁴⁶⁸ yer alır. Babîâli Baskını'na kadar sürecek olan bu dönemde çoğunlukla ilk sayfada, A/E?.N.[.ç.] imzası ve *Ebu'l- Muzaffer* mahlasına da sıklıkla rastlanır.

1 Aralık'tan itibaren “Mizan Muharriri” takdimiyle Mehmet Murad Bey, zaman zaman yazı gönderir. İç politikanın kısa bir süre hareketlendiği bu günlerde bazen Kemal Mithat, tek örnekle Nasuh Efendizade Ömer Hayri Efendi ve nadiren imzası görülen Pertev Tevfik de bir kez başyazı mevkiinde görülecektir. Bu arada ilk sayfada “Gazetemizin tercüman-ı mesleği, başmakalesidir. İkinci üçüncü makaleler

⁴⁶² Mustafa Sabri'nin imzalı tek makalesi ikinci gün, “Tokat Mebus-ı Sabıkı” sıfatıyla yayımlanmıştır; Mustafa Sabri, “Ders-i İbret”, *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S. 2-111, s. 1.

⁴⁶³ Rıza Nur, “Erkan-ı İttihat Ne Yapıyor?”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1328, S. 3-113, s. 1.

⁴⁶⁴ Rıza Tevfik, “Propagandacılık”, *Alemdar*, 11 Ağustos 1328, S. 13-122, s. 1.

⁴⁶⁵ İlk makalesi 28 Ağustos'ta birinci sayfanın sonlarında görülen *Ebul Muzaffer*, ertesi günden itibaren başyazar mevkiine geçer. Bazen E.M. [م.ا.] şeklinde kısaca baş harfleri kullanılan mahlasın, o günden itibaren künyede “*Umur-u idare ve abone ve ilânât-ı cedideye müteallik ve sair muamelat için idarehane'deki Hakkı Bey'e müracaat olunur.*” şeklinde ismi belirtilen şahsa ait olması muhtemeldir. Aynı gün gazetenin makale ve haber bölüm başlıklarında iri, kaligrafik bir punto kullanılmaya başlanmıştır.

⁴⁶⁶ *Münzevi* mahlası, *Ebul Muzaffer*'le aynı dönemde farklı günlerde kullanılmıştır. Bu nedenle aynı şahsın kullandığı ikinci bir mahlas olduğu düşünülmektedir.

⁴⁶⁷ *Alemdar*, 30 Eylül 1328, S. 61-138, s. 1. Literatürde sadece "Son İzah Münasebetiyle Sabahattin Bey Efendi'ye Açık Mektup" adlı bir eserine rastlanan şahıs ile ilgili biyografik bilgi bulunmamaktadır. Yalnız BOA kataloglarında adının indekslendiği bir belgeye göre babasının adı Kadri Bey'dir; BOA, DH.MUİ. 47-1/39, B.T.15 Zilhicce 1327 (M. 28.12.1909).

⁴⁶⁸ Seride, mesul müdürlüğü uhdesinde olan *Alem* gazetesiyle katkıda bulunacak olan Baha Tevfik, B.T.[ب.ت.], kısaltmasını kullanmakta ve gazetenin Yazı İşleri Müdürlüğü yapmaktadır; Ulunay, “Terlikçi Salih Efendi”, s. 3.

sahiplerine ait olup mesuliyet-i maneviyeleri de muharrirlerine raci'dir"⁴⁶⁹ şeklindeki bir açıklama yapılır. Dolayısıyla gazete, Aralık ayında başyazar olarak yer verdiği Baha Tevfik, Kemal Mithat ve Mizancı Murad Bey'in fikrinde olduğunu fakat diğer görüşlere de açık olduğunu ifade etmiş olur.

Babiâli Baskını sonrasında *Alemdar*, dokuz günlük bir aradan sonra *Haberdar* ismi ve "Samimi Bir Hasbihal" başlıklı bir başyazıyla⁴⁷⁰ basın hayatına devam eder. Artık başyazarlar imzasızdır. Ancak "Niçin Muhalefet Etmiyoruz?",⁴⁷¹ "Mecburî Bir izah"⁴⁷² gibi gazeteye taalluk eden konularda yazılan başyazarlar *Alemdar* imzalıdır. *Alemdar*'ın ilk yayın sürecinde Refî Cevat imzasını taşıyan tek başyazarı⁴⁷³ da bu dönemde yayımlanır.

Nisan ayında beş başyazıyla *Adli* mahlâsını kullanan yeni bir başyazar, hukukî konular da ihtiva eden yazılarıyla kadroya dahil olur.⁴⁷⁴ *Azim*'e dönüşmeden önceki son iki sayıda da görülen son bu mahlasın, gazetenin Refî Cevat'tan sonraki sahibi, Abdurrahman Adil Bey'e ait olduğu aşikârdır. *Adli*'nin yanısıra aynı günlerde *** simgesini kullanan bir başyazar⁴⁷⁵ daha ortaya çıkar. Bu iki kalem erbabı, *Azim*'de de yazılarını sürdüreceklerdir. Bazen ilk bazen iç sayfalarda yayımlanan "Kirpi Diyor ki" köşesinde Refik Halit'in meşhur *Kirpi* mahlâslı hicivlerine; Nazım, Hüseyin Kâmi, M. Bahaeddin, *Serazat*, muhtemelen [.ç./] imzasının da sahibi Ahmet Mithat,

⁴⁶⁹ *Alem*, 16 Kânunuevvel 1328, S. 137-247, s. 1. Böyle bir açıklama yapmaya muhtemelen bir gün yine ilk sayfada yer alan ikinci makale neden olmuştur, Eşref, "Anadolu Islahatı Nasıl Olmalı?", *Alem*, 15 Kânunuevvel 1328, S. 136-246, s. 1-2.

⁴⁷⁰ *Haberdar*, "Samimi Bir Hasbihal", *Haberdar*, 19 Kânunusani 1328, S. 162-272, s. 1.

⁴⁷¹ *Alemdar*, "Niçin Muhalefet Etmiyoruz?", *Alemdar*, 27 Kânunusani 1328, S. 170-280, s. 1.

⁴⁷² *Alemdar*, "Mecburî Bir İzah", *Alemdar*, 2 Mart 1329, S. 196-306, s. 1.

⁴⁷³ Refî Cevat, "Bir Silsile-i Şetuma Karşı", *Alemdar*, 9 Şubat 1328, S. 183-293, s. 1.

⁴⁷⁴ İlk yazısı; *Adli*, "Mesai-i Teşriîye", *Alemdar*, 25 Mart 1329, S. 305, s. 1.

⁴⁷⁵ Özellikle *Alemdar*'ın ikinci yayın sürecinde sıklıkla görülecek olan bu işareti kimin kullandığı tespit edilememiştir. 1919'daki bir makalede geçen "bu kanaatimiz taşrada köyler ve köylüler arasında geçen on beş senelik hayat-ı idariyenin mahsulüdü" şeklindeki ifade, yazarın isminin belli olmasını istemeyen bir bürokrat veya en azından devlet memuru olduğunu gösterir; ***, "Çare-i Halas", *Alemdar*, 8 Mayıs 1335, S. 136-1446, s. 1.

Bu tarz simgeler, 1910'ların başında *İkdam*'da ve 1917'de *Yeni Mecmua*'da da görüldüğü için farklı şahıslar tarafından kullanılan genel bir işaret olduğu düşünülmektedir; ***, "Mebusan ve Mukadderat-ı Millet", *Yeni İkdam*, 29 Kânunuevvel 1326, S. 293, s. 1, ***, "Bir İki Söz", *İktiham*, 14 Temmuz 1328, S. 152, s. 1; ***, "Harp Edebiyatı", 9 Ağustos 1333 tarihli *Yeni Mecmua*'dan naklen; Özgül, *Halit Fahri Ozansoy*, s. 55. *İkdam*'da M.***, Ş.***, *** ve **, *Alemdar*'da da 1918 sonrası * ve ** gibi türevleri kullanılacaktır.

Kıbrıslı Şevket ve [ح.ف.] imzasının sahibi Halit Fahri'nin⁴⁷⁶ isim, mahlâs ve kısaltmalarına rastlanılmaktadır. *Behram Molla*, Ahmet Fuat, S.K. [س.ق.], Müfit Ratip, Hüseyin F., Fuat Şükrü, Vasfi, Basri, Halil Nehar, Halide Nusret, Doktor Ferit Niyazi, Eşref, Sivas Mebus-ı Sabıkı Ahmet Şükrü imza ve mahlasları ise birer kez yer bulmuştur.

İlk sayfada 21 Ağustos 1912'den itibaren düzenli olarak gündeme dair olaylara, tarihten kıssalarla veya hikâyelerle göndermelerin yapıldığı “Efsane-i Eyyam” başlıklı köşe yayımlanmıştır. Günün masalları anlamına gelen bölümde, başlangıçta imza yerine “*Tarih bir tekerrürden ibarettir*” ifadesi kullanılır. Bir süre imzasız yayımlanan bölümde, 5 Kasım 1912'den itibaren *Nasreddin Hoca* mahlası kullanılır. Bu mahlasın Ahmet Refik'e ait olduğu⁴⁷⁷ bilinmektedir.

İlk aylarda yayımlanan “Tezkiye-i Felek” ve “Şiir-i Hamaset” başlıklı şiir bölümünde ise *Dehri*,⁴⁷⁸ Hüseyin Kâmi,⁴⁷⁹ daha sonra Mustafa Fazıl Reşit'e ait olduğu açıklanan *Esrar* ve kime ait oldukları tespit edilemeyen *Yıldırım*, *Demir Melek* mahlasları kullanılmıştır.

Alemdar'da süreç içerisinde zaman zaman tefrika da görülür. İlk olarak “Manastır Seyahati” başlığı ve “Cemiyetin Foyası” alt başlığıyla İttihat ve Terakki mensubu bir şahsın, Selânik ve Manastır seyahati notlarına yer verilir.⁴⁸⁰

7 Ocak 1913'ten itibaren Jules Michelet'in Fransız İhtilâl-i Kebiri isimli eseri⁴⁸¹ tefrika olarak tercüme edilmeye başlanır.⁴⁸² Refi Cevat tercümeyle bir süre

⁴⁷⁶ Kısaltmanın Halit Fahri tarafından kullanıldığına dair; Özgül, *Halit Fahri Ozansoy*, s. 12, Ulunay, “Terlikçi Salih Efendi”, s. 3.

⁴⁷⁷ <http://www.kultur.gov.tr/EN-37113/ahmet-refik-altinay.html>, Erişim Tarihi:10.2.2013. Ahmet Refik Altınay (1880-1937); Meşrutiyet öncesinde *İrtika*, *Malumat*, *Hazine-i Fünun*, *Mecmua-i Ebuzziya* gibi dergilerde *Tercüman-ı Hakikat* ve *Millet* gazetelerinde başyazarlık yaptı. Meşrutiyet'in ilanından sonra *İkdam*, *Peyam* ve *Millet* gibi gazetelerde yazılarını yayımladı. Özellikle *İkdam*'da “müverrih” olarak benzer şekilde günlük yazılar kaleme almıştır; Oğuz Aydoğan, *Ahmet Refik Altınay, Hayatı ve Sanat Tarihi Çalışmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens.), İstanbul, 2006, s. 5-24.

⁴⁷⁸ “Tezkiye-i Felek”, *Dehri*, *Alemdar*, 6 Ağustos 1328, S. 8-117, s. 1.

⁴⁷⁹ *Teşrih*, 10 Teşrinievvel 1328, S. 71-138, s. 1.

⁴⁸⁰ “Manastır Seyahati-1-23”, *Alemdar*, 2-27 Ağustos 1328, S. 4-113, s. 3.

⁴⁸¹ Eserin orijinal ismi; *L'Histoire de la Révolution Française*'tir; Hamdi Varoğlu tarafından *Fransız İhtilali Tarihi* adıyla 1957'de MEB yayınlarından 7 cilt olarak Türkçe yayımlanmıştır; <http://mksun.mkutup.gov.tr>, Erişim Tarihi: 27.03.2013.

⁴⁸² *Alemdar*, 25 Kânunuevvel 1328, S. 146-256, s. 3.

kendisinin üstlendiğini, daha sonra yetişemediği gerekçesiyle gazetede muhabir olarak çalışan Ahmet Kadri'nin hemşirezadesi Halit Fahri'ye devrettiğini belirtmektedir.⁴⁸³ Ara sıra üçüncü sayfada yayımlanan tefrika, tamamlanmadan 1 Mayıs'ta 69 numarası ile sona erer.

Babîali Baskını sonrası dönemde ise başlangıçta İbrahim Fehim tarafından tercüme edilen *Abbase* isimli bir roman vardır.⁴⁸⁴ 24. sayıdan sonra iki gün yayımlanmayan tefrikanın, 1 Nisan 1913'teki mükerrer verilen 24. sayısından itibaren mütercimi, Refi Cevat'tır.⁴⁸⁵ Gazete *Azim*'e dönüştükten sonra da tefrikada Refi Cevat imzası yer alır. Refi Cevat'ın Mahmut Şevket Paşa Suikastı sonrasında tutuklanmasıyla bir iki gün daha yayımlanabilen tefrika, tamamlanmadan sona erer.

Alemdar'ın idarî kadrosunda ise Emin Lami' sekreterlik, Rıza Efendi ise idare müdürlüğü görevinde bulunmaktadır.⁴⁸⁶ Balkan Savaşı'nın ilk günlerinde cephe haberlerinin günü gününe aktarılması için değişik illere gönderilen Ertuğrul Şaban, İsmail Şeyda, İsmail ve Mehmet Cemil isimli muhabirlerin de kadroda yer aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁸⁷ Bunların yanı sıra ileriki yıllarda basın alanında önemli bir referans olarak görülen Münir Süleyman (Çapanoğlu) da bu süreçte uzun süre *Alemdar*'da çalıştığını belirtmektedir.⁴⁸⁸

Refi Cevat'ın ise gazeteye yazı anlamında katkısı sınırlıdır. İlk günkü sunuş yazısından başka Refi Cevat adının yer aldığı tek bir başmakale vardır. O da Babîali Baskını sonrası dönemde, Fransa'da bir edebiyat fakültesi müdürünün, Balkanlar hakkındaki bir konferansı sırasında Türklüğe karşı aşağılamalarla dolu ve Balkan milletlerinin mücadelesini öven ifadelerine karşı bir cevap niteliğindedir.⁴⁸⁹ İç

⁴⁸³ Ulunay, "Terlikçi Salih Efendi", s. 3; Özgül, *Halit Fahri Ozansoy*, s. 12; Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, s. 74.

⁴⁸⁴ *Alemdar*, 12 Şubat 1328, S. 186-296, s. 1. "*Harun Reşid'in Hemşiresi*" üst başlıklı *Abbase*'nin müellifi; Corci Zeydan, mütercimi, ilk 24 tefrikada Edebiyat Muallimi İbrahim Fehim'dir. 6. sayıda mükerrer sayı verilen tefrikadaki numara hatası, 20 Mart 1913 tarihli nüshada düzeltilir.

⁴⁸⁵ *Alemdar*, 19 Mart 1328, S. 323, s. 1.

⁴⁸⁶ Refi Cevat, "Eski ve Yeni Yazarlara Dair", adı belirtilmeyen bir kaynaktan alıntı; Yücebaş, *Ulunay*, s. 123.

⁴⁸⁷ *Alemdar*, 2 Teşrinievvel 1328, S. 63-138, s. 1, *Teşrih*, 11 Teşrinievvel 1328, S. 72-138, s. 1

⁴⁸⁸ Alpman, *Portreler*, İstanbul 1972, s. 55-56. Münir Süleyman, Refi Cevat'ın ilk patronu olduğunu belirtir; M. Süleyman Çapanoğlu, "Unuturlar Seni' Münasebetiyle: Refi Cevat Ulunay'a Açık Mektup", *Türk Sesi*, 14 Ocak 1956, S. ?, s. ?.

⁴⁸⁹ Refi Cevat, "Bir Silsile-i Şetuma Karşı", *Alemdar*, 22 Şubat 1328, S. 183-293, s. 1.

sayfalarda birkaç kez imzalı yazısına rastlanır. Bunlardan ilki, sürecin hemen başında, İttihat ve Terakki Dönemi valilerini eleştiren bir yazıdır.⁴⁹⁰ Ardından birkaç gündür tehdit mektupları aldığını, sokakta kindar nazarlarla karşılaştığını belirttiği, biraz da ne şartlarda yayın yaptığını gösterircesine “kelle koltukta” gibi ifadelerin kullanıldığı İttihatçılara yönelik bir meydan okuma yazısı gelir.⁴⁹¹ İki kez de reji meselesi hakkında yazı kaleme almıştır. Bunların dışında haber sunumunda herhangi bir katkısının olduğu düşünülmemektedir.

Alemdar gazetesinin Refi Cevat sayesinde farklı bir karakter ve üsluba büründüğü anlaşılmaktadır. Dönem basınına yönelik bir tahlilde bu tür basın çalışanların ortalama eğitim düzeyinin yüksekliğinin getirdiği olumlu sonuçların Cumhuriyet Türkiye'si basınının çekirdeğini oluşturduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Yine aynı çalışmada *Alemdar*'ın, gazetelerin düşüncelerinde ve siyasal görüşlerindeki tutarlılık açısından, dönemin diğer muhalif gazeteleri ile birlikte daha tutarlı olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır. *Tanin*, *Sabah*, *Yeni Gazete*, *İkdam* ve *Tanzimat*'la karşılaştırıldığında *Alemdar*'ın roman ve makalede 1., fıkrada 3., haberlerde 3., başyazıda 4. ve reklamlarda 5. olduğu görülmektedir. Reklamdaki geri sıra, muhalefet gazetelerinin ortak özelliğidir. İç politika haber ve yorumlarında da *İkdam* ile birlikte *Alemdar* yine öndedir.⁴⁹²

⁴⁹⁰ Refi Cevat, “İttihat Valileri”, *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S. 2-111, 2-3.

⁴⁹¹ Refi Cevat, “Fedailere”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1328, S. 4-113, s. 3.

⁴⁹² “The Development of Modern Turkey as Measured by Its Press” adlı Columbia Üniversitesi tarafından yayımlanmış bir doktora tezinden naklen; Tefik Çavdar, “II. Meşrutiyet Basını Üzerine Bazı Tesbitler”, *Bilim ve Sanat*, S. 50, Şubat 1985, 46-47.

2.2. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Dönemi

Sopalı seçimlerin cereyan ettiği ve Meclis-i Mebusan'ın II. devresinin toplandığı dönemin sadrazamı Said Paşa, Halâskaran Olayı üzerine istifa etmiştir.

İstifanın gerekçesini bilen Padişah V. Mehmet Reşat da durumun hassasiyetine binaen Şeyhülislamlık makamı Abdülhamit Dönemi'nin meşhur Şeyhülislami Cemalettin Efendi'nin uhdesinde olmak üzere hükûmeti kurma görevini, Ahmet Muhtar Paşa'ya vermiştir. Paşa, kabinesine oğlu ile birlikte eski Sadrazam Kâmil Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa Dönemi'nin üç nazırını dahil eder. Kâmil Paşa Dönemi'nin Bahriye Nazırı Gabriel Noradonkyan Efendi Hariciye'ye getirilmiş, Hüseyin Hilmi Paşa Dönemi'nin Maliye ve Dahiliye Nazırları Ziya ve Ferit Paşalar yine aynı görevleri almışlardır. Kâmil Paşa da Şûra-yı Devlet azası sıfatıyla kabineye dahildir. Trablusgarp Savaşı ve hizipleşmenin kötü örneklerinin sergilendiği, 1912 seçimleri döneminin Said ve İbrahim Hakkı Paşa kabinelerinden ya da bir başka bakış açısıyla Talât ve Cavit Beylerin yer aldığı kabinelerden kimseye yer verilmemiştir. Kabine, İttihat ve Terakki muhalifi, alternatif bir koalisyon görünümündedir. Bir Hürriyet ve İtilaf kabinesi olduğu söylenemeyeceği gibi fırkaya mensup olmuş hiçbir nazır da yoktur. Yine de getirdiği hürriyet havasından ve İttihat ve Terakki'nin yerini almasından dolayı Hürriyet ve İtilafçı çizgiden süzülen *Alemdarca* desteklenecektir.

İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarları döneminde adını duyuran *Alemdar*, *Şehrah*'tan bağımsız bir sürece Büyük Kabine Dönemi'nde başlayabilmiştir. Gazetenin tercüman-ı mesleğinin, başyazarı olduğu belirtildiğine göre bu dönemde, Refi Cevat'ın gazetenin yayın politikasına katkısı oldukça sınırlıdır. İmzası kullanılmamış da olsa gazetenin sahibi olarak başyazılarda beyan edilen fikirlerin, haberlerin veriliş tarzının ve yorumların Refi Cevat'ın da benimsediği görüşler olduğunu kabul etmek gerekir.

Alemdar'ı artık bir iktidar gazetesi olarak görmek gerekir. Nitekim, İttihat ve Terakki iktidarda değildir. Bu dönemde *Alemdar*, İttihat ve Terakki'nin bir daha iktidara gelmemesine çalışan ve onun halefi olan hükûmetin devamından yana bir politika izleyecektir.

2.2.1. İttihat ve Terakki ile Mücadele

Sunuş yazısı ve tek örnek dışında başyazarlık üstlenmeyen Refi Cevat ancak ilk günlerde, silahşör bir tavrıyla 1912 seçimlerinde taraf tutan, memuriyet karşılığında seçimlere müdahale eden İttihat ve Terakki Dönemi valilerini hedef alan bir yazı kaleme alır. Yazıda, bu valilerin hükûmetçe görevden alınıp yargılanmasını istemektedir.⁴⁹³ Bundan iki gün sonra, bazı tehdit mektupları aldığını ve sokaklarda kendisine kindar bakışlarla, garip davranışlarla karşılaştığını belirterek İttihatçılara meydan okumaktadır.⁴⁹⁴ Gerçekte ne Refi Cevat'ın öldürülmek istendiği ne yeni muhalefetin buna fazlasıyla karşılık vereceği vardır. Bu tür ifşaatların ancak dikkat çekmek, satışı artırmak amacına dönük olduğu düşünülebilir. Skandal havasıyla verilen haberler de aynı izlenimi verir.⁴⁹⁵

Haber, yorum ve makalelerde en çok dikkat çeken husus, İttihatçılık tenkididir. Hükûmete yönelik eleştiriler de ancak bu hassasiyetten ileri gelecektir. Örneğin İttihat ve Terakki ve hükûmet arasında Selânik'te görüşmeler olduğu, hükûmet adına Adliye Nazırı Hilmi ve İttihat ve Terakki adına Refet Bey'in görüşüp bazı memurların azlinden vazgeçecekleri söylentisi karşısında derhal tekzip istenir.⁴⁹⁶ Tam anlamıyla iktidar olmamalarına rağmen Hürriyet ve İtilafçı çizgiyi temsilen eski muhalefetin zaman zaman dile getirdikleri İttihat ve Terakki Dönemi icraatlarına karşı ceza istekleri, hükûmet üyeleri arasında anlaşmazlıklara yol açar.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Yazı, Dâhiliye Nazırının valileri değiştirmekte gevşek davranıp baskılar sonucu istifa ettiği gün yayımlanmıştır; Refi Cevat, "İttihat Valileri", *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S. 2-111, s. 2-3.

⁴⁹⁴ "Abdülhamid'i istihlaf eden İttihat ve Terakki Cemiyetinin rezailini bütün millete anlatmak üzere meydan-ı mücahedeye atıldığımız zaman kelimizi zaten koltuğumuzun altına almıştık. Binaenaleyh Hasan Fehmi'yi, Samim'i, Zeki'yi vuran kanlı ellere tekrar sesleniyorum. Biz Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmadığımız cihetle böyle blöflere kulak asmıyoruz. Sizin elinizde iktidar varken korkmadığımız gibi şimdi bir tüy kadar ehemmiyetiniz olmadığı bir zamanda korkmayacağımız pek tabiidir. Sizi alenen ihtar ediyorum. Böyle bir harekette siz korkunuz. Çünkü bizden bir ölürse, sizden bin ölür!"; Refi Cevat, "Fedailere", *Alemdar*, 2 Ağustos 1328, S. 4-113, s. 3.

⁴⁹⁵ Örnek olarak Zeki Bey'in katillerini savunan Avukat Sadettin'in kasabasına gitmek için vezneden (İttihat ve Terakki) para aldığı belgesini yayımlaması verilebilir; *Alemdar*, 7 Ağustos 1328, S. 9-118, s. 1. (B.T. 5 Temmuz 1328).

⁴⁹⁶ *Alemdar*, 5 Ağustos 1328, S. 7-116, s. 1. Konunun takipçisi olan gazete, zaman zaman isteğini tekrarlayacaktır; "Acz mi? İhmâl mi?", *Alemdar*, 9 Eylül 1328, S. 40-131, s. 1. Bir memurun evrak çalıp Tanin'e vermesi üzerine, "Meclis-i Hass-ı Vükelâdan Evrak Odalarına kadar İttihat ve Terakki'nin casusları olup ... bunlar İttihat ve Terakki şirket-i inhisariyesine namuslarını satmış adamlar..."; "Casuslar Alayı", *Alemdar*, 15 Eylül 1328, S. 46-137, s. 1.

⁴⁹⁷ Adliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa ile yeni Dâhiliye Nazırı Mehmet Şerif Bey arasındaki valiler meselesindeki anlaşmazlık sonucu Dâhiliye Nazırı istifa eder; *Alemdar*, 6 Ağustos 1328, S. 8-117, s. 1.

İttihat ve Terakki'nin yayın organı olarak görülen *Tanin*,⁴⁹⁸ *Alemdar*'ın siyasi ve ticarî rakibi olmuştur. İttihat ve Terakki'ye halef olan hükûmete ve Hürriyet ve İtilâf'a yönelik eleştirilere yer vermesi,⁴⁹⁹ *Tanin*'in hedef seçilmesini haklı kılar. İlk ağız kavgası sonunda her iki gazete de hükûmet tarafından süresiz tatil edilir.⁵⁰⁰ Bir ayı bile doldurmadan gerçekleşen bu ilk tatilin nedeni, Divan-ı Harb-i Örfî tarafından "şahsiyyat ile iştilal" gösterilmiştir.⁵⁰¹ Aslında saldırının boyutu hükûmete kadar uzanmış, son başmakalede Bahriye Nazırı hedef alınmıştır.⁵⁰² Kapatma cezası karşısında yine farklı adlarla intişar geleneğini sürdüren *Alemdar*, "şirket-i inhisariye" denilen İttihat ve Terakki ile uğraşıldığı ve uğraşılmaya devam edileceğini belirtir. İttihatçıların tekrar iktidara gelmesinin "vatanı inkıza mahkûm etmek" olacağını, bunu engellemek için çalışılacağını ilân eder.⁵⁰³ Nitekim yeri geldikçe *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit⁵⁰⁴ ve bazı İttihatçılar, başmakalelerin⁵⁰⁵ ve Refî Cevat'ın hedefi olmuştur.⁵⁰⁶ Bu arada Bahriye Nazırı'nın İttihatçı olup olmadığı tartışılır.⁵⁰⁷ Paşa'nın da bir İttihat ve Terakki fedaisi olduğunu işaret edilen satırlara yer verilir.⁵⁰⁸

⁴⁹⁸ Aksini iddia eden *Tanin*'in Manastır ve Arnavutluk'ta çıkan olaylara İttihat ve Terakki gözüyle baktığı hakkında bk. "Tanin'in Matemi", *Alemdar*, 15 Ağustos 1328, S. 17-126, s. 1.

⁴⁹⁹ Hürriyet ve İtilâf'a "alçak" dediği için Hüseyin Cahit'e yönelik bir yazı; İmzasız, "Emanet-i Tüccar", *Alemdar*, 16 Ağustos 1328, S. 18-126, s. 1. *İkdam*'da yayımlanan *Alemdar*'ın *Şehirah* ve sahipleriyle bir alâkasının olmadığını belirten bir haberi tasdik eden ve Hürriyet ve İtilâf ile de irtibatlarının olmadığı şeklindeki açıklama da aynı sayfada yer alacaktır; bk. aynı yer.

⁵⁰⁰ *İkdam*, 22 Ağustos 1328, S. 5582, s. 3. Hüseyin Cahit, Divan-ı Harb-i Örfî tarafından bir ay hapis cezası alacaktır. Hatıratında bunda gizli dernek ve örgütlerin etkili olduğunu ileri sürer. Bu arada *Tanin* de *Cenin*, *Senin*, *Renin*, *Hak* gibi isimlerle yayınına devam eder; Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, İstanbul 2000, s. 239-240.

⁵⁰¹ *Takvimli Gazete*, 21 Ağustos 1328, S. 23-128, s. 1.

⁵⁰² "Divan-ı Aliye sevki şiddetle talep edilen Said Paşa kabinesine memur Mahmut Muhtar Paşa'nın Bahriye gibi İttihat ve Terakki'nin donanmaya karşı gördüğü hasarı irae edecek bir nezarette bulunması ... acı olmasa da millete karşı gayzâver bir tehlike halini alıyor."; "İttizar-ı Millî", *Alemdar*, 20 Ağustos 1328, S. 22-128, s. 1.

⁵⁰³ "Alemdar'ın Tatili", *Takvimli Gazete*, 22 Ağustos 1328, S. 24-128, s. 1.

⁵⁰⁴ Hükümlü olduğu sürede bile gazetesine yazı gönderdiği hakkında bk. Yalçın, *Siyasal Anılar*, s. 240, 243.

⁵⁰⁵ Sadece başmakalelere yansıyan iki örnek; İmzasız, "İttihat ve Terakki ve Mısır", *Takvimli Gazete*, 23 Ağustos 1328, S. 25-128, s. 1, İmzasız, "Tanin Ne Diyor", *Takvimli Gazete*, 28 Ağustos 1328, S. 30-128, s. 1.

⁵⁰⁶ Şehbenderzade Ahmet Hilmi ile Ahmet Agayef arasındaki bir kalem kavgası nedeniyle Ahmet Agayef aleyhine hakaretler içeren yazılar; Refî Cevat, "Efkârıumumiye Karşısında", *Takvimli Gazete*, 25 Ağustos 1328, S. 27-128, s. 3, Refî Cevat, "Kötü Dalkavuk", *Takvimli Gazete*, 27 Ağustos 1328, S. 29-128, s. 3.

⁵⁰⁷ Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar'ın leh ve aleyhindeki yazılar için bk. *Takvimli Gazete*, 24-25, 27 Ağustos 1328, S. 26, 27, 29 - 128, s. 1, İmzasız, "Enzar-ı Millî", *Alemdar*, 4 Eylül 1328, S. 35-130, s. 1.

⁵⁰⁸ "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Vesaik-i Namusundan Fedailer Listesi"; *Alemdar*, 4 Eylül 1328, S. 35-130, s. 1.

Alemdar'ın bu tavrının nedeni, İttihatçılara yönelik faaliyette bulunması için hükûmete baskı yapmaktır. İktidarın tekrar İttihat ve Terakki'ye kaptırılacağı endişesiyle hükûmete sürekli uyarılarda bulunulur.⁵⁰⁹ İttihat ve Terakki'nin 1909'da iktidarı elinden aldığı Kâmil Paşa'ya övgüler yağdırılır.⁵¹⁰ Seçim çalışmalarının hız kazandığı Eylül ayında sürmanşette on sekiz gün boyunca “*Vatandaşlar! İntihabatta İttihat ve Terakki'ye rey verirseniz vatan mahvolur*” uyarısı büyük puntolarla yayımlanır. Kamuoyunu yönlendirme çalışmaları, İstanbul'daki İttihat ve Terakki umumi kongresinin takibi ve kararlarının yorumlanması şeklinde devam eder. Kongrenin devam ettiği günlerde dönemin ilk açık Türkçü fırkası; Millî Meşrutiyet⁵¹¹ kurulur. İdeolojik bakımdan İttihat ve Terakki'nin rakibi olan fırka, İttihatçılar tarafından yeterli görülmediği gibi *Alemdar* tarafından da şüpheyle karşılanıp “*Maskeli İttihat ve Terakki*” ilân edilir.⁵¹² Bu arada İttihatçı gazeteleri boykot teklifinin kabul görüp desteklenmesi,⁵¹³ muhalefetin ticarî boyutuna örnek gösterilebilir.

Eylül'de günlerce listeler halinde İttihatçı simaların eski görevleri ve İttihat ve Terakki sayesinde geldikleri mevkiler yayımlanır.⁵¹⁴ Bunlar arasında Refi Cevat'ın “amcam” dediği Veled Çelebi'nin⁵¹⁵ de gösterilmesi dikkat çeker. *Alemdar* nezdinde eski muhalefet, İttihat ve Terakki'nin iktidar mevkiini kaybettiğinde hemfikirdir. Yalnız yeni kabine, bir Hürriyet ve İtilaf kabinesi değil, tarafsız bir teknokratlar kabinesi hüviyetindedir. Ancak hükûmete yönelik baskılar karşısında alınacak netice ile hem hükûmet hem de gazetenin gücü test edilmiş olmaktadır. Temelde ise iktidarın yeniden İttihat ve Terakki'nin eline geçeceği korkusu hakimdir. Diğer

⁵⁰⁹ Meclis-i Mebusan seçimlerinde hükûmetin dikkatli olması ve adil bir seçim yapılması istenir; İmzasız, “Suçlu Faziletler”, *Takvimli Gazete*, 22 Ağustos 1328, S. 24-128, s. 1, İmzasız, “Tanin'in Tenakuzları-2”, *Takvimli Gazete*, 21 Ağustos 1328, S. 23-128, s. 1.

⁵¹⁰ İmzasız, “Lekelemek İstedikleri Büyük Simalar”, *Takvimli Gazete*, 27 Ağustos 1328, S. 29-128, s. 1.

⁵¹¹ 5 Eylül 1912'de kurulan fırkanın yayın organı *İfham* gazetesidir. Ayrıntılı bilgiler için bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, s. 381-384.

⁵¹² “*İttihat ve Terakki istimidat için Türklüğü ileri sürerek halk nazarında bir gayret-i vatanperverane kazanmak istiyor.*”; İmzasız, “İttihat ve Terakki'nin Sahte Edaları-3”, *Alemdar*, 10 Eylül 1328, S. 41-136, s. 1. “*Millî Meşrutiyet Fırkası Meşrutiyet-i hakikiye ve ittihad-ı anasır aleyhindedir.*”; “İttihat ve Terakki'nin Sahte Edaları-4”, 11 Eylül 1328, S. 42-137, s. 1.

⁵¹³ *İkdam*'dan Şefik Esad Bey'in İttihat ve Terakki gazetelerini almayalım teklifine dair; “*Vatani Mahveden İttihat ve Terakki'ye Boykotaj*”, *Alemdar*, 7-10 Eylül 1328, S. 38-131 – 41-136, s. 1.

⁵¹⁴ “İttihat Hükûmeti Zamanında Silsile-i Mensubîn”, *Alemdar*, 10-17 Eylül 1328, S. 41-136 / 46-137, s. 1.

⁵¹⁵ “... *Veled Çelebi; sırası olmadığı halde Konya Çelebisi*”; “İttihat Hükûmeti Zamanında Silsile-i Mensubîn”, *Alemdar*, 12 Eylül 1328, S. 43-137, s. 1.

tarafından *Alemdar*'ın çoğunlukla gündemi belirleyen değil; *Tanin* başta olmak üzere, diğer gazetelerin ele aldığı konulara cevap yetiştiren bir mevkidedir.

2.2.2. Balkan Savaşı

Balkan Savaşı'na yol açan Bulgaristan'ın Makedonya'da ıslahat isteği⁵¹⁶ ve savaş belirtileri üzerine basında bir ateşkes ilân edilir.⁵¹⁷ Muhtemel bir savaşın sonuçlarına dair ilk tahminler, olumsuz ve gerçekçidir.⁵¹⁸ Fakat savaşın kaçınılmazlığı, kamuoyunun savaş lehinde yönlendirilmesini zorunlu kılar.⁵¹⁹ Bir taraftan da İttihatçıların çabasıyla talebeler, harp lehine miting ve gösteriler düzenlemeye başlar.⁵²⁰ Bu meyanda *Alemdar* idare ve yazı heyeti nezareti altında bir hükûmet-i hazıraya müzaheret mitingi düzenlenir. Mitinge uzun süre *Sabah*'ın başyazarlığını yapmış olan Diran Kelekyan, Hürriyet ve İtilafçılardan Gümülcineli İsmail, Rıza Nur, Ali Kemal gibi önemli muhalifler katılır.⁵²¹ Gazete, gösteriler sırasında İngiltere Sefareti'nin önünde alkış yapılmasını, takip ettiği İngiliz yanlısı dış politikayı ve İngiltere taraftarlığını sergilemek için fırsat olarak kullanır.⁵²²

Darülfünun öğrencilerinin harp taraftarı bir yürüyüşü, hükûmet aleyhine provakatif bir gösteri halini alır. Hükûmetin Berlin Muahedesinin 23. maddesini tatbik ederek Rumeli'ye siyasî muhtariyet vermeyi kabul ettiği şayiası⁵²³ üzerine Babiâli'ye yürüyen öğrencilerin yatıştırılması için önce Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar, olmayınca Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa beyanatta bulunur. Öğrenciler dağılırlar. Bu olayın muhalifler üzerinde meydana getirdiği korku, gazeteler

⁵¹⁶ *Alemdar*, 18 Eylül 1328, S. 49-167, s. 1.

⁵¹⁷ “*Vatandaşlar! Harp karşısındayız. Vatan tehlikede! İhtilafat-ı siyasiyede mütareke-i umumiye teklif ediyoruz. ... düşman kapıya geldi. Ey şanlı millet el ele ver. Bugün vatanda her ferd kardeşdir. ... ne İttihatçı ne İtilâfçı yalnız Osmanlılık vardır...*” Bu tür düşünceler arasında “*hatta Tanin'e verilen cevabın neşrinden feragat ediyoruz.*” kısmı, gazetenin yayım politikasını ve fedakârlığını (!) açıklar niteliktedir; “*Mütareke-i Efkâr*”, *Alemdar*, 19 Eylül 1328, S. 50-137, s. 1.

⁵¹⁸ “*Bulgaristan'ın düşüncesi doğru çıkarsa Rumeli'yi kaybederiz... Muvazene bulmak için teşkil edecek kongre, Anadolu'yu Rusya'ya, Arabistan'ı İngiltere'ye verir. Parçalanırız.*”; M.B. [م. ب.] “*Kavl-i Muhkem - Harp Çıkarsa*”, *Alemdar*, 19 Eylül 1328, S. 50-137, s. 1.

⁵¹⁹ İmzasız, “*Harbe! Harbe!*” *Alemdar*, 23 Eylül 1328, S. 54-137, s. 1, Mahir Sait, “*Islahattan Evvel Harp*”, 24 Eylül 1328, S. 55-137, s. 1.

⁵²⁰ Ömer Fatih Başkan, *İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918)*, (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. SBE), Kahramanmaraş 2019, s. 119.

⁵²¹ İmzasız, “*Dünkü Neş'eler*”, *Alemdar*, 22 Eylül 1328, S. 53-137, s. 1.

⁵²² İmzasız, “*Harbe! Harbe!*” *Alemdar*, 23 Eylül 1328, S. 54-137, s. 1.

⁵²³ “*Darülfünun Talebelerinin Bu Akşamki Nümayişleri*”, *Alemdar*, 24 Eylül 1328, S. 55-137 (İkinci Tab), s. 1. Aslında bu söylenenler, dedikodu değildir. Rusya ve Avusturya'nın arabuluculuk çalışmalarında teklif edilen Makedonya'daki ıslahat isteklerinin bir parçasıdır ve Osmanlı Devletince kabul görmüştür; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara 2003, s. 667.

arasındaki mütarekeden fikrinden vazgeçmeye neden olur.⁵²⁴ Bu olay üzerine yeniden idare-i örfiye ilân olunur.⁵²⁵

Ekim ile birlikte sıcak savaşın başlaması ve gelişen dış politika meseleleri, ister istemez uzun bir süre gündemi belirleyecek, basını millî meseleler üzerinde birleştirecektir. Kamuoyundaki harp taraftarlığını körükleyen *Alemdar*, 8 Ekim'den 26 Ekim 1912'ye kadar sürmanşette büyük puntolarla “*Osmanlılar Silah Başına!*” çağrısıyla çıkacaktır.⁵²⁶ İlk zamanki karamsarlık bir kenara bırakılarak sonuca dair umut verilmektedir. Cepheye gönderilen muhabirlerle ordunun Sofya'ya, Atina'ya, Belgrat'a girişi haberlerini ilk verme şerefi arzulanmaktadır.⁵²⁷ Bulgaristan'ın ultimatomundan, Osmanlı Devleti'nin harp ilânına kadar⁵²⁸ sergilenen hava hep aynı yöndedir. Savaşın ilk günlerinde ortaya çıkan toprak kayıpları, “fenn-i harp nokta-i nazarından elzem” şeklindeki resmi açıklamalarla verilmektedir.⁵²⁹ Aynı gün “*Osmanlılar Silah Başına*” sürmanşeti de son kez kullanılmaktadır. Ordunun başarısızlığı, harp boyunca gizlenmeye çalışılacak; durumun vehameti, cephe haberlerinin verildiği bölgelerin İstanbul'a yakınlığıyla anlaşılacaktır. Harbin kısa sürede Osmanlı aleyhine aldığı şekil karşısında, Büyük Kabine çekilmek zorunda kalır. İktidar, önceki kabinede Şûra-yı Devlet Reisi olan Kâmil Paşa'ya devredilir.

⁵²⁴ “Biz siyâsî hasımlarımızla akd-i mütareke eyledik. Hasımlarımız böyle hareket etmedi. Tanin, İttihat ve Terakki İmparatoru Talât Bey'in bir nutkunu ‘Ben Osmanlılığın tealisine mani olanları dâhilde ezdim. Şimdi hariçtekileri ezmek için nefer oluyorum’ diyordu. Bu cümle mütarekeyi temelinden yıkmak için kâfi idi. Sabrettik. Fakat cesaret alıp Darülfünun talebelerinin eline ‘Rumeli Balkan piçlerine terk olunacak! Muharebe olmayacak!’ gibi sözlerle işşadat ve tezviratta bulunarak bu genç ve ateşin fikirleri zehirlemişlerdir... Bu hissi besleyen adamlarda vatan duygusu var mıdır? ... İttihat ve Terakki yılanının başını ezmek lâzımdır.”; “Kariin-i Kirama”, *Alemdar*, 25 Eylül 1328, S. 56-137, s. 1; dahilde ve hariçte yapılan bu tür mitinglerle ilgili bilgiler için bk. Başkan, *İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918)*, s. 118-127.

⁵²⁵ İstanbul ve Rumeli Vilayetleriyle Çatalca Sancağı dahilinde İdare-i Örfiye ilân edilmiştir; BOA, İ..MMS, 154/1330 L-04, B.T. 25 Şevval 1330, M.07.10.1912.

⁵²⁶ R. 25 Eylül-13 Teşrinievvel 1328

⁵²⁷ *Alemdar*, 2 Teşrinievvel 1328, S. 63-138, s. 1.

⁵²⁸ *Alemdar*, 4 Teşrinievvel 1328, S. 65-138, s. 1.

⁵²⁹ “... bir mağlubiyet değil ancak bir tebdil-i mevki hareketinden ibaret. ... Kırkkilise'ye dâhil olan Bulgarlar derhal mağlup edilmiş. ... Edirne civarına kadar sokulmaya muvaffak olan düşmanlar çok telefat vererek geri çekilmiştir. ... Düşmanın Edirne'ye kadar gelmesine belki de müsaade edilecektir. Fakat bunu düşmanın bir muvaffakiyeti nazarıyla bakmaktan ziyade Ordu-yu Osmaniye'nin dürbinâne icra edilmiş bir manevrası nazarıyla bakmak daha muvaffak olur.”; *Alemdar*, 13 Teşrinievvel 1328, S. 74-138, s. 1.

2.3. Kâmil Paşa Dönemi

Muhalefetin İttihat ve Terakki karşısındaki en güçlü adayı ve umudu olan Kâmil Paşa'ya sadaretin devredildiğine dair hatt-ı hümayûn, 30 Ekim'de gazetede yayımlanır.⁵³⁰ Paşa'yı sadarete getiren etken, Balkan Savaşı'nın kötü gidişatıdır. Savaş, baba-oğul Muhtar paşaların başını yemiş fakat bir oldubitti savaş ve yenilgi karşısında asıl değişiklik beklenen Harbiye ve Hariciye Nazırlarına dokunulmamıştır. Nazım Paşa ve Gabriel Noradonkyan Efendi görevlerine devam etmektedirler. Kabinede kalan sadece bu ikisi de değildir. Makamını koruyan Şeyhülislam ile Ticaret ve Ziraat Nazırları dışında Ziya Paşa Evkaf-ı Hümayûn, Damat Mehmet Şerif Paşa Maarif Nezaretlerine görevlendirilerek kabinede kalmışlardır.

Kâmil Paşa, Avrupa Devletlerinin bilhassa İngiltere'nin desteğini kazanmak isteyen Osmanlı'nın son kozudur. İngiltere'nin desteğini kazanmak ihtiyaçtır ama bunun Kâmil Paşa'yı sadarete getirmekle mümkün olup olmayacağını zaman gösterecektir. *Alemdar*'ın Kâmil Paşa Hükûmetine bakış açısı da bu yöndendir. Gazetede, “İngiltere siyasetinin ehemmiyet ve fevaidini takdir etmemek, güneşi inkâr etmek kabilinden bir inat” olarak tanımlanırken Almanya siyaseti eleştirilir.⁵³¹ Savaşın ilk muhatabı olan hükûmet düştüğüne göre artık Ahmet Muhtar Paşa Dönemi için her türlü eleştiriye rahatça yer verilir. Eleştiriler de doğal olarak Balkan Savaşı merkezindedir. Bu hususta hayret edilen, öncelikle Balkan ittifakı, sonra da bu ittifaktan habersiz “kör gözlü diplomatlar”dır.⁵³²

Savaşın sonucuna dair umut, Romanya'nın Bulgaristan'a karşı savaşa dâhil olması ihtimâliyle devam ettirilmektedir.⁵³³ Yenilgi, kamuoyundan saklanıp moral seviyesi yükseltilmeye çalışılmakta, İstanbul için bir tehlikenin söz konusu olmadığı

⁵³⁰ “Suret-i Hatt-ı Hümayûn”, *Alemdar*, 17 Teşrinievvel 1328, S. 78-143, s. 1.

⁵³¹ “Berlin'de basılan haritalarda memalik-i Osmaniye üzerinde Almanya müstemlekatı yazacak kadar cür'et-i laubaliye gösteren Almanya'nın doğuda bir Hindistan'ı yok ki onun muhafazası için bize dest-i ittifak uzatmış olsun.”; İmzasız, “Kâmil Paşa Hazretleri ve İngiltere Siyaseti”, *Alemdar*, 17 Teşrinievvel 1328, S. 78-143, s. 1. Trablusgarp Harbi'nde Almanya'nın İtalyan tebaasını himaye etmesi de Alman siyaseti taraftarlarına ileri sürülen bir diğer mazerettir. Beş gün bu konuyu işleyen bir seri makale yayımlanır: İmzasız, “Siyaset-i Osmaniye - İngiltere Siyaseti”, *Teşrih*, 19-23 Teşrinievvel 1328, S. 80-145 – 84-149, s. 1. Fakat savaşta durum, lehte hiçbir değişiklik göstermeyecektir.

⁵³² İmzasız, “Bugünkü Tarihten Bir Sahife”, *Alemdar*, 18 Teşrinievvel 1328, S. 79-144, s. 1.

⁵³³ İmzasız, “Romen Muamması”, *Teşrih*, 20 Teşrinievvel 1328, S. 81-146, s. 1.

duyurulmaktadır.⁵³⁴ Kâmil Paşa'nın Fransa ve İngiltere'den arabuluculuk isteği desteklenip sulhtan bahsedilmeye başlanmıştır.⁵³⁵ Bu arada Balkan İttifakında meydana gelen çatlaktan faydalanan Osmanlı Devleti, 3 Aralık'ta Bulgaristan ile bir ateşkes imzalar.⁵³⁶

Cephede ise asker arasında moral bozukluğuna ve mağlubiyete sebep gösterilen olumsuz propaganda ve eylemler söz konusudur. Halaskâran'a dâhil olmayan subay ve kumandanlardan bir çoğunu elde eden İttihatçılar, bu sırada siyasî propagandaya başlamışlardır. İş o kadar ayağa düşmüştür ki bir binbaşı, Veliâht Mecid Efendi'ye telgraf çekerek ordunun galeyana halinde olduğunu söylemekten kaçınmamıştır. Edirne Kumandanı Şükrü Paşa, Talât Bey'i Edirne'den adeta kovmuştur.⁵³⁷ İttihat ve Terakki'nin entrikalarına maruz kalan Kâmil Paşa, Kasım ayı sonunda İttihatçılara karşı bir harekete girişir. Cepheden kaçtığı iddiasıyla Talât Bey için tutuklama kararı çıkarılır. Bu hareket sırasında birçok İttihatçı tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilir. Tutuklananlar arasında *Tanin* yazı işleri müdürü Muhittin, eski Trabzon Valisi Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet, yazar Hüseyin Suat, Canbolat Beyler önde gelenlerdir. İsmail Canbolat Bey'in, kendisini tutuklamaya gelen subayı evinin kapısında öldürmesi, İstanbul'da büyük bir dedikodu ve heyecana yol açar. Talât Bey ise Tokatlıyan'a (İstanbul'un o dönem

⁵³⁴ “Zafer, Zafer, Zafer!..”, *Teşrih*, 21 Teşrinievvel 1328, S. 82-147, s. 1. “Şark Ordusu Çatalca'da”, “*Tebliğ-i Resmî: Vize, Lüleburgaz taraflarında bulunan Şark Ordusu müdafaa-i lazimeyi daha ziyade suhulet ve muvaffakiyetle ifa edebilmek üzere Çatalca hatt-ı müdafaaasına nakl-i mevki etmek tasmiminde bulunmuştur...*”. Gazetenin açıklaması; “*Gerek bu tebligattan gerek muhabirin-i mahsumumuzdan almış olduğumuz birçok acı haberlerden tali-i harbin yine tebdil ettiği anlaşılıyor. Bulgar Tekfûrdağı'na kadar sarktı. Yegâne çare, Çatalca'da İstanbul yolunu tutmak. ... İstanbul'a gelmelerine hiç de ihtimâl verilemez.*”; 22 Teşrinievvel 1328, S. 83-148, s. 1, “*Vaziyet zannolunduğu kadar tehlikeli değildir*”; 23 Teşrinievvel 1328, S. 84-149, s. 1.

⁵³⁵ “Meziyet-i Şahsiye ve Muvaffakiyet”, “Avrupa, Devlet-i Osmanîye ve Müttefikler”, *Teşrih*, 24 Teşrinievvel 1328, S. 85-150, s. 1-2.

⁵³⁶ Bulgaristan, aynı zamanda Sırbistan ve Karadağ adına da mütareke yapmıştır. Yunanlılar da görüşmelere katılır fakat ağır şartlar ileri sürdükleri ve kabul ettiremedikleri için çekilirler. Barış görüşmelerinin yirmi gün içinde Londra'da başlaması kararlaştırılmıştır. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 672-674.

⁵³⁷ İlhan Bardakçı, “Hâlâ mı Akıllanamamak?”, *Tarih ve Medeniyet*, Şubat 1997, S. 35, s. 44. “*Talât Bey Selimiye Camini bile gerekirse havaya uçurmayı söylemektedir. Anadolu askerine Rumeli'nin kendi vatanları olmadığı için bu bölgede savaşmamaları telkini bile yapılmıştır*”; aynı yer.

meşhur kafeteryası) kurulup oturmakta, hükûmetle alay etmektedir. Üstelik Nazım Paşa ile gizlice görüşme imkânı bulan Talât, polis tarafından sürekli aranmaktadır.⁵³⁸

Gelişmeler üzerine yayımlanan İdare-i Örfiye beyannamesine de olaylar şu şekilde yansır: Bir zümre tarafından “*Memleketi sattınız*” şeklindeki ifadelerle hükûmeti devirmek için bir ihtilâl gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Divan-ı Harbe gönderilen askerlerin gerek sevkleri sırasında gerek harp bölgesine özel şahıslar göndererek “*hükûmet memleketi satıyor, harb etmeyiniz*” şeklinde korkutarak ile iğfal ve kuvve-i maneviyelerini bozmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Hatta Başkumandan ve Harbiye Nazırına suikast için fedai kaydedildiği, hükûmeti düşürmenin de ötesinde iktidarı ele geçirmek için çalıştıkları tespit edilir.⁵³⁹ Bazı tutuklamalar yoluyla alınan tedbirler, bu tespitlerin neticesindedir.

Bu dönemde sıcak çatışmaların başladığı ilk günlerden itibaren *Alemdar*’ın tatillerinin sıklaştığı dikkati çeker. Tatiller hakkında basına verilen bildirilerden anlaşıldığı kadarıyla bu cezalar, “*1.Kolordu-yı Hümayun Kumandanı Vekâleti*”⁵⁴⁰ ve “*hükûmet-i askeriye*”⁵⁴¹ gibi organlar tarafından yapılmaktadır. Gerçi tatiller, genelde bir hafta süre ile olmakta fakat tatil için de genelde bir sebep gösterilmemektedir. İktidarın renginin belirginleştiği Kâmil Paşa Dönemi’nde tatillerin artması, ister istemez İttihat ve Terakki Dönemi ile kıyaslamayı ve “fiilî sansür” eleştirisini beraberinde getirir.⁵⁴² Kâmil Paşa Dönemi’nin üçüncü tatili üzerine gazetede, ülkede mesuliyet esasının tesis edilmediği, vicdan hürriyetinin ve vicdanın zayıflığı, hükûmet-i mülkiye ile hükûmet-i askeriye arasında kanunî bir surette görev taksimi yapılmayıp keyfi muameleler yapıldığı, resmî dairelerinin kaplumbağa hızıyla iş gördüğü, ciddi bir memur tasfiyesi icra edilmediği, bürokraside zıt cereyanların olduğu⁵⁴³ yönünde bir dizi eleştiri sıralanır. Bu eleştiriler, *Alemdar*’ın sabrının tükendiğini gösterircesine hükûmete yönelik bir mesaj olarak algılanabilir. Lütfi Fikri’nin de aynı yöndeki eleştirilerine gazetenin yer

⁵³⁸ Yalçın, *Siyasal Anılar*, s. 246-247. Canbolat ve diğer sanıklar cezaevinden kaçırılacaklardır; Bardakçı, “Hâlâ mı Akıllanamamak?”, s. 44.

⁵³⁹ “İdare-i Örfiye Beyannamesi Münasebetiyle”, *Teşrih*, 13 Teşrinisani 1328, S. 104-214, s. 1.

⁵⁴⁰ *İkdam*, 9 Teşrinisani 1328, S. 5660, s. 5.

⁵⁴¹ *İkdam*, 19 Teşrinievvel 1328, S. 5639, s. 4, 20 Teşrinisani 1328, S. 5671, s. 4.

⁵⁴² *Alemdar Muharriri*, “Hükûmetimizden Bir İstirham”, *Teşrih*, 19 Teşrinievvel 1328, S. 80-145, s. 1.

⁵⁴³ B.T.[.ب.ت.], [Baha Tevfik], “Kâmil Paşa Hazretlerine Açık Hitab” *Teşrih*, 22 Teşrinisani 1328, S. 113-223, s. 1.

ve destek vermesi⁵⁴⁴ yine tatil getirmiştir. Bu kez idare-i örfiyenin, İttihat ve Terakki Dönemi'ndeki gibi yolsuz olduğu, sansür ve hem hâkim hem savcı görevini yaptığı⁵⁴⁵ şeklinde itirazlar yükselcektir.

2.3.1. İç Siyasette Gelişmeler

Cephede sıcak savaşı sona erdiren mütareke üzerine gazetenin gündemi yeniden iç siyasete döner. Kâmil Paşa sadarete gelince Hürriyet ve İtilâf Fırkasında biraz heyecan başlar. Hürriyet ve İtilâf adına Sadık Bey sadrazamdan, kabinenin kuruluşunda bazı nazırlıklar ve sonrasında bazı memuriyetler ister. Aldıkları olumsuz cevap üzerine de Gümülcineli İsmail Bey'le birlikte hükûmeti düşürme teşebbüslerine girişirler.⁵⁴⁶ Bu radikal ve aktif üyelerine karşı, fırkanın münevveran takımından Kemal Mithat ve Ömer Hayri Beylerin fırka program ve faaliyetlerini tahlil ve tenkit eden makaleleri, bu günlerde gazetede yayımlanmaya başlar.⁵⁴⁷ Kemal Mithat, Hürriyet ve İtilâf'ın varlık nedenini sorgulamakta, fırkanın artık sona erdiğini, Sadık Bey ile fırka programının zaten zıt olduğuna ifade etmektedir.⁵⁴⁸ Bu dönemde başmakalelerin Kemal Mithat tarafından yazılması, *Alemdar*'ın fırka içindeki gruplardan münevveran takımına temayül ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan İttihat ve Terakki'nin, Cemiyet-i Terbiye-i İslamiye adında bir cemiyete dönüşeceği haberinde,⁵⁴⁹ kurulacak fırkanın üyeleri arasında Hakkı Paşa, Said Halim Paşa gibi isimlerle birlikte Gümülcineli İsmail'e de yer verilmesi, kasıtlı olsa gerekir.

Hürriyet ve İtilâf içindeki ses getiren isimlerden biri olan ve bir süredir Kâmil Paşa'ya muhalefete başlayan Lütfi Fikri'nin, programını neşrettiği Müceddidin Fırkası da gazetenin tasvip etmediği bir oluşumdur. Fırka programını ele alan Baha Tevfik; İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf'ın aynı kökten geldiğini, her ikisinin de inkılâpçı olduğunu, inkılâbı yapanların ıslahatçı olamayacağını ileri sürerek bir anlamda artık bu isimlerin siyaset sahnesinden çekilmesi gerektiğini ima eder. Kendi

⁵⁴⁴ M.D.[.م.د.] [Mizancı Murad Bey], "Bir Eser-i İnkılâb", *Âlemdar*, 25 Teşrinisani 1328, S. 116-226, s. 1.

⁵⁴⁵ B.T.[.ت.ب.], "İdare-i Örfiye", *Takvimli Gazete*, 26 Teşrinisani 1328, S. 117-227, s. 1-2.

⁵⁴⁶ Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 193-194.

⁵⁴⁷ Kemal Mithat, "Adem-i Merkeziyet", *Takvimli Gazete*, 27 Teşrinisani 1328, S. 118-228, s. 1, Nasuh Efendizade Ömer Hayri, "Biraz Teyakkuz", *Alemdar*, 3 Kânunuevvel 1328, S. 124-234, s. 1.

⁵⁴⁸ Kemal Mithat, "Hürriyet ve İtilâf", *Alemdar*, 6 Kânunuevvel 1328, S. 127-237, s. 1.

⁵⁴⁹ *Alemdar*, 7 Kânunuevvel 1328, S. 128-238, s. 1.

düşüncelerinde bir fırka kuruluncaya kadar müstakil kalacaklarını belirtir.⁵⁵⁰ Lütfi Fikri ile birlikte Hürriyet ve İtilâf merkez-i umumisinden istifa edenler⁵⁵¹ arasında gösterilen *Alemdar* yazarlarının bu harekete meyilleri şüphelidir. Nitekim zaman zaman Lütfi Fikri'nin beyanları da alay konusu olmaktadır.⁵⁵²

Bu günlerde başyazar olarak Baha Tevfik'in yanında bir süre Mizancı Murad'a, zaman zamanda Kemal Mithat'e yer veren *Alemdar*, diğer taraftan nadiren de olsa Nasuh Efendizade Ömer Hayri Efendi, Pertev Tevfik, Refik Halit ve Ahmet Şükrü'ye de köşe ayırmaktadır. Bu çok renklilik karşısında, "Gazetemizin tercüman-ı mesleği, başmakalesidir. İkinci üçüncü makaleler sahiplerine ait olup mesuliyet-i maneviyeleri de muharrirlerine raci'dir"⁵⁵³ açıklamasıyla gazetenin, daha çok Baha Tevfik ve Kemal Mithat'ın fikrinde fakat diğer görüşlere de açık olduğunu gösterir.

Hürriyet ve İtilâf Fırkasının seçimlerle başlayan başarısızlığı, İttihat ve Terakki yönetimden uzaklaşmasına rağmen iktidar olamama veya iktidar nimetlerinden faydalanamama, fırka üyelerinden bazılarının hükûmeti devirmek için bir darbe komitesi kurmaları ve nihayet Dâhiliye Nazırı Reşit Bey'in, İttihat ve Terakki başta olmak üzere tüm siyasî örgütlerin faaliyetlerini yasaklama teşebbüsü gibi olaylar neticesinde 1 Ocak 1913'te İkinci Reis Sadık Bey tarafından fırkanın tüm şubeleri kapatılır.⁵⁵⁴ Bu küçülme devresinde, fırkanın gayriresmi yayın organı *Alemdar*'da değerlendirmeler bir süre daha devam edecektir. Gazetenin, 1911'deki sahibi değişmişse de fırkanın doğumunda ebelik yaptığı iddiasıyla herkesten fazla söz söyleme hakkı olduğu ileri sürülür. Aralarında fikir birliği olmayan ve sadece "fıkr-i muhalefette birleşen" şahıslar tarafından kurulduğu kabul edilmekle birlikte, bazı şahısların firkadan ilişkisini kesmesi, "adem-i mücaneset, zıdd-ı efkâr" gibi şeyler

⁵⁵⁰ B.T.[.ت.ب], "Yeni Fırkalar", *Alemdar*, 9 Kânunuevvel 1328, S. 129-239, s. 1.

⁵⁵¹ İsmail Hakkı Paşa, Kemal Mithat, Mahir Sait, Şaban Efendiler istifa etmiştir. İstifaların nedeninin "adem-i mücanesetten" olduğu zannedilmektedir; *Alemdar*, 11 Kânunuevvel 1328, S. 132-242, s. 1.

⁵⁵² "Matbuatta Hafiflik", *Alemdar*, 22 Kânunuevvel 1328, S. 143-253, s. 1. Farklı görüşteki insanlar için geniş bir çerçeve çizen Hürriyet ve İtilâf, "parlamentarizmi kabul etmiş liberal bir fırka ise de mukaddesat-ı ananat meselelerinde bütün manasıyla muhafazakârdır"; bk. aynı yer. Lütfi Fikri'nin bu konuda "din vicdana taalluk eder bir keyfiyettir, onu ahval-i zahirede aramamalıdır" görüşüyle muhafazakârlığa ters düştüğü açıklanır; "Tenvir-i Hakikat", *Alemdar*, 29 Kânunuevvel 1328, S. 150-260, s. 1-2.

⁵⁵³ *Alem*, 16 Kânunuevvel 1328, S. 137-247, s. 1.

⁵⁵⁴ Özellikle dağılma sürecindeki olaylar için; Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 195, 197-199.

değil, fırkanın “arzu edilmeyen bir şekil alması” şeklinde açıklanır.⁵⁵⁵ Kemal Mithat, daha da ileri giderek fırka programını yazan şimdiki Dâhiliye Nazırı Reşit Bey ve Sadrazam Kâmil Paşa'nın, buldukları mevkilerini elde etmek için adeta fırkayı kullandıklarını, fırka azalarının bile memuriyet için üye olup hedeflerine ulaştıktan sonra istifa ederek İttihat ve Terakki'ye kayıt olduğunu, hemen herkesin özel bir amaç taşıdığını iddia eder.⁵⁵⁶

Muhalifler içinde bu hareketlilik devam ederken İttihatçılarda da hükûmete yönelik bir takım teşebbüslerin varlığı dikkat çekmektedir. İktidar planlarının yapılmasının yeni belirtisi, *Alemdar*'a şayia olarak yansır. Kamuoyunu hazırlamak için ortaya atıldığı düşünülen, Padişah'ın hükûmete güveninin kalmadığı şeklindeki haberler yalanlanır⁵⁵⁷. Bir anlamda Babîli Baskını'nın dumanı tütmeye başlamıştır. Şayiaların ardı arkası kesilmez⁵⁵⁸. Gazetede imzası nadiren yer alan Refi Cevat da konu hakkında sarf-ı kelâm etmek gereği duyarak bu tür şayialara önem verilmemesi hatta gülünüp geçilmesi gerektiğini belirtir. Refi Cevat'a göre toplumda şayialara çok önem atfedilmektedir. Fakat bu şayiaları çıkaran işsizlerdir. Şayianın gerçekleşmemesi için ona önem verilmemelidir. Bu tür şayialardan istifade edenler, kötü yönetimleriyle iktidarı elden kaybedenlerdir. “*Hükûmet ne kadar betaetle yürürse yürüsün İttihat ve Terakki komitesinin mevki-i iktidara gelmesi gayr-i kabildir... İttihat ve Terakki çekilirse Hakkı Paşa sadrazam olacak... Talât Efendi gibi ilimden tecrübeden nasibi olmayan adamlar Dâhiliye Nezaretine geçecek... Babanoğlu İsmail Hakkı Bey, Hükûmet-i Osmaniye namına İngiltere Kralına 'goodbye' diyecek*”. Refi Cevat bu ve bunun gibi Mahmut Şevket Paşa'nın huzura

⁵⁵⁵ “*Talât Bey'in rolünü oynamak isteyen bir zat vardı*” denilmek suretiyle Sadık Bey'in fırka üzerindeki hegemonyasına işaret edilerek münevveran takımının ayrılma sebebi açıklanır; İmzasız, “Hürriyet ve İtilâf Fırkası”, *Alemdar*, 31 Kânunuevvel 1328, S. 152-262, s. 1.

⁵⁵⁶ “*Çünkü fırkanın dâhilî ve haricî siyasetini Şehrah'ta çizen Reşit, o makama bittabi kendini namzed kılmış, Kâmil Paşa da fırkanın meslek-i hariciyesini İngiltere dostluğuna temayül ettirmekle sadarete elyak göründü. Ben hâlâ programın taraftarıyım.*”; Kemal Mithat “Siyasi Fırkaların Gaye-i Âmâlî” *Âlemdar*, 28 Kânunuevvel 1328, S. 149-259, s. 1.

⁵⁵⁷ İmzasız, “Tekzib-i Eracif”, *Alem*, 16 Kânunuevvel 1328, S. 137-247, s. 1.

⁵⁵⁸ “*Merkez kumandanının değişeceğine, İttihat ve Terakki'nin tekrar mevki-i iktidara geleceğine dair dedikodular var. İttihat ve Terakki rical-i sabıkası bir Divan-ı Ali huzuruna çıkıp hâlâ içinde çürpündüğümüz ahval-ı elimenin hesabını vermedikçe onların yeniden mevki-i iktidara gelmeleri ihtimâlî yoktur. Gerçi yakında yine bir tebdil var ama sadaret yine Kâmil Paşa'ya verilecek.*”; “Şayiat-ı Bedhane”, *Alemdar*, 21 Kânunuevvel 1328, S. 142-252, s. 1.

kabul edilip iki saat görüştüğü, sadaret mührünün Kâmil Paşa'dan alınıp Paşa'ya verileceği şayiası karşısında sadece güldüğünü belirtir.⁵⁵⁹

2.3.2. Barış Görüşmeleri ve Babiâli Baskını

Osmanlı Devleti'ni barış görüşmelerine sevk eden sebep, düşmanın Çatalca'ya kadar gelmesidir. Gerçi Edirne şehir merkezi henüz düşmemiştir ama kuşatma altındadır. Savaşın başında sınır değişikliklerini kabul etmeyeceğini bildiren Avrupa Devletleri, beklenenin aksine Osmanlı yenilince fikir değiştirmiştir. Aralık 1912'de başlayan görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti, Edirne'nin batısındaki bütün toprakları terk etmeyi kabul eder. Devamında Ege adalarından bile vazgeçmesine rağmen⁵⁶⁰ Balkan Devletleri Edirne'nin bırakılmasında ısrar edince 6 Ocak'ta görüşmeler kesilir.⁵⁶¹ Savaşın yeniden başlaması ihtimâli ortaya çıkınca 17 Ocak'ta İtilâf ve İttifak Devletleri, Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota verir. Notada; Osmanlı Devleti savaşa başlayacak olursa İstanbul ve Asya topraklarının dahi kaderinin söz konusu olabileceği, barışı bozmaz ise kendisine her türlü yardım yapılacağı, barışın korunması için de Edirne'den vazgeçilmesi ve Ege adalarının kaderini tayin işini de devletlere havale etmesi gerektiği, bunları yapmazsa devletlerin hiçbir yardımına güvenemeyeceği bildirilir.⁵⁶²

Barış görüşmeleri nedeniyle savaşa ara verilmesinden sonra ülke içinde siyasî bir hareketlilik meydana gelmiştir. Bu süre içerisinde İttihat ve Terakki muhalifleri, parçalanma ve yok olma sürecini yaşarken İttihatçılar da iktidar için formül aramaktadır. İktidara gelmek için meşru yol ihtimâli pek görünmediğinden bir ihtilâl

⁵⁵⁹ Refi Cevat, "Şayialar", *Âlemdar*, 21 Kânunuevvel 1328, S. 142-252, s. 3. Refi Cevat'ın yine bu günlerde çıkan bir ikinci yazısı, devlet dairelerinde bürokrasinin yavaş işlediğinden bahis ve şikâyet eden oldukça tali bir mesele olmuştur; Refi Cevat, "Kırtasiye Usulü", *Âlemdar*, 22 Kânunuevvel 1328, S. 143-253, s. 3.

⁵⁶⁰ Armaoğlu, 19. *Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 677. Öte yandan Kâmil Paşa *Daily Chronicle* gazetesine verdiği bir demeçte; "Edirne'yi, adaları terk bizim için mümkün değildir. Ahval-i haziranın lehimize olduğunu iddia etmem. Bununla beraber vaziyet-i hazıramız Bulgaristan ve müttefiklerini amal-i harisanelerine muvafakat edecek şekilde de değildir. Müttefiklerin teklifini kabul acizimizin itirafı demektir. Hâlbuki hal-i hazırda bidayet-i harbe nazaran ordumuzun mükemmeliyeti yüzde seksen derece iyidir. Tecdid-i muhasamat edilirse düşmanlarımız şimdi asıl Osmanlı ordusuyla temas edeceklerdir. ... İngiltere bizim için lâzım gelen muavenette bulunur. Fakat eskisi gibi çok bir şey yapamıyor.": *Âlemdar*, 29 Kânunuevvel 1328, S. 150-260, s. 1.

⁵⁶¹ B.T.[.ب.ت.], "Londra Müzakeratının Son Celsesi", *Âlemdar*, 25 Kânunuevvel 1328, S. 146-256, s. 1.

⁵⁶² Armaoğlu, 19. *Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 677-678. "Düvel-i Muazzamanın Notası ve Hükümetimiz", *Âlemdar*, 7 Kânunusani 1328, S. 159-269, s. 1.

planı yapılmaya çok öteden başlanmış,⁵⁶³ çeşitli şayialarla kamuoyu alıştırmış veya tavır ve tepkisi ölçülmüştür. İttihat ve Terakki'yi, mazisinin olumsuzluğunu unutturarak iktidar için alternatif seçenek haline getiren en önemli husus, Balkan Savaşı'nda ordunun mağlubiyeti ve barış görüşmelerinin Edirne konusunda tıkanmasıdır. Edirne sorununu kendi lehine bir propaganda silahı olarak kullanan İttihat ve Terakki, Kâmil Paşa Hükûmetinin Edirne'yi düşmana teslim edeceği söylentisini yaymakta, İttihat ve Terakki iktidarında Edirne'nin terk edilemeyeceğini, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güç durumdan kurtarılacağını söylemekte, cami kapılarına halkı ihtilâl'e davet eden beyannameler asılmaktadır.⁵⁶⁴

Alemdar, o güne kadar savunduğu İngiltere ve onun dostu olduğunu varsaydığı Kâmil Paşa Hükûmeti ile gelinen nokta arasında çıkmaza girmiştir. Sulha taraftarlık, bu uğurda Edirne'nin terkinin kabul anlamına gelmemektedir.⁵⁶⁵ Bu durumda hükûmet desteklenilmeye devam edilir. Hükûmet tarafından Londra'da bulunan murahhaslara, İttifak Devletleri murahhasları ertesi gün akşamına kadar Edirne hakkındaki taleplerinden vazgeçemedikleri takdirde, İstanbul'a dönmeleri emri verilir.⁵⁶⁶ Görüşmelerin başından beri İttihatçı basında yer alan hükûmete yönelik en ufak bir ifade de bile sorumluluğu yine cemiyete yükleyen tarzda cevap yetiştirilir. Matbuatta her iki taraf da hükûmetin fikir hürriyeti konusundaki tavrından memnun değildir ama eleştiren İttihatçılar olunca iş değişir. Murahhasların Londra'ya Osmanlı'nın taksimini seyretmeye gideceklerini ileri süren *Tanin*'e, “sorumlusu sizsiniz; İttihat ve Terakki” şeklinde karşılık verilir.⁵⁶⁷ Diğer taraftan Avrupa

⁵⁶³ Enver Bey'in İstanbul'a gelmesinden sonra kaymakamlığa terfi edilmesi, Kâmil Paşa'nın siyasi rüşveti olarak düşünülebilir; *Alemdar*, 26 Kânunuevvel 1328, S. 147-257, s. 1. İttihatçılarla anlaşan Nazım Paşa tarafından verilmiş, paşanın bu tutumu Meclis-i Vükelâ'da tartışılmış ve Dâhiliye Nazırı Reşid Bey ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Dâhiliye Nazırının tenkidine Nazım Paşa, Enver ve arkadaşlarının siyasetle uğraşmayacaklarına dair kendisine şahsî ve askerî namusları üzerine söz verdiklerini söylemiş, Kâmil Paşa'nın tevkif edip Bekirağa Bölüğü'ne doldurduğu İttihatçıları tahliye etmiştir; Müftüoğlu, *Siyasî Cinayetler*, s. 22.

⁵⁶⁴ İmzasız, “Tefessühat-ı Ahlâkiye”, *Alemdar*, 5 Kânunusani 1328, S. 157-267, s. 1.

⁵⁶⁵ “Mesele, Londra'da hallolunmazsa Çatalca'daki sahne-i harpte hallolunacaktır”; B.T.[.ب.ت.], “Akıl ve Mantığın Halledemediği Meseleyi Ekseriya Kılınç Halleder”, *Alemdar*, 23 Kânunuevvel 1328, S. 144-254, s. 1.

⁵⁶⁶ “Babiâli'nin Karar-ı Kat'isi”, *Alemdar*, 29 Kânunuevvel 1328, S. 150-260, s. 1. Bu haber üzerine; “Ya Edirne bize kalmalı veyahut diplomatlar sözü silaha terk etmelidir.”; İmzasız, “Edirne Giderse Osmanlılık Kederinden Ölürlü!”, *Alemdar*, 30 Kânunuevvel 1328, S. 151-261, s. 1, “Kabinemizi Tebrik Edelim”, *Alemdar*, 2 Kânunusani 1328, S. 154-264, s. 1.

⁵⁶⁷ B.T.[.ب.ت.], “Cahid Bey Ne Diyor?”, *Alemdar*, 11 Kânunuevvel 1328, S. 132-242, s. 1, İmzasız, “Maskelerin Arkasında... Yine Onlar...”, 2 Kânunusani 1328, S. 154-264, s. 1, Sivas Mebus-i Sabıkı

Devletlerine olan güven sorgulanmaya başlamıştır. Savaş öncesi verilen sözün tutulmadığı, Rumeli'nin verilmesinin intihar anlamına geleceği, Osmanlı Devleti'nin intihar etmeyeceği ifade edilir. Avrupalıların borç vermeme ve “Anadolu’da ve Asya-yı Sugra’da bir takım ihtilâat ve teşvişat husule geleceği” şeklindeki tehditleri, kamuoyu ile paylaşılır.⁵⁶⁸

Kâmil Paşa, meclisin faaliyette olmadığı bu dönemde bir “*Meclis-i Meşveret*” toplayarak bir yerde sorumluluğu paylaşmak ister. Âyân, ricâl-i devlet ve halkın ileri gelenleri davet edilir.⁵⁶⁹ Eski kabine üyelerinin katıldığı görüşmelere, çağrıldıkları halde Mahmut Şevket Paşa, Hakkı Paşa, Prens Sabahaddin ve eski Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendiler katılmazlar. Meclisten “hükûmetin nokta-i nazarını tasvib” kararı⁵⁷⁰ çıkar ki Edirne'nin terk edilmemesi yönündedir. Ertesi gün Meclis-i Vükelâ toplanarak cevabî nota müzakere edilecektir.

Tarihe Babîâli Baskını olarak geçen hadise, Meclis-i Vükelâ'nın 23 Ocak 1913 tarihli bu toplantısı sırasında gerçekleşir. Enver Bey önderliğinde bir grup İttihatçı, toplantı sırasında meclis binasını basarak⁵⁷¹ Kâmil Paşa'dan silah zoruyla istifa mektubu alırlar. Baskın sırasında Harbiye Nazırı Nazım Paşa, yaveri, bir komiser ve baskıncılardan bir kişi öldürülür.⁵⁷² İstifa mektubunun götürüldüğü Padişah'tan, Mahmut Şevket Paşa için hatt-ı hümayûn alınacaktır.

Baskının çok önceden planlandığı, kabine içinden Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın elde edildiği bilinmektedir.⁵⁷³ Fakat baskın sırasında verdiği tepkiden

Ahmet Şükrü, “Edirne Erzakından Dolayı Hükûmeti Tahtie Muvafık mıdır?”, 3 Kânunusani 1328 (İkinci Tab), S. 155-265, s. 1.

⁵⁶⁸ İmzasız, “Hal-i hazırda Avrupa ve Biz”, *Âlemdar*, 6 Kânunusani 1328, S. 158-268, s. 1. Savaşın aslında *İttifak-ı Müsellese* ile *İtilaf-ı Müsellese* arasında cereyan ettiği hakkında bk. İmzasız, “Niçin Sükût Ediyorlar?”, 2 Kânunusani 1328, S. 154-264, s. 1.

⁵⁶⁹ “Meclis-i Âli Fevkalade”, *Âlemdar*, 7 Kânunusani 1328, S. 159-269, s. 1.

⁵⁷⁰ “*Akd-i sulh hakkında Hükûmet-i Osmaniye nokta-i nazarının Meclis-i Kibr-i Meşveretçe dahi tasvib edildiğine dair Hariciye Nezareti tarafından Londra’da bulunan heyet-i murahhasa-i Osmaniye ve bil’umum sefirlerimize tebligat icra kılındığı gibi Dersaadet’te mukim süfere-i ecnebiyeye dahi malûmat i’ta olunmuştur.*”; “Tebligat”, *Âlemdar*, 9 Kânunusani 1328 (İkinci tab), S. 161-271, s. 1.

⁵⁷¹ Talât Bey’in planı dâhilinde hükûmeti korumakla muhafız taburu, bir gece evvel değiştirilmiş, başına da kendilerinden bir subayı getirmişlerdir; Bardakçı, “Hâlâ mı Akıllanamamak?”, s. 45.

⁵⁷² Nâzım Paşa'nın baskın sırasında Yakup Cemil tarafından vurulduğu hakkında bk. Ulunay, *Eski İstanbul Kabadayıları-Sayılı Fırtınalar*, s. 225.

⁵⁷³ Değiştirmedığı İttihatçı yaveri, paşayı önce yumuşatmak daha sonra İttihat ve Terakki’ye teveccühünü kazanmakla görevlendirilir. Paşa’ya sadaret teklif edilir; Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, İstanbul 1995, s. 88. Paşa ile İttihatçıların anlaşmasına Prens Said Halim Paşa tavassut

olayın, bu şekilde bir müsademeye dönüşeceğine ihtimâl vermediği anlaşılır. Kâmil Paşa'ya bu konuda duyular gelmiş fakat pek de itibar etmemiştir.⁵⁷⁴

Baskına gerekçe gösterilen, Edirne'nin Bulgarlara bırakılacağı iddiası⁵⁷⁵ ise ciddi bulunmamaktadır. İngiltere yanlısı bir hükûmete karşı Almanların planladığı bir hareket olduğu fikri⁵⁷⁶ daha gerçekçi görünmektedir.

Kâmil Paşa'nın İngiliz Kralı ile fotoğrafına,⁵⁷⁷ İttihatçıların Hürriyet ve İtilafçılar kadar önem verdiği, Paşa'ya yönelik herhangi bir teşebbüste İngiltere'nin müdahale edeceği endişesi taşıdıkları anlaşılmaktadır. Muhtemelen teşebbüs öncesi, aynı karede buluşmanın ne anlama geldiğini idrak ve yoklamak için Süleyman Nazif'i Rıza Tevfik'e gönderen İttihatçılar,⁵⁷⁸ İngiltere'nin Paşa'ya desteğinin derecesine kanaat getirdikten sonra harekete geçmiş olmalıdır.

Öte yandan, muhaliflerin de baskın öncesi İttihat ve Terakki'ye karşı planları vardır. Halaskârlardan bir grup, Talât Bey'e suikast planlar. Her şey hazırdır fakat Prens Sabahaddin son onayı vermediği için vazgeçilmiştir.⁵⁷⁹ Bu arada Hürriyet ve İtilâf'ın enkazı içinde Gümölcineli İsmail'in de benzer bir baskın düşüncesinde olduğu fakat bunu sezen İttihatçıların daha önce davrandığı bilinmektedir.⁵⁸⁰

Alemdar, Babıâli'ye cepheli bir binadadır. Baskını matbaadan seyredabilen Halit Fahri'nin anlattığına göre baskının sonuca ulaşması üzerine kaçamayan idare müdürü, matbaa kapısını kırarak içeriye giren bir takım kimseler tarafından “*Refi*

etmiştir; Müftüoğlu, *Siyasî Cinayetler*, s. 220. Paşa bekârdır ve kumar borcu vardır, bu açığandan dolayı kumpasa alınır; Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 166.

⁵⁷⁴ Kâmil Paşa ile görüşen Rıza Tevfik'in hatıratında anlatılanlardan ve paşa için kullandığı “*o biçare budalayı İttihatçılar ele almışlar. Sahih olarak işittiğime göre...*” ifadesinden paşanın haberi olduğu sonucu çıkar; Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 166-173.

⁵⁷⁵ Meclis-i Meşverette kararın onaylandığı hakkında bk. Doğan Avcıoğlu, *31 Martta Yabancı Parmağı*, Ankara 1969, s. 101-102. Ali Fuat Türkgeldi'nin hatıratında yer alan “düvel-i muazzamaya verilecek cevabın esaslarını mutazammın Kâmil Paşa tarafından kaleme alınan varaka sureti” şehrin, Bulgarlara terk olunmayıp tarafsız bir idare ile yönetiminin teklif edildiğini gösterir; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987, s. 97.

⁵⁷⁶ Amca, *Doğmayan Hürriyet*, s. 109-111, Hasan Amca, *Nizamiye Kapısı ve Yarıda Kalan İhtilal*, İstanbul 1991, s. 135.

⁵⁷⁷ Bk. Ek-8: Sadrazam Kâmil Paşa'nın İngiltere Kralı ile Fotoğrafı.

⁵⁷⁸ Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 166-167.

⁵⁷⁹ Amca, *Doğmayan Hürriyet*, s. 90-91. Kâmil Paşa istifayı ve yeni kuracağı kabineye Nazım'ı almamayı düşünmüşse de sadaretin kendisine verileceğine inanmadığından dolayı cesaret edememiş; Müftüoğlu, *Siyasî Cinayetler*, s 221.

⁵⁸⁰ Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 197-198.

Cevat, nerede? Söyle!” şeklinde sıkıştırılarak dövülmüştür.⁵⁸¹ Bu bilgiye göre muhalifler için 31 Mart benzeri bir tehdit söz konusudur. Bu nedenle gazetesini susturan Refi Cevat, bir süre saklanmış olsa gerekir. Hürriyet ve İtilâf ileri gelenleri ve diğer muhaliflerden bazıları yurt dışına kaçmış, bazıları tutuklanmış, diğerleri de ortalığın yatışmasını beklemiştir.⁵⁸²

Refi Cevat’ın konu hakkındaki değerlendirmeleri için İttihat ve Terakki’nin iktidardan tekrar uzaklaşmasını beklemek gerekecektir. 1918 sonrası makalelerinde “*Babîli Kurban Bayramı*”⁵⁸³ benzetmesiyle sıklıkla değindiği olayı “adî bir ihtilâl” olarak tanımlar ve Patrona Halil, Kabakçı Mustafa gibi benzetmeler yoluna gider. Refi Cevat’a göre baskın sonucu devletin haysiyeti, Osmanlılığın şerefi ile Avrupa’nın müzaheretini de Kâmil Paşa ile birlikte Babîli’den çıkmıştır. Tabî sorumluluk da tamamen çetecilere de hayat hakkı veren hükûmetindir.⁵⁸⁴ İlginç olan durum, Refi Cevat’ın hâlâ Nazım Paşa’nın masumluğuna inanmasıdır:

“Nazım Paşa böyle intizam ve itaatten, talim ve terbiyeden mahrum bir ordu ile girilecek harbin mağlubiyetten başka bir suretle neticelenemeyeceğini biliyordu. Ancak harp İttihatçılar için hatır ve hayale gelen bir nimet idi. ... Mamefih Nazım Paşa hükûmetin icbar edildiği bu harbi kerhen kabul ile ordunun başına geçmekte muztar kalmış idi. Netice maatteessüf dediği gibi çıktı. Mağlup olmuş idik. Ancak İttihatçılarca maksat hasıl olmuş idi. Zaten kendilerinin izhar ettikleri bu acı mağlubiyeti fırsat itihaz ederek gizliden gizliye fesatlar yapmaya, dolaplar çevirmeye başladılar. Bu yoldaki teşebbüsata vakıf olan hükûmet-i mülkiye, Harbiye Nazırı bulunması hesabıyla müşarünileyhin birkaç defalar nazar-ı dikkatini celp etmiş ve bu işlerde firarî Enver Bey’in pek büyük dahli ve tesiri bulunduğunu kendisine bildirmiş idi. ... Dâhiliye Nazırı Reşit Beyefendi’nin

⁵⁸¹ Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, s. 276. Dayısı Pehlivan Kadri, matbaanın bir bölümünü evi olarak kullanmaktadır. Halit Fahri, olay sonrası yengesinin isteği üzerine matbaadan kaçmış, matbaada yaşananları bir hafta sonra öğrenebildiğini belirtmiştir.

⁵⁸² Baskından iki-üç hafta önce Beyoğlu Belediyesinde görev alan *Alemdar* yazarlarından Refik Halit de saklanmak zorunda kalanlardandır; “*Ertesi günü elimi kolumu sallayarak yine daireye gidebilir miyim? Gitmek şöyle dursun ortalıkta görünebilir miyim? Söverler, döverler, vururlar bile! Saklanmak ve belki de saklandığım yerden yolunu bulup Avrupa’ya kapağı atmak lâzım*”; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 144.

⁵⁸³ Refi Cevat, “Memleketimizde Rical-i Devlet”, *Alemdar*, 22 Teşrinisani 1335, S. 341-2641, s. 1.

⁵⁸⁴ Refi Cevat, “Felakete Girdiğimiz Gün”, *Alemdar*, 24 Kânunusani 1335, S. 41-1351, s. 1.

kendisine gönderdiği memur-u mahsusa, 'bu gibi şayiata itimat etmeyiniz. Bunlar bir takım müfsitlerin mahsul-ü hayalidir. Çünkü Enver Bey bu gibi siyasî işlerle iştigal etmediğini ve katiyen de meşgul olmayacağına dair bana namus-u askeriye namına söz verdi, yemin etti' demiş idi. Namus-u askeriyesi namına yemin eden Enver Bey on iki saat sonra... Babiâli'yi basmış, ilk kurşunu o saf ve samimi vicdana yerleştirmiş idi."⁵⁸⁵

2.4. Mahmut Şevket Paşa Dönemi

Babiâli Baskını'ndan sonra kurulan Mahmut Şevket Paşa'nın Hükûmeti, İttihat ve Terakki iktidarı için bir çeşit geçiş hükûmetidir. Baskının planlayıcısı Talât Bey, Paşa'nın 1912'deki istifasında etkili olmuş ve takip eden olaylar neticesinde iktidarın kaybedilmesinden dolayı eleştirilmişti. Sadaretin Paşa'ya verilmesinin bu nedenle olduğu tahmin edilir.⁵⁸⁶ Fakat Paşa'nın tam istenilen vasıfta bir sadrazam olmadığı, İttihat ve Terakki'yi işlerine karıştırmadığı görülecektir.⁵⁸⁷

Refi Cevat'ın gazetesi, muhalefet üzerinde soğuk duş etkisi yapan baskından ancak dokuz gün sonra, hükûmetin devr-i sâbık politikası gütmemesi sayesinde, *Haberdar* olarak yayımına devam eder. İstanbul Muhafızlığı'na getirilen Cemal Paşa, tutuklanan muhalifleri uyararak serbest bırakmış,⁵⁸⁸ bu arada başkentteki gazete başyazarlarına "memlekette sükûneti ihlal edebilecek makalelerden kaçınmak şartıyla hafif bir askeri sansürden başka bir muameleye tabi tutulmayacaklarını" söylemiş, ülke menfaatleriyle ilgili makaleler ve kamuoyunun aydınlatılması, Edirne'yi kurtarmak için milletin muhtaç olduğu taze kuvveti uyandıracak yayınlara özel önem verilmesini rica etmiştir. Paşa'nın hatıratında, *Alemdar* gibi en şiddetli aleyhtar gazetelerine bile müsaade etmiştim, tarzındaki ifadelerden *Alemdar*'ın İttihatçılar karşısındaki en güçlü gazete olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸⁹ Bu arada *Azadamart* gazetesi sahibi Varteks Efendi ile Refi Cevat'ın da sabık Divan-ı Harb-i

⁵⁸⁵ Refi Cevat, "Şehid-i Mağfur Nazım Paşa Hazretleri", *Alemdar*, 5 Kânunusani 1335, S. 22-1332, s. 1.

⁵⁸⁶ Ziya Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı*, İstanbul 1944, s. 35. Ziya Şakir'e göre, Mahmut Şevket Paşa, Talât Bey'e kırıng olduğu için kabineye almamıştır; aynı eser, s. 38.

⁵⁸⁷ Paşa hatıratında, Talât Bey'in liyakati ve İttihat ve Terakki'nin hükûmete müdahale çabaları hakkındaki olumsuz düşüncelerine sıklıkla yer verir; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, İstanbul 1988, s. 17-18, 50, 54.

⁵⁸⁸ Rıza Nur ve Ali Kemal Avrupa'da görev almayı tercih ederler. Gümülcineli İsmail ise muhalif hareketlere katılmayacağına dair namus sözü vererek İstanbul'da kalır; *Cemal Paşanın Hatıratı*, İstanbul 1996, s. 11.

⁵⁸⁹ *Cemal Paşanın Hatıratı*, s. 19.

Örfice yetmiş beş lira para cezasına çarptırıldığını ve bu cezaların bir hafta dolmadan affedildiği görülür.⁵⁹⁰ Ardından savaş suçluları hariç olmak üzere hükûmet, Ceraim-i Siyasiye Hakkında Af-ı Umumi Kanun-ı Muvakkatini yayımlar.⁵⁹¹ Bunun üzerine *Haberdar*, *Alemdar*'a tahvil olacaktır. Bu ortamda ne Refi Cevat'tan ne diğer yazarlarından hükûmete yönelik bir eleştiri beklenmemelidir. Gerçi Cemal Paşa, zaman zaman muhalif basının yine “tuğyan” ettiğini, buna karşı mesul müdürleri ve başyazarlarına şifahi ihtarlarda bulunmaktan başka bir şey yapmadığını belirtir.⁵⁹²

Baskından dokuz gün sonra yayımlanabilen ilk nüsha, “millet, sükûn ve sükûnete muhadenet ve uhuvvete intizar ediyor” spotlu bir sunuşla çıkar. Baskını izah eden haberde; “itibarlı bir şekilde ülkenin geleceğini hazırlayan ellerin ansızın ortaya çıkan bir olay sonucu siyaset sahnesinden çekildiği” belirtilir. “Böyle kritik dönemlerde öldürülmek ve gömülmek istenilen herhangi bir kitle-i içtihadîyenin ani bir feveran ve galeyan-ı asabiyetle son hamle-i iktidarını sarfa çalışması”, tarihte örneğine çok rastlanabilecek bir olay şeklinde gösterilir. Hükûmetin istifasına yol açan hareket, hayrete değer bulunmaz. Bu yeni hareketten ancak “millet için bir sabah-ı hayr ve felah doğması niyaz” edilir. Haberde Kâmil Paşa'nın neden ve nasıl istifa ettiğine hiç değinilmediği gibi icraatlarına yönelik hiçbir eleştirinin yer almaması dikkat çekicidir. Yalnız Gazi Ahmet Muhtar ve Kâmil Paşaların “emniyet-i milliyeyi” temin edemediği gibi farklı anlamlara gelebilecek bir ifadeye yer verilir. Bu arada eski İttihat ve Terakki Hükûmetlerinin isim verilerek eleştirilebilmesi, Mahmut Şevket Paşa'nın fırka üstü bir kişilik olarak tanındığının ve basın hoşgörüsünün işaretidir. Paşadan fırka değil, millet hükûmeti olması istenir. Yeni hükûmetin, halef olduğu hükûmeti aratmayacak şekilde ülkeyi, içinde bulunduğu durumdan kurtarma, daha iyi bir sonuç elde etme görevinin altı çizilip başarı temenni edilmektedir.⁵⁹³

Artık İttihat ve Terakki'nin tekrar iktidara gelemeyeceğine dair iddialar suya düşmüş, dolayısıyla taarruz dönemi bitmiştir. Durumun şaşkınlığında bocalanırken *Alemdar*'ı hedef alan şayialar karşısında müdafaa vaziyeti almak gerekmiştir. Refi

⁵⁹⁰ *Haberdar*, 23 Kânunusani 1328, S. 166-276, s. 2. Haberden anlaşıldığına göre Varteks Efendi, hem beş lira ceza-yi nakdi hem de iki ay müddetle hapse mahkûm olmuştur.

⁵⁹¹ *Alemdar*, 31 Kânunusani 1328, S. 174-284, s. 1.

⁵⁹² *Cemal Paşanın Hatıratı*, s. 19.

⁵⁹³ *Haberdar* imzalı, “Samimi Bir Hasbihal”, *Haberdar*, 19 Kânunusani 1328, S. 162-272, s. 1.

Cevat ile gazetenin Müdür-i Umuru Ahmet Kadri'nin, Kâmil Paşa Hükûmeti zamanında Dâhiliye Nezareti örtülü ödeneğinden ayrı ayrı 40 lira maaş aldıkları ve artık bu paranın kesildiğine dair bir iddia kesin bir dille reddedilir.⁵⁹⁴

Bir muhalefet gazetesi olarak tanınan *Alemdar*'da, bu tavır değişikliğinin nedenini soran okurlara cevaben; takip edilen yolun ne açık bir muhalefet ne alçakça bir muvafakat olduğu, belki vatanın geçirmekte olduğu olaylar dikkate alınarak belirlenen bir gözlem süreci olduğu belirtilir. Yazıya göre, Kâmil Paşa Hükûmetinin düşmesine yol açan olay, ülkede kendi varlığını bile koruyamayan bir heyetin milletin kaderini tayin ettiğini göstermiş ve İttihat ve Terakki Hükûmetinin iktidara gelmesiyle neticelenmiştir. Herkes gibi *Alemdar* da İttihat ve Terakki iktidarının, bir millî felâket olacağı zannında iken mevcut hükûmet, eski yolsuzluklardan ders almış bir şekilde görülmektedir. Yüklendiği sorumluluk bakımından son olayda büsbütün başka bir “gaye-i vatanperverî görmek zarureti”, hükûmetin, eski felâket derslerinden ibret almış olması ve eski tahakküm, nefret ve intikam politikasının takip etmeyeceğini ortaya koyması, kendisine fırka değil, millet hükûmeti şekli vermek istemesi, tarafsız davranması ve o ana kadar da bunun aksini ispat edecek bir harekette bulunmaması destekleme nedenleri olarak gösterilir. Gazeteye göre, hükûmetten sorulacak şeyler yok değildir. Elbette bunların da sırası gelecektir. Harbe tekrar başlamanın sorumluluğu doğal olarak hükûmete aittir. Bu kadar büyük bir yük altında bulunan hükûmeti, sık sık bunaltmak hem doğru olamaz hem de böyle tehlikeli zamanlarda dışı karşı gösterilmesi gerekli olan birlik fikrine aykırı düşer.⁵⁹⁵

“*Alemdarcılar*” olarak “vecibe-i vataniye” duygusuyla açıklanmaya çalışılan bu tutum, Mahmut Şevket Paşa Dönemi boyunca görülecektir. Cemal Paşa'nın tutumu göz önünde bulundurulduğunda *Alemdar*'ın bu dönüşü normal karşılanmalıdır.

⁵⁹⁴ “Bugün *Alemdar* Matbaasının gerek İttihat ve Terakki Hükûmetinden gerek Kâmil Paşa Hükûmetinden onar para bile aldığını kim ispat edecek olursa biz gazetemizi kapatıp memleketten çıkmayı taahhüt ediyoruz... Bu husus hakkında bütün vükela-i sabika ve hazırayı istişhad edebiliriz.”; Refi Cevat-Ahmet Kadri, “Bir İzah”, *Haberdar*, 23 Kânunusani 1328, S. 166-276, s. 3. İddianın Mart ayında tekrar gündeme getirilmesi üzerine aynı tarzda cevap verilecektir; *Alemdar* imzalı, “Mecburî Bir İzah”, *Alemdar*, 2 Mart 1329, S. 196-306, s. 1.

⁵⁹⁵ “Neye, niçin muhalefet edebildik? Hak ve adle karşı mı?..”; *Alemdar* imzalı, “Niçin Muhalefet Etmiyoruz?”, *Alemdar*, 27 Kânunusani 1328, S. 170-280, s. 1.

2.4.1. Balkan Savaşı'nın İkinci Devresi

Baskına bahane teşkil eden İtilâf ve İttifak Devletlerinin ortak notasına, Mahmut Şevket Paşa Hükûmetinin, 30 Ocak 1913'te verdiği cevapta, tarihî bir başkent olması, imparatorluk ile koparılamayacak bağları bulunması ve şehrin terk edilmesi halinde kamuoyunda heyecana sebep olması ihtimâli dolayısıyla Edirne'nin terk edilmesinin mümkün olmadığı bildirilir.⁵⁹⁶ Yeni kabine Edirne'de ısrar edince mütareke sona ermiş ve 3 Şubat'ta çarpışmalar yeniden başlamıştır.⁵⁹⁷ Zaruî gündemi içinden çıkılmaz bir hal alan Balkan Savaşı'nın oluşturduğu dönemde gazete; hükûmet taraftarı, Osmanlı tezlerini savunan ve Avrupa Devletlerinin aldığı menfî tavrı eleştiren bir siyaset izler.⁵⁹⁸

Yeni bir yönetimle başlayan savaşın ikinci devresi, Osmanlı lehine bir gelişme göstermemiş, düzenlenen harekâtlar başarısız olmuştur. Ordunun durumunun farkında olan Mahmut Şevket Paşa, masada Edirne'nin muhtemel bir kaybına dair bir sorumluluk duymamakta, bir an önce sulh yapmayı istemektedir. Fakat hükûmette Dâhiliye ve Maarif Nazırları, dışardan Talât Bey başta olmak üzere İttihat ve Terakki örgütü savaşa devam etme taraftarıdır.⁵⁹⁹ Osmanlı Devlet geleneği haline gelen bir usul veçhile basın açıklaması yapılmamakta, teşebbüsler sonuç alınmadan kamuoyu ile pek fazla paylaşılmamaktadır. Bu nedenle basına, bazı gelişmeler üzerine tahmin yürütmek kalmaktadır.⁶⁰⁰ Nihayet Mahmut Şevket Paşa, kamuoyunu kendi görüşüne çevirmek için *Tanin*, *İfham* ve *Sabah* başyazarlarına ordunun durumu hakkında bilgi verir.⁶⁰¹ *Alemdar*'dan kimsenin çağrılmaması, dikkate alınmadığını gösterse gerektir.

⁵⁹⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 678. Cevapta kapitülasyonların kaldırılması gibi ilginç bir istek de yer alır.

⁵⁹⁷ “Akşam saat 7’den itibaren mütareke müddeti münfesi olmuştur. Kahraman ordularımız namus ve vatani müdafaa için silah patlatacaklardır.”; *Haberdar*, 21 Kânunusani 1328, S. 164-274, s. 1.

⁵⁹⁸ “Avrupa'nın son vazifesi de ifa edilmemiştir”; İmzasız, “Harp Karşısında”, *Haberdar*, 22 Kânunusani 1328, S. 165-275, s. 1, “Vazifemiz Edirne'yi kurtarmaktır. Ya Edirne, ya ölüm”; İmzasız, “Şek Günü Bitti”, *Haberdar*, 23 Kânunusani 1328, S. 166-276, s. 1, “Kan dökmek için değil, namus-u milliyeyi muhafaza ve âli için...”; İmzasız, “Harbe Niçin Başladık”, *Alemdar*, 24 Kânunusani 1328, S. 167-277, s. 1, “Sulh Cidden Lazımsa...”, *Alemdar*, 1 Şubat 1328, S. 175-285, s. 1. Avrupa'nın borç vermeme konusundaki tehditlerine karşılık savaş taraftarı taraftarlığının savunulduğu hakkında bk. İmzasız, “En Büyük Vazifemiz”, *Alemdar*, 4 Şubat 1328, S. 178-288, s. 1.

⁵⁹⁹ *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 10, 17-18 ve 23.

⁶⁰⁰ Basına bilgi verilmemesi devam ettiği için “harpten sulthan bihaberiz” şeklinde şikâyetlere dair; İmzasız, “Ne Oluyoruz?”, *Alemdar*, 11 Şubat 1328, S. 185-295, s. 1.

⁶⁰¹ *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 14.

Almanya'nın beklenen desteği göstermemesi, daha da öte savaşın ara devresinde İtilâf Devletleri çizgisine kayması, İtilaf Devletlerinden İngiltere ve Fransa'ya temayülü gerekli kılar. *Alemdar*, Kâmil Paşa Dönemi'nde savunduğu İngiltere taraftarlığını farklı bir biçimde yansıtarak durumun vahametine, İngiltere'nin Balkan Devletlerine taraftar olmasını sebep göstermektedir.⁶⁰² Önceki notanın kabul edilmemiş olması, Osmanlı Devleti aleyhine olmak üzere Avrupa Devletlerini farklı bir mevkiye getirmiştir. Yine de önceliğin, savaşın bir cihan harbine dönmesinin önlenmesi olduğu görülür.⁶⁰³ Bundan sonra ileri sürülen şartlar, son yüzyılda alışık olunan isteklerdir. Savaş sorumlularının cezalandırılması, ıslahat yapılması türü istekler, başmakalelere konu olmaktadır.⁶⁰⁴ Diğer taraftan barışa meyleden hükûmetin, Kâmil Paşa ile aynı şartlarda bir anlaşmaya taraftar olmaması gerektiği, aksi takdirde baskının bir anlamının kalmayacağını ileri sürerek Edirne'nin terkinin kabul etmeme konusunda hükûmet zor durumda bırakılmaya çalışılır.⁶⁰⁵ Haklı bir şekilde hükûmetin sıkıştırıldığı bu makaleden sonra *Alemdar*'ın sekiz gün yayımlanmadığı görülür. Tatile, son makalenin neden olduğu düşünülse de tekrar yayımlandığının ilk günü, yine aynı mealde bir başmakalenin⁶⁰⁶ görülmesi tatilin, farklı bir nedenden olduğuna işaret eder.⁶⁰⁷ Muhtemelen bu günlerde ortaya çıkan ve

⁶⁰² İmzasız, "Devlet-i Âliyye-İngiltere" *Alemdar*, 5 Şubat 1328, S. 179-289, s. 1. Türkiye İngiltere ile kesb-i liyakat edecek derecede feyiz ve terakkiye nail olursa Osmanlı-İngiltere ittifakının mümkün olabileceği hakkında bk. "Osmanlı İngiliz Muhadenet-i İttifakı", *Alemdar*, 16 Mart 1328, S. 320, s. 1. Savaşın mütareke sonrasındaki safhasında da durumun değişmemesi üzerine İngiltere'nin en azından tarafsız kalması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla Hakkı Paşa Londra'ya gönderilmiştir. Makalede İngiltere'den beklenti, sadece diğer İtilâf devletlerinin tarafsızlığını sağlamasıdır. Mahmut Şevket Paşa ise sadece İngiltere'nin değil, Almanya, Fransa ve Rusya'nın da aracılığını istemiştir; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 15.

⁶⁰³ İmzasız, "Avrupa Niçin Susuyor?", *Alemdar*, 17 Şubat 1328, S. 191-301, s. 1. Yazıda işgal edilen topraklardaki Müslüman katliamlarının gündeme gelmemesinden, bu vahşetin önlenememesinden şikâyet edilir.

⁶⁰⁴ Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmetinin bir müddet durumu siyasetle halletmeye çalıştığı, bir "kıyam-ı millî karşısında bulunmadıkça harbi ilandan" çekindiği, mağlubiyetten yalnız askerin sorumlu olmayıp diplomatların, belki yanlış bir beyanat veren Hariciye Nazırı'nın bile sorumlu olduğu hakkında; İmzasız, "Divan-ı Harbe Kimler Tevdi Olunmalı?", *Alemdar*, 15 Şubat 1328, S. 189-299, s. 1. Islahatın yalnız Rumeli'de değil, Anadolu'da yapılması gerektiği hakkında bk. İmzasız, "Islahat ve Adem-i Merkeziyet", *Alemdar*, 18 Şubat 1328, S. 192-302, s. 1.

⁶⁰⁵ İmzasız, "Sulh Rivayetleri Etrafında En Son Söz", *Alemdar*, 21 Şubat 1328, S. 195-305, s. 1.

⁶⁰⁶ "Biraz nefy-i müsadata nail olmadan akd-i sulh bu hükûmetin mesleği haricindedir. Bunu sulha cidden talip yeni bir hükûmet yapmalıdır."; İmzasız, "Mecburî Bir İzah", *Alemdar*, 2 Mart 1329, S. 196-306, s. 1. Tatile dair açıklama ise sadece "başka nam ile gazete çıkarmamak şartıyla hükûmet-i askeriye tarafından sekte-i tatile uğradık" ifadesinden ibarettir; bk. aynı yer.

⁶⁰⁷ Arşivde, aynı tarihli bir belgede; *Alemdar*'ın İngiliz ve Fransız harp gemilerine dair yazılarının tezkibi ve gazetenin uyarılması kararı vardır; BOA, DH.SYS., 57-2/54, B.T. 13 Rebiyülevvel 1331,

Alemdar veya Refî Cevat'ın da bir şekilde adının karıştığı Taklib-i Hükûmet meselesinin bu günlerde ortaya çıkmış olması düşüncesini doğurur.

Sulh konusunda *Alemdar*, hükûmet politikasının aksine İttihat ve Terakki Fırkası ve Talât Bey'le aynı noktada buluşmuş gibidir. Talât Bey; Edirne düşmeden yapılacak bir sulha, şehri masada terk etmek olacağı için taraftar değildir. Örgüt de kamuoyu nezdinde bu sorumluluktan kurtulmak için müzakereler öncesi şehrin düşmesini bekler gibidir. Bu nedenle sulh teşebbüslerine uzun süre direnirler.⁶⁰⁸

İttihat ve Terakki'ye rağmen Mahmut Şevket Paşa kabineyi razı etmiş,⁶⁰⁹ sulh teşebbüslerine girişilmiştir. Bu esnada uzun süre kuşatma altında kalan şehirlerden Yanya 6 Mart'ta Yunanlılara, kamuoyunun dikkatle takip ettiği Edirne 27 Mart'ta Bulgarlara,⁶¹⁰ ve son olarak İşkodra 23 Nisan'da Karadağlı ve Sırlara⁶¹¹ teslim olur. Edirne'nin düşmesi üzerine sulhu konu alan makale ve çeşitli çizgi-canlandırmalara, gazetenin baş sayfalarında yer verilir.⁶¹²

Alemdar, Balkan Savaşı'nın geldiği duruma rağmen hükûmeti eleştirmemekte fakat övgü de düzmektedir. Takip edilen politika, "kabineyi, hükûmeti tutmak, icraatını şiddetle tenkit etmemek, vakt-i sulh ve sükûnun avdetine kadar tehir-i muahazat eylemek matbuatın vezaif-i vatanperverisi cümlesindedir. ... kabinenin iyi yaptıkları takdir ve tahsin olunur. Yanlış icraat ise ya hafif bir ima ile tenkit veya güziran-ı buhrana kadar sükût ile imrar edilir" şeklinde açıklanır.⁶¹³ Kanunlara önce

(M.20.2.1913). Şayet, uyarı ile geçirilebilecek bu haber sekiz gün tatile neden olmuş ise gazetenin ne denli baskı altında tutulduğunu gösterir.

⁶⁰⁸ *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 17-18, 29.

⁶⁰⁹ Paşa'nın istifa etme tehdidi üzerine 23 Şubat'ta Meclis-i Vükelâ, sulh görüşmelerine başlanmasına razı olur; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 30-31.

⁶¹⁰ İmzasız, "Osmanlı Kerbelası-Edirne'nin Sükûtu", *Alemdar*, 15 Mart 1329, S. 318, s. 1.

⁶¹¹ Edirne'den farklı olarak sivil halktan boşaltılan İşkodra'nın teslimi 23 Nisan 1913'tedir; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 108

⁶¹² "Tekirdağ'da feci bir tevekkül dindarane" alt yazılı, idamından önce abdest alan bir Müslümanın resmedildiği "Zalim Salip Önünde" isimli bir çizim; *Alemdar*, 5 Nisan 1329, S. 340, s. 1. Kumandan Şükrü Paşa'nın Edirne'nin sükûtundan sonra kılincını Bulgar Kralı Ferdinand'a uzatması ve onun geri iade etmesini resmeden "Kahramanlığı Düşmanlarına Takdir Ettiren Büyük Bir Gazi" başlıklı çizim; 12 Nisan 1329, S. 347, s. 1, "İşkodra'nın Kahraman ve Asil Müdafileri" başlığı altında Hasan Rıza Paşa ve Esat Paşaların portre çizimleri; 13 Nisan 1329, S. 348, s. 1.

⁶¹³ Vilâyat Kanun-u Muvakkati'nin valilere verdiği yetkilerden dolayı hükûmete uzun uzun "medh-ü sena" eden *Tasvir-i Efkâr*, hükûmet taraftarlığı ile suçlanır; İmzasız, "Tasvir-i Efkâr ve Kabine", *Alemdar*, 15 Nisan 1329, S. 350, s. 1. Nitekim Beyoğlu Belediyesi'nde çalışan ve açık açık rüşvet alan Yusuf Asım Efendi isminde birinin üç yıl kalebentliğe mahkûm edilmesi, doğrudan hükûmete atfedilmeden "Meşrutiyette ilk defa" övgüsüyle bir başmakalede yer bulacaktır; *Adli*, "Mahkeme-i Cinayet", 28 Nisan 1329, S. 364, s. 1.

memurların uymasının gerektiğini belirten bir başyazının yer aldığı sayı ise *Alemdar*'ın bu süreçteki son nüshasıdır.⁶¹⁴

2.4.2. Taklib-i Hükûmet Teşebbüsü

Babîali Baskını sonrası Sadrazam Kâmil Paşa, Şeyhülislâm Cemalettin Efendi, Dâhiliye Nazırı Ahmet Reşit Bey gibi birkaç şahıs dışında birçok muhalif, İstanbul'da kalabilmişti. Refi Cevat, 1919'daki bir makalesinde, baskından bir süre sonra muhalefetle İttihat ve Terakki arasındaki bazı ilişkilerden bahseder. Refi Cevat'a göre İttihat ve Terakki adına, Talât Bey'in muvafakatiyle eski mebus Karasu Efendi, *Alemdar* yazı işleri müdürü Mehmet Tayyar Bey'le irtibata geçer. Muhalefetle o zamanki İttihat ve Terakki'nin birleşmesi noktasında görüşmeler yapılır. Refi Cevat da bu görüşmelerde aktif rol oynar. Sonuçta iki taraf yeni kurulacak bir kabinede muhaliflere üç nazırlık verilmesi noktasında anlaşır. Ancak görünüşte buna muvafakat eden Talât Bey, Prens Sabahaddin'in yalısını bastırır.⁶¹⁵ İttihat ve Terakki'nin ne derece ciddi olduğu veya neyi amaçladığı yoruma açık olan bu konuda, bilinen bir şey varsa o da böyle bir anlaşmanın, o günlerde ortaya çıkarılan bir darbe planı ile sonuçsuz kaldığıdır. Görünen o ki muhalifler, bir taraftan Talât Paşa ile muhabere ederken diğer taraftan daha kesin bir yolla iktidarı ele geçirmek istemektedirler.

Prens Sabahaddin'in parmağı olduğu kabul gören plan, "Taklib-i Hükûmet" şeklinde anılır.⁶¹⁶ Prens'in aleyhte çalışmaları, Mahmut Şevket Paşa tarafından önceden bilinmektedir. İstanbul Muhafızı Cemal Bey, Şehzâde Vahdettin ve Damat Salih Paşa'nın da ayrı ayrı hükûmet aleyhine çalışmalar yaptıkları ihbarını Paşa'ya vermiştir.⁶¹⁷ Bunların içinde en önde Prens Sabahaddin Bey'in manevî himayesinde

⁶¹⁴ A. A., [.ç./], [Abdurrahman Adil], "Kanunlar Tatbik İçin Yapılır", *Alemdar*, 29 Nisan 1329, S. 364, s. 1.

⁶¹⁵ Refi Cevat, "Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu", *Alemdar*, 5 Şubat 1335, S. 53-1363, s. 1. Bu konu ile ilgili Mahmut Şevket Paşa'nın hatıratında, Prens Sabahaddin'e Adliye Nazırlığı'nın önerildiğini öğrenen Padişahın, bu durumdan habersiz Mahmut Şevket Paşa'ya şikâyetinde bulunduğu bilgisi vardır; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 49-50. Anlaşılan Mahmut Şevket Paşa durumu, Padişahın ağzından kaçırmasıyla öğrenir.

⁶¹⁶ Konu hakkında ayrıntılar için bk. Amca, *Nizamiye Kapısı ve Yarıda Kalan İhtilal*, s. 135-221. Eserin "Yarıda Kalan İhtilal" başlıklı bölümü, olayın faillerinden ilk tutuklananlar arasındaki Hasan Amca'nın hatıratıdır. Ayrıca, Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.3, s. 516-517, Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 204-205, Alpay Kabacalı, "İhtiyatsız Bir Darbe Girişimi", *Popüler Tarih*, Aralık 2001, s. 48-52.

⁶¹⁷ *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 34 ve 38.

ve Hususî Kâtibi Satvet Lütfi Bey liderliğinde çalışan grup görülür. Babıâli Baskını'nın benzeri bir planın, Şubat 1913'te ortaya çıkmasıyla Satvet Lütfi ve bazı şahıslar tutuklanır.⁶¹⁸ Sorgulamalar sonucu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Vekili Mirliva Zeki Paşa'nın oğlu istihkâm mülâzımı Lütfi Bey'in evinde çok miktarda patlayıcı yakalanır.⁶¹⁹ Olaylarla Prens'in ilişkisi kuvvetlenince⁶²⁰ Divan Harb-i Örfi, Prens'i sorgulamak ister.⁶²¹ Prens, gazetelere gönderdiği bir yazı ile adeta hükûmetle alay eder.⁶²² Satvet Lütfi'nin yakalanmasında sonra plân, Dr. Nihat Reşat tarafından yürütülür. Dr. Nihat Reşat bir taraftan Cemâl ve Talât Beyler, Mahmut Şevket Paşa ve diğer İttihatçıları öldürmek için "münferit ve umumi komplolar" yapmakta, diğer taraftan hükûmet ile Prens arasında bir anlaşma zemini bulmak için Talât Bey'le konuşmaktadır.⁶²³ Cemâl Bey, bu tespitine Talât Bey'i uzun süre inandıramaz. Nihayet, Dr. Nihat Reşat'ın suikastçılarla Talât Bey'e iki saat arayla randevu verdiğini, başka şahitlerle tespit ettirdikten sonra Talât Bey'i ikna eder. Cemal Bey, Prens'in yalısını bastırır fakat Talât Bey, önceden haber göndererek Prens Sabahaddin ve Dr. Nihat Reşat'ın kaçmasına fırsat vermiştir.⁶²⁴

⁶¹⁸ İlk etapta tutuklananlar arasında Hasan Vasfî, Ahmet Bedevi gibi isimler vardır; Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul 1966, s. 120. Teşebbüsün ortaya çıkması, 1 Mart 1913'te olmalıdır; 17 Şubat 1328 tarihli *Tanin*'den naklen Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.3, s. 516 ve 21 Şubat 1328 tarihli *Sebilürreşat*'tan naklen; Kemal Yakut, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, (Doktora Tezi, Anadolu Üniv. SBE), Eskişehir 1998, s. 316. Tutuklananlardan bazıları ağır ceza alarak Bodrum Hapishanesi'ne gönderilir. Adı karışanlardan diğer bir kısım ise Mahmut Şevket Paşa Suikastından sonra Refi Cevat ile birlikte Sinop'a sürgüne gönderileceklerdir; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 185.

⁶¹⁹ Cemal Bey tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya Lütfi'nin Prens Sabahaddin'in adamı olduğu bilgisi verilir. Buna rağmen Paşa, Prens'e karşı bir şey yapmadığı gibi Zeki Paşa'nın da emekliliğini istemekle yetinir. Yalnız Cemal Bey'in kapattığı *İfham*'ı *Vazife* adıyla yeniden çıkan Ferit Bey'in, ilk nüshasında "Prens Sabahaddin" başlıklı bir başmakale yayımlamasından dolayı bu gazeteyi de kapatır; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 56-57 ve 60.

⁶²⁰ İstanbul Muhafızı Cemal Bey anılarında, "Bu grup, Prens Sabahaddin'in manevi himayesinde ve prensin özel kâtibi Boşnak Satvet Lütfi Bey'in başkanlığı altında çalışıyordu. Amacı bir hükûmet darbesi yapmak, Sabahaddin Bey'in sadrazamlığa gelmesini sağlamaktı." der; *Cemal Paşanın Hatıratı*, s. 20.

⁶²¹ 7 Nisan 1329 tarihli *Tanin*'den naklen, Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Furkası*, s. 205.

⁶²² *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 110

⁶²³ Yukarıda Refi Cevat'ın bahsettiği görüşmeler de bu olsa gerektir.

⁶²⁴ *Cemal Paşanın Hatıratı*, s. 20-22. Refi Cevat, Prens'in yalısının basılmasında Talât Bey'i sorumlu gösterir ve muhalefetle İttihat ve Terakki'nin birleşmesi hakkında fikrini soranlara Prens'in pencereden yalısını basan memurları göstererek: "Efendi işte cevabım" dediğini, bu nedenle birleşme teşebbüsünün sonuçsuz kaldığını ifade eder; Refi Cevat, "Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu", *Alemdar*, 5 Şubat 1335, S. 53-1363, s. 1.

Taklib-i Hükûmet teşebbüsünden dolayı ilk tutuklananların ceza alması, 29 Mayıs 1913'ü bulur.⁶²⁵ Bu günlerde devrik Sadrazam Kâmil Paşa'nın İstanbul'a gelmesi de muhalefetin tertipleri hakkında İttihatçıları şüpheyeye düşüren bir diğer olaydır. Kâmil Paşa'nın konağının, Cemal Bey'in emriyle sarılması ve oğlunun Mahmut Şevket Paşa nezdindeki girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine Paşa, şehri terke mecbur olur.⁶²⁶

Cemal Bey'in bahsettiği diğer bir tehdit olan Vahdettin, Mahmut Şevket Paşa ile bir görüşme yapar. Paşa hanedanın siyasete müdahalesi hakkında serzenişte bulunur ve yanlışlığından bahseder.⁶²⁷ Bu görüşme Vahdettin tehdidini bertaraf etmiş olmalı ki bu cepheden başka bir adım gelmez. Fakat çok geçmeden gerçekleşecek olan Mahmut Şevket Paşa Suikastı'na adı karışan Damat Salih Paşa'nın faaliyetlerine dair bir bilgiye ulaşılammıştır. Mahmut Şevket Paşa Suikastı davası kapsamında idam edilmesine bakılırsa birinci gruba dâhil olduğu varsayılmış veya suikast bahanesiyle ortadan kaldırılmış olmalıdır.

2.4.3. Mahmut Şevket Paşa Suikastı ve Refi Cevat

Mahmut Şevket Paşa'ya iktidarına yönelik hareketler, Taklib-i Hükûmet başarısızlığına rağmen devam etmiştir. Taklib-i Hükûmet meselesinden dolayı tutuklananların cezalarının kesinleşmesinden iki hafta sonra, daha önce birlikte çalıştıkları anlaşılana⁶²⁸ ve yakayı ele vermeyen bir diğer grup, 11 Haziran 1913'te Harbiye Nezaretinden Sâdâret'e giden yolda Mahmut Şevket Paşa'ya bir suikast düzenlerler. Suikast sonucu Paşa ve yaveri öldürülür.⁶²⁹ Suikast için Babıâli

⁶²⁵ H.25 Cemaziyelahir 1331 tarihli İrade-i Harbiye belgesinden naklen; Yakut, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, s. 317.

⁶²⁶ Bu terk, Cemal Bey'in tehdidi ve Mahmut Şevket Paşa'nın telkiniyle olur; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 166-170. *Alemdar*'ın devamı niteliğindeki *Azım*'de sadece Kâmil Paşa'nın dönüşüne, İzmir'den Kıbrıs'a hareket ettiği haberine yer vermiştir; *Azım*, 19 Mayıs 1329, S. 17, s. 1.

⁶²⁷ *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 42.

⁶²⁸ "Ben hüküm alıncaya kadar herhangi bir hareketin yapılmamasını istiyordum ve bunu Kâzım Bey'e de söylemişim."; Amca, *Nizamiye Kapısı ve Yarıda Kalan İhtilal*, s. 185.

⁶²⁹ Suikastın detayları, tutuklamalar, mahkeme kararı ve infazı hakkında bk. Ali İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul 1993, s. 237, Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, s. 206-215, Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.3, s. 517-520, Yakut, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, 319-326. Faillerden Çerkez Arif ve kardeşlerinin kabadayılık hikâyesi için bk. Ulunay, *Eski İstanbul Kabadayıları-Sayılı Fırtınalar*, s. 155 vd.

Baskını'nda olduğu gibi kamuoyunun hazırlandığı görülmekte,⁶³⁰ İttihat ve Terakki erkanının plandan haberi olduğu tahmin edilmektedir.

Suikast üzerine harekete geçen İstanbul Muhafızlığı, suikastta aktif olarak rol alan failleri ve olayla alâkası olan-olmayan birçok kişiyi ele geçirir. Bu vartada ilk gün gözaltına alınanlar arasında Refi Cevat ve ortağı Pehlivan Kadri de vardır.⁶³¹ Hâlbuki iki ortak o gün, matbaada öğrendikleri suikastı, iç sayfalarda adî bir olay şeklinde yansıtmışlardır.⁶³² Refi Cevat'ın genel olarak hükûmetle bir sorunu olmadığı gibi Paşa'yı da hiçbir zaman İttihatçı olarak kabul etmemiştir.⁶³³ Fakat azmettirici olarak gösterilen Damat Salih Paşa'nın kardeşleri Tahir ve Mehmet Hayreddin Beylerle, *Şehrah*'ta başlayan alâkaları, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kuruluşundan Mahmut Şevket Paşa Dönemi'ne kadar devam eden muhalefetin sesi olması yanında gerek İttihat ve Terakki liderlerine gerek alt düzey memurlara yönelik gazetede yer alan bazı ifade ve haberler⁶³⁴ üç kardeşle birlikte bu iki ortağı, muhalif toplama operasyonunda öncelikliler sırasına yükseltmiştir.

⁶³⁰ Mahmut Şevket Paşa'nın hatıratında taklib-i hükûmet fiyaskosundan sonra da muhalifler boş durmadığı, duvarlara hükûmet aleyhinde yaftalar yapıştirıldığı, Paşa'nın İstanbul Muhafızlığından gelen bazı tevkif ve sürgün evrakını göz ardı ettiği bilgilerine rastlamak mümkündür; *Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü*, s. 124, 131, 132, 146.

⁶³¹ Refi Cevat'ın Mahmut Şevket Paşa döneminde de siyasî herhangi bir yazı yazmadığı belirtilmişti. Suikasttan birkaç gün önce bir hikâyenin satır aralarında hükûmete yönelik mesajlar içerdiği gerekçesiyle kanunî takibe uğradığını belirtir: “*Bütün yazabileceğimiz şeyleri günlük efsanelere sıkıştırarak bir gün Haccac-ı Zalim'e ait bir hikâye yazmışım. ... O günün akşamı memleketin asayişini kimseye atik dedirtmemek suretiyle temin eden bir zat beni resmen çağırttı. Gözlerini sağa sola kaydırarak: 'Bu gibi günlük efsanelerle ne demek istediğini anladım. Sonra karışmam ha!' azarlamasıyla dişlerini gıcırdattı. Masaldan ibaret olan bu fırka için bu derece telâşa lüzum olmadığı iddiasıyla gazeteyi kapatılmaktan kurtarıncaya kadar akla karayı seçtik.*”, Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 9. Refi Cevat'ın kastettiği kişi, İstanbul Muhafızı Cemal Paşa olmalıdır.

⁶³² “Bugünkü Hadise-Sadrazam Paşa'nın Vefatı”, *Azım*, 29 Mayıs 1329, S. 27, s. 3. “... fazla ehemmiyet vermek, vaziyeti müşkilleştireceği gibi çok ehemmiyetsiz kabul etmek de olmayacaktı. Alelaide bir vukuat gibi yazdık bıraktık.”; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 10.

⁶³³ Refi Cevat, “Memleketimizde Rical-i Devlet”, *Alemdar*, 22 Teşrinisani 1335, S. 341-2641, s. 1. “Gerek Harbiye Nezaretinde ve gerek Sadarete bulunduğu zaman İttihat ve Terakki'nin müfrit kararlarını şahsî nüfuzuna ve bulunduğu mevkie dayanarak nasıl frenliyorsa...”; Ulunay, *Bu Gözler Neler Gördü?*, *Tercüman*, 6 Kasım 1969, Tefrika 2, s. 5.

⁶³⁴ Bir komiser hakkında yazılan “Şeker Hırsızı” başlıklı bir haber, tutukluluklarının ilk günü yüzüne vurulan hususlardan biri olur. Yine bir başka memur tarafından yüzüne tükürülür; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 12, 31. Bir Polis Müdürünün Pehlivan Kadri'ye “*Nasılmış, Tokatlıyan'da havyarın üstüne tereyağı sürüp lüp mideye!..*” tarzı ifadeler ve Kâmil Paşa döneminde İttihat ve Terakki lehinde bir nutuk irad ettiği için azledilen bir Jandarma Zabitanın, olayı gazetesinde “Yandım Komiser” şeklinde haber yaptığı için Refi Cevat'a sopa atması, gazetesi ve davranışlarının öteden beri not edildiğini gösterir; aynı eser, s. 31, 42-43.

Suikast üzerine gözaltında bulunduğu sırada, birkaç ay önce İttihat ve Terakki ile muhalefetin birleşmesi meselesinde aracılık yapan eski İstanbul Mebusu Karasu Efendi, olayla ilgilerinin kurulmaması konusunda aracılık eder.⁶³⁵ Bir hafta kadar bir gözaltı süresi içinde sorgulanmamış fakat diğer soruşturmalar neticesinde suikastla, değil alâkadar hatta belki haberleri bile olmadığına kanaat getirildiği Refi Cevat'ın yüzüne karşı Cemal Bey tarafından ifade edilmiş ve mesleğinden başka cereyanlara kapılmadığı için tebrik ve teşekkür edilmiştir.⁶³⁶ Bunun üzerine serbest bırakılmayı bekleyen Refi Cevat ve ortağı, sabıka kaydı için fotoğrafı çekildikten sonra suikastçılarla birlikte tutulduğu İstanbul Muhafızlığından Bekirağa Bölüğü'ne, oradan da Sinop'a sürgüne gönderilir.⁶³⁷

İstanbul Muhafızlığı'ndan Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi vasıtasıyla gazetelere gönderilen yazıda, “muhalefet namına memleketin muhtaç olduğu sükûnet-i efkarı kavlen, fiilen ve tahriren ihlale cür'et-yab oldukları öteden beri malum olan bazı zevat ile payitahtın selâmet-i umumiyesi için daimi bir tehlike teşkil edebilecek mahiyet-i serkeşanede buldukları malum bulunan eşhasın” idare-i örfiye kararnamesinin altıncı maddesi ikinci fıkrasına istinaden Sinop'a gönderilmek suretiyle idare-i mezkûre mıntıkası haricine çıkarılmalarının “hükûmet-i askeriyece” kararlaştırıldığı belirtilir.⁶³⁸ Yazıda yüz on bir kişinin ismi yer almış, bunların yanı sıra “serseri ve işsiz güruhundan iki yüz üç kadar eşhasın” olduğu ifade edilmiştir.⁶³⁹ İsmi ve unvanı belirtilenler; bazı diğer gazete sahib ve yazarları,⁶⁴⁰ bürokrat, avukat,

⁶³⁵ Refi Cevat, “Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu”. Bu konu Polis Müdüriyeti Kısım-ı Siyasî Müdürünün ağzından hatıratına da yansır: “... o bunak Karasu'yu da nasıl kandırdınız, o da sizin lehinize çalışıyor.”; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 31.

⁶³⁶ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 51.

⁶³⁷ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 56, 61-62.

⁶³⁸ *Azim*, 5 Haziran 1329, S. 34, s. 3. 6 Haziran 1329 tarihli *Tanin*'den naklen yüz üç kişinin isminin verildiği liste için bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, s. 377-379.

⁶³⁹ Yüz on bir kişilik isim listesinin sonunda da “ismi muharrer olanlardan maada on dokuz gayrimüslim ve yüz elli kadar müslim esnaf ve elli kadar mahalle imam ve muhtarını ve sairenin de idare-i örfiye mıntıkası haricine çıkarıldığı” ilâvesi vardır. Bu şahıslar “serseri ve işsiz güruhundan” şeklinde nitelenenler ise toplam sürgün sayısı üç yüz on dört, ilâveten eklenen isimlerse beş yüz otuz üç olmaktadır. Bu sayı Refi Cevat tarafından sekiz yüz elli-dokuz yüz olarak verilir; Ulunay, “Refik Halit Karay Merhum...”. Bu sayı ilk tutuklananların sayısı olarak akılda kalmış olsa gerekir: “*Mevkufinin dokuz yüzü bulduğu, eylem yarısının tahliye edildiği, diğerlerinin de sorgulandıktan sonra iki yüz elli kadar kalacağı haber alınmıştır.*”; *Neogolos*'tan; *Azim* 5 Haziran 1329, S. 34, s. 1. Refik Halit ise “dört yüzü aşkın bir politikacı kalabalığı”ndan bahseder ki gemideki yaklaşık toplam sayı olmalıdır; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 39.

⁶⁴⁰ Cemil Tevfik (*Vazife* muharriri), Ferit Bey (*Vazife İfham* Sermuharriri-Kütahya eski mebusu), Suphi Bey (*Vazife / İfham* Müdür-i Mesulü), Osman Nuri Efendi (*İkdam* muhabiri), İbrahim Efendi

muallim ve dersiamlar, emekli memur ve askerler, Damat Salih Paşa'nın kardeşleri eski mebus Tahir Hayreddin Bey ve *Şehrah* gazetesi sahibi Mehmet Hayreddin Bey gibi muhalif isimlerdir. Potansiyel tehlike görülen serseri ve sabıkalılarla önemli muhalif aydınların birlikte gönderilmesi, kasıtlı ve onur kırıcı bulunmaktadır.⁶⁴¹ Suikast sonrası kısa sürede bu kadar kişinin toplanması, listesinin daha önce yapıldığı, özellikle İttihat ve Terakki muhaliflerinin fişlendiği izlenimi verir.⁶⁴²

Refi Cevat, Sinop'a sürüleceğini öğrendiğinde, Polis Müdüriyetinden kurtulmuş olmanın saadetini hissettiğini,⁶⁴³ vapur içinde serbest kaldığında çocuk gibi ellerini çırparak zıplamaya başladığını,⁶⁴⁴ kendilerini Sinop'a taşıyan Bahr-i Cedid vapurunu bir "sefine-i Nuh" gördüğünü belirtir.⁶⁴⁵ Menfanın acısını hissetmeye başladıkça bu his, kin, nefret ve intikamla değişmeye, sürgünün nedenlerini ve sonuçlarını sorgulamaya başlayacaktır.⁶⁴⁶ Polis Müdüriyetinde bulunduğu sırada gelen asılabileceklerine dair bilgiler,⁶⁴⁷ sonradan öğrendiği kadarıyla Sinop seferi sırasında geminin batırılması düşüncesi⁶⁴⁸ Millî Mücadele Dönemi'ndeki yazılarına yansıyan psikolojik bulgulardır.

Refi Cevat, suikastla doğrudan ilişkisi, belki bilgisi bile olmamasına rağmen suikast nedeniyle idam edilenlerden beş kişinin *Alemdar* Matbaası mensubu olduğunu belirtir.⁶⁴⁹ Mütareke Dönemi'nde, gazetesinde idam edilenlerden mağdur

(*Osmanişer Loyd ?* muhabiri), Aziz Nuri (*Adalet* Müdür-i Mesulü). Refik Halit, Burhan [Felek], Muhlis Sebahattin gibi yazarlar da memur sıfatlarıyla listede yer almaktadır.

⁶⁴¹ "Bereket -sırf siyasi haysiyetimizi kırmak maksadıyla- hükümet siyasi mevkuflar arasına bir takım serseriler de katmış ve isimlerini gazetelerde ilân etmişti."; Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 22. Serseri gurubuna dair örnek isimler için bk. aynı eser, s. 22-23, Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 83.

⁶⁴² "Arap Hurşit Efendi, feshane işçilerinden, her sabah *Alemdar*'ı okuduğu için bizimle beraber bulunuyordu.", Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 72.

⁶⁴³ "Sinop menfa imiş! Ne ehemmiyeti var! Yeter ki o engizisyon pençesinden kurtulmuş olalım."; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 57.

⁶⁴⁴ "Menfaya giden bir adamın böyle sevinmesini doğru bulmayanlar benim cinnetime hükmetmişler. Hâlbuki ben Polis Müdüriyetinden kurtulmuştum. Cehennemden çıkıyordum."; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 63.

⁶⁴⁵ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 65.

⁶⁴⁶ "Bu kadar adamı böyle sebepsiz sürmek için ancak İttihatçı kafasına sahip olmak lâzım gelirdi."; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 82.

⁶⁴⁷ Bir jandarma zabitanın "zaten asılacaksınız" şeklindeki duyurusu; Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 54-55, Durumunu sormaya gelen annesine bir polis müdürünün "Bu çocuğun hangi menfaya gideceğini niçin merak ediyorsun. Sana bir menfaati yoksa astırırverelim." dediği hakkında bk. Refi Cevat, "İdam!.."; *Alemdar*, 12 Nisan 1335, S. 111-1421, s. 1.

⁶⁴⁸ Ulunay, *Sürgün Hatıraları*, s. 67.

⁶⁴⁹ Refi Cevat, "Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu", *Alemdar*, 5 Şubat 1335, S. 53-1363, s. 1. Bahsedilen beş kişiden üçü, gazetenin önceki sahiplerinden Damat Salih Paşa, yazarlarından eski

olarak bahseder. Olaya adı karışanların fotoğraflarına ve hayat hikâyelerine yer vererek ölenleri rahmetle anar.⁶⁵⁰

Eski gazetesi, Refi Cevat'ın sürgüne gönderilmesinden sonra da *Azim* ismiyle yayımlanmaya devam eder.⁶⁵¹ Ancak Mahmut Şevket Paşa Dönemi'nde ağız tadıyla muhalefet edemeyen basının bu dönemde herhangi bir muhalif tavır sergilemediği,⁶⁵² hatta *Azim*'de Refi Cevat'tan alelâde bir tutuklu gibi bahsedildiği görülür.⁶⁵³ Yeni Said Halim Paşa iktidarının, İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınmasıyla rahatlandıği bir dönemde, basın üzerine ciddiyetle durulur. Ağustos 1913'te yapılan Matbuat Kanunu değişikliğiyle halkın fikriyatını bozucu neşriyatta bulunan gazeteler kapatılır.⁶⁵⁴ *Azim*'in yayını da bu dönemde son bulur.⁶⁵⁵

Refi Cevat'ın 1920'de Dahiliye Nezaretine verdiği bir dilekçeden; sahibi olduğu matbaanın, Mahmut Şevket Paşa Suikastı'ndan sonra hurufat ve makineleriyle birlikte tahrip edildiğini anlaşılmaktadır. Dilekçede vaktiyle 12.000 altın para ile tesis ettiği matbaaya verilen zararın araştırılarak tazmin edilmesini ister.⁶⁵⁶ Bu tahribatın, hemen suikasttan sonra mı, gazetensinin devamı niteliğinde görünen *Azim*'in kapanmasından sonra mı olduğu bilinmemektedir.

Dâhiliye Nazırı Ahmet Reşit, Refi Cevat'ın sahipliği döneminde bir süre başyazarlık yapmış olan Kemal Mithat olmalıdır. Bunlardan da Salih Paşa dışındakiler hakkında gıyaben idam kararı verilmiştir. Diğer iki kişiden, idam edilenler arasında kimi kast ettiği tespit edilememiştir. Muhtemelen idama mahkûm edilip dış baskılarla kurtulan Tahir Hayreddin Paşazadeler olsa gerekir.

⁶⁵⁰ Pehlivan Kadri'nin de anıldığı bir yazı; "Sağ Kalanlar", *Alemdar*, 28 Şubat 1335, S. 70-1380, s. 1.

⁶⁵¹ Suikast sonrası gazeteden *Alemdar* Matbaası ibaresinin kaldırıldığı, Refi Cevat dışında diğer tefrika ve köşe yazarlarının devam ettiği, iki hafta kadar sonra ise hem sahib-i imtiyaz, hem Müdür-i Mesulünün Abdurrahman Âdil olduğu, Emin Lami'nin ayrıldığı görülür.

⁶⁵² Talât Bey'in, *Sabah* başyazarı Diran Kelekyan Efendi için yaptığı "bugünden tezi yok, bizim iktidarımızı destekleyen yayınlara başlayacaksınız, yoksa karışmam haa!" türü tehdidi, basının tavrının nasıl olacağı hakkında fikir verir: "Sabah'ın D.K. imzalı başyazarının, 'aman efendim lütfedin, kerem buyurunuz da umumi efkârı alıştıra alıştıra şöyle latif bir üslûpla dönüş yapalım.'" dediği hakkında bk. Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul 1994, s. 31-32.

⁶⁵³ Sinop'a sürülenler listesinde ismi, orta sıralarda "Alemdar Sahibi Refi Cevat" şeklinde gösterilmiştir; *Azim*, 5 Haziran 1329, S. 34, s. 3.

⁶⁵⁴ BOA, DH.EUM.MTK., 74/23, B.T. 27 Ramazan 1331 (M.30.8.1913).

⁶⁵⁵ Gazetenin görülebilen son sayısındaki başmakale, kapanış nedenini açıklar gibidir; Abdurrahman Âdil, "Matbuat Kanunu", *Azim*, 7 Ağustos 1329, S. 97, s. 1. Gazete yayınının 104. sayıya kadar ulaştığına dair bir bilgi için bk. Duman, *Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, s. 318.

⁶⁵⁶ BOA, DH.İ.UM., 19-1/3, B.T. 18 Muharrem 1339 (M.2.9.1920).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİNDE ALEMDAR GAZETESİ (1918-1921)

İttihat ve Terakki'nin tek parti olarak iktidarı elinde bulundurduğu 1913-1918 yılları, Refi Cevat için olduğu gibi Osmanlı basını için de bir suskunluk devresidir. Sait Halim Paşa ve Talât Paşa'nın sadaretlerini kapsayan bu beş yıla, İkinci Balkan Savaşı ve Cihan Harbi damgasını vurmuştur. Refi Cevat, sakıncalı muhalifler arasında Anadolu'da ikamete mecbur edilirken payitahta, Meşrutiyet sonrası yaşanan neşriyat bolluğundan eser kalmamıştır.⁶⁵⁷ Bu yıllarda çıkmakta olan gazeteler sansür baskısı altında, fikir ve matbuat hürriyetinden oldukça uzaktır. Muhalif yazarların çeşitli sebep ve suçlarla bertaraf edilmesi, basında bağımsızlık ve ruh olgunluğu diye bir şey bırakmamış, gazetelerin büyük bir kısmı İttihat ve Terakki merkez-i umumisinin bir beslemesi gibi çalışmıştır. Bu ruh ve fikir darlığı içinde bunalıp sıkılan İstanbul basını, mütareke ile birdenbire bağlarından çözülünce, bir çeşit baş dönmesi halinde, bulunduğu zaman ve şartları unutmuşçasına, bir meydan dalaşmasına atılacaklardır.⁶⁵⁸

1918 Ekim'i sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile kamuoyunda oluşan olumlu hava, kısa bir süre sonra mütarekenin Osmanlı Devleti aleyhine içerdiği hükümlerin somut bir şekilde görülmesiyle şaşkınlığa ve karamsarlığa yol açar. Tabiatıyla bu durumun daha ziyade hissedildiği yer; fiilen işgal edilen payitaht İstanbul ve bilhassa Babıâli basını olacaktır.⁶⁵⁹ Bu kargaşa içinde basın, uzun süre kamuoyunda ortak bir bilinç oluşturmak, millî bir gaye hedefinde hareket etmek yerine eski hesapların peşine düşmüş, iç politik mücadelelere dönük yayınlarını sürdürmüşlerdir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ 1913'te doksan iki gazete yayına başlarken iken bu sayı 1914'te yetmiş üçe, 1915'te altıya düşmüş, 1916'da sekize, 1917'de on beşe çıkmış; ancak İttihat ve Terakki'nin iktidarı bıraktığı 1918'de yetmiş bire ulaşabilmiştir; Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s. 27, Hızlı Topuz, II. *Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1993, s. 84.

⁶⁵⁸ Ziya Somar, "Mütareke Basını ve Fırkacılık Ruhü", *Barış Dünyası*, 1 Eylül 1965, S. 40, s. 36.

⁶⁵⁹ Bu konuda bk. Salih Tunç, *İşgal Dönemi'nde İstanbul Basını (1918-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniv., AİİT Ens., İstanbul 1999.

⁶⁶⁰ Basının tenvir ve terbiye görevini otuz yıldır hiç yerine getirmediği, Mütareke Dönemi'nde de şahsî mücadeleler içinde olup mantık sahibi bir kamuoyunun gazetelerdeki dil curcunası karşısında ancak "bunlar saçmıyor" hükmünü vermesi gerektiği şeklinde Cenap Şehabettin'in bir yazısı 20 Kasım 1918'de *Hadisat*'ta "Ahlâk-ı Matbuat" başlığıyla bir makale yayımlamıştır; Tunç, *İşgal Dönemi'nde İstanbul Basını (1918-1922)*, s. 35.

Mütareke Dönemi'nde uzun soluklu yayın yapabilen İstanbul basını, Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin örgütlenme sürecinde, bu harekete yaklaşımları bakımından Kuvayımillîye taraftarı ve aleyhtarı olmak üzere iki grupta tasnif edilmektedir. Her iki gruptaki gazetelerin birçoğu, başlangıçta herhangi bir devletin manda veya himayesine taraftar olmak noktasında birleşmeler de Kuvayımillîye'nin bağımsızlık hedefine ulaşabileceğine dair zamanla oluşan kanaat, iki grubu birbirinden ayırmıştır. Kuvayımillîye taraftarı şeklinde nitelenen grup; *İkdam*, *Akşam*, *Atı (İleri)*, *Yeni Tasvir-i Efkâr (Tevhid-i Efkâr)*, *Yeni Gün*, *Vakit* gibi İstanbul gazetelerinden oluşur. Bir büyük devletin manda veya himayesi konusunda ısrarcı olup İtilâf Devletlerine karşı gösterilecek herhangi bir direnişin, sulh şartlarını ağırlaştırmaktan başka bir sonuca ulaşamayacağı fikrinde sabit kalan ikinci grupta ise *Sabah*, *Peyam* ve bunların birleşmesiyle ortaya çıkan *Peyam-ı Sabah*, *Türkçe İstanbul*, *Alemdar* gazeteleri vardır. Daha geç tarihlerde yayıma başlayan *Ümit* ve *Aydede* dergileri de bu gruba dâhil edilir.⁶⁶¹

Kuvayımillîye'ye teşkilatlarının şahsında Millî Mücadele'ye muhalif olan gazeteler genel olarak “mütareke basını” olarak anılmaktadır. Mütareke basınının *Sabah* ile birlikte ilk akla gelen örneklerinden olan *Alemdar*, ülkenin adeta sırat köprüsünden geçtiği bir dönemde tekrar intişara başlar. Dönem *Alemdar*'ı, yayın hayatı boyunca kısa fasılalar hariç Refi Cevat yönetimindedir. Refi Cevat'ın savunduğu fikirler, iktidarlara göre şekillenmiş ve bazen sapmalar göstermiştir. Gazetenin genel siyasetinin, özellikle Millî Mücadele karşısında göstereceği tavırların tespiti ve karşılaştırılması için hükûmetler dönemi başlıkları altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Bu bölümde ilk yayın dönemini içeren önceki bölümde olduğu üzere yine *Alemdar*'ın yönetimi, yayın süreci, süreçteki yönetim değişiklikleri, şekil ve içeriği hakkındaki bilgiler yer almaktadır. *Alemdar*'ın yayın sürecini boyunca Refi Cevat yönetimindeki siyaseti, dönem hükûmetleri başlığı altında incelenmektedir.

⁶⁶¹ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s. 4-8. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çıkanlar için bk. aynı eser, s. 9-13, İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, s. 32-41, Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 98-118.

3.1. Mütareke Dönemi Alemdar'ının Özellikleri

1918 Ekim'inde göreve başlayan Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti zamanında, tüm muhalifler affedilmiş, ülke görünüşte bir barış ortamına girmiştir. İttihat ve Terakki'nin hükûmetten çekilmesiyle Refi Cevat - Ahmet Kadri ikilisi, *Alemdar*'ı yeniden çıkarır. İşgal altındaki İstanbul'da, yaklaşık bir aydır iktidarda bulunan Tevfik Paşa kabinesi zamanında yayına başlayan bu yeni *Alemdar*, öncekinden daha bariz ve şiddetli bir muhalefet gazetesi örneği sergileyecektir.

Alemdar'ın adı, bu dönemde bazen ortaklar almasına ya da yönetimin değiştirmesine rağmen Refi Cevat'la özdeşleşmiştir. Çünkü, önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de en uzun süre Refi Cevat yönetiminde yayımlanmıştır. Bilinirliğini, Refi Cevat'ın keskin kalemiyle sürdürmüş, Mütareke Dönemi literatüründe adı, Refi Cevat'la birlikte anılmıştır. Farklı ellere geçse de Refi Cevat yönetimindeki politikası, gazetenin üzerinde yapışıp kalmıştır.

Yeni döneminin sunuş yazısında gazetenin, daha fazla sessiz kalmayı “memleketin menafine muzır” görenek yayına başladığı belirtilir. “Evvelden beri takip ettiğimiz meslek karilerimizce malumdur. Zulme düşman adle dostuz.” şeklindeki girişte “memleket bizim için büyük, her şeyden mukaddestir.” ifadeleriyle millî bir dava takip edeceği izlenimi verir. Fakat satır arasında yer verilen “eski hesapları sormak sırası gelinceye kadar” ibaresi, takip edeceği siyasetin ipuçlarını taşımaktadır.⁶⁶²

3.1.1. Yayın Süreci

Mütareke Dönemi *Alemdar*'ı, 15 Aralık 1918'de başladığı yeni yayın dönemini, kesintilerle birlikte 23 Eylül 1921'e kadar yaklaşık üç yıl sürdürmüştür.⁶⁶³ Bin on dört gün süren bu süreç içerisinde sekiz yüz seksen gün/nüsha yayımlanabilmiştir. Gazete, 1920'de iki kez ortaklar edinmiş, 1921 Mart'ında yeni bir yönetimle yayımlanmaya başlamıştır. Bunun sürdürülememesi üzerine yayını bir müddet duran *Alemdar*, aynı yılın yaz aylarında, eski muhalif üslup üzerine Refi Cevat yönetiminde iki kez daha yayımlanmaya çalışılır. Birkaç günden oluşan tekrar

⁶⁶² *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 1.

⁶⁶³ Ek-16: *Alemdar*'ın Mütareke Dönemindeki (1918-1921) İlk Nüshası ve bk. Ek-17: *Alemdar*'ın 22 Eylül 1921 Tarihli Son Nüshası.

neşir çabası, fasılalarla iki kez tecrübe edilse de devamı getirilemez. Zaman değişmiş, dönemin konjoktüründe gazetenin savunduğu fikirler artık benimsenmez olmuştur ki *Alemdar*'ı tekrar ayağa kaldırma çabaları sonuçsuz kalmış, *Alemdar*'ın yayın hayatına son verilmiştir.

15 Aralık 1918'de yayına başlayan Mütareke Dönemi *Alemdar*'ında, ilk dönemdeki gibi sık isim değiştirmeler yaşanmaz. Yalnız sürecin başında üç gün üst üste üç farklı isme müracaat etmek zorunda kalmıştır. Yayın hayatının on yedinci günü; Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif Bey'e hitaben yazılan başyazılar nedeniyle üç gün tatil edilmiş, bunun üzerine 31 Aralık 1918'de *A'lemdar* [عالمدار] olarak çıkmıştır. Muhtemelen bu ismin engellenmesi üzerine ertesi gün 1 Ocak 1919'da *Alem* [علم], 2 Ocak'ta ise *Asildar* [اصلدار], ismiyle yayımlanmıştır. Nihayet 3 Ocak'ta *Alemdar*'a izin çıkmış ve aslına dönmüştür.⁶⁶⁴ Yine 23 Ocak 1919'da ise “sansürce neşrine müsaade edilmeyen arizayı ibkaen derc eylediğinden dolayı” bir gün müddetle tatil edilir. Bu kez de yeni bir yol denenmiş, Recai Nüzhet adına alınmış aynı harflerle yazılan *İlimdar* [علمدار] imtiyazı altında yayımlanmıştır.⁶⁶⁵ Bundan sonra gazete, yayın hayatının sonuna kadar farklı yollara başvurmayacak ve *Alemdar* olarak kalacaktır.

Mütarekenin hengâmeli günlerinde *Alemdar*, bir kez zorunlu tatile uğrar. 5 Şubat 1919'da dönemin Polis Müdürü Halil Bey'e yönelik bir hücumdan dolayı kapatılmaya çalışılır.⁶⁶⁶ O günkü baskı Polis Müdüriyetinden, ellerinde el yazısı ile yazılmış “*Alemdar*'ın işar-ı ahiriye değın intişar etmemesi icap ettiği arz olunur. *Matbuat sansür memurluğu...*” şeklinde bir emirle gelen memurlar tarafından engellenmeye kalkılır. Emrin resmî bir karar olmadığını iddia eden Refi Cevat, 5 Şubat tarihli gazetenin içeriğini değiştirerek tamamen Polis Müdürüne yönelik

⁶⁶⁴ *Alem*, 1 Kânunusani 1335, S. 18-1328, s. 1. Tatiline gerekçe olarak kanunî işlemleri tamamlamama, teminat akçası yatırmama, sansürün tayyettiği bir fikrayı yayımlama gibi gerekçeleri gösterilmiştir. Refi Cevat ise gazetenin teminat akçası vermeden yayın hakkı olduğunu ve tayyedilen fikrayı yayımlamanın mantıksızlığını, Matbuat Müdürü Salih Bey'in tasdikini aldığını belirtir. Dâhiliye Nazırı ile inatlaşma şeklindeki bu mücadele sonunda hem *Alemdar*'a yayın izni tekrar verilir, hem de sansür ilga edilir; *Alemdar*, 3 Kânunusani 1335, S. 20-1330, s. 1.

⁶⁶⁵ *İlimdar*, 24 Kânunusani 1335, S. 41-1351, s. 1.

⁶⁶⁶ Polis Müdürü Halil Bey ile Refi Cevat arasındaki ilk sorun; Refi Cevat'ın tutuklanan İttihatçılardan Emanuel Karasu Efendi ile görüşme isteğinin, para aldığı ve kaçmasına yardım edebileceği endişesiyle Polis Müdürü Halil Bey tarafından izin verilmemesi üzerinedir; Halil Nedim Aşuroğlu, *Emanuel Karasu'yu Nasıl Yakaladım?*, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2014, s.20-22.

yazılarla doldurur.⁶⁶⁷ Fakat ertesi gün tatil emri, daha üst bir mevkiden gelir⁶⁶⁸ ve gazete tatil edilir. Ancak altı gün süren men kâfi görülerek yayımına tekrar izin verilecektir.⁶⁶⁹ Gazete, bu kesinti dışında sansür heyeti veya hükûmetçe herhangi bir kapatmaya maruz kalmamış, gazete İttihat ve Terakki Hükûmetleri Dönemi'nden daha serbest bir şekilde yayımlanma imkânı bulmuştur.

Millî Mücadele'nin en keskin gazetelerinden biri olan *Alemdar*'ın muhalif sesi, 1 Mart 1921'de kesilir. I. İnönü Savaşı galibiyeti, Londra Konferansı gibi gelişmeler, tercih ibresini Anadolu Hareketi lehine çevirmiş, bu süreçte gösterilen “dönüş” işaretleri, *Alemdar*'ın yayımını sürdürmesine yetmemiştir. Dört hafta aradan sonra 28 Mart 1921'den itibaren yalnızca “Saltanat-ı meşruta taraftarıdır”⁶⁷⁰ sloganıyla gayrî siyasî bir kisveyle yayımlanır. Bu politika değişikliğine rağmen *Alemdar*, basın camiasında tutunamayıp Mayıs ayında bir hafta ara verir ve nihayet 10 Haziran 1921'de sonlanır.

7-10 Temmuz 1921 günleri arasında dört gün, Milli Mücadele'ye muhalif eski siyaseti üzerine bir yayın denemesi yaşayan *Alemdar*, bunda da başarısız olur. Yine “Saltanat-ı meşruta taraftarıdır” ve Said Molla'nın başyazar olduğu bu *Alemdar*'ın, sarayın desteği ile çıktığı anlaşılmaktadır.⁶⁷¹ 1921 Ağustos'u için “sarayın, fikirlerini yaymak için *Alemdar* gazetesini yayımlayacağı”,⁶⁷² gazetenin, Refi Cevat tarafından

⁶⁶⁷ *Alemdar*, 6 Şubat 1335, S. 54-1364, s. 1. Polis Müdürü'nün Hürriyet ve İtilaf azasından birini işten el çekirtmesi de eklenince Refi Cevat, Halil Bey'e yönelik açık saldırıya geçer; Aşuroğlu, *Emanuel Karasu'yu Nasıl Yakaladım?*, s.37-41.

⁶⁶⁸ *Alemdar* gazetesinin kapatılması Düvel-i İtilafîye komiserleri murahhasları tarafından talep edilmiş ve Meclis-i Vükelâca onaylanmıştır; BOA, MV, 214/65, B.T. 5 Cemaziyelevvel 1337 (M.6.2.1919).

⁶⁶⁹ *Alemdar*, 13 Şubat 1335, S. 55-1365, s. 1.

⁶⁷⁰ *Alemdar*, 28 Mart 1337, S. 891-3091, s. 1.

⁶⁷¹ Bu arada 20 Ocak 1921'de “Said Molla'ya yazı yazdırmak ve sarayın fikirlerini halka yaymak amacıyla günlük olarak çıkacak gazetelerden birinin elde edilmesi için girişimlerde bulunulup, *Alemdar*'ın çıkarılmak istendiği, ama Fransız ve Osmanlı sansür heyetinin *Alemdar*'ın çıkmasına henüz izin vermediklerinin rivayet olunduğu” şeklindeki bir bilgiye rastlanmaktadır; Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 1987, S. 10, s. 170'den naklen; Özbey, *Meclis-i Mebusan Dönemi Basın ve Alemdar Gazetesi*, s. 59. Alıntı belgedeki bilginin özünün değil ama kronolojik olarak tarihlenmesinin yanlış olduğunu belirtmek gerekir. Gazetenin yayımlanabilmesinde Fransız veya Osmanlı sansür heyetinin etkisine ise şüpheyle yaklaşılmalıdır.

⁶⁷² *İstiklâl Harbi Koleksiyonu*, C.19, 6703 sıra numaralı 1480/67 no'lu belge özeti, B.T. 30.8.1337.

tekrar yayımlanmaya çalışıldığı, bu kez yönetimde Said Molla'nın istenmediği⁶⁷³ ve yönünde istihbarat bilgileri mevcuttur.

1921 Eylül'ünde *Alemdar*, son kez neşredilir. Gazete, 17-23 Eylül 1921 tarihleri arasında bir gün boşlukla son kez bir varlık mücadelesi daha verir. Temmuz ayındaki halinden farkı, klişenin altından “Saltanat-ı meşruta taraftarıdır” sloganının çıkarılmasıdır. Bu durum sarayın desteğinde çıkmış olma ihtimâlini zayıflatmaktadır. Said Molla'nın yazılarına yer verilmemekle birlikte ilk sayıda kendisiyle bir mülakat yayımlanmış, gazeteye yazı vermesi konusunda olumlu cevap alındığı belirtilmiştir.⁶⁷⁴ Sakarya Muharebesi'nin sonuna tesadüf eden bu günlerdeki yayının amacı; okuyucuları olaylardan günü gününe haberdar etmekten ibaret bulunduğu, bunun da ancak geniş bir teşkilatla olabileceği ancak önemli olayları içeren bu günlerde daha fazla beklenilmesini uygun görmeyerek yayına başlama gereği duyulduğu şeklinde açıklanır.⁶⁷⁵ Kapanışına, fikirlerinin tasvip görmemesi ve eski satış rakamlarını bulamamasından dolayı zarar etmesi neden olmuş olmalıdır. Aralık ayında tekrar yayımlanacağı hakkında bir rivayet ortaya çıkmışsa da⁶⁷⁶ Millî Mücadele'nin sonuna kadar bir daha ne *Alemdar*'ın yayını ne de Refi Cevat'ın başka bir yerde yazısı görülebilmştir.

3.1.2. Gazete Yönetimi

Aralık 1918'de başlayan ve fasıllarla üç yıla yakın süren gazetenin sahibi, imtiyaz sahibi de olan Refi Cevat'tır. Onun yanında Pehlivan namı Ahmet Kadri, yine ortak mesabesindedir. İlk dönemden daha bariz bir şekilde Refi Cevat, gazetecilikle ilgili işlerde ön plandadır. Ahmet Kadri'nin ise bilinen resmî bir ortaklığı olmayıp yine muhtemelen sadece maddi kaynak oluşturmaktadır.

⁶⁷³ *Alemdar*'ın tekrar neşrine çalışıldığı fakat gazetenin heyeti idaresinde Said Molla'nın istenmediğine dair bir istihbarat; TİTE, 64/99, B.T. 29.8.1921.

⁶⁷⁴ “Said Molla Bey’le Mülakat”, *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1-2. Fakat bu bir haftalık süre de Said Molla imzalı yazı bulunmamaktadır.

⁶⁷⁵ “Karilerimize”, *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1. Bu dönemdeki numaraların da önceki serilerle bir alâkası bulunmamaktadır.

⁶⁷⁶ 1 Aralık 1921 tarihli *Ayine* adlı mizah gazetesinden; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.4, s. 172. Aynı gazetede, 15 Aralık 1921'de Refik Halit'in *Aydede* gazetesini çıkaracağı, reklâm için Pehlivan Kadri'yi yanına çırak aldığı bilgisi yer alır; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.4, s. 190. *Aydede* nüshalarında Refi Cevat'ın imza veya mahlâslarına rastlanılamamıştır.

Gazetenin imtiyaz sahipliğinin yanında diğer yasal muhatabı “müdür-i mesulü”dür. İntişarının başında bu görevin de Refi Cevat’ın uhdesinde olduğu görülür.⁶⁷⁷ Bir hafta sonra ise Babanzade Recai Nüzhet’in ismi beyan edilir.⁶⁷⁸ İsim değişikliklerinde, gazetenin beyannamesinde belirtilen ismin kullanılması gerekir. Bu yüzden *A’lemdar*’da Ahmet Kadri mesul müdürdür.⁶⁷⁹ 1 Ocak 1919’daki *Alem*’in mesul müdürü Refi Cevat gösterilirken gazetenin imtiyaz sahibinin Ahmet Kadri olduğu belirtilir.⁶⁸⁰ 2 Ocak 1919’da kullanılan *Asildar*’ın ise imtiyaz sahibi Şehsuvarzade Osman, mesul müdürü ise Kemal Niyazi’dir.⁶⁸¹ Üç gün arka arkaya süren üç farklı isimdeki bu değişikliklerin ardından *Alemdar*’a dönülünce Recai Nüzhet, mesul müdürlüğü uhdesinde bulundurmaya devam eder. Onun, Damat Ferit Paşa Dönemi’nde Adapazarı kaymakamlığına atanması⁶⁸² ile 25 Mart 1919’dan itibaren Refi Cevat’ın mesul müdür olduğu görülmektedir.⁶⁸³

Alemdar, süreç boyunca salt Refi Cevat yönetiminde kalmaz. Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi’ne tekabül eden ilk katılım, 23 Ocak 1920’den itibaren görülen Mehmet Ali (Gerede) Bey’in ortaklığıdır. Mehmet Ali Bey, Damat Ferit Paşa’nın ilk kabinesinde PTT Nazırlığı yapmış ve bir ara Dâhiliye Nazırlığını da üstlenmiş bir isimdir. Mayıs 1919’daki ikinci kabine listesinde yer alamayan Mehmet Ali Bey, Fransızca yayımlanan *Antant* gazetesinin sahibidir.⁶⁸⁴ *Alemdar* da bu ortaklıkla birlikte karşıya, Antant Matbaasına taşınır. *Alemdar*’ın Beyoğlu gazeteciliği, yaklaşık dört ay sürmüştür. 10 Mayıs 1920’de tekrar İstanbul’a dönen⁶⁸⁵ *Alemdar*’da Mehmet Ali Bey’in etkisi bitmiş olmalıdır. Her iki adreste de mesul müdür Refi Cevat’tır.

1920 yılının Aralık ayına gelindiğinde yeni bir ortaklık, *Alemdar* sayfalarına yansır. Damat Ferit Paşa’nın ikinci iktidarı da sona ermiş, sadaret makamına Tevfik

⁶⁷⁷ *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 2.

⁶⁷⁸ *Alemdar*, 22 Kânunuevvel 1334, S. 8-1323, s. 4.

⁶⁷⁹ *A’lemdar*, 31 Kânunuevvel 1334, S. 1-17-1327, s. 1.

⁶⁸⁰ *Alem*, 1 Kânunusani 1335, S. 1-18-1328, s. 1. İlk süreçte de bir ara kullanılan bu ismin imtiyazı bu kez, 31 Kânunuevvel 1334 tarihinde Ahmet Kadri tarafından alınmıştır; Gazel-Ortak, “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, s. 242; “Meşrutiyetin İlanından Beri Türkiye’de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, s. 3561.

⁶⁸¹ *Asildar*, 2 Kânunusani 1335, S. 1-19-1329, s. 1.

⁶⁸² BOA, İ.DUİT, 47/ 68, 17.C.1337 (20.3.1919)

⁶⁸³ *Alemdar*, 25 Mart 1335, S. 94-1404, s. 2.

⁶⁸⁴ “Antant, esbak Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey’in idare ettiği bir gazete idi. Tâcir-i malum onu kâfi görmemiş, Alemdarcılarla birleşerek bu gazeteyi de nüfuzu altına almıştı...”; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 183.

⁶⁸⁵ Manşette yer alan adres bilgisi değişikliği için; *Alemdar*, 10.5.1336, S. 508-2808, s. 1.

Paşa geçmiştir. Bu dönemde Refi Cevat, hisse satmak suretiyle yine ortaklar edinmeye girişir. Durum, 4 Aralık'taki başmakalede Hüseyin Şükrü tarafından gazete yönetiminin “yeni ellere” geçtiğini şeklinde duyurulur.⁶⁸⁶ Refi Cevat gazetenin üçte birini *Tercüman-ı Hakikat* başyazarı Babanzade (Hüseyin) Şükrü'ye, diğer üçte birini de eski Hamburg Şehbenderi Hikmet Nazım Beylere satmıştır.⁶⁸⁷ Hikmet Nazım Bey, mütareke sürecindeki *Alemdar* çalışanlarından. Üç ay kadar da bu üç ortakla devam eden gazetenin yayını, 1921 Mart'ı başında durur.

Alemdar'a Refi Cevat'ın isim ve katkısının hemen hiç görülmediği bir diğer devre; 28 Mart-24 Mayıs 1921 arasındadır. Bu kez gazete, Mahir Sait yönetiminde yayımlanmıştır. Yeni bir klişe ve “Saltanat-ı meşruta taraftarıdır”⁶⁸⁸ sloganıyla yayımlanan *Alemdar*'ın basın dünyasında kalma mücadelesi verdiği bir dönemdir. Mesul müdürlüğü Ahmet Kadri'nin uhdesindedir. Yalnız ertesi günkü nüshada numarasını 2 olarak verip yeni bir seri başlangıcı gösterilmesi dikkat çeker.⁶⁸⁹ Bu nedenle gazetenin yine devredildiği, yeni bir satışın yapıldığı düşünülmektedir.

1921 Temmuz'unda birkaç günle sınırlı kalan yayın hayatına dönme çabalarında Refi Cevat yönetimi tekrar eline almıştır. Bir önceki yönetim döneminde gazetenin bazı engellerden dolayı tatile uğradığı ve gazetenin yine Refi Cevat'ın “riyaset-i tahririye”sinde olduğu belirtilir.⁶⁹⁰ Aynı şekilde 17-23 Eylül arasındaki son yayınları da yine Refi Cevat yönetimindedir. *Alemdar*, Refi Cevat ile başladığı serencamını Refi Cevat ile tamamlamıştır.

Gazetenin yayımının sona ermesinden bir hafta kadar sonra Refi Cevat'ın gazeteyi elinden çıkardığı, satın alan Rauf Ahmet Bey'in ise matbaayı daha önce bir süre yayımladığı *Yeni Şark* gazetesi için kullandığı anlaşılmaktadır.⁶⁹¹

⁶⁸⁶ Hüseyin Şükrü, “Mesleğimiz”, *Alemdar*, 4 Kânunuevvel 1336, S. 720-3020, s. 1.

⁶⁸⁷ Acehan, “*Refii Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi*”, s. 130-131. Refi Cevat'ın bu satış işlemini beş gün içerisinde Dahiliye Nezaretine bildirmemesi, alıcılar tarafından dile getirilmiş ve *Alemdar*'ın ruhsatnamesinin üç kişi adına tebdili istenilmiş, mesul müdürlüğün de Behçet Bey'e tevdi edildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Nezaret tarafından tahkikat açılmıştır, ilgili hukuk müşavirliği tarafından yapılan tespitlerle Nezaretin kararına dair ilgili belgeler, makalenin konusunu teşkil etmektedir.

⁶⁸⁸ *Alemdar*, 28 Mart 1337, S. 891-3091, s. 1.

⁶⁸⁹ *Alemdar*, 29 Mart 1337, S. 2, s. 1.

⁶⁹⁰ *Alemdar*, 7 Temmuz 1337, S. 422-1225, s. 3

⁶⁹¹ “Alemdarcı Refi Cevat Bey Gazetesini Mektebe Başlattı”; *Güler Yüz-Çanak Yalayıcı* eki, 29 Eylül 1337, S.22, s.7; bk. Ek-18: Refi Cevat'ın *Alemdar*'ı Sattığına Dair Güler Yüz Dergisi Ekinde Yayımlanmış Haber.

3.1.3. Şekil ve İçeriği

İlk devresinde *Alemdar*'ı diğer gazetelerden farklı kılan özelliklerinin başında görsellik, temiz, göze hoş gelen bir dizayn ve zengin içeriği gelmekteydi. Kısa bir süre yayımlanan *Teşrih*'te dergi ebatına yakın, dünyadaki bilinen örneklerinden önce, “tabloid” ölçülerine başvuran Refi Cevat, ikinci yayın döneminde de *Alemdar*'ı o boyutta olmasa da diğer gazetelerden küçük boyutlarda sunmuştur. Gerçi ebattaki bu kısalık, farklılık meydana getirmekten çok ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Bu dönemde bilhassa fotoğraf, harita ve resimlere sık başvurulması, yazılarına yer verilen sayfalarını açtığı isim yelpazesinin çok geniş tutulması, sansasyonel haberlere yer verilmesi ve tefrit derecesindeki yorumlar, gazetenin bilinirlik ve tirajında artışa sebep olmuştur. Bu özellikleri, döneme dair araştırmalar için *Alemdar*'ı temel kaynakların başında getirir.

3.1.2.a. Manşet Bilgileri

Mütareke Dönemi'ndeki serisinde *Alemdar*'ın manşetinde yer alan veriler şu şekildedir: İsmnin büyük puntolu klişesi yine ortada yer almaktadır. Fakat bu klişenin sağ altında normal yazı puntosuyla “halim” ibaresi eklenmiştir. Hilm sahibi,⁶⁹² yumuşak huylu, hoş muamele yapan⁶⁹³ anlamına gelen bu kelimenin, bir üslup mesajı olduğu düşünülmektedir.

Manşetin sağındaki bölümde, imtiyaz sahibi ve başyazarının Refi Cevat olduğu koyu puntolarla belirtilir. Altında abonelik şartları yer alır ki bu dönemde gazetenin taşra için altı aylığı 190, seneliği 350 kuruştur. Yabancı ülkeler için ise altı aylığı 220, yıllığı 410 kuruştur. Manşette uzun bir süre fiyat bilgisi yer almaz. Sadece geçen nüshaların ücretinin 5 kuruş olduğu bilgisi vardır. Bu rakam, o dönem Osmanlı gazetelerinde günlük satış bedelinin her zaman üzerinde olmuştur. 1 Şubat 1919'dan itibaren aboneliğin altı aylığı 380, seneliği 680 kuruş olmuştur. Geçen nüshalar ise 10 kuruşa çıkarılır. Fiyat değişikliği için “bugünden itibaren gazetemiz 2 kuruştur”

⁶⁹² Ali Nazıma-Reşad, *Mükemmel Osmanlıca Lügat*, s. 331. Kelime, yavaş huylu hilmane şeklinde açıklanır. Hilm ise “insanda tabiat yavaşlığı” olarak açıklanmaktadır; aynı eser, s. 330.

⁶⁹³ Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, s. 190. Esmâ'ül hüsnâ'da da yer alan ismin açıklaması; suçluların cezalarını derhal vermek iktidarında olduğu halde –sonraya bırakan ve– yumuşak muamele edendir; bk. aynı yer.

açıklamasıyla yetinilir⁶⁹⁴ Abone bedelindeki değişim oranından *Alemdar*'ın 1 kuruş fiyatla neşriyata başladığı anlaşılır.

6 Mayıs-12 Haziran 1919 arası klişenin solunda, adi ilanların satırından 15 kuruş, mutena ilanların satırından 40 kuruş alındığı şeklinde bir reklam tarifesine yer verilmiştir.⁶⁹⁵ 13 Haziran'dan itibaren klişede gazetenin nüshasının 2 kuruş olduğu yazılmaya başlanıp ilan tarifesi kaldırılır.⁶⁹⁶ 20 Nisan 1920'de nüshası 100 paraya yani 2,5 kuruşa çıkar. Bu zammın nedeninin, kâğıt fiyatlarına meydana gelen artış olduğu açıklanır. Abone bedeli, İstanbul dışı için altı aylığı 450, seneliği 850 kuruş olur. Geçen nüshalar 5 kuruşa düşmüştür.⁶⁹⁷

Başlangıçta klişenin solunda altında Ahmet Kadri'nin adı, "Müdür-i Umur" sıfatı Refi Cevat ile aynı hizada ve yine koyu puntolarla belirtilir. İsmi altında ise gazetenin idarehane, telgraf adresi ve telefon numarası bilgileri yer alır. Manşette, imtiyaz sahibi, idarehane gibi bilgilerden arta kalan sağ ve sol bölümlerde günün önemli haber başlıkları verilir. Ertesi günden itibaren sol bölüme reklam alınmaya başlanır ve uzun dönem öyle yayımlanır.

Manşetin üstünde kalan kısımda, sağda yazıyla "Dokuzuncu sene" ibaresi ve "aded" ifadesiyle sayı bilgisi verilir. *Alemdar*'ın bağımsız yayımlandığı 1912'den veya imtiyazının kullanıldığı 1911'den beri dokuz yıl geçmemiştir. Bu ibarenin bilinçli kullanımı söz konusu ise ilk yayımlandığı tarihteki hicri yıl baz alınarak dokuzuncu seneye ulaştığı kastedilmiş olmalıdır.⁶⁹⁸ Ortada gün, solda ise hicrî ve rumî tarih, miladi yıl ile birlikte verilir. 26 Aralık'tan itibaren üst satır soldan sağa; aded, hicrî tarih, ortada gün, solda rumî tarih ve sene bilgisi şekline dönüşür. Aynı tarihten itibaren iç sayfaların üst satırında ise sayfa numarası çift ise sağda sayfa numarası, ortada *Alemdar* ibaresi solda rumî tarih, sayfa numarası tek ise tersi bir sıralama yer alır. Matbaa ve mesul müdür bilgisi ise son sayfanın sol altında ayrılmış küçük bir bölümde belirtilir.

⁶⁹⁴ *Alemdar*, 1 Şubat 1335, S. 49-1359, s. 1.

⁶⁹⁵ *Alemdar*, 6 Mayıs 1335, S. 134-1444, s. 1.

⁶⁹⁶ *Alemdar*, 13 Haziran 1335, S. 171-1481, s. 1.

⁶⁹⁷ *Alemdar*, 20 Nisan 1336, S. 488-2788, s. 1.

⁶⁹⁸ *Şehrah* serisinde *Alemdar* imtiyazın ilk kullanıldığı R.26 Temmuz 1327 / M.8 Ağustos 1911'in hicrî karşılığı; 13 Şevval 1329, 1918'deki yayımı ise 11 Rebiyülevvel 1338'dir.

Manşette klişenin hemen altında gazetenin sloganı; “Her gün sabahları neşrolunur müstakilü’l efkâr Osmanlı gazetesidir” şeklinde sunulur. *Alemdar*, 1921’e kadar süren bu dönemde, önceki dönemden farklı olarak hep sabah gazetesi olarak kalacaktır. Fakat 28 Mart 1921’de Mahir Sait’in yönetiminde başlayan siyasetten uzak dönemde gazete, “Saltanat-ı meşrûta taraftarıdır”.⁶⁹⁹ Bu slogan, 17 Eylül-23 Eylül 1921 arasındaki dönemde kaldırılır ve yerine de herhangi bir ifade yazılmaz.

Gazetenin ilk idarehanesi “Çemberlitaş karşısında Matbaa-i Osmaniye’de daire-i mahsusadır” ve Matbaa-i Osmaniye’de basılmaktadır.⁷⁰⁰ Telgraf adresi, sadece “İstanbul Alemdar” şeklinde iken telefon numarası 1131’dir. Gazete yayımlanışının dördüncü günü, 18 Aralık’ta, idarehanesini “Babıâli karşısındaki daire-yi mahsusa”ya nakletmiş, telefon numarası da 47 olmuştur. Birkaç gün Matbaa-i Osmaniye’de basılmış,⁷⁰¹ 21 Aralık 1918’de itibaren Kader Matbaası’na, 25 Aralık’tan itibaren ise Minber Matbaası’na geçmiştir. Mustafa Kemal ve Fethi Bey tarafından elli gündür çıkarılmakta olan *Minber* gazetesi, 21 Aralık’taki sayısı son bulmuştur. Anlaşılan *Minber*’in kapanmasından sonra matbaası, *Alemdar*’a hizmet vermeye başlamıştır. 19 Mart 1919’da *Alemdar* idarehanesinin de aynı matbaaya taşındığı duyurulmuştur.⁷⁰² Fakat klişedeki “İdarehanesi: Babıâli karşısındaki daire-i mahsusa” ibaresinde bir değişiklik olmamıştır.

24 Ekim-6 Kasım 1919 arası Divanyolu’na nakledilen idarehanenin bu süre zarfında Kadınlar Dünyası Matbaasında basıldığı belirtilmiştir.⁷⁰³ Ocak 1920’de başlayan Mehmet Ali Bey ortaklığı döneminde “Beyoğlu: Antant Matbaası” nda basılır. Adresi; “Asmalı Mescid, Numro: 25” tir. Telgraf adresi; “Beyoğlu-Alemdar”, telefonu; 1050 olmuştur. Bu adreste, klişedeki yer alan “Sahib-i imtiyaz ve baş muharriri Refi Cevat” bilgisi de “Müdür-i Mesul Refi Cevat” a dönüşür. “Müdür-i Umur Ahmet Kadri” bilgisi değişmez.⁷⁰⁴ Üç ay kadar sonra, 10 Mayıs 1920’de “İstanbul”a dönen *Alemdar*’ın idarehanesi, “Cağaloğlu’nda emniyet sandığı karşısında”dır. Telgraf adresi yine “İstanbul-Alemdar”, yeni telefonu ise İstanbul-

⁶⁹⁹ *Alemdar*, 28 Mart 1337, S. 891-3091, s. 1.

⁷⁰⁰ *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 4.

⁷⁰¹ *Alemdar*, 18 Kânunuevvel 1334, S. 4-1316, s. 1, 4.

⁷⁰² *Alemdar*, 19 Mart 1335, S. 88-1398, s. 1.

⁷⁰³ *Alemdar*, 23 Teşrinievvel 1335, S. 312-2612, s. 1.

⁷⁰⁴ Nakil haberi için bk. *Alemdar*, 23 Kânunuevvel 1336, S. 2702-402, s. 1.

286'dır.⁷⁰⁵ Son sayfaların sol altında 12 Mayıs'tan itibaren matbaası "Alemdar Matbaası" ifadesine yer verilirken 14 Mayıs 1920 sonrası "Alemdar Gazetesi ve Matbaası" şeklinde bir değişiklik göze çarpar.⁷⁰⁶ Yıl sonunda Refi Cevat'ın hissesinin üçte bire düştüğü dönemde gazetenin klişesi oldukça sadeleşir.

Alemdar'ın klişesinde yer alan gazetenin künyesini teşkil eden bu bilgilerin içeriği, yeri ve şekli, sık sık değiştirilir. Değişikler genelde, yeni ortak aldığı anda, yönetim ya da sayfa ebatı değiştiğinde gerçekleşmiştir.

3.1.2.b. Numara Sistemi

Alemdar'da, ilk döneminde olduğu gibi bu yayın sürecinde de ikili numara sistemi kullanır. Gerçi 1913'te son iki ay tek numara kullanılmıştı. Fakat isim değiştirmelerin sık yaşandığı dönemlerde, önceki isimle bağın devam ettiğini gösterir şekilde devam eden bir sayı ve yeni seriyi belirtmek için 1'den başlayan ikinci bir seriden oluşan ikili sistem tercih edilmekteydi. Bu tarzda Mütareke Dönemi'ndeki ilk nüshada sayı bilgisi; "Aded:1-1316" şeklinde verilir. Buradaki 1316 rakamının nereden geldiği belli değildir. Ne önceki serideki *Alemdar*'ın numarası ne o serinin devredildiği *Azim*'in numarası, bu sayıya ulaşmış değildi. *Alemdar*'ın yayımlanmadığı günler dahil edilerek hesaplanmış olsa bu kez, bu rakamdan daha büyük bir rakam kullanılması gerekirdi. Tarih ile de herhangi bir alâkası saptanamayan bu başlangıç devir numarası, olsa olsa köklü bir geçmişin devamı olduğunu göstermek için rastgele seçilmiş bir sayıdır. Ancak ilk altı gün, bu ikili numaradaki 1316 rakamı sabit kalır. Sabit sayı, 21 Aralık 1918'den itibaren düzenli ilerleyecektir.

31 Aralık'ta gazete, *A'lemdar*,⁷⁰⁷ 1 Ocak'ta *Alem*,⁷⁰⁸ 2 Ocak'ta *Asildar*⁷⁰⁹ ismiyle yayımlanınca numara sistemi üçlü bir hâl alır. Aynı şekilde ardı ardına üç gün süren farklı isimlerin kullanıldığı günlerde kullanılan bu sistemden nihayet, 3 Ocak'ta tekrar neşrine izin verilen *Alemdar* ile birlikte ikili sisteme dönülür.

⁷⁰⁵ *Alemdar*, 10 Mayıs 1336, S. 508-2808, s. 1.

⁷⁰⁶ *Alemdar*, 14 Mayıs 1336, S. 511-2811, s. 4.

⁷⁰⁷ *A'lemdar*, 31 Kânunuevvel 1334, S. 1-17-1327, s. 1.

⁷⁰⁸ *Alem*, 1 Kânunusani 1335, S. 1-18-1328, s. 1.

⁷⁰⁹ *Asildar*, 2 Kânunusani 1335, S. 1-19-1329, s. 1.

1921’de, siyasetini bir süre değiştirdiği 28 Mart-10 Haziran arası dönemin ikinci günü 2’den başlayarak tekli bir seri başlangıcı görüntüsü verilmiştir. Eski ikili numara 28 Mart 1921’de son defa 891-3091 olarak kullanılmışken aynı yılın Temmuz’unda dönülen ikili sistemde, 422-1225 şeklinde hiçbir seriyi takip etmeyen bir numara ile devam edilmiştir. Eylül 1921’deki son yayın sürecinde de ilk dönemdeki tarzda ikili fakat yine önceki serilerle bir alâkası bulunmayan bir numara silsilesi kullanılmıştır.⁷¹⁰

Neşir hayatı boyunca sayı bilgilerinde bazı sapmalar ve yanlışlıklar yapılmıştır. İkilili numara sisteminde iki seri arasındaki 1310 sayılılık fark vardır. Bu fark, 13 Temmuz 1919’da 200-1510 olması gereken numaranın, 110-1510 şeklinde verilmesiyle 1400’e çıkar. İki ay kadar bu hata farkedilmeden ve dzeltimededen devam eder. 3 Eylül 1919’daki nüshanın numaraları ise aksamış haliyle 162-1562 olması gerekirken 262-1562 şeklinde yazılıp iki seri arasındaki fark bu kez 1300’e iner. 5 Eylül’de yeniden 164-1564 şeklinde 1400 farka çıkarılır. 4 Ekim 1919’da ise bu kez her iki numarada atlama yapılıp 193-1593 olması gereken sayı 293-2593’e dönüşür. Her iki seri aradaki yeni oluşan sabit 2300 fark, bundan sonra uzun süre korunur. Bu tür numara hataları, sayı bilgisinden yayın sresinin hesaplanmasını anlaşılmaz hale getirdiği gibi atıflarda karışıklıklara sebep olabilir.

3.1.2.c. Tirajı

Alemdar’ın Mütareke Dönemi’ndeki satış rakamlarına dair yine resmî veya kesin bir veri bulunmamaktadır. Fakat iki sayfa ile 1 kuruş gibi bir fiyatla basın alemine girmesi, sivri dili, İttihat ve Terakki’ye karşı acımasızca eleştirileri, kısa zamanda tutulan bir gazete olmasını sağlamıştır. Gazete, yayımlanışından itibaren yüksek satış rakamlarına ulaşmıştır. Hemen ikinci ayında, 5 şubat 1919’daki baskısının 18.000’i aştığı bir sırada Polis Müdürü emriyle durdurulması üzerine zararın 500 lirayı aştığı belirtilir.⁷¹¹ Gazete bu tarihte 2 kuruş olduğuna göre 25.000 adet basıldığı ifade edilmek istenmiş olmalıdır.

Alemdar’ın başarısı, fikirlerine uygun şahsiyetlerin hkmete gelmeleri ile paralel görünmektedir. Millî hareketlerin teşkilatlarını birleştirip Damat Ferit

⁷¹⁰ *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1.

⁷¹¹ *Alemdar*, 6 şubat 1335, S. 54-1364, s. 1.

Hükûmetini iktidardan düşürmesi, Millî Mücadele'ye muhalif gazetelerin de gözden düşmesine neden olmuştur. İleriki başlıklarda görüleceği üzere, Ali Rıza Paşa ve İkinci Tefik Paşa kabineleri dönemindeki tavır değişikliğine rağmen Ocak ve Aralık 1920'de ortaklar edinmek zorunda kalmıştır. Yine aynı yılın ortasında nüshasının 2,5 kuruşa çıkması, satışın düşmesine neden olmuş veya zam, düşen satışların maliyeti karşılamamasından kaynaklanmış olmalıdır. Diğer taraftan *Alemdar*'ın Anadolu'da satışının engellenmesi,⁷¹² satışları etkilemiş olmalıdır. *Alemdar*'ın satışını artırmak, farklı kesimlere de hitap etmek için Ağustos-Kasım 1920 arası *Nüsha-i Edebiye* adında bir ilâve ile edebî bir kisveye büründürmeye çalışılır.⁷¹³ Bu da yetmemiş olacak ki nihayet Hüseyin Şükrü, Mahir Sait gibi yeni ellerde yeni bir siyasetle basın camiasında tutunmaya çalışan *Alemdar*, bunda da başarısız olacaktır.

3.1.2.d. Sayfa ve İçerikleri

1918'de önce dört sayfa olarak yayına başlayan *Alemdar*, hemen ertesi gün tek yaprak/iki sayfaya düşer. 17-24 Aralık 1918'de yine dört sayfa yayımlanabilen gazetenin fiyat arttırmasına rağmen kâğıt temininde güçlük çektiği ifade edilir. Bu yüzden 25 Aralık 1918'den 24 Ekim 1919'a kadar tek yaprak olarak yayımlanmak zorunda kalır. Çare olarak başlangıçta dört olan sütun sayısı altıya çıkarılarak durum okuyucuya açıklanır.⁷¹⁴ Bundan sonra süreç boyunca dört sayfa yayımlanan *Alemdar*'ın yine zaman zaman iki sayfa, nadiren de olsa altı sayfa yayımlandığı günler olmuştur.⁷¹⁵

Haber kaynakları bakımından *Alemdar*'ın bir üstünlüğü vardır. Bazı siyasî gelişmeler, diğer gazetelerden önce kamuoyuna duyurulmakta, üç dört dil bilen yazı işleri müdürü Hasan Bedrettin Bey⁷¹⁶ sayesinde Avrupa basınından yapılan

⁷¹² ATASE arşivinden naklen Cengiz Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara 1999, s. 93-94.

⁷¹³ Bazı nüshalarda *Kısm-ı Edebî* başlığı altında yayımlanan ilâve son olarak 6 Kasım 1336'da yayımlanmıştır.

⁷¹⁴ “Kâğıt tedariki meselesi bir emr-i müşkil olduğundan ilk fırsatta sahifelerimizi de tevsi ederek muhterem karilerimize medyun olduğumuz vazife-i vataniyeyi kemaliyle ifa edeceğiz. Bu tebdil, gazetemizin muhteviyatından birşey eksiltmemiştir.”; *Alemdar*, 25 Kanunuevvel 1334, S. 11-1321, s. 1.

⁷¹⁵ Örneğin 13 Mayıs 1920 günkü nüsha altı sayfa çıkmıştır; *Alemdar*, 13 Mayıs 1336, S. 510-2810, s. 1. Bu nüshada 511-2811 olması gereken sayının mükerreren 510-2810 olarak kullanıldığı görülür.

⁷¹⁶ Heyet-i Tahririye Müdürü Hasan Bedrettin Bey; “... *Giritli, sakallı ve gözlüklü çok eski bir gazeteci idi. Ana dili gibi bildiği Rumca'dan başka, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve galiba Almanca'yı da mükemmel bilirdi. ... Akşamları çıkan Alemdar'ın sabah herkesten evvel hazırlığına o başlardı. Masasına yığılmış olan son Avrupa gazetelerini dikkatle gözden geçirir ve tercümesi lâzım gelen makale*

tercümelerle İstanbul'daki Rum ve Ermeni gazeteleri kaynaklı haberler okuyucuya aktarılmaktadır.⁷¹⁷ Bu özellikleri ve hemen hemen bütün yeni fırka ve cemiyetlerin nizamname, bildiri ve beyannamelerine yer vermesi nedeniyle de dönemi inceleyen tüm araştırmacıların kullandığı bir kaynak olmuştur.⁷¹⁸

Neşriyatına 40 x 61 cm ölçülerle ile başlayan gazetenin ebatı, 3 Nisan 1920'de 46 x 62,5 cm çıkartılmış, 20 Nisan'daki fiyat değişikliğine rağmen 22 Nisan 1920'de eskisinden de dar bir ölçüye; 30 x 47,5 cm'ye düşürülmüştür. Yine 13 Eylül 1920'de uygulanan 24 x 50 cm kâğıt ölçüleri "tabloid" ebatında, yayın sürecinde başvuru alan en küçük sayfa alanı olma özelliği taşır. 24 Ocak 1921'de gazete 45,5 x 62,5 cm, 28 Mart 1921'de 38 x 56 cm.'dir. Refi Cevat etkisinin ve yazısının görülmediği Mahir Sait yönetimindeki dönemde 40 x 61 cm olmuştur.⁷¹⁹

Alemdar'ın ilk sayfalarında önceki devresinde ve dönem gazetelerinin genelinde olduğu gibi yine bir başyazı yer alır. Başyazı, gazetenin siyasetinin en somut ifade edildiği yerdir. Başyazıyı takip eden sütunda, günün önemli dahili ve haricî haberlerine yer verilir. Bu haberler için bazen "Müstahberât-ı Hususiye", "Siyasiyat" gibi klişeler kullanılırken en çok kullanılan kalıp üst başlık; "Şuûn"dur. Bu başlık altında huzura kabul, tayin vb haberler verilir. İlk sayfanın yeri hemen hemen hiç değişmeyen bölümü, sayfanın sol altındaki *Nasreddin Hoca* imzalı "Efsane-i Eyyam" köşesidir. İlk sayfada başlayıp sayfa sayısı arttığı günlerde ikinci sayfada yer bulan, bizzat Refi Cevat tarafından kaleme alınan "Menfalar / Menfiler" başlıklı hatıralar, tefrika halinde okuyucuya sunulur.⁷²⁰

Gazetenin iki sayfa çıktığı günlerde ikinci sayfaya, ilk sayfada yer bulamayan talî haberler, ilan-reklam kısımları kalır. Dört sayfa yayımlanan ve yer darlığının olmadığı günlerde ilk sayfalara ikinci bir köşe yazısı alınıp haberler daha geniş aktarılırken şuûn, iç ve dış haberler, müstahberât-ı hususiye, son haberler, dahili

ve haberlerin kenarlarını kırmızı kalemle işaretlerdi. Babıâli'de gazetecilik tabiri ile atlatılmaz bir adamdı."; Ozansoy, "Refi' Cevat Bey'in Akrobatik Öfkesi", *Tercüman*, 6.12.1966, S. 1851, s. 2.

⁷¹⁷ "Havadislerimiz ve Rûfekamız", *Alemdar*, 9 Kânunusani 1335, S. 26-1336, s. 1, "Yazdıklarımız Yalan Olamaz", 14 Kânunusani 1335, S. 31-1341, s. 1.

⁷¹⁸ Sina Akşin, Tarık Zafer Tunaya, İzzet Öztoprak gibi birçok tarihçinin eserlerinde *Alemdar*'ın sıklıkla referans olarak kullanıldığı görülmüştür.

⁷¹⁹ Duman, *Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, s. 125; Özbey, *Meclis-i Mebusan Dönemi Basın ve Alemdar Gazetesi*, s. 14.

⁷²⁰ İlk günden itibaren düzensiz olarak yayımlanan hatıralar "menfa arkadaşlarımıza ithaf" sunuşuyla verilir; *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 1.

haberler, zabita haberleri gibi üst başlıklar taşıyan haberlerle doldurulur. Aynı şekilde iç haberler, bazen “mektup” başlığı taşıyan ve gazeteye gönderilmiş kişisel beyan ve görüşler içeren yazılar kullanılır.

1920’de yaklaşık dört ay, iç sayfalarda bir “Kısmı Edebî” bölümüne yer verilir. Bazı nüshalarda *Kısm-ı Edebî* başlığı altında yayımlanan ilâve, gazetenin iç sayfalarını oluşturmaktadır.⁷²¹ Dönem dönem Halide Nusret (Zorlutuna), Mahir Şevket, Yusuf Ziya (Ortaç) gibi edebî yönü ön plândaki şahısların yönetiminde yayımlanan bu bölümde; Muhtar, Ahmet Kemal, şair Abdullah Cevdet, Orhan Şaik, Nazım Kemal gibi şahsiyetlerin yazı ve şiirlerine yer verilip şiir yarışmaları düzenlenir.

Son sayfalar, ilan-reklam sayfasıdır. Sayfada reklamların tuttuğu genişlikten, gazetenin ne kadar rağbet gördüğü tahmin edilebilir. *Alemdar*’ın yüksek satış rakamlarına ulaşması, reklamların da artmasını sağlar. Aynı şekilde siyasetinin tasvip edilmediği ve toplum üzerindeki etkisini kaybettiği günlerde, reklamların azlığı dikkat çeker. Bu nedenle oluşan boşluk, “gazetemize ait müstahberât” başlığı ve benzer şekilde haber değeri düşük bilgilerle doldurulur.

Süreç boyunca dört sayfa yayımlanmaya çalışan *Alemdar*, ara vermeleri, kapanmaları sonrasında bile dört sayfa yayımlanma gayretindedir. Ancak son sayısı iki sayfadır. Yayın hayatının son nüshasındaki bu durum, gece baskı öncesi, üçüncü ve dördüncü sayfaların kazaen dökülmesi şeklinde açıklanmıştır.⁷²²

3.1.2.e. Yayın Kadrosu

Mütareke Dönemi *Alemdar*’ının tartışmasız birinci yazarı Refi Cevat’tır. İlk dönemde aktif olarak kullanmadığı ismini, bu kez açık açık kullanacaktır. Başyazarlığı üstlenmesinde, önceki dönemdeki faaliyetlerinin ve siyasî sürgünler arasında yer almasının, bu dönemde yeterince prim yapacağına inanmış olsa gerektir. Nitekim öyle de olmuş, gazetesi iki yıldan uzun bir süre basın camiasında varlık göstermeyi başarırken kendisi de başyazar konumunda bulunmuştur.

⁷²¹ İlâvenin, 14 Ağustos 1920-6 Kasım 1920 arasında on iki kez yayımlandığı tespit edilebilmiştir.

⁷²² “İtizar”, *Alemdar*, 23 Eylül 1337, S. 7-1992, s. 1.

Başyazılarda “sermuharrir” unvanıyla Refi Cevat dışında birçok şahıs bu köşede yer alacaktır. En başta, yüze yakın başyazıda *** [üç yıldız] sembolünü mahlas şeklinde kullanan yazar gelir. 1912-1913 döneminde de görülen bu imzanın kime ait olduğu tespit edilememiştir. Yalnız Refi Cevat’a ait ikinci bir mahlas olmadığı anlaşılmıştır. *** sembolünün görülmediği aylar; Şubat, Eylül-Kasım 1919 ve 1920 Eylül’ü sonrasındır.⁷²³ İlk yayın döneminde bahsedilen *Serazat* da yine zaman zaman görülecektir.

Bu yayın döneminde, farklı tarihlerde birden fazla başyazısı görülen diğer isim ve mahlaslar ile dönemleri şu şekildedir: Mustafa Sabri (Aralık 1918, Mart 1920), “*” (Temmuz 1919, Temmuz 1920), “**” (Temmuz 1919, Şubat, Haziran-Eylül 1920), *Kâşif Dehri* (Ağustos-Ekim 1919, Nisan 1920), *Mesudzade*⁷²⁴ (Kasım 1919, Ocak 1920), Refik Halit (Aralık 1919-Nisan 1920), Hafız İsmail (Şubat 1920), Asaf Muammer (Mart 1920), Rıza Tefvik (Mart, Temmuz 1920), Cenap Şehabettin (Mayıs-Haziran 1919, Mayıs-Haziran 1920), Ali Füzuzan (Eylül-Ekim 1920), Hüseyin Şükrü (Aralık 1920-Ocak 1921). Birer örnekle de olsa Said Molla (Şubat 1920), Ahmet Rasim (Mayıs 1920), Yusuf Ziya (Ağustos 1920), S.N.[ص.ن.] (Ocak 1921) imzaları da başyazılarda görülmüştür.

Dönem başlangıcında gazetenin yazar kadrosunda Refik Halit, Babanzade Recai Nüzhet, şiirleriyle Fazıl Ahmet ve yine Efsane-i Eyyam köşesinde *Nasreddin Hoca*’nın yer aldığı, bunların yanında Fatma Aliye Hanım, Mustafa Sabri, Zeynelabidin ve Hoca Vasfi Efendilerin zaman zaman makaleleriyle katkıda bulunacakları belirtilir.⁷²⁵ 1919 yılı boyunca makale, haber ve yorumlarda çeşitli

⁷²³ Halit Fahri’nin bir makalesinde, “*Alemdar’daki başmakaleler iskelesine ara sıra, tarihe ve Avrupa siyasetine pek meraklı olan Yahya Kemal’in de bilgi denizinden kulaç atarak yanaştığı olurdu.*” ifadesi yer alır; Halit Fahri Ozansoy, “Refi’ Cevat Bey’in Akrobatik Öfkesi”, *Tercüman*, 6.12.1966, S. 1851, s. 2. Fakat ne 1912-1913 döneminde ne 1918 sonrasında Yahya Kemal imzasına veya adının baş harflerine tesadüf olunmamıştır. Halit Fahri’nin Ahmet Kadri’nin yeğeni olduğu ve her iki dönemde de gazetede çalıştığı göz önüne alınırsa, sahibi bilinmeyen mahlâslardan birinin Yahya Kemal’e ait olduğu düşünülür.

⁷²⁴ Ali Birinci, bu mahlâsın İbrahim Ethem’e (Dirvana) ait olduğunu tespit ettiğini belirtmiştir; *Ali Birinci* ile kişisel iletişim, 19.7.2002.

⁷²⁵ *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 1. Bu şahıslardan Mustafa Sabri ve Fazıl Ahmet dışındakilerin imzasını kullanmadıkları görülecektir. Refik Halit’in imza veya mahlâsları ise 1919 yılı sonlarında görülmeye başlar; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 18. Gazetede zaman zaman Aka Gündüz, A. [/] Rıfki, Ahmet Kadri, *Serazat* imzalı makalelere de rastlanır.

isimler görülür.⁷²⁶ Meclis-i Mebusan'ın açıldığı ve siyasetin canlandığı 1920 yılı başlarında yazar kadrosunun bir hayli genişlediği, gazetede ilân edilmiştir⁷²⁷.

Damat Ferit'in ikinci saltanatında, Rıza Tevfik, Mustafa Sabri gibi aynı çizgide kalemlere yer veren *Alemdar*'da, Damat Ferit'in istifası ile yine durgunluk dönemi başlar. 1920 sonunda Hüseyin Şükrü yönetimi ile yeni bir canlılık, yeni bir sese dönüşmeye çalışan gazetede muhalif isimlere yer verilmez. Bu dönemde Refi Cevat'ın kalemini tamamen bıraktığı da söylenemez. 25 Kasım'dan beri iç sayfalarda *Arı* mahlâsıyla kısa hikâyeleri yer almakta, tefrika halinde bir de romanı yayımlanmaktadır. Üçlü ortak döneminde gazetede çoğu kez başmakale olmaması, siyasette Anadolu hareketi lehine meydana gelen gelişmelere, yeni ortakların yazı yazacak nitelikte olmamasına ve *Alemdar*'ın siyasî gazete özelliğini terk etmeye çalışması gibi nedenlere bağlanabilir. Son olarak 17 Şubat'ta *Arı* mahlâsına ve 14 Şubat'ta Refi Cevat imzalı bir başmakaleye⁷²⁸ yer veren *Alemdar*, 3 Mart 1921'de yayınına ara vermiştir. Mahir Sait yönetiminde ise yazı kadrosu zayıf kalmıştır.

1921 Temmuz'unda basın dünyasına, başmakalelerin Said Molla tarafından yazıldığı, "saltanat-ı meşruta taraftarıdır" sloganıyla giren *Alemdar*'da dört gün boyunca Refi Cevat ile birlikte A.C.[.ع.ج.], **, ***, Doktor Refik Nevzad, M.F.[.م.ف.], Ahmet Rasim Avni, E.M.[.م.ا.],⁷²⁹ *Enis Dede* gibi isim ve mahlâslar yer almaktadır.⁷³⁰ Refi Cevat'ın tefrika halinde bir romanının tekrar yayımlanması ile ilgili açıklamada; gazetenin bazı engellerden dolayı tatile uğradığı ve tekrar Refi Cevat'ın "riyaset-i tahririye"sinde olduğu belirtilmiştir.⁷³¹

Alemdar'ın kadro açısından bir diğer özelliği de bir çeşit gazetecilik okulu olmasıdır. Farklı haber kaynaklarına ulaştıran, malzeme çeşitliliği sağlayan Yazı

⁷²⁶ Falih Rıfkı, Mehmet Fuat, Halit Fahri, Sabahattin Ali, Lütfi Fikri bunların en meşhurlarıdır.

⁷²⁷ "Gazetemize Kâşif Dehri imzası altında mühim bendeler yazan zat ile Şeyhülislam-ı Sabık Mustafa Sabri ve Ayandan Zeynelabidin, Vasfi, Hamdi Efendiler ile Keçecizade İzzet Fuat Paşa, Rıza Tevfik, Ahmet Naim, Dâhiliye Nazır-ı Esbak ve Sabık Cemal ve Adil Beyefendiler, Hamdi Paşa, mebuslarımızdan Ömer Feyzi Beyefendi ve İsmail Hakkı Paşa, Hakkı Halid, Asaf Muammer, Kemal Mithat, Mahir Sait, Mühendis Refik, Adliye Nazır-ı Esbakı İsmail Sıtkı, mütekaid Miralay Aziz Samih Beyefendiler, Abdülhalim Çelebi, İskilipli Hoca Atıf, Hoca Ziyaeddin ve Hoca Rasim Efendiler hezaratı da dâhil bulunmaktadır."; *Alemdar*, 26 Kânunusani 1336, S. 405-2705, s. 1.

⁷²⁸ 29 Aralık 1920-14 Şubat 1921'e kadar dokuz kez daha başmakalede ismi yer alacaktır.

⁷²⁹ Bu imzanın sahibi, daha önce ve sonra yazıları görülen Ahmet Muhtar olmalıdır.

⁷³⁰ *Alemdar*, 7 Temmuz 1337, S. 422-1225 - *Alemdar*, 10 Temmuz 1337, S. 425-1228.

⁷³¹ *Alemdar*, 7 Temmuz 1337, S. 422-1225, s. 3

İşleri Müdürü Hasan Bedrettin Bey, 1920’de gazetenin idari müdürü olan Eski Matbuat Umum Müdürü Hikmet Bey⁷³² ile geleceğin önde gelen gazetecilerinden olacak Münir Süleyman (Çapanoğlu), Cemalettin (Saraçoğlu),⁷³³ Sedat (Simavi) gibi gençlerin *Alemdar*’da çalıştığı bilinmektedir.

3.2. Alemdar’ın Yeni Dönemi Genel Siyaseti

Refi Cevat, ortağı Pehlivan Kadri ile birlikte, beş yıllık bir aradan sonra İstanbul’a dönebilmiş ve sürülmelerine vesile olan gazetelerine yeniden kavuşmuşlardır. İttihat ve Terakki’nin iktidarı terk etmesinden sonra ilk başa gelen sadrazam; Ahmet İzzet Paşa’dır. Fakat Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti *Alemdar*’ın tekrar intişarına kadar dayanamamış, Kasım 1918’de istifa etmiştir. Bu yüzden *Alemdar*’ın yeni yayın dönemi, Tevfik Paşa Hükûmeti zamanında gerçekleşmiştir.

Genel üslup olarak *Alemdar* gazetesinin ve başyazılarda Refi Cevat’ın ele aldığı konular, önceki sadrazamları ve icraatlarını eleştirmek olmuştur. Refi Cevat’ın iktidarlara bakış açısı, beklentileri ve eleştirdiği yanlarını sergilemek açısından ilk örneği, Ahmet İzzet Paşa teşkil edecektir. Yine hükûmetler hakkındaki geniş değerlendirmeleri, genelde sadrazamların istifasından sonra olduğu için Tevfik Paşa Dönemi’ndeki siyasî mevzuları Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden *Alemdar*’ın yeni dönemi, Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti tenkitleri görülmektedir. Ekim 1918’de sadarete getirilen Ahmet İzzet Paşa Dönemi, Refi Cevat gibi Mahmut Şevket Paşa Suikastı sürgünlerinin İstanbul’a dönmesine izin verildiği dönemdir. Sürgünlerin ve Refi Cevat’ın sırf bu nedenden ötürü Paşa’ya bir minnet duyması beklenebilirdi. Refi Cevat “bedbinliğine” rağmen Paşa’nın şahsiyetinden itimat ve emniyet ile bahsedildiği için hükûmetini de “memlekette sabah olacağı” gibi iyimser bir düşünceyle karşıladığını belirtmiştir.⁷³⁴ Fakat beklentileri doğrultusunda faaliyetlerde bulunmadığı için paşayı, hiçbir şey yapmamakla itham etmiştir.⁷³⁵ Paşa’yı iktidara, İngiliz devlet adamlarının hürmet ve muhabbetini kazanan Tevfik Paşa’nın sadaretine engel olmak isteyen İttihatçıların

⁷³² Ulunay, “Nazım Hikmet”, *Milliyet*, 5.6.1963, S. 4673, s. 3. Oğlu Nazım Hikmet’in ilk şiirleri de yine 1920’de *Alemdar*’ın edebî nüshasında yayımlanmıştır.

⁷³³ Sülker, “Şen Şakrak Bir Osmanlı”, s. 76.

⁷³⁴ Refi Cevat, “Tevfik Paşa’nın Beyanâtı”, *Alemdar*, 19 Ağustos 1335. S.147-1547, s. 1.

⁷³⁵ Refi Cevat, “Hulûl-i Muslihâne ve Millî Kabine”, *Alemdar*, 23 Kânunusani 1335, S.40-1350, s. 1.

getirdiği, İttihatçıların ileri gelenlerinin bu sayede kaçtığı, geride kalanların da Prens Sabahaddin ve Şerif Paşa dışında her iktidarı desteklemeleri şeklinde tembih edildiği iddia edilir.⁷³⁶ Aynı zamanda Tevfik Paşa'ya övgü anlamına gelen bu ifadelerin, Tevfik Paşa iktidarı sırasında yazılması, *Alemdar*'ın siyaset ve uslubu için somut örnektir. Bir sadrazamı iktidarı sırasında mümkün mertebe destekleme, iktidardan düştükten sonra ise olabildiğince eleştirme, halihazırdaki iktidardan farklı beklentilerin işareti sayılabilir.

3.3. Tevfik Paşa Hükûmeti Dönemi

Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa'dan sonra sadarete gelen mütareke sürecinin ikinci sadrazamıdır. Paşa, “artçı” Ahmet İzzet Paşa kabinesinden sonra Padişah ile dünür olmasının yanında siyasî yakınlığı ve sır arkadaşlığından dolayı seçilmiş, 11 Kasım 1918'de kabinesini kurmuştu. *Alemdar*'ın yayına başlaması bu hükûmet zamanında olmuştur.⁷³⁷ 15 Aralık 1918'de yayına başlayan *Alemdar*'da, ne mütareke yapılmasından dolayı bir sevinç ne de işgaller karşısında bir şaşkınlık eseri görülür. Basında bir süre tartışma konusu olan “efkârıumumiye” kavramı, *Alemdar*'da “Avrupa efkârıumumiyesi” şeklinde vücut bulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı kamuoyuna ses olmak yerine, Avrupa kamuoyuna kazanmak gibi bir misyon belirlenmiştir.⁷³⁸

Refi Cevat'ın makaleleri ve gazetenin genel politikasında, başlangıçta hükûmete yönelik herhangi bir muhalif ibare yoktur. Sürgünlerin affından dolayı Ahmet İzzet Paşa'ya ya da döneminde gazetesi tekrar neşre başladığı için Tevfik

⁷³⁶ İmzasız, “Çete Karşısında Kabine”, *Asıldar*, 2 Kânunusani 1335, S.1-19-1329, s.1. Rıza Tefvik de Ahmet İzzet Paşa'nın İttihat ve Terakki'nin nüfuzuyla kurulduğu, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin kaçması için gerekli vasıtaları hazırlayıp kaçmalarını kolaylaştırdığı görüşündedir; Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 221. Paşa'nın kısa iktidarı süresince aldığı malî tedbirler ve Millî Mücadele için hazırlık şeklinde Anadolu'ya silah kaçırılmasını sağlamak gibi yaptığı önemli işler için bk. Metin Ayışığı, “Mütareke Dönemi'nde İstanbul Hükûmetleri ile Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918-16 Ekim 1920)”, w3.balikesir.edu.tr/~metinayisigi/istanbull.htm, Erişim Tarihi: 16.1.2005.

⁷³⁷ Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tefvik Paşa*, Ankara 2015, s. 189, 192.

⁷³⁸ “Avrupa nazarında ekseriyet halkımızın bigünah ve masum olduğuna Avrupa'yı ikna vazifesi hükûmet ve millet itibarıyla cümlemize tertip eden ilk vazife olarak telakki edildiği kanaatiyle bütün kuvvetimizi kudret-i kalemiye ve neşriyemizi bu hizmete hasrettik.”; İmzasız, “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 30 Kânunusani 1335, S. 47-1357, s. 1. Dış basında Türkiye aleyhine yer alan ifadelere büyük önem atfedilir. *Matin* gazetesi ve *Times* muhabirinin görüşlerinden Türklerin hâlâ İttihat ve Terakki'nin elinde olduğu sonucunun çıkarılması üzerine tehlike işaretleri veren bir makale için bk. İmzasız, “İs Kokusu” *Alemdar*, 28 Şubat 1335, S. 70-1380, s. 1.

Paşa'ya yönelik herhangi bir teveccüh söz konusu değildir. Cihan Harbi'ni sona erdirmesiden ve sürgünlerin affından dolayı bağlılık ve şükran; Padişah'adır. Gazetenin “ba's-ü ba'd-el mevtinden” [öldükten sonra dirilme] dolayı da Padişah'a bir borçluluk ifade edilir.⁷³⁹

Genel olarak ilk günlerde *Alemdar*'daki haberlerde ve Refi Cevat'ın makalelerinde göze çarpan özellik, İttihatçılığın fikren ve ruhen ortadan kaldırılması, muhaliflere sürgün cezasını reva gören ve ülkeyi mevcut duruma düşüren İttihatçılardan hesap sorulmasıdır.⁷⁴⁰ *Vakit* başyazarı Ahmet Emin'in hatıratında, *Alemdar*'ın ortağı Ahmet Kadri'ye dair kaydettiği bir anekdot,⁷⁴¹ *Alemdar*'ın bu noktada farklı amaçlar için kullanıldığını gösterir. Bu yüzden gazetede, fikir tartışması yanında zaman zaman şahısların hedef alınması, gazete sahiplerinin amaç ve niyetlerine dair iddialara delil olmalıdır.

İlk günlerde basında hızla değişen gündem konuları arasında, İttihat ve Terakki'nin feshedilmesi, İstanbul'un İtilâf Devletlerince denetim altına alınması ve birçok şehrin işgal edilmesi vardır. *Alemdar* da yayına, Meclis-i Mebusan'ın feshinin gerekliliğine yönelik tartışmalar sırasında girmiştir. Gazetenin siyasetinin anlaşılmasını sağlayan bu ilk örnekte; oluşumundan dolayı “mebusan” kelimesinin kullanılmasına bile ihtiyatla yaklaşılması gerektiği, Talât Paşa'nın emirleri ile tayin edilen meclisin feshi için kanunlarda bir hüküm aramaya gerek olmadığı

⁷³⁹ Refi Cevat, “Arz-ı Şükran”, *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 1.

⁷⁴⁰ *Alemdar*'ın bu dönemdeki ilk sayısında, menfa arkadaşlarına hitaben yazılan sunuşta, sürgünlerinden bahsedilerek “bizi ezenleri ezmeğe ahdederdik” hatırlatmasıyla çağrıda bulunmuştur. Gün, “Hükümet-i Nemrudîye”den intikam günüdür: “... O zaman göğüslerimizi yakan intikam hisleri, damarlarımızı şişiren gayz kanları söndü, kurudu mu? ... Söz bizimdir.”; *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 1. “Yevm-i intişarımızdan beri bizim için tayin etmiş bir gaye bir emel vardı. Bütün namuskâr kitle ile birleşerek seyyiat-ı sabıkanın asli mesulleri olan İttihatçıları yeni bir darbe-i hükümeti ihzar edemeyecek bir hale getirmek.”; “Allah Yardımcımız Olsun”, *Alemdar*, 16 Kânunusani 1335, S. 33-1343, s. 1.

⁷⁴¹ “Ecnebi yordakçılığı, hususi menfaat hırsı, şantaj hedefi ortalığa hakimdi. Bunun bir delilini şahsi olarak yakından görmek fırsatını bildim. *Alemdar* gazetesini çıkararak Pehlivan Kadri, *Vakit Matbaasına* geldi. Esrarlı bir tavırla odama çıkarak ve kimsenin içeri girmemesini isteyerek bana dedi ki: ‘Seninle bir işbirliği kuralım: Sızdırılacak İttihatçıları ve diğer münasip adamları seçerek biz kendi dilimizle tartaklarız; sen de efendice bir dille onlara çatarsın. Menfaatleri yarı yarıya paylaşıyoruz.’ Benim gazeteciliği bambaşka bir manada anladığımı Pehlivan Kadri'ye anlatmak kolay olmadı. Vazife ve hizmet tarzında bir gazetecilik anlayışı onun zihniyetine sığmıyordu.”; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz* (2. Basım), Haz. Erol Şadi Erdiç, C.I, İstanbul 1997, s. 378. Benzer bir durum Polis Müdürü Halil Nedim'in anılarına da yansır: “Horozcu” diye de tabir edilen Pehlivan Kadri'nin Hamallar Kahyası Salih ve kardeşi Osman Reisleri tutuklatılmak ve bu surette para sızdırmak istediğine dair bk. Aşuroğlu, *Emanuel Karasu'yu Nasıl Yakaladım?*, s. 35.

belirtmiştir.⁷⁴² Refi Cevat imzasıyla da İttihat ve Terakki'nin, adeta seçimleri lağvederek mebusluğa bir memuriyet şekli verdiğini, yalnız kendi üyelerinin mebus olabildiğini söyler. İttihat ve Terakki'yi ayakta tutan ve icraatlarına destek olan meclisin feshedilmesi gerekliliğini savunmuştur.⁷⁴³ Bu nedenle 21 Aralık'ta yayımlanan feshe dair iradeyi; yıllardan beri mebusluk gibi mukaddes bir sıfatı benimseyerek mülke saldıran “yılanları” kuvvetlendiren bir heyetin, hayat hakkına son verilmesi şeklinde karşılar. Mebusluktan başka her şeyi yapan bu zevatın, İttihat ve Terakki'nin bütün icraatını alkışladığı konusundaki fikirlerini tekrar ederek millet nazarında zanlı olduklarını belirtir. Refi Cevat'a göre mebuslar, bunu bildikleri için “kovulmak zamanının geldiğini anlayan bir uşak gibi yan çizerek omuz silkme” başlamışlar, Padişah'ın iradesini de oturdukları yerden dinleyerek saygısızlık etmişlerdir. Böyle bir meclisin feshi, karanlık gecelerin bitmesine işarettir.⁷⁴⁴

Meclis-i Mebusan'ın feshinden dolayı da Tevfik Paşa'ya pay biçilmeyip doğrudan Padişah'ın himmeti kabul edilmesi,⁷⁴⁵ siyasî mahkûmların affına, “bunlar suçlu muydu ki affedilsin” tarzı bir yaklaşım,⁷⁴⁶ hükûmete destek olunmayacağını işaretleri sayılabilir. Çünkü iktidardan şiddetle ve acele beklenen İttihatçılara dönük icraatların muhatabı Tevfik Paşa'dır.

Paşa'nın kabinesindeki nazırlar hakkında ise başta bir sorun görülmez. Gazetenin ilk sayısında, Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif Bey'in istifa edeceğine dair diğer gazetelerin verdiği haberler tekzip edilirken “genç, faal, hürriyetperverliğiyle meşhur bu nazırın” faaliyetlerini engelleyecek haberlerin doğru olmadığı belirtilir.⁷⁴⁷ Ancak iki hafta sonra Refi Cevat, Mustafa Arif Bey'e hitaben, meclisin feshinden sonra İttihatçılara dönük faaliyetlerin devam etmesini isteyen bir dizi makale

⁷⁴² *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 2.

⁷⁴³ “Böyle büsbütün ayrı bir teşkilata malik olan merahil-i terakkiyi derece derece kat' ederek zahirde bir mebusluk fakat hakikatte kocaman kocaman paralar kazandıracak bir mevkie isal edecek olan parlak gayeye koşanlar, zengin, şerefli, şık velhasıl her şey olurlar. Yalnız mebus olamazlar. ... Biz, mağdur milletin hukukunu siyanet edecek, onu müdafaa etmeyi kendisi için en şerefli bir gaye tanıyacak mebuslar istiyoruz. Sözün doğrusu memleketi bu hale getirenler İttihatçılar değil, onları alkışlayanlardır. En birinci mesul onları addederek eteklerine sarılahım.”; Refi Cevat, “Mebusana Dair”, *Alemdar*, 16 Kânunuevvel 1334, S. 2-1316, s. 1.

⁷⁴⁴ Refi Cevat, “Oooh..!”, *Alemdar*, 22 Kânunuevvel 1334, S. 8-1318, s. 1.

⁷⁴⁵ Aynı yer.

⁷⁴⁶ Refi Cevat, “Af-ı Umumi”, *Alemdar*, 26 Kânunuevvel 1334, S. 12-1322, s. 1.

⁷⁴⁷ *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 2.

yayımlar.⁷⁴⁸ Makalelerde Mustafa Arif Bey’i, İttihatçılara karşı tarafsız kalmakla şiddetli davranmamakla suçlar. Nazırın tutuklamalar için sebep aramasını eleştirerek biraz daha seri ve şiddetli olmasını ister.⁷⁴⁹ Tecziye [cezalandırma] konusunda artık Nazır’ın başarısından ümit kesilmiştir.⁷⁵⁰ Bu arada *Alemdar*, sansüre dair bir makaleden dolayı⁷⁵¹ Hariciye Nezareti tarafından uyarılmıştır.⁷⁵² Dâhiliye Nazırı’na yönelik yayınlar, peşpeşe iki kapama cezası getirir ve gazete farklı isimlerle yayınına devam eder. Sonunda Dâhiliye Nazırı’nın istifa ettiği duyurulur.⁷⁵³ Bu sonuç, Mustafa Arif Bey’le mücadeleden *Alemdar*’ın galip çıktığını gösterir gibidir. *Alemdar*’ın Dâhiliye Nazırı ile olan bu mücadelesinde, Tevfik Paşa dışarıda tutulur. Çünkü henüz alternatif bir sadrazam adayı yoktur. Hürriyet ve İtilâf toparlanma aşamasındadır ve eski liderlerden bazıları henüz İstanbul’a dönmemiştir.⁷⁵⁴ Hükûmet için sarf edilecek ufak bir serzenişin, samimi bir şikâyetin İttihatçıların emellerine yarayacağı endişesi vardır.⁷⁵⁵ Diğer bir makalede Tevfik Paşa’nın gerekli faaliyetlerde bulunamaması, etrafındaki yüksek memurların “bir İttihat yumağı” oluşturması ve bir kısım basının hâlâ İttihatçılığa hadimliği ile açıklanır.⁷⁵⁶

Kabinede 13 Ocak’ta yapılan bir revizyonla dört nazır değiştirilir.⁷⁵⁷ Mustafa Arif Bey’in istifasına kendi eleştirilerinin neden olduğunu iddia eden Refi Cevat,⁷⁵⁸

⁷⁴⁸ Refi Cevat, “Birinci Mektup”, *Alemdar*, 30 Kânunuevvel 1334, S. 16-1326, s. 1, “İkinci Mektubum”, 31 Kânunuevvel 1334, S. 17-1327, s. 1, İmzasız, “Üçüncü Mektup”, *Alem*, 1 Kânunusani 1335, S. 1-18-1328, s. 1.

⁷⁴⁹ “*Ortada yüzbin yerinden yaralı şu büyük cenaze var. ... Ortada kanlı kefenli yatan masum bir vatan varken başka ne cürüm arıyorsunuz? .. Katiller birer birer bavullarını bağladı, bize de teşyi vazifesi düşüyor. ... İttihat ve Terakki önce asardı, sonra kanun arardı... Misafrilerimizi göz önüne getirelim. Her bildiğimizi yazmağa bizi mecbur etmeyiniz. Kanun, eğer kanuni olmak milletin müştak olduğu adaleti rehavetle tevhid etmek ise biz o kanunu istemiyoruz. ... İçimizdeki canavarları sinemize basarak Avrupa’nın karşısına çıktık. Biz hecil olduk [utandık], siz memnun oluyor musunuz? Anasını öldüren katilleri sinesinde taşıyan bir millet, hakk-ı hayata malik addolunur mu?*”; Refi Cevat, “Birinci Mektup”, *Alemdar*, 30 Kânunuevvel 1334, S. 16-1326, s. 1.

⁷⁵⁰ İmzasız, “Üçüncü Mektup”, *Alem*, 1 Kânunusani 1335, S. 1-18-1328, s. 1.

⁷⁵¹ Refi Cevat, “Hürriyet ve Matbuat”, *Alemdar*, 28 Kânunuevvel 1334, S. 14-1324, s. 1.

⁷⁵² “Sansür Hakkında”, *Alemdar*, 29 Kânunuevvel 1334, S. 15-1325, s. 1.

⁷⁵³ *Alemdar*, 3 Kânunusani 1335, S. 20-1330, s. 1. Gerçi ertesi gün istifasını geri almıştır fakat bir hafta sonra üç nazırla birlikte hükûmetten ayrılacaklardır. Rıza Tevfik, bazı İttihatçı memurların görevden alınmaları doğrultusundaki baskılar ve kabinedeki uyumsuzluk nedeniyle Mustafa Arif Bey’le birlikte istifa ettiklerini, bu durumda kabinenin değişmesi gerekeceğinden yeni kabine kuruluncaya kadar görev başında kaldıklarını belirtir; Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, s. 40-41.

⁷⁵⁴ “*Şimdilik gözlerimiz Avrupa yolundadır.*”; Refi Cevat, “Bugünkü Vaziyet..?”, *Alemdar*, 5 Kânunusani 1335, S. 22-1332, s. 1.

⁷⁵⁵ İmzasız, “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 7 Kânunusani 1335, S. 24-1334, s. 1.

⁷⁵⁶ İmzasız, “Mavani Faaliyet”, *Alemdar*, 9 Kânunusani 1335, S. 26-1336, s. 1.

⁷⁵⁷ Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif Bey ile birlikte Maarif Nazırı Rıza Tevfik, Adliye Nazırı Haydar Menla ve Harbiye Nazırı Cevat Paşa kabineden ayrılmıştır.

kabinedeki buhranı, nazırlar arasında fikir birliği olmamasına bağlar.⁷⁵⁹ Yeni haliyle kabineyi daha “mütecanis” [tek cins] ve “ümitbahş” karşılar. Diğer gazetelere karşı kabineyi destekler bir tutum sergiler ve hükûmete yönelik eleştirilerin arkasında İttihat ve Terakki'nin olduğunu, bu sefer bir hükûmet darbesine sükûnetle yaklaşıldığını iddia eder.⁷⁶⁰ Bu nedenle hükûmetten tüm memur kademelerinde bir tasfiye yapılmasını ister. Dört nazırın kabineden çıkarılmasını, tasfiyeye engel olanların uzaklaştırılması olarak yorumlayıp İttihatçılıkla mücadelede bir ümit olarak görür. Tasfiyede “hakk-ı müktesep tanımak”, “ihtisas sahibi aramak”, “emeğin kadrini bilmek” gibi hususlara dikkat edildiği takdirde, herkesin bunu tasvip edeceğini, şayet hükûmet tasfiye yapmak istemezse zamanın ve olaylarının yaptıracağını söyler.⁷⁶¹

Ocak ayının bir diğer önemli gündem maddesi, Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in yürüttüğü fırkaların birleştirilmesi yönündeki çalışmadır. Refi Cevat'a göre ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulmasının tek çaresi; millî bir kabine kurarak samimi bir birlik meydana getirmektir. Bu fikre taraftar olmayan bir vatandaş bile düşünülemez. Fakat bu teşebbüsün arkasında İttihatçıların olabileceğini düşünen Refi Cevat, bütün fırkaların destek verdiği iddia ettiği Tevfik Paşa Hükûmetini, “İttihatçı efendilerin irşad ve ikazına muhtaç olmaksızın vatanî görevini yapan millî bir kabine” olarak tanımlar. Refi Cevat'a göre tek eksiği, içinde İttihatçılardan kimsenin olmamasıdır. Birlik konusunda yazılar yazan basın, vatan duygusuyla hareket etmemektedir. Osmanlılar, zaten birliğin uyumlu bir örneğini göstermektedir ve memleketi harabeye sürükleyenlerin yüzüne tükürmek ve onları kanunun

⁷⁵⁸ Refi Cevat'ın bu durumu gazetesinin gücü lehine kullanma fırsatını kaçırmamış, istifanın kendi sayesinde olduğunu iddia etmiştir; “*İcraat bekledik, yapamadı. Hücum ettik, düştü. Sustuk, kalktı. Yine icraat bekledik, düşeceğini anlar anlamaz kabineden iki-üç zata sarıldı. Hiç olmazsa yalnız gitmeyecekti.*”; Refi Cevat, “Baklayı Ağzımızdan Çıkarırız Ha!”, *Alemdar*, 15 Kânunusani 1335, S. 32-1342, s. 1. Oysa aynı gazetede imzasız başyazıların birinde, basının bir nazırı istifa ettirmeyeceği ancak kamuoyunun güvensizliği veya kendi idaresizliği ile olabileceği dile getirilmiştir; İmzasız, “Nasıl Susalım”, 11 Kânunusani 1335, S. 28-1338, s. 1. Mustafa Arif Bey'in “görevden alınmasında”, İttihat ve Terakki'ye sempatisi olan Selânikli bir Sabetaist olduğu söylentisinin etkili olduğu ileri sürülmektedir; Salahi R Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara 1995, s. 7.

⁷⁵⁹ Refi Cevat, “Buhran-ı Vükela”, *Alemdar*, 14 Kânunusani 1335, S. 31-1341, s. 1.

⁷⁶⁰ Refi Cevat, “Baklayı Ağzımızdan Çıkarırız Ha!”, *Alemdar*, 15 Kânunusani 1335, S. 32-1342, s. 1.

⁷⁶¹ Refi Cevat, “Buhran-ı Vükela”, *Alemdar*, 14 Kânunusani 1335, S. 31-1341, s. 1.

pençesine terk etmek fikrinde birleşmeye azmetmiştir. Millî kabine isteyenler, “hulul-i müslihane ile” [anlaşarak, sulh yoluyla] iş başına gelmek isteyenlerdir.⁷⁶²

Refi Cevat’ın bu tepkisi, biraz da Hürriyet ve İtilâf Fırkasında o günlerde meydana gelen bir hareketlilikle ilgidir. 23 Ocak’ta “rical-i siyasiyeden bir grup” *Alemdar* aracılığıyla Padişah’a hitaben, İttihatçıların cezalandırılması ile ilgili isteklerini dile getirir.⁷⁶³ 24 Ocak’ta yayımlanan Hürriyet ve İtilâf Beyannamesinde de aynı tür isteklerin önemi vurgulanır.⁷⁶⁴ Hürriyetperver Avam Fırkası Reisi Fethi Bey’in bütün fırkaların birlik olmasına yönelik davetini de Hürriyet ve İtilâf cephesinin hareketlendiği bu günlerde ele alan Refi Cevat, Fethi Bey’in Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Cavit Bey’le birlikte görev almasına ve birlik fikrinin İttihat ve Terakki’nin dağılmasından sonra ortaya atılmasına dikkat çeker. Refi Cevat’a göre “İttihat ve Terakki muhalifleri” birlikte hareket etme fikrindedir. Teceddüt ve Hürriyetperver Avam Fırkaları, İttihat ve Terakki ile birleştiklerini ilân etmeli, geride kalanlar da “vatanın hakiki evlâdı” sıfatıyla Padişah’-ı adillerinin etrafında toplanmalıdır. Çünkü Hürriyetperver Avam, İttihat ve Terakki’nin bezginlerinden teşekkül etmiş bir firkadır ve üyeleri arasında canıyla malıyla İttihat ve Terakki’ye hizmet etmiş şahıslar çoğunluğu oluşturduğu için “buzlu bir fanus” gibidir. Teceddüt ise İttihat ve Terakki’nin yeni ismidir. Memleketin başına asırların temizleyemeyeceği felâketi getiren bu kuvvetin yaşamasına bile izin verilmemelidir. Başkanlığında Âyan’dan bir şahsın olması, Avrupa nazarında yaşama hakkından mahrum bir millet sayılmanın en büyük sebebidir. Üyelerinin vatanla alâkadar bir vatandaş gibi fikir beyan etmeleri bile doğru değildir. Kanun nazarında “ceraim-i mülkiye ile maznun” bu adamları, insanlığın adaleti rast geldiği yerde tevkif ettirmeye mecburdur.⁷⁶⁵

⁷⁶² “Bizim nazarımızda bunlar umumiyetle bir eşkiya çetesi. ... Ocakçıların içine sokulamayacakları bir kabineyi daima samimiyetle selamlarız. ... Esasen ocak müntesibini biz ne fırka ne cemiyet velhasıl hiçbir şey olarak tanımıyoruz.”; Refi Cevat, “Hulûl-i Muslihâne ve Millî Kabine”, *Alemdar*, 23 Kânunusani 1335, S. 40-1350, s. 1.

⁷⁶³ “Zat-ı Padişahîye Arıza”, *Alemdar*, 23 Kânunusani 1335, S. 40-1350, s. 2. Neşrine müsaade edilmeyen bu arizayı yayımladığı için gazetenin bir gün kapatıldığı bildirilecektir. Fakat gazete, Recai Nüzhet adına alınmış ve *Alemdar* ile aynı harflerle yazılan farklı bir imtiyazla yayımlanır; *İlimdar*, 24 Kânunusani 1335, S. 41-1351, s. 1.

⁷⁶⁴ *İlimdar*, 24 Kânunusani 1335, S. 41-1351, s. 1-2.

⁷⁶⁵ Refi Cevat, “Birleşelim mi?”, *Alemdar*, 25 Kânunusani 1335, S. 42-1352, s. 1.

Konunun gündemde olduğu sırada İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden ve tehcir sanıklarından Diyarbakır eski Valisi Dr. Reşit'in 25 Ocak'ta hapisneden kaçması, Refi Cevat'ın Hükûmeti hedef almasına neden olur. Firarın, yalnız kabinenin değil, bütün ülkenin hayatında zarara yol açacağı endişesini dile getiren Refi Cevat olayı, bütün dünya nazarında, eline teslim edilen bir katili bile muhafazadan acizliğin itirafı olarak niteler. Refi Cevat'a göre artık iktidara, İttihat ve Terakki muhaliflerinin en kuvvetli fırkası olan Hürriyet ve İtilâf'a dayanan bir kabine gelmelidir.⁷⁶⁶ Firara sebebiyet verenler ise Reşit Bey'e verilecek cezaya çarptırılmalı, gerekirse idam edilmelidir. Tutukluları koruyamama, yabancıların bu alana da el uzatmasına sebep olabilecek ve yapılması gerekenleri, başkaları yapmaya mecbur kalacaklardır.⁷⁶⁷ Eski valinin firarından İttihat ve Terakki'nin hâlâ faal olduğu sonucunu çıkaran Refi Cevat, fırkaların birleşmesi noktasında son sözünü söyler: Ülkedeki İttihat ve Terakki çetesi ve bu çeteye muhalif olan hakiki evlâd-ı vatanın anlaşması mümkün değildir.⁷⁶⁸

Refi Cevat; bazı İttihatçıların tutuklanması, İttihat ve Terakki'nin mallarına el konulması gibi faaliyetleri yine Padişah ve milletin sayesinde görmekte fakat hükûmetin değişmesine yönelik isteklerinden bir süre için vazgeçmiş görünmektedir.⁷⁶⁹ Bu kez tutuklamaları yeterli bulmayarak kapsamın genişletilmesini talep eder.⁷⁷⁰ Kanuna uygun davranmaya çalışıldığı şeklindeki açıklamalar karşısında hükûmete, suça göre kanun yazmayı önerir.⁷⁷¹ Diğer taraftan hükûmette yeni bir

⁷⁶⁶ Refi Cevat, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti", *Alemdar*, 26 Kânunusani 1335, S. 43-1353, s. 1. Makalede Refi Cevat'ın, genelde bu tür olaylarda sorumlu gördüğü Dâhiliye Nezaretine söz söylememesi, aksine Dâhiliye Nazırı İzzet Bey'i öven ibareler eklemesi dikkat çeker: "Dâhiliye Nazırı muhteremi İzzet Bey'efendi halihazırdaki kabinenin en mühim bir rüknü, en azimkar bir şahısdır. ... Yarın yahut öbür gün mevki-i iktidara gelecek olan kabinede de İzzet Beyefendinin yine faal bir uzuv olacağını ve pek mühim bir mevkiî işgal edeceğinden ümitvarız.". Şerif Paşa'nın sadareti ve İzzet Bey'in "içtihadında serbest olarak" Dâhiliye Nezaretinde kalmasının beklendiğine dair bir haber için bk. 29 Kânunusani 1335, S. 46-1356, s. 1.

⁷⁶⁷ Refi Cevat, "Yapamadıklarımızı Yapacaklar", *Alemdar*, 27 Kânunusani 1335, S. 44-1354, s. 1.

⁷⁶⁸ Refi Cevat, "Anlaşmayacağız", *Alemdar*, 4 Şubat 1335, S. 52-1362, s. 1.

⁷⁶⁹ Refi Cevat, "İlk Adım", *Alemdar*, 31 Kânunusani 1335, S. 48-1358, s. 1. "Hükûmet bugün bir kere içine girmiş bulunduğu icraatla mevkiini kurtardı ve bu tarzda kati icraata devam ettikçe yalnız kendi mevkiini değil, memleketin de düşmüş olduğu badireden a'van-ı hak ile kurtaracağını ümit ediyoruz."; Refi Cevat, "Hükûmetin Mevkii", 1 Şubat 1335, S. 49-1359, s. 1.

⁷⁷⁰ Eski sadrazamlardan Prens Sait Halim Paşa, Cihan Harbi'ne dair fetvayı veren Şeyhülislam Hayri Efendi, İttihat ve Terakki'nin "mecalib-i hakikisi" Seyit Bey tutuklanmasını istediği kişilerdir; aynı yer.

⁷⁷¹ "Çete efradının tanzim ettikleri kavaninde bu memleketin şebabını [gençliğini] hayatını mahvetmiş olmakla beraber onların da fetva-yı hunînini [kanlı fetvasını] yazmalı. Memleketi kurtarmak için

krizin ortaya çıktığı, Tevfik Paşa'nın istifa edeceği ve sadaretin Damat Ferit Paşa'ya verileceğine dair duyular verilmeye başlanır.⁷⁷²

Basında Hürriyet ve İtilâf'a yönelik her türlü yoruma karşı savunma görevini üstlenen Refi Cevat, Hürriyet ve İtilâf iktidarı hakkında şüphelerini belirten *İleri* yazarı Celal Nuri'ye karşı kaleme aldığı bir makalesinde, fırkanın artık söz sahibi olduğunu ve böyle olması gerektiğini belirtir.⁷⁷³ Bu günlerde hükûmetten üç koltuk, istifa nedeniyle boşalmış, Tevfik Paşa'nın mevkii sarsılmaya başlamıştır. Refi Cevat, iktidarın Hürriyet ve İtilâf'a verileceğinden emin bir şekilde yeni hükûmetten isteklerini sıralar.⁷⁷⁴ Diğer tarafta sadaretini takviye etmek isteyen Tevfik Paşa, Hürriyet ve İtilâf'la yola devam etmek ister. Paşa ile Hürriyet ve İtilâf arasında görüşmelere başlanmıştır. Tevfik Paşa'ya nazır veren fırkanın ve kabinede görev alacak nazırların yıpranacağını ileri süren Refi Cevat, fırkanın “son ümit” olduğunu, siyasî hayatı için Tevfik Paşa'nın teklifini reddetmesi gerektiğini belirtir⁷⁷⁵. Nitekim Tevfik Paşa'nın Hürriyet ve İtilâf'a teklifleri kabul edilmez.⁷⁷⁶ Açıkça Paşa'nın çekilmesi beklenir.⁷⁷⁷ Hürriyet ve İtilâf'ın iktidara yaklaştığının farkında olan Refi Cevat, bu sırada basında tartışılmaya başlayan alternatiflerden; *Vakit* yazarı Ahmet Emin'in önerdiği “temerküz” [koalisyon] kabinesinin kabinesinin mümkün olmadığı, *İstiklâl*'den Rauf Bey'in önerdiği fırkalar üstü bir kabine fikrini ise hiçbir şahsın

mühim ve serî icraat yapalım. Bu icraatın adını ne koysak olur. İster kanun ister nizam istersek idarî tedabir.Bizce hepsi birdir!”; Refi Cevat, “Kan...un!”, *Alemdar*, 3 Şubat 1335, S. 51-1361, s. 1.

⁷⁷² Yeni kabinede Cemal, Cemil, Vasfi, Mustafa Sabri, Ali Kemal Beylerle şimdiki vekil İzzet Bey'in olacağı hakkında bk.”Kabine Buhranı”, *Alemdar*, 5 Şubat 1335, S. 53-1363, s. 1, “Tebdil-i Vükela Şayiaları”, 14 Şubat 1335, S. 56-1366, s. 1.

⁷⁷³ Refi Cevat, “Altı Günlük Sükûtta Sonra –Hürriyet ve İtilâf Fırkası–”, *Alemdar*, 13 Şubat 1335, S. 55-1365, s. 1 (Gazete Polis Müdürü ile bir münakaşadan dolayı altı gün tatil edilmişti). Celal Nuri'nin “Hürriyet ve İtilâf iktidara gelirse muvafıkları mı çok olacak muhalifleri mi?” sorusuna, “İttihat ve Terakki ile geçinen kâseler (argo?) muhalif olacak. Bunun kıymeti de Celal Nuri'nin makalelerinin kıymeti kadar olacaktır. Endişeye mahal yoktur.” ve “Damat Ferit'in maharet-i siyasiyesinin nerede tecrübe edildiği” sorusuna da “Talât Paşa'nın mektubundan değil!” tarzında sataşma ile cevap verilen makale, “maksadım cevab değil... husumet istemem... olsa da fark etmez.” tarzı ifadelerle biter.

⁷⁷⁴ Refi Cevat, “Hürriyet ve İtilâf ve Buhran-ı Vükela”, *Alemdar*, 15 Şubat 1335, S. 57-1367, s. 1. Devlet dairelerinde işlerin yavaş yürüdüğünü ele aldığı diğer bir makalede, salâhiyetdar memurlar gerekliliği “yeni hükûmetin dikkatine!” sunulur; Refi Cevat, “Haysiyet ve Selâhiyet-i Makam”, *Alemdar*, 17 Şubat 1335, S. 59-1369, s. 1.

⁷⁷⁵ Refi Cevat, “Kabine Buhranı” *Alemdar*, 18 Şubat 1335, S. 60-1370, s. 1.

⁷⁷⁶ *Alemdar*, 21 Şubat 1335, S. 62-1373, s. 1.

⁷⁷⁷ Kabinede Dâhiliye, Adliye, Ticaret ve Ziraat Nazırları ve Şûra-yı Devlet Riyaseti boş olmasına rağmen Paşa ve kabine üyeleri istifa niyet ve düşüncesinde değildir; *Alemdar*, 22 Şubat 1335, S. 64-1374, s. 1.

fırka görüşlerinden sıyrılamayacağı ve bütün azınlıkları hakkıyla temsil edemeyeceği gerekçeleriyle reddeder.⁷⁷⁸

24 Şubat'ta Tevfik Paşa dört nazır dışında kabinede son bir değişiklik yapar. Kabineye eski Dâhiliye Nazırlarından Reşit Bey ve Sulh ve Selamet Fırkasından Ferit Bey dâhil edilmiştir.⁷⁷⁹ Yeni nazırlar ortak geçmişleri nedeniyle kendisine yakın isimler olduğundan şahısları tek tek eleştirmekten kaçınan Refi Cevat için kabine; “ne içtihat, ne fırka ne temerküz kabinesidir. Temenni ve intizardan yapacak başka bir şey yoktur.”⁷⁸⁰ Nitekim bekleyiş fazla sürmemiş, son revizyondan sonra on gün bile geçmeden hükûmet istifa etmiştir.

Refi Cevat daha sonra yaptığı tahlilde Tevfik Paşa'yı; taklidî bir asalet elde eden, halkla arasına mesafe koyduğu için halkı tanımayan, bu nedenle faaliyetleri sınırlı kalan aristokrat bir şahıs olarak tanımlayacaktır.⁷⁸¹ Tecrübeli, önemli işlere aşına bu vezirin sadareti, kabinesini tamirle geçmiş ve bir tereddüt içinde yuvarlanıp gitmiştir.⁷⁸²

Görüldüğü üzere *Alemdar*'ın yayın hayatına başladığı Tevfik Paşa Hükûmeti, dış baskıların altında bunalmıştır. Bu dönemde Refi Cevat'ın misyonu adeta İttihatçılığa yakın herhangi bir ismi, nezaretlerden uzak tutmak, hükûmete ittihatçılık konusunda baskı yapmak, kamuoyununu Hürriyet ve İtilaf kabinesine hazırlamak olmuştur. Nitekim intişarının üçüncü ayında bu arzusuna kavuşmuştur.

⁷⁷⁸ Refi Cevat, “Temerküz Kabinesi”, *Alemdar*, 24 Şubat 1335, S. 66-1376, s. 1.

⁷⁷⁹ *Alemdar*, 25 Şubat 1335, S. 67-1377, s. 1. Hürriyet ve İtilâf, yeni kabine ile hiçbir ilgilerinin olmadığı yönünde bir tamim yayımlar; “Yeni Kabine ve Hürriyet ve İtilâf”, 27 Şubat 1335, S. 69-1379, s. 1.

⁷⁸⁰ Refi Cevat, “Eski Kabine Yeni Kabine”, *Alemdar*, 26 Şubat 1335, S. 68-1378, s. 1. Refi Cevat'ın ilk kez sadrazamın, hangi devletin politikasını memlekete muvafık gördüğünün meçhul olduğunu belirtmesi, kabinedeki Fransızlara meyilli nazırların varlığından duyulan şüpheden ileri gelmektedir. Akşin, Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa'nın, Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ın bacanağı olması nedeniyle kabinenin, Fransızlara meyilli olarak algılandığını belirtir; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.1, İstanbul 2004, s. 178, 182.

⁷⁸¹ “Tevfik Paşa'nın muvaffak olmaması için bir tek sebep tasavvur ediyoruz. O da memleketi tanımaması olmasıdır. Konaktan nezarete ve nezaretten konağa giden ve milletin ruhundan doğmayarak büsbütün ayrı bir muhabbetin malı gibi olan zevattan istifade edilemiyor. ... Sadır-ı esbak hiçbir mana ifade etmeyen zaman-ı sadaretlerinde icraat, icraat diye vuku bulan feryatlarımız sadece Babîali'nin samit [suskun] duvarlarına çarpar ve yine bize avdet ederdi. ... Aman Yarabbi, üç defa üst üste kabine riyasetinde bulunan Tevfik Paşa ile arkadaşları ne azim, ne müthiş, ne berbat hatıralar yaptılar...”; Refi Cevat, “Tevfik Paşa'nın Beyanâtı”, *Alemdar*, 19 Ağustos 1335. S. 147-1547, s. 1.

⁷⁸² Refi Cevat, “...” (Makale başlığı sansürlüdür), *Alemdar*, 4 Teşrinievvel 1335, S. 293-2593, s. 1.

3.4. Damat Ferit Paşa'nın İlk Hükûmeti Dönemi

Uzun süre önceden hazırlandığı anlaşılan Damat Ferit Paşa kabinesi, Tevfik Paşa'nın istifasını verdiği 4 Mart günü kurulur. *Alemdar*'da aynı gün hem Tevfik Paşa'nın istifa edeceği haberi hem de yeni kabine tahmini sunulmuştur.⁷⁸³ Refi Cevat, kabineyi bir Hürriyet ve İtilâf kabinesi olarak görerek büyük bir sevinç ve memnuniyetle karşılar. Kabineye hitaben yazdığı bir makalede beklentilerini sıralar.⁷⁸⁴ Beklentilerde dikkat çeken husus, “icraat-ı şedide”dir. İlk yapılmasını istediği icraat; geçmiş dönemlerin hatalarını, yapanların sırtına yüklenerek bunların adil bir heyet huzuruna çıkarılmasıdır.⁷⁸⁵

Hükûmet kurulmadan önce intikam duygusuyla yüklü olan Refi Cevat,⁷⁸⁶ yeni kabine kurulduktan sonra hükûmetin şahsî bir intikam hissi ile hareket etmesine lüzum görmediğini belirtecektir.⁷⁸⁷ Fakat İttihatçıların cezalandırılmasına ait makalelerin genelinde, intikam hislerini gizleyemez. Zaman zaman aldığı tehdit

⁷⁸³ *Alemdar*, 4 Mart 1335, S. 74-1384, s. 1. Kurulan kabine ile *Alemdar*'ın listesinin tek farkı, Gümölcineli İsmail'in kabinede yer almamasıdır. Kabineye dâhil edilmeyenler, fırkanın müfrit isimleridir ve Maliye Nâzırı Mehmed Tevfik gibi pek az istisnasıyla tamamen Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından ibarettir; Ali Birinci, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, s. 510.

⁷⁸⁴ “*Sefa geldiniz arkadaşlar. Mücadele ettiğiniz fırkanın hükûmeti olarak mevki-i iktidara geldiğiniz gün Hazreti Ömer'in halife olduğu gündür. ... Hürriyet ve İtilâf'ın içtihadat-ı siyasiyesini tatbik için geldiniz. ... Cemiyet-i mel'unenin ayakları altında çiğnediği hayriyet-i milliyeyi siz siyanet edeceksiniz. Tehlikelere maruz bırakılan mevcudiyet-i Osmaniyeyi siz vikaye edeceksiniz. ... Memleket son kozunu da ortaya koymuş oluyor. Kıymetdar refiklerimiz! İyi bilirsiniz ki fırkamızın programı şu birkaç cümle ile hülasa edilebilir: Temin-i mevcudiyet, adalet-i mutlaka, icraat-ı şedide. Bunlar yapılacak değil mi? Hürriyet ve İtilâf pek bedbin olan efkârümüzü mevcudiyet-i milliyenin muhafazası nokta-i nazarından nikbin eyleyecek ziyaa uğratılan bütün hukuk-u mühimmi imkânı iade ettirecek ve bu suretle senelerden beri baltalanan Osmanlılığı ihya ile bu memleketin ahengini tesir için anasırın hakk-ı meşruunu iade edecek, bu vatani yıkan harabezara çevirenleri de adaletin kuvvetle pençesine çarptırarak. ... Hürriyet ve İtilâf galip itilâf devletleriyle isim nokta-i nazarından münasebattır. Münasebat-ı ismiyeyi bir itikat fiili ile tespit edeceksiniz. İttihat ve Terakki çetesinin zorla bize düşman ettiği eski dostlarımızla aramıza tasni etmiş olduğu düşmanlığı sileceksiniz. Bu memleketin efkâr ve amali hakikiyesini istikbale ait ümitlerini kuvveden fiile çıkaracaksınız...*”; Refi Cevat, “Hürriyet ve İtilâf!”, *Alemdar*, 5 Mart 1335, S. 75-1385, s. 1.

⁷⁸⁵ Refi Cevat, “İlk İcraat”, *Alemdar*, 6 Mart 1335, S. 76-1386, s. 1.

⁷⁸⁶ “*Kanuna, vicdana uygun davranın*” diyen *Yeni Gün*'den Yunus Nadi'ye verdiği cevapta; “*Ezilen milletin hakkı, daha açıkçası intikam, meşru, gayri meşru ne surette olursa olsun, alınmalı*”; Refi Cevat, “Sizler; İyi, Onlar: Fena”, *Alemdar*, 1 Mart 1335, S. 71-1381, s. 1.

⁷⁸⁷ “*Eğer bütün mücrimlerin tecziyesi, intikam, kin ve garez hislerinin inkişafı addolunacaksa bu mantıksızlık karşısında güleriz. Suistimalat kümelerinin karşısında bulunan Hürriyet ve İtilâf, bir muvaffakiyet gösterirse bu büyük bir muvaffakiyettir. Fakat hiçbir şey yapmasa da yalnız bu suistimalatı yapanların kafasını eze şüphesiz memlekete en büyük iyiliği yapmış olur. ... Hükûmette olmaması lüzum gelen intikam, kin ve garez hisleri milletin yüreğinde kin tutmuştur.*”; Refi Cevat, “İntikam, Kin, Garez!”, *Alemdar*, 10 Mart 1335, S. 80-1390, s. 1.

mektuplarının da kendisinde, “daha kuvvetli bir gayz, daha dehşetli bir kin tevellüd etmekten” başka bir şeye yaramadığını belirtecektir.⁷⁸⁸

Damat Ferit Paşa, kendisinden beklenen icraata, 10 Mart'ta bir dizi tutuklama ile başlamış, *Alemdar* da asıl icraatın tutuklamalardan sonra geleceği ileri sürülmüştür.⁷⁸⁹ Gün geçtikçe üslubunu daha da sertleştiren Refi Cevat, İttihatçılığın kökünü hiçbir nam ve nişan kalmamak şartıyla kazımak gerekliliğinden bahsetmeye başlamıştır:

“Avrupa nokta-i nazarında bu güzel necip ruhlu milletini birer canavar diye tanıtmaya sebep olan çetecileri tamamıyla ezmeli. ... Bir Osmanlı için İttihatçı düşmanlığı farz-ı ayındır. ... Ezilmezse felaketzede milletin son nefesini verdirecek olan yine onun kanlı tırnaklarıdır. ... Bu milletin intikamını almak için ne yapmak lâzımsa yapmak hatta icap ederse kalbindeki bütün hissiyat-ı insaniye ve vicdaniyeyi bir müddet için bir tarafa bırakarak tamamıyla bir İttihatçı ruhuyla hareket ederek bu adamlardan taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmamalı. ... Hükûmeti bugün lâzım olduğu kadar şedid'ül icraat görmüyoruz. Tevkifat gözümüzü doyurmadı. Daha ziyade şiddet! Daha ziyade şiddet! Daha ziyade şiddet!”⁷⁹⁰

İstanbul'da olduğu bilinen eski Maliye Nazırı Cavit Bey başta olmak üzere bir grup İttihatçının daha kaçtığına dair haberler üzerine, Cavit Bey'i kabinesine alan Ahmet İzzet Paşa'yı ve sadareti zamanında İttihatçıların serbestçe gezme imkânı bulduğunu ileri sürdüğü Tefvik Paşa'yı suçlar. Hükûmetin, İttihat ve Terakki Hükûmetlerine yönelik faaliyetlerinde bu iki kabineyi de İttihat ve Terakki kabinesi olarak değerlendirmesi gerektiğini söyler.⁷⁹¹ İlerleyen günlerde tutuklanmasını isteği gruplara, harp zenginlerini⁷⁹² ve Meclis-i Mebusan üyelerini de dâhil edecektir.⁷⁹³

⁷⁸⁸ Refi Cevat, “Modası Geçmiş Oyunlar”, *Alemdar*, 18 Temmuz 1335, S. 115-1515, s. 1.

⁷⁸⁹ *Alemdar*, 11 Mart 1335, S. 80-1390, s. 1. “Koparılması lâzım gelen bu kafalar, kütükler üzerinde kesilip günlerce senk-i ibrette kalmalı!”; Refi Cevat, “Bazı Şahsiyetler Etrafında”, 12 Mart 1335, S. 81-1391, s. 1.

⁷⁹⁰ Refi Cevat, “Ferit Paşa Hükûmetini Nasıl Görmek İsteriz?”, *Alemdar*, 13 Mart 1335, S. 82-1392, s. 1.

⁷⁹¹ Refi Cevat, “Neden Gizleniyorlardı? Neden Kaçtılar?”, *Alemdar*, 15 Mart 1335, S. 84-1394, s. 1.

⁷⁹² Refi Cevat, “Muhtekirler Ne Olacak?”, *Alemdar*, 31 Mart 1335, S. 100-1410, s. 1.

⁷⁹³ “Çetenin mebus namıyla Meclis-i Mebusan'a doldurduğu mensuban! Vükela-i devlet adalete teslim oluyor da vükela-yı (!) millet neden tevkif edilmiyor. ... Ölümünden hafif ceza aklımıza gelmiyor. Ocağı çatanları hükûmet yakaladı, ya üfleyen ağızları ne yapacak?”; Refi Cevat, “Tevkifatta Noksan Var!”, *Alemdar*, 4 Nisan 1335, S. 104-1414, s. 1.

Refi Cevat, Damat Ferit Paşa'ya ve Hürriyet ve İtilâf'a karşı basında yer alan herhangi bir eleştirinin de muhatabı konumundadır. Muhalif basını, üzerindeki çetecilik lekesini temizlemeyen paçavralar olarak nitelerken cesaret gösterdiğine inandığı hükûmete, eleştirilerden endişe etmemesini, *Alemdar*'ın bunlara gereken cevabı vereceğini söyler.⁷⁹⁴ Muhalefete ihtiyaç olduğunu kabul etmekle birlikte muhalefet fikrinin, “eninde sonunda İttihat ve Terakki ruhunu yaşatmasından ve bu meş'um [kötü, uğursuz] ocakçılığın başka bir kisve, başka bir isim altında halet-i zihniyeyi idame ettirmesinden” endişelidir.⁷⁹⁵ Hükûmetin, ne İttihat ve Terakki Dönemi gibi bir çete idaresi ne Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa Dönemi gibi kanunî bir idare olduğunu, ikisinin ortası bir yönetimle yavaş yavaş kanunî bir şekle doğru ilerlediği görüşündedir.⁷⁹⁶ Aslında bu ifade, desteklediği Damat Ferit'in tıpkı İttihat ve Terakki gibi gayrikanunî icraatlarını kabu etmek anlamına gelmektedir.

Damat Ferit Paşa'nın iktidarı ile fırkalarının iktidara geldiğini zanneden Hürriyet ve İtilaf grubuna ilk darbe; Dahiliye Nazırı Cemal Bey'in Polis Umum Müdürlüğüne, paşadan ve İngilizlerden habersiz, fırka mensubu ve muhalif *İkdam* idare memuru Nurettin Bey'i atamasıdır. *Alemdar*'ın da sorun yaşadığı eski müdür Halil Bey'in görevinden alınması, İngilizlerce tasvip edilmez.⁷⁹⁷ Aynı dönemde yaşanan ikinci bir atama sorunu da fırkanın Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne Dr. Adnan yerine Dr. Abdullah Cevdet'i uygun görmesi ve Dahiliye Nazırı Cemal'in sadrazam ve sarayın imza ve onayını almadan Abdullah Cevdet'i işe başlatmasıdır.⁷⁹⁸ İlk olayda kabine, istifa etmek ister. Fakat geri adım atılır. İkincisi ise Cemal Bey'in istifası ile sonuçlanır.

⁷⁹⁴ “*Kimin haddidir ki ağız açabilir?*”; Refi Cevat, “Hükûmette Cesaret”, *Alemdar*, 19 Mart 1335, S. 88-1398, s. 1.

⁷⁹⁵ Refi Cevat, “Haksız Ta'rizler”, *Alemdar*, 1 Nisan 1335, S. 101-1411, s. 1. Hürriyet ve İtilâf veya hükûmet karşıtı herhangi bir gazeteye cevaben yazdığı makalelere, Sulh ve Selamet Fırkası mürevvici diye nitelediği *Söz* için yazdığı “Tavşana Kaç, Tazıya Tut!” (3 Nisan 1335, S. 103-1413, s. 1), *İstiklâl*'den Rauf Ahmet'e yazdığı “Müretteb Hücumlar” (7 Nisan 1335, S. 106-1416, s. 1) –ki bu makalede yumuşak bulduğu Refik Halit'i de savunur–, Hürriyet ve İtilâf'ın kendi adamlarını kayırdığı iddiasını kabul edip savunduğu “Fecî Bir Akıbet Karşısında” (14 Nisan 1335, S. 113-1423, s. 1) başlıklı makaleler örnek olarak verilebilir.

⁷⁹⁶ Refi Cevat, “Şayialar”, *Alemdar*, 25 Nisan 1335, S. 123-1433, s. 1.

⁷⁹⁷ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C. 1, s. 238-240, Aşuroğlu, *Emanuel Karasu'yu Nasıl Yakaladım?*, s.43-50.

⁷⁹⁸ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C. 1, s. 214.

Kabinede çatlağa sebep olan Dâhiliye Nazırı Cemal Bey'in istifasında ilk gün Cemal Bey'e taraftar tarzda yazılar yayımlanırken⁷⁹⁹ diğer gazetelerin konuyu deşmek istemeleri üzerine ertesi gün hükûmete toz kondurmamak için istifanın, "adeta aile arasında zuhur eden ufacık bir mübayenetten [ayrılıktan]" kaynaklandığı açıklaması yapılır.⁸⁰⁰ Bu arada Damat Ferit, fırkaya danışmadan Dahiliye'ye PTT Nazırı Mehmet Ali Bey'i getirmiştir. Buna karşı arkasında durduğu Cemal Bey'i, Mustafa Sabri gibi 2. Başkanlığa getirirse de Cemal Bey'in ay sonunda atandığı Konya Valiliği'ni kabulü, fırka ve eski nazırın sadrazam karşısında dik duramadığını göstermektedir.⁸⁰¹

Fırka ile sadrazam arasındaki sorunları görmezden gelen veya örtmeye çalışan Refi Cevat, izleyen günlerde İttihatçılık düşmanlığı ile İstanbul'da Yunanistan'ın bağımsızlık yıldönümü kutlamalarında taşkınlık çıkararak Rumları savunmaya kadar gider. Sırf İttihat ve Terakki'ye muhalefet noktasında ortak payda arayışı, Rumların taşkınlıklarına gerekli tepkiyi vermesine engel olur. Konuyu ele aldığı yazı, düştüğü çelişkiyi gösterir beyanlar içerir: "*Taraftarlarının Venizelos'un resmini bütün camekânlarda teşhir etmelerini pek doğru buluruz. Memleketimizdeki Rum unsuru ezmek isteyen İttihat ve Terakki'ye karşı Venizelos'un düşmanlığını da tabii görürüz.*"⁸⁰²

Makaledeki Yunanlıların kendilerine ait binada boydan boya bir bayrak açmalarını nezaketsiz bulduğunu belirtir. Diğer taraftan Rumlara, dostluğun tekrar tesis edildiği bir zamanda, Yunanistan'ın istiklal gününde, birlikte daha şerefli bir tören düzenleme vaadi yapar. Rumlara, bu tür hareketleri nedeniyle "muhafaza-i asayiş meselesinde Osmanlı Hükûmeti ile teşrik-i mesai eden İtilâf Devletlerinin dostluğunun teyidine sebep oldukları için" ayrıca teşekkür eder.⁸⁰³

Nisan ayına damgasını vuran olay, Divan-ı Harb-i Örfi'de Yozgat tehciriyle ilgili davada alınan karar gereği, eski Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idam

⁷⁹⁹ "Hükûmetin böyle bir unsurdan mahrumiyeti şayan-ı teessürdür."; "Dahiliye Nazırının İstifası", *Alemdar*, 8 Nisan 1335, S. 107-1417, s. 1.

⁸⁰⁰ *Alemdar*, 9 Nisan 1335, S. 108-1418, s. 1. İstifanın ne tevkifatla ne Polis Müdüriyetindeki değişikliklerle ne de *Vakit*'in dediği gibi İaşe Müdür-i Umumîsi Nüzhet Sabit'in istifasını istemesiyle bir ilgisi olmadığı ısrarla vurgulanır.

⁸⁰¹ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C. 1, s. 214-215.

⁸⁰² Refi Cevat, "Dünkü Vaziyet", *Alemdar*, 8 Nisan 1335, S. 107-1417, s. 1.

⁸⁰³ Bk. aynı yer.

edilmesi ve cenaze töreninde hükûmet aleyhine protestoların olmasıdır. Refi Cevat açısından İttihatçılığın var olup olmadığının tekrar sorgulamasına neden olan olayda, hükûmet protestoları üzerine ilk kez hükûmeti, kararsızlık ve acizyet gösterdiği gerekçesiyle eleştirir. Hükûmetin gafletinin İttihatçılara güzel bir faaliyet ortamı hazırladığını, “baldırı çıplak, evler yıkan, ocaklar söndüren bir caninin” cenazesine halkın propaganda sonucu katıldığını iddia eder. Hükûmetin adalette ve nezakette gösterdiği bu ifratın, yeni bir Babîli Baskını’na neden olmasından korkmaktadır. Millî duyguları kamçılayan bu olaya bu kadar sert tepki göstermesinin nedenini, halkın canilerle hareket ettiği kanaatinin yeniden “alem-i medeniyetin dimağına” yerleşmesine sebep olacağı şeklinde açıklar.⁸⁰⁴ Refi Cevat’a göre bu “budalaca” töreni yapanlar, bir hareketleriyle bütün Osmanlılığı idam tehlikesine düşürmüşlerdir.⁸⁰⁵ Bu makalelerle *Alemdar* ve Refi Cevat, ilk defa kamuoyuyla bariz bir zıtlık içine düşmüştür. Halkın idama tepkisini anlamaya çalışacağı yerde, protestoları eleştirmesi, ölüm tehditleri almasına neden olmuş,⁸⁰⁶ yine de inatla Kemal Bey’in canı olduğunu hatta Ermeni tehcir ve taktilinden dolayı vali, mutasarrıf, kaymakam, nahiye müdürleri, ordu kumandanları gibi yerel memurların görevleri nispetinde sorumlu olduklarını ileri sürmüştür.⁸⁰⁷

İttihatçılığın “hortlayacağı” endişesiyle hükûmeti baskı altında tutma gayreti bu dönemde de sürmüştür. Basından *Alemdar*’a ve diğer fırkalardan Hürriyet ve İtilâf’a

⁸⁰⁴ “*Son zamana gelinceye kadar bu katliamları yapanların İttihatçılar olduğunu. Bunda zavallı bir milletin bir günahı, bur duhulü olmadığını ispat için erbab-ı hamiyetin vuku bulan mesaisi bir anda mahvoluyor.*”; Refi Cevat, “Fırsatlar”, *Alemdar*, 15 Nisan 1335, S. 114-1424, s. 1. Bu konuda benzer cümlelerle hükûmet eleştirisi, endişeler ve hayal kırıklığı içeren Ahmet Kadri’nin makalesi için bk. “İki Meydan-ı Siyaset”, aynı yer.

⁸⁰⁵ Refi Cevat, “Mübhemiyet!”, *Alemdar*, 16 Nisan 1335, S. 115-1425, s. 1. Hareketi, Padişah fermanına karşı yapılan bir hüremetsizlik, idam hükmünü hafife almak şeklinde gösterip İttihatçıların ürkemeyip sindiklerini ve ilk fırsatta uyuşuk vaziyetlerine son verdikleri şeklinde yorumlayan diğer bir makale; İmzasız, “Yine O Mesele”, 17 Nisan 1335, S. 116-1326, s. 1.

⁸⁰⁶ Refi Cevat, “Eski Oyun”, *Alemdar*, 18 Nisan 1335, S. 117-1427, s. 1. Makalenin sonunda işten çıktığı saati ve eve dönüş güzergâhını anlatarak tehdit gönderenlere meydan okur: “*Bu yolda mektuptan falan bir şey çıkmaz. Cenab-ı Hakkın inayetiyle denizi geçtikten sonra çayda boğulmayız.*”. Yüzbaşı Selahattin’in Romanı’nda bir grup subayın Tepebaşı’nda Refi Cevat’ı sıkıştırdığı, öldürüleceğini anlayan Refi Cevat’ın yeni bir yazı ile özür dileyeceğini söylediği ve ertesi gün tükürdüğünü yaladığı ifadeleri yer alır; İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin’in Romanı*, İstanbul 2002, s. 143. Burada kastedilen özüre, Refi Cevat’ın makalelerinde rastlanmamış bilakis eleştirilerinin dozu artmıştır. Kastedilen tükürük, her halde gazinoda verdiği sözdür.

⁸⁰⁷ Yine tehcir ve taktil meselesinde adliye ve mülkiye memurları hatta savcılarının da sorumlu olduğuna, Yakup Cemil’in harp yıllarında Çorum’da, bir doktorla bir çobanı canlı canlı yakmasını gören bir savcının, başını çevirerek olay mahallinden uzaklaştığı örneğini verdiği bir diğer makale için bk. Refi Cevat, “İttihatçıların Vekili Olsaydık...”, *Alemdar*, 6 Mayıs 1335, S. 134-1444, s. 1.

zaman zaman yapılan uzlaşma çağrıları, Tevfik Paşa Dönemi'nde olduğu gibi Damat Ferit Paşa Dönemi'nde de her ne pahasına olursa olsun iktidar olmak isteyen İttihatçıların “hulul-i müslihane” politikası olarak görülmüştür. İttihatçılığa yönelik faaliyetlerin azalmasını, hükûmeti frenlediğini ileri sürdüğü İttihatçı memurlara bağlayarak bunların işten atılmasını önerir.⁸⁰⁸ İttihatçıların yargılanması başladıktan sonra, sakinleşmek şöyle dursun, mahkemeyi son derece adaletle hareket etmekle suçlar. Mahkeme heyetinden, “İttihat ve Terakki ruhuyla hareket etmelerini” ve sorumluların memleketi batırmak suçundan dolayı idam edilmelidirler.⁸⁰⁹ 1911'de öldürülen Zeki Bey'i savunacak kimsenin bulunamadığını, 1913'te Damat Salih Paşa'nın, ailesinin elmasları rehin verilerek savunulabildiğini hatırlatarak İttihatçıların bir avukat ordusu tarafından savunulmasına karşı tepki gösterir.⁸¹⁰ Yargılamaların başlamasıyla artan hükûmete yönelik eleştirilere cevap mahiyetinde; Damat Ferit Paşa Hükûmetinin bir ihtilâl hükûmeti olmadığını belirterek “yıkıcıların elinden çıkan felâketzede vatandaki enkaz döküntülerin temizlenmesi için” ne gerekiyorsa yapılmasını ister.⁸¹¹

3.4.1. İzmir'in İşgaline Tepkiler

Mayıs ayında gündemi birden değiştiren hadise 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olmuştur. İşgal; kamuoyunu, durumun ulaşabileceği boyut hakkında farklı düşünmeye ve mütarekeden beri olayları seyretmekten öte bir şey yapamama vaziyetinden sıyrılmaya sevk etmiştir. Ülke çapında infîale ve mücadele düşüncesinin yayılmasına neden olan işgal karşısında *Alemdar*'da, ilk etapta yine İttihat ve Terakki suçlanır.⁸¹² Refi Cevat ise İtilâf Devletlerinin işgali bir oldubitti şeklinde göstermesine kanmış; ortada ne bir ilhakın ne Yunanistan'ın olduğunu sadece İtilaf Devletlerinin işgal keyfiyetinin bulunduğunu belirtmiştir.⁸¹³ Kamuoyunu yumuşatma amacı gözlenen bu tarz yorumlar, gazete sadece Refi

⁸⁰⁸ Refi Cevat, “Hulul-i Muslihane”, *Alemdar*, 28 Nisan 1335, S. 127-1437, s. 1.

⁸⁰⁹ Refi Cevat, “Maatteessüf”, *Alemdar*, 29 Nisan 1335, S. 127-1437, s. 1.

⁸¹⁰ Refi Cevat, “Osmanlı Baro Reisi Beyefendiye”, *Alemdar*, 30 Nisan 1335, S. 128-1438, s. 1.

⁸¹¹ Refi Cevat, “Yıkıcılık Zevki”, *Alemdar*, 12 Mayıs 1335, S. 140-1450, s. 1.

⁸¹² * * *, “Allah Belalarımı Versin”, *Alemdar*, 16 Mayıs 1335, S. 144-1454, s. 1.

⁸¹³ “Bu işgal keyfiyetini yapan Yunanistan değildir. İtilâf Devletleridir ki mütarekenin madde-i malumanesine istinad ediyorlar. Bu hakkı biz kendilerine bahsettik. Bundan nevmît [ümitsiz] olmayı, İzmir'den tamamen ümit kesmeyi bi-lüzum addediyorum.”; Refi Cevat, “İzmir Hadisesi Münasebetiyle”, *Alemdar*, 17 Mayıs 1335, S. 145-1455, s. 1.

Cevat'tan gelmektedir. Gazetenin diğer haber ve yazılarında ise kamuoyunun heyecanına ortak bir durum söz konusudur. Anadolu'nun baştan başa galeyan halinde olduğu, her millete hakkını veren Wilson Prensiplerinin ihlal edilemeyeceği ve yapılan haksızlığın süratle giderileceği yönünde ümitler verilmeye çalışılır. Yurdun çeşitli yerlerinden yağın protesto telgrafları, gazete sütunlarını doldurur. Fakat gazetenin bu politikasında Refi Cevat'ın etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır⁸¹⁴. Çünkü bu günlerde Said Molla'nın teşebbüsüyle Dâhiliye Nezaretine 20 Mayıs'ta beyannamesini verecek olan İngiliz Muhibleri Cemiyeti, kuruluş aşamasındadır. Refi Cevat, cemiyetin çalışmalarına katkıda bulunduğu için gazeteyle yeterince ilgilenememiş olmalıdır.⁸¹⁵ İşgali kınayan gösterilerin günlerce devam etmesi üzerine memnuniyetini belirtmek zorunda kalmakla birlikte halkın, ortak hareket etme konusunda geç kaldığını ifade eder.⁸¹⁶

İzmir'in işgaline karşı gösterilen tepki ve nefret, İngiltere lehine propaganda yapmak için uygun zemin olarak değerlendirilmiş, Osmanlı Devleti'nin yeniden İngiliz dostluğunu kazanması gereğinin altı çizilmiştir. İngiliz Muhibleri Cemiyeti, bu genel amaç doğrultusunda kurulmuş bir cemiyettir. Cemiyet resmen kurulmadan önce Refi Cevat, İngiliz sömürge siyasetinin Almanlarla karşılaştırılmasını yapmaya başlamıştır.⁸¹⁷ İşgal de İngiliz himayesini kabul için bir zorlama, bir gözdağı olarak görülebilir. Ertesi gün, muhtelif heyetler adına İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtib-i Umumîliğinin "idare-i hükûmette ehliyetsizlik iddia ediliyor ve muavenete

⁸¹⁴ O günlerde Refi Cevat ve dayısı Pehlivan Kadri'nin meşguliyetleri ve Yazı İşleri Müdürü Hasan Bedrettin Bey de hastalığı nedeniyle gazetede yazı hazırlama görevinin kendisine verildiğini söyleyen Halit Fahri, işgali protesto eden telgrafların en keskinlerini seçerek yayımladığını belirtir. Bu durum üç gün devam ettikten sonra hastalanır. İyileştikten sonra dayısını görmeye gittiğinde ise işine son verildiğini öğrenir; Ozansoy, "Refi' Cevat Bey'in Akrobatik Öfkesi", *Tercüman*, 6.12.1966, S. 1851, s. 2.

⁸¹⁵ Zayıf olmakla birlikte ikinci bir ihtimâl de aile meşguliyetidir. Mayıs'ın ilk haftasında bir kızı olduğu daha önce belirtilmişti.

⁸¹⁶ Bu tepki daha önce yapılması durumunda ne limanda zırhlıların görüleceğini ne vilâyetlerin böyle istenmeyen bir şekil alacağını, bu günlerde yapılmasının bir kurtuluş ümidi olamayacağını belirtir; Refi Cevat, "Hak İsterim", *Alemdar*, 20 Mayıs 1335, S. 148-1458, s. 1.

⁸¹⁷ Refi Cevat'a göre "hâkim-i cihan" olan İngiltere, bu kadar geniş araziye, adaletle yönetmekte, sömürgelerindeki tebaasının hukukunu muhafaza etmektedir. Bundan tek memnun olmayan İttihat ve Terakki'dir. Müstemleke yaptığı Avustralya ve Kanada'yı dolduramamış, Almanlar ise artan nüfusunu yerleştirmek için Türkleri "tam dişine göre" bulmuştur. Osmanlı'yı sömürge yapmak isteyen Almanları, ne şahsını ne dili ve edebiyatını millet sevmemiştir. "Asırlardan beri doğru düşünmüş, doğru yürümüş olan İngilizleri de sevmemek bir türlü elimizden gelmiyor. ... Wilhelm'in acemi bir heykeltıraşın elinden çıkmış, alçıdan bir maskeyi andıran kaba hudut ve cephesinin yanında, gülümseyen İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatorunun nazik ve mütebessim simasını selamlıyorum."; Refi Cevat, "Almanlar - İngilizler", *Alemdar*, 18 Mayıs 1335, S. 146-1456, s. 1.

ihtiyaç hakkında rucu' kabul etmez bir karar verilmiş bulunuyorsa" bu "muavenet" görevinin tarafsız Amerika Birleşik Devletlerine verilmesi talebi üzerine Refi Cevat, doğrudan doğruya bir isim açıklanarak bir devletten yardım talep etmeyi doğru bulmadığını, Anglosakson ırkının "daima hayr-hah" olageldiğini, "diğerlerine nazaran müstemlekelerine terakki getirdiğini" belirterek güya isim vermemiş olur.⁸¹⁸ İngiliz Muhibleri Cemiyetinin kuruluş beyannamesinin Dâhiliye Nezaretine verildiği günden itibaren ise İngiltere'nin adı daha açık bahsedilmeye başlanır.⁸¹⁹

İngiliz Muhibleri Cemiyetinin beyanname ve programı gazetede yayımlandığı gibi Refi Cevat da birkaç gündür İstanbul'un bütün mahallelerinde herkesin bu fikri takviye için çalıştığını, bütün Osmanlıların "hakimiyet-i Osmaniyenin bekasını mevcudiyet-i umumiyenin muhafazasını temin edecek kuvvetin İngilizler olduğunu takdir edip muhtıraya imza koyduklarını", bu arada yalnız *Alemdar* idarehanesinde son yirmi dört saatte kırk bin imza toplandığını belirtir.⁸²⁰ Makalelerinde, hâlâ tehdit edildiğine, bazı gençlerin gelip kendisiyle tartıştığına dair ifadeler vardır. Gerek bu tür tepkiler gerekse kamuoyu baskısıyla İzmir meselesine dönmek zorunda kalır. İzmir'in kaybı kadar ağır basan bir kayıp olmadığını kabul ederek tepkilerin, daha büyük bir zarara yol açacağı endişesini dile getirir. İzmir'in bütün Türkler için bir millî gaye olduğunun farkına varmıştır. Sulh Konferansında haksızlığın gidereceğini,

⁸¹⁸ "Kırım Muharebesi'nde bizimle yürüyen, Bursa'ya kadar gelen Mehmet Ali Paşa ordusunu çeviren, Ayastefanos'tan Rusları tersyüz döndüren kuvvet, hangi kuvvet ise onun elini tutmak lâzım gelir. Bizim için son çare budur."; Refi Cevat, "Kimi İstiyoruz", *Alemdar*, 19 Mayıs 1335, S. 147-1457, s. 1.

⁸¹⁹ İngiltere'nin himaye ettiği yerlerde kendini halka sevdirdiği, adaletini, hakşinaslığını bütün dünyanın tescil ettiği hakkında bk. Refi Cevat, "Hak İsterim", *Alemdar*, 20 Mayıs 1335, S. 148-1458, s. 1.

⁸²⁰ "Bugün ahval, yeni bir vaziyet ihdas etti. Adaleti ile müştehir [meşhur] bir devletle el ele yürümek ihtiyacı. Bu ihtiyacı birçok zamandan beri takdir ediyorduk. Fakat bir ümit. Bir nur vardı. Hâlbuki bugün açıkça itiraf edelim: Biraz nevmidiz. Kendimizi şimdiye kadar aldatmaya çalıştık. Bugün artık böyle bir siyasetin iflâsa mahkûm olduğunu kabul edelim ve halasımız için hâlâ çare-i yegâne ne ise ona sarılalım. Şimdiye kadar her türlü yönetimi tecrübe ettik. Bir devletin hayatının öyle isim tebdili idare ile mümkün olamayacağını anladık. Bütün tecrübelerimiz bunu sarahaten ispat eyledi. Kafalarımızı değiştirebilecek miyiz? Mesele buradadır. Maatteessüf bunu da yapamadık. Demek ki bizim kendi kendimize adam olma ihtimalimiz mevcut değil. ... Bize insan olmamız itibariyle muavenete mecbur olan İngiltere'ye elimizi uzatıyoruz. ... İngiltere ile yürümek mecburiyetindeyiz. Şimdiye kadar birçok siyasi badirelerden bizi kurtaran İngiltere, bu son badireden bizi elimizden tutmak suretiyle kurtaracaktır. İngiltere buna mecburdur. Çünkü kendisi ufak devletlerin hamisi olmak üzere kendisini tanıtmıştır. Kendimizi aldatmayalım. Her şeyin vakti geçmiştir. ... İngiltere ile hareket ederek asil bir düşünce ile mücehhez bir Türkiye olalım. Çünkü kuvvet nurdur, nur ise irfandır."; Refi Cevat, "İngilizleri İstiyoruz!", *Alemdar*, 21 Mayıs 1335, S. 149-1459, s. 1.

sonrası için düşünölen çarenin, iyi bir yönetim olduğunu, bu nedenle ölkö yararö için bir kuvvetten yardım istenildiğini belirtir.⁸²¹

Kamuoyunda işgale karşı oluşan tepki artarak devam etmektedir. *Alemdar*, Büyük Sultanahmet Mitingi'ne manşetten çağrı yapmaktadır.⁸²² Kamuoyundaki havanın, İngiltere lehine çevrilmesi başarölamamaktadır. Bu nedenle Refi Cevat da kamuoyuyla aynı düşönceleri paylaşır gibi davranmaktadır.⁸²³ İlk fırsatta yine eski diline ve siyasetine dönecek, mitinglerde geçmişteki hatalardan bahseden Hoca Rasim Efendi'nin konuşturulmamasını ele alarak gelinen noktaya, hakkını aramayan milletin sebep olduğunu söyleyecektir.⁸²⁴ Bu söylem, galeyana yatöştırma gayreti olarak düşünölebilir.

İzmir'in işgalinin, "yeni ve mucib-i memnuniyet bir şekil kazanmasında İngiliz parmağı aranması gerektiği" şeklindeki bir ifadesi⁸²⁵ ile neyi kastettiği belli değildir. Kamuoyunda İngiltere lehine bir temayöl oluşmasına, İzmir'i işgal ettirerek İngilizlerin sebep olduğunu işaret etmiş de olabilir. İşgal sonrası "hissiyat-ı milliye'nin tezahürünün" mitinglere izin veren İngilizler sayesinde olduğunu da işaret etmiş olabilir. İşgallere karşı meydana gelen tepkinin, Refi Cevat tarafından tasvip edilmesinde Avrupa ve bilhassa İngiliz kamuoyunun desteğinin etkisi düşünöldüğünde, ikinci ihtimöl daha yüksektir. İstanbul'daki İngiliz askerlerinin de gösterilere herhangi bir müdahalesinin olmaması, Refi Cevat'ın nazarında hareketlerin meşruluğunun işareti sayılır.⁸²⁶

⁸²¹ Refi Cevat, "Bugönkü Vaziyet Karşısında", *Alemdar*, 23 Mayıs 1335, S. 151-1461, s. 1.

⁸²² Aynı gün *Alemdar*, büyük puntolarla Sultanahmet Mitingine çağrıda bulunur: "*Vatan Tehlikede! Onu kurtaracak yegâne silah, millî vahdettir. Ve bu vahdet, her kuvvetten daha kuvvetlidir. Meyus olacak sıra değildir. hakkımızı haykıralım. Elbette muvaffak olacağız...*" *Alemdar* imzalı, 23 Mayıs 1335, S. 151-1561, s. 1. Buradaki ifadeler, Refi Cevat'ın günlerce devam eden İngiliz İngiltere'ye karşı bir temayöl meydana getirme çabalarından bir dönüş olmasa da bir fren anlamı taşımaktadır.

⁸²³ Miting için; "bu tezahürat-ı hakikiye görmökle memnun ve müftehiriz. ... Azm-i millinin kuvvetli bir bilek kırıcı bir yumruk şeklinde tecellisini de benim kadar bedbin olanlar içinde istikbali aydınlatacak salah ve felahı gösterecek vazih bir nişane olarak tanıyoruz."; Refi Cevat, "Siyah Bayrak", *Alemdar*, 24 Mayıs 1335, S. 152-1462, s. 1. Yine sürmanşette günlerce "Wilson Sözü'nü Unuttu mu?" ibaresi yayımlanacaktır.

⁸²⁴ Refi Cevat, "Vur! Fakat Dinle...", *Alemdar*, 1 Haziran 1335, S. 159-1469, s. 1.

⁸²⁵ Refi Cevat, "İki Büyük Söz", *Alemdar*, 16 Haziran 1335, S. 174-1484, s. 1.

⁸²⁶ Refi Cevat, "Müzaheret Meselesi", *Alemdar*, 23 Haziran 1335, S. 182-1492, s. 1.

3.4.2. Damat Ferit Paşa'nın İkinci Kabinesi

Damat Ferit Paşa, Nisan ayı içinde Dâhiliye Nazırı Cemal Bey'in istifasıyla Hürriyet ve İtilâf ile ilişkilerini koparmış, bu arada fırkanın önemli isimlerinden Şeyhülislâm Mustafa Sabri Bey'i kendi tarafına çekmeyi başarmış görünmektedir. Refi Cevat, o dönemde Cemal Bey'in bir tayin meselesinden dolayı istifasını örtbas etmeye çalışmış ve aile içinde küçük bir anlaşmazlık olduğundan bahsetmiştir. İzmir'in işgali üzerine Paşa istifa etmiştir. Bunun üzerine *Alemdar*, yeni kabinenin Hürriyet ve İtilâf'la Sulh ve Selâmet Fırkası tarafından müşterek kurulacağından bahsetmeye başlamıştır. Öyle ki adı geçen isimler arasında, kabineden ayrılmak zorunda kalan Cemal Bey ve ilk kabineye alınmayan Gümülcineli İsmail'in de adına yer verilmektedir. Hürriyet ve İtilâf merkezinde Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri dâhil İttihat ve Terakki'ye muhalif bütün fırka ve cemiyet temsilcileriyle görüşülmekte olduğu belirtilir.⁸²⁷ Fakat beklenen olmaz ve Ferit Paşa kabinesini, Hürriyet ve İtilâf'tan bağımsız kurar. Bunun üzerine Hürriyet ve İtilâf, kabinenin "fırka kabinesi" olarak gösterilmesinin doğru olmadığını ancak fırka siyaseti dairesinde çalıştığı sürece "Hürriyet ve İtilâf'tan doğmuş" kabineye destek verilmeye devam edileceğini duyurur.⁸²⁸ Refi Cevat'ın, Ferit Paşa'ya muhalefeti bu noktada başlar. Başta tekrar göreve gelmesinin, İzmir'in işgalini kabul etme anlamı taşıdığı gerekçesiyle kabul edilemeyeceğini belirtir. Refi Cevat'a göre Paşa, bir kuvveti temsil ederek iktidara getirildiği halde "tecanüsü zatında ve şahsında temerküz ettirerek kuvvet içinden başka bir kuvvetle doğmuş", tutuklamalarda mantıklı davranmayıp gülünç duruma düşmüştür.⁸²⁹ İlk kabinesindeki revizyon sırasında Cemal Bey'in yerine Dâhiliye Nezaretine getirilen Mehmet Ali Bey, tecanüsü bozmuştur. Önce fırka kabinesi kurup sonra Hürriyet ve İtilâf kimliğinden sıyrılması Ferit Paşa'nın prensipsizliğidir. Yazılarında tutuklamalara muhalefet eden Ali

⁸²⁷ "Yeni Kabinenin Suret-i Teşkili", "Mühim Bir İçtima", *Alemdar*, 18 Mayıs 1335, S. 146-1456, s. 1.

⁸²⁸ *Alemdar*, 23, 25 Mayıs 1335, S. 151-1461, 153-1463, s. 1.

⁸²⁹ Refi Cevat, "Yeni Kabine...", *Alemdar*, 25 Mayıs 1335, S. 153-1463, s. 1. Makalenin eski kabine değerlendirmesi ve Prens Sabahaddin'in "hayat-ı memuriyeti yok" denilerek kabineye dâhil edilmemesi ile ilgili kısımları sansürlüdür.

Kemal'in Dâhiliye Nazırı olması, yine daha önce denenmiş olan Ahmet İzzet ve Tevfik Paşaların kabineye alınması da mantıksızlıktır.⁸³⁰

Yeni dönemde Damat Ferit Paşa'nın ilk icraatlarından biri, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan İttihatçıların, Malta'ya gönderilmesi için İngilizlerden yardım istemesidir.⁸³¹ Kamuoyunun bilgisi dışındaki bu istek üzerine altmış yedi kişi, 29 Mayıs'ta İstanbul'dan çıkarılır. Refi Cevat, İttihatçıların daha önce cezalandırılmadığı için İngilizlerin tutuklulara el koymasının yakışıksız bulup hükûmet eleştirilerine konu edinir.⁸³²

İzmir'in işgali üzerine bir çeşit durum değerlendirmesi ve hal çaresi olarak Mayıs sonunda toplanan ilk Şûra-yı Saltanat hakkında Refi Cevat, öncelikle hükûmetin kamuoyuna bilgi vermediği yönündeki Ahmet Rıza Bey'in beyanını destekler. Şûra'da ortaya atılan bir "Şûra-yı Millî" önerisi, Refi Cevat'a göre "garip" ve gerçekleşmesi zaman alacak bir öneridir. *İstiklâl* gazetesinden Rauf Ahmet ve Hürriyet ve İtilâf'tan Sadık Bey'in savunduğu manda önerisi ise "bugün için yapılacak en mühim tedbirdir" fakat bir "himaye" kelimesi veya fikri söz konusu olmamalıdır. Çünkü istenilen, "bir muhadenet ve refakat-i idariyedir". Bunun da "istiklal-i ilmiye" gibi birçok şartı olmalıdır.⁸³³

Refi Cevat'ın kimsenin açıkça himayeden bahsetmediği dönemde, bunun yerine türdeş kelimeler tercih ettiği iddiasına dâhil edilmesi şimdilik söylenemez. Yazılarının yanlış anlaşıldığını ileri süren Refi Cevat, daha açık bir şekilde "himaye" istemediğini, kuvvetli bir devletin idarî "muhadenet"ini [yakın ahbablık, samimiyet,

⁸³⁰ Refi Cevat, "Kabine ve Prensip Meselesi", *Alemdar*, 26 Mayıs 1335, S. 154-1464, s. 1. Makaledeki eski kabinelerin değerlendirildiği ve Prens Sabahaddin'in "hayat-ı memuriyeti yok" denilerek kabineye dâhil edilmemesi ile ilgili kısımları sansürlüdür. Bu arada hemen tüm mütareke kabinelerinde Refi Cevat'ın başlangıçta tasvip etmediği tek Dâhiliye Nazırının Ali Kemal olduğunu belirtmek gerekir.

⁸³¹ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.1, s. 208.

⁸³² Refi Cevat, "Yeni Bir Hadise Karşısında", *Alemdar*, 29 Mayıs 1335, S. 157-1467, s. 1. Daha sonra sürgüne gönderilenler için "*cinayet-i mülkiye ile müttehim ve zalim*" tabirini kullanacaktır; Refi Cevat, "Hürriyet ve İtilaftan Ne İçin Korkuyorlar", 15 Eylül 1335, S. 174-1574, s. 1. Ahmet Emin, *Alemdar*'ın vapurun bir mayına çarpıp battığını yazarak güya muziplik yaptığından bahseder; Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, C.I, s. 527. Gazete nüshalarında bu habere rastlanılmamıştır.

⁸³³ Refi Cevat, "Şûra-yı Saltanat ve Vaziyet-i Hazıra", *Alemdar*, 28 Mayıs 1335, S. 156-1466, s. 1. "Millî Kabine" kurulmasına dair diğer bir önerinin ise incelenmemiş, anlaşılmamış bir öneri kaydedilmesi gerektiğini, her fırkadan mürekkep bir kabinenin millî kabine olamayacağını belirtir.

dostluk] istediğini belirtir.⁸³⁴ Daha önce kullandığı “müzaheret” [yardım etmek] ile yine zaman zaman kullanacağı “refakat”, bu dostluk isteği örtüşmektedir. Aslında bu kelimeler, Sadık Bey’in Şûra-yı Saltanat’ta kullandığı “müzaheret ve muavenet”ten farklı da değildir. Yalnız İngiltere’nin dünya ve Osmanlı siyaseti üzerindeki etkisinden dolayı bu devlete hayranlık duyduğu ve bu gücü, millî menfaatler uğruna kullanma arzusu güttüğü şeklinde yorumlanabilir.

Refi Cevat ve Hürriyet ve İtilâf’taki İngiliz sempatisine karşı Haziran ayında Paris’e giden Ferit Paşa’nın, Sulh Konferansında Fransa’yı kazanmak ister tarzda yaptığı konuşma,⁸³⁵ Refi Cevat’ın hükûmeti yeniden eleştirmesine neden olur. Eleştirileri, Paşa’nın “bir fırka adına hareket ettiği” ve “birçok suikasta maruz kaldığı” şeklindeki ifadeleri üzerinedir.⁸³⁶ Aslında kızdığı husus, Paşa’nın İngiliz dostluğuna karşı Fransız dostluğunu tercih etmesidir. Bu konuşmayı ele aldığı bir diğer makalesinde İtilâf Devletlerinden birini diğerinden ayırmanın ve üstün tutmanın doğru olmadığını, şayet Osmanlı Devleti’nin bir yöne meyletmesi gerekiyorsa bu devletin, “mevcudiyeti itibariyle başka devletin vücudunu unutturan”, “sebat, dur-endişlik, ulüv-ü cenab, nezaket, zaferden şımarmamak, servet, ahlâk, içtimaiyyat gibi sıfat-ı memduhe” kendisinde bol miktarda olan “İngiltere Devlet-i Muazzaması” olması gerekir.⁸³⁷

Konferansta Ferit Paşa’nın Fransa’nın desteğini kazanmak düşüncesiyle sarfettiği cümlelerden bir fayda görülmez. Devlet adına ortaya koyduğu isteklerin

⁸³⁴ Hindistan ve Mısır örneklerini verdikten sonra: “Bizler ise hiçbir zaman hiçbir devletin himayesi altına girmeyiz. Buna esasen hilâfet dolayısıyla şeriatımız müsaade etmez. Bizim için olsa olsa evvelden beri tekrar ettiğimiz veçhile bir refakat ve müzaheret-i siyasiye talebi mümkündür. O zaman İngiltere gibi bir devletin müzaheret ve refakatinde istiklal-i tam ile –bu sözüme dikkat edilsin– evet ilmî, içtimâî, terbiyevî bir istiklal ile yaşamak ve kesb-i kuvvet etmek lâzımdır. Bizler için başka memleketlerde olduğu gibi hukuk-u ilmiyemiz hiçbir zaman tahdit edilemez. Eğer bu müzaheret ve refakatten kendimizi mahrum edecek olursak istiklal-i ilmiyeden mahrumiyete zorla kendimizi mahkûm etmiş oluruz.”; Refi Cevat, “Müzaheret Meselesi”, *Alemdar*, 23 Haziran 1335, S. 182-1492, s. 1.

⁸³⁵ “Ben ve bütün heyet-i murahhasımız Fransız muhibbidir.”; *Alemdar*, 24 Haziran 1335, S. 183-1493, s. 1.

⁸³⁶ Refi Cevat, “Söz Gümüş ise Sükût Altındır”, *Alemdar*, 25 Haziran 1335, S. 184-1494, s. 1.

⁸³⁷ Refi Cevat, “Şimdiki Vaziyet”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1335, S. 198-1508, s. 1. Paşa’nın gafına karşılık İngilizlerin gönlünü almak da kendisine düşer; “Bu mühim zamanda da her badirede olduğu gibi İslamiyet’in muhibbi olan İngiltere Devletine karşı, millette bir temayül-ü umumî hasil oldu. Müzaheret, refakat, manda kelimeleri sık sık mevzubahis olmaya başladı. ... Görüyorsunuz ki bizde bir fikri takip etmek, bir propagandayı lâzım gelen neticeyi istihsal edinceye kadar idame ettirmek olmuyor. ... Türkiye’nin atîsi hakkında en fazla söz sahibi İngiltere’dir ve İngiltere olacaktır. ... Atımız için şehrah-ı nûranî ihzar edebilecek hükûmet, İngiltere’dir”; Refi Cevat, “İngiltere! Seni Unutmadık!”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1335, S. 194-1504, s. 1.

aşırı bulunması ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un aleyhte tutumu üzerine Türk heyeti, konferanstan dışlanır. İstanbul'da ise Hürriyet ve İtilâf, kabinenin takip ettiği siyasetin, "fırka programıyla kabil-i telif olmadığı" gerekçesiyle hükûmetle hiçbir ilgilerinin kalmadığını bir beyanname ile duyurur.⁸³⁸ Ferit Paşa'nın İstanbul'a dönmesi iki hafta kadar gecikir ve bu süre içerisinde Refi Cevat, rahat rahat hükûmeti eleştirme fırsatı bulur.⁸³⁹

Kabinenin durumuna *Alemdar*'ın gözüyle bakıldığında kriz, Ferit Paşa'nın dış siyasette dayandığı merkezi değiştirmesi üzerine çıkmış, bu nedenle Hürriyet ve İtilâf kabineden tamamen desteğini çekmiş, kabinenin iki üyesi sanki bu nedenle istifa etmiş gibidir. Padişah'ın da Hürriyet ve İtilâf'a destek olacağı ve yeni kabinenin Sadık Bey veya Âyandan İzzet Paşa tarafından kurulacağı beklentisi hakimdir. Hürriyet ve İtilâf'tan, kabinedeki üyelerinin derhal istifası istenir. Aksi takdirde fırka ile ilişkilerini kesmiş sayılacakları belirtilir.⁸⁴⁰ Fakat Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Ferit Paşa'dan ve hükûmetin devamından yana tercihini ortaya koymuş,⁸⁴¹ *Alemdar*, Hürriyet ve İtilâf-Sadık Bey cephesini tutmuştur.⁸⁴² Krizin Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması ile ilgili olduğundan bahsedilmez. Yalnızca Paşa'nın, 3. Ordu Müfettişliğinden azline dair iradenin o güne kadar Harbiye Nezaretinden dolayı tebliğ edilmediği, bu kez bulunduğu yerde tebliğ edileceği şeklinde kısa bir haber

⁸³⁸ "Hürriyet ve İtilâf'ın Beyanname'si", *Alemdar*, 27 Haziran 1335, S. 186-1496, s. 1.

⁸³⁹ Konferans heyeti ve konuşmaları hakkında bk. Refi Cevat, "El İd-i Ekber Eyledi, Biz Matem Eyledik", *Alemdar*, 3 Temmuz 1335, S. 190-1500, s. 1. Yine konferanstaki hataları, Damat Ferit'in Hürriyet ve İtilâf'ı iktidara geçmek için kullandığı ve Avrupa gazetelerin Paşa için "bir murahhastan ziyade yorgun vücudunu Paris bulvarlarında dinlendirmeye gelen ihtiyar bir seyyah" şeklindeki tasvirini kullanarak kabinenin çekilmesi isteğini hakkında bk. Refi Cevat, "Hürriyet ve İtilâf Köprüsü", 4 Temmuz 1335, S. 191-1501, s. 1, Paşa'nın konferansa sunduğu teklifleri değerlendirmesi hakkında bk. Refi Cevat, "Şimdiki Vaziyet", 11 Temmuz 1335, S. 198-1508, s. 1.

⁸⁴⁰ "Gayet Mühim Bir Karar", *Alemdar*, 30 Haziran 1335, S. 189-1499, s. 1. Refi Cevat'ın bu dönemde yayımlanan Padişah övgüsüyle dolu ve "... bize temin edeceği bu ferda-yı muazzamı bekliyoruz." cümlesiyle biten makalesi, sadaretin Hürriyet ve İtilâf'a verilmesi arzusunun dönük bir beklentinin eseri olmalıdır; Refi Cevat, "Padişahımız", 27 Haziran 1335, S. 186-1496, s. 1.

⁸⁴¹ Mustafa Sabri Efendi'nin *İdrak* gazetesine verdiği, metnine ulaşamadığımız demeçte, Sadık Bey'in şahsına karşı Meclis-i Ayan'a aza yapılmadığı için muhalefet ettiğine dair ifadelerin olduğu anlaşılıyor; *Alemdar*, 4 Temmuz 1335, S. 191-1501, s. 1.

⁸⁴² Şeyhülislam Mustafa Sabri ile fırka reisi Sadık Bey ihtilafına sevinen basına karşı, Refi Cevat'ın fırkayı ve Sadık Bey'i savunduğu makale için bk. Refi Cevat, "Zade Fi't Tanbur, Nağmeten Uhra", *Alemdar*, 5 Temmuz 1335, S. 192-1502, s. 1, makale başlığı, "tanburda bir nağme daha arttı" demek olup mecazen; "yeni bir fikir daha katıldı" anlamında kullanılmaktadır.

verilir.⁸⁴³ Refi Cevat ise krizin çözümünün, mütecanis, “ahval-i hazıraya layık bir hükûmet” sayesinde olacağını belirtir.⁸⁴⁴

Refi Cevat’ın Ferit Paşa’ya karşı şiddetlenen muhalefeti, Ferit Paşa muhaliflerine, dolayısıyla daha önce “İttihatçı” olarak nitelediği şahıslara karşı yumuşamasına bile yol açmıştır. Anadolu’ya gönderilirlerken sevindiği *İleri*’den Celal Nuri ve *Vakit*’ten Ahmet Emin’in sürgününü, bu kez “kâfi bir sebep olacak mahiyette değil” diye yorumlar. Her gazetenin hükûmeti alkışlamak zorunda olmadığını, fikir çarpışmasının özellikle gazeteler arasında gerekli olduğunu söylemeye başlar.⁸⁴⁵

Temmuz ayında konferansa katılan Türk Heyetinin İstanbul’a dönmesinden sonra kabinenin hemen istifa etmemesi üzerine, heyetin başarısızlıklarını tekrar dile getirerek konferanstaki beyanatları hakkında açıklama talebinde bulunur.⁸⁴⁶ Rıza Tevfik; kabinenin istifasına gerek olmadığı, Paris’te iyi karşılandıkları, konferansa sunulan birinci ve ikinci notanın birbiri ile çelişkili olmadığı, İtilâf Devletleri temsilcilerini etkiledikleri fakat Osmanlı sulhunun, Avusturya sulhu sonrasına bırakıldığı şeklinde bir açıklama yapar.⁸⁴⁷ Açıklamayı nikbinlik [iyimserlik] olarak değerlendiren Refi Cevat, “hepsi güzel, zaten iki de bir de kabine değişmesi de hoş kaçmıyor” şeklinde istihza ederek hükûmete, o günden sonra eleştirilere açık olması gerektiği uyarısında bulunur.⁸⁴⁸ Bu açıklamanın yapıldığı gün kabine istifa etmiş ve bu karar, memnuniyetle karşılanmıştır.⁸⁴⁹

⁸⁴³ “Mustafa Kemal Paşa”, *Alemdar*, 30 Haziran 1335, S. 189-1499, s. 1.

⁸⁴⁴ “*İstifaların sebebini yazmayı zaman-ı münasibine terk ediyoruz. ... Devlet-i Osmanîye, Devlet-i Osmanîye olalı bu derece nazik bir vaziyet, şayan-ı tenkit bir hal ve mevki karşısında kalmamıştır.*”; Refi Cevat, “Buhran-ı Vükelâ”, *Alemdar*, 30 Haziran 1335, S. 189-4999, s. 1. Gazetenin yeni sadrazam hakkındaki tahmini; “*hemen hemen, şüphesiz*” Tevfik Paşa veya (?) Sadık Bey’dir; 4 Temmuz 1335, S. 191-1501, s. 1.

⁸⁴⁵ Refi Cevat, “Ferdîyet Politikası”, *Alemdar*, 12 Temmuz 1335, S. 199-1509, s. 1. Aynı yazarların Cihan Harbi yıllarında “çete ile mücadelede” sessiz kalmaları nedeniyle Anadolu’ya, Refi Cevat’ın yanına sürgüne gönderilmesi gerektiğini hatırlattığı yazısı için bk. Refi Cevat, “Vazife Hissi”, *Alemdar*, 29 Ağustos 1335, s. 1, S. 157-1557, s. 1.

⁸⁴⁶ Genel olarak Ferit Paşa’nın basını sevmediği, bir şey açıklayacağını da zannetmediğini de ilâve eder; Refi Cevat, “Sadrazam Paşa da Geldi”, *Alemdar*, 16 Temmuz 1335, S. 113-1513, s. 1 (Gazete sayısındaki ilk seri numarasında hata yapılarak iki numara arasındaki fark 1300’den 1500’e çıkmıştır).

⁸⁴⁷ “Rıza Tevfik Bey’in Beyanâtı”, *Alemdar*, 17 Temmuz 1335, S. 114-1514, s. 1.

⁸⁴⁸ Refi Cevat, “Nikbinlik Hastalığı”, *Alemdar*, 20 Temmuz 1335, S. 117-1517, s. 1.

⁸⁴⁹ Refi Cevat, “Damat Ferit Paşa’nın İstifası”, *Alemdar*, 21 Temmuz 1335, S. 118-1518, s. 1.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasına dayanarak iktidara geldiğini iddia ettiği Damat Ferit'in firkadan uzaklaşması, Refi Cevat'ın paşadan eleştirilerine yol açmıştı. Bunun da ötesinde Paşa'nın firkadan Mustafa Sabri'yi yanına çekmesi, Refi Cevat'ın ise karşı grupta yer alması, onun firkadan uzaklaşmasıyla sonuçlanır. Paşa'nın istifasıyla son bir ümide kapılan Refi Cevat, sadaret mührünün yeniden Paşa'ya verilmesi ile sükût-u hayale uğrayacaktır.

3.4.3. Damat Ferit Paşa'nın Üçüncü Kabinesi

Sadaretin üçüncü kez Damat Ferit Paşa'ya verilmesi, iktidar olmayı bekleyen Hürriyet ve İtilâf ile fırka taraftarı Refi Cevat'ın ümitlerini söndürür. İlk defa Anadolu'nun durumundan “ateş içinde” şeklinde bahsederek Paşa'dan millete güven verebilecek bir hükûmet kurmasını ister.⁸⁵⁰ Fakat yeni kabinede, firkadan kopan Mustafa Sabri Efendi yine Şeyhülislam ve Şûra-yı Devlet Azası'dır. Kabine üyeleri belli olduktan sonra hükûmet hakkında yazı yazmamış, siyasetten uzaklaşmaya çalışmış,⁸⁵¹ gündemi işgal eden manda, Kuvayımillîye gibi konular üzerinde durmuştur. Bu dönemde iktidar, Anadolu'daki gelişmeler üzerine yoğunlaşırken muhalefet bölünme tehlikesi geçirmektedir.⁸⁵² Gelişmelerin nasıl bir sonuç alacağını bekleyen Refi Cevat, iktidarı ve onun muhalefeti olan Kuvayımillîye hareketini, uzun süre kesin yargılar vermeden izlemeyi tercih etmiştir.

3.3.3.a. Kuvayımillîye Hakkındaki İlk Düşünceler

Refi Cevat'ta kavram olarak “Kuvayımillîye”nin ilk telaffuzu, 14 Haziran 1919 tarihidir. O dönemde Çatalca'da, Yunan askerlerinden cesaret alan bazı Rumların yaptıkları taşkınlıklar üzerine yazdığı bir makalede, bazı milletlerin -Yunanistan'ı kastederek- hedefleri doğrultusunda her şeyi yaptıklarından bahisle hükûmetin de bir hedef belirlemesini ve “istinad etmek zorunda olduğu Kuvayımillîye'ye” bunu bir

⁸⁵⁰ Refi Cevat, “Sadaret Tecrübeleri”, *Alemdar*, 22 Temmuz 1335, S. 119-1519, s. 1.

⁸⁵¹ Refi Cevat, “Hürriyet Bayramı”, *Alemdar*, 24 Temmuz 1335, S. 121-1521, s. 1, “Eski Bir Yara...”, 25 Temmuz 1335, S. 122-1522, s. 1, “Biraz Tarih”, 27 Temmuz 1335, S. 124-1524, s. 1 gibi.

⁸⁵² Mustafa Sabri Efendi'nin önderliğinde Muhafazakârlar veya Millî Muhafazakârlar adıyla Hürriyet ve İtilâf'tan dışlananlar tarafından yeni bir fırka kurulma çalışmaları ile ilgili olarak bk. “Yeni Bir Fırka”, *Alemdar*, 23 Temmuz 1335, S. 120-1520, s. 1, Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.1, s. 456-457.

derece açıkladıktan sonra el ele bu hedefe doğru yürünmesini tavsiye eder.⁸⁵³ Fakat bahsedilen “Kuvayımilliye”nin, tüm ülkeyi içine alan bir kamuoyu desteği olup olmadığı pek anlaşılmamaktadır. Zira makalede, Çatalca civarındaki Müslüman halka yapılan zulüm ve asayişsizlikten dolayı İstanbul’un asayişinde yardımcı olan “İtilâf kuvvasından” tekrar yardım dilemek gerekliliği dile getirilmekte ve “dost ittihaz eylediğimiz kuvvetler hangi kuvvetler ise ellerini tuttuğumuz zaman çabuk bırakmamak icap ettiğini takdir edelim” şeklinde bir cümleyle de Anadolu’daki haliyle bir Kuvayımilliye düşüncesinden epey uzakta olduğunu göstermektedir.⁸⁵⁴

Millî Mücadele hareketini örgütlemeye çalışan Mustafa Kemal Paşa ile Refi Cevat, erken bir tarihte Şubat 1919’te bir görüşme yapmıştır. 4 Şubat tarihli *Alemdar*’da ertesi gün Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakatın yayımlanacağı duyurulmuştur.⁸⁵⁵ Fakat o günlerde Polis Müdürü Halil Bey ile Refi Cevat arasındaki bir meseleden dolayı mülakatın yer aldığı gazetenin nüshalarına el konulduğu için mülakatın o günkü hali yayımlanmamıştır.⁸⁵⁶ Yıllar sonra *Milliyet*’te birlikte çalıştığı

⁸⁵³ “Kuvayımilliye diyorum. Çünkü hükümeti takviye edecek yegâne kuvvet budur. ... Bundan sonra tutacağımız siyaset, cümlemizce malumdur: Kemal, huzur ve sükünla evimizde oturmak ve mümkün mertebe komşularımızla hoş geçinmek. ... Fakat şimdiye kadar evimizin bir odasında Kemal-i refah ile imrar-ı hayat eden bir başkası bizi evden atıp yerleşmeye kalkarsa buna da tahammül etmek zannederim arbede-cûluktan ziyade muzır olan bir meskenet olur. Asırlardan beri borç altına girip tamirine uğraştığımız bu baba meskeninin kapısında bundan sonra uşaklık edemeyiz. Bizde de bir asabiyet var.”; Refi Cevat, “Yine Son Vukuata Dair”, *Alemdar*, 14 Haziran 1335, S. 172-1482, s. 1.

⁸⁵⁴ Refi Cevat, “Asayiş Meselesi”, *Alemdar*, 10 Haziran 1335, S. 168-1478, s. 1.

⁸⁵⁵ *Alemdar*, 4 Şubat 1335, S. 52-1362, s. 1.

⁸⁵⁶ Mülakatın yer aldığı gazete baskıda olduğu sırada, Polis Müdüriyetinden, ellerinde el yazısı ile yazılmış “*Alemdar*’ın işar-ı ahiriye değin intişar etmemesi icap ettiği arz olunur. Matbuat sansür memurluğu...” şeklinde bir emirle gelen memurlar, basılan 18 bin adet nüshaya el koyar; *Alemdar*, 6 Şubat 1335, S. 54-1364, s. 1. Emrin resmî bir karar olmadığını anlayan Refi Cevat, 5 Şubat tarihli gazetenin içeriğini deştirerek tamamen Polis Müdürüne yönelik yazılarla doldurur. Milli Kütüphane koleksiyonunda yer almayan 5 Şubat 1335 tarihli nüsha, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi-Hakkı Tarık Us koleksiyonunda bulunmuş ve Mustafa Kemal Paşa Mülakatı’nın ikinci baskıda yayımlanmadığı görülmüştür. Mesele; Polis Müdürü Halil Bey’e göre, Refi Cevat’ın eski mebus Karasu Efendi’den şantajla para koparmak istemesi ve kendisinin buna izin vermemesi üzerine başlamıştır; Halil Bey’den naklen; Cavid Bey, *Felaket Günleri*, C.1, İstanbul 2000, s. 134. Refi Cevat ise Halil Bey’i rüşvet almakla suçlamaktadır. Şantaj iddiasının, Mahmut Şevket Paşa Suikastı sonrasında “hayatımı kurtardı” dediği eski mebus Karasu Efendi’nin, bu tarihlerde tutuklu olması nedeniyle ailesiyle görüşebilmesi için kendisinin Dâhiliye Nazırı İzzet Bey’den özel izin almasında dolayından çıkarıldığını söyleyerek Halil Bey’in bu nedenle Dâhiliye Nazırını “İttihat rüesasını himaye ettirdiği” iddiasıyla şikâyet ettiğini söyler. Karasu Efendi’nin ailesi ile görüşmesini sağlamak için aracılığı karşılığında maddi menfaat sağlamadığını belirtir. *Akşam*, polis müdürünün ismini vermeden Refi Cevat hakkında beyanını yayımlar. Burada geçen “adi” kelimesi üzerine Refi Cevat da aynı üslûpla cevap verir; Refi Cevat, *Alemdar*, “Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu”, 5 Şubat 1335, S. 53-1363, s. 1. Bu tartışma sonunda Polis Müdürü ağır basmış ve *Alemdar*, altı gün yayım yasağına uğramıştır (7-12 Şubat 1919). Refi Cevat, Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapmasının amacını; Halil Bey’in Cihan Harbinde katıldığı bir cephedeki kaçması ile ilgili bilgi almak olduğunu belirtir; Refi Cevat, “Mustafa

Sadi Borak'a, görüşmenin yazmamak kaydıyla geçen kısmında Mustafa Kemal Paşa'nın, ülke sorunlarına dair anlattığı fikirleri aktarmıştır.⁸⁵⁷ Buradaki beyana göre Mustafa Kemal Paşa Refi Cevat'a, "Anadolu'ya geçecek bir teşkilatçının, milleti silahlı bir mukavemete hazırlaması durumunda ülkenin kurtulabileceğini" söyler. Refi Cevat'ın verdiği, bunca harp ve mağlubiyet sonrası buna imkân olmadığı şeklindeki cevap üzerine, İtilâf Devletlerinin birbirleriyle rekabetlerinden bahsederek ikna etmeye çalışır. Matbaaya döndüğünde arkadaşlarına, "Bu, deli değil, zır deliymiş!" diyerek görüşmeyi anlatır.⁸⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın o tarihlerde, İttihatçılara karşı düşmanlığıyla tanınan, harp sorumlularının cezalandırılması arzusuyla yanıp tutuşan bir gazeteciye Millî Mücadele hakkındaki fikirlerini açmış olabileceğine şüphe ile bakmak gerekir. Çünkü savaşa taraftar olmayan Refi Cevat'ın, düşünce ve plânlardan haberdar olması, Damat Ferit Paşa iktidarında Mustafa Kemal'in fikirlerini gerekli mercilerle paylaşarak gereğinin yapılmasını istemesi, Anadolu'ya geçmesine engel olmaya çalışması hatta tutuklanmasına çalışması beklenirdi. Mustafa Kemal'in tüm bu ihtimâlleri göz önünde bulundurmuş olması gerekir. Şayet aralarında gerçekten bu konuda bir konuşma geçmişse, Paşa'nın Refi Cevat'ı kazanmak düşüncesiyle nabız yokladığı, "zır deli" nitelemesine bakarak da Refi Cevat'ın o tarihlerde böyle bir mücadelenin yapılabileceğine inanmadığı, uğraşılsa bile başarıya ulaşacağına ihtimâl vermediği kabul edilebilir. Yalnız bu görüşmedeki intibalarından dolayı olsa gerek, Refi Cevat Kuvayımillîye hakkında yazılarında uzun süre Mustafaf Kemal'e karşı temkinli bir dil kullanacak, Paşa'nın, Enver Paşa ile olan geçimsizliğinden hareketle İttihatçı olmadığında şüphe etmeyecektir.

Millî Mücadele'nin örgütlenme sürecinde Damat Ferit Paşa iktidardadır ve Refi Cevat da Anadolu'da bir kargaşa çıkmaması konusunda iktidarla hemfikirdir. Muhtemelen bu nedenle bir süre Anadolu'daki gelişmelerden bahsetmemiştir.

Kemal Paşa, Rauf Bey", 2 Ağustos 1335, S. 130-1530, s. 1. Yıllar sonra görüşme isteğinin Mustafa Kemal Paşa'dan geldiğini, konuya Anafartalar Muharebesi ile başlayıp ister istemez Polis Müdürü meselesine dönüldüğünü belirtecektir; Ulunay, "Onunla", *Milliyet*, 10.11.1953, S. 1259, s. 2.

⁸⁵⁷ Sadi Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, İstanbul 2004, s. 256-259.

⁸⁵⁸ Yanılgısından dolayı pişmanlık duyup duymadığı sorusuna; "Hayır, ben haklıydım, yerden göğe. O günlerde, o şartlar içinde istiklal mücadelesine atılıp Türkiye'yi üç büyük devletin gölgesinden kurtarmaktan söz edenlere karşı herkes benim gibi düşünüyordu. O günlerde böyle düşünen tek adam o' ydu; tek adam." şeklinde cevap verir; Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, s. 259.

Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması ile ilgili olarak iki nazırın istifasında bile sorunun kaynağı gizlenmiştir. Daha sonra bu tavıra, hükûmet sansürünün neden olduğu mazeretini, geçerli kabul etmek gerekir. Fakat Paşa'nın Temmuz-Eylül 1919'daki üçüncü kabinesi zamanında Anadolu'da olup bitenler, artık gizlenemeyecek bir hale gelmiş; Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ile Demirci Efe'nin tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi emrinin verildiğine dair kısa bir açıklama verilmiştir.⁸⁵⁹

2 Ağustos'ta Refi Cevat, ilk kez Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i konu edinen bir makale yazar. Makalede Anadolu'daki gelişmeler değil, Refi Cevat'ın bu iki Millî Mücadele önderi hakkındaki düşünceleri ifade edilir. Refi Cevat, Rauf Bey'i tanımadığını belirtmekle birlikte, Cihan Harbi'nde İran'da propaganda faaliyetlerinde bulunduğu bahisle İttihatçılık geçmişini hatırlatmaktadır. Mustafa Kemal hakkında ise 1919 Şubat'ında kendisiyle yaptığı görüşmeden bahseder. Paşa'nın; Polis Müdürü Halil Bey'in bulunduğu cepheye ve düşmanın saldırısına dair teferruatlı bilgi vermesi, dolabında savaş planlarının ve günlük emirlerin alfabetik sıra ile dosyalar halinde tutması, Refi Cevat üzerinde iyi bir izlenim bırakmıştır. Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetleri hakkında ise Refi Cevat'a göre basın, “meselenin esasını anlamayarak daha doğrusu anlayıp da söyleyemeyerek bir müddet yutkunup durmakta”, hükûmet bu konuda bir açıklama yapmadığı için gazete sayfalarında görülen -Sivas Kongresi'ne davete dair- garip bir tebliğ, ortada birçok şeylerin döndüğünü düşündürmektedir. Yine de Mustafa Kemal'in, Enver Paşa ile birlikte çalıştığına dair rivayetlere, tanıyabildiği kadarıyla “ciddi bir askere” benzediği düşüncesiyle ihtimâl vermez.⁸⁶⁰ Diğer taraftan Enver Paşa'nın tutuklanarak Sivas'a getirildiği” haberi karşısında, sevinç duymakla Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerine dair şüpheler arasında bocalamaktadır.⁸⁶¹ Neticede Mustafa Kemal Paşa'nın amacı ve faaliyetleri hakkında kesin bilgilere sahip olmadığı

⁸⁵⁹ “Asayiş”, “Hilaf-ı Kanun İçtimalar ve Teşebbüsler”, *Alemdar*, 31 Temmuz 1335, S. 127-1527, s. 1.

⁸⁶⁰ Refi Cevat, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1335, S. 130-1530, s. 1.

⁸⁶¹ “Sivas neresi? Memalik-i Osmaniye'nin bir vilâyeti değil mi? Oranın valisi yok mu? O halde hükûmet içinde hükûmetler mi teşekkül etmiş? Bu ne karışık mesele! Eğer hakikaten Mustafa Kemal Paşa böyle bir cesaret göstererek memleketin en kavi düşmanını bu suretle ele geçirmiş ve tevkif etmiş ise şimdiki kadar gelen hükûmetlerin hiçbirisinin yapamadığını yapmış demek oluyor. Temenni edelim ki doğru çıksın.”; Refi Cevat, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1335, S. 130-1530, s. 1. Makale, Enver Paşa'nın Azerbaycan'da bulunması ve niyetine dair rivayetler üzerine düşüncelerle sona erer.

anlaşılmaktadır. Şayet bilse bile Enver Paşa'nın tutuklandığı haberine verdiği tepkiden, faaliyetlere aleyhtarlığa daha meyilli olduğu izlenimi edinilir.

İttihatçılık; Refi Cevat'ın bir fikri, bir hareketi tasvip edip etmesinde dikkat ettiği ilk husustur. İttihatçılık, sarf edilen birçok emekleri, korunan birçok hayatı bir saniyede mahvedebilecek derecede bir hastalıktır.⁸⁶² Ağustos ayında “Vahdet-i Milliye” teşebbüsü olarak tabir ettiği Anadolu'daki harekete taraftarlığını, İttihatçılığın işin içinde olmaması şartına bağlamıştır.⁸⁶³ Bu devrede Anadolu'daki hareketi, hemen bir İttihatçılık faaliyeti olarak görmez. Fakat tasvip de etmemiştir. Halkı yatıştırarak, hükûmete yol gösterecek tarzda yazmayı tercih eder. Ona göre hareket, henüz büyüülecek bir mahiyette değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yaptığı teşkilat, Erzurum, Trabzon gibi “hayat-ı idarede gayri tabiiliğin usûl derecesinde” olduğu, hududa yakın olması nedeniyle sık sık mücadeleler yüzünden “silahla ünsiyet hasıl etmiş” yerlerdedir. Vilâyetlerdeki tecrübeli memurlar görevlerini layıkıyla yaparlarsa halkı bu gibi “müfrit cereyanlardan” koruyabilirler. Hükûmet de bu konuya önem vermelidir. Devletin, kesinlikle silahla bir işi kalmamıştır. Anadolu halkının istediği istirahat ancak “vakar ve sükûnetle” sağlanabilir. Hareketin arkasında askerî bir amaç ve ordu desteği olup milletin hakimiyetine dayanmadığı şüphesizdir. Birbiri ardına üç harpten çıkmış yorgun bir millet için yeniden “mahrumiyetlere, felâketlere, ölümlere katlanılacak ... [sansürlü; (yeni bir Mücadeleye) veya (harbe) olmalı] girmek muhaldir. Muhal olmasa bile evvelce yapılan hatalara bir zeyl teşkil edecek surette yeni bir vaziyet-i muhlike [helak edici] izhar edecek mahiyette bir hareket olur.”⁸⁶⁴

İttihatçı diye nitelediği gazetelerin dışında bir gazeteden, *Peyam*'dan, Ali Kemal'in, kurtuluşun ancak Anadolu sayesinde olabileceğine dair fikrine karşılık Refi Cevat Anadolu'dan artık fedakârlık istenemeyeceği şeklinde cevap verir. Refi

⁸⁶² “On senedir memleketi baştan başa kasıp kavuran bu marazın envaini sayabilirim: 1-Türkçülük: ... bilhassa genç dimağlarda... 2-Turancılık: Marazın ikinci devresidir...” Refi Cevat, “Veremden Evvel Çete ile Mücadele”, *Alemdar*, 11 Ağustos 1335, S. 139-1539, s. 1.

⁸⁶³ “Muarız ve müstakil olan mütefekkirleri İttihatçı addetmiyoruz. İttihat ve Terakki ile yürüyenleri onu alkışlayanları ve ona kuvvet verenleri İttihatçı addediyoruz.”; Refi Cevat, “Yine Eski Hikâye”, *Alemdar*, 10 Ağustos 1335, S. 138-1538, s. 1.

⁸⁶⁴ Refi Cevat, “Tersim Neresi Beyabe”, *Alemdar*, 12 Ağustos 1335, S. 140-1540, s. 1.

Cevat'a göre kurtuluş; ülkenin -daha önce olduğu gibi- yalnız kanını emmek değil, ona biraz hayat vermek ile mümkündür.⁸⁶⁵

Damat Ferit ve emrindeki valilerin -ki babası Ali Muhittin Paşa Ankara Valisidir- çalışmalarına rağmen Sivas Kongresi'nin toplanması engellenemez. Kongrenin devam ettiği günlerde, Refi Cevat'ın Anadolu'daki hareket hakkındaki hükmü netleşir: İttihatçılar, İzmir'de hukukunu muhafaza eden millete de karışmış ve "Harekât-ı Milliye'yi" emellerine alet etmişlerdir. Halk, bunun bir "İttihatçı dolabı" olduğundan şüphe etmemektedir. Avrupa kamuoyu da hareketin çeteler kurarak her önüne geleni kesmekten başka bir şey yapmayan "İttihat ve Terakki'nin dalaveresi" olduğunu söylemektedir. Eğer İttihat ve Terakki iktidara getirilirse Avrupa'nın Türkiye hakkındaki kararı değişecek, "Aman bu haydutların yatağı olan Türkiye'yi ortadan hemen kaldıralım" hükmünü verecektir. Avrupa'da bugün Türkler lehinde bir temayül varsa bunun nedeni; "İttihatçı haydutların" işbaşında olmamasıdır.⁸⁶⁶

Bu mantıkla hareket eden Refi Cevat, bir süredir tasvip etmediği Ferit Paşa'yı da kabinesini de savunmaya başlamış, bu durumu "*düşmanımızın düşmanı bizim dostumuzdur*" ilkesiyle açıklamıştır.⁸⁶⁷ Anadolu'daki gelişmeleri, Hürriyet ve İtilâfı halkın gözünden düşürmek, "fırkayı bu metin adamların müzaheretinden tecrit etmek" olarak gösterir. İzmir'in işgali protestolarını farklı yorumlamaya başlamış, İttihat ve Terakki'nin; hükûmeti devirmek ve iktidara gelmek için "müfrit milliyetperverlik" siyasetini güttüğünü ileri sürmüştür. İttihatçılar artık temkinli davranıp olaylardan istifade etmeye çalışmaktadırlar.⁸⁶⁸ İttihatçılık teşhisini, Anadolu'da idamların başladığı, merkezden uzak yerlerde köylülerin haraca kesildiği ithamlarıyla desteklemeye çalışır:

"Şimdiye kadar Harekât-ı Milliye dedikleri bu cereyanı ihdas edenlerin maksatları ne olduğunu bilmiyorduk. Yalnız işittiğimize göre Harb-i Umumî esnasında yaptıkları gibi yine köylüleri soymakta, ellerine geçirdikleri emval ve nukudu yağma ve talan eylemekte berdevam imişler.

⁸⁶⁵ Refi Cevat, "Anadolu'dan İstemeğe Yüz Kaldı mı?", *Alemdar*, 5 Eylül 1335, S. 164-1564, s. 1.

⁸⁶⁶ Refi Cevat, "Kundak!", *Alemdar*, 11 Eylül 1335, S. 170-1570, s. 1.

⁸⁶⁷ Aynı yer.

⁸⁶⁸ "Masallarda olduğu gibi gözüne biraz soğan suyu sürüp, eline siyah bir mendil alarak 'Ah vatanım' feryadıyla sokaklara dökülmüştür."; Refi Cevat, "Hürriyet ve İtilaftan Ne İçin Korkuyorlar", *Alemdar*, 15 Eylül 1335, S. 174-1574, s. 1.

Bittabi sulh akdedilip memleket tabii olan vaziyetini iktisap edecek olursa Harb-i Umumîde otomobilden inmeyen, kapatmalarına banknottan yorgan örten güruh bunu yapamayacaklar. Bu zararı telafi etmek için gayr-i tabiliğin idamesinden başka çare bulamadıkları cihetle Anadolu'yu asayişsizliğe boğmak istiyorlar. ... Ankara-Eskişehir arasında bir köprü geceleyn berhava ediliyor. Sebep; Harekât-ı Milliye. Harekât-ı Milliye milleti öldürmek midir? Bugün milliyetperverlik demek mümkün mertebe Türk unsurunu ölümden kurtarmak, siyanet [koruma] eylemektir. Elimizden gelse Uzun Çarşı'da adam çektirecek zamandayız. Anadolu'yu tekrar kan ve ateşe gark ederek ahaliyi felakatlere sürüklemek milliyetperverlik değil, Turancılığın hâlâ bazı dimağlarda bıraktığı cinnetin vakit vakit zuhur eden buhranıdır.”⁸⁶⁹

Türkiye lehine olan temayüllerin değişmemesi için harice karşı milleti, yekvücut göstermek gerektiğini belirtir.⁸⁷⁰ Hükûmetin Anadolu ile yeniden irtibat kurma girişimlerine Konya'dan cevap gelmesini sevinçle karşılar.⁸⁷¹ Ferit Paşa-Anadolu mücadelesinin son günlerinde 21 Eylül'de yayımlanan Padişah Vahdettin'in beyannamesi ile güç bulan “Harekât-ı Milliye” muhalifleri son bir saldırıya geçer.⁸⁷² Refi Cevat, son olayda hükûmetin hedef alınmasına tahammül edemez. Ferit Paşa'nın, belki önceki kabinesine, şekli itibariyle itiraz kabul edilebileceğini fakat halihazırdaki şeklinin, bu itirazı reddedecek durumda tarafsız olduğunu ileri sürer. Avrupa gazetelerinin de bu fikirde olduğunu söyleyen Refi Cevat, “Harekât-ı Milliye'ye” karışanların İttihatçı olduğu iddialarını yineler:

⁸⁶⁹ Refi Cevat, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, *Alemdar*, 20 Eylül 1335, S. 178-1578, s. 1.

⁸⁷⁰ “İttihat ve Terakki bütün taraftar, servet ve kuvvetlerine rağmen artık iktidara gelemez. Bütün Avrupalıların bir anda ölüvermesi lâzımdır. Dünyada düvel-i itilâfiyeden bilhassa Anglosaksonlardan bir tek İngiliz mevcut oldukça İttihat ve Terakki'nin mevki-i iktidara gelmesi kabil değildir.”; Refi Cevat, “Ümidinizi Kesiniz!”, *Alemdar*, 16 Eylül 1335, S. 175-1575, s. 1.

⁸⁷¹ “Konya'nın bu telgrafını yalnız Konya'ya hasretmek doğru değildir. Konya bu sözleriyle bütün Anadolu'ya tercüman oluyor. ... İlk defa olarak Türk'ün sesini işittik. Bunu baba vatanım olan Konya'dan dinlemek göğsümü fâhr-ı gurur ile doldurdu. ... Hayat-aver bir cevaptır. ... Bin yaşa ey Türk!”; Refi Cevat, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, *Alemdar*, 20 Eylül 1335, S. 178-1578, s. 1.

⁸⁷² “Beyanname-i Hümayun-Mehmet Vahidettin”; *Alemdar*, 21 Eylül 1335, S. 179-1579, s. 1. Beyanname üzerine gazetede günlerce muhalefetin destek açıklamaları yayımlanır; “Hürriyet ve İtilâf'ın Arızası”; “Nigehban Cemiyetinin Arızası”; 23 Eylül 1335, S. 181-1581, s. 1, “Trabzon Adem-i Merkeziyet Cemiyetinin Arızası”, 24 Eylül 1335, S. 182-1582, s. 1, *Alemdar*'ın görüşü; “Zat-ı Hükümdarı ile Millet Yekpare Bir Kitledir”; “Beyanname-i Hümayun ve Tezahürat”, 25 Eylül 1335, S. 183-1583, s. 1, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetinin Hürriyet ve İtilâf 'la birleştikleri haberi için bk. “Salah ve İntibahın Fiilî Delilleri”; 26 Eylül 1335, S. 184-1584, s. 1.

“Harekât-ı Milliye, milletin hareketi demektir. Milletin hareketi kendini vatanını kurtarmak için olur. Bu da vatani öldürenlerle olmaz. Tehcir ve taktik meselesini millî bir şekilde sokarak masum ve mazlum Türk’ü lekelemek istedikleri gibi bu son hareketlerine de yine millî bir şekil vererek aynı lekeyi daha sabit bir tarzda bulaştırmak istiyorlar. Bu zamanda bu gibi hareketlerde bulunmak değil hatta öyle emel beslemek azim cinayettir. Silahlarımızı kınlarına yerleştirerek mesail-i siyasetle halletmek mecburiyetinde bulunduğumuz bir zamanda olduğumuzu unutmayalım! Biliyoruz İttihat ve Terakki bunu mevki-i iktidara gelmek için yapıyor.”⁸⁷³

Anadolu’ya karşı muhalefetin dozunun arttığı günlerde, babası Ali Muhittin Paşa, 19 Eylül’de Kuvayımillîye müfrezeleri tarafından tutuklanmış ve Sivas’a götürülmüştür. Anadolu ile İstanbul’un irtibatı kesik olduğu için Refi Cevat’ın bu durumdan haberinin olması ve bu yüzden muhalefet etmesi pek mümkün görünmemektedir. 27 Eylül’de “Harekât-ı Milliye’nin” yaptığı işleri; “silahlanmak, dağa çıkmak, adam soymak, vergi toplamak, mutasarrıfları, valileri tazyik etmek” şeklinde sıralar. Ancak hareketin lideri konumundaki Mustafa Kemal Paşa’yı değil de Rauf Bey gibi diğer şahsiyetleri hedef alması, olayı yine İttihatçılık penceresinden değerlendirip Mustafa Kemal Paşa’yı İttihatçı kabul etmemesindedir.⁸⁷⁴

Damat Ferit Paşa’nın istifasından önce “Harekât-ı Milliye’ye” yaptığı son itham, hareketin Bolşeviklikten ilham aldığı şeklindedir:

“Rusya'daki Bolşevikliğin mahiyeti az zaman zarfında anlaşılabilir insanlık müctemi bir halde bu canavara mukavemet eyledi. İttihat ve Terakki ise sırf mevzu bir maraz halinde zavallı memleketimizi tahrib eyledi.

⁸⁷³ Refi Cevat, “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 24 Eylül 1335, S. 182-1582, s. 1.

⁸⁷⁴ “... Bilfarz Rauf Bey’in ne hakkı olabilir? Daha dün bu memleketi mahveden heriflerle teşrik-i mesai eden, daha doğrusu onlardan birini teşkil eden bu adam bugün hangi yüz, hangi suretle millet cereyanlarından, vatanperverlikten bahsedebilir? Şimdiye kadar Anadolu'daki hareket-i milleyeden mütemediyen bahsedildiği halde bu adamların ettiklerini daha kimse bilmiyor. ... Vaktiyle kumandanızda bulunan bir kruvazörle Adalar Denizi'nde yine bir harekât-ı milliye yapmıştınız. Bundan tahsil eden faide nedir? Atinaları mı kurtardınız? Yunanistan'ın tevsiine mani mi oldunuz? Mütarekede Bahriye Nazırı da oldunuz. Eski refiklerinizin firarlarını teshil etmekten başka ne hizmetiniz görüldü? Harb-i Umumi'nin ilânında İttihatçıların o cihad-ı mukaddes ünvanını verdikleri hareket ne büyük bir budalalıktı. Üçbuçuk milyon müslim muntazam bir kuvvetin hiçbir şey yapmadığı bir anda Rauf Bey'in başına toplayacağı dört menfaatperest bu milleti kurtaracaksa, yandık mahşere kadar. ... Millete mal olan harekatta memleketi mahvedenlerin esamisi nasıl okunur.”; Refi Cevat, “Ne İstiyorlar?”, *Alemdar*, 27 Eylül 1335, S. 185-1585, s. 1.

Memleket bu mevzu hastalığın menşeiini bularak başını ezeceği sırada İttihat ve Terakki yeşilliklerden zehir alan engerek gibi Bolşeviklikten zehrini aldı. Ve o zehri saf ve pak Anadolu'ya saçmak istiyor. İttihatçılık, bahusus İttihatçılığın Anadolu'daki şimdiki şekli, Bolşevikliğin kıpkızıl bir şeklidir. Âlem-i insaniyet bu yeni canavarların kafasını ezmek için sarf-ı mesai ediyorlar. Rusya'daki Bolşevik avı nasıl sürek avı şeklinde devam ediyorsa yakında bizdeki sürek avı da muvaffakiyetle hitama erecek. Bu gibi avlarda isti'mal edilen İngiliz tüfenkleri biraz ağırdır, ama atacağı mermiyi dosdoğru hedefe isabet ettirir!”⁸⁷⁵

Bu iddiaların kaynağı ise geriye doğru Damat Ferit Hükûmetine ve İngiltere'ye kadar gitmektedir.⁸⁷⁶

3.3.3.b. Manda Hakkındaki Görüşleri

Mütareke Dönemi'nin hemen başlarında, Wilson Prensiplerini dayanak noktası olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne meyilli bir siyasî cemiyet ortaya çıkmış⁸⁷⁷ ve manda fikri o tarihlerden itibaren zaman zaman –Amerikan Mandası kastedilerek– tartışma konusu olmuştur. Tartışmanın açıldığı 1919 yılının başlarında olsun, İzmir'in işgali sonrası olsun, her dönemde Amerikan Mandasına açıkça karşı olduğunu söyleyen Refi Cevat, fikri üzere İngiliz dostluğunu savunmuştur.

Konunun gündemi en fazla işgal ettiği dönem, Sivas Kongresi öncesi ve kongre günleridir. Ağustos 1919'da Türkiye'deki çalışmalarını tamamlayan Amerika Birleşik Devletleri heyetleri, basında ve aydınlar arasında bu fikrin ne derece benimsendiği noktasında fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Refi Cevat'ın bu konudaki hükmü, hemen hiç değişmemiştir. “*Amerika Mandası olacaksa Türkiye'nin hiçbir manda kabul eylememesi daha doğrudur.*” diye başladığı bir makalede, Amerikalıların Türkiye'yi ve Türkleri tanımamış olmasını gerekçe gösterecektir. Refi Cevat'a göre Türkiye; Amerikan Mandasına terk edilse ve hakkı teslim edilerek kendi haline bırakılsa, limanlardaki gemilerin hepsi birden çekilirse “dünkü

⁸⁷⁵ Refi Cevat, “Bolşevik Avı”, *Alemdar*, 29 Eylül 1335, S. 187-1587, s. 1.

⁸⁷⁶ Ergün Aybars, “Millî Mücadele'de İngiliz Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.4, Temmuz 1988, S. 12, s. 608.

⁸⁷⁷ Wilson Prensipleri Cemiyeti, kuruluş tarihi 14 Ocak 1919. Cemiyetin fikir ve faaliyetleri için bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 252-255.

babayığitler bu sefer tabanca şakasına lüzum bile görmeden Babıâli'ye gelirler ve hemen makamlarına otururlar” ve “devlet de bu sefer tamamen izmihlale gider.”⁸⁷⁸

Diğer taraftan Tevfik Paşa'nın aynı gün yaptığı, “manda; ister himaye ister vesayet manasında kabul edilsin, bir milletin istikbaliyle kabil-i telif değildir. Manda istiklal-i muhâldir” sözüne de kızan Refi Cevat, geleceğin malî sorunlarını, krizlerini çözmek için kuvvetli ve paralı bir devletle yürümekten başka çare düşünemediğini, devletin yaşamak için İngiltere “vesayetini” kabul etmesi gerektiğini söyleyecektir.⁸⁷⁹ Böylece daha önce kullandığı müzaheret, refakat gibi kavramlar bir derece daha artarak “vasilik” [bir ölünün, yetimin veya akılca zayıf, hasta olan bir kimsenin malını idare etme] boyutuna ulaşmıştır. Fransa ve İtalya hakkında nadiren de olsa iyi niyet beyan eden⁸⁸⁰ Refi Cevat'ın, İngiltere ve Amerika hakkında düşünceleri hiçbir zaman değişmemiştir.⁸⁸¹

“İstiklâl” kavramının kapsamını, müzaheret gibi kavramlarla genişletmeye çalışır. Bağımsız kalmak arzusuna taraftar olmakla beraber, memleketi düşmekte olduğu felâket uçurumundan kurtarabilecek bir müzaheretin, bağımsızlığa “bir darbe teşkil edecek bir mahiyette” anlaşılmasını doğru kabul etmez. Refi Cevat'a göre her türlü yönetimi deneyip başarılı olamayan devletin, bundan sonra “bir kuvve-i kudsiyeye” [ilahî kuvvet, evliya kuvveti] ihtiyacı vardır:

⁸⁷⁸ “Eğer düvel-i itilâfiye Türkiye'nin tamamen mahvolmasını istiyorsa bizi -fazla değil- on beş gün kendi halimize bırakın, memleketin son kalan enkazını da ortada bulamaz. ... Amerika kendi haline bırakılması katıyen caiz görülmeyen Türkiye mandaterliğini deruhte ettiği anda memlekette elan mevcut olan türlü türlü kisveler altında icra-yı faaliyet eden İttihat ve Terakki'nin bu sefer yeni bir hüviyet ile yaşamasına ehemmiyet vermeyecektir. Bu ise ölümlerin en fecisidir.”; Refi Cevat, “Amerika Mandater Olacaksa”, *Alemdar*, 18 Ağustos 1335, S. 146-1546, s. 1.

⁸⁷⁹ Refi Cevat, “Tevfik Paşa'nın Beyanati”, *Alemdar*, 19 Ağustos 1335. S. 147-1547, s. 1.

⁸⁸⁰ İtalya Fevkalade Komiserinin bir törende, “*madem ki bu millet bu millet bugün hal-i idbardadır: Onun bir vakitler müttefikimiz olduğunu unutmayınız. ... bu millete uhuvvet-i millî arasında tahsis olunan mevkii almasına yardım edeceğiz.*” sözü üzerine; “*Mütarekeden sonra memleketimize gelen kuvvetler içinde iki devlet gördük ki birisi mağlubiyetimizin acısını ciddiyet ve nezaketle tahfif eden İngiltere, diğeri de hep millimizi, izzet-i nefsimizi son derece okşayan ve adeta memleketimizde mevcudiyetini hissettirmeyen İtalya oldu. İtalyanlar dört haydudun Türklerin sırtına yükledikleri ağır mesuliyetten istifade etmek istemediler. Ve memleketimize bir düşman tavrıyla değil Türklerin hayr-hahı ve aynı zamanda kötü gün dostu olarak geldiler. Şunu unutmayalım ki İtalya Fevkalade Komiserinin söylediği nutuk, vaktiyle ettiğimiz silah arkadaşlığımızdan ziyade bizi İtalya'ya merbut kılmıştır. Âdil İngiltere'yi unutmduğumuz gibi kötü gün dostu İtalya'yı dahi unutmuyoruz ve unutmayacağız.*”; Refi Cevat, “Yaramıza Bir Merhem...”, *Alemdar*, 21 Ağustos 1335, s. 1, S. 149-1549, s. 1.

⁸⁸¹ Amerika, şark meselesine karıştırılmamalıdır. Meseleyi çözmek için Avrupa Devletleri'nin harp sırasında aldığı kararlar, Osmanlı'nın savaşa nasıl sürüklendiği noktasında tıkanmaktadır. Osmanlı Devleti meselesinin halli, İngiltere dostluğu sayesinde olabilir: “*Temin-i muvaffakiyet için kimseden refakat beklemeyen İngiltere müzaheretine kollarımız açıktır.*”; Refi Cevat, “Tan'ın Başmakalesi”, *Alemdar*, 8 Eylül 1335, S. 167-1567, s. 1.

“Bu kuvve-i kudsiye bir anda dimağlarımızın şeklini değiştirerek bizi yirminci asır mefkûresi ile yaşatacak bir hüviyet kesb ederse ona diyeceğimiz yok. Biz de istiklal fikrine şiddetle merbutuz. İstiklâlimizi temin edebilmek için de kuvvetli bir devletin müzaheretine muhtacız. O devlet -ki İngiltere'dir ve İngiltere olması lâzım gelir- bizim elimizden tutmalı ve para sarf edilmesi lâzım gelen yerleri bize göstererek yaşamaya lâyık bir kuvvet halinde bizi muhafaza eylemeli. Bu ‘istiklal isteriz’ feryadı hiç ama hiçbir zaman hüsniniyetle dermeyan edilen bir fikir değildir. ‘İstiklâl isteriz’den maksat, devletin askerini, Enver gibi bir deliye, idaresini Talât gibi bir tulumbacıya, hazinesini de Cavit gibi bir sonradan görmüşe teslim eylemektedir”.⁸⁸²

Bu tür hükümlerini, muhtemelen diğer gazetelerin tepkisi üzerine, takip eden günlerde de açıklamak durumunda kalmış; istiklal istemeyi bir cinayet saymadığını, ülkeyi Talâtların, Enverlerin ve arkadaşlarının eline düşürecek bir istiklale karşı bulunduğunu tekrarlamıştır.⁸⁸³ Ülke “istiklal-i tamme” ile “yaşayamadığı, yaşatılmadığı” şeklindeki düşüncesi, onu doğrudan “müzaheret” fikrine götürmektedir.⁸⁸⁴

3.3.3.c. Ali Muhittin Paşa'nın Faaliyetleri ve Tutuklanması

Refi Cevat'ın babası Ali Muhittin Paşa, 1915'te Yozgat Mutasarrıfı görevinde iken emekliye sevk edilmiş, Mütareke Dönemi'nde de bir müddet daha emeklilik

⁸⁸² “... Böyle İstanbul'da maroken koltuklara kurulu bin türlü refah içinde istiklal isteriz demek pek tatlı pek kolaydır. Bu nakaratı tekrar edenler bir kere lütfen Anadolu'yu teşrif ederek gezsinler, dolaşsınlar, görsünler. ... İstiklâliyet bizim gibi idare bilmeyen ellerde milleti harp ile, ihtilâl ile, zulm ile mahvetmek için veba kadar muhrip bir felâket oldu. Güzel memleketimizin bundan sonra elimizde kalabilen aksamını muhafaza etmek için tecrübedide bir hocaya ihtiyacımız var. Bu hoca bizim istiklalimizi muhafaza etmekle beraber bizi yaşamağa ve yaşatmağa layık bir halde buldurmalı. Esas olarak fikr-i istiklali kabul ediyoruz. Bu terane ile demsaz olanların düşündükleri gibi milleti parlak kelimelerle iğfal ederek kuva-yı hafiyeye hizmet eylemek işimize gelmez.”; Refi Cevat, “Men Çe Guyem Tanburem Çe Zened...”, *Alemdar*, 31 Ağustos 1335, s. 1, S. 159-1559, s. 1.

⁸⁸³ “... İstiklâl bu ise yani yine bu memleketin yedisinden yetmişine kadar bütün ahalisini baldırı çıplaklar arkasına takarak felaketten felakete sürükleyecekleri ise öyle istiklal istemiyoruz. Bizim istediğimiz istiklal-i millidir istiklal-i Enverî değil.”; Refi Cevat, “En Büyük Cinayet”, *Alemdar*, 3 Eylül 1335, s. 1, S. 162-1562, s. 1.

⁸⁸⁴ “Madem ki gerek dahilimizde türeyen eclaf [edepsizler] elinde esir ve gerekse icabında haricin haysiyet-şiken [onur kırıcı] o emrine mutalebata [isteklere] boyun eğmeye mecbur oluyoruz. Böyle müteredit, müşevveş [karışık] bir vaziyette kalarak birçok tamahkâr nazarların memleketimizin her bir parçası üzerine matuf kalarak izmihlal-i tamme doğru gideceğimize, kavî bir devletin müzaheretine itimat ederek yaşayalım. Esir olmayalım! Parçalanmayalım!”; Refi Cevat, “İngiltere'nin Yeni Vaziyeti Siyasiyesi”, *Alemdar*, 4 Eylül 1335, S. 163-1563, s. 1.

hayatı yaşamıştı. Damat Ferit'in ilk kabinesi zamanında Ankara Valiliğine atanmıştır.⁸⁸⁵ Padişah ile bir görüşme yaptıktan sonra⁸⁸⁶ İstanbul'dan hareket eden Paşa, ay sonuna doğru görevine başlar.⁸⁸⁷

Ali Muhittin Paşa atandığı zaman Ankara, İngiliz ve Fransız askerlerinin denetimi altındadır. Paşa, görevde bulunduğu sürece işgal kuvvetleri temsilcileriyle iyi geçinip isteklerine boyun eğdi. Ticarî faaliyetlerde ve bazı sarkıntılık hareketlerinde bulunan İngilizlere karşı şehirde kurulan gizli bir örgütün üyesi olduğu ileri sürülen doksan civarında şahsı tutuklatır.⁸⁸⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın 3. Ordu Müfettişliğine dair talimatnameye göre; Ankara komşu ildir ve Mustafa Kemal'in yapacağı tebligatları göz önünde tutmak mecburiyetindedir.⁸⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa bu görevden istifa edip İstanbul Hükûmeti tarafından telgrafların yasaklanması emri alınınca, Paşa tercihini İstanbul Hükûmetinden yana kullanarak telgrafların kendi kontrolünden geçmesini emreder. Bu arada Amasya'da Mustafa Kemal ile görüşüp Ankara'ya dönen 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, telgrafhaneyi ele geçirir.⁸⁹⁰ Ali Fuat Paşa, durumdan şikâyetçi olmaması, asayişini normal göstermesi nedeniyle Ali Muhittin Paşa'dan şüphelenmiş, bir İngiliz yüzbaşısının tutuklanması meselesinden dolayı ilişkileri biraz bozulmuştur. Vilâyet Mektupçusu Halet Bey'in de Millî Mücadele taraftarı

⁸⁸⁵ *Alemdar*, 17 Mart 1335, S. 86-1396, s. 1. Atama, Meclis-i Vükelâ'nın 14 Mart tarihli toplantısında alınmış ve 15 Mart 1335 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanmıştır; BOA, MV, 250/60, B.T. 11 Cemaziyelahir 1337 (M.14.3.1919), Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.1, s. 171. Bu günlerde Refi Cevat, memurların değiştirilmesi hakkında yazmaktadır; Refi Cevat, "Me'murinde Tebdilât Lüzumu", 16 Mart 1335, S. 85-1395, s. 1. Bir hafta kadar önce Kastamonu'ya atamasının kararlaştırıldığı bildirilirken (10 Mart 1335, S. 80-1390, s. 1.), daha sonra Ankara'nın tercih edilmesi, Paşa'ya, şehirdeki bazı şahıslarla ilgili özel görevler verildiği düşüncesine neden olur. Hüsrev Gerede hatıratında, Konya Valisi Cemal Bey'i Refi Cevat'ın babası olarak göstermektedir; Hüsrev Gerede, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Haz.Sami Önal, İstanbul 2002, s. 51. Aynı şekilde Millî Mücadele karşıtı olan bu iki vali, karıştırılmış olmalıdır.

⁸⁸⁶ BOA, DH.KMS, 50-1/42, B.T. 19 Cemaziyelahir 1337 (M.22.3.1919).

⁸⁸⁷ "Vazifeye Mübaşeret", *Alemdar*, 30 Mart 1335, S. 99-1409, s. 1. *Vakit* yazarı Ahmet Emin, sürgünde iken Eskişehir Mutasarrıfı, Refi Cevat Ulunay'ın babası Muhittin Paşa'nın kendisine, İttihatçıların izlerinde yürümemesi, tövbe etmesi yönünde tavsiyelerde bulunduğunu, bir süre sonra Ankara Valiliği'ne getirildiğini yazar; Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, C.1, s. 425. Paşa, Eskişehir'de daha önce ve o tarihlerde hiç görev yapmamıştır.

⁸⁸⁸ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 233, Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s. 104. "Ankara İttihat ve Terakki çetesinden" Kırşehir Müftü-i sabıkı Müfid Hoca, eski mebuslardan Şeyh Tayyib ile iki oğlu, İstinaf Müdde-i Umumîsi Haydar, Nüfus Müdürü Faik başta olmak üzere tüccardan ve harp zenginlerinden bazı kişilerin tutuklanıp İstanbul'a gönderildiği haberi; "Ankara'da Tevkifat", *Alemdar*, 7 Nisan 1335, S. 106-1416, s. 1.

⁸⁸⁹ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 232.

⁸⁹⁰ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 289.

olması sayesinde, İstanbul Hükûmetinin Mustafa Kemal Paşa hakkındaki bazı emirleri validen saklanır. Ali Fuat Paşa'dan çekinmeye başlayan Ali Muhittin Paşa, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in hareketlerini tasvip etmediğine, millî teşkilatı dağıtmak yolundaki teşebbüsleri doğru bulmadığına dair cümleler sarf eder.⁸⁹¹

Ali Muhittin Paşa, Ağustos ayı başında İstanbul'a gider.⁸⁹² Gitmeden önce görüştüğü Ali Fuat Paşa; hükûmete, Anadolu'daki vatanperverlerin asî olmadığı, millî teşekküllerin faaliyetine engel olunmaması gerektiği şeklindeki isteklerinin iletilmesini ister. Vali de "hükûmete, millî teşkilatı dağıtmak teşebbüsünden sarfinazar etmesini ve aksi takdirde hiçbir emirlerinin icra edilmeyeceğini ve binaenaleyh millî teşkilata taraftar ve müzahir görünmelerini söyleyeceğim" cevabını verir. Vali gittikten sonra da Ankara'da teşkilat işlerinin yürütülmesine yönelik faaliyetler devam eder.⁸⁹³ 9 Ağustos'ta Ankara'ya dönen Ali Muhittin Paşa, Ali Fuat Paşa'ya, temaslarının faydalı sonuçlar verdiğini fakat bazı hususlarda kendilerini ikna edemediğini belirtir.⁸⁹⁴ Diğer taraftan çevresindekilere, Padişah ve hükûmetin İngiliz Mandasını kabul ettiğini, bu kararı yerinde bulduğunu, Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'a gideceğini, kolordunun dağıtılacağını söyler.⁸⁹⁵ Ankara'da İngiliz Muhibleri Cemiyetinin açılmasında etkili olur.⁸⁹⁶ Cemiyet tarafından, amaçlarına hizmete dönük işlerde kullanılmak üzere Ali Muhittin Paşa'ya bir miktar da para gönderilir.⁸⁹⁷

⁸⁹¹ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 234-239. Daha sonra "İstanbul'daki meşru hükûmeti tanımak ve meri kanunlara riayet etmek şartıyla millî mukavemete müzahir" olduğunu belirtir; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 2010, s. 173-174.

⁸⁹² Arşivdeki bir belgeye göre, İstanbul'a gitmesi Paşa'nın isteği üzerinedir; BOA, DH.KMS., 54-1/45, B.T. 25 Şevval 1337 (M.23.7.1919). Ali Fuat Paşa'yı ve Ankara'daki faaliyetleri şikâyet etmek için kendi istemiş olmalıdır. Erdeha ise Trabzon, Konya ve Ankara valilerinin çağrıldığını ifade eder; Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 240.

⁸⁹³ Vali Vekilli Yahya Galip Bey, Sultanîye pusula gönderip hocalardan Sivas Kongresine -millî davaya- bağlılığa dair biat ister; Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 2000, s. 84, ayrıntılar için bk. aynı eser, s. 82-85.

⁸⁹⁴ "İngilizler bize karşı hayırhane bir siyaset takip ediyorlar. Bunu bizzat müşahede eyledim."; Ali Fuat Paşa'nın hatıratından naklen; Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 240-241.

⁸⁹⁵ Bu tarz ifadeleri nedeniyle Ali Fuat Paşa tarafından uyarılır. Gerçekten de Harbiye Nazırı Nazım Paşa 13 Ağustos 1919'da görevinden ayrılır. Yerine geçen Süleyman Şefik Paşa, kolordu kumandanlıklarının, harp bittiği için İstanbul aracılığı ile haberleşmesini emreder. Fakat emir, Ali Fuat Paşa'nın uyarısı ve kolordu kumandanlıkların direnmesi üzerine iki gün içinde geri alınır. Bu kez 29 Ağustos'ta Ali Fuat Paşa görevden alınır. Paşa, Erzurum Kongresi kararına uyararak görevi bırakmaz; Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 242-243, Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 208.

⁸⁹⁶ Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 101. Memurları cemiyete üye olmaya zorladığına dair bk. aynı eser, s. 71. Buna karşılık Ankaralı gençler de Azm-i Millî adında bir dernek kurar. Dernek üyeleri, *Selamet*, *Mefkûre* adında iki gazete çıkarmaktadırlar; Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve*

Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde Ali Muhittin Paşa, çevre kazaları teftişe çıkmıştır. Kendisine 5 Eylül'de Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından, hükûmet nüfuzunu kuvvetlendirmek için askeri hareket de dâhil olmak üzere her türlü tedbiri almakta tereddüt etmemesi bildirilir.⁸⁹⁸ Bu arada Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Ankara'ya gelen delegelerden, İstanbul teşkilatının başında bulunan Albay Kara Vasıf Bey, Ali Muhittin Paşa'ya İngilizler tarafından önemli paralar verildiği, Paşa'nın Kırşehir'e, Bektaşî şeyh ve babalarını Millî Mücadele aleyhine çevirmek için gittiğine dair bilgiler verir. Bunun üzerine Topçu Albay Osman Bey, Paşa'yı takibe yollar. Bektaşî babaların Paşa'ya destek vermediği anlaşılır.⁸⁹⁹ Çorum'a geçen Ali Muhittin Paşa orada Mutasarrıf Samih Fethi ve Kastamonu 58. Alay Kumandanı Mustafa Beylerle birleşir. Paşa, 14 Eylül'de Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e gönderdiği şifre telgrafta, "Ankara merkezi müstesna olmak üzere vilâyetin diğer kısımlarında durumun müsait olduğunu; Sivas, Amasya ve Ankara taraflarına kuvvet göndermek suretiyle millî hareketi bastıracağını" bildirir.⁹⁰⁰

Paşa'nın, gezi ve niyetinden haberdar olan Sivas Kongre Heyeti, 11 Eylül'de, 20. Kolordu Kumandanlığı'na, Ali Muhittin Paşa'nın "nerede olursa olsun" tutuklanması emrini verir.⁹⁰¹ Ali Muhittin Paşa, emrindeki Jandarma kumandanının da yardımcılarıyla Çorum'dan Ankara'ya doğru yöneldiği zaman Keskin ile Yahşiyan arasında bir mevkide 19 Eylül'de, Keskinli Rıza Bey'in liderliğindeki Kuvayımillîye müfrezeleri tarafından tutuklanarak Sivas'a götürülür ve Heyet-i Temsiliye'ye teslim

Mülkiyeliler, C.3, s. 289. Karşı derneğin adının "Ahz-ı Millî" olduğuna dair bk. Çukurova, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibbler Cemiyeti ve İngiliz İstihbaratının Çalışmaları*, s. 28.

⁸⁹⁷ 19.9.1919'da Konya Valisi Cemal'e 200 bin lira verilirken Ankara Valisine de bundan bir miktar daha fazla para gönderildiğine dair; Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 158.

⁸⁹⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.2, s. 107.

⁸⁹⁹ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 243. Bizzat Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın isteğiyle gerçekleşen ziyaret, Bektaşîlik makamlarının Anadolu insanının önemli bir kesimi üzerindeki nüfuzunu kullanmak için yapılır. Ancak Hacıbektaş halkı, Bektaşî babalarının şahsında Ali Muhittin Paşa'ya misafirperverlik göstermez ve geri gönderir; Ulaş Dinçer, "Ulusal Kurtuluş Savaşında Hacıbektaşla İlgili Bazı Anekdotlar", *Hacıbektaş Dergisi*, Kasım 2002, s. 8, s. 8-9.

⁹⁰⁰ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 244, Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 290-291. Sivas'ı basıp Heyet-i Temsiliye üyelerini ölü veya diri yakalamaktı; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1997, C.1, s. 295.

⁹⁰¹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Şubat 1989, S. 87, s. 6-7. Heyet-i Temsiliye'nin 13 Eylül tarih ve 335 sayılı kararı: "Cereyan-ı millî aleyhindeki hareket-ı hainanesi takarrür eden ve devren Çorum'da bulunan Ankara Valisi Muhiddin Paşa'nın derdestiyle mahfuzan Sivas'a sevki zımında Yirminci Kolordu Kumandanlığı ile Beşinci Kafkas Fırkası kumandanlığına emir verilmesi takarrür etti.>"; Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1989, s. 3.

edilir.⁹⁰² Sivas'ta Heyet-i Temsiliye adına Mazhar Müfit tarafından sorgulanır. Mazhar Müfit, hareketinin nedenini sorduğunda, bunun bir "içtihad hatası" olduğunu, hedef ve gayenin "ne kadar büyük ve mukaddes olduğunu" bilmediğini söyleyerek İstanbul Hükûmeti aleyhinde beyanda bulunmaya başlar.⁹⁰³ Ertesi gün heyet huzurunda da aynı şekilde ifade verir. Heyetçe bir fenalık yapacağına ihtimâl verilmez. Sivas'ta tutulmasının da faydası olmayacağı için İstanbul'a gitmesine izin verilmesine ve aleyhte düşmanlarla birleşmeyeceği hakkında kendisinden namus sözü alınmasına karar verilir. Namusu üzerine söz veren Ali Muhittin Paşa'nın İstanbul'a gitmesi sağlanır.⁹⁰⁴

Damat Ferit iktidarı ile gelen Paşa, görevini yine sadrazamı ile birlikte bırakır. İstanbul'a döndükten sonra Dâhiliye Nezaretine istifasını verir.⁹⁰⁵ Muhtemelen verdiği söz üzerine bir müddet siyasî faaliyetlerden uzak kalır. Fakat İstanbul'un işgali sonrası, Hürriyet ve İtilâf toplantılarında bulunacaktır.⁹⁰⁶

⁹⁰² Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 291, Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 244, Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, s. 295.

⁹⁰³ "Fakat şimdi anladım ki merkezdeki hükûmet hakikaten hainane hareket etmiş ve bizleri de iğfal eylemiştir. Sizden bir ricam var. Ben size şu dakikadan itibaren kalben ve bütün mevcudiyetimle merbutum. Zira şimdi sizin ne iş görmekte olduğunuzu ve görebileceğinizi anlayabildim."; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, s. 296. Göztepe'ye göre "Osmanlı Oğullarına karşı sadakat yemini veren bir sülâleye mensup bulunduğunu, bu yemine sadık kalmaktan başka bir suçu olmadığını" söylemiş ve bazı şartlarla serbest bırakılarak İstanbul'a dönmüştür; Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul 1994, s. 207.

⁹⁰⁴ Ali Muhittin Paşa'nın Vize Kaymakamlığı sırasında Mazhar Müfit de Havza Kaymakamı olduğu için bir tanışıklıkları vardır. "... Hakikaten Paşa İstanbul'da bize verdiği sözü tuttu. Bence iyi bir zattı ve zaten adeta ben de sözünü tutacağına kefil olmuşum. Beni de utandırmadı."; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, s.296-297. Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle bizzat görüşüp, gereken uyarılandıktan sonra "yaşına hürmeten" Samsun üzerinden İstanbul'a gönderdiğini belirtir; M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.1, İstanbul 2000, s. 162.

⁹⁰⁵ Paşa en geç 3 Ekim'de istifasını Dâhiliye Nezaretine vermiş olmalıdır; Çünkü Heyet-i Temsiliye 3 Ekim'de, Ali Muhittin Paşa'nın istifasını nezarete vermesini örnek göstererek Trabzon Valisi Ali Galip Bey'in de aynı şekilde istifa etmesinin "lisan-ı münasiple" kendisine tebliğine karar vermiştir; Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s. 12.

⁹⁰⁶ İstanbul'un işgali sonrasında Paşa'nın siyasî faaliyetlere dâhil olduğuna dair bazı bilgiler mevcuttur. Örneğin 17.3.1920'de Hürriyet ve İtilâf'ta yapılan toplantıda (*Peyam-ı Sabah*'tan naklen; Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.2, s. 530), 31.5.1920'deki Hürriyet ve İtilâf'ın bölünme kararının alındığı toplantıda (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, s. 64) ve Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası faaliyetlerinde Paşa'nın ismine rastlanır; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 279. Saltanatın kaldırılması üzerine Kasım 1922'de Mısır'a gittiği ve Vahdetin'in Hicaz gezisine katıldığına dair bilgiler, ilk bölümde verilmişti. Bu şekilde firar edenler arasında olması da Sivas'ta verdiği sözü tutmadığının kendisince kabulü anlamına gelir. Hicaz'da ikamet eden Paşa'nın emekli maaşı, yurda dönmediği için Türk Hükûmetince kesilir. 30 Teşrinisani 1926 günü Cidde Belediye Dairesinde geçirdiği bir kalp krizi nedeniyle vefat eder ve Cidde Mezarlığına defnedilir; Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, s. 292.

3.5. Ali Rıza Paşa Hükûmeti Dönemi

Anadolu'daki millî hareketin hedef aldığı Damat Ferit Paşa, 1 Ekim'de istifasını vermiş ve yerine atanan Ali Rıza Paşa, 3 Ekim'de kabinesini kurmuştur. Refi Cevat'ın ilgi ve idkkati her kabinede olduğu gibi Dahiliye Nezareti üzerinedir. Dâhiliye Nezaretine Kâmil Paşa Hükûmetinde de aynı görevi yapan Şerif Paşa'nın getirilmesi üzerine fazlaca duran *Alemdar*, yeni hükûmet hakkında, her zamanki başarı dileklerinden öte bir şey söylememiştir.⁹⁰⁷ Refi Cevat'ın bu tür hükûmet değişikliklerinde daha çok önceki sadrazamın icraatlarını eleştirmesi bir gelenek olmuştur. Damat Ferit'in ikinci kabinesinden itibaren muhalif bir tutum takınan Refi Cevat, Eylül ayındaki gelişmeler üzerine tekrar Damat Ferit'i savunur duruma gelmiştir. İktidardan düşmesinden sonra tekrar Damat Ferit'i eleştirilerine hedef alarak eski kabineleri hakkında, yeni düşüncelerini söylemeye başlar. Refi Cevat'a göre ilk kabine, bütün işleri Damat Ferit Paşa'nın kendi kontrolü altında tutmak istediği için yürümemiştir.⁹⁰⁸ İkinci kabineye, memlekette “ricâl-i hükûmetten” dâhil olmadık kimse kalmamış, Meclis-i Mebusan'a dönmüştür. Son kabinede Dâhiliye Nazırı Adil Bey gibi bir şahsın bulunmasının, bir dereceye kadar ümit verdiğini, “makam delisi” olan Damat Ferit'e “belki muhiti temizliyor da nezaretlere çekirdekten yetişme tecrübedide adamlar getirilirse iş görülür” zannı ile karşı gelmediğini belirtir. En büyük hatası, Mustafa Kemal Paşa'yı, vilâyet kanunlarının üstünde bir müfettişler kararname ile Anadolu'ya göndermesi olmuştur.⁹⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Harekât-ı Milliye meselesinden dolayı Divan-ı Harbe sevk edilmesi gerekirse ona para ve özel görevler vererek Anadolu'ya gönderen Ferit Paşa'nın da önde yürümesi gerekir. En büyük hizmeti de o makamdan çekilmesi olmuştur.⁹¹⁰

⁹⁰⁷ “İnşallah bu tebdil zavallı memleketin sa'd tal'aina [uğur görmesine] bir bed' [başlangıç] olur.”; *Alemdar*, 3 Teşrinievvel 1335, S. 192-1592, s. 1.

⁹⁰⁸ Damat Ferit'i destekleyenlere dair şu cümleleri oldukça ilginçtir: “Ah bu müdahinler! [Dalkavuklar, methedenler] Bu devlet ne çekerse müdahinlerden çeker. Sadrazam Paşa hazretleri aksırsa aynı keramet bulurdunuz diyorlardı.”; Refi Cevat, “...” (Makale başlığı sansürlüdür), *Alemdar*, 3 Teşrinievvel 1335, S. 192-1592, s. 1.

⁹⁰⁹ Aynı yer.

⁹¹⁰ “Belki zaman ve tarih İzzet ve Teyfik Paşa hazretlerini mazur gösterebilir. ... (devamı sansürlüdür.) HAMIŞ: Ferit Paşa hakkında yazdığımız yazıları *sadr-ı müşarünileyhin sükûtuna hamletmek haksızlık olur. Filhakika düşenin üstüne düşülmez. Yalnız zaman-ı sadaretlerinin en şemşemeli (?) demlerinde bile kendilerini Meclis-i Vükelâya hırpalatacak derecede tenkidatta bulunmak cesaretini gösterdiğimiz için fikrimizi her zaman olduğu gibi bu anda da açıkça beyan etmek vazifesinaslığı gösteriyoruz. Şahsiyetlerini anladığım dakikadan beri bir gün lehinde bulunmadığım Ferit Paşa'yı sükûtundan dolayı tenkit eylemekliğimizünzebunkeşliğe [gaddarlığa] hamledilmemesi için bu saturları*

Damat Ferit'in diğer gazetelerce de "İttihatçıları unutturacak derecede" eleştirilmesini, "ne derece haklı olurlarsa olsunlar" doğru bulmadığını söyleyerek makalesinde Paşa'ya yönelik kendi eleştirilerini sıralaması,⁹¹¹ Refi Cevat'ın çelişkilerine bir örnek olarak kaydedilebilir.

3.5.1. Kuvayımillîye Hakkındaki Kanaat Değişikliği

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin ilk günlerinde Refi Cevat'ın Damat Ferit Paşa aleyhine dönmesi, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvayımillîye hakkındaki teşhis ve tabirlerinin de değişmesini getirmiştir. Damat Ferit'e karşı olmayı ortak nokta gösteren Refi Cevat,⁹¹² "Harekât-ı Millîye" hakkında önceki fikirlerinin tam tersi haberlere gazetesinde yer vermeye başlar. O güne kadar "Ferit Paşa Hükûmetinin anlaşılma bir saikle gerek matbuata gerek Harekât-ı Millîyeye karşı takip eylediği sakim ve şedit bir politika" nedeniyle bu konu hakkında kamuoyunun aydınlatılmadığı, artık bu engel ortadan kalktığı için elde edilen bilgilerin sunulduğu belirtilir:

*"Bu hareket pek saf ve samimi maksatlar etrafında yapılmaktadır. ... Zat-ı şahanenin beyannamelerinde de zikrelediği veçhile bu teşkilatın ve hareketin sebebi yegânesi İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali vilayat-ı şarkiyemiz hakkında devran eylemeye başlayan mühic şayialardı. Ve gaye-i yegânesi de Türk memleketlerinde Türk'ün vahdet ve hakimiyetini ve istiklalini her türlü tehlikeden masun bulundurmaktır."*⁹¹³

ilâveye lüzum gördüm."; Refi Cevat, "... (Makale başlığı sansürlüdür), *Alemdar*, 4 Teşrinievvel 1335, S. 293-2593, s. 1 (Sayıda, seri takibini bozacak şekilde 100-1000 artırım hatası yapılmıştır).

⁹¹¹ "İlk silahını Hürriyet ve İtilâf'a doğrultup, fırkayı katletmek için kullanması, ... yaralaması", "her işi kendinde toplaması", "muhite yabancılık", "yanlış yapılan tevkifat", "değişik hükümetler kurması" eleştirilerin dayandığı hususlardır. "İttihat ve Terakki'yi daima tezyif etmek [küçük düşürmek] millete müretteb en mühim bir vazife-i vataniye ise Ferit Paşa'yı da arada tahtir ederek sui idaresini tekrarlamak yine öyle bir vazife-i vataniyedir. Bir gün olup sükût edeceğini bir türlü tahmin edemeyen Ferit Paşa'nın sadaret makamına ... (sansür) asılmasındaki halet-i ruhiyeyi nasıl tahlil edeceğimizi bilmiyoruz. Bu iki şeyden neş'et etse gerektir: 1-İtimad-ı nefis, 2-İtimad-ı amm [genel]."; Refi Cevat, "Hücumzedeler-1 Ferit Paşa", *Alemdar*, 18 Teşrinievvel 1335, S. 307-2607, s. 1.

⁹¹² "Anadolu ne istiyor? Mustafa Kemal Paşa ne istiyor? Hayır sual yanlışti. Anadolu ne istemiyor? Mustafa Kemal Paşa ne istemiyor? demek icap ediyordu. ... Evvelâ Ferit Paşa'yı istemiyor. Saniyen Ferit Paşa'yı istemiyor, salisen Ferit Paşa'yı istemiyordu."; Refi Cevat, "...", *Alemdar*, 3 Teşrinievvel 1335, S. 192-1592, s. 1.

⁹¹³ "Harekât-ı Millîye -Hakikatin Tezahürüne Doğru-", *Alemdar*, 4 Teşrinievvel 1335, S. 293-2593, s. 1.

Kuvayımilliye liderleri ve harekete katılanların, Hürriyet ve İtilâf, Millî Ahrar Fırkaları mensubu gösterilmesi ise, hareketi siyasî gözle görmeye çalışmanın bir sonucu olmalıdır. Kuvayımilliye'ye dair bilgilerde altı çizilen en önemli husus, millî kuvvetlere katılmak isteyenlere, “İttihat ve Terakki amalına hizmet etmeyeceklerine” dair yemin ettirilmesidir.⁹¹⁴

Gazete; Kuvayımilliye'ye hakkında üst üste birkaç gün daha önce görülmemiş bir dil kullanmasını, aylardır postanelerde tutulan vilâyet gazetelerinin yeni gelmesi, bilgilerin yeni öğrenilmesi şeklinde açıklama yoluna gider.⁹¹⁵ Alemdar'ın bu değişiminde, Ali Muhittin Paşa'nın Sivas'ta tutuklu olmasının etkili olduğu iddiası,⁹¹⁶ geçerli görünmemektedir. Çünkü Ali Muhittin Paşa İstanbul'a, en geç yeni hükûmetin kurulduğu gün dönmüş, Refi Cevat muhalefetine daha yeni ve şahsi bir sebebe dayanarak yapabilecekken aksi yönde bir dönüş yapmıştır. Akşam'ın “ihtida” ettiği yorumunu kabul etmeyen Refi Cevat, bir gün bile Ferit Paşa'nın lehinde bulunduğunu hatırlamadığını, en kuvvetli zamanlarında onu eleştirmek cesaretinde bulunduğunu, *Alemdar*'ın mesleğinin “memlekete fenalık eden İttihat ve Terakki'yi temsil eyleyen baldırı çıplaklara düşmanlık etmek” ve “memlekete iyilik edecek her ferde müzahir olmak” olduğunu söyler.⁹¹⁷ Aslında “Harekât-ı Milliye” hakkında şüpheler, tamamen

⁹¹⁴ “İzmir cihetlerinde bulunan Kuvayımilliye rüesasının ekserisi Millî Ahrar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkalarına mensup zevat oldukları gibi kısm-ı küllisi de bitaraf ve selamet-i milletten başka bir endişe taşımayan fedakârandır. Vilayat-ı Şarkîye’de Mustafa Kemal Paşa ve rüfekasıyla teşrik-i mesai edenler de namusları, fedakarlıkları ve vatanperverlikleri ile temayüz eyleyen zevattan ve İttihat ve Terakki ile teşrik-i mesai eylemesine bizce imkân mevcut olmayan birçok kimseler ile Millî Ahrar Fırkası mensubini de bu meyana dâhil bulunmaktadır.” Bu kanaatte, Sivas Kongresi’ne “İttihat ve Terakki’ye en kuvvetle zamanında bi-aman bir alem-i muhalefet açmakla şöhret kazanan ve Millî Ahrar Fırkası müessislerinden Bekir Sami Bey’in” başkanlık yapmasından hareketle ulaşılmıştır; “Harekât-ı Milliye -Hakikatin Tezahürüne Doğru-”, *Alemdar*, 4 Teşrinievvel 1335.

⁹¹⁵ “Anadolu Ahvali Gittikçe Tavzif Ediyor”, *Alemdar*, 5 Teşrinievvel 1335, S. 294-2594, s. 1. Bunu doğrulamak istercesine yazılan bir yazının alt başlıkları şu şekildedir: “Umumî bir atf-ı nazar - millî hareketler - Erzurum Kongresi - Kongrenin Beyannamesi - muvafıklar, muhalifler - vatanın müdafaasında herkes müttehit - fakat İttihatçı ruhuyla harekete muarız - kolordu kumandanlarının bir telgrafi - Mustafa Kemal Paşa'nın Beyannamesi - Konya Harekât-ı Milliye'ye nasıl iltihak etti? - 310-314 esnana seferberlik” alt başlıklı; “Anadolu Ne Halde”, *Alemdar*, 5 Teşrinievvel 1335, S. 294-2594, s. 1.

⁹¹⁶ *Vakit* yazarı Ahmet Emin, Ali Muhittin Paşa'nın Sivas'ta tutuklu bulunduğu günlerde *Refi Cevat'ın Alemdar*'da Harekât-ı Milliye aleyhindeki yazılarının hafiflediğinden bahseder; Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C.1, s. 425.

⁹¹⁷ “Bu iki nokta tespit edildikten sonra fazla bir şey ilâvesine lüzum görmüyoruz. Mustafa Kemal Paşa iyi adam mı fena adam mı bilmeyiz. İstanbul'da görüştüğ. Hakkındaki istihvasatımızı yine Ferit Paşa'nın iktidarında yazdık. İhtida kusur değildir. Fakat din ve salabet [metanet, sağlamlık] bizde asıl olduğu için ihtida kelimesini kabul etmiyoruz. Akşam o zaman Harekât-ı Milliye lehinde yazmış mı, Ferit Paşa'yı eleştirebilmiş mi ... Asıl siz ihtida ettiniz. Daha doğrusu yaptığınız eyyam-ı reislik.”;

ortadan kalkmış da değildir.⁹¹⁸ Fakat Anadolu'nun Ferit Paşa'yı istifa ettirebilmesindeki güçten, kamuoyundaki Ferit Paşa düşmanlığından ve en önemlisi Padişah'taki, Ferit Paşa'yı feda etmek şeklindeki tutum değişikliğinden etkilenilmiştir.

Yeni sadrazamın Kuvayımillîye hareketine Damat Ferit'ten farklı yaklaşımı ve İstanbul ile Anadolu arasında anlaşma sağlanması, memnuniyet vermiştir. Bu kez *Alemdar*'da gündün güne artan bir oranda, "Kuvayımillîye'nin" metodunun ne olduğu, özellikle içinde İttihatçılık olup olmadığı konusunda tereddütler sıralanacaktır.⁹¹⁹ İttihatçılıktan "kâbus" gibi korktukları, bu korkudan dolayı muhalefet edip "vahdet-i millîye" aykırı hareket ettikleri iddiaları, kabul edilmez.⁹²⁰ Tekrar Kuvayımillîye aleyhine dönmek için sebep aranılır gibidir. *Tasvir-i Efkar* başyazarı Velit Ebuzziya'nın Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatta, "Kuvayımillîye'nin ikinci, üçüncü derecedeki uzviyetleri içinde bazı İttihatçılar vardır, iddiasının doğruluk derecesi" ile ilgili soruya verilen cevaba takılır.⁹²¹ Hükûmetin İttihatçıları cezalandırmamasının siyasî hata olarak kabul edilip

"İhtidalar" başlığıyla *Akşam*'da çıkan bir yazıya cevaben; Refi Cevat, "Mühtediler-Eyyam Reisleri", *Alemdar*, 5 Teşrinievvel 1335, S. 294-2594, s. 1.

⁹¹⁸ Gazetede daha kısa haberlerle bu şüpheleri görmek mümkündür: "*Hal ve mevki' henüz kat'i bir surette tavzih etmemiştir ve etmesi de mümkün değildir. ... (sansür) Dâhiliye Nezaretine henüz Kastamonu'dan başka bir yerden telgraf gelmemiştir.*"; "Mesail-i Mühimme-i Dâhiliye", *Alemdar*, 6 Teşrinievvel 1335, S. 295-2595, s. 1. "*Alemdar nokta-i nazarını ve mesleğini asla değiştirmemiştir. Evvelâ Kuvayımillîye'nin ne istediklerini açıkça anlayalım sonra münakaşa ederiz. ... Mahiyetini bilmediğimiz için ne aleyhtar ne taraftarız. Biz Ferit Paşa'ya muhaliftik...*"; "Gayet Elzem Bir Tavzih", aynı yer. "*Harekât-ı Millîye'nin ne olduğunu düne kadar kimse bilmediği gibi bugün de bilmiyor. Çünkü hükûmet efkârumumiyeye babta hiçbir tafsilat vermiyordu. Mâhâzâ bizim vazifemiz bu değildir. Şimdiki halde istihbaratımız da karilerimizi haberdar etmekle muvazaf bulunuyor. Tabi gündün güne vaziyet tavzih eder ve iyi olur inşallah.*"; A.? T. [ط.], "Anadolu Ne İstiyor-6", 5 Teşrinievvel 1335, S. 294-2594, s. 1. Gazetede zaman zaman Kayseri'den gönderilmiş gibi gösterilerek bu imzayla "Anadolu Ne İstiyor" başlıklı mektuplar başmakale yerinde yayımlanmıştır. Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, yazar *Alemdar* mensubudur. İki gün önce, Ferit Paşa'yı ele aldığı bir makalesinde Refi Cevat, "*... her defasında Anadolu Ne İstiyor? serlevhalı makaleler yazarak*" Paşa'yı uyarmak istediklerinden bahsetmiştir; Refi Cevat, "...", 3 Teşrinievvel 1335, S. 192-1592, s. 1.

⁹¹⁹ "*Dünkü beyanname hükûmet ile Kuvayımillîye'nin gayelerinde itilâf ve ahenk-i tam bulunduğunu tasrih itibariyle cidden haiz-i ehemmiyet ve itiraf ederiz ki bu beyanname kalplere biraz emniyet serpti. ... Acaba Kuvayımillîye bu mukaddes ve ulvi gayeyi (hukuk ve hudud-u Osmanîyenin muhafazası) ne suretle temin ve istihsal emelindedir. İşte biz asıl bu gaye-i müttehidimize vusul için Kuvayımillîyece arzu edilen takib-i hareketin, bizim tasavvur eylediğimiz tarik ile tetabik edip etmediğini ancak bu suretle anlayabileceğiz.*"; "Kuvayımillîye-Hükûmet", *Alemdar*, 7 Teşrinievvel 1335, S. 296-2596, s. 1. Gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın Beyannamesi ile resmi yayımlanır.

⁹²⁰ "Bugünün Tetkike Şayan Meseleleri", *Alemdar*, 12 Teşrinievvel 1335, S. 301-2601, s. 1.

⁹²¹ Mustafa Kemal Paşa soruya; "*Cemiyetimizde ittihatçı olarak kimse mevcut değildir. İttihatçılık artık tarihe karışmıştır. Hükûmet-i merkeziye ve garp bazı hataat-ı siyasiyede bulunup da ittihatçılığın ihyasına sebebiyet vermedikleri takdirde millet ittihatçıların tekrar canlanmasını hatıra bile getirmek istemez.*" cevabını vermiştir. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.3, Ankara 1997, s. 6-8.

edilmediği, Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçıların cezalandırmasına taraftar olup olmadığı sorulur ve açıklama beklenir.⁹²²

“Harekât-ı Milliye’de İttihatçılık var mıdır, yok mudur?” sorusunun cevabı, Refi Cevat’ın siyasetini belirginleştirecek en önemli husustur ve ısrarla resmî cevap beklenir. Gerçi bu soruya verilecek “yoktur” cevabını, ne kadar doğru kabul edeceği şüphelidir. Çünkü Refi Cevat’a göre gerek başkentte gerek diğer vilâyetlerde ne kadar şüpheli şahıs varsa “Kuvayımilliyeci kisvesine” bürünmüştür. Harekât-ı Milliye yalnız Ferit Paşa’yı hedef almış ve ondan öncekilerden hiç bahsetmemiştir.⁹²³ Bu tereddütlerin sıralandığı günlerde Sivas’tan iki yüz kişi adına Şeyh Recep adlı birinin Amasya’da bulunan Bahriye Nazırı Salip Paşa’ya çektiği telgrafın basına yansması tereddütleri artırır. Telgrafta Kuvayımilliye liderlerinden şikâyetle Salih Paşa Sivas’a davet edilmektedir.⁹²⁴ Bu olaya rağmen Refi Cevat, yine Mustafa Kemal’den dolayı temkinliliğini sürdürmektedir.⁹²⁵ İçinde İttihatçılık olmamak

⁹²² *Alemdar*, 18 Teşrinievvel 1335, S. 308-2608, s. 1.

⁹²³ “Bazı noktalar herkesi düşündürcek bir mahiyet kesbetmeye başladı. Bilfarz ilk zamanda Eskişehir Mutasarrıfı katledildi. Neden? Ve kimin tarafından? Bir müddet bu mesele gazetelerde görülmedi. Sonra birdenbire bir gün müfrit bir milliyetperver tarafından katledildiği işitildi. Milliyetperver, hem milletini katleder mi? Katil hakkında ne yapıldı? Bilmiyoruz. Burada da önümüze bir tal’at [çehre] çıkıyor. Harekât-ı Milliye milletin hareketi değil mi? O halde millet kendine fenalık edenleri ne yapacak? ... Gönül isterdi ki değerli ve mümtaz bir asker olduğunu pek çok zaman evvel söylediğim Mustafa Kemal Paşa’nın ilk talebi azılı İttihatçıların tevkifi ve muhakemelerinin tesrii olsun. ... Ferit Paşa’nın sui idaresine karşı husule gelen Harekât-ı Milliye’nin reisi olan Mustafa Kemal Paşa, bizim vaktiyle kendisiyle görüştüğümüz zaman üzerimizde iyi bir tesir bırakan Mustafa Kemal Paşa ise, istinad ettiği Harekât-ı Milliye’nin mahiyet-i hakikisini layıkıyla tespit ve tayin eylemek için milletin ezilen kısmının da mütealebatını nazar-ı dikkat almalı. Hakikaten, birden İttihatçılık yapılmayacağına dair bir yemin edildikten sonra diğer tarafa temayül edivermek kolay bir iştir. Biz ise bunu böyle muhakeme etmiyoruz. Milleti ezenlerden hakkımızı istiyoruz.”; Refi Cevat, “Nura İhtiyacımız Var!”, *Alemdar*, 23 Teşrinievvel 1335, S. 312-2612, s. 1.

⁹²⁴ “Kendisini Samsun’da beklemekte olan Sivahlılardan mürekkep bir heyet tarafından Harekât-ı Milliye rüesasından şikâyeti havi 17 maddelik bir şikâyetname verildiği müstahberdir. İşbu şikâyetnamede Kuvayımilliye kumandanlarının hareketi ile ahaliye karşı yapılan cebr ve şiddet ve toplanılan paraların yekûnu ve bu paralar ile ne yaptıklarını ve ahaliyi kendilerine çevirmek için ne gibi entrikalar müracaat eyledikleri tafsilatıyla mündemîç bulunmaktaymış. Salih Paşa bu rapor hakkında Mustafa Kemal Paşa’dan malumat talep edeceğini ve bir suretini dahi ilk posta ile buraya göndereceğini Babiâli’ye bildirmiştir.”; *Alemdar*, 24 Teşrinievvel 1335, S. 312-2613, s. 1. Dış basına da yansıyan ve halkın birçok yerde millî hareketi tepki ile karşıladığı, kaçan birçok generalin Mustafa Kemal ile birleştiği yorumlarına yol açan olay üzerine müttefikler verdikleri bir nota ile düzeni bozan her şeyden İstanbul Hükümetini sorumlu tutacaklarını bildirirler. 27.10.1919 tarihli *Times*’tan naklen; Aybars, “Millî Mücadele’de İngiliz Basını”, s. 615.

⁹²⁵ “Millet mevcudiyet göstermek istemiş. Mustafa Kemal Paşa öne düşmüş. Makulce bir adamdır. [İttihatçıları kast ederek] Delilerin ekmeğine yağ sürüyorlar. Mustafa Kemal Paşa’dan istifade etmek lâzım. Ne kadar deli var ise kanlı gözlerini çeşm-i hanelerinde fırıl fırıl döndürerek bir genç kumandanın icra edeceği harekate taraftar oluyorlar. Mustafa Kemal Paşa’nın cebr ve şiddet göstereceğine ihtimâl verilmez. Fakat işin içinde deliler var. Harekât-ı Milliye’yi çıkırından çıkarıyorlar. Bir harekette ne olursa olsun birkaç yüz kişi sallandırılmazsa, bir hayli adam tevkif

şartıyla Harekât-ı Milliye'ye taraftar olacağını belirtmekte ve bazı yeni iddialara cevap aramaktadır. Kısmen sansürlenmiş bu iddialar; “Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey’in öldürülmesi”,⁹²⁶ “Ankara Harekât-ı Milliye Reisi Ali Fuat Paşa'nın köylere basarak köylüleri haraca bağlaması”, “Anadolu'dan taundan kaçır gibi merkeze doğru muhacerete başladığı”, “şuradan buradan toplanan memurların tahtelhıfz Sivas'a sevk edilerek hapis ve tevkif edildiği”, “bazı memurların istifaya mecbur edildiği” şeklindedir. Şeyh Recep Efendi'ye “mezcup” diyen *Vakit*'e de kızan Refi Cevat, Anadolu'daki bu sesin dinlenmesini ister.⁹²⁷

Ali Muhittin Paşa hadisesine gönderme yapılan bu ifadeler, istifadan memnuniyetsizliğe işaret etmektedir. Kuvayımilliyeye ardı ardına sıralanmaya başlayan bu iddialardan, biraz da Refi Cevat'ın muhatap alınmak istendiği sonucu çıkarılabilir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı makalede, harekete İttihatçıların karıştığı iddialarını tekrarlayarak özellikle İstanbul'da, Kuvayımilliyeye taraftar görünen basın “İttihatçı” olarak bilindiğini, bunların halk üzerinde iyi etki yapamadığını, güvenilirliklerinin kalmadığını, bunların desteğinin önemi olmadığını ifade eder.⁹²⁸

Refi Cevat'ın, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı makalede dile getirdiği diğer bir husus ise Ankara'daki 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dır. Sivas Kuvayımilliyeye liderlerinin şahsiyetlerine, Ömer Mümtaz Bey'e, Kara Vasıf Bey'e

*ettirilmese, kızgın saç üzerinde çıplak ayakla dans felan ettirmek gibi eğlenceler olmazsa ondan ne anlaşılır? Bundan Mustafa Kemal Paşa'nın malumatı olmadığına inanıyoruz. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'yı deliler arasına yakışmayacak bir zihniyette gördük. Fakat Kuvayımilliyenin yaptığı yolsuzluklar bizce muhakkaktır. Bu meselenin tenvirini arzu ederiz.”; Refi Cevat, “Deliler”, *Alemdar*, 26 Teşrinievvel 1335, S. 314-2615, s. 1. Makalede kullanılan üslup, bu tarihlerde *Alemdar* ailesine katılan Refik Halit'in üslubudur. Refi Cevat, Refik Halit'in yanında gölgede kalmamak için üslubunu değiştirmeye çalışmış görünmektedir.*

⁹²⁶ İstanbul ile haberleşme kararına uymayıp şehirde sıkıyönetim ilân eden ve İngilizlerle işbirliği içinde olan Mutasarrıf Hilmi Bey, 4.10.1919'da Kuvayımilliyeciler tarafından öldürülür, katili bulunamaz; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.2, s. 124, 140, 146.

⁹²⁷ “Bunlar şimdilik ıtla-ı kesb ettiğimiz vak'ayadır. Ve bu vak'ai' su katılmamış İttihatçılıktır. Buna Mustafa Kemal Paşa gibi bir adamın hiçbir zaman müsaade edeceğine ihtimâl vermiyoruz. O halde? O halde bunu yapanlar, Harekât-ı Milliye arasına nasılsa sokulmak fırsatını fevt etmeyen eski belahlardır.”; Refi Cevat, “Yine Sivas Telgrafı”, *Alemdar*, 27 Teşrinievvel 1335, S. 315-2616, s. 1.

⁹²⁸ İstanbul basını hakkındaki görüşleri; *Tasvir-i Efkar*'ın “yüzbin meslek değiştirdiği, vaktiyle Talât Paşa'ya dalkavukluk yaptığı için İttihatçı olarak tanındığı”, *Yeni Gün*'ün “bir şahsı müdafaa etmesinin, o şahsı, İttihatçı olmasa bile halk nazarında İttihatçı yapacağı”, *Vakit*'in “vaktiyle Talât Paşa Hükümetini göklere çıkardığı için hakkında daima o fikrin –İttihatçılık– mevcut olduğu”, *İleri* sahibinin “evvelki hataları bir tarafa son defa İtalya'da yaptığı hareketin bütün efkârimumiyeyi kendisinden soğuttuğu” şeklindedir; Refi Cevat, “Manastır, Selânik, Sivas, Ankara -Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine-”, *Alemdar*, 28 Teşrinievvel 1335, S. 316-2617, s. 1.

övgüler sıralayıp arkadaşları arasında namuslu, muhterem simalar olduğunu belirtirken Ali Fuat Paşa'yı bunların dışında tutar. Ali Fuat Paşa'nın Ankara'yı kan ve ateş içinde bıraktığını, yaptığı zulümlerin, felâketler, isyanlar doğuracak mahiyette olduğunu söyler.⁹²⁹ Bu iddialar *Tasvir-i Efkar*'da yankı bulup, Refi Cevat'ın Ankara hakkındaki neşriyatını, pederinin intikamını almak üzere yaptığı ileri sürülünce ikinci bir yazıda, Ali Muhittin Paşa'nın Ankara'daki icraatları savunulur. Görevinden el çektirildiğinden beri konuya ilk kez doğrudan değinilen *Alemdar*'da imzasız olarak Ali Muhittin Paşa'nın, Ali Fuat Paşa ve Ankara'ya ve bağlı yerlere saldıran çetelerin hareketına karşı olduğu için Harekât-ı Milliye'ye taraftar olmadığı belirtilir. Eskişehir Mutasarrıfının öldürülmesi örneğinden hareketle; Harekât-ı Milliye'nin başında Ali Fuat Paşa olmuş olsa İstanbul'a sağ olarak bile gelemeyeceği ifade edilir.⁹³⁰ Refi Cevat da köşesinde babasının göreve döndürülmesini ister.⁹³¹

Tasvir-i Efkar'la başlayan polemik, iki tarafın anlaşması konusuna döner. Anlaşmayı reddetmeyen Refi Cevat, "Harekât-ı Milliye'yi" mantığa davet ettiğini, İttihatçıların bu harekete dâhil olduğunun kabul edilip teşkilattan temizlenmesini ister.⁹³² İddialarının doğrulanması için son çare olarak bir makaleyle başvurduğu

⁹²⁹ "Ankara'da Harekât-ı Milliye yoktur. Doğrudan doğruya İttihat ve Terakki'nin tehcirli, taktilli, canilerinin yaptıkları soygunculuk vardır. Buna da riyaset eden zat Ali Fuat Paşa'dır. ... Ankara'da yapılan cinayetler halkı hayatından bizar eylemiş, korkudan umumi bir muhaceret başlamıştır. Bunları düşününüz ve önüne geçiniz. ... Muhafaza edilmesi elzem olan bu mevcudiyet-i milliyeyi Ankara'daki Ali Fuat Paşa kendisi siliyor. Bu babda söylenen sözlere, verilen teminatlara ehemmiyet vermeyiniz. Bunlar vakidir. Yakından tahkik ediniz. Mesele bir millet meselesidir. Siz de o milletin efradındansınız. İcap ederse isimlerini de tasrih edeceğim, şahsiyetlerle temasta bulununuz. Payitahtta intihabat meselesinden dolayı yine kıpırdanmaya başlayan İttihatçıların her şeye burunlarını sokmaları, payitaht ahalisini tedhiş ettirdi. Herkes bir korku içinde. ... Bilfarz bazı şahıslar var ki bu adamlar değil Harekât-ı Milliye kisvesine hatta Kâbe örtüsüne bürünseler milletin itimadını kazanamazlar..."; Refi Cevat, "Manastır, Selânik, Sivas, Ankara -Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine-", s.1.

⁹³⁰ "Muhittin Paşa memurdur. Ankara'da bulunduğu sırada Harekât-ı Milliye'ye taraftar olmak için mülhakatin yağma edilmesine göz yumması ve bu cinayetleri alkışlaması icap ederdi. Bunu yapmadı, yapamadı. Harekât-ı Milliye'ye herkes taraftardır. Fakat Ankara'da(ki) şekline kimse taraftar olamaz. ... Vesikamız var. Ali Fuat Paşa kana boğdu, muhaceret başladı..."; "Ankara'da Tehcir ve Taktil Var mı?", *Alemdar*, 30 Teşrinievvel 1335, S. 318-2619, s. 1.

⁹³¹ Refi Cevat, 23 Kasım'da yazdığı bir makalede, eski hükümet döneminde birçok büyük-küçük memurun görevden alınıp Sivas'ta istifa ettirildiğini, yeni hükümet Kuvayımilliyeye ile anlaşığına göre bu memurların eski görevlerine iade edilmesi gerektiğini söyleyecektir; Refi Cevat, "Şu Bahsi Açmasanız!", *Alemdar*, 23 Teşrinisani 1335, S. 342-2642, s. 1.

⁹³² "Bizim Harekât-ı Milliye hakkındaki nokta-i nazarımız Peyam ve İstanbul rüfekamız gibi değildir. Onların kanaatleri tamamen Harekât-ı Milliye'ye aleyhtarlık suretindedir. Biz işin içinde İttihatçılık ve zulüm ve i'tisaf [haksızlık] olmamasını görmek istiyoruz. ... Evet biz Müslüman ve Türk olduğumuz için

Sadrazam Ali Rıza Paşa'dan medet umar.⁹³³ *Tasvir-i Efkâr*'dan “Ankara’da bir şey olmadığı iddiasında olmadıkları” itirafını alınca, Kuvayımillîye’yi hataya düşmekten korumaya çalıştığını söyler. Olur olmaz yere Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekilerek şikâyet edilmemesini ister.⁹³⁴

Sadrazama hitaben yazılan başyazı dikkate alınmıştır. Refi Cevat, Ankara’da olup bitenler hakkında Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile görüşme fırsatı bulur. Cemal Paşa ile görüşmesine dair, Ankara’daki iddialarının Ali Fuat Paşa’dan sorulduğu, doğal olarak yalanlandığı bilgisini verir.⁹³⁵

Kuvayımillîye’yi desteklemeye meyilli tutumuna karşı Refi Cevat, Damat Ferit’in ilk kabinelerinde Ticaret ve Ziraat Nazırı olan Ethem Bey tarafından bir mektupla uyarılır.⁹³⁶ Benzer bir uyarı da iki gün sonra *** imzalı yazardan gelir. Yazar, Refi Cevat’a, saf tenkit ve uyarılarına karşı muhalif basının bir ağızdan “hıyanet-i vataniye, vahdet-i milliyeye ihanet, Türklük ve Müslümanlık davasına teadi [düşmanlık]” gibi ithamlarda bulunduğunu, seçimlerdeki yolsuzlukları kabul etmediklerini söyleyerek boş yere nefes tüketmemesini tavsiye eder.⁹³⁷ Gazete

*bu memlekette başka bir yer bizi paklamaz. Başka bir ülkede garsonluk bile edemeyiz.”; Refi Cevat, “Evet; Neden Anlaşmayalım? -Tasvir-i Efkâr'a-”, *Alemdar*, 30 Teşrinievvel 1335, S. 318-2619, s. 1.*

⁹³³ “*Sadrazam Devletli Fehametli Ali Rıza Paşa Hazretlerine - ... bu harekete iştirak eden her kim olursa olsun bütün seyyiatını af ettirmiş, hataiyyatına bir hatt-ı butlan çekilmiş oluyor, velev ki bu adamlar İttihat ve Terakki çetesine mensup dahi olsa. ... Güneşin ziyasına tahammül edemeyecek derecede yarasa nazarlı olan bazı gazetelere hakikati adam akıllı ifham etmek için düşündüğüm bir çare-i hali zat-ı devletlerine arz ediyorum: ... memleketimizde efkârumumiyeyi temsil edenlerden intihap edilen bir heyet, Anadolu’yu bizzat gezsin, dolaşsın. ... Bugün biliyoruz ki Sivas’ta katl ve yağma gibi ahval mevcut değildir. Anadolu’nun diğer vilâyetlerinde gayr-i tabilik mevcuttur.”; Refi Cevat, “Bir Çare-i Hal”, *Alemdar*, 31 Teşrinievvel 1335, S. 319-2620, s. 1.*

⁹³⁴ “... Şüpheli matbuattan kimse kalmadı ki Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekmesin ve cevab almasın. Bu meyanda bir telgraf çekiliyor. Mesela telgrafta meali şöyle oluyor: “*Alemdar felanfelan yerde şu veya şu gibi ika eylediğini yazarak efkârumumiyeyi Harekât-ı Milliye aleyhine teşvik ediyor. Bu babda izahat... “Zavallı Mustafa Kemal Paşa ne bilirsin? Alemdar efkârumumiyeyi Harekât-ı Milliye aleyhine teşvik ediyor ha. Ne halt eder? Hemen bir cevab: Cümlesi yalan, garazkarlık, ifsadat, tezvirat ilh. Bir kere Alemdar can gözüyle okunsun...”*”; Refi Cevat, “Hah Şöyle... Biraz Yola Gelin!”, *Alemdar*, 1 Teşrinisani 1335, S. 320-2621, s. 1. Buradan, Sivas’a çekilen telgraflara önem attığı ve “şüpheli matbuatın” Sivas’la ilişki kurmasını çekemediği de anlaşılabilir.

⁹³⁵ Konuyu diğer gazetelerin tutuklandığı hakkında şayiaları üzerine açıklamıştır; Refi Cevat, “Tevkif Edilmişim”, *Alemdar*, 2 Teşrinisani 1335, S. 321-2622, s. 1.

⁹³⁶ “... Mesuliyetsiz uzaktan mukadderat-ı memlekete hakim olmağa çalışmak hem mertliğe yakışmaz, hem de memleketi muhakkak felaketten felakete sürüklemekten başka bir şeye yaramaz. Yoksa Mustafa Kemal Paşa ve rüfekaşı iyi adamlardır, yok fena adamlardır sözleri, boş manasız sözlerdir. Benim hiç kulağıma girmez azizim.”; Ethem (Esbak Ticaret ve Ziraat Nazırı), “Pek Mühim Bir Mektup”, *Alemdar*, 2 Teşrinisani 1335, S. 321-2622, s. 1.

⁹³⁷ ***, “Uzun Fakat Lazım Bir Hasbihâl”, *Alemdar*, 4 Teşrinisani 1335, S. 323-2624, s. 1. Aynı yazar Aralık 1919’da *Times*’ta Türkiye’de Hristiyanların katledildiğine dair çıkan bir makaleye

kadrosunda Kuvayımilliye hakkında iyimserliğini koruyan bir Refi Cevat kalmıştır.⁹³⁸ İki arada kalan Refi Cevat, bundan sonra daha tutarsız davranmaya başlayacak, bir taraftan kendisini Harekât-ı Milliye'den göstermeye devam ederken⁹³⁹ diğer taraftan eleştirileri farklı yönlerle taşıyacaktır.

İttihatçılık ve yolsuzluk gibi dayanaksız iddialarından öte, İtilâf Devletlerinin - özellikle İngiltere'nin- Londra'da Venizelos'u dinlemeleri üzerine Kuvayımilliye'ye karşı yeni eleştiriler gelir.⁹⁴⁰ Konferansın karşısına çıkmakta geç kalınmasında kabahati, bütün hükûmetlere yüklerken "Sivas Kuvayımilliyesi'ne" de gönderme yapmayı ihmal etmez.⁹⁴¹ Refi Cevat'a göre hükûmetlerin hatası, her zaman olduğu gibi İttihatçıların cezalandırılmamasıdır. Devletin bu durumunun hatta İzmir'in işgalinin sebebi bile İttihatçılardır.⁹⁴² Teşkilât-ı Milliye ise İzmir hadisesi üzerine kurulmasına rağmen Ferit Paşa'yı düşürmekten başka bir şey yapmamıştır.⁹⁴³ Osmanlı Devleti'ne karşı her gün bir zafer kazanan Venizelos'a karşı, silahla mücadele ümidine kapılmayıp İngiltere'nin desteği kazanılmalıdır.⁹⁴⁴ Venizelos'un

cevaben; Kuvayımilliye'nin İzmir'in işgalinden sonra, Aydın'da doğduğu, Erzurum Kongresi'nin bile İzmir meselesi ile ilgilendiği, Harekât-ı Milliye'nin hedef ve gayesinde Hristiyanlar aleyhine bir kasıt olmadığı, bilakis kullandığı yönünde bir makale yazmıştır; ***, "Türkiye Hristiyanları", *Alemdar*, 14 Kânunuevvel 1335, S. 363-2663, s. 1.

⁹³⁸ Refik Halit, başından beri Kuvayımilliye'yi İttihatçılıktan farklı görmemekte, bunun hiciv türü yazılarıyla ifade etmektedir. Bu günlerde yazdığı Kuvayımilliye'yi İttihatçı oyunu olarak gösteren ve istek üzerine iki gün üst üste yayımlanan bir yazısı için bk. *Kirpi*, "Anadolu Diyor ki", *Alemdar*, 8 Teşrinisani 1335, S. 327-2628, s. 1.

⁹³⁹ *Vakit* gibi İttihatçı gazetelerin Teşkilât-ı Milliye'ye İttihatçı demesine, "aza-yı tabiyesinden olduğumuz Harekât-ı Milliye namına bu gazetelerin yaptıkları ihanetten dolayı alenen teessüf ederiz." şeklinde tepki gösterir; Refi Cevat, "Akılsız Dostlar", *Alemdar*, 9 Teşrinisani 1335, S. 329-2629, s. 1.

⁹⁴⁰ Hâlbuki Venizelos'un Londra'da İngiliz devlet adamlarıyla görüşmesi Ekim ayı başlarındadır; Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.2, s. 314-315.

⁹⁴¹ "... Sivas Kuvayımilliyesi dahili mesail ile biraz fazla uğraştı. Vaktin nakit olduğunu takdir eylemeli idi. İfham-ı meram, tebdil-i hükûmet, memurinde umumi bir değişiklik boş boşuna vakit kaybettirdi. Bir mevcudiyet-i milliye meselesi demek olan Harekât-ı Milliye için yapılacak şey gayr-i tabiliği tamamen ortadan kaldırarak Meclis-i Ali'nin bugünkü vaziyetinde lehimize bir cereyan husule getirecek esbab ve evamili temin etmek olacaktı. Hiç olmazsa bundan sonra memleket için çalışalım."; Refi Cevat, "Müddeisiz Bir Mahkeme", *Alemdar*, 11 Teşrinisani 1335, S. 331-2631, s. 1.

⁹⁴² Refi Cevat, "Can Noktası...", *Alemdar*, 12 Teşrinisani 1335, S. 332-2632, s. 1. "Devletin sinesinde bu mikroplar yaşadıkça Devlet-i Osmaniye için muhakkak olan bir şey var: Felâket, felâket. ... Bulgarlar kurtulacak [hafif bir şekilde], biz ise çürüyeceğiz..."; Aynı yer. Makalede Bulgaristan'ın, harp suçluları için yaptığı beş maddelik bir kanunu örnek göstererek bu kanundaki gibi değişik görevlerdeki sorumlular için idamdan sürgüne kadar çeşit çeşit cezalar içeren bir kanun yapılmasını istediğini de belirtmektedir.

⁹⁴³ Refi Cevat, "İzmir ve İzmir'den Sonrası İçin", *Alemdar*, 18 Teşrinisani 1335, S. 338-2638, s. 1.

⁹⁴⁴ "Silaha aynı silahla niçin mukabele etmiyoruz. Bir taraftan en ince bir siyasetin tezahüratı. Diğer tarafta çarıklı, mavzerli bir heyetin kuru sıkı tehdidatı. Bununla iş yürür mü? Memleket kurtulur mu? Vaziyetimiz yüzme bilmeyen bir adamın derin bir yerde denize girmesine benziyor..." Refi Cevat,

avantajlı durumuna, sadece kendi diplomasisi değil, “Kuvayımilliye'nin ismini istimal ederek fazayih [rezaletler] irtikab eden şahsiyetlerin” hareketleri de sebep olmuştur.⁹⁴⁵

Refi Cevat'ın Kuvayımilliye aleyhine tamamen dönmesine bahane olan olaylardan biri, 1919 seçimleri olacaktır. Bunun yanında, Mütareke Dönemi'nin başından beri sık sık hatırlattığı sürgünü öncesinde, İstanbul'da kendisine işkence ettiğini ileri sürdüğü Mehmet Ali'nin, Bursa Kuvayımilliyesi Reisi olduğunu öğrenmesi de dönüşüne bir başlangıç noktası olarak kaydedilebilir.⁹⁴⁶

3.5.2. 1919 Seçimleri Değerlendirmesi

Damat Ferit Paşa'nın seçimleri geciktirmesi, istifa ettirilmesine yönelik Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'nin iletişim boykotu kararının gerekçesi idi. Ali Rıza Paşa Hükûmeti iş başına geldikten sonra bu istek doğrultusunda seçim kararı alınır ve seçimlerin kısa sürede tamamlanabilmesi için yeni bir kararname hazırlanır.⁹⁴⁷ Öncekinden farklı bir meclis beklentisi sergileyen *Alemdar*'da,⁹⁴⁸ seçimi, otorite karmaşasına son verecek en önemli hareket olarak gören yazılar yayımlanır.⁹⁴⁹

“Yine İngiltere, Yine İngiltere...” *Alemdar*, 19 Teşrinisani 1335, S. 338-2638 (Bu numaralar mükerrer kullanılmıştır), s. 1.

⁹⁴⁵ Refi Cevat, “Şu Bahsi Açmasanız!”, *Alemdar*, 23 Teşrinisani 1335, S. 342-2642, s. 1.

⁹⁴⁶ 1913'te tutuklandığı sırada yaşadıklarını uzun uzun anlattığı, ilgisinin olmadığını, sorgulanmadığını, her soruya cevap vermeye hazır olduğunu söylemesine rağmen kendisini “sırf teşrif için” falakaya yatıran Mehmet Ali Bey'i, İstanbul'a döndüğü günden beri aradığını fakat o güne kadar bulamadığını belirttiği makalesi şu cümlelerle sona erer: “*Dün Bursa'dan gelen bir mektupla Cellat Mehmet Ali Bey'i buldum. İttihat ve Terakki'nin bu kanlı celladı eylevm Bursa Kuvayımilliye kumandanı imiş!*”; Refi Cevat, “Nerede Aradım, Nerede Buldum?”, *Alemdar*, 10 Kânunuevvel 1335, S. 359-2659, s. 1. Bu tarihten sonra Bursa'daki gelişmeleri izleyen ve Mehmet Ali Bey'in katlini (*Alemdar* imzalı, “Müstahak Oldukları Bir Cevab”, 20 Mart 1336, S. 458-2758, s. 1.) duymasına / duyurmasına rağmen Refi Cevat, bu şahsın Kuvayımilliye'deki görevini Kuvayımilliye'ye yönelik eleştirilerinde sık sık dile getirmeye devam edecektir.

⁹⁴⁷ Sebahaddin Mihçî, *Osmanlı Parlamento Tarihinde Son Dönem*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv.SBE), Konya 2000, s. 32-34.

⁹⁴⁸ “*Doğrudan doğruya milletin hayatına taalluk eden bu mücadelede bütün vatandaşlarımıza büyük bir teyakkuz ve intibah tavsiyesini zaid görüyoruz. Temenni ederiz ki bu sefer içtima edecek meclis eski meslektaşlarının günahlarını unutturmaya muvafik olsun.*”; *Alemdar*, 8 Teşrinievvel 1335, S. 298-2598, s. 1.

⁹⁴⁹ *Kâşif Dehri*, “Hükûmet - İntihabat” *Alemdar*, 12 Teşrinievvel 1335, S. 301-2601, s. 1.

1918’de Meclis-i Mebusan feshedildiği zaman, yeni meclise İttihatçıların seçilmemesi isteğini belirten⁹⁵⁰ Refi Cevat’ta, geçen süre içinde anlayış değişmez. Seçimlerin başlaması üzerine gazetenin sürmanşetinde günlerce, İttihatçılara oy vermeme konusunda halka çağrıda bulunmaktadır.⁹⁵¹ Fakat Refi Cevat’ın taraftarı olduğu ve Mütareke Dönemi başından beri her zaman savunduğu Hürriyet ve İtilâf Fırkası, seçimlere katılma konusunda bir süre tereddüt göstermiş⁹⁵² ve nihayet 28 Ekim’de katılmama yönünde karar vermiştir. Kararın gerekçesi, Kuvayimillie adıyla ortaya çıkan İttihat ve Terakki komitesinin Anadolu’da seçimleri etkilemesidir. Ali Rıza Paşa’nın direktifi üzerine Kuvayimillie adına İstanbul’da bulunan Kara Vasıf Bey’le, Sadık Bey arasında yapılan görüşmede, fırkanın istediği mebus sayısı ve mebus isimlerini bildirmesi teklifi reddedilerek sadrazama bu konuda geniş bir açıklama gönderilir.⁹⁵³

Bu tarihlerde Refi Cevat, henüz Kuvayimillie’ye taraftar görüntüsündedir. Hürriyet ve İtilâf’ın hükûmetten cevap beklediği günlerde o da Harekât-ı Milliye’nin İttihatçılığın aleyhinde olduğunun fiilen ispat edilmesini istemektedir.⁹⁵⁴ Hürriyet ve İtilâf’ın seçim protestosuna tepki vermemekle beraber gazetenin diğer sütunlarında seçimlere müdahale olduğu konusunda başka yorum ve haberler görülmektedir.⁹⁵⁵

Yine bu günlerde Kuvayimillie’nin İstanbul’daki temsilcisi Kara Vasıf Bey, Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği 30 Ekim tarihli şifrede; “mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilh. çıkarmak” teklifi ve “zararı

⁹⁵⁰ “O mevki-i bülendi işgal edeceklerin vaktiyle milleti kemiren mikroplarla temas etmemişlerden olmalarını nazar-ı dikkate alalım.”; Refi Cevat, “Oooh..!”, *Alemdar*, 22 Kânunuevvel 1334, S. 8-1318, s. 1.

⁹⁵¹ “Vatandaşlar! ... Kısacası İttihat ve Terakki bozmalarına rey verirsiniz vatani mahvedersiniz!”; *Alemdar*, 13 Teşrinievvel 1335, S. 302-2602, s. 1.

⁹⁵² Hürriyet ve İtilâf Fırkasının seçimlerin güvenliğinin temini yönünde hükûmetten cevap istediği ve kararın bu cevaba göre verileceği hakkında bk. *Alemdar*, 22 Teşrinievvel 1335, S. 311-2611.

⁹⁵³ Hamdi Atamer, “Millî Mücadele Başlangıcında Hürriyet ve İtilâf Partisi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1972, S. 60, s. 5-7. Görüşme hakkında *Alemdar*’da da bilgi verilmiştir; *Alemdar*, 29 Teşrinievvel 1335, S. 318-2618, s. 2. Mahir Sait’in, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının taşradaki adaylarının baskı görmesi ve öldürülmesi üzerine Sadrazama yapılan müracaata verilen cevabı yeterli görmeyerek seçimlere katılmama kararı aldığı hakkındaki açıklaması; “Mahir Sait Bey’in Pek Mühim Bir Beyanati”, *Alemdar*, 29 Teşrinisani 1335, S. 348-2648, s. 1.

⁹⁵⁴ “Bir kere bu nokta tavzih edilmeden evvel intihabat icrasına teşebbüs etmek, yok intihabatta Kemali bîtaraf ile hareket eylemek laf-ı güzaf olur.”; Refi Cevat, “Nura İhtiyacımız Var!”, s. 1.

⁹⁵⁵ Millî Kongre’nin taşra seçimlerinde suiistimaller ve müdahaleler olduğuna dair beyanamesi, delil olarak kabul edilir; “İntihabat faaliyetleri - Pek Mühim bir Beyanname”, *Alemdar*, 3 Teşrinisani 1335, S. 322-2623, s. 1.

dokunacakları her suretle temin ederek elde etmek” istediğini, herkesin kendisine bunu tavsiye ettiğini belirtmiş, elde edilmesi önerilen kişilere de Refi Cevat’ı örnek vermiştir. Kara Vasıf Bey bu tavsiyelerin Ahmet İzzet Paşa, Göz Tabibi Esat Paşa, Rauf Ahmet Bey ve diğer şahıslarla görüşülüp kararlaştırıldığını belirtir.⁹⁵⁶ Buradan, Refi Cevat’ın maddî, siyasî veya herhangi bir şekilde elde edilmesinin düşünüldüğü tahmin edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa cevabında, “birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı elde edilmesi” tavsiyesini, “muğlak ve müşevveş [anlaşılması zor] zihniyetin ifadesi” olarak değerlendirmiş,⁹⁵⁷ Refi Cevat’ın elde edilmesi ile ilgili kısma ise değinmemiştir. Genel konu, Meclis-i Mebusan’ın toplanma yeri ve seçimler olup tavsiyelerin esası bu meseleyle ilgili olduğu için Mustafa Kemal Paşa dikkatini bu noktaya vermiş, İstanbul’un tavsiyesini anlamamış veya önem vermemiş olmalıdır.

Refi Cevat’ın Kuvayimilliyeye aleyhine dönüşüm sürecini, seçimler hakkında gelişmeler şekillendirecektir. 3 Kasım’da adaylıklarını doğru bulmadığını belirttiği “Sivas’takilere”, “hiçbir cereyana kapılmamaları, nigâhban [gözcü] vaziyetinde kalarak amâl-i milliyeyi tespit ve idare eylemelerini” tavsiye etmektedir. Bazı fırkaların seçimlere katılmamasının Meclis-i Mebusan’ı, hükûmetin dayanacağı kadar kuvvetli bir mevkide bulundurmayacağı, Avrupa nazarında gerekli kıymet ve önemi taşımayacağı uyarısında bulunur.⁹⁵⁸ 5 Kasım’da adayların seçim bölgelerine kadar gidip gerekli propaganda yapma imkânının mümkün gözükmediğinden hareketle seçimlerin karışık bir şekil almaya başladığını, bu gidişle olamayacağını söyler. Olsa da her halde “kuvve-i teşriyyeyi” temsil edemeyeceğini imâ etmeye,⁹⁵⁹ 6 Kasım’da İttihatçıların seçimlere burunlarını soktuklarını söylemeye başlar.⁹⁶⁰

9 Kasım’da Hürriyet ve İtilâf Fırkasından Sadık Bey’le bir röportaj yayımlanır. Katılmama kararına rağmen Anadolu’da bazı şubelerin seçimlere katıldığı sorusuna Sadık Bey, seçim hazırlıkları emirlerinin tüm vilâyetlere ulaştığını fakat sonradan alınan katılmama kararının Sivas gibi bazı yerlerden “burada şubeniz yoktur”

⁹⁵⁶ Atatürk, *Nutuk*, C.1, s. 267-268, C.3, s. 1133 (Vesika 180).

⁹⁵⁷ Atatürk, *Nutuk*, C.1, s. 268.

⁹⁵⁸ Refi Cevat, “İntihabat”, *Alemdar*, 3 Teşrinisani 1335, S. 322-2623, s. 1. Makalenin sonunda geçen “*Ne yapıp yapmalı, bir zemin-i itilâf bulmalı*” temennisinden, Hürriyet ve İtilâf’in katılımı konusunda ümidini yitirmediği sonucu çıkarılabilir.

⁹⁵⁹ Refi Cevat, “Yine İntihabat”, *Alemdar*, 5 Teşrinisani 1335, S. 324-2625, s. 1.

⁹⁶⁰ Refi Cevat, “Bir Düşünce...”, *Alemdar*, 6 Teşrinisani 1335, S. 325-2626, s. 1,

kaydıyla iade edildiğini, diğer yerlerde de kulüplerinin Kuvayımilliye tarafından kapatılıp halkın “cebir ve şiddetle” seçimlere katılmaya mecbur edildiğini söyler.⁹⁶¹ Millî Kongre’nin seçime dair beyanamesine Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği cevap *Alemdar*’da yayımlanır. Cevabın özü, Heyet-i Temsiliye’nin seçimlere karışmadığı, bazı adayların Kuvayımilliye’den destek almalarının “teyide muhtaç” olduğu, bir siyasî fırka olmayıp Heyet-i Temsiliye’nin hiçbir yerde temsilcisinin bulunmadığı şeklindedir. Beyanname, propaganda faaliyetlerine karışılmayacağı şeklinde bir cümle ile biter. Cevaptaki İttihatçıların katılımına muhalefetin, tarafsızlığa aykırı olacağı ifadesine *Alemdar*’ın yorumu, İttihatçılıkla mücadelenin “bir fırka işi değil, bir vatan, millet işi” olduğu şeklindedir.⁹⁶² Bundan sonra Hürriyet ve İtilâf’ın protestosuna hak vermeye başlayan Refi Cevat, daha açık bir dille seçimlere girenlerin çoğunun, “düne kadar bu memleketin felâket çukuruna yuvarlanmasını teshil eden, alkışlayan şahsiyetler” olduğunu söyler.⁹⁶³ Seçimlerin mahzurlarına dair daha makul sebepler,⁹⁶⁴ Refi Cevat’ta görülmez.

Seçimlere İttihatçıların karıştığı iddiasında Hürriyet ve İtilâf’la aynı çizgiye gelen Refi Cevat, Konya’dan gelen mebusluk teklifini ise başka sebeplerle reddeder. Konya’da siyasî hayata, amcaları ve eniştesinin de içinde bulunduğu bir grubun yön verdiğini uzun uzun anlatıp kendisinin memleket için gerekli hizmetleri yapamadığını söyler.⁹⁶⁵ Cevapta Refi Cevat’ın mebus olmasını istediği kimseler için

⁹⁶¹ “Mühim Bir Mülakat”, *Alemdar*, 9 Teşrinisani 1335, S. 329-2629,

⁹⁶² “*Mebus intihabadında milleti irşat ettirmek için bilhassa siyasî fırkalara meydan-ı siyaset küşadedir* [açıktır]. Böyle bir faaliyet-i meşruaya muhalefete kalkışanlar olursa o kişilerin hakkında dahi hükümet-i seniye-i icabat-ı kanuniye-i tatbikten kimse men edemez. 5 Teşrinisani 1335 Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa”; “Nihayet Beklenen Telgraf Geldi”, *Alemdar*, 10 Teşrinisani 1335, S. 330-2630, s. 1.

⁹⁶³ “*Hakiki intihabat için evvelâ bir ‘İttihat ve Terakki mensubu bulunanlar hukuk-u siyasiye ve medeniyeden mahrumdurlar’ şeklinde bir karar bulunmalı. Yoksa bu dalavereye kapılıp elaleme rezil olmaya vaktimiz yok. Bu millet vahdetini ancak İttihatçıları aralarından atmak suretiyle tesis eder.*”; Refi Cevat, “Can Noktası...”, *Alemdar*, 12 Teşrinisani 1335, S. 332-2632, s. 1. “*Meclis-i Mebusan’da bu gidişle İttihatçılar biraz fazla yekûnu cami olacak. Birkaç İttihat ve Terakki muhalifi ve de müstakil sayılan bir zümre. Sonuç; kocaman bir hiç. ... Bu millet tehcir ve taktil faillerinin, muhtekirlerin, harp mesullerinin cezasını vermedikten sonra intihabat değil, Meşrutiyetin hayatından emin olamaz.*”; Refi Cevat, “Yine İntihabat”, *Alemdar*, 13 Teşrinisani 1335, S. 333-2633, s. 1.

⁹⁶⁴ İşgal altındaki bölgelerinin seçime katılıp katılamayacağı, katılamadığı takdirde sulh Konferansı’nda bu yerler için nasıl hak iddia edilebileceği hakkında bk. ***, “Niçin Doğru Değil” *Alemdar*, 15 Teşrinisani 1335, S. 335-2635, s. 1.

⁹⁶⁵ “*Muhterem hemşehrilerim! Ben namzetliğimi koymam. Çünkü milletime lâzım gelen hizmeti ifa edemedim. Yedi sene kellem koltuğumda diyar diyar gezdim. Ne yapabildim? En büyük kasabasından en ufak karyesine kadar bir türlü felaketler, sefaletler inleyen arkadaşlarımla beraber ağlamaktan başka ne yapabildim. Onları İttihatçıların pençesinden kurtaramadım. Bundan dolayı yüzüm yok.*

kıstaslar belirtip bir de isim önermesi, seçimlerin protesto edilmesine, Hürriyet ve İtilâf'tan farklı olarak taraftar olmadığı şeklinde anlaşılır.⁹⁶⁶

Venizelos'un Londra'da İngilizlerle görüşmesi bahanesiyle eleştirilmeye başlanan Kuvayımillîye'ye, İttihatçı üyelerinden bazılarının mebus seçilmesi nedeniyle de göndermelerde bulunulur. Refi Cevat tarafından Edirne, Diyarbakır vs. yerlerde seçime fesat karıştırıldığı, Edirne'den seçilen Faik ve Şeref Beylerin, Saruhan Mebusu Celal Bey'in İttihatçı olduğu, Harekât-ı Milliye'nin nüfuz ve tesiriyle mebusluk kazandıkları, bu nedenle seçime müdahale edilmiyor iddiasının geçersiz olduğu belirtilir.⁹⁶⁷

İstanbul seçimleri için adaylar belirmeye başladığında ise Refi Cevat, İttihatçıların seçileceği konusunda kesin hükmünü vermiş görünmektedir.⁹⁶⁸ Yine de seçimlerden hemen önce adaylarda aradığı vasıfları belirtmesi ve genel sonuçların meşruiyetine dair şüpheleri, tutarsızlığını sürdürdüğünün göstergesidir. Seçilecek şahısların “memleketin tutacağı siyaseti, harice karşı irae edecek bir pusulanın hassas ibresi gibi olacağını” belirterek ikinci seçmenlere “adam akıllı” seçim yapmalarını kısaca “İttihat ve Terakki'ye temas etmemiş adamlara” oy vermeleri çağrısında bulunur.⁹⁶⁹ Diğer taraftan seçimde İttihatçıların kazanacağından emin bir şekilde, eski Dâhiliye Nazırı Reşit, Lütfi Fikri ve Prens Sabahattin Beylerin bu isimler arasında yer almaması temennisini dile

*Bizler gibi vücutlarını memleketin saadetine vakfeden adamlar ölüme kadar koşmalı fakat milleti kurtarmalı idik. Kurtaramadık. Ölmeli idik. Mebusluk, nazırlık, bunlar parlak şeylerdir. Fakat memleket mesud olduktan sonra!.. Dahası da var ben bu saydığım zevatın isimleri meyanına kendi ismini karıştıramam.”; Refi Cevat, “Hemşehrilerime Bir Cevab”, *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S. 336-2636, s. 1.*

⁹⁶⁶ “*Son harp senelerinde İttihatçılarla teşrik-i mesai etmemiş, ellerini ihtikâr işine sokmamış, encümen-i vilâyet, meclis-i idareye sokularak mevalilere [efendilere] dalkavukluk ederek milleti askerden kurtarmak bahanesiyle tarla ölçmek için harcırahlar almamış adamlara hukukunuzun müdafaasını tevdi' ediniz.”; aynı yer.*

⁹⁶⁷ “*Bir maksad-ı meşru ve mu'tenaya, vatanî bir gayeye ma'tuf olduğu, bundan başka hedefi bulunmadığı ve mesail-i saire-i siyasiyeye karışmadığı halde biz Harekât-ı Milliyeye taraftarız. Onun tabii azalarındanız. Fakat o kadar, orada tevkif ederiz. Daha ilerisine gitmeyiz. Gidenler ve gitmek isteyenler için de zeban (dil, alev ?) şikâyeti uzatır, feryad eyeriz.”; İmzasız, “Bu da İntihabada Dairdir”, *Alemdar*, 22 Teşrinisani 1335, S. 341-2641, s. 1.*

⁹⁶⁸ “*Eğer İstanbul'u bu zevat temsil ediyorlarsa hakimiyet-i milliyeye el yıkamak hatta payitahta çöktan elveda demek lâzım gelir. ... Artık itiraf edelim ki bu bir intihab değil. Bunlar mebus değil. İttihatçılığın başka türlü açmazları!”; Refi Cevat, “Mebuslarımız (!)”, *Alemdar*, 29 Teşrinisani 1335, S. 348-2648, s. 1.*

⁹⁶⁹ Refi Cevat, “İstanbul İntihabının Arifesinde...”, *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1335, S. 364-2664, s. 1. “*Meclis-i Mebusan ihtimâl i'nikad edebilecektir [toplana bilecektir]. İ'nikad eylediği halde milleti temsil edebilecek mi?”; aynı yer.*

getirir.⁹⁷⁰ Böyle bir peşin hükme rağmen sonuçlar, *Alemdar*'da şaşkınlıkla karşılanmıştır. Seçimde şaibe olduğunu ispatlamak ve oy verenleri İttihatçılık zannından kurtarmak gayesiyle ikinci seçmenlerden kime oy verdiklerini gazeteye bildirmeleri istenmiş, bunun için gazetede bir sütun ayrılacağı duyurulmuştur.⁹⁷¹ Cevap vermeyenlerin isimlerini açıklayarak listede isimlerinin yanına -İttihatçı olduklarına dair- bir kelime ilâve etmek tehdidi de içeren duyuruya, hiç karşılık alınamamış olsa gerekir ki teşebbüsün sonuçları gazetede görülmemiştir.

Refi Cevat'a göre seçimler, İstanbul'a gelebilmek için bulunmaz bir fırsatı değerlendiren İttihatçıların, Kuvayımillîye'ye karşı bir "çevirme hareketidir".⁹⁷² Mebusların çoğunluğunu İttihatçılar oluşturduğu için olayda "bir hıyanet-i vataniye kokusu" görmektedir.⁹⁷³ Böyle bir meclisin hiçbir iş yapamayacağına dair hükmünü de peşinen vermiştir.⁹⁷⁴ Hem seçmenlere hem de seçilenlere İttihatçı damgasının vurulduğu İstanbul'da, boşalan üç mebusluk için yapılacak ara seçimde, Ahmet Ferit Bey'e oy verilmesi ricasında, İttihatçılık konusundaki hassasiyetlerden bile vazgeçebileceği gösterilir.⁹⁷⁵

Seçimler sırasında Refi Cevat'ın sergilediği kararsız, tutarsız tutum, Kuvayımillîye'yi destekleyen diğer gazeteler tarafından "vahdet-i millîye bayrağı altında" birleşme önerisi şeklinde karşılık bulmuş ve hemen her seferinde Refi Cevat, "İttihatçıların aradan sıyrılıp çıkmaları" şartını getirmiştir.⁹⁷⁶ *Tasvir-i Efkar* ve *Yeni Gün*'ün bu yöndeki önerilerini, olayların Hürriyet ve İtilâf'ı iktidara getirme ihtimâlini arttırdığı ve *Tasvir-i Efkar*'ın Hürriyet ve İtilâf'ı bu nedenle hedef aldığı iddiasıyla

⁹⁷⁰ "Akşama liste gelecek, göreceğiz. Yani İttihatçıları. Ondan sonra inlesin hakimiyet-i millîye duaları! Yaşasın Genç Türkiye'nin muhterem mebusları! ... Çünkü müntehiplerin hüviyetlerine keskin bir nazarla bakılacak olursa meclisteki aza meyanında bol bol İttihatçı, mesleksiz, Alman taraftarı, eşkiya, muhtekir var.;" Refi Cevat, "Bugün İntihabat Günü İmiş!", *Alemdar*, 18 Kânunuevvel 1335, S. 367-2667, s. 1.

⁹⁷¹ "İstanbul Müntehib-i Sanilerine", *Alemdar*, 26 Kânunuevvel 1335, S. 375-2675, s. 1.

⁹⁷² Refi Cevat, "Yeni Çevirme Hareketi" *Alemdar*, 25 Kânunuevvel 1335, S. 374-2674, s. 1.

⁹⁷³ Refi Cevat, "Adavet Meclise Değil, İttihatçılığa...", *Alemdar*, 28 Kânunuevvel 1335, S. 377-2677, s. 1. Makalenin yazılış amacı; Celal Nuri'nin *İleri*'de Hürriyet ve İtilâf Fırkasını meclise ve Meşrutiyet düşmanlıkla itham etmesidir. Başlıkta da görüleceği gibi İttihatçılığı hedef gösteren Refi Cevat, Hürriyet ve İtilâf'ın seçimlere katılmadığı halde on altı mebus çıkardığını iddia eder.

⁹⁷⁴ Refi Cevat, "Bugün İntihabat Günü İmiş!", *Alemdar*, 18 Kânunuevvel 1335, S. 367-2667, s. 1.

⁹⁷⁵ "... İkisini kimden seçerseniz seçin. Hatta Talât için liste gezdirenlere de bir şey demeyeceğiz. Ama biri Ahmet Ferit Bey olsun.;" "İstanbul Müntehib-i Sanilerine" *Alemdar*, 10 Kânunusani 1336, S. 2690-390, s. 1. Bu seçimde Rauf Ahmet, Fuat Selim ve Ahmet Ferit Bey seçilmiştir. Ahmet Ferit, Millî Türk Fırkası adayı ve reisdidir; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, s. 366.

⁹⁷⁶ Refi Cevat, "Biz Unutsak, Cihan Unutur mu?", *Alemdar*, 1 Kânunusani 1336, S. 381-2681, s. 1.

reddeder. Toplumda artık Teşkilât-ı Milliye taraftarı ve aleyhtarı olmak üzere iki kesim ortaya çıkmıştır. Refi Cevat, Teşkilât-ı Milliye aleyhtarı olan Damat Ferit Paşa zamanında, Avrupa'nın en muhalif çevrelerin bile Osmanlı'ya taraftar görüldüğünü söyleyerek tercihini Ferit Paşa'dan yani Teşkilât-ı Milliye aleyhtarlığından yana koyar.⁹⁷⁷ Milletın birleşebilmesinin temel şartı, İttihatçıların aradan çıkarılmasıdır.⁹⁷⁸ Yine *İfham*'dan Ferit Bey'in Hürriyet ve İtilâfçılara yönelik, "fitneci" oldukları ve "ne istediklerini bile bilmedikleri" türü eleştirileri karşısında muhalefetin isteklerini maddeler halinde sıralar:

"1. Memleketi bu hal-i felâkete getirenlerin tecziyesi.

2. İttihat ve Terakki namıyla bu milletin başına musallat olan, on senede cennet gibi vatanımızı cehenneme çeviren hafi komitenin darmadağın edilmesi.

3. Bilâ-lüzum harbe girerek milyonlarca evlâd-ı vatanın kanına girenlerin ve en güzel vilâyetlerimizin elimizden çıkmasına sebep olanların tecziyesi.

4. Harp esnasında vatan için feda-yı hayat eden askerlerin rızkından, milletin gıdasından çalarak kesb-i servet edenlerin tecziyesi.

5. Tehcir ve taktik ile milletin saf ve pak nasiyesine [yüzüne] leke sürenler her kim ise hemen tayin ettirilerek namus-u millinin iadesi.

6. İttihat ve Terakki'nin bu memleketin mukadderatıyla daha fazla oynayamamasını temin etmek.

*7. Bu saydığımız icraatın hemen yapılması."*⁹⁷⁹

Maddelerden anlaşılacağı üzere Refi Cevat'ın istediği "tecziye" edilmesi gerekenler listesinin sınırları, zamana ve zemine göre genişleyebilecek bir ifade ile çizilmiştir. Önerilerin geldiği tarafı da genelde İttihatçı diye tanımlayan Refi Cevat'ın bu cevabına karşılık, tekliflerin ileride tekrarlanması, diğer tarafın iyi niyetine bağlanabilir.

⁹⁷⁷ "Damat Ferit Paşa tanınmış, kabul edilmiş bir mesleğin taraftarı bir şahsiyet olarak kaydedilmiş. Bu ister doğru olsun ister yanlış olsun..."; Refi Cevat, "Aman İhvan! İş Başına...", *Alemdar*, 2 Kânunusani 1336, S. 382-2682, s. 1.

⁹⁷⁸ Refi Cevat, "İhmal Etmeyelim, Pişman Olacağız...", *Alemdar*, 3 Kânunusani 1336, S. 383-2683, s. 1.

⁹⁷⁹ "Bizim cevabımız bu. Ferit Bey'in tahmini gibi sefilane ve hainane olduğunu zannetmiyoruz. Ferit Bey, bu cevabı ağzımızdan kaçırarak olursak kendi hüküm-ü idamımızı kendimizin imzalamış olduğunu [olacağımızı olmalı.] söylüyor. ... Bir kere ellerine düşsek, İttihat ve Terakki'nin bize ölümlerden ölüm beğendireceğine şüphe etmiyoruz. ... Muhalifleri artık İttihat ve Terakki kelbi ısıramaz. ... Sadamızı ref' eylemişiz."; Refi Cevat, "Kızmayalım, Acıyalım", *Alemdar*, 4 Kânunusani 1336, S. 384-2684, s. 1.

Tartışmanın sürdüğü Ocak ayı başlarında, Türklerin İstanbul'dan çıkarılacağına dair bir haber,⁹⁸⁰ gündemi değiştirir. Aynı gün, tekziplerinden de bahsedilmesine rağmen böyle bir ihtimâl, Refi Cevat'a İngiliz müzaheretini hatırlatmak için bir fırsat olur.⁹⁸¹ Bu konuda İngilizlere güvenilmesi gerektiği, İngilizlerin, Türkler hakkındaki fikirlerinin değişmeyeceği iddiasındadır. Fakat şüpheleri de yok değildir. Böyle bir kararın çıkmasında Avrupa gazetelerinin Türkiye aleyhindeki neşriyatı ve/veya Türklerin kusuru olduğu sonucuna varır. Sulh şartlarının kabul ettirmek için bir pazarlık konusu olabileceği ihtimâlini de gözden uzak tutmaz.⁹⁸² Meclis-i Vükelâ'nın 6 Ocak'ta, Sulh Konferansına iletilmesi isteğiyle İstanbul'daki Yüksek Komiserlere verdiği notayı,⁹⁸³ müzaheret açısından değerlendiren Refi Cevat, ilk defa bir hükûmetin yalnız yürüyemeyeceğini anladığını ve devleti idame ettirecek teklifi ortaya attığını söyler. Artık tek çare; İngiltere "refakat-i siyasesi" için girişimde bulunmaktır.⁹⁸⁴

Bariş şartlarının bu noktaya gelmesi üzerine Refi Cevat, o tarihe kadar diğer Kuvayimillîye liderlerinden ayrı tuttuğu Mustafa Kemal Paşa'yı da gözden çıkararak yeni bir safhaya geçer. Teşkilât-ı Milliye'nin ülke yararına bir şey yapmadığını tekrarlar. 1913'te kendisine işkence eden Mehmet Ali adlı bir subay, Teşkilât-ı Milliye'de kumandan olduğuna göre teşkilatta İttihatçılık "sırıtmaya" başlamıştır. Daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın lehine kullandığı, Enver Paşa ile olan düşmanlığını, "bir iddiadan ibaret" görmeye ve teşkilata giren bir İttihatçının yemin de etse

⁹⁸⁰ İngiltere ve Fransa arasındaki ikili görüşmelerde alınan karar, Fransa basını aracılığıyla Türkiye'ye duyurulur; Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.2, s. 322.

⁹⁸¹ "Parçalanmamak için müzaheretine istinad edeceğimiz devlete kollarımız açıktır. Bu devlet ise mukadderatımız hakkında acı olduğu kadar tatlı tesiratta bulunması muhtemel olan Büyük Britanya'dır. Gün gelecek ki bu aciz gazetecinin müdafaa eylediği hakikatin kadir ve kıymetini bu millet takdir edecektir."; Refi Cevat, "Vah! Vah! Vah...", *Alemdar*, 5 Kânunusani 1336, S. 385-2685, s. 1.

⁹⁸² "Acaba sıtmaya razı olmamız için bize Azrail'i mi gösteriyorlar?"; Refi Cevat, "Mukadderatımız", *Alemdar*, 7 Kânunusani 1336, S. 387-2687, s. 1.

⁹⁸³ Doğu Anadolu'da ıslahat yapmaya ve bunun için büyük bir devletin yardımını kabul etmeyi içeren notası için bk. *Alemdar*, 7 Kânunusani 1336, S. 387-2687, s. 1.

⁹⁸⁴ "İstiklâliyeteye bütün kuvvetimizle taraftarız fakat bunu yalnız başımıza idame ettiremeyecek bir haldeyiz. Bizim için beynelmilel bir idare, bir felakettir. Türkiye veyahut İstanbul beynelmilel bir idare ile gitgide bir Girit'e benzer. ... Bizim için yapılabilecek tek şey bir tek devletin refakat-i siyasesidir. O devlet de İngiltere'den başkası olamaz, olamaz, olamaz."; Refi Cevat, "Yine Muhtıra Münasebetiyle", *Alemdar*, 9 Kânunusani 1336, S. 389-9268 (2689 olmalı), s. 1.

değişmeyeceğini iddia etmeye başlar.⁹⁸⁵ Kuvayimillîye’de ve Mustafa Kemal Paşa’da bulunduğu olumlu yönleri harcamakla bir yerde dönüş kapısını da kapatmış olmaktadır.

3.5.3. Meclis-i Mebusan Değerlendirmesi

Seçim sonuçlarının belli olmaya başlamasından itibaren mebusların İttihatçı oldukları görüşünün hakim olduğu *Alemdar*’ın, 12 Ocak 1920’de açılan Meclis-i Mebusan hakkındaki haber ve yorumları da bu görüş doğrultusunda şekillenir. Açılış haberinde, seçimlerin şaibeli olduğu ima edilerek mebusları küçümseyici ifadeler kullanılır.⁹⁸⁶ Genel görünümünü, “vifak numunesi” dediği bir önceki meclisle kıyaslayarak onun küçük bir minyatürü şeklinde tanımlayan Refi Cevat, normal yollardan gelemeyecek şahısların çoğunluğu oluşturduğu meclisin, Mustafa Kemal Paşa’nın emellerine hizmet edecek bir meclis olacağı ve gayrimüslimlerin olmamasından dolayı Osmanlı milletini temsil etmediği görüşündedir.⁹⁸⁷

Mebusların İstanbul’dan önce Ankara’ya uğraması, Ankara’nın “Kâbe-i milliyet” vasfını kazandığı şeklinde yorumlanır.⁹⁸⁸ İngilizlerin isteği üzerine istifâ etmek zorunda kalan Cemal ve Cevat Paşaların istifalarına tepki vermeyen *Alemdar*,⁹⁸⁹ övgüler yağdırdığı hükûmete güvenoyu isterken “taktik ve tehcirle, kızıl İttihatçılıkla şaibedar olmayan birçok mebusun” kendileri gibi düşünecekleri beklentisindedir.⁹⁹⁰ Bu arada 6 Şubat’ta Meclis-i Mebusan’da Felah-ı Vatan grubu kurulmuş, güvenoyu şartı olarak Dâhiliye, Hariciye ve Adliye Nazırlarının istifasını istemiştir.⁹⁹¹ Bu haberi öğrenen *Alemdar*, Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Bey hakkında yazılar yazarak istifa fikrinde ısrarı, hatalı ve kötü bulur.⁹⁹² Talep, Kuvayimillîye’nin hükûmeti ele geçirme amacına dönük olduğu yorumlarına neden olur.⁹⁹³ Hükûmet bunalımına sebep olmak istemeyen üç nazırla

⁹⁸⁵ “İzmir, Sivas Teşkilat-ı Millîyesinden ne faide gördü? İzmir’i kurtardık mı? İşgal sahası daraldı mı? Hedef ve gaye bu idi ve bu olması lâzım gelirdi.”; Refi Cevat, “Mustafa Kemal Paşa’nın Nutku”, *Alemdar*, 12 Kânunusani 1336, S. 392-2692, s. 1.

⁹⁸⁶ *Alemdar*, 13 Kânunusani 1336, S. 393-2693, s. 1.

⁹⁸⁷ Refi Cevat, “Yeni Meclis”, *Alemdar*, 13 Kânunusani 1336, S. 393-2693, s. 1.

⁹⁸⁸ “Mebusan Borsası”, *Alemdar*, 18 Kânunusani 1336, S. 397-2697, s. 1.

⁹⁸⁹ Olay kısa bir haber şeklinde verilip geçilmiştir; *Alemdar*, 22 Kânunusani 1336, S. 401-2701, s. 1.

⁹⁹⁰ “Hükûmet ve Meclis-i Mebusan”, *Alemdar*, 5 Şubat 1336, S. 415-2715, s. 1.

⁹⁹¹ Tülay Duran, “Son Osmanlı Meclisi Mebusanında Felâhı Vatan İttifakı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.11, Ekim 1972, S. 61, s. 14; Mihçî, *Osmanlı Parlamento Tarihinde Son Dönem*, s. 93.

⁹⁹² “Meclis-i Mebusan ve Hükûmet”, *Alemdar*, 6 Şubat 1336, S. 419-2716, s. 1.

⁹⁹³ * * *, “Hükûmet ve Mebuslar”, *Alemdar*, 8 Şubat 1336, S. 418-2718, s. 1.

birlikte Ticaret ve Ziraat Nazırı da istifa eder. Ancak istifalardan sonra grubun kuruluş haberini veren *Alemdar*, Felah-ı Vatan'ı, "Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir zeyl-i teşriisi" olarak gösterecektir.⁹⁹⁴

Meclisteki yeni grubu diğer ismiyle ele alan Refi Cevat'a göre Reha-yı Vatan, Harekât-ı Milliye'den doğmuş ve asıl hayatî noktasını da İttihat ve Terakki'den almış bir gruptur. Ali Rıza Paşa'ya minnettar olacakları yerde karşı gelmişler, birkaç nazırın istifasını sağlamakla ismiyle bir tezat göstermiştir. İstifa eden nazırların yerine Ali Rıza Paşa'nın, Mebusan'dan adam almaması da doğrudur. Çünkü kabineden önce mebusan tasfiyeye muhtaçtır. Diğer taraftan istifalarla kabinenin tecanüsü bozulduğu için Ali Rıza Paşa, oyuna gelmemeli, istifa ederek Reha-yı Vatancıları bir emrivaki karşısından bırakmalıdır. Ne de olsa bu meclisle, Hürriyet ve İtilâf veya Prens Sabahaddin ya da Reşit Bey sadareti kabul etmeyeceği için grubun isteği doğrultusunda "bitarafımsı bir İttihatçı" gelecek, o zaman "Reha-yı Vatancıların istediği istihale kabinesi" olacaktır.⁹⁹⁵

9 Şubat'ta beyannamesini okuyan hükûmet, meclisten güvenoyu alır. Zorlamasına rağmen bir anlam veremediğini belirttiği programı hiç beğenmeyen Refi Cevat, bu meclisle millî iradenin sağlanamayacağı, milletin temsil edilemeyeceği iddialarını tekrarlar. En temiz, en faal uzuvlarını istifaya mecbur edilmiş hükûmetin zaafa düşürüldüğünü, asıl her mebusun mazbatasını incelemeyen Meclis-i Mebusan'ın tasfiye edilmesi gerektiğini söyler.

Refi Cevat'a göre beyanname metninde, bir türlü "adem-i merkeziyet" denilemeyen "tevsi-i mezuniyet" ancak "salça mucibinden" kullanılmış, iç ve dış politikaya, özellikle Harekât-ı Milliye karşı hükûmetin fikirleri belirtilmediği gibi "tehcir ve taktil meselesine" hiç değinilmemiştir.⁹⁹⁶ Hükûmete, uygulayacağı program için değil, yaptıklarından dolayı güvenoyu verilmesi gerektiğini söyleyen Refi Cevat, "müstağni [tok gözlü] nazırların", özellikle "ayarında kimse bulunamaz" dediği

⁹⁹⁴ "Dâhiliye, Adliye ve Hariciye Nazırları İstifa Etti", *Alemdar*, 9 Şubat 1336, S. 419-2719, s. 1. Dâhiliye'ye Bursa Valisi Hazım, Hariciye'ye Sofya eski sefiri Safa ve Adliye'ye Baş Müddeiumumi Kâzım Beyler getirilmiştir.

⁹⁹⁵ Refi Cevat, "Reha-yı Vatan...", *Alemdar*, 9 Şubat 1336, S. 419-2719, s. 1.

⁹⁹⁶ "Tehcir ve taktil meselesi ilelebet bu masum milletin omuzları üzerinde gezecek. Bundan da tebric [beraat] edemeyeceğiz. O halde ne zahmet? Enver ve Talât'ın ne kabahatleri var ki diyar-ı ecnebiyede gurbet ve hasret çekiyorlar. Onlar da buyursunlar!"; Refi Cevat, "Hükûmetin Beyannamesi", *Alemdar*, 10 Şubat 1336, S. 420-2720, s. 1.

Damat Şerif Paşa'nın istifalarını hazmedememiştir. Refi Cevat'a göre eğer istifa eden dört nazır başarısız bulunmuşsa bunda Ali Rıza Paşa da sorumluluktan kurtulamaz. Ali Rıza Paşa'nın bu dört nazırı yarı yolda bırakması kaideye aykırıdır. Güvenoyu, “üç refik-i hemrahının fedası ile gösterdiği uysallığın mükafatı”, “bir danışıklı dövüştür.” Ali Rıza Paşa bu zaferinde, bir mağlubiyet tadı, bir hezimet acısı duymalıdır.⁹⁹⁷

Meclis-i Mebusan'a başından beri kıymet vermeyen Refi Cevat, feshedilene kadar genel olarak faaliyetlerini eleştirmemiştir. Mısakimillî kararları basına yansıdığı zaman yalnızca, “camia-i Osmaniye'nin” bölünmesine sebep olunmamasını, henüz Osmanlılıktan vazgeçilmediğini dile getirmekle yetinmiştir.⁹⁹⁸ *Tasvir-i Efkâr*'da Mısakimillî dolayısıyla mebusların tavrının övüldüğü bir yazı üzerine ise mebusların önce, İttihat ve Terakki'ye ve özellikle devletin siyasî durumunu “perişan” bir hale getiren Harekât-ı Milliye'ye karşı güç göstermesinin gerektiğini belirtecektir.⁹⁹⁹

Güvenoyuna kadar Dâhiliye ve Hariciye gibi desteklediği bazı nazırlardan dolayı kabineye ve Ali Rıza Paşa'ya karşı çıkmayan Refi Cevat, bu nazırların istifasından sonra açıkça hükûmeti eleştirmeye başlamıştır. Şubat sonlarında Biga'daki olayların¹⁰⁰⁰ basına yansması ile gündem, tekrar Kuvayımillîye'nin faaliyetlerine dönmüştür.

Biga'da Kuvayımillîye'ye karşı görülen bir takım direnişlerin, Şubat 1920'de gazetelere yansması ile konu gündeme gelmiş, *Alemdar*'da, olaylar hakkında bilgi sahibi oldukları halde yazmadıkları, “İttihatçı gazeteler” yazınca dayanamadıkları belirtilmiştir.¹⁰⁰¹ Dâhiliye Nazırı'nın, Biga'da Kuvayımillîye namına para

⁹⁹⁷ “*Hazım Bey'in ne meziyeti vardı da Damat Şerif Paşa onu haiz olmasın. Fark birisi hür, müstakil, müstakır [istikrarlı], meslek sahibi ve kanaatinin müdafidir. İmtina' etmez. Diğeri belki biraz daha diplomattır. Zemin ve zamanın nezaketini biraz daha nazar-ı dikkate alır. İttihat ve Terakki zamanında siyaset haremlikli selamlıklı idi. Şimdi de mi böyle olacak acaba?*”; Refi Cevat, “İşin İç Yüzü, Dış Yüzü”, *Alemdar*, 13 Şubat 1336, S. 423-2723, s. 1.

⁹⁹⁸ Refi Cevat, “Atiye Hazırlanalım...”, *Alemdar*, 20 Şubat 1336, S. 430-2730, s. 1.

⁹⁹⁹ “*İzhar-ı celadet edecek meclis, bu meclis değildir. Bu meclisin yapacağı şey Ankara'dan gelecek emirle hareket etmek onunla yürümektir. Bu gibi hissiyat milletin yüreğiden doğar. Emire tevfikân hareket edecek şahıslarda celadet değil itaat aramalı.*”; Refi Cevat, “Bu da Ne Demek?”, *Alemdar*, 25 Şubat 1336, S. 435-2735, s. 1.

¹⁰⁰⁰ Anzavur ve adamlarının Biga'yı ele geçirerek Kuvayımillîyecilerden Kani ve Hamdi Beyleri şehit etmesidir; Uluğ İğdemir, *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları*, Ankara 1989, s. 4-16.

¹⁰⁰¹ “Meselenin Kühü-Biga Hadisesi”, *Alemdar*, 24 Şubat 1336, S. 434-2734, s. 1. Haberde olayın, Kuvayımillîye'nin vergi koyması, asker istemesi üzerine çıktığı, halkın “celalileri” tepelediği,

toplandığına dair bilgiyi yalanlayan bir beyanı üzerine Refi Cevat, öncelikle hükûmeti hedef alır.¹⁰⁰² Biga olayları, Kuvayımillîye'ye yönelik ilk eylem değildir. Damat Ferit Paşa Dönemi'nde başlayan Bozkır olaylarına günün şartları gereği değinilmemiş,¹⁰⁰³ Sivas'tan telgraf çeken Şeyh Recep'in şahsına dönük eleştirilere karşı gelip protestosuna kulak verilmesi istenmişti. Ali Rıza Paşa Hükûmetini de hedef alan Kızıl Hançer bildirisinde Refi Cevat, işin içinde Hürriyet ve İtilâf'ın olmadığı açıklamasını yapmıştır.¹⁰⁰⁴ Anzavur Ahmet'in 1919-Kasım ayı sonundaki ilk ayaklanmasından ise tamamen habersiz olduğu izlenimi verilir.¹⁰⁰⁵ Refi Cevat bu konuda da Anzavur'u muhalefetin gönderdiğine dair iddiaları reddederek ne Ferit Paşa'nın ne Hürriyet ve İtilâf'ın bu güçte olmadığını savunur. Diğer taraftan Anzavur hakkında iyimser beklentilere de sahiptir.¹⁰⁰⁶

Artık *Alemdar*'da Anzavur Ahmet; zalim İttihatçılara karşı, milletin sinesinden kopan protesto çığlığı ve nefrete en “celadetli” surette tercüman olan bir şahıs olarak gösterilmekte ve Bandırma, Gönen ve Balıkesir civarındaki faaliyetleri övgüyle anlatılmaktadır.¹⁰⁰⁷ Olaylarla birlikte Kuvayımillîye'nin İttihat ve Terakki ile işbirliği

Anzavur'un imdada yetişmesiyle İttihatçıların imha edildiği verilir. Gerçekten de bu tarihte Kuvayımillîye, kaybeden taraf görünümündedir.

¹⁰⁰² “*Memlekette gayri tabiiğin düşmanı, kuvvelli ve meşru bir hükûmetten gayri, diğer her kuvvete muarız bulunduğumuzdan dolayı muhalefetimizi hak ve hakikat üzerine bina ederek çalışıyoruz. Ya biz yalancınız ya da siz etraflı malumat sahibi değilsiniz?*”; Refi Cevat, “Dâhiliye Nazırı Muhteremi Bey'efendi Hazretlerine”, *Alemdar*, 26 Şubat 1336, S. 436-2736, s. 1.

¹⁰⁰³ Daha önce gerçekleşen Bozkır olayları hakkında gazetede etraflı bilgiler yer almamış ve konu tartışılmamıştır.

¹⁰⁰⁴ Hükûmet aleyhine “Kırmızı Hançer” imzasıyla verilen beyanname hakkındaki makalede Refi Cevat, silahla muhalefeti tasvip etmeyip muhalefetin basın yoluyla yapılmasını tavsiye etmiştir; Refi Cevat, “Kırmızı Hançer”, *Alemdar*, 8 Teşrinisani 1335, s. 1, S. 327-2628, s. 1. Bir yabancı kaynağa göre örgütü, Hürriyet ve İtilâf kurmuştur; bk. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.2, s. 134-135.

¹⁰⁰⁵ Konunun *Alemdar*'da ele alınması Aralık 1919'da Anzavur'un öldürüldüğü haberleri üzerinedir. Anzavur'un amacı hakkında bilgiye sahip olunmadığı için hakkında yorum yapmaktan kaçınır tavırlar sergilenir: “*Gazete sütunlarında hakkında şimdiye kadar bir şikâyet görülmedi. İctihadatı ne merkezdedir? Neden dolayı Kuvayımillîye'ye muhalif bir vaziyet almış? Kuvayımillîye'nin ilk vaziyeti ile Anzavur Ahmet Bey'in vaziyeti arasında bir mukayese yapacak olursak arada büyük bir fark görürüz. Bunları şimdilik münakaşa etmek imkânı mevcut değildir. Yalnız Anzavur Ahmet Bey'in içtihat ile hareket eylediğini kabul etmek mecburiyetindeyiz.*”; ***, “Anzavur Ahmet Bey”, *Alemdar*, 4 Kânunuevvel 1335, S. 353-2653, s. 1.

¹⁰⁰⁶ “*İstiyoruz ki Ahmet Bey İttihatçılardan mürekkep çetelerin gayritabi hâlata cüret ettiklerini görmüş, padişahına matbu', sadık bir bende, dinine sadık bir Müslüman olduğu için boynuna Kur'an-ı Azimüşşanı asarak bu haydutların elinden bulunduğu muhiti muhafaza, müdafaa etmek istemiş, köy basmamış, kazaları haraca bağlamamış, köylüleri saç oturtarak beşibirlik toplamamış, ... olsun.*”; Refi Cevat, “Manasız Bir Hiddet!”, *Alemdar*, 6 Kânunuevvel 1335, S. 355-2655, s. 1.

¹⁰⁰⁷ “Ahmet Anzavur Bey”, *Alemdar*, 21 Mart 1336, S. 2759-459, “Biga ve Gönen Vak'a-i Faciası Tafsilatı”; 27 Mart 1336, S. 465-2765, s. 1. “Ahmet Anzavur Bey Bandırma'da”, 28 Mart 1336, S. 466-2766, s. 1. Damat Ferit Paşa'nın iktidarıyla Anzavur'un gösterdiği “gayret ve kahramanlıklar”

iddialarını destekleyecek haberler de verilmeye başlanır.¹⁰⁰⁸ Diğer taraftan da Kuvayımilliyeciler hakkında Bolşeviklik vurgusuyla fetva isteğinde bulunulur.¹⁰⁰⁹

3.6. Salih Paşa Hükûmeti Dönemi

İtilaf Devletleri ile Kuvayımilliye arasında kalan ve her iki tarafın da desteğini kaybeden Ali Rıza Paşa, 3 Mart 1920’de istifa eder. Refi Cevat, Paşa’nın istifa etmekte geç bile kaldığı, “delilerle” anlaşabileceğini zannetmesinin elim bir hata olduğu şeklinde tepki verecektir. Sadarete gelme ihtimâli ortaya çıktığı ve “İttihatçıların hasm-ı canı” olduğu için yine Damat Ferit Paşa’yı övmeye başlar:

*“Ferit Paşa’nın mülayemetle idare-i memleket siyasetinden başka kusuru yok idi. Bugüne kadar artık memleketi daha iyi tanımış. Vatanın son kanının emmek isteyen sülüklerin kimler olduğunu daha iyi tetkik etmiştir. İktidara gelecek olursa artık o kurtların hoşlandıkları dumanlı hava devam edemeyecektir. Memleketin sulh ve sükûnla idare edilmesi imkânı temin edilecektir. ... Teşkilât-ı Milliye vergi tarh edemeyecek, valileri nefy, mutasarrıfları katl, kaymakamları hapsedemeyecektir.”*¹⁰¹⁰

Fakat beklenen olmaz ve Anadolu’nun baskısıyla Salih Paşa sadarete getirilir. Yeni sadrazamın ismi belli olduktan sonra eski sadrazamı eleştirmeye başlayan Refi Cevat, Ali Rıza Paşa’nın Kuvayımilliye’ye ne aleyhtar ne taraftar olmasının ülkeyi müteredit bir halde bıraktığını söyler. Salih Paşa’nın sadaretini tasvip etmemekte, iktidara ya İttihat ve Terakki yani Kuvayımilliye ya da buna aleyhtar olan Damat Ferit Paşa’nın gelmesi gerektiğini belirtir. Bu nedenle şahsiyetine saygı göstermekle birlikte Salih Paşa’nın, Ali Rıza Paşa’nın durumuna düşmekten kurtulabileceğine

övlerek “Biga ve yöresini gayri millî çetelerden tetahhur eden Binbaşı Ahmet Anzavur Bey” tabiri kullanılmaya başlanır; 7 Nisan 1336, S. 476-2776, s. 1. Anzavur’a mir-i miranlık rütbesinin verildiği haberde de “Pek Muhikk ve Musîb Bir Tevcih” başlığı kullanılacaktır; 10 Nisan 1336, S. 479-2779, s. 1.

¹⁰⁰⁸ Enver ve Talât Paşaların harp yıllarında vurgunlardan elde ettikleri paranın Almanya’ya kaçırıldığı ve şimdi bu paraları kullanarak Anadolu’daki hareketi kendi lehlerine kullanmaya çalıştıklarına dair bir haber için bk. “İttihat ve Terakki ve Kuvayımilliye’nin İttifakı”, *Alemdar*, 25 Şubat 1336, S. 435-2735, s. 1.

¹⁰⁰⁹ “*Makam-ı Mualla-yı Fetvapenahîden Bir İstifta -Şeyhülislam Haydarîzade İbrahim Efendi Hazretlerine- Hilafet ve saltanatı, ırs-ı şer’iyeyi, akd-ı meşru-ı nikahı, vaziyet, hibe, temlik ve hakk-ı tasarruf gibi ukûdat-ı şeriye ile insanlara te’min edilen esasat-ı diniyeyi ilga ve inkâr eden bir ferd veya cemaat bu esasat-ı şeriye dairesinde hareket eyleyenleri veya etmek isteyenleri katl, işkence, emvalini nehb [çapul] ve gâret [yağma] eder bu yolda yeni bir mezheb şeklinde ve (bolşevizm) namı altında say’ bilfesad olursa şer’an haklarında ne lâzım gelir?”*, *Alemdar*, 25 Şubat 1336, S. 435-2735, s. 1. Sürmanşette, çerçeve içinde verilen bu dilekçe, iki gün yayımlanmıştır.

¹⁰¹⁰ Refi Cevat, “Ferit Paşa Korkusu...”, *Alemdar*, 5 Mart 1336, S. 444-2744, s. 1.

ihitmâl vermez.¹⁰¹¹ Diğer bir itiraz noktası, ki daha makul bir gerekçeye dayanmaktadır, Ferit Paşa'dan sonra gelen sadrazamların ikisinin de Ferit Paşa kabinesinin nazırları olmasıdır. Başarısız olan sadrazamlar değiştirilmesine rağmen kabinesinden bir nazırın, sadarete getirilmesi anlamsızdır.¹⁰¹²

Yeni hükûmet döneminde, hükûmetin millete dayalı bir siyaset izleyebilmesi için önce milleti temsil eden bir meclis gerektiğini belirten Refi Cevat'ın Meclis-i Mebusan'a yönelik eleştirileri artmaya başlamıştır. Kuvayımilliye'nin de artık millî olmaktan çıktığını, Mustafa Kemal Paşa'nın da "İttihatçı dolabının" bir parçası olduğunu gösterdiğini söyleyen Refi Cevat'ın bu tavrının arkasında, Meclis-i Mebusan, Kuvayımilliye ve onun şahsında Mustafa Kemal'in, Damat Ferit iktidarına mani olması vardır.¹⁰¹³ Salih Paşa'yı Meclis-i Mebusan'ın sahiplenmesi, Refi Cevat'ı ister istemez muhalefet mevkiine geçirmiş, hükûmeti desteklemek için bazı şartlar ileri sürmüştür.¹⁰¹⁴ Fakat bu günlerde gerçekleşen İstanbul'un işgali, siyasî münakaşaları tamamen farklı bir boyuta taşıyacaktır.

Türklerin İstanbul'dan çıkarılabileceğine dair bir fikir, 1920 Ocak'ında basına yansımış, o günün şartlarında tekzipler gelmesine rağmen böyle bir kararın sulh metnine gireceği korkusu bilinçaltına yerleşmiş, konuyla ilgili zaman zaman yapılan açıklamalara önemle yer verilmişti. İşgalden bir gün önce *Alemdar*'da İstanbul'a bir İngiliz filosunun gönderileceği duyurulmuştur. İngiltere Hariciye Nazırı Lord Curzon'un beyanına dayanan haberde; kararın, Maraş'taki Türk ihtilâline karşı daha

¹⁰¹¹ "Mustafa Kemal Paşa her zaman yaptığı gibi perde arkasında saklanıp umura telgraflarla müdahale edeceğine bilfiil mevki-i iktidara gelmeli. Hulusla söylüyoruz. Bu suretle vaziyetimiz tayin etmiş olur. Memleket hakkında verilecek hüküm -ki ne suretle olacağını biliyoruz- ne ise bir an evvel tespit edilmiş olur."; Refi Cevat, "Yeni Kabine", *Alemdar*, 7 Mart 1336, S. 446-2746, s. 1.

¹⁰¹² Refi Cevat, "Karmakarışık", *Alemdar*, 16 Mart 1336, S. 454-2754, s. 1.

¹⁰¹³ "Kuvayımilliye artık o Kuvayımilliye değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın omzundaki pelerin düşmüş, arkadan saklanan İttihat ve Terakki'nin sırtlan çehresi meydana çıkmıştır. Gazetelerde ilân edilen yeminlerin, andların ne derece gülünç tedbirler olduğunu artık anlamayan, bilmeyen kimse kalmamıştır. Binaenaleyh bugün Kuvayımilliye'den aldatılan millet, meselenin sadece bir İttihat ve Terakki dolabı olduğunu anlamıştır. ... Kuvayımilliye iyi mi fena mı idi? Fena idi. Çünkü hadisat gündün güne fena bir şekil alıyor. O halde fenalığa giden teannüdde [hakkin tersini yapma, inatlaşma] ısrar niye? Kuvayımilliye avunmak ve avutmaktan ibarettir."; Refi Cevat, "Millî Siyaset", *Alemdar*, 10 Mart 1336, S. 449-2749, s. 1.

¹⁰¹⁴ "Kısaca mütareke şeraitimizi bildirelim: 1- Kuvayımilliye hakkında bitarafane neşriyat, 2- İttihatçıları teşci' eder [cesaret verir] yollu neşriyatta bulunan gazetelerin hayat-ı matbuattan çekilmeleri, 3- Mecnun olduğunda şüphe etmediğimiz Celal Nuri Bey'le ecnebi tabiiyetinde bulunan bi-vatan Ahmet Emin Bey'in bir daha memleketin mukadderatı ile oynamamalarını temin. Madem ki muhalefet matbuattan doğuyor. Şeraitimiz budur. Kabul ediliyor mu?"; Refi Cevat, "Muhalefet Kaldırılabilir mi?", *Alemdar*, 13 Mart 1336, S. 452-2752, s. 1.

etkili olacağı düşüncesiyle İstanbul'daki Fevkalade Komiserlerin önerisi üzerine alındığı açıklanmaktadır.¹⁰¹⁵ İşgalin gerçekleştiği gün ise Refi Cevat, ülkenin durumunu “Karmakarışık” başlıklı bir makalede, “hal-i harp” diye tanımlamakta, Kuvayımilliye'nin Bursa'da yaptığı bazı tutuklamalardan bahsettikten sonra İstanbul'da mazlum milletin hayatını ve haklarını koruyan İtilâf Devletleri olmasa, “haydutların” faaliyetlerini İstanbul'da da devam ettireceklerinden bahsetmektedir. “Kimse çıkıp da bu milletin hali ne olacak demiyor. Azimkâr bir rical-i hükûmet, demir bir el ile Kuvayımilliye namı altına sığınan bu haydutların kafasına bir yumruk indirivermiyor”¹⁰¹⁶ cümleleriyle biten makaleyle bir gün önceki haber alt alta konulunca İngiltere'nin hedef saptırmaya çalıştığı, Refi Cevat'ın da işgale dair bazı bilgilerinin olduğu veya kamuoyunu işgale hazırlamak için kullanıldığı akla gelmektedir.¹⁰¹⁷

İşgal gerçekleşince Refi Cevat'ın ilk tepkisi, sorumluluğu her zamanki gibi İttihat ve Terakki'ye ve onun yaşamasına izin veren hükûmetlere yüklemek olmuştur. İşgali ise şu cümlelerle açıklar:

“... Ferit Paşa'dan sonra gelen hükûmetlere düvel-i itilaftıye Türk millet(in) Osmanlı camiasının yeniden, İttihatçılar elinde ezilmesine muvafakat etmeyeceklerini mükerreren bildirdikleri halde ne Ali Rıza Paşa Hükûmeti ne Salih Paşa Hükûmeti bunların inhilaline dair bir şey yapamıyordu. Talât'ı Saderet'e, Enver'i Harbiye'ye, kimbilir daha yüksek mevkilere getirmek istiyorlardı. Anadolu'yu İttihat ve Terakki Rumelisi'ne döndürdüler. ... Ah alçaklar! Harb-i Umumî'de bizimle muharip bulunan devletler, Türk milleti ile değil, Türk milletine, Osmanlı ülkesine musallat olan İttihat ve Terakki haydutlarıyla harp etmekte olduklarını alenen söylüyorlardı.

¹⁰¹⁵ *Alemdar*, 15 Mart 1336, S. 453-2753, s. 1. Haberde, Curzon'un Türk Hükûmetinin, mütarekeyi bariz bir şekilde ihlal ettiği, zaman zaman Kuvayımilliye ile anlaşığı ve Türk subaylarının, muhtemelen amirlerinden aldıkları emirle, tavırlarında değişmeler olduğu ifadelerine yer verilmekteydi.

¹⁰¹⁶ Refi Cevat, “Karmakarışık”, *Alemdar*, 16 Mart 1336, S. 454-2754, s. 1.

¹⁰¹⁷ Yahya Kemal de Refik Halit'in işgalden birkaç gün önce yazdığı başmakalede, yakında bir şey olacağını sevinçle inceden inceye tehditkar bir şive ile ima edildiğini söylemektedir; Yahya Kemal Beyatlı, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul 1975, s. 27.

Vaziyetin aldığı bu şekil karşısında nevmid olmaya mahal yoktur. Bilâkis bu memleketin senelerden beri muhtaç olduğu icraatın muvaffakiyetle husulü memleketimiz için bir eser-i felahtır. Düvel-i itilâfiyenin bu tedabiri ittihaz eylemesi doğrudan doğruya İttihatçıların elinden milleti kurtarmak için yapılmıştır. Böyle olmakla beraber istemezdik ki bu icraatı düvel-i itilâfiye yapsın. Bu mütarekeden sonra gelen hükûmetlerin vazifesi idi. ... Böyle meclis, böyle teşkilat, böyle müteredit idarenin netayici böyle olur. Beğenilmeyen Ferit Paşa zamanında hiçbir zaman devlet, bu elim vaziyete düşmemiştir. Bütün millet Kuvayımilliyeye'nin faaliyet-i milliye namıyla yediği herzenin tarihini takvimden koparıp saklamalı ve her İttihatçının, suratına tükürdükden sonra onun alınına yapıştırmalıdır.”¹⁰¹⁸

Zihinleri, İttihatçılara ve hükûmetlerin hatalarına yönlendirerek hedef saptırmayı amaçlayan makalede yine kasıt aranabilir. İşgali millî duygular açısından ele alan cümleler yok değildir.¹⁰¹⁹ Fakat işgali İttihatçılığa karşı yapılmış bir hareket olarak görerek işgalcileri mazur göstermektedir. Meclis-i Mebusan'ın basılması, bazı tutuklamalar gibi faaliyetlerden memnun bir tarzda Kuvayımilliyeye'ye taraftarlıkları nedeniyle İstanbul'daki gazeteleri hedef göstermesi de¹⁰²⁰ olayı, hangi açıdan değerlendirdiğini gösteren bir örnektir.

İşgal, Hürriyet ve İtilâf Fırkası için de iktidar yolunun açılması anlamına gelmektedir. Vahdettin'in üç gün üst üste Damat Ferit Paşa'yı çağırması, bu yöndeki umutların artmasına neden olur. Damat Ferit'in sadaretine kesin gözüyle bakmaya başlayan *Alemdar*, Paşa'nın kabineyi Hürriyet ve İtilâf'la kurmak düşüncesiyle firkadan bazı şahıslarla görüşüğünü duyurur. Fakat Meclis-i Vükelâ'nın, halef

¹⁰¹⁸ Refi Cevat, “Yaşasın (!) Kuvayımilliyeye“, *Alemdar*, 17 Mart 1336, S. 455-2755, s. 1. *Alemdar*'ın diğer başyazarı da işgali zarurî bulur: “İster istemez galip mevkiinde bulunan Avrupa Devletlerinin Almanya'ya, Avusturya'ya, Bulgaristan'a karşı takip ettikleri hatt-ı hareket meydana dururken bizim bu tafrafuruşluklarımıza karşı muhafaza-i lakaydi edeceklerine inanmak için insanın ya ahmak veyahut İttihatçılar kadar muhteris olması lâzım gelirdi.”; ***, “Yeni Vaziyet - Yeni Hükûmet”, *Alemdar*, 26 Mart 1336, S. 464-2764, s. 1.

¹⁰¹⁹ “... hezilenin nihayet nelere sebep olduğunu gördük. Vah güzel vatanım. Vah şerefli memleketim. Efsuski ... ricâl-i devlet gelmedi.”; Refi Cevat, “Yaşasın (!) Kuvayımilliyeye“, *Alemdar*, 17 Mart 1336, S. 455-2755, s. 1.

¹⁰²⁰ “O Tasvirler, o Vakitler, o Akşamlar, bidayet-i intişarlarından beri şefevâtı [dudaklar] alkışlamaktan başka bir şey yapmamışlardı. ... Vatani seven herkes bu heriflere karşı kalbinde bir kin besler. ... Millet bu gazeteleri evvelki gün okudu, dün okudu, bugün okudu, inşallah yarın okumayacak. Çünkü tezevirin, isnadın, yalancılığın, riyakarlığın da bir hududu vardır. Bu kadar fazlası gayret-i Allah'a dokunur.”; Refi Cevat, “İttihatçı Gazeteler”, *Alemdar*, 19 Mart 1336, S. 457-2757, s. 1.

olacak hükûmetin millî menfaatleri daha fazla savunacağına kanaat getirmediğçe istifa etmeme kararı da bilinmektedir. Durumu “garibe” olarak değerlendiren gazete, buhranın ertesi güne kadar biteceğini beklemekte, nezaretlerin paylaşılması konusunu ise henüz mevsimsiz bulmaktadır.¹⁰²¹ Günler ilerledikçe anahtarın Ankara’da olduğu, istifanın Ankara’ya giden bir heyetin dönüşünden sonra kesinleşeceği kanaati edinilir.¹⁰²² Refi Cevat ise bu ortamda iktidarı kabul eden bir kişinin Osmanlı tarihinin “fedakârân zümresinin şeref-rîzi [şeref vereni]” olacağı gibi cümlelerle, Damat Ferit Paşa’nın ne kadar büyük cesaret göstereceğini anlatmak ister. Bir yandan da Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa’nın eski kabinelerini eleştirerek bu ihtimâlleri zayıflatmak arzusundadır.¹⁰²³

Hükûmetin istifasına giden süreç, Kuvayımilliye’nin tel’ini baskısından gelmekteydi. 1 Nisan’da hükûmet, Kuvayımilliye’nin ne şekilde uyarılacağına dair kararını kesinleştirerek iç sorunu çözmüş görünmektedir.¹⁰²⁴ 2 Nisan’da Salih Paşa, düzeltilmiş de olsa, işgal kuvvetlerinin baskısı ile böyle bir uyarıyı vermekten vazgeçip istifa eder¹⁰²⁵. Hükûmetin istifasından sonra Refi Cevat, toplumdaki Kuvayımilliye taraftarlığını “modaya tabi” ve “körü körüne bir taraftarlık” diye tanımlayarak birkaç gün kadar beklenilmesi halinde Dâhiliye Nazırı Hazım Bey’in

¹⁰²¹ “Ferit Paşa hazretlerinin sadareti muhakkaktır”; “Salih Paşa Kabinesi”, *Alemdar*, 26 Mart 1336, S. 464-2764, s. 1.

¹⁰²² “Babiâli’de”; *Alemdar*, 30 Mart 1336, S. 468-2768, s. 1.

¹⁰²³ “Tevfik Paşa’nın ne olduğu, ne siyaset takip ettiği tamamen meçhuldür. İttihat ve Terakki’ye taraftar mı? Evet icraat yapmadı. Aleyhtar mı? Evet tevkifat yaptı. Tevfik Paşa’yı Kuvayımilliye aleyhtarlığı mı yoksa taraftarlığı mı mevki-i iktidara getirecek? Kuvayımilliye Damat Ferit Paşa’nın gelmemesi için Kuvayımilliye inhial eder diyecek. Buna Ali Rıza Paşa dolması denir ki bilmem bu nefis yalancı dolmayı âlem-i medeniyete bu sefer de yutturur ve hazmettirebilir miyiz?”; Refi Cevat, “Buhran-ı Hazıra ve Ferit Paşa”, *Alemdar*, 30 Mart 1336, S. 468-2768, s. 1.

¹⁰²⁴ Hükûmet içinde uyarının metni sebebiyle bir sorun olduğu bilgisi, *Alemdar*’da istifadan sonra duyurulmuştur; *Alemdar*, 4 Nisan 1336, S. 473-2773, s. 1. *Alemdar*’ın edindiği bilgilere göre uyarı şu şekildedir: “Vaziyet-i hazırası ile Edirne vilâyetinin hükûmete muarız ve müstakil bir halde bulunması menafi-i aliye-i memleketle gayr-i kabil-i te’lif olduğu ve Kuvayımilliyenin İzmir’in mütareke ahkâmına mugayyir bir surette işgal edilmesi üzerine müdafaa-i namus kasdiyle teşkil etmiş bir kuvvet olarak telakkî edilmiş ise de her taraftan tevali eden şikâyetler ve takib eden vukuat neticesinde bunların pek ileriye giderek taşkınlıklar ihdas ettikleri ve diğer taraftan düvel-i itilâfiye kuva-yı askeriyesine de hücum ve tecavüz ettikleri cihetle bu ahvalin muvafık ve münasib olamayacağı gibi Edirne vak’asının da haysiyet-i devletle kabil-i telif olmadığı...”; “Güya Millî Teşkilatın Resmen Tel’inine Doğru”, *Alemdar*, 1 Nisan 1336, S. 470-2770, s. 1.

¹⁰²⁵ Dönemin Şeyhülislâmı Haydarîzade İbrahim Efendi de Millî Mücadele aleyhine çıkartılmak istenen fetvaya boyun eğmemiş, “Çekileceğim, başka çare kalmadı” diyen şeyhülislâma Eşref Edip, fetva verecek başkasının getirilebileceği düşüncesiyle bir süre mani olduğunu belirtmiştir; Hayrettin Karan, *Eşref Edip Milli Mücadele Yılları*, Haz. Fahrettin Gün, İstanbul, 2002, s. 39-40.

Kuvayımilliye aleyhine “suhuletle” beyanda bulunacağı ve böylelikle kabinenin tasfiyesine lüzum kalmayacağı şeklinde istihza edecektir.¹⁰²⁶

3.7. Damat Ferit Paşa'nın Son Hükûmetleri Dönemi

Hükûmeti kurma görevi kesinleşen Damat Ferit Paşa'nın, kabinesine Hürriyet ve İtilâf üyelerini alması sorun olmuştur. Hürriyet ve İtilâf ile Damat Ferit Paşa arasındaki tercihi firkadan yana kullanan Refi Cevat, Paşa'ya “tespit edilen hudut dairesinde bir kabine kurması” yönünde uyarıda bulunur. İktidara gelecek hükûmetin “şahsiyet ve mesleğinin önemine” vurgu yaparak kabinenin, belirli bir siyasette “sabit-kadem” olan şahıslardan seçilmesi gerektiğini belirtir.¹⁰²⁷ Ferit Paşa'yı da desteklemekten geri kalmayan Refi Cevat'a göre ülke, Ferit Paşa siyasetine şiddetle muhtaçtır. Bu nedenle göreve gelecek hükûmet, İttihat ve Terakki'yi “tenkil” hususunda şiddetin en dehşetlisini göstermelidir.¹⁰²⁸

Kabine listesi açıklandığında *Alemdar*'ın daha önce duyurduğu isimlerin¹⁰²⁹ listede yer almadığı, Ferit Paşa'nın başka şahıslarla çalışmak arzusunda olduğu görülür.¹⁰³⁰ Refi Cevat, kabineye Hürriyet ve İtilâf'tan kimsenin girmemesine değinmeden Dâhiliye Nezaretinin Kâmil Paşa Dönemi Nazırı Reşit Bey'e verilmesinden dolayı memnuniyetini dile getirir. Dikkatini daha çok sadaretin verildiği hatt-ı hümayûna çevirerek Kuvayımilliye için kullanılan tabirlerin altını çizer. Hatt-ı hümayûnu, arzu edilen siyasete yol göstermesi bakımından şaheser olarak değerlendirir.¹⁰³¹ Böylece fırka ile paşa arasında Damat Ferit lehine bir dönüş

¹⁰²⁶ Refi Cevat, “İçtihad Tebdilinde Kolaylık”, *Alemdar*, 3 Nisan 1336, S. 472-2772, s. 1. Bu arada kendi Kuvayımilliye taraftarlığının da neden dolayı olduğunu anlatmış olmaktadır.

¹⁰²⁷ “Gayeler ma'lumdur: 1-Me'luf-u adalet bir hükûmet taraftarlığı 2- İttihat ve Terakki'yi kazıyacak bir hükûmet taraftarlığı.”; Refi Cevat, “Yeni Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 5 Nisan 1336, S. 474-2774, s. 1.

¹⁰²⁸ “Ferit Paşa hazretleri Köprülü Mehmet Paşa kadar şedit, Kuyucu Murad Paşa kadar tasfiyekar, Sokullu kadar dur-endiş bulunacaklardır. Vaziyetteki ehemmiyeti izaha lüzum görmüyoruz. Ferit Paşa hazretlerinin siyasetlerinin galebesini gördük. Bu galebenin pek kolaylıkla halaskar bir zafer olması için İttihat ve Terakki düşmanını tepelemek kâfi değildir. Muvaffakiyet-i tamme onu günlerce takip ederek tamamen tenkil eylemekle temin edilir. ... bekliyoruz. Ümit ediyoruz.”; Refi Cevat, “Yeni Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 5 Nisan 1336, S. 474-2774, s. 1.

¹⁰²⁹ Kabineye Mustafa Sabri, Vasfi, Sadık, Mehmet Ali, Ragıp ve Ömer Fevzi Beylerden oluşan altı kişilik bir grubun katılacağı haberi; *Alemdar*, 26 Mart 1336, S. 464-2764, s. 1.

¹⁰³⁰ Refik Halit, Damat Ferit Paşa'nın bîtaraf bir kabine tercih etmesinde, firkacılar karşı olan Ali Kemal'in etkili olduğunu iddia eder; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 187.

¹⁰³¹ Refi Cevat, “Hatt-ı Hümayûn ve Yeni Kabine”, *Alemdar*, 6 Nisan 1336, S. 475-2775, s. 1.

göstermiş, hükûmetin takip edeceği programın özeti niteliğindeki hatt-ı hümayûn, dolayısıyla Kuvayımilliye ile mücadele üzerinde durmayı tercih etmiştir.

Damat Ferit Paşa iktidarıyla Refi Cevat, Millî Mücadele’yi desteklemek konusunda dönüşü olmayan bir yola girmiş gözükmektedir. Paşa’nın iktidara gelmesiyle dış siyasette Türkiye lehine bir değişme olmaya başladığı, İstanbul’un Türklere bırakılacağı kararının alındığı şeklinde kamuoyuna yönelik haberler yapmaya başlar.¹⁰³² Önceleri Mustafa Kemal Paşa’nın doğrudan hedef alındığı görülmez.

Padişahın kullandığı “bagi” [âsî] tabiri ve hükûmetin “hayadidin tenkili”ni [haydutların cezalandırılması] programına esas alması, Refi Cevat’ın Kuvayımilliye’ye karşı saldırması için dayanak noktası olmuştur. Kuvayımilliye’nin bir blöf olduğunu iddia eden Refi Cevat’a göre milleti öldürmek, keselerini doldurmak, köyleri soymak için yapılan bu şekavet-i resmiye, Hatt-ı Hümayun’un çıkması ve Ferit Paşa’nın sadaretiyle sönmüş, bitmiştir. Kuvayımilliye, Anadolu’dan iki şey istemektedir: Asker ve para yani can ve mal. Oysa Anadolu vere vere artık verem olmuştur.¹⁰³³ 10 Nisan’da Damat Ferit Hükûmetinin, Kuvayımilliye’yi bastırmaktaki kararlılığını gösteren beyannamesinin ve Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi’nin Kuvayımilliyecileri asî ilân eden fetvasının yayımlanmasıyla Kuvayımilliye’ye karşı yeni bir faaliyet dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin harpten o güne kadar geldiği durumun anlatılıp kabahatin Anadolu’daki Teşkilât-ı Milliye’ye çıkarıldığı beynamede, bir hafta içinde, pişmanlığını dile getirip Padişah’a bağlılığını bildirenlerin affedileceği, inat eden asîlerin ise cezalandırılacağı ilân edilir.¹⁰³⁴ Ertesi gün de bir süredir *Alemdar*’da hükûmetin icraatına engel olarak gösterilen Meclis-i Mebusan’ın feshine dair irade çıkar.¹⁰³⁵ Hükûmetin bu kararlılığına tarihten Sultan 4.Murat’ı, Kuyucu Murat Paşa ve Köprülüler gibi sadrazamları örnek

¹⁰³² Refi Cevat, “Loyd Corc’un Nutku”, *Alemdar*, 7 Nisan 1336, S. 476-2776, s. 1.

¹⁰³³ Diğer gazetelerde çıkan, Anadolu’ya bir heyet gönderileceği haberine, “hükûmetin, resmen bagi addedilen o güruh-u eşkiyaya karşı adeta bir paye vermek demek olan böyle bir tasavvurda bulunmaya lüzum görmediğinden eminiz” karşılığını verir. O zamana kadar “şakilerin” Kuvayımilliye’yi meşru bir teşkilat gibi tanıtarak “icra-ı hebaset” ettiğini belirten Refi Cevat, Ali Rıza ve Salih Paşa hükûmetlerinin Kuvayımilliye’ye bu konumu verecek şekilde bulunduğu için Kuvayımilliye’nin her taraftan “sopa ile kovulmaktan” kurtulduğunu iddia eder; Refi Cevat, “Çetenin Yeni Saha-i Faaliyeti”, *Alemdar*, 8 Nisan 1336, S. 477-2777, s. 1.

¹⁰³⁴ “Hükûmetin Pek Mühim ve Tarihi Beyannamesi”, *Alemdar*, 11 Nisan 1336, S. 480-2780, s. 1.

¹⁰³⁵ “Meclis-i Mebusan Toplanacakmış” *Alemdar*, 9 Nisan 1336, S. 478-2778, s. 1, “İslahata Nereden Başlamak Lazımdır?”, 10 Nisan 1336, S. 479-2779, s. 1-2.

vererek destek olan Refi Cevat meseleyi, devletin içine düştüğü durumu görmek ve şiddete olan ihtiyacı hissetmek olarak değerlendirir. İttihat ve Terakki'ye düşmanlığı o dereceye varmıştır ki harpten galip bile çıkılsa, hastalığın gerçek sebebi temizlenmediği için aynı duruma düşüleceğini iddia eder.¹⁰³⁶

Damat Ferit iktidarından bulduğu güç sayesinde Refi Cevat, basındaki diğer gazeteleri hedef almaya başlamış, Kuvayımilliyeyi önce matbuat kuvvetinden mahrum etmek gerekliliğini tekrarlamıştır. Basının bir kısmını İttihatçı, diğer kısmını dalkavuk olarak nitelediği makalesinde; “çeteyi mahvetmenin ancak onları bu uzuvlardan mahrum etmekle” mümkün olacağını, başarı için hükûmetin, bu konuda en ufak bir ihmal göstermemesini, İttihatçı gazetelerin “tatil, sed ve bend değil, ilga ve imha” edilmesi gerektiğini belirtir. İlk sadaretinde Damat Ferit Paşa'yı övüp sonra aleyhinde buldukları için bu gazeteleri, “Matbuat-ı Osmaniyenin yüz karaları” diye niteler.¹⁰³⁷ Günden güne hükûmeti daha fazla şiddete çağırarak, Meclis-i Mebusan'ın feshinden dolayı memnun ve müftehir olmakla birlikte, devlet dairelerindeki İttihatçı memurların temizlenmesinde geç bile kaldığını söylemektedir. Kuvayımilliyeyi İstanbul Şubesi diye tanımladığı Meclis-i Mebusan için şu değerlendirmeyi yapar:

“O ne maskaralıktı ya Rabb. ... Bu adamların ekseriyet-i mühimesi mebus değildi. Körü körüne çetenin yordakçuları alkışçıları idi. ... Mustafa Kemal emrediyordu onlar da tutuyorlardı. Damat Ferit Paşa Divan-ı Âli'ye sevk ediliyordu. ... İttihat ve Terakki'den bahsedilmez olmuştu. Kuvayımilliyeye ise memleketin en kutsî bir kuvveti idi. Aleyhine şakk-ı şefe eden [ağız açan] hain-i vatan idi. Mebuslar tayin edildikten sonra Ankara'ya uğrayıp talimat aldıktan sonra avdet ediyordu. Fındıklı Sarayını işgal eden bu adamlar

¹⁰³⁶ “Harici düşmanlara bakmaya lüzum görmüyoruz. Memleketi felakete sürükleyen düşmanlar yanımızda, yakınımızda bulunuyorlar. Bu havayı teneffüs ediyoruz. Bir kisveyi labis [elbiseye girmiş] bulunuyoruz. On senedir devlete büyük büyük zararlar verdiren bu dahili düşman İttihat ve Terakki'dir. Yaşadıkça bu devlete düşmandır. Esbab-ı hayatiyesini devletin zevaliyle temin eylediği için ebedi düşman odur. Bir tarafta Devlet-i Âliyye, bir tarafta İttihat ve Terakki. Ya Devlet-i Âliyye yaşar bunun için İttihat ve Terakki'nin namı silinmeli. Yahut İttihat ve Terakki yaşar. Bu da ancak Devlet-i Osmaniyeyi'nin sehaif-i aleminden kalkmasını intac eder.”; Refi Cevat, “Tarih Tekerrürden İbarettir”, *Alemdar*, 12 Nisan 1336, S. 481-2781, s. 1.

¹⁰³⁷ “Vakit (Vakit) surf (İfham) ederek her (Yeni Gün)de (Akşam) tasavvur ve (Tasvir) edilemeyecek derecede feci cinayetleri alkışlayan bu paçavraları matbuattan addetmek bile doğru değildir.”; Refi Cevat, “Yılan Hıştırsı”, *Alemdar*, 13 Nisan 1336, S. 482-2782, s. 1.

*millet mebusu olamazlardı. Efendileri Anadolu'yu soyarken onlar da hazine-i millete musallat oldular. Sanki memlekette meşgul olacak mehamm-i umur kalmamış gibi ilk fırsatta bu fakir milletten yüz bin lira aldılar.”*¹⁰³⁸

Damat Ferit Paşa iktidarı ile birlikte artık sayfalarını Kuvayımilliyeye mücadeleye ayıran *Alemdar*, kamuoyunu etkilemeye yönelik haberlere ağırlık verir. Kuvayımilliyeye karargâhının Ankara'dan Sivas'a taşındığı, ülkenin büyük bir bölümünde Kuvayımilliyeye'nin koyduğu vergilere karşı direnişler meydana geldiği, halkın Kuvayımilliyeye'ye karşı harekete geçeceği, hayal kırıklığına uğrayan Mustafa Kemal'in Enver Paşa'ya müracaat edip olumsuz cevap aldığı haberleri,¹⁰³⁹ bu türdendir. *İkdam*'daki Ankara'da bir hükûmet kurulduğu ve Halide Edib'in Maarif Nazırı olduğu türünde bir haber üzerine yazdığı makalede Refi Cevat, Mustafa Kemal'i şu cümlelerle tanımlar:

*“Mustafa Kemal Paşa hükûmet-i metbu'su tarafından rütbesi ref edilmiş sabık bir erkan-ı harp zabitidir. Hırs-ı cay, hırs-ı mevki' için vatani bir enkaz-ı felâket haline getirmiş, devletin vaziyet-i siyasiyesini perişan eylemiş, herkesin kurtulmak ümidini beslediği demlerde memleketi; o mütarekeden evvel kan yahnisi ve kül yığını halinde olan zavallı vatani doğruca hazin felâkete doğru yuvarlamış bir şahsiyettir. Bu münevver şaki, vatanına, memleketine, dinine ve halifesine asî olmuş. Asî tanınmış, on senedir vatani soyan şekavet-i siyasiyenin yeniden mürucu olmuş.”*¹⁰⁴⁰

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması öncesi hükûmet, aldığı yeni bir kararlar, bütün subay ve komutanların üç gün içinde Harbiye Nezaretine “ispat-ı vücut” etmelerini, aksi takdirde maaşlarının kesileceğini ve “seferberlikte firar cürümüyle Divan-ı Harb-i Örfi'ye tevdi olunacaklarını” ilân eder.¹⁰⁴¹ İlanın

¹⁰³⁸ Refi Cevat, “Meclisin Feshi...”*Alemdar*, 15 Nisan 1336, S. 483-2783, s. 1.

¹⁰³⁹ “Harekât-ı Tedibiye İnkışaf Ediyor”, *Alemdar*, 13 Nisan 1336, S. 482-2782, s. 1, “Kuvayımilliyeye (!) nin Mahiyeti”, 16 Nisan 1336, S. 484-2784, s. 1.

¹⁰⁴⁰ Ankara'da hükûmet kurulduğu haberine karşı da “*Mustafa Kemal kimdir? Halide Hanım kimdir? Hangi alaik ile bu memlekete merbut bulunuyorlar? Bir avuç serseri memleketi felakete sürüklerken bu erbab-ı hamiyet hangi köşede unutulmuşlardı. Bu büyük fedakarlıklar o zaman neden yapılmadı? Çünkü o unutulamayacak kadar yakın olan mazide hükûmet imaretinin kazganı kaynıyor, Talât'ın Enver'in geceleri bu aç ağızlara birer lokma atıyor, geride kalanlar da et suyunun bayılıcı rayihasına koşuyorlardı.*” ifadeleri kullanmıştır; Refi Cevat, “Enkaz Ortasında Bir Hükûmet”, *Alemdar*, 21 Nisan 1336, S. 489-2789, s. 1.

¹⁰⁴¹ “İlan-ı Resmi”, *Alemdar*, 23 Nisan 1336, S. 491-2791, s. 1.

yayımlandığı gün, “Mustafa Kemal ve hempalarının” Divan-ı Harb-i Örfî’ye verildiğine dair bir duyum ve Kuva-yı İnzibatiye’ye dair kanunun içeriği hakkında bilgiler de haberler arasındadır. 25 Nisan’da yayımlanan bir tamimde Damat Ferit Paşa, yine tüm ordu mensuplarını “taht-ı saltanat ve hilâfet” etrafında toplanmaya çağırmaktadır.¹⁰⁴² Otorite mücadelesinin hızlandığı bu günlerde *Alemdar*’da, Anadolu’nun değişik yerlerinin Kuvayımilliye’den temizlendiği, halkın Kuvayımilliye hakkındaki fikirlerinin değişmeye başladığı haberleri verilirken¹⁰⁴³ Refi Cevat da makalelerinde Kuvayımilliye’nin İttihat ve Terakki’nin yeni hali olduğunu ispatlamaya çalışmakta¹⁰⁴⁴ ve hükûmeti, lüzumsuz yere insafıllık ve merhametle hareket ettiği yönünde eleştirmektedir.¹⁰⁴⁵ Büyük Millet Meclisi’nin açılması gibi Ankara’daki gelişmelerden özellikle bahsetmemektedir. Bu arada halkın, Kuvayımilliye’ye karşı orduya gönüllü yazıldığı, yazılması gerektiği, padişahına bağlı olduğu, evinden köyünden önce padişahını düşündüğü gibi cümlelerle Kuva-yı İnzibatiye için kamuoyunda destek bulmaya çalışır.¹⁰⁴⁶ Bu

¹⁰⁴² “*Bilcümle Erkan ve Umera ve Zabıtâna*” hitaben Damat Ferit imzalı tamim için bk. “Mühim Bir Tamim”, *Alemdar*, 25 Nisan 1336, S. 493-2793, s. 1.

¹⁰⁴³ “Anadolu Harekât-ı Te’dibesinin İnkişafı-Ankara’ya Doğru”; *Alemdar*, 27 Nisan 1336, S. 495-2795, s. 1, “Kastamonu Kuvayımilliye’den Tetahhur Edildi”, 28 Nisan 1336, S. 496-2796, “Anadolu’nun Kemalilerden Tetahhuruna Doğru”, 29 Nisan 1336, S. 497-2797, s. 1, “Şekavet-i Kemaliyenin Tetahhuruna Doğru”, 30 Nisan 1336, S. 498-2798, s. 1, “Anadolu’da Tebdil-i Efkâr”, 1 Mayıs 1336, S. 499-2799, s. 1.

¹⁰⁴⁴ “*Son defa Kuvayımilliye! Bilhassa İttihat ve Terakki’ye alet olmayan Kuvayımilliye, neşreylediği beyanname ile şu tehdidi savuruyordu: ‘İttihat ve kudret-i milliyeyi kıracak her türlü söz, propaganda ve icraatın cezası idamdır!’ İttihat ve Terakki şahsiyet-i maneviyelerini kesrecek surette kim hareket ederse idam ederdi. Kuvayımilliye de öyle yapıyor. Esasen bu yeni haydutların ‘İttihat’ ve ‘kudret-i milliyeyi’ terkipleriyle söze başlamaları da İttihat ve Terakki’nin kudsiyetinden bahseylediği demleri ne güzel hatırlatıyor.*”; Refi Cevat, “Yeni İdamlar Münasebetiyle”, *Alemdar*, 26 Nisan 1336, S. 494-2794, s. 1. “*İttihatçı soyar, Kuvayımilliye de soyuyor, İttihatçı asar Kuvayımilliye de asıyor, İttihatçı işkence yapar Kuvayımilliye de yapıyor. İttihat ve Terakki İttihad-ı İslâma burnunu sokarak dünyayı aleyhimize döndürdü. Türklük propagandası ile yedi düvele meydan okudu. Kuvayımilliye de öyle hareket ediyor. Bunun için Mustafa Kemal’in vaktiyle Enver’e muarız olmasının kıl kadar ehemmiyeti olamaz. O günkü Enver ne ise bugünkü Mustafa Kemal de o oluyor. ... Hatta Enver’den daha ileri gitmiştir. Evvelkisi damatlığa kadar yükselmişti. ... Bugünkü payitahtın yanında, saltanatın dizinin dibinde liva-yı isyanı [isyan bayrağı] sallıyor. Milliyetperver olan Kuvayımilliye milleti mahvediyor.*”; Refi Cevat, “Anadolu’daki Fecayi”, *Alemdar*, 31 Mayıs 1336, S. 527-2827, s. 1.

¹⁰⁴⁵ “*Herkes bir aralık serma-dide [çok üşümüş, donmuş] olan bu yılanlara Cenab-ı Hakk’ın güneş göstermemesini ve can ve dil-i temenni eylediği halde bu günlerde hissediyoruz ki on senedir koynumuzda beslediğimiz bu zevahif [sürüngeçer] yine yavaş yavaş kıpırdanmaya başlamışlar. Dört mezhepte de katli vacip olan bu efaların [engerek yılanı] niyazkâr bu vaziyetlerine aceba yine mi aldanyoruz?*”; Refi Cevat, “Mar-ı Serma-dideler” [donmuş yılanlar], *Alemdar*, 23 Nisan 1336, S. 491-2791, s. 1.

¹⁰⁴⁶ “*İstiklâlimizi kurtaracak olan hareket ancak Anadolu’daki isyanın tepelenmesi ile mümkün olacaktır.*”; Refi Cevat, “Son Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 3 Mayıs 1336, S. 501-2801, s. 1.

konudaki bir diğer iddiası da Mustafa Kemal'in, bu mücadele sonunda diğer İttihatçılar gibi kaçacağı ve Damat Ferit Paşa'nın tarihte parlayacağıdır.¹⁰⁴⁷

3.7.1. Sevr Muahednamesi ve Yunan İşgali Değerlendirmesi

Mayıs ayında Damat Ferit Paşa'nın, kararlaştırılan Osmanlı sulh şartlarını öğrenmek için San Remo'ya gitmesiyle gündem, Osmanlı sulhuna dönmüştür. Tebliğ öncesi şartların ne hafif ne ağır olacağına dair beklenti,¹⁰⁴⁸ içeriğin basına yansımından sonra tamamen değişmiş, karamsar bir hava hakim olmuştur. İtilâf Devletleri temsilcileri sulh şartlarını, maddelerin değişmeyeceğini belirterek vermiş ve bir ay içinde kararın bildirilmesini istemiştir. Maddeler hakkında basına ulaşan ilk bilgiler doğrultusunda Refi Cevat, şartları “son derece elim ve ağır” olarak niteleyerek bunun sulh değil, “olsa olsa perişan ve bedbaht vatanın mahkûmiyeti daha doğrusu idam kararı” olacağını söyler. Bir taraftan ülkede bu şartları kabul edecek kafanın mevcut olamayacağını söylemekte, diğer taraftan bu “layetegayyer” [değişmez] şartlar karşısında, bir ay zarfında hâlâ bir şeyler yapabileceğini savunmaktadır. Refi Cevat'a göre şartların bu kadar ağır olmasının nedeni; mütarekeden sonra yapılan taşkınlıklar ve devletin, siyasetini belirleyecek olan İngiltere ile birlikte hareket etmemesidir.¹⁰⁴⁹ Gün geçtikçe nasıl tepki vereceğini şaşırان Refi Cevat'ın durumu makalesine şu cümlelerle yansır:

*“Kimden kimi şekva edeyim ben dahi şaştım!.. Memleket elden gitti.
Çıldırılmamak için sabr-ı Eyüb ile mücehhez olmak lâzım gelir. ...
Vücudumuzu ortadan kaldırmak istiyorlar. ... Bunu kabul etmemek ve
imzalamamak da bizim hakkımız, hem de en mukaddes ve hakk-ı
sarihimizdir.”¹⁰⁵⁰*

¹⁰⁴⁷ Refi Cevat, “Kuva-yi Gayr-i Milliye Suya Düşükten Sonra”, *Alemdar*, 2 Mayıs 1336, S. 500-2800, s. 1.

¹⁰⁴⁸ ***, “Sulhumuz Yarın Tebliğ Edilecek”, *Alemdar*, 9 Mayıs 1336, S. 507-2807, s. 1.

¹⁰⁴⁹ “O İngiltere ki vatanımızın düşmanlarını bizden çok iyi biliyor, takdir ediyor ve beklediği asar-ı selahın an-be-an zuhuruna muntazır bulunuyordu. Eğer bu eser-i salahi göstermiş olsaydık o zaman İngiltere tabiatıyla daima sinesinde kuvvetli bir yürek taşıyan Türkiye'yi met' [uzun ve yüce] ve kıymetli bir müttefik olarak kabul edecek ve Bahr Sefid'de kuvvetli bir muavin olmak üzere Yunanistan'a bizi maalmemnuniye tercih eylemeyecek miydi?” Refi Cevat, “Sulhumuz...”, *Alemdar*, 15 Mayıs 1336, S. 512-2812, s. 1.

¹⁰⁵⁰ Refi Cevat, “Niçin”, *Alemdar*, 16 Mayıs 1336, S. 513-2813, s. 1. *Alemdar*'ın diğer yazarlarında durum, pek farklı değildir: ***, “Trakya ve İzmirimiz”, 14 Mayıs 1336, S. 511-2811, s. 1, ***,

Bu düşüncelerin sonunda, Ali Kemal'in bir makalesinde “bilhassa rical-i hükûmet cesaret göstermeli”, “tarihin la’netinden korkulmamalı” gibi fikirlerinden de destek alarak Damat Ferit Paşa’ya, “Devlet-i Âliyye’nin, hükûmet-i meşruanın hayatiyet ve şerefini kurtarmak için şecaat ve cesareti göstermesi” çağrısı yapar.¹⁰⁵¹

Sulh Muahednamesi’nin asıl metninin¹⁰⁵² verilmesinden sonra da tepkiler değişmez. İlk günlerin toptan reddeden tavırları, sadece şartların ağırlığının nedenlerini tahlile dönmeye başlamıştır. Hükûmetlerin mütarekeden beri bütün şartlara harfiyen uyduğunu belirterek “Anadolu’daki bir avuç baginin” hareketlerinden sorumlu tutulamayacağını, bunun bir mukavemet, bir itaatsizlik gibi algılanmaması gerektiğini belirtir. Sulh şartlarının ağırlığında, Anadolu’daki hareketlerin yanında, Yunanistan devlet adamlarının açık gözlülükle İngiltere’nin dostluğunu kazanmalarının etkili olduğu¹⁰⁵³ şeklindeki bir kanaat, bundan sonraki yaklaşımlarında sabit olarak kalacaktır. Avrupa’nın istediğinin Kuvayımillîye’nin imhası olduğuna dair sonuç çıkarır. Refi Cevat’a göre Avrupa, “Türklerin iki can damarı” olan İzmir ve Edirne hakkında adil bir karar verirse Osmanlı Devleti’nin kolaylıkla Kuvayımillîye sorununu çözeceğini belirtir.¹⁰⁵⁴

Mayıs ayı sonunda Damat Ferit Paşa’ya yönelik bir suikastın ortaya çıkarılması,¹⁰⁵⁵ sulh şartları nedeniyle Avrupa karşısında ortak bir noktada buluşan fikirlerin, tekrar ayrılmasına yol açacak cinstendir. Suikastçıların eski İttihatçılar olması ve Ankara ile ilişkili Bursa Kuvayımillîye teşkilatının üyeleri olması, Refi Cevat için Kuvayımillîye’ye karşı yeni bir koz olur.¹⁰⁵⁶

Sulh şartlarından uzaklaştıran bir diğer konu, yine suikastla aynı tarihlere rast gelen Hürriyet ve İtilâf Fırkasının iç mücadelesi olmuştur. Son Damat Ferit

“Her Ümit Kayboldu mu?”, 18 Mayıs 1336, S. 515-2815, s. 1, Cenab Şehabettin, “Sulh”, 17 Mayıs 1336, S. 514-2814, s. 1.

¹⁰⁵¹ “Devlet-i Âliyye’nin bu muhterem rical-i devletinin lekelenmeyen namını, o kararnamenin zirinde [altında] görmeyeceğiz. Netice ne olur? Tarih, Devlet-i Âliyye için olsa olsa şu cümleyi tekrar edebilir: ‘Her şey mahvoldu, yalnız namus’...”; Refi Cevat, “Her Şey Mahvoldu, Yalnız Namus”, *Alemdar*, 19 Mayıs 1336, S. 516-2816, s. 1.

¹⁰⁵² “Sulh Muahhedemizin Metn-i Aslısı Tebliğ Edildi”; *Alemdar*, 20 Mayıs 1336, S. 517-2817, s. 1-2.

¹⁰⁵³ Refi Cevat, “İnfirad-ı Muhteşem”, *Alemdar*, 24 Mayıs 1336, S. 521-2821, s. 1.

¹⁰⁵⁴ Refi Cevat, “Terk-i Silaha Doğru...”, *Alemdar*, 25 Mayıs 1336, S. 522-2822, s. 1.

¹⁰⁵⁵ “Suikast Mürettiblerinin Tevkifi”, *Alemdar*, 1 Haziran 1336, S. 528-2828, s. 1. Suikast ile ayrıntılar için bk. Murat Çulcu, “Kuvvacıların Hedefi Damat Ferid idi”, *Popüler Tarih*, Şubat 2003, s. 26-31, Erdeha, *Millî Mücadele’de Vilâyetler ve Valiler*, s. 355-356.

¹⁰⁵⁶ Refi Cevat, “Suikast Hakkında”, *Alemdar*, 3 Haziran 1336, S. 530-2830, s. 1.

kabinesine giremeyen eski Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin çağrısıyla fırkadan istifa eden Seyit Abdülkadir, Kemal Mithat ve Mahir Sait gibi isimlerin yanında Refi Cevat, babası Ali Muhittin Paşa, ortağı Pehlivan Kadri'nin katıldığı bir toplantıda, Sadık Bey "rehavet ve ataletle" itham edilerek bölünme işareti verilir. Bu hareket, Refi Cevat'ın 6 Haziran'da duyurduğu Mutedil Hürriyet ve İtilâf ismi altında fırkanın bölünmesiyle sonuçlanır.¹⁰⁵⁷

Sulh maddelerine Osmanlı Devleti'nin vereceği cevabın on beş gün daha uzatıldığı Haziran 1920'de Refi Cevat, hâlâ bu metnin kabul edilmesinin mümkün olmadığını fakat diğer taraftan Anadolu'daki idamların, sulh üzerinde bir düzeltme yapmaya imkânı bırakmayacağını söylemektedir.¹⁰⁵⁸ İtilâf Devletleri murahhaslarının İstanbul'a geldiğine dair bir haberden dolayı, sulh metni üzerinde bazı düzeltmeler olabileceğine dair ümitler doğar. Daha önce değiştirilmez denilen kararların, bundan sonra izlenecek siyasetle geniş bir düzeltmeye sebep olacağı düşüncesine kapılır. Bu fırsattan istifade, öncelikle kapitülasyonlardan kurtulmak gerektiği, aksi takdirde "tamamiyet-i mülkiyenin" sağlanamayacağını ileri sürer.¹⁰⁵⁹

17 Haziran'da İzmit'in millî kuvvetlerin eline geçmesini,¹⁰⁶⁰ Kuvayimillîye birliklerinin İngiliz ordusuna karşı saldırıya geçmesi şeklinde değerlendiren Refi Cevat'ın düzeltme konusundaki tüm umutları kaybolur. Olayı; İstanbul'un geleceğini tehlikeye koyabilecek kadar aşırı bir hareket, İttihat ve Terakki'nin, 31 Mart isyanındaki askerlerin Anadolu'ya karşı yaptığı kasıtlı bir düşmanlık olarak görür.¹⁰⁶¹ Sırf bu hareket yüzünden siyasî alandaki gelişmelerden faydalanma imkânının kaybedildiğini ileri sürer.¹⁰⁶² Aslında ümitlerinin kaybolmasına yol açan diğer bir olay, 22 Haziran'da başlayan Yunan

¹⁰⁵⁷ Refi Cevat, "Mutediller...", *Alemdar*, 6 Haziran 1336, S. 533-2833, s. 1. "Mutedil fırka hem *Alemdar'a*, hem de *Peyam-ı Sabah'a* istinad etmesi ve içinde daha maruf kimselerin bulunması itibarıyla hem muhalifler, hem Padişah, hem de damadı nazarında daha rağbette bulunuyordu."; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 185. Ayrıntılar için bk. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.2, 278-281.

¹⁰⁵⁸ Refi Cevat, "On Beş Gün Mühlet", *Alemdar*, 11 Haziran 1336, S. 538-2838, s. 1.

¹⁰⁵⁹ Refi Cevat, "Bir Nefha-i Ümit", *Alemdar*, 18 Haziran 1336, S. 545-2845, s. 1. Aynı günlerde, komşularının rahatsız olduğu gerekçesiyle sulhun reddini Yunanistan'dan bekleyen *Alemdar*'ın diğer başyazarına göre (***, "Biz ve Yunanistan", 10 Haziran 1336, S. 537-2837, s. 1.) Refi Cevat'ın daha makul düşünceler ürettiği belirtilmelidir.

¹⁰⁶⁰ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, s. 86.

¹⁰⁶¹ Refi Cevat, "Yine İfrat", *Alemdar*, 21 Haziran 1336, S. 546-2846, s. 1, Refi Cevat, "İttihatçı Cilveleri", 23 Haziran 1336, S. 548-2848, s. 1.

¹⁰⁶² Refi Cevat, "Korktuğumuz Başımıza Geldi", *Alemdar*, 26 Haziran 1336, S. 549-2849, s. 1

ilerleyiştir. Fakat sansür nedeniyle bu gelişmeler, gazeteye yansıtılamamaktadır. Bir makalesindeki “Devlet-i Âliyye’yi kurtarmak için bizi mahvedenlerin, İttihatçılarla uzlaşmalarını temenni etmekten gayri bir çare bulamıyoruz”¹⁰⁶³ cümlesi, günün olayları arasında, Yunan ilerleyişinin bu amaca dönük olduğu zannıyla söylenmiş olmalıdır. Hâlbuki Yunan ordularının Anadolu’da ilerleyişi, Osmanlı Devleti’nin sulhu kabulde gösterdiği tereddüt üzerine, İtilaf Devletlerinin 17 Haziran’da Hythe Konferansında aldığı bir karar gereğidir.¹⁰⁶⁴ *Alemdar*’da Yunan ordularının seferberlik kararı aldığına dair bir habere 16 Haziran’da yer verilmesine rağmen¹⁰⁶⁵ Refi Cevat, Yunan ilerleyişinin İzmit saldırısı ile ilgili olduğunu iddia eder.¹⁰⁶⁶ “Daha dün Osmanlı Devleti’nin tebaası olan bir milletin, te’dibe [terbiye verme, had bildirme] memur edilmesi” şeklinde gördüğü işgallerden dolayı memnun olduğu söylenemez. Fakat yine, Yunanistan’ı veya İtilâf Devletlerini suçlamak yerine Kuvayımillîye kisvesi altında Anadolu’da faaliyet gösteren İttihat ve Terakki’yi sorumlu tutmaktadır.¹⁰⁶⁷ Sulh üzerindeki düzenlemelere İzmit saldırılarının sekte vurduğu fikrinde sabit kaldığı için olayı, Damat Ferit Paşa’nın başarısını engellemek maksadıyla kasıtlı yapılmış bir hareket olarak değerlendirmekte, Kuvayımillîye liderlerinin Yunanlılar için çalıştığı hakkında şüphelerini dile getirmektedir.¹⁰⁶⁸

İşgallere dair haberler, Temmuz 1920’de kamuoyundan gizlenemez bir hale geldiği için veya Kuvayımillîye aleyhine etkili olacağı düşüncesiyle sansürlenmeden verilmeye başlanmıştır. Yunan kuvvetlerinin Bursa’ya yaklaştığı bir sırada, bu tehlikeye dikkat çekmek şöyle dursun, Kuvayımillîye’nin Beykoz’da üç dört bin kişilik kuvvetle bulunmasını, İstanbul’daki çelik savaş gemileri karşısında, intihar olarak görmektedir.¹⁰⁶⁹

Temmuz ayından itibaren *Alemdar*’ın başmakalelerinde görülmeye başlayan Rıza Tevfik, Kuvayımillîye’deki çete liderlerinin Türk olmadıklarını, zulüm gören

¹⁰⁶³ Refi Cevat, “Şeamet Kuşları”, *Alemdar*, 28 Haziran 1336, S. 551-2851, s. 1

¹⁰⁶⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, s. 87.

¹⁰⁶⁵ *Alemdar*, 16 Haziran 1336, S. 543-2543, s. 1.

¹⁰⁶⁶ Refi Cevat, “Yunan Taarruzu ve Kuvayımillîye”, *Alemdar*, 30 Haziran 1336, S. 553-2853, s. 1.

¹⁰⁶⁷ Refi Cevat, “Son Delilik”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1336, S. 562-2862, s. 1.

¹⁰⁶⁸ “Acaba tam muahedat-ı sulhiyede tadilat yapılacağı sırada bu cinayeti ika etmek için Mösyo Venizelos, bu adamları kaç liraya satın aldı?”; Refi Cevat, “Yaptıkları Cinayetler”, *Alemdar*, 17 Temmuz 1336, S. 572-2872, s. 1.

¹⁰⁶⁹ Refi Cevat, “Son Delilik”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1336, S. 562-2862, s. 1. Bursa, 8 Temmuz 1920’de işgal edilecektir; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, s. 115.

halkın, istilayı felâket saymayarak Yunanlılara katıldığını ve yardım ettiğini iddia etmektedir.¹⁰⁷⁰ *Alemdar*'ın diğer başyazarında da bağımsızlığın tanındığı bir sulh isteği içeren, aksi bir durumun tüm eski sınırlara kadar verilse bile hiçbir işe yaramayacağını belirten ifadeler görülürken¹⁰⁷¹ sulhu imzalayan heyete dâhil olacak olan Rıza Tevfik, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını iki asır önce kaybettiğini ileri sürmekte, bu görüşü hem Tevfik Paşa'ya hem Damat Ferit'e kabul ettirdiğini ve 1919'da Paris'e, Anadolu'da Türklerin çoğunlukta olduğu yerler bölünmemek kaydıyla İngiltere veya Amerika Mandasını kabul etmek niyetiyle gidildiğini itiraf etmektedir.¹⁰⁷² Mustafa Kemal Paşa ve diğer Kuvayimillîye liderlerinin sıkışınca Rusya'ya iltica edeceklerini¹⁰⁷³ iddia etmesi de sulhu imzaya taraftarlığın işaretleri sayılmalıdır.

Bir iki hafta kadar başmakaleleri Rıza Tevfik'e ayıran Refi Cevat'ta, sulhu kabule doğru bir temayül başlar. Artık memleketi kurtarmak değil, memlekette kalanı kurtarmak, “vaziyet-i hazırayı” kurtarmak için hükûmetten, Kuvayimillîye'ye karşı daha açık bir siyaset takip etmesini istemekte,¹⁰⁷⁴ devletin başında “Mustafa Kemal çıbanı varken” pazarlık bile yapılamayacağı düşüncesiyle sulhu tartışmak için bir Şûra-yı Saltanat toplamak girişimine bile gerek görmemektedir. Sulhu reddetmek, savaş anlamı taşıyacağı için “eski mütteliklerle boy ölçüşmeye” gerek olmadığını belirtmektedir. Önceki Şûra-yı Saltanat deneyiminde “sıkışınca evlerine ecnebi bayrağı asmak hususunda saniye fevt etmeyen ve ceplerinde sekiz türlü pasaport taşıyan bir takım esafilin” sağlam bir devletle birlikte yürümek teklifini çok edepsiz bir şekilde reddettiğini, şûranın danışma meclisi mahiyetinden çıkarılarak adeta karar alacak bir tavır kazandığını hatırlatır. Şûranın yine İttihat ve Terakki yanlılarına söz söyletme imkânı doğuracağını ileri sürer.¹⁰⁷⁵ Refi Cevat'a göre çözüm; her zaman olduğu gibi öncelikle İttihatçıların cezalandırılmasından geçmektedir. “Köhne gemi”, bir yandan iç durumunu kuvvetli bir pençe ile tasfiye ederken diğer taraftan milletle

¹⁰⁷⁰ Rıza Tevfik, “Son Anadolu Vukuatı”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1336, S. 566-2866, s. 1.

¹⁰⁷¹ * * *, “Sulhumuzun İmzası Mes'elesi”, *Alemdar*, 12 Temmuz 1336, S. 567-2867, s. 1.

¹⁰⁷² Rıza Tevfik, “İstiklâl Davası”, *Alemdar*, 13 Temmuz 1336, S. 568-2868, s. 1.

¹⁰⁷³ Rıza Tevfik, “Rumeli Ciheti”, *Alemdar*, 15 Temmuz 1336, S. 570-2870, s. 1.

¹⁰⁷⁴ Rıza Tevfik, “Memleketi Kurtarmak Davası”, *Alemdar*, 18 Temmuz 1336, S. 573-2873, s. 1.

¹⁰⁷⁵ “Merkezde yapılacak adam akıllı bir icraat, devlete şu mühlik [öldürücü] zamanlarında rahat bir nefes aldirabilir. Bunu yapmak için mütecanis ve mütesanüd uzuvları bir an evvel bir araya toplamak temin-i maksada kafidir.”; Refi Cevat, “Hal ve Mevki' -ve Şûra-yı Saltanat-”, *Alemdar*, 19 Temmuz 1336, S. 574-2874, s. 1. Bu cümleyi, kabineyi değiştirme teklifi olarak da değerlendirmek mümkündür.

birlik halinde doğrudan doğruya İngiltere'ye müracaat etmeli ve “müzaheret” talep etmelidir:

*“Bu fikri mütarekeden sonra gazetemi neşrelediğim zaman sık sık yazmış idim. ... O zaman feryat eylediğim gibi bugün de yazacağım. Ömrümün sonuna kadar bağıracağım: mütarekenin akabinde İngiltere'nin müzaheretini talep etseydik, ne bu kadar ezilirdik ne de memleket birçok gayri tabiiyelere maruz kalırdı. ... Ortada musibet bir siyaset var. Bu siyasetin güneşi İngiltere'dir. Başka yerlerdeki huzematından ibarettir. Körlüğün acılığını pek elim bir surette çektik. Milleti yek vücut olarak vuku' bulacak müracaatı red ile karşılansa dahi ehemmiyeti yoktur. Bir daha bir daha sokulmalı. Bila-lüzum dört sene aleyhinde yapmadık şeyi bırakmadığımız bir devlet bize hemen ağuşunu açamaz. Onun müzaheretine layık olduğumuzu ispat etmeliyiz. ... Yapılacak şey budur. Ve iyi biliyoruz ki daha vakti de geçmemiştir.”*¹⁰⁷⁶

Refi Cevat'ın tasvip etmediği şûra, seçilmiş kırk üç kişiyle 22 Temmuz'da toplanır. Osmanlı Devleti adına Damat Ferit Paşa'nın sulh metnine dair verdiği notalara, İtilâf Devletleri adına Fransa Başbakanının, anlaşmanın imzası için son kez on günlük bir süre tanıdığını ve kabul edilmediği takdirde Türklerin İstanbul'dan da çıkarılabileceği tehdidini içeren bir cevap alınmıştır.¹⁰⁷⁷ Şûranın toplandığı günkü makalesinde Refi Cevat, cevap metninde İstanbul'da Türklerin çoğunluğu oluşturmasının “meşuk” [şüpheli] bulunmasına hayret etmekte, Anadolu'da isyan bastırılmaz, “bagiler” te'dib edilmezse yani hükûmet sukûnu sağlayıp anlaşmayı yerine getirmek hususunda “gayri muktedir” bulunursa Türklerin İstanbul'dan ebediyen kovulmak durumuna gireceği endişesini dile getirmektedir. Bundan da Türkiye'ye şark yolunun gösterildiği, ne olursa olsun Avrupa'dan çıkmasının istendiği anlaşıldığı sonucunu çıkaran Refi Cevat, kabule taraftar görünmektedir.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁶ Refi Cevat, “Ne Yapmalıyız?”, *Alemdar*, 20 Temmuz 1336, S. 575-2875, s. 1.

¹⁰⁷⁷ *Alemdar*, 21 Temmuz 1336, S. 576-2876, s. 1.

¹⁰⁷⁸ Refi Cevat, “Ne Yapacağız?”, *Alemdar*, 22 Temmuz 1336, S. 576-2876 (Numara mükerrer kullanılmış), s. 1. Bu tür cevaplarda Avrupalıların Türkleri topyekûn savaş suçlusu saymasının büyük haksızlık olduğunu belirten Refi Cevat, “istikbale tesir edecek olan bu ağır ithama” dayanamayarak muhalefetin, İttihat ve Terakki karşısındaki mücadelesinin Avrupa'da bir kez olsun yankı bulmamasından dolayı hayal kırıklığını belirtir; Refi Cevat, “Kurt ile Kuzu Hikâyesi”, 23 Temmuz 1336, S. 577-2877, s. 1.

Nitekim aynı gün şûradan kırk iki oyla sulhun onaylanması yönünde karar çıkmıştır.¹⁰⁷⁹

Sulhun kabulü konusunda gelinen nokta Refi Cevat'a İngiltere hakkındaki "müzaheret" taleplerinin yeniden savunma fırsatı da vermektedir. İttihatçılar hariç tüm milletin, İngiltere'ye müracaatla "siyaseten, içtimaen her suretle" kendisine bağlılığı tekrar tekrar söylemesi gerektiğini, aksi takdirde "sapsız balta gibi izmihlal girdabına doğru gidileceğini" söyler.¹⁰⁸⁰ Refi Cevat'a göre sulh şartlarını "tav'an ve kerhen" [ister istemez] kabule mecbur edilen devletin, artık Osmanlı Devleti şeklinde varlığını devam ettirmesi mümkün olmasa bile "mütesanid, mütecanis bir Türk camiası" şeklinde yaşaması mümkündür.¹⁰⁸¹ Bu arada Kuvayımilliye'ye de göndermeler yapan Refi Cevat, işgal edilen yerlerdeki Türk halkın, Yunan "Kuva-yı taaruziyesini halaskâr addederek hüsnü kabul eylediğini", Anadolu'nun Yunanistan'ı bile ona tercih ettiğini iddia eder. Bu da Refi Cevat için Kuvayımilliye'ye Türklerin dâhil olmadığının göstergesidir.¹⁰⁸²

3.7.2. Damat Ferit Paşa'nın Beşinci Kabinesi

Alemdar'da sulhun imzalandığına dair kesin haberlerin beklendiği tarihlerde,¹⁰⁸³ beklenmeyen bir şekilde bir kabine değişikliği meydana gelmiştir. Bu

¹⁰⁷⁹ *Alemdar*, 23 Temmuz 1336, S. 577-2877, s. 1.

¹⁰⁸⁰ "Müzaheret talebini belki nahoş bulan bazı eskâr, bu müthiş uçurumda doğrudan doğruya himayeyi bile temenni ediyorlar. Memleketi kurtarmaklığımız için İngiltere'ye körü körüne merbut olmaklığımız icab ediyor. Onunla düşmeli, onunla kalkmalıyız. Dostuna dost düşmanına düşman olmalıyız. Başka çare yoktur. O mahur siyasete ne kadar emin hatvelerle yaklaşırsak daima dönen başımızı döndüren müthiş cereyanlardan kendimizi kurtarabiliriz. Aksi takdirde biteceğiz. Ka'r-ı nâyâb [dibi bulunamayacak derecede derin] izmihlale doğru yuvarlanacağız."; Refi Cevat, "Kurt ile Kuzu Hikâyesi", *Alemdar*, 23 Temmuz 1336, S. 577-2877, s. 1.

¹⁰⁸¹ Refi Cevat, "27 Temmuz Matemî", *Alemdar*, 27 Temmuz 1336, S. 581-2881, s. 1.

¹⁰⁸² Refi Cevat, "Kurt ile Kuzu Hikâyesi", *Alemdar*, 23 Temmuz 1336, S. 577-2877, s. 1. "Bursa'yı müdafaa edemedikten, Edirne'nin sükûtuna mani' olamadıktan sonra bu bî-sud [faydasız] hareketlere ne lüzum vardı. İki payitahtı pay-ı ağyar altında görüyoruz. Son payitahtımız kaldı. Onun da vaziyetini evvelkilere mi benzetelim?"; Refi Cevat, "Bî-sud Hareketler", *Alemdar*, 28 Temmuz 1336, S. 582-2882, s. 1.

¹⁰⁸³ "Sulhumuzun Paris'te imzalanması mukarrer olan bugün tarihimiz, milletimiz için bir yevm-i matem olacaktır. Bugün sulhumuz Paris'te murahaslarımız tarafından imza edilecektir." (Bu yazı sürmanşet olarak siyah çerçeve içinde yazılmıştır); *Alemdar*, 31 Temmuz 1336, S. 585-2885, s. 1. Yalnız bir gün önce diğer başyazar, sulhun tatbiki için "mütecanis ve cür'etkar" bir hükümet gerekliliğinden, Damat Ferit Paşa'nın "bu meseleyi hüsnü surette halledeceklerinden" bahsetmektedir; ***, "Bir Hakikat Karşısında", 30 Temmuz 1336, S. 584-2884, s. 1. Gazetede bu günlerde artan sansürlerin nedeni de kabinedeki sorunların kamuoyundan saklanmak istenmesi olmalıdır. Refik Halit, Ticaret ve Ziraat Nazırı Hüseyin Remzi Paşa'nın İngiliz iâşe memuru Wots(?)'u kovması üzerine Meclis-i Vükelâ, Paşa'nın istifasını istediği, kabul edilmeyince yerine başka biri atandığını, yine

kez Hürriyet ve İtilâf'ın “mutedil” parçasından Şeyhülislâm olarak Mustafa Sabri Efendi başta olmak üzere üç nazır kabineye dâhil edilir.¹⁰⁸⁴ Bu durum, fırkanın eski “müfrit” kısmını hiddetlendirirken¹⁰⁸⁵ mutedillerle birlikte Refi Cevat'ı memnun eder.¹⁰⁸⁶ Yeni kabine programında, İstanbul'da kalabilmenin Anadolu'da asayişin sağlanmasına bağlı olduğu, kargaşalığın bir süre daha uzaması halinde Ermenistan meselesinin de Anadolu'nun güneyde Türklerin yaşadığı üç dört vilâyetin daha ayrılması ile sonuçlanabileceği belirtilerek “usat” [asîler] denilen Kuvayımilliyecilerin propagandalarına dikkat çekilir ve Bolşeviklerden yardım istemekle suçlanan Kuvayımilliye'ye yönelik, “müretteb ve müşevvikler müstesna” olmak üzere af çıkarılacağı duyurulur.¹⁰⁸⁷

Hükûmetin beyannamesini bir “şaheser”¹⁰⁸⁸ olarak gören Refi Cevat, Damat Ferit'e istifası dahil hemen her konuda destek olur. Hükûmetin de görüşlerine uygun olarak artık sulhun imzası için tereddüt bile göstermemekte, yalnız ve tek düşman olarak gördüğü İttihat ve Terakki üzerinde yoğunlaşmaya devam etmektedir.¹⁰⁸⁹ İttihat ve Terakki'ye olan düşmanlık, bu kez sulhu haklı görme noktasına kadar uzanmıştır:

Adliye Nazırı Rüştü Efendi'nin muhtemelen Anadolu ile iyi geçinmesi yüzünden diğer üyelerle geçinemediğinden bahseder; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 205-206. Said Molla'ya göre ise Damat Ferit'in Paris'e görüşmelere gittiği sırada bazı kabine üyeleri, başkanlarına isyan ederek İngiliz taraftarlarını kabineden çıkartmak konusunda ısrar edip Damat Ferit'in bir yetkisi kalmadığına dair Padişah'tan bir irade bile alırlar ve bunu Damat Ferit'in dışarıdaki müsteşarı aracılığıyla yabancı devletler elçiliklerine bildirirler. Bu kışkırtma karşısında Damat Ferit, Paris'ten dönüşünde kabinesini yeniden düzenlemiştir; Tülây Duran, “Yakın Tarihimizde Yüzellilikler-Said Molla'nın Mektubu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz 1999, S. 30, s. 66-67.

¹⁰⁸⁴ Diğer iki nazır; Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Bey ve Şûra-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik'tir.

¹⁰⁸⁵ Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 206-207.

¹⁰⁸⁶ İttihatçıların cazibesine kapılmış olanların tasfiye edildiği hakkında bk. Refi Cevat, “Yeni Kabine -ve İttihat ve Terakki-”, *Alemdar*, 1 Ağustos 1336, S. 586-2886, s. 1. Fırkanın, kabineye üç nazır verdiği için hükûmete karşı siyaseti “bir müzaheret-i tamme” şeklinde açıklanmaktadır. Azasından Mehmet Ali *Le Journal D'Orient* muharrirlerine verdiği demeçten iktibasla; “Mutedil Hürriyet ve İtilâf ve Faaliyeti”, 11 Ağustos 1336, S. 596-2896, s. 2.

¹⁰⁸⁷ “Tebliğ-i Resmî”, *Alemdar*, 4 Ağustos 1336, S. 589-2889, s. 1.

¹⁰⁸⁸ Refi Cevat, “Hükûmetin Beyannamesi”, *Alemdar*, 5 Ağustos 1336, S. 590-2890, s. 1. Refi Cevat'a göre Kuvayımilliye'ye karşı başarısızlık, adam seçimindeki hatadandır. “*Kuva-yı bagiyeden Kuva-yı İnzibatiye'ye fevç fevç iltihak edenler bulunduğu halde, halifenin askerinden tek bir adam dahi kuva-yı gayr-i milliyeye iltihak eylememiştir. ... Genç, dinç, cesur, ... bir kumandan bu Kuvayımilliye'yi on beş günde bitirir. ... Hükûmet Devlet-i Âliyye'yi kurtarmak için usatı tedibe mecburdur.*” *Bugün merkezden vuku' bulacak ufak bir hareket Anadolu'yu baştan başa ayaklandırır ve Mustafa Kemal'i de, hempalarını da maarif nazireleri de [nazırları olmalı] dâhil olduğu halde sopa ile kovdurur*”; aynı yer.

¹⁰⁸⁹ “... Artık bütün gayemiz, bütün düşüncemiz şu sulhün imzalanmasından ibarettir. ... Sulh konferansında yeni yeni ne gibi münakaşat vuku' bulursa bulsun bizim sulhü akd eden bir devlet zihniyetiyle çalışmaya başlamamız zamanı gelmiştir. ... Yeni bir defter açmak i'mal açmak mecburiyetindeyiz. ... İttihat ve Terakki ruh-u habisi daha ölmemiştir. Bu devlet bir aşiret halinde kalsa da ona musallat olmaktan vazgeçemez. Üzüm bağlarına tasallut eden filoksera gibi İttihat ve

*“İttihat ve Terakki rezaletini dünyaya bulaştırdığı için beşeriyet, bu hırsız kumpanyasının yapacağı tahribata karşı tedabir ittihaz eylemekte haklıdır. Bu yapılmayacak olursa İttihat ve Terakki'nin yapacağı tahrikat neticesinde olarak elimizde kalanın mahvolacağı şüphesizdir.”*¹⁰⁹⁰

10 Ağustos'ta Sevr Muahedenamesi'nin imzası *Alemdar*'da, hüznle karışık umut dolu bir gelecek beklentisi içinde duyurulur.¹⁰⁹¹ Haberin verildiği bu günün bir matem günü olması, bayrakların yarıya çekilmesi, iş yerlerinin kapanması, vapurların belirli bir saatte durması gibi öneriler getirilir.¹⁰⁹²

Gazetede yeni kabinenin kurulmasından sonra da Kuvayımilliyeye aleyhine haber kampanyası sürdürülmeye devam edilmekteydi.¹⁰⁹³ İmzasından sonra sulh kararlarının uygulanabilmesi için Yunan kuvvetlerinin yeni bir yetki ile son bir saldırıya geçeceğini söyleyen Refi Cevat, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'nın hatırı için Anadolu'nun “bilfiil sahne-i harp” olacağını söyleyerek Kuvayımilliyeye ve İttihat ve Terakki'ye tepkisini diye getirir. Refi Cevat'a göre; o güne kadar hiçbir yerde “Yunan Kuva-yı te'dibiyesine” karşı konulmadığı için mücadelede ısrar etmek cinayettir. Venizelos, Mustafa Kemal'in elindeki kozun saçmalığını anlamış ve Avrupa'ya karşı bundan dolayı taahhüt altına girmiştir. O

Terakki mikrobu da bağ-ı islamiyete musallat olmuştur. Binaenaleyh ne kadar küçülsek, ümidimiz küçülmez. ... Memlekette bir tek düşman vardır: İttihat ve Terakki.”; Refi Cevat, “Yarın İçin”, *Alemdar*, 7 Ağustos 1336, S. 592-2892, s. 1.

¹⁰⁹⁰ Refi Cevat, “Son Söz”, *Alemdar*, 11 Ağustos 1336, S. 596-2896, s. 1.

¹⁰⁹¹ “... *Bidayet-i ilanından beri masum Türk köylüsünün varlığını hırpalayan, şehirleri ölüm ve açlık meşheri haline getiren kızıl harp, kara bir sulh ile bitti. Artık gözlerimizi mazinin bin türlü fecayi ile memlu [dolu] olan sahnelerine değil, istikbalin bizden pekçok şeyler, pek büyük işler bekleyen ufuklarına dikeceğiz. Yarının içtimai dalgalarına... Fakat bunun için de yeni hudutlarımız dâhilinde seri bir tasfiye yapmak ve sükûn ile yarına hazırlanmamız teminen olabilecek olan muahedenin tamamen tatbikini temin edecek her türlü vesail ve vesaiti derpiş ederek pek dur-endiş [tedbirli] bulunmak lâzımdır. ... Osmancığın temiz yürekli, temiz kalpli çocuklarının kuvvetli bir iman, sarsılmaz bir kanaatle bize bıraktıkları ekalliyetlerden sulhun imzalandığı gün ağlayarak ayrılıyor. ... Bir tarih bize veda' ediyor. ... Tarihleri tozlara topraklara karışmış milletler, cemiyetler görüyoruz ki bugün yeniden filizleniyor. Elbette bugün zulmet ve ye's getiren bir kışın, simamızdaki güneşleri uyandıran bir bahar olduğunu göreceğiz.”*; *Alemdar*, 12 Ağustos 1336, S. 597-2897, s. 1.

¹⁰⁹² Ertesi günkü haberlerden bu önerilerin birçoğuna uyulduğu bilgisi edinilmektedir; *Alemdar*, 13 Ağustos 1336, S. 598-2898, s. 1.

¹⁰⁹³ Bandırma'ya gittiğini belirten Ahmet Kadri'nin Kuvayımilliyeye'nin faaliyetleri hakkındaki izlenimleri; Ahmet Kadri, “Anadolu Mektupları”, *Alemdar*, 5 Ağustos 1336, S. 590-2890, s. 2, Ahmet Kadri, “Anadolu Mektupları-2”, 10 Ağustos 1336, S. 595-2895, s. 2, “Muhabere Ederken”, 5 Ağustos 1336, S. 590-2890, s. 1, “Bağilerin İstanbul'daki Vasıtaları”, 6 Ağustos 1336, S. 591-2891, s. 1, “Anadolu'da Hal ve Mevki” başlığı altında Yunan resmî tebliğleri ve yabancı basından alıntılar da yorumsuz verilmekte, tebliğlerde düşman ifadesi Kuvayımilliyeye için kullanılmaktadır; 5 Ağustos 1336, S. 590-2890, s. 1, 9 Ağustos 1336, S. 594-2894, s. 2 gibi.

tarihe kadar Yunanistan'ın verdiği taahhütlerde hata yaptığı görülmemiştir. İzmir, Edirne ve Bursa örnekleri, “Kuva-yı Gayrimilliyenin” yapacak bir şeyi kalmadığını göstermektedir. Yunanistan'ın bu durumu, kendisine bütün Anadolu'ya yürümek yetkisi kazandırmaktadır. “Kuva-yı Gayrimilliyenin” Bursa'dan, İzmir'den kaçtıkları gibi Ankara'dan da kaçacaklarına şüphe yoktur. Fakat Yunanistan, kendisine verilen bu görevi yapmaktan dolayı, daha fazla taviz isteyecektir. “İstemekte haklı değil midir?” Bu da fakir milletin boynuna yüklenecektir. Diğer taraftan Yunanistan, girdiği yerlerde İslam unsuruna karşı pek “hayr-hah” [herkesin iyiliğini istercesine] davranmaktadır. “Görülüyor ki Yunanistan Müslümanlara kendini sevdirmek ihtiyacı hissettirmektedir. Bunu takdir etmek büyük şeydir. ... Venizelos, Yunan kuvvetlerinin girdikleri yerlerde bilhassa İslam ahaliye hüsn-ü muamele edilmesini emretmekte hatta Rum anasının ihmal edilmesini ve İslamların iltizam edilmesini tavsiye etmektedir.” Bu, sahipsiz kalan zavallı Türk'e büyük tesellidir. Siyaset böyle gerektirmektedir. Asır şiddet asrı değil, nezaket asrıdır. Yunanistan bu türlü hareket edecek olursa kendisine yeni bazı haklar verilmesine hayret etmemek gerekir.”¹⁰⁹⁴ Bu anlayışı da İttihat ve Terakki'ye olan düşmanlığın, Refi Cevat'ı ne hale getirdiğini, nasıl Yunan propagandasına alet olabildiğini gösteren deliller olarak kaydedilmelidir.

Sevr'in uygulanması için diğer bir tehdit olan Avrupa'dan çıkarılmama meselesinde de hükûmete büyük görevler düştüğünü söyleyen Refi Cevat, silahla mücadele dışında, son derece geniş faaliyet imkânı olduğundan bahseder. “Bütün esasları siyasî sahaya münhasır” olan bu faaliyetten kasıt sulhu uygulamaktır.¹⁰⁹⁵ Bunun önünde engel gördüğü Kuvayımilliyeye hareketini yıpratmaya yönelik propaganda ve haberlere ağırlık verilmeye başlanır. Anadolu'da Rum ve Ermenilere karşı bir hareketin başladığı, Kuvayımilliyenin her yerde propaganda ve yalanlardan ibaret neşriyatını yaymakta olduğu, bu yayınlarda özellikle Büyük Britanya aleyhinde şiddetli fikir ve duyguların yer aldığı, Bolşevizm propagandası yapıldığı hatta bazen Mustafa Kemal'in sağlık durumuna dair verilen olumsuz

¹⁰⁹⁴ Refi Cevat, “Yunanistan'a Yeni Bir Salahiyet”, *Alemdar*, 13 Ağustos 1336, S. 598-2898, s. 1.

¹⁰⁹⁵ “Sulhu şu şerait dairesinde idame edebilmek için onu ihlal edebilecek mahiyette olanların kafaları ezilmeli. Hükûmetin her şeyden evvel yapacağı hareket budur.”; Refi Cevat, “Sulhun İdamesi”, *Alemdar*, 14 Ağustos 1336, S. 599-2899, s. 1.

haberler¹⁰⁹⁶ *Alemdar*'ın Ağustos ve Eylül 1920'deki yayın politikasını göstermektedir. Makalelerinde Kuvayımillîye'yi halkın gözünden düşürmek, hükûmeti Kuvayımillîye ile mücadelede cesaretlendirmek isteyen Refi Cevat'a göre, Mustafa Kemal ve arkadaşlarında memleket muhabbeti, vatan aşkı, revabıt-ı maneviyenin hiçbir etkisi yoktur. Bu duruma düşmenin en önemli sebebi kuva-yı te'dibiyenin istenildiği şekilde hazırlanamamasıdır. "Usatı te'dib" için hükûmet bir taahhüt altına girmiştir. Mustafa Kemal ve taraftarları, bütün emellerinde hayal kırıklığına uğramalarına rağmen hâlâ devleti müşkil bir durumda bulundurmaktan zevk almaktadır. Bu adamların kendiliklerinden hatalarını takdir etmelerini beklemek faydasız bir harekettir. Yeni bir af ilânının gereği yoktur. Onlar bir kere çapulculuğun lezzetini, zevkini tatmışlardır. ... Hükûmete geçtikleri zaman resmen hırsızlık ederler. Geçmedikleri zaman da dağlarda eşkıyalık yaparlar. Bu yüzden hükûmet, bu sefer "kuva-yı tenkiliyeyi" esaslı bir surette hazırlamalı, iş için en uygun adamları görevlendirmelidir. Anadolu halkı, hükûmetin arkasındadır.¹⁰⁹⁷ Buradan anlaşılacağı üzere Refi Cevat yeni bir Kuva-yı İnzibatiye beklentisindedir. Anadolu'daki milli hareketin mutlak bir şekilde bastırılmasını talep etmekte, bunu hükûmetten beklemektedir.

Refi Cevat için artık firkacılık ve tarafsızlılığın söz konusu olamaz. İttihat ve Terakki ile ona muhalif olanlar vardır. Hükûmetin "memleketi mahveden İttihat ve Terakki'ye karşı bi-aman bir düşmanım." şeklindeki bir beyanının milleti memnun

¹⁰⁹⁶ "Anadolu'da Milliyecilere Karşı İhtilal"; *Alemdar*, 17 Ağustos 1336, S. 601-2901, s. 2, "Kuva-yı Bağiyenin Son Günleri", "Anadolu Mektubu-4", "Mustafa Kemal'in Cinayetleri" 22 Ağustos 1336, S. 606-2906, s. 1, 3, s. 1, *Neilogos*'tan naklen, Mustafa Kemal'in 21 Ağustos'ta Bekir Sami Bey'le birlikte Tokat'tan Ankara'ya dönerken yolda vuruldukları, Bekir Sami Bey'in öldüğü fakat Mustafa Kemal'in tehlikesiz bir şekilde omzundan yaralandığına dair haber; "Mustafa Kemal'e Suikast", 2 Eylül 1336, S. 617-2917, s. 1, yine aynı gün *Bosfor*'dan naklen, Mustafa Kemal'in bir "malarya buhranı" geçirmekte olduğu haberi; 2 Eylül 1336, S. 617-2917, s. 1. Almanlarla tekrar bir işbirliği arayış olduğu hakkında bk. Feridun, "Mustafa Kemal'in Anadolu'daki Mezhebi", 2 Eylül 1336, S. 617-2917, s. 2, "İttihat ve Terakki o kadar müflis bir vaziyete düşmüştür ki elyevm bizzat İttihatçılar bile kendi mezhepleri aleyhinde bulunmaktan çekinmiyorlar. ... Yalnız bildiğimiz bir şey varsa Mustafa Kemal'in hıyanet-i vataniyesi yüzünden payitahtın ve Anadolu'nun alacağı müşkil vaziyettir."; Refi Cevat, "Asayiş Meselesi", 2 Eylül 1336, S. 617-2917, s. 1, Mustafa Kemal'in apandisit ameliyatı olduğu, vücudunda meydana hastalıklar nedeniyle hayatından ümit kesildiği haberi; 9 Eylül 1336, S. 624-2924, s. 2, Mustafa Kemal'in arkadaşları ile arasının açıldığı, Anadolu'da halkın Kuvayımillîye çetelerine karşı silaha sarıldığı hakkında bk. "Anadolu", 27 Eylül 1336, S. 642-2942, s. 1, halkın infial halinde olduğu için Yunanlılara gerek kalmayacağı hakkında bk. "Yunan Harekâtı", 29 Eylül 1336, S.644-2944, s. 1.

¹⁰⁹⁷ Refi Cevat, "Anadolu ve Payitaht", *Alemdar*, 17 Ağustos 1336, S. 601-2901, s. 1.

edeceğini, şüphe ve tereddütten kurtaracağını,¹⁰⁹⁸ Avrupa Türkiye'yi “sulh ve salah halinde” görmek istediği için bu yönde çalışılması gerektiğini belirtir.¹⁰⁹⁹

İstanbul'da yayımlanan, Yunan menfaatlerini savunan *Bosfor* gazetesinde Mösyö Mişel Papis (?) imzalı, gelecekte bir Türk-Yunan ilişkisine kurulabileceği fakat bunun için öncelikle “Türklerin maziye ait hatalarını tashih ve yeni felâketlerden tevakkî eylemeleri” şeklindeki bir yazıdan etkilenen Refi Cevat, Eylül 1920'den itibaren bu fikri işlemeye başlayacaktır. Refi Cevat'a göre Papis'in, Yunanlılarla bir anlaşma zemini araması lüzumsuz değildir. Bundan Yunanistan'ın Türklerle hoş geçinmek istediği anlaşılır. Daha önce Venizelos'un Girit'te Türk hakimiyeti karşılığındaki ittifak tekliflerini hoş karşılamamanın zararı görüldüğü için halihazırda Türklere karşı temayüle huşunet ile mukabeleden ileride pişman olunabilir. Bu mantıkla hareket eden ve Edirne ve Bursa konusunda Kuvayımillîye'nin başarısızlığını kullanan Refi Cevat, Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın uzlaşmak mecburiyetinde olduğu sonucuna varır.¹¹⁰⁰ Damat Ferit'in kalan dönemi boyunca da bu doğrultuda makaleler yazmaya devam eder.¹¹⁰¹

Refi Cevat, Damat Ferit Paşa'nın Kuvayımillîye'ye yönelik faaliyetlerine destek olacak şekilde yayınlarını sürdürürken Hürriyet ve İtilâf içinde de bazı gelişmeler olmaktadır. Ağustos sonunda Mutedil Hürriyet ve İtilâf çatısı altında iki fırka merkez-i umumisinin birleştirilerek fırka üyeleri arasındaki anlaşmazlığa son verildiği ve kongre toplanana kadar fırka reisinin Mustafa Sabri Efendi olduğu duyurulur.¹¹⁰² Sadık Bey ve Gümölcüneli hizbinin tasfiyesine yönelik bu hareketten

¹⁰⁹⁸ Refi Cevat, “Bitaraflıktan Anladığımız”, *Alemdar*, 23 Ağustos 1336, S. 607-2907, s. 1.

¹⁰⁹⁹ “Anadolu'yu haraca kesmek, soyup soğana çevirmek için altı asırlık bir devletin hayatı ile oynanır mı? Hemen Cenab-ı hak bu devletin atisini kurtarsın ve din ve devlet hainlerini de kahreylesin.”; Refi Cevat, “Bayram Topları”, *Alemdar*, 27 Ağustos 1336, S. 611-2911, s. 1.

¹¹⁰⁰ “*Son Kuvayımillîye komedisinin Bursa'da Edirne'de ne suretle hitama erdiğini, perdenin nasıl kapandığını tekrara hacet görmüyoruz. Babîâlî Muhafızlığında iken petrol lâmbalarını çalan mahud Mehmet Ali, Bursa Kuvayımillîye Reisi olursa Osmanlı'nın mezarını elbette Yunan neferleri bekler. Aklimızı başımıza alarak daha münsifane, daha itidal ile düşünelim. ... Yunanistan'a ilhak edilen vilâyetlerle olan ilgi, yakından alâkadarız. ... Yunanistan o dindaşlarımıza bir nevi muhtariyet veriyor. Hukuk-u mukaddeselerini tanıyor. Bazı müteferrik mesailde mehâkim-i şer'iyenin lüzumuna da kail olduğu için onları da lağv etmiyor.*”; Refi Cevat, “Bir Fikir, Bir Siyaset”, *Alemdar*, 1 Eylül 1336, S. 616-2916, s. 1.

¹¹⁰¹ Refi Cevat, “Yeni İttifaklar ve Biz”, *Alemdar*, 6 Eylül 1336, S. 621-(2)921, s. 1, “İtilâflar, İttifaklar ve Biz”, 14 Eylül 1336, S. 629-2929, s. 1, “Rusya, Biz ve Yunanistan”, 17 Eylül 1336, S. 632-2932, s. 1, “Siyaset-i Hazıra”, 15 Teşrinvevvel 1336, S. 657-2957, s. 1.

¹¹⁰² “İki Fırkanın Tevhidinde Dair”, *Alemdar*, 30 Ağustos 1336, S. 614-2914, s. 1. Ertesi gün fırka adına yapılan açıklamada, birleşme yönündeki çalışmaya daha önce başlandığı, 14 ve 19 Ağustos'ta iki görüşme yapıldığı fakat 24 Ağustos'ta yapılması kararlaştırılan son görüşmeye “müfrit” tarafın

sonra fırka, yeterince güç topladığını düşünmüş olacak ki eylülde, Ali Kemal'in de teşvikiyle Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin sadareti için planlar yapılmaya başlanır. Bu planı Said Molla'dan öğrenen Damat Ferit, Ali Kemal'e Londra'da bir memuriyet görevi verir.¹¹⁰³ Şeyhülislâm Mustafa Sabri de istifa etmek zorunda kalmış olsa gerektir.¹¹⁰⁴ *Alemdar*, bu siyasî oyunlarda Damat Ferit'ten yana bir tavır ortaya koyar. Refi Cevat da Ali Kemal'i eleştiren makalelerle hangi tarafı desteklediğini gösterir.¹¹⁰⁵

Hürriyet ve İtilâf'ın tasfiyesinden sonra hükûmet bir ay kadar daha devam edebilmiştir. Anadolu'ya söz geçirme konusunda herhangi bir başarısı görülemeyen Damat Ferit, İtilâf Devletlerinin desteğini kaybetmiştir. Sevr Muahedenamesi'nin Ankara tarafından toptan reddedilmesi karşısında Anadolu ile uzlaşacak bir hükûmet arayışına girilir. İstanbul Hükûmetinde etkisi görülen tehditlerin anlatılması için Ankara'ya bir Osmanlı heyetinin gönderilmesini düşünen İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine karşı Damat Ferit, hâlâ Anadolu üzerine kuvvet gönderilmesi, pazarlığa girişilmemesi görüşünü savunur.¹¹⁰⁶ İtalyan ve Fransızlarla işbirliği içine giren Hürriyet ve İtilâf Fırkası ileri gelenlerinin de etkisiyle sadrazamın istifası

gelmediği için ayrılığın “şekil ve usulde olmayıp şahıs ve maksatta olduğu”, karşı tarafın hüsnüniyet göstermediği sonucuna varılıp Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkasının asil olarak kabul edilmesi, ismindeki mutedil kelimesinin kaldırılması kararlarının alındığı bildirilir; “Fırkalar Arasında”, *Alemdar*, 31 Ağustos 1336, S. 615-2915, s. 2.

¹¹⁰³ Duran, “Yakın Tarihimizde Yüzellilikler-Said Molla'nın Mektubu”, s. 66-67.

¹¹⁰⁴ Refik Halit; Şeyhülislam nezdinde Ali Kemal ve Cemal Beylerin kabinenin siyasetini tenkit etmeleri üzerine Mustafa Sabri Efendi ve Cemal Bey'in istifaya karar verdiğinden bahseder. Karara göre Refik Halit, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü görevinde kalacak fakat Rıza Tevfik'e kabineyi terk etmesi tavsiyesinde bulunacaktır. Padişahın Ferit Paşa'dan vazgeçerek yeni bir sadrazam arayacağı zannedilir. Mustafa Sabri Efendi'ye danışırca Rauf Paşa'yı tercih kararı alınır. Fakat nazırların istifaları itirazsız kabul edilir ve yerlerine başkaları tayin olunur. Aleyhindeki faaliyetleri *Alemdar*'ın o dönemdeki ortağı Mehmet Ali Bey'den öğrenen Damat Ferit, Refik Halit'i ve Rüsumat Umum Müdürü Mahir Sait Bey'i de memuriyetlerinden azleder; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 199, 209. Şeyhülislamın istifasına ufak bir buhranın neden olduğu, bazı nazırların istifasını isteği bilgisinden başka bir açıklama yoktur. Mustafa Sabri Efendi aleyhinde herhangi bir ifade kullanılmaz; *Alemdar*, 21 Eylül 1336, S. 636-2936, s. 1.

¹¹⁰⁵ Ali Kemal'i, hükûmete karşı 24 saatte değiştiği, önce memuriyet kabul edip sonra Damat Ferit'e karşı geldiği için dolaylı mesleksizlikle suçlar; Refi Cevat, “Meslek Meselesi”; *Alemdar*, 21 Eylül 1336, S. 636-2936, s. 1.

¹¹⁰⁶ Ayıışı, “Mütareke Dönemi'nde İstanbul Hükûmetleri ile Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler”; w3.balikesir.edu.tr/~metinayisigi/istanbul1.htm, Erişim Tarihi: 16.1.2005.

istenir.¹¹⁰⁷ *Alemdar*'a yansıdığı kadarıyla Damat Ferit Paşa, “ahval-i sıhhiyesinden dolayı” 16 Ekim’de istifasını Padişah’a sunar.¹¹⁰⁸

3.8. Tefvik Paşa'nın Son Hükûmeti Dönemi

Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine Refi Cevat, son ümidini kaybetmiş ve üzüntüsünü belirtmiştir.¹¹⁰⁹ Yeni sadrazamın ismi belirlendikten sonra yine Damat Ferit Paşa aleyhine bir dönüş yapar.¹¹¹⁰ Yeni kabine tanınmış ve çoğu sadaret ve nezaretlerde bulunmuş şahıslardır. Bu nazırlar, Refi Cevat'a kabinenin bir uzlaşma kabinesi olduğu kanaati verir. Kabinede en çok üzerinde durduğu isim, Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa'dır. “Kabinenin ruhu” diye tanımladığı Paşa'yı, İstanbul'un ümidi olarak gösterip kabineye destek verilmesi yönünde tercih belirtir.¹¹¹¹

Tefvik Paşa iktidarı günlerinde Refi Cevat'ın takip ettiği politikayı ortaya koyan bir işaret, Refi Cevat'ın 26 Ekim'deki makalesinde görülmektedir. Hükûmetin başarısının kamuoyu desteğine, bunun da basının iyi tercüman olmasına bağlı olduğunu belirten Refi Cevat, “matbuatın Musevî himmetine muhtaç bir halde olduğunu” söyleyerek maddî destek beklemektedir.¹¹¹² Hükûmetin icraatlarını destekleyen yayın politikası, yardımı uzun süre beklediği izlenimi verir. Kasım ayı ortalarında Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve Nigehban Cemiyetinin, İngiliz desteğiyle isyan çıkarmak ve Tefvik Paşa'yı düşürerek Damat Ferit Paşa'yı tekrar iktidara getirmek yönünde bazı girişimleri olur.¹¹¹³ Bu günlerde Refi Cevat'ın Ferit Paşa aleyhinde bulunması,¹¹¹⁴ maddi destek beklediği için olabileceği gibi siyaseten

¹¹⁰⁷ Said Molla'ya göre fırka desteğini kaybetmesinden dolayı, Fransa ve İtalya temsilcileri Damat Ferit Paşa'nın değiştirilmesini tarafından Padişah'a iletirler. Onların bu kararına İngiltere de tabii olur; Duran, “Yakın Tarihimize Yüzellilikler-Said Molla'nın Mektubu”, s. 67.

¹¹⁰⁸ “Tebliğ-i Resmî”, *Alemdar*, 17 Teşrinisani 1336, S. 660-2960, s. 1.

¹¹⁰⁹ Refi Cevat, “Sadrazam Paşa'nın İstifası”, *Alemdar*, 19 Teşrinievvel 1336, S. 661-2961, s. 1.

¹¹¹⁰ Damat Ferit Paşa'yı, memleketi tanımamakla kolay bir iş için tereddüt göstermekle suçlar; Refi Cevat, “Sadrazam Paşa'nın İstifası”, *Alemdar*, 19 Teşrinievvel 1336, S. 661-2961, s. 1.

¹¹¹¹ Refi Cevat, “Tefvik Paşa-İzzet Paşa”, *Alemdar*, 22 Teşrinievvel 1336, S. 664-2964, s. 1.

¹¹¹² Makale şu şekilde bitmektedir: “*Bahusus matbuat meselesinde...*”; Refi Cevat, “Hal ve Mevki”, *Alemdar*, 26 Teşrinievvel 1336, S. 668-2968, s. 1. Bir hafta sonra “çok namuslu, çok muhterem simalar ihtiva eden” muhalefetin durumunu ele aldığı bir diğer makalenin son cümlesi de destek iması içerir: “*Hükûmet-i haziranın müşfik ve yumuşak elleri, onları (muhalifleri) teşfik ederse, samimiyetle açılan ağızlara neden atılmakta tereddüt etsinler?*”; Refi Cevat, “Zavallı Öksüz Muhalefet”, *Alemdar*, 4 Teşrinisani 1336, S. 677-2977, s. 1.

¹¹¹³ TİTE, 58/30, B.T. 12.11.1920.

¹¹¹⁴ Tarihten sadrazam seçimleriyle ilgi örnekler vererek şahsiyetin önemine vurgu yaptığı bir makale; Refi Cevat, “Yâd-ı Meşâhir”, *Alemdar*, 13 Teşrinisani 1336, S. 686-2986, s. 1, “*Daha mesleğini, hizmetini görmeden Ferit Paşa'yı gökyüzüne çıkardık. ... Siyasetine birçok erbab-ı zekâyı kurban*

artık Damat Ferit Paşa'ya güvenmediği için de olabilir. Çünkü hemen 1920 Aralık ayı başında *Alemdar*'ın yönetiminin değişmesi, maddi durumun düzelmediği ve hükûmetin yardım etmediği şeklinde bir düşünceye neden olmaktadır.¹¹¹⁵

Tevfik Paşa Dönemi'yle birlikte Kuvayımillîye aleyhinde bir süre yazı yazmayan Refi Cevat, gazetesinde hükûmetle Anadolu arasında iletişim kurulması ile ilgili gelişmeleri yorumsuz aktarmakta, daha önce kullandığı asîlik türdeşi kavramlar yerine ilk kez “Ankara Hükûmeti”, “Millîciler” gibi kelimeler kullanmaktadır.¹¹¹⁶ İngiltere Başbakanı Lloyd George'un bir beyanatında “sahte Ankara Hükûmeti”, “zulüm ve tedhiş ile elde edilen bir hakimiyet” tabirlerinin kullanıldığını gören Refi Cevat, İngilizlerin Kuvayımillîye'ye karşı bakış açısının değişmediğini anlayıp Kuvayımillîye'yi, silahla mücadele ettiği şeklinde tekrar eleştirmeye başlar.¹¹¹⁷ Zaman zaman “düvel-i itilâfiyenin emrivakilerine, bir emrivaki ile mukabele etmek”,¹¹¹⁸ doğuda bir Ermenistan'ın kurulmasına “Kuvayımillîye'nin lakayt kalmamasını” istemek¹¹¹⁹ gibi kendisinden beklenmeyen fikirler sergilerken Ankara'dan gelen gazetelerden edindiği bilgilere dayanarak Kuvayımillîye'de İttihatçılık görmeye devam eder.¹¹²⁰

Refi Cevat'ın Yunanistan'la bir anlaşma yapılması yönünde makaleleri, Tevfik Paşa Dönemi'nde de bir süre devam etmiştir.¹¹²¹ Fakat Yunanistan'daki seçimleri

vererek çekildi. ... Neyini methedelim? Nasıl taraftar olalım! ... Ferit Paşa'yı iktidara getirmek doğru değildir.”; “Men Cerreb'il Mücerreb” [Denenmiş Kim Denedi], 15 Teşrinisani 1336, S. 688-2988, s. 1. “Devletin artık Ferit Paşa'ya tahammülü yok.”; “Ferdiyet, Feridiyyet”, 16 Teşrinisani 1336, S. 689-2989, s. 1, Ferit Paşa'yı öneren Ali Kemal'e bir cevap niteliğinde; “Gayri Muntazır Hadisat”, 17 Teşrinisani 1336, S. 690-2990, s. 1, Damat Ferit Paşa eleştirilerinin madde madde verildiği bir diğer makale; “Centilmenlik Başka Keyfiyet”, 23 Teşrinisani 1336, S. 696-2996, s. 1, “Sanat-ı Tenasüh”, 1 Kânunuevvel 1336, S. 704-3004, s. 1.

¹¹¹⁵ 4 Aralık'taki başmakalede Hüseyin Şükrü, gazetenin yeni ellerle çıktığından bahsetmektedir; Hüseyin Şükrü, “Mesleğimiz”, *Alemdar*, 4 Kânunuevvel 1336, S. 720-3020, s. 1.

¹¹¹⁶ *Alemdar*, 31 Teşrinievvel 1336, S. 673-2973, s. 1, 2.

¹¹¹⁷ Refi Cevat, “Loyd Corc'un Beyanati”, *Alemdar*, 7 Teşrinisani 1336, S. 680-2980, s. 1.

¹¹¹⁸ “Meselâ İzmir'in işgali bizim için bir emrivaki idi. Tahliyesi hakkında da böyle bir hareketin icrası neden gayri mümkün olsun?”; Refi Cevat, “Şark İşleri”, *Alemdar*, 27 Teşrinisani 1336, S. 700-3000, s. 1.

¹¹¹⁹ Refi Cevat, “Ermeniler”, *Alemdar*, 3 Kânunuevvel 1336, S. 706-3006, s. 1.

¹¹²⁰ *Yeni Gün*'de Enver Paşa'nın Şark Orduları Komutanlığına atanması teklifini okuması üzerine; Refi Cevat, “Talât ve Enver Paşalar Hazerati”, *Alemdar*, 30 Teşrinisani 1336, S. 703-3003, s. 1, İstiklâl Mahkemelerin verdiği idam kararları hakkında “biz içtihat ve kanaat erbabını darağacında görmek istemiyoruz.” şeklinde tepki verir; Refi Cevat, “İçtihat Meselesi”, 29 Teşrinisani 1336, S. 702-3002, s. 1.

¹¹²¹ Hükûmete Yunanistan ile bir ittifak yapılması önerisi; Refi Cevat, “Yine O Mesele”, *Alemdar*, 23 Teşrinievvel 1336, S. 658-2958 (Numara 665-2965 olması gerekirken hata yapılmıştır), s. 1, “Türk-

Venizelos'un kaybetmesi, kral taraftarlarının iktidara gelmesi gibi gelişmeler üzerine bu fikirde ısrardan vazgeçer. O tarihe kadar övdüğü Venizelos'un şahsî politika güttüğünü, yerine gelen Rallis'in ise milletin geleceğini düşünerek İtilâf Devletlerinin "kuva-yı tedbiyesi" olmak görevinden vazgeçmesini millî bir politika olarak değerlendirir.¹¹²² Tespitlerinden sonra Osmanlı Devleti'nin geleceğine ait bir tahmin yapmaktan ziyade Yunanistan için yorum yapması dikkat çeker. İçeride güvendiği Damat Ferit'in mevkiini kaybetmesinin üzerine dışarıda da Venizelos'un düşmesi, Refî Cevat'ın tüm siyasî dayanaklarını yok etmiştir. Aralık başında gazete yönetiminde ve siyasetinde yaşanan değişimler, ne üzerine siyaset yapacağını, neyi savunacağına kararsız kalan Refî Cevat'ın, içinde bulunduğu malî sorunların da etkisiyle yeni ortaklar almak zorunda kaldığı düşünülür. Bu tarihlerde bir İngiliz raporunda *Alemdar* için kullanılan "sürekli değişen ve pek de muteber olmayan kişiler tarafından idare edildiği" ifadesi,¹¹²³ İngilizlerin gözünde de herhangi bir değerinin olmadığını gösterir.

Gazetenin bir kısmının ortaklara devrinden sonra uzun bir süre Refî Cevat'ın başmakalesi görünmez. Yeni başyazar da düzenli olarak yazmamakta, *Alemdar*, tarafsız bir haber gazetesi kimliğine bürünmektedir. Refî Cevat iç sayfalarda *Arı* mahlûslu hikâyelerine ve roman tefrikasına devam etmektedir. Bu dönemde Londra'da Konferansı'na yol açan somut gelişmeler yaşanır. Konferans hazırlıklarının başladığı günlerden Tefvîk Paşa'nın Londra'ya hareket ettiği tarihe kadar olan bir buçuk aylık dönemde dokuz kez daha makalesi görülen Refî Cevat, "Loyd George'un Beyanâtı",¹¹²⁴ "İstanbul Meselesi"¹¹²⁵ gibi konulara değinir. İngilizlerin, Anadolu'nun Bolşevizme yaklaştığı hakkındaki endişelerini paylaşan Refî Cevat, İstanbul'un terk edilmemesi konusunda ise hükûmetin tezine destek verir.

İnönü Zaferi'nden sonra ise Yunan düşmanı ve Kuvayımîlliye taraftarı bir yazar kisvesine bürünmüştür. Zaferden bahsettiği makalede, Yunanistan'ın "Anadolu'yu istila etmek üzere soyunduğu", "fuzulî bir istilâ politikası takip etmek

Yunan Mukareneti", 27 Teşrinievvel 1336, S. 668-2968 (Bu numara da mükerrer kullanılmıştır), s. 1, "Bir Cevab", 28 Teşrinievvel 1336, S. 669-2969, s. 1.

¹¹²² Refî Cevat, "Şahsî Politika-Millî Politika", *Alemdar*, 20 Teşrinisani 1336, S. 693-2993, s. 1.

¹¹²³ Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, İstanbul 2010, s. 124.

¹¹²⁴ Refî Cevat, "Loyd Corc'un Beyanâtı", *Alemdar*, 29 Kânunuevvel 1336, S. 730-3030, s. 1.

¹¹²⁵ Refî Cevat, "İstanbul Meselesi", *Alemdar*, 6 Kânunusani 1337, S. 737-3037, s. 1.

istediği” gibi ifadeler kullanması, işgallere bakış açısının değiştiğini göstermektedir. İtilâf Devletlerinin Yunanistan’dan desteğini çektiğini düşünen Refi Cevat’a göre Türklerin karşısına yalnız çıkan Yunanistan’ın başarılı olma ihtimâli yoktur. Türklerin gözünde o daima 313’te (R.1313, M.1897-Türk-Yunan Harbi) bir ay zarfında “te’dib” edilen Yunanistan’dır. Anadolu’ya el uzatamaz. Çünkü Yunanistan daima şahsa bağlı, değişmeye hazır bir düşünce ile hareket etmektedir. Yunanistan’da Venizelos’un iktidarını kaybetmesi gibi gelişmeler, bu gerçeği “hakşinas” Avrupa’nın anlaması için bir örnek teşkil etmektedir. Türk’ün bu mukavemeti tabii bir mukavemettir. Yunan devlet adamlarının daima tehlikede olduğunu söylediği azınlıklar da her zaman çoğunluğa hakim bir durumda bulunmuşlardır.¹¹²⁶

Ocak ayı sonuna doğru Sevr’in değişeceği, Yunan işgal sahasında Padişah’ın yönetim hakkının yeniden tanınacağı ve işgale son verileceği haberi üzerine Kuvayımilliye’nin haklılığına dair yorumlarını sürdürür.¹¹²⁷ Londra’da toplanacak konferans için Ankara’nın İstanbul Hükûmetini tanımayan ve doğrudan TBMM’nin muhatap alınmasını isteyen tavrı üzerine birden ağız değiştirerek artık İstanbul ile Ankara’nın uzlaşmasının mümkün olamayacağını, işin içinde İttihatçılık olduğu için Kuvayımilliye’nin “kuvayımilliye” özelliği göstermediğini, Tevfik Paşa’nın bu konuda görevini yaptığını, durumun daha kötüye gitmesinden sorumlu olamayacağını belirtecektir.¹¹²⁸ Askerî başarıların yetmeyeceğini, siyasî alanda da başarı sağlanması gerektiğini belirten Refi Cevat’ın endişesi, İtilaf Devletlerinin Yunanistan’a karşı yeniden temayülüne neden olunmasıdır.¹¹²⁹

TBMM’nin İstanbul’u tanımaz tavrı karşısında, Ankara Hükûmetinin Anadolu’yu temsil etmediğinde, Avrupa’nın tanıdığı meşru hükûmetin Babıâli olduğunda ısrar eder. Millî menfaatlerin savunulabilmesi için İstanbul Hükûmeti

¹¹²⁶ “... Ne kadar efkâr-i siyasiyede i’tidal sahibi bulunsak, bir Yunan neferinin anavatanın bağırını çiğneyen çizmesinin demir çivilerine artık sinemizin tahammülü yoktur. Olsa da bu tahammülün hiçbir zaman mantikî bir tahammül olmayacağı aşîkârdır”; Refi Cevat, “Dömeke-Eskişehir”, *Alemdar*, 18 Kânunusani 1337, S. 750-3050, s. 1.

¹¹²⁷ “Yunan’ı komşu olarak kabul edebiliriz fakat mürebbi sıfatıyla asla! ... Venizelos’un oğlu Sofukalis, Sultan Orhan’ın mirkad-ı mübareğine yaslanıp resim çıkartırsa, Türk’ün gösterdiği taşkınlık da ma’zur görülmek icab eder.”; Refi Cevat, “Dünkü Haber”, *Alemdar*, 28 Kânunusani 1337, S. 760-3060, s. 1.

¹¹²⁸ Refi Cevat, “Biraz Söyleyelim”, *Alemdar*, 7 Şubat 1337, S. 767-3067, s. 1.

¹¹²⁹ Refi Cevat, “Anadolu-İstanbul”, *Alemdar*, 8 Şubat 1337, S. 868-3068, s. 1. Numaranın ilk kısmında 100 sayılık bir artırma hatası yapılmıştır.

merkez olmak üzere ortak hareket edilmesi gerektiğini belirtir.¹¹³⁰ İstanbul-Ankara ayrımı noktasında tercihini İstanbul Hükûmetinden yana koyan Refi Cevat, Tevfik Paşa'nın Londra'ya hareketine kadar, İstanbul ile Ankara'nın tek heyet olarak birleşmesi tavsiyesini tekrarlayacaktır.¹¹³¹ Londra Konferansı süresince Refi Cevat'ın bir daha yazısı görünmezken bu esnada *Alemdar*'ın yayını 3 Mart 1921'de kesilir ve üç haftadan fazla bir süre yayımlanamaz.

Alemdar, 28 Mart 1921'den itibaren yeni bir anlayışla tekrar neşrolür.¹¹³² Bu yeni yayın dönemi de 24 Haziran 1921'e kadar sürecektir. Bu dönemde Mahir Sait'in yönetiminde bulunan *Alemdar*, günlük siyasetten içtinap eder bir hale bürünmüştür. Bu dönemde, gazetenin tamamen el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde "efrad için hükûmetten dikkat ve adalet, sergüzeştçilikten mücanebet, hükûmet için efraddan itimat ve muavenet", "Meşrutiyet ve saltanata muhabbet ve hürmet" ilkelerini ortaya koyan *Alemdar*, Millî Mücadele'ye karşı farklı, daha ölçülü ve mesafeli bir tavır sergiler.

Bu yeni *Alemdar*'da hemen hiç imzası bulunmayan anlaşılın siyasetle iştilal etmeye başlamıştır. Tevfik Paşa'nın Londra Konferansı'nda Ankara'dan yana tavır sergilemesinden dolayı fırkanın müfrit kanadındaki Mustafa Sabri Efendi, eski nazır Mehmet Ali ile birlikte Hürriyet ve İtilaf'ı yeniden canlandırmaya çalıştıkları duyulur.¹¹³³ Padişahın çabası ve muhtemel İngiliz desteği ile hareket eden gruptaki Refi Cevat, şimdilik bir gazeteden mahrumdur. Yeni *Alemdar*'da sadece 1921 Haziran'ında Tarihçi Ahmet Refik'e karşı II.Abdülhamit'i savunan bir mektubu yayınlanmıştır.¹¹³⁴ Sultan Abdülhamit'i Meşrutiyeti ilân etmemekte haklı bulan Refi Cevat'ın, yazı yazmadığı dönemlerde saltanat taraftarlığını koruduğu, Meşrutiyet düşmanı bir hale geldiğini gösteren ibareler vardır.¹¹³⁵ İlginçtir ki bu imzalı nüsha, bu yayın döneminin de son nüshası olur.

¹¹³⁰ Refi Cevat, "Anadolu'nun Telgrafi", *Alemdar*, 9 Şubat 1337, S. 869-3079, s. 1.

¹¹³¹ Refi Cevat, "Tevfik Paşa'nın...", *Alemdar*, 14 Şubat 1337, S. 874-3074, s. 1.

¹¹³² *Alemdar*, 28 Mart 1337, S. 891-3091, s. 1.

¹¹³³ Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, s. 461.

¹¹³⁴ "Birkaç zamandan beri siyasetin yorucu dedikodularından azade ser olmak için bir kenarda dinlenirken pek sevdiğim bir Padişah hakkında Ahmet Refik Bey'in yazdığı musahabe İdam sütunları dolayısıyla geldi ve beni buldu..."; Refi Cevat, "Benim Fikrim", *Alemdar*, 24 Haziran 1337, S. 87, s. 2.

¹¹³⁵ "İlan-ı hürriyet denilen o devr-i dilâra-yı hercümerçten sonra da hepimiz anladık ki bu memleket ancak o şekilde bir idare ile idame-i hayat edebilirmiş. Çünkü Devlet-i Âliyye 10 Temmuz'da resmen ilân-i cinnet ettikten sonra bu memlekette bir idare yoktu. Benim iddia ettiğim Sultan Hamid devrinin

Mahir Sait yönetiminde denenen gayrisiyasî bir gazete de başarıya ulaşamamıştır. Refi Cevat, 1921 Temmuz’unda *Alemdar*’ı, “saltanat-ı meşruta taraftarıdır” sloganıyla bu kez kendi yönetiminde yayımlanmaya başlar. Bu dönemdeki haber ve yorumlardan da geçen zaman içinde İttihat ve Terakki düşmanlığı ve Kuvayımillîye aleyhtarlığı konusunda hiçbir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Başyazıların Said Molla tarafından yazılması ve dört günlük yayın süresi boyunca gazetenin, Anadolu’daki Kürt hareketlerinden ve Yunanların ilerleyeceğinden bahsetmesi,¹¹³⁶ Kuvayımillîye muhaliflerinin bazı gelişmelerden umutlandığı ve gizli amaçlar peşinde olduğu izlenimini vermektedir.

İki ay kadar daha ortadan kaybolan *Alemdar*, son kez 17 Eylül 1921’de yani 13 Eylül’deki Sakarya Zaferi’nin hemen sonrasında yeni bir sürece başlar. İlk günkü sayısında, halkı itidal haricine sevk ederek hayal kırıklığına uğratmamak için savaş hakkındaki gelişmelerin olduğu gibi yazılacağı belirtilen gazetede, haberlerin veriliş tarzından¹¹³⁷ asıl gayenin, Kuvayımillîye’ye olabilecek bir temayülü engellemek, başarıya gölge düşürmek olduğu anlaşılır. Tarafsızlık gösterilmek istenircesine hem Mustafa Kemal Paşa’nın beyannamesi hem de Yunan General Populos’un Sakarya’daki Yunan galibiyeti (?) hakkındaki resmi tebliğine aynı sayfada yer verilir.¹¹³⁸ Gazetenin siyasetini açıklayan başmakaide ise Refi Cevat, geçen süre zarfında meydanı boş bulan İttihat ve Terakki’nin, faaliyetlerini genişleterek ülkeyi biraz daha felâket uçurumuna doğru sürüklediği şeklinde başlayan bir girişle, Kuvayımillîye hakkındaki düşüncelerinin değişmediğini gösterir. Anadolu’dan

*bu mülk ve millet için en hayırlı bir devir olduğudur. Harpsiz, ihtilâlsiz, kavgasız, kaht ve galasız ve sabıkasız bir devir. Bundan memnun olmamak için mecnun olmak lâzım gelirdi.”; Refi Cevat, “Benim Fikrim”, *Alemdar*, 24 Haziran 1337, S. 87, s. 2.*

¹¹³⁶ “Kemalilere karşı” birçok gayrimemnunun başlattığı bir ayaklanma hakkında Konya’daki Kürt Teşkilatı heyetinin neşrettiği Kürt Teşkilat Cemiyetinin beyannamesi, *Bosfor*’dan naklen; “Anadolu’da Kıyam”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1337, S. 422-1225, s. 3, Ayaklanmanın harp bölgesinde ve diğer yerlerde Kürtlere işkence edilmesinden meydana geldiği hakkında bk. “Kürt Kıyamı Tevsi Ediyor”, 8 Temmuz 1337, S. 423-1226, s. 2, Müttefikin Meclis-i Âlisinin Boulogne’daki toplantısından sonra bir Yunan taarruzu başlayacağı, düzenli savaşı kabul etmeyen Kuvayımillîye’nin durumunu koruyacağı veya Anadolu içlerine çekileceği hakkında Yunan, İtalyan, Ankara, Moskova kaynaklı haberlerden naklen; “Yunan Taarruzu Yaklaşıyor”, 9 Temmuz 1337, S. 424-1227, s. 1, “Kürdistan Irak’la İttihad Ediyor”; 10 Temmuz 1337, S. 425-1225, s. 1.

¹¹³⁷ Kuvayımillîye ile ilgili haberlerin güvenilmeyen kaynaklar aracılığıyla geldiği hakkında: “Kuvayımillîye’nin Tebliğleri Nasıl Alınıyor?”, *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1.

¹¹³⁸ “Yunan Tebliğ-i Resmisi”, “Kuvayımillîye Başkumandanının Beyannamesi”, *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1, Zekâi Güner – Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basımı*, Ankara 1990, s. 24-26.

toplana vergileri ele alarak Cihan Harbi'nden faydalanamayanların “keselerini doldurmaya” çalıştığını iddia eder. Muhalifler adına “mülkün ancak İttihat ve Terakki'nin ortadan kalkmasıyla kurtulabileceği” inancını tekrar eden Refi Cevat'a göre devletlerle iyi geçinmek, dış siyasette tutulacak yegâne politikadır. Yedi düvele meydan okuyarak İttihatçıların memleketi sürükledikleri badireden kalanı da elden kaçırmak, kâr değildir.¹¹³⁹

Altı gün daha yayını sürdürülen bu son *Alemdar*'da anlayış değişmez.¹¹⁴⁰ Sakarya'daki son gelişmelere değinen bir diğer makalesinde Refi Cevat, Kuvayımilliye'nin bir orduyu teçhiz etmek için hiçbir vasıtaya sahip olmadığını belirtip “üss'ül harekeden” Yunanlıların değil Kuvayımilliye'nin uzaklaşmakta olduğuna, bir taraftan “zafer” denilirken diğer taraftan Anadolu halkından son derece fedakarlık istenildiğine dikkat çeker. Halkın dayanma gücünü düşünerek derhal bu karışıklığa son verilmesini ister. “Yunan çizmelerinin sinemizi daha fazla çiğnemesini hitama erdirmek için biraz da siyaseti ele almak icab eder” diyen Refi Cevat, şımarılmadan derhal barış için teşebbüslere girişilmesini ister. Harbin bir araç olduğunu, buna en güzel İngiltere örneğinin verilebileceğini belirterek işin içinde İttihat ve Terakki olduğu için Kuvayımilliye'nin akıl ve mantıkla hareket etmesinin, siyasî çözüm aramanın zorluğuna işaret eder. Ülkenin İttihatçılardan temizlenmesi durumunda, Avrupa'nın Anadolu'ya bir karakol yerleştirme mecburiyetinin kalmayacağı iddiasındadır.¹¹⁴¹

¹¹³⁹ Refi Cevat, “Hal ve Mevki' ve Bizler” *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1.

¹¹⁴⁰ İngiltere, İtalya, Yunanistan ve İstanbul'daki azınlık basını kaynaklı çelişkili haberler için bk. “Kuva-yı İşgaliye Kumandanının Beyannamesi”, “Beyhude Kan”, “Ric'attaki Maksat”, “Son Güne Kadar Harbe Devam” “Harekât Yine Başlayacak İmiş”; *Alemdar*, 18 Eylül 1337, S. 2-1987, s. 1, “Tarafeyn Tebliğleri Arasındaki Fark”, 20 Eylül 1337, S. 4-1989, s. 1, Yunan ordusunun “kuvve-i maneviyesinin” mükemmel olduğu hakkında bk. “Tekrar Cepheye Gidiyorlar”, aynı gün Türklerin Sakarya'yı geçmek hususundaki teşebbüsleri sonuçsuz kaldığı hakkında Atina kaynaklı bir haber; “Sakarya'yı Geçer İken”, 21 Eylül 1337, S. 5-1990, s. 1, Yunan ordusunun Sakarya'nın batı sahiline çekilmesine, yağmurlar başlamadan önce Ankara'nın işgali mümkün olamayacağı anlaşıldığı için 13 Eylül'de karar verildiği, bu suretle de Yunan ordusunun “bila ihtiyar” geri çekildiği ve “düşman” tarafından baskı görmediğini “teyid eden”, yine Atina'dan resmi haberler için bk. 22 Eylül 1337, S. 6-1991, s. 1. Bunların yanında daha seyrek olmakla beraber olumlu haberler de yer almaktadır: Türk mevzilerinin mükemmel bir şekilde tahkim edildiği ve bu mevzilerden geçmenin “mucize teşkil edeceği” hakkında *Prodogos* kaynaklı bir haber için bk. “Sakarya Muharebesi'ndeki Şiddet”, 18 Eylül tarihli Kuvayımilliye Karargâhı Raporu; “En Son Vaziyet-i Harbiye”, 22 Eylül 1337, S. 6-1991, s. 1.

¹¹⁴¹ Refi Cevat, “Hissiyat Değil Akıl ve Mantık”, *Alemdar*, 18 Eylül 1337, S. 2-1987, s. 1. “Bugün bu memleket İttihatçılardan tetahhur edilsin Yunan kendiliğinden def olur gider.”; bk. aynı yer.

Refi Cevat'ın nasıl bir ruh halinde olduğunu yansıtan makale, üçüncü gün yayımlanır. Burada İttihatçılarla muhaliflerin bir karşılaştırmasını yaparak muhaliflerin hatasının, İttihatçılar gibi aralarında bir dayanışma meydana getirememek olduğu teşhisini koyar. Muhaliflerin parçalanmış olmasında da kasıt ve kabahati İttihatçılara yüklemesi, ayrılığa sebep olan herhangi bir şahsa kolaylıkla İttihatçı etiketi vurması, İttihat ve Terakki'nin gücünü gözünde ne kadar büyüttüğünü göstermektedir.¹¹⁴² Yine bu ve bundan sonraki makalelerinde, Türk-Yunan Savaşı'na neden karşı olduğunu izah etmeye çalışmakta, sorunun siyasî yollarla çözüleceğini iddialarını tekrarlamaktadır.¹¹⁴³

Millî Mücadele Dönemi'ndeki son makalesi ise geçen zaman içindeki çelişkili tavırlardan hangisinin sahte, hangisinin gerçek olduğunu gösterir nitelikte, bir son söz mahiyetindedir.¹¹⁴⁴ Londra Konferansı'nın değerlendirmesini yapıldığı makalede, Ankara Hükûmetini ele geçen fırsatı kullanamamakla suçlar. Bekir Sami Bey'in, millî davayı anlatmakta yetersiz kaldığını, ne Ankara'dakileri ne İstanbul'dakileri memnun edemediğini, konferansta daha ne istediğini bile bilmediğine hükmedildiğini ifade eder. Refi Cevat'a göre "Yunanlılara karşı ihraz

¹¹⁴² Gazetenin bu dönemde iştiğal ettiği bir diğer konu, İngiliz Muhibleri Cemiyetindeki iç mücadele idi. Birinci bölümde bilgi verilen bu konuda da cemiyetin kontrolünü ele geçirmek isteyen her iki grubun beyanlarına yer vererek tarafsızlık göstermek istemişse de ilk gün yayımlanan mülakattan ötürü Said Molla'ya daha yakın olduğuna hükmedilebilir; "Said Molla Bey'le Mülakat", *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S. 1-1986, s. 1-2.

¹¹⁴³ "İttihatçılar muhalefet için yaptıkları propagandada Yunan ile muhalefeti bir mevkiye göstermek istemişlerdir. Dünyada hangi Müslüman hangi Türk, vatanın, memleketinin bir düşman-ı harici çizmesi altında ezilmesine taraftar olur? Muhalefet düşmanın tepelenmesini ister, fakat harp istemez. Çünkü harbin netayic-i faciasını çok görmüştür. 'Aman harp olmasın!' demek neden bir cinayet olsun? Biz bu memleketi maceralara sürükleyerek nihayet inkıraz çukurunun başına getiren serseriler siyasetine muhalifiz. Ve bu muhalefette şimdiye kadar nasıl sebat eyledikse bundan sonra da edeceğimize şüphe edilmesin."; Refi Cevat, "Muhalefette Ferdi Kıymet", *Alemdar*, 19 Eylül 1337, S. 3-1988, s. 1, "Ankara'da harp eden Kuvayımiliye'nin kuvve-i maneviyesinin Yunan'inkinden daha sağlam olduğu anlaşılıyor. Zira hiçbir zaman unutmamalıyız ki bu harbin mesuliyet-i maddiye ve maneviyesi Harb-i Umumi'nin mesuliyetine katıyen benzemez. Harb-i Umumi'deki mağlubiyetimiz nihayet Türk olmayan diyarın elimizden çıkmasını intaç eylemişti. Ya bu harp... Allah esirgesin! Allah esirgesin... Düşünmeğe bile dimağımızın tahammülü kalmıyor."; Refi Cevat, "Son Vaziyet", 20 Eylül 1337, S. 4-1989, s. 1, "Biz Harb istemiyoruz. Mülkün ancak sulh ile kurtarılabilceğine dair göğsümüzde kuvvetli bir kanaatimiz mevcut ve bu kanaat her zaman bizi haklı çıkardı. On üç senedir harpten başka bir vasıta-i muvaffakiyet bilmeyen İttihat ve Terakki daima kaybetti. Bir günlük beylik, beyliktir ama nihayet bir günlüktür. Biz bu devletin kıyamete kadar bekasını istiyoruz."; Refi Cevat, "İttihatçılar ve İtidalciler", 21 Eylül 1337, S. 5-1990, s. 1.

¹¹⁴⁴ "Bütün gazetecilik hayatımda söylediğim gibi bir dakika tahvil etmeyen kanaatim ile yine tekrar ediyorum: Devlet-i Âliyye'nin düştüğü vaziyetten kurtulabilmesi fırsatına ve İtalya dostluğunu temin ederek İngiltere müzaheretine açıktan açığa taraftar olmakla mümkün olabilirdi."; Refi Cevat, "Siyaset-i Hariciyemiz ve İngiltere", *Alemdar*, 23 Eylül 1337, S. 7-1992, s. 1.

edilebilecek en büyük zafer, onlardan Avrupa müzaheretini ve bilhassa ve bilhassa İngiltere müzaheretini çalabilmektir. Böyle olmadıktan sonra Ankara kuvvetleri düşmanı Sakarya'dan bir tarafa atmak değil hatta İzmir'den denize dahi dökseler bir faidesi olamaz.” Avrupa kamuoyunu Türkler aleyhinde kabul etmenin yanlış olduğunu, bu desteğin “hüsnüzan” ile çok kolay kazanılabileceğini iddia ederek son sözünü söyler: “Memleketin halası için rehası için başka bir çarenin müfekkiremizde yer tutmak ihtimâli yoktur.”¹¹⁴⁵

Kamuoyunda moralin yükseldiği ve TBMM'ye temayülün arttığı böyle bir dönemde *Alemdar* ve Refi Cevat'ın bu fikirlerinin taraftar bulması beklenmemelidir. Nitekim bu son deneme, bataklıktaki son çırpınışlar misali başarısız olmakla kalmamış, Refi Cevat'ın af edilmez bir şekilde muhalifler ve Yüzellilikler listesine eklenmesine; *Alemdar*'ın da Millî Mücadele Dönemi'nin kara listesinde en başta kaydedilmesine yol açmıştır. İstiklal Harbi'nin başarıya ulaşmasına kadar da fikrini değiştirmedeği yine kendi tercihi ile ülkeyi terketmesinden anlaşılmaktadır.

¹¹⁴⁵ Refi Cevat, “Siyaset-i Hariciyemiz ve İngiltere”, *Alemdar*, 23 Eylül 1337, S. 7-1992, s. 1.

SONUÇ

Ülkenin millî istiklal mücadelesine muhalefet etmesiyle bilinen ve bu menfi tavrın cezası ve pişmanlığı altında ezilen Refi Cevat'ta bu muhalif kişiliğin oluşmasında ailesi, eğitimi, iş ve arkadaş çevresinden siyasî olaylara kadar birçok husus neden olarak gösterilebilir. Bunların hangisinin daha baskın olduğu noktada kesin bir hüküm vermektense birbirine bağlı ve bir bütünün parçaları olarak ortaya konması daha uygun olur.

Refi Cevat, büyük dedesinden itibaren bürokrasinin değişik kademelerinde görev yapmış bir ailenin ferdidir. Babası Ali Muhittin Paşa, ailede bu kademelerin en üst seviyesine ulaşmış, mutasarrıf ve valilik görevlerinde bulunmuştur. Dolayısıyla Refi Cevat'ın Osmanlı saltanatına bağlılığı; devlete hizmet etmekle maişetini temin etmiş böyle bir ailenin çocuğu olmasıyla açıklanabilir. Payitahtın en güzide okullarından biri olan Galatasaray Sultanîsinde eğitim almış, gazetecilik mesleğine girmesinde ve Meşrutiyet hakkındaki fikirlerinin oluşmasında da bu eğitimi etkili olmuştur. Çocukluğu ve eğitim yıllarında Ali Muhittin Paşa'nın taşra görevlerinde bulunması nedeniyle Refi Cevat'ın dede ve ninesinin yanında yetişmesi, Galatasaray'ı yatılı sürdürmesi, bir baba disiplininin yoksun kalmasına yol açmıştır.

Meşrutiyet'in ilk yıllarını Meşrutiyet taraftarı ve dolayısıyla İttihat ve Terakki sempatzanı bir öğrenci olarak karşılamıştır. Fakat mesleğini devam ettirdiği *Sabah* ve *Şehrah*'taki iş çevresi, canlanan siyasî fırka mücadeleleri, dönemin olaylarına bakış açısını ve siyasî görüşünü değiştirmiştir. Gazeteci cinayetleri, bilhassa Refi Cevat'ın çalıştığı *Şehrah*'tan Zeki Bey'in katli, İttihat ve Terakki'ye muhalefete dönüşü olmayan bir safhayı başlatmıştır. 1911'de Yazı İşleri Müdürlüğü ile gazeteciliğin daha yüksek bir aşamasına erişen Refi Cevat, sık sık kapanan *Şehrah*'ın, onun imtiyazı altındaki *Alemdar* adıyla daha uzun süre yayımlanması sayesinde şöhret ve önemli bir avantaj elde etmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile teması da yine *Şehrah* çevresinde olmuştur.

Gerçekte, İttihat ve Terakki'ye karşı Refi Cevat'ın içinde yer aldığı Hürriyet ve İtilâf Fırkası, amaç, yapı ve nitelik açısından birbirinden kesin çizgilerle ayrılan farklı köklere dayanan fırkalar değildir. Her ikisi de Meşrutiyet sonrası siyasî faaliyetlerde bulunmuş, bir dönem birlikte yürümüş şahısların meydana getirdiği

oluşumlardır. Ülkenin nasıl kurtulacağı yönünde farklı içtihatlarla muhalefet fırkasını teşkil eden insanlar, İttihat ve Terakki kökenlidir. Siyasî mücadele içinde, İttihat ve Terakki veya Meşrutiyet ile aşağı yukarı aynı dönemde kurulan fırkalar, ciddi bir muhalefet oluşturabilecek potansiyele sahip değilken meclis içinde ve İttihat ve Terakki'yi küçülterek ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki'nin en ciddi rakibi olmuştur. İktidarın Hürriyet ve İtilaf'a ses olan *Şehrah*'ı hedef alması ve kanun gücünü araç edinmesi gazetenin sonunu getirmiştir.

İttihat ve Terakki'ye karşı ortaya çıkan Halaskâr Zabitân Hadisesi, hem iktidarın değişmesine hem de muhalif basının yeniden faaliyete geçmesine imkân sağlamıştır. Bu sayede 1912 ortalarında Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti zamanında tekrar basın dünyasında yer alan Refi Cevat, bu süreçte Ahmet Kadri'nin maddi katkısı ile müstakil *Alemdar*'ı neşretmeyi başarmıştır. Dolayısıyla *Alemdar* gazetesi, birçok basın tarihi araştırmasında yer aldığı aksine, doğrudan Refi Cevat tarafından ancak 1912'de çıkarılabilmektedir.

Meşrutiyet sonrası basın dünyasındaki canlılık kaybolmaya yüz tutmuşken Balkan Savaşı, *Alemdar* için kurtarıcı olmuştur denilebilir. Balkan Savaşı sürecinde ülke menfaatinde birleşmek yerine fırka ve gazetelerin mücadelesi, bu hassas zamanlarda orduda ve kamuoyunda ortak bir kanaat oluşmasına engel olmuştur. *Alemdar*'ın müstakil olarak yayımlandığı dönemde, İttihat ve Terakki'nin gücünü kaybetmiş görünmesi, fırkanın yayın organı *Tanin*'in ve yazarlarının fütursuzca hedef alınmasına yol açmıştır. Balkan Savaşı'na girme yönünde yapılan öğrenci gösterileri, İttihat ve Terakki'nin gücüne işaretler. Bu yüzden muhaliflerince korkuya neden olmuş, eleştiri ve saldırılarının artmasıyla sonuçlanmıştır.

Balkan Savaşı'nın hezimete dönmesi üzerine kurulan Kâmil Paşa kabinesi, Refi Cevat için iktidar olma duygusunu tattığı aylar olmuştur. İttihat ve Terakki'nin Almanya yanlısı siyasetine karşı İngiltere taraftarı bir iktidar iş başındadır. Bu dönemde İttihatçılara yönelik eleştiriler, yerini doğrudan hükûmet eylemlerine bırakmış, tutuklanmalar başlamıştır. Bu dönemde partililik ve gazetecilik, günlük geçici ve maddî amaçlarla yapılmaktadır. Parti içi çekişmeler ise Hürriyet ve İtilaf'ı zayıf düşürmüştür. Nihayet Babıâli Baskını, akılları başa getirmiş fakat ortada muhalif bir ses kalmamıştır.

Mahmut Şevket Paşa Dönemi'nde *Alemdar*'ın yayımını sürdürebilmesi, Refi Cevat için bir fırsattır. Fakat önceki süreçteki gazete nüshaları, İttihatçıların hesap görülecekler listesinde adının yer almasına neden olmuştur. Paşa'nın iktidarı zamanındaki bazı darbe planları ve nihayet Mahmut Şevket Paşa Suikastı sonrası bu hesap görülmüş, Refi Cevat bir adi suçlularla birlikte sürgüne gönderilmiştir.

Alemdar'ın ilk yayın dönemindeki, Trablusgarp ile başlayıp 1918'e kadar devam edecek savaşlar zinciri, Balkan Savaşı'ndaki toprak kayıpları hep İttihat ve Terakki hanesine kaydedilmiş olaylardır. Refi Cevat'ın yirmili yaşları, gençliğinin beş yılı aşkın bir dönemi, Cihan Harbinin getirdiği sıkıntılarla birlikte sürgünde geçmiştir. Bu yılları mağdur bir sürgün olarak tamamlayan Refi Cevat, gelinen durumu, Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atmaya çalışan bir zihniyetin ulaştığı son nokta olarak görmüş ve sorumluluğu son on yıllık devreye damgasını vuran İttihat ve Terakki'ye yüklemiştir. Sürgünü nedeniyle bu yapıya karşı daha fazla kinlenip intikam hislerine bürünmüştür.

Mütareke Dönemi'nde İttihat ve Terakki feshedilmişti. Fakat 1913'te İttihat ve Terakki'nin siyaseten bittiğini zannettiği bir sırada Babiâli Baskını'nın gerçekleşmiş olması, bu dönemde de her ne yapılsa yapılsın fırkanın yer altında varlığını sürdürdüğü fikrine yol açmıştır. Bu düşünce ile İttihat ve Terakki Refi Cevat'ta artık bir takıntıya dönüşmüş adeta her olayın arkasında bir İttihatçılık işareti görmeye çalışmıştır. Sürgünü sonrasında tekrar yayımlayabildiği *Alemdar*, Refi Cevat'ın İttihat ve Terakki düşmanlığını sergileme alanı ve intikam alma aracıdır. Bu yolda gazetesini doğrudan hakaret, tehdit hatta şantaj alanı yapmış, İttihatçı düşmanlığını bu şekilde geçim vasıtasına çevirmiştir.

Refi Cevat'ın Mütareke Dönemi hükûmetlerine desteği ve hükûmetlerden beklentisi Hürriyet ve İtilaf yakınlığı-İttihat ve Terakki düşmanlığı ile doğru orantılıdır. Bu yüzden süreçteki Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa kabinelerini desteklemiştir. Yalnız burada en dikkat çeken husus, her kabinede Dahiliye Nazırlarına verdiği önemdir. Bunun, eski devrin hesabını görmesi gereken bakanlığın Dahiliye olmasından kaynaklandığı düşünülür. Her ne kadar her fırsatta inkâr etse de nezaretin sahip olduğu örtülü ödenekten menfaat beklentisi de uzak bir ihtimal değildir. Yine patrikhane ve/veya dış destek için de aynı şekilde düşünülür. Tüm bu iddia ve ihtimalleri belgelendirme imkânı bulunmamaktadır.

Anadolu'daki millî direnişe bakış açısı da daima İttihatçılık zaviyesinden olmuştur. Hareketi, İttihatçıların iktidarı ele geçirmek için giriştikleri bir teşebbüs olarak nitelmesi, süreçteki yanılığının başlangıç noktasıdır. Vehmi onu, işgal kuvvetlerini İttihatçılığa karşı bir kurtarıcı olarak görmeye, millî hassasiyetleri anlamamaya itmiştir. Bu noktada İtilaf Devletlerinin, özellikle İngiltere'nin bir propaganda aracına dönüştüğü görülmektedir.

Refi Cevat ve gazetesi *Alemdar*, Paris Barış Konferansı'ndaki savunması ve Hürriyet ve İtilaf'tan bağımsız hareket etmesi üzerine Damat Ferit Paşa'dan desteğini çekmiştir. Anadolu'daki kongreler üzerine yine İttihatçılık fobisine kapılıp Paşa'ya sarılmış, Kuvayımilliye'yi ve millî teşkilatı Bolşeviklikle itham etmiştir. Millî hareketi bastırmaya yeltenen babası Ali Muhittin Paşa'nın tutuklanması, Damat Ferit Paşa'nın ilginç bir protesto ile istifaya mecbur edilmesi, Refi Cevat'ı, millî hareketin yaygınlığı ve gücü konusunda tereddüde sevk etmiştir. Kaldı ki yerine yine ordu kökenli Ali Rıza Paşa sadrazam olmuştur. Kuvayımilliye lehine yazı yazdığı dönem, sanılanın aksine babasının Sivas'ta bir süre tutulmasından değil, Ali Rıza Paşa'nın iktidara gelmesinden sonradır.

Kuvayımilliye'ye desteğini, İttihatçılıktan uzaklık şartına bağlayan Refi Cevat, bir süre Mustafa Kemal'den muhatap alınmayı bekleyip millî hareketin kadrosundakiler hakkında tereddütlerini belirtmiştir. Bu arada Mustafa Kemal'e millî teşkilatın İstanbul temsilcilerince sunulan Refi Cevat'ı İstanbul'dan mebus seçme teklifinin arka yüzü aydınlanmamıştır. 1919 seçimlerindeki seçilen mebusları, seçime yönelik müdahaleleri gerekçe gösterip Hürriyet ve İtilaf Fırkasının seçimler karşısındaki tavrına paralel olarak yine muhalefete dönmüştür. Bunun neticesinde Meclis-i Mebusan'dan bir şey beklemeyip üyelerini de meşru kabul etmemiştir.

İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgalini ve Yunan işgal alanının genişlemesini, temelini İttihatçıların teşkil ettiğine inandığı Kuvayımilliye direnişine dayandırarak muhalefetten geri adım atmamıştır. İttihatçılık saplantısı, olayları doğru okumasını ve değerlendirmesini engellemiştir. Padişahın Anadolu'daki durum için kullandığı eşkiyalık ve haydutluk nitelermeleri, Refi Cevat için dayanak noktası olmuştur. 1920'de son umudu olan Damat Ferit Paşa kabinelerini de Anadolu'ya karşı olması nedeniyle açıktan desteklemiştir. "Sevr" metnini kabullenememiş fakat gelinen noktayı Anadolu'daki "Mustafa Kemal çıbanı"na bağlamıştır. Direnişi göze alamayıp

imzalanmasını, istemeye istemeye onaylamıştır. Yunan işgal kuvvetlerini, Kuvayımilliye'yi cezalandırmak için bir araç olarak göstermeye çalışmasını, onun adına basiretinin bağlı olmasıyla açıklamak gerekir. Bundan öte bu fikirleri maddi bir menfaat karşılığında savunarak Yunanistan'a hizmet etmek gibi bir onursuzluk ve dalalet etmediği düşünülür.

Sevr sonrası Anadolu'yla uzlaşmaya yanaşmayan Damat Ferit Paşa, İtilaf Devletlerinin isteği ile istifa etmiş, Paşa'yı son ana kadar destekleyen Refi Cevat da siyasî dayanağını kaybetmiştir. Bu tarihlerde, maddi sıkıntılar nedeniyle basının Musevî himmetine muhtaç olduğunu açıkça itiraf etmiştir. Tevfik Paşa kabinesine destek verse de yayımını sürdürmesi zorlaşmıştır. *Alemdar*'ı satma teşebbüsünün akim kalması üzerine gazetedeki etkisini en aza indirerek pasif bir hayatı tercih etmiştir. Mahir Sait idaresinde salt saltanata bağlılık ilkesi, *Alemdar*'ı ayakta tutmak için yetmemiş, Haziran 1921'de kapanmıştır.

Bugüne kadarki çalışmalarda bilinmeyen 1921 Temmuz ve Eylül nüshaları, sarayın fikirlerini yaymak amacıyla gazeteyi kullanma yolundaki teşebbüsü olmuştur. *Alemdar* son kez Sakarya Meydan Savaşı'nın ertesinde, tamamen Yunanistan lehine ve Kuvayımilliye aleyhine bir yalan haber ve propaganda aracı olarak altı gün daha yayımlanmıştır. Yunanlıların İzmir'den denize dökülse bile faydasının olmayacağı, kurtuluşun ancak İngiltere'nin müzaheretiyile gerçekleşebileceği ifadeleri Refi Cevat'ın, Milli Mücadele sürecine ilişkin tarihe kaydedilen son sözleri olmuştur.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından özellikle Ali Kemal'in tutuklanması, tüm diğer muhaliflere olduğu gibi Refi Cevat üzerinde de korkuya neden olmuş ve kendi tercihiyle ülkeyi terk etmiştir. Dönemin şartları içinde, kurtuluşun ancak İngiltere'nin dostluğu, desteği ve yardımı sayesinde gerçekleşebileceğine inanmış biri olarak Refi Cevat, Ali Kemal'den farklı bir hataya sahip değildir. Ona göre yazarlığı daha erken bırakması, hesap zamanı geldiğinde önceliğin Ali Kemal'e geçmesine yol açmış ve bu sayede kaçma fırsatı bulabilmiştir.

On altı yıl süren ve gönüllü başlayıp zorunluluktan devam eden ikinci sürgün hayatında, dilini bildiği Fransa'yı tercih etmiştir. Yurt dışında da bir süre eski karakteri üzerine yaşamıştır. Çocukluk, okul, meslek ve kader arkadaşı olan Refik Halit, İzmir Suikastı Hadisesi'nden sonra Mustafa Kemal'in ittihatçılığı hakkında

kanaatini değiştirirken Refi Cevat muhalefet etme tercihini sürdürmüştür. Yurt dışındaki muhalif vreleri de geçim vasıtası yapmayı başarmıştır. Nihayet düştüğü maddi sıkıntılar sonucu ihtida etmiş, Cumhuriyet yönetimine pişmanlığını bildirmiştir. Diğer taraftan Avrupa'da kaldığı süre, Batı kültürünü yakından tanınmasına imkân sağlamış, aldığı eğitimle zaten temelinde var olan entelektüel kimliğini ön plana çıkarmış, edebiyata, sanata, muskiye, tiyatroya eğilen bambaşka bir Refi Cevat kimliğine dönüşmüştür.

1938'de döndüğü Yeni Türkiye'de adını kullanmaktan imtina etmiş, Mevlv kökenine sarılıp Ulunay ismi ardına gizlenmiştir. Bu isimle şöhret bulduğu gazeteciliğinin ikinci devresinde eğildiği konular, savunduğu edebî, sosyal ve kültürel fikirlerle tarihte, ilk devresinden tamamen farklı bir iz bırakmayı başarmıştır. Fakat *Alemdar*, Millî Mücadele Dönemi boyunca yer verdiği haber ve görüşlerle, kamuoyu nezdinde nefret uyandırmış bir gazete olarak tarihte yer almıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA):

- Fon: 30..10.0.0, 92C126.
- Fon: 30..18.1.1, S. 544, S. 2416, 92-70.
- Fon: 30..18.1.2, S. 8793, 86-99.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA):

- DH.EUM.1.Şb. 5/37, 11/1, 12/25, 13/37.
- DH.EUM.MH. 98/26.
- DH.EUM.MTK. 74/23.
- DH.İUM. 19-1/3.
- DH.SYS. 57-2/54.
- DH.ŞFR. 76/243-32, 93/8.
- DH.KMS. 50-1/42, 54-1/45, 63/31.
- İ..MMS 153/1330 Ş-04, 154/1330 L-09, 154/1330 L-04.
- DH.MUİ. 47-1/39.
- MV 178/70, 181/19, 214/65, 220/95, 227/163, 250/60.
- Y..PRK.TKM. 51/3.

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi:

- Yüzellilikler Dosyası 12222-45/I, 12222-97, 12222-104.
- Hanedan Dosyası 13211/49-I.

İstanbul - Fatih Nüfus Müdürlüğü:

- Mahmut Cevat Ulunay'ın Nüfus Kayıt Örneği.

Mevlâna Müzesi Arşivi:

- 115-5 ve 115-6 numaralı zarflar.

Millî Kütüphane:

- Atatürk Kitaplığı, BYG KUP, 260 numaralı zarf.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi:

- 51/12, 57/58, 57/142, 58/30, 64/99, 65/13.

II. Süreli Yayınlar

A. Resmi Süreli Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Devre:1, C.1-2.
T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.4, İstanbul 1999.

B. Gazete ve Dergiler

Alemdar *	Milliyet (1931)
Anadolu'da Hamle	Milliyet (1953-1968)
Askeri Tarih Belgeleri	Mizah
Ayın Tarihi	Salon
Cumhuriyet	Şehrah ***
Ferda	Tan
Gıdık	Tanin ****
Güler Yüz	Tercüman
Güvercin	Teşrih
Hizmet	Vakit (1930)
İkdam**	Yeni Adam
Kalem	Yeni İstanbul
La République Enchainée	Yeni Sabah
Minber	

III. Kitaplar

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terâkki*, Ankara 1984.
Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.1-2, İstanbul 2004.
Ali Nazıma - Reşad, *Mükemmel Osmanlıca Lügat*, İstanbul 1262 (H).
Alpman, Hafi Kadri, *Portreler*, İstanbul 1972.
Amca, Hasan, *Doğmayan Hürriyet*, İstanbul 1995.

* Alemdar serisinde yayımlanan diğer gazete isimleri; Alem, Âlemdar, Asıldar, Haberdar, İlimdar, Takvimli Gazete, Teşrih.
** İkdam serisinde kullanılan diğer gazete isimleri; İktiham, Yeni İkdam.
*** Şehrah serisinde yayımlanan diğer gazete isimleri; Alemdar, Bedahet, Darbe, Hedef, Hemrah, Meslek, Mukavemet, Necdet, Nevrah, Yeni Yol.
**** Tanin serisinde kullanılan tek farklı isim; Senin.

- _____ *Nizamiye Kapısı ve Yarıda Kalan İhtilal*, İstanbul 1991.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara 2003.
- Aşuroğlu, Halil Nedim, *Emanuel Karasu'yu Nasıl Yakaladım?*, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2014.
- Atalay, Ahmet, *Millî Mücadelede Konya Kuva-yı Millîyecileri*, C.1-2, Konya 1997.
- Atatürk, M. Kemal, *Nutuk*, C.1, 3, İstanbul 2000.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.3, Ankara 1997.
- Avcıoğlu, Doğan, *31 Martta Yabancı Parmağı*, Ankara 1969.
- [Aykaç], Fazıl Ahmet, *Kırpıntı*, İstanbul 1991.
- Ayışığı, Metin, *Refi' Cevad (Ulunay)'ın Millî Mücadele Dönemi Makaleleri*, Balıkesir 1994.
- Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1989.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul 1975.
- Binark, Naile - Saide Arslanbek, *Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi*, Ankara 1971.
- Birgen, Muhittin, *İttihat ve Terakki'de On Sene* (2. Basım), C.1, İstanbul 2009.
- Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 1990.
- Borak, Sadi, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, İstanbul 2004.
- Bölükbaşı, Rıza Tefik, *Biraz da Ben Konuşayım*, İstanbul 1993.
- Büyük Türk Klasikleri*, C.11, 13, İstanbul 1992.
- Cavid Bey, *Felaket Günleri*, C.1, İstanbul 2000.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 2010.
- Cemal Paşanın Hatıratı*, İstanbul 1996.
- Corci Zeydan, *Abbâse* (4.Basım), Çev. Hüseyin Bedrettin, İstanbul 1339.
- _____ *Abbâse Sultan*, Çev.: Ahmet Almaz, İstanbul 2003.
- Croisset, Francis De, *Hind Diyarında Karış Karış*, Çev.: Refi Cevad Ulunay, Ankara 1943.
- Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeliler*, C.3, Ankara 1968-1969.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1995.
- Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tefik Paşa*, Ankara 2015.
- Dağlı, Yücel - Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, C.5, Ankara 1997.
- Dönmez, Cengiz, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara 1999.

- Duman, Hasan, *Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, Ankara 2000.
- Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul 1975.
- _____ *Yüzellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi*, İstanbul 1998.
- Erduran, Refik, *Sabiha*, İstanbul 2004.
- Es, Selçuk, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, C.7, 9, Eser, Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı.
- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, C.1, Ankara 1987.
- Gazel, Ahmet Ali, *II. Meşrutiyet Dönemi Siyasî Mücadelesinde Lütfî Fikri'nin Tanzimat'ı*, Konya 2007.
- Gerede, Hüsrev, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, (Haz. Sami Önal), İstanbul 2002.
- Goethe, Johann Wolfgang Von, *Verter*, Çev.: Refi Cevat Ulunay, İstanbul 1940.
- Gövsa, İ. Alaaddin, *Türk Meşhurları*, İstanbul 1946.
- Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul 1994.
- _____ *Vahdeddin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1991.
- Güner, Zekâi - Kabataş, Orhan, *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını*, Ankara 1990.
- Henderson, Nevile, *Hitler ile İki Sene*; Çev.: Refi Cevad Ulunay, İstanbul 1940.
- İğdemir, Uluğ, *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları*, Ankara 1989.
- İnuğur, M. Nuri, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1992.
- İstiklâl Harbi Koleksiyonu*, ATASE Katalogu, Ankara 1999.
- İz, Mahir, *Yılların İzi*, İstanbul 2000.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Hatıralarım*, İstanbul 1946.
- Kalyoncu, Cemal A., *Saklı Hayatlar*, İstanbul 2002.
- Kandemir, Feridun, *İstiklal Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul 1964.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.1, Ankara 1997.
- Karan, Hayrettin, *Eşref Edip Milli Mücadele Yılları*, Haz. Fahrettin Gün, İstanbul 2002.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İstanbul 1990.
- _____ *Hüküm Gecesi*, İstanbul 2004.
- Karay, Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul 1996.
- _____ *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 1964.

- Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terâkki*, İstanbul 1948
 _____ *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul 1966.
- Kutay, Cemal, *Yüzellikler Faciası*, İstanbul 1955.
- Luis, Piyer, *Kadın ve Oyuncağı*, Çev.: Ulunay, İstanbul 1940.
Mahmut Şevket Paşanın Günlüğü, İstanbul 1988.
Mektebi Sultani, Galatasaray Lisesi 1868-1963, İstanbul 1974.
Meydan Larousse, C.4, İstanbul 1971.
- Mirbeau, Octave Henri Marie, *İşkenceler Bahçesi*, Çev.: Refi Cevad Ulunay, İstanbul 1955.
- Müftüoğlu, Mustafa, *Yakın Tarihimizde Siyasî Cinayetler*, İstanbul 1975.
- Nebioğlu, Osman, *Türkiye'de Kim Kimdir*, İstanbul 1961-1962.
- Nevzat Vahdettin, *Yıldız'dan Sanremo'ya*, İstanbul 1999.
- Ozansoy, Halit Fahri, *Edebiyatçılar Çevremde*, Aralık 2017.
- Özakman, Turgut, *Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele*, Ankara 2000.
- Özcan, Mustafa, *Refi Cevad Ulunay'ın Mevlâna, İhtifaller ve Konya Yazıları*, Konya 2003.
 _____ *Refi Cevad Ulunay'ın Tiyatro Üzerine Görüşleri*, Konya 2005.
- Özgül, Metin Kayahan, *Halit Fahri Ozansoy*, Ankara 1986.
- Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1983.
- Özsoy, Osman, *Gazetecinin İnfazı*, İstanbul 1997.
- Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981.
- Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM II. Dönem 1923-1927, C.3, IV. Dönem 1931-1935, C.2, IX. Dönem 1950-1954, C.7, Ankara 1995.
- Öztürk, Selahattin vd., *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul 2006.
- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.1-4, Ankara 1996.
- Satan, Ali, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, İstanbul 2010.
- Selçuk, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul 2002.
- Semih, Mehmet, *Türk Edebiyatında Mahlaslar Takma Adlar Tapşırmalar ve Lakaplar*, İstanbul 1993.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1977.

- Sonyel, Salahi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara 1995.
- Soysal, İlhami, *150'likler*, İstanbul 1988.
- Şerif Paşa, *Bir Muhalifin Hatıraları*, İstanbul 1990.
- Şimşek, Sezer, *İki Devrin Muhalifi Refi' Cevat Ulunay ve İstanbul*, İstanbul 2019.
- Şimşir, Bilal N., *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Çev.: Cüneyt Akalın, Ankara 1999.
- Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1991.
- Tokgöz, Ali İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul 1993.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç, *Hacı Murat*, Çev.: Refi Cevat Ulunay, İstanbul 1943.
- Topuz, Hıfzı, *II.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1993.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, 3, İstanbul 1998, 2000.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, 4, 8, İstanbul 1998.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul 1998.
- Ulunay, Refi Cevat, *Bir Başka Alem*, İstanbul 1964.
- _____ *Bir Başka Alem* (2. Basım), İstanbul 1995.
- _____ *Bu Gözler Neler Gördü?*, İstanbul 2002.
- _____ *Bu Gözler Neler Gördü?*(2.Basım), İstanbul 2005.
- _____ *Dağlar Kralı*, İstanbul 1955.
- _____ *Dağlar Kralı Balçıklı Ethem* (4.Basım), İstanbul 1995.
- _____ *Enkaz Arasında*, İstanbul 1998.
- _____ *Eski İstanbul Yosmaları*, İstanbul 1959.
- _____ *Eski İstanbul Yosmaları* (2. Basım), İstanbul 1995.
- _____ Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, Adviye Fenik, Doğan Nadi, *Hindistanda Gördüklerimiz*, Ankara 1953.
- _____ *İhtişam Diyarı Hindistan*, İstanbul 1962.
- _____ *Köle*, İstanbul 1941.
- _____ *Mermer Köşkün Sahibi*, İstanbul 1995.
- _____ *Rıza Tevfik Şiirleri ve Mektupları*, İstanbul 1943.
- _____ *Sayılı Fırtınalar* (2.Basım), İstanbul 1958.
- _____ *Sayılı Fırtınalar-Eski İstanbul Kabadayıları* (6.Basım), İstanbul 2003.

_____ *Sürgün Hatıraları (Menfalar / Menfiler)*, İstanbul 1999.

_____ *Üçler*, İstanbul 1336-1337.

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, İstanbul 2000.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* (2. Basım),
Haz.Erol Şadi Erdinç, C.I, İstanbul 1997.

Yardım, Mehmet Nuri, *Edebiyatımızın Gülüyüzü*, İstanbul 2002.

Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, İstanbul 1992.

Yücebaş, Hilmi, *Ulunay*, İstanbul 1969.

Yüz Soruda Türk Basın Tarihi, İstanbul 1973.

Ziya Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı*, İstanbul 1944.

IV. Makaleler ve Yazı dizileri

(İmzasız) “Tekzib-i Eracif”, *Âlem*, 16 Kânunuevvel 1328, S.137-247, s.1.

_____ “Emanet-i Tüccar”, *Alemdar*, 16 Ağustos 1328, S.18-126, s.1.

_____ “Enzar-ı Millî”, *Alemdar*, 4 Eylül 1328, S.35-130, s.1.

_____ “İttihat ve Terâkki'nin Sahte Edaları-3”, *Alemdar*, 10 Eylül 1328, S.41-136, s.1.

_____ “İttihat ve Terâkki'nin Sahte Edaları-4”, *Alemdar*, 11 Eylül 1328, S.42-137, s.1.

_____ “Harbe! Harbe!” *Alemdar*, 23 Eylül 1328, S.54-137, s.1.

_____ “Kâmil Paşa Hazretleri ve İngiltere Siyaseti”, *Alemdar*, 17 Teşrinievvel
1328, S.78-143, s.1.

_____ “Bugünkü Tarihten Bir Sahife”, *Alemdar*, 18 Teşrinievvel 1328, S.79-144, s.1.

_____ “Hürriyet ve İtilâf Fırkası”, *Âlemdar*, 31 Kânunuevvel 1328, S.152-262, s.1.

_____ “Edirne Giderse Osmanlılık Kederinden Ölür!”, *Âlemdar*, 30 Kânunuevvel
1328, S.151-261, s.1.

_____ “Kabinemizi Tebrik Edelim”, *Âlemdar*, 2 Kânunusani 1328, S.154-264, s.1.

_____ “Maskelerin Arkasında... Yine Onlar...”, *Âlemdar*, 2 Kânunusani 1328,
S.154-264, s.1.

_____ “Niçin Sükût Ediyorlar?”, *Âlemdar*, 2 Kânunusani 1328, S.154-264, s.1.

_____ “Hal-i hazırda Avrupa ve Biz”, *Âlemdar*, 6 Kânunusani 1328, S.158-268, s.1.

_____ “Devlet-i Âliyye-İngiltere” *Alemdar*, 5 Şubat 1328, S.179-289, s.1.

_____ “Ne Oluyoruz?”, *Alemdar*, 11 Şubat 1328, S.185-295, s.1.

- _____ “Divan-ı Harbe Kimler Tevdi Olunmalı?”, *Alemdar*, 15 Şubat 1328, S.189-299, s.1.
- _____ “Avrupa Niçin Susuyor?”, *Alemdar*, 17 Şubat 1328, S.191-301, s.1.
- _____ “İslahat ve Adem-i Merkeziyet”, *Alemdar*, 18 Şubat 1328, S.192-302, s.1.
- _____ “Sulh Rivayetleri Etrafında En Son Söz”, *Alemdar*, 21 Şubat 1328, S.195-305, s.1.
- _____ “Mecburî Bir İzah”, *Alemdar*, 2 Mart 1329, S.196-306, s.1.
- _____ “Osmanlı Kerbelası-Edirne’nin Sükûtu”, *Alemdar*, 15 Mart 1329, S.318, s.1.
- _____ “Tasvir-i Efkar ve Kabine”, *Alemdar*, 15 Nisan 1329, S.350, s.1.
- _____ “Tefessühat-ı Ahlakiye”, *Âlemdar*, 5 Kânunusani 1328, S.157-267, s.1.
- _____ “Harbe Niçin Başladık”, *Alemdar*, 24 Kânunusani 1328, S.167-277, s.1.
- _____ “Sulh Cidden Lazımsa...”, *Alemdar*, 1 Şubat 1328, S.175-285, s.1.
- _____ “En Büyük Vazifemiz”, *Alemdar*, 4 Şubat 1328, S.178-288, s.1.
- _____ “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 7 Kânunusani 1335, S.24-1334, s.1.
- _____ “Mavani Faaliyet”, *Alemdar*, 9 Kânunusani 1335, S.26-1336, s.1.
- _____ “Nasıl Susalım”, *Alemdar*, 11 Kânunusani 1335, S.28-1338, s.1.
- _____ “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 30 Kânunusani 1335, S.47-1357, s.1.
- _____ “İs Kokusu” *Alemdar*, 28 Şubat 1335, S.70-1380, s.1.
- _____ “Yine O Mesele”, *Alemdar*, 17 Nisan 1335, S.116-1326, s.1.
- _____ “Bu da İntihabada Dairdir”, *Alemdar*, 22 Teşrinisani 1335, S.341-2641, s.1.
- _____ “Çete Karşısında Kabine”, *Asildar*, 2 Kânunusani 1335, S.1-19-1329, s.1.
- _____ “Az Fakat Sağlam İş”, *Azim*, 8 Mayıs 1329, S.6, s.1.
- _____ “Mukaddemat-ı Sulhiyenin İmzası”, *Azim* 18 Mayıs 1329, S.16, s.1.
- _____ “Post Kavgası”, *Bedahet*, 10 Kânunusani 1327, S.15-256, s.1.
- _____ “Harp Karşısında”, *Haberdar*, 22 Kânunusani 1328, S.165-275, s.1.
- _____ “Şek Günü Bitti”, *Haberdar*, 23 Kânunusani 1328, S.166-276, s.1.
- _____ “İdare-i Örfiyyenin Ref’i, Matbuatın Tazyiki”, *Hedef*, 10 Şubat 1327, S.2-276, s.1.
- _____ “Sille, Tokat”, *Hedef*, 12 Mart 1328, S.33-307, s.1.
- _____ “Sahne-i Mücahedeye Avdet”, *Hemrah*, 12 Temmuz 1327, S.10-78, s.1.
- _____ “Bizde Siyasi Fırkalar Nasıl Çalışırlar”, *Meslek*, 3 Mart 1341, S.12, s.13.
- _____ “Bir Cidal-ı Muhteşem”, *Mukavemet*, 5 Şubat 1327, S.15-271, s.1-2.

- _____ “Kabineden Ne Hizmet Beklenebilir?”, *Şehrah*, 26 Eylül 1327, S.152, s.1.
- _____ “Tanin’in Tenakuzları-2”, *Takvimli Gazete*, 21 Ağustos 1328, S.23-128, s.1.
- _____ “Suçlu Faziletler”, *Takvimli Gazete*, 22 Ağustos 1328, S.24-128, s.1.
- _____ “İttihat ve Terâkki ve Mısır”, *Takvimli Gazete*, 23 Ağustos 1328, S.25-128, s.1.
- _____ “Lekelemek İstedikleri Büyük Simalar”, *Takvimli Gazete*, 27 Ağustos 1328, S.29-128, s.1.
- _____ “Tanin Ne Diyor”, *Takvimli Gazete*, 28 Ağustos 1328, S.30-128, s.1.
- _____ “Şükran-ı Millî”, *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S.1-7, s.1.
- _____ “Bugünkü Hükûmetin İstinadgâhları Nedir?”, *Teşrih*, 16 Temmuz 1328, S.4-10, s.1-2.
- _____ “Yalan Söylüyorlar”, *Teşrih*, 18 Temmuz 1328, S.6-11, s.1-2.
- _____ “Siyaset-i Osmaniye - İngiltere Siyaseti”, *Teşrih*, 19-23 Teşrinievvel 1328, S.80-145 – 84-149, s.1.
- _____ “İki İçtihat”, *Teşrih*, 14 Temmuz 1328, S.2-8, s.1.
- _____ “Nedir Bu Garibe-i Tezad”, *Teşrih*, 22 Temmuz 1328, S.10, s.1.
- _____ “Romen Muamması”, *Teşrih*, 20 Teşrinievvel 1328, S.81-146, s.1.
- _____ “Amirlerimiz”, *Yeni Yol*, 28 Teşrinisani 1327, S.2-213, s.1.
- Abdurrahman Adil [*Adli*], “Mahkeme-i Cinayet”, *Alemdar*, 28 Nisan 1329, S.364, s.1.
- Abdurrahman Adil, “Vilayat-ı Şarkiyye”, *Azim*, 10 Mayıs 1329, S.8, s.1.
- _____ “İngiliz Dostluğu”, *Azim*, 11 Mayıs 1329, S.9, s.1.
- _____ “Söyleyiniz Vatandaşlar, Söyleyiniz!..”, *Azim*, 12 Mayıs 1329, S.10, s.1.
- _____ “Matbuat Kanunu”, *Azim*, 7 Ağustos 1329, S.97, s.1.
- Acehan, Abdullah, "Refii Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Eylül-Ekim 2010, S.188, s.119-138.
- Ahmet Kadri - Refi Cevat, “Bir İzah”, *Haberdar*, 23 Kânunusani 1328, S.166-276, s.3.
- _____ “İki Meydan-ı Siyaset”, *Alemdar*, 15 Nisan 1335, S.114-1424, s.1.
- _____ “Anadolu Mektupları”, *Alemdar*, 5 Ağustos 1336, S. 590-2890, s.2.
- _____ “Anadolu Mektupları-2”, *Alemdar*, 10 Ağustos 1336, S.595-2895, s.2.
- _____ “Anadolu Mektubu-4”, *Alemdar*, 22 Ağustos 1336, S.606-2906, s.3.
- Alçitepe, [M. Ali] Galip, “Milli Mücadele Dönemi’nde Konya’da Faaliyet Gösteren Mehmed Emin Bey Fabrikası’na Ait Bir Defter”, *Yeni İpekyolu*, Temmuz 2008, S.245, s.54-59.

- Alemdar*, “Niçin Muhalefet Etmiyoruz?”, *Alemdar*, 27 Kânunusani 1328, S.170-280, s.1.
 _____ “Mecburî Bir İzah”, *Alemdar*, 2 Mart 1329, S.196-306, s.1.
 _____ “Müstahak Oldukları Bir Cevab”, *Alemdar*, 20 Mart 1336, S.458-2758, s.1.
Alemdar Muharriri, “Hükûmetimizden Bir İstirham”, *Teşrih*, 19 Teşrinievvel 1328, S.80-145, s.1.
- Ali Kemal [*Bir Osmanlı*], “Paris Mektupları”, *Mukavemet*, 7 Şubat 1327, S.17-273, s.1.
- Arabacı, Caner, “İttihat ve Terakki Basını”, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Editor: Hakan Aydın, s.73-171, Konya 2010.
- Artan, Gündüz, “Soyadı Kullanmayan veya Soyadı Değişen Yazarların Soyadını Bulma Kılavuzu”, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, C.3, S.3, 1989, s.137-152.
- Atamer, Hamdi, “Millî Mücadele Başlangıcında Hürriyet ve İtilâf Partisi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1972, S.60, s.4-9.
- Atay, Falih Rıfkı, “Siyasi mahkûmu Olmayan Tek İnkılab Memleketi: Türkiye”, *Son Posta*, 2.6.1938, S.2815, s.1, 11.
- Aybars, Ergün, “Millî Mücadele'de İngiliz Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.4, Temmuz 1988, S.12, s.603-636.
- Ayn.Gayn.*, “Meşrutiyet-i Hakikiye İçin Mücadele”, *Hemrah*, 13 Temmuz 1327, S.11-79, s.1.
- Baha Tevfik [*Be.Te.*], “Kâmil Paşa Hazretlerine Açık Hitab” *Teşrih*, 22 Teşrinisani 1328, S.113-223, s.1.
 _____ “İdare-i Örfiye”, *Takvimli Gazete*, 26 Teşrinisani 1328, S.117-227, s.1-2
 _____ “Yeni Fırkalar”, *Alemdar*, 9 Kânunuevvel 1328, S.129-239, s.1.
 _____ “Cahid Bey Ne Diyor?”, *Âlemdar*, 11 Kânunuevvel 1328, S.132-242, s.1.
 _____ “Akıl ve Mantığın Halledemediği Meseleyi Ekseriya Kılınc Halleder”, *Âlemdar*, 23 Kânunuevvel 1328, S.144-254, s.1.
 _____ “Londra Müzakeratının Son Celsesi”, *Âlemdar*, 25 Kânunuevvel 1328, S.146-256, s.1.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, “Üstad Ulunay'la Görüşüm”, *Yeni Adam*, 9.9.1943, S.454, s.6-7, 10.
- Başikoğlu, Munise, “Babam Rıza Tevfik-V”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1989, S.61, s.54.
- Bardakçı, İlhan, “Hâlâ mı Akıllanamamak?”, *Tarih ve Medeniyet*, Şubat 1997, S.35, s.44.

- Bayur, Hikmet, “İkinci Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Belleten*, C.23, S.89-92, 1959, s.273-274.
- Bingöl, Sedat, “İki 150'lik Üzerine Notlar ve Belgeler”, *Toplumsal Tarih*, Şubat 1999, S.62, s.50.
- Birinci, Ali, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1987, S.41, s.17-24
 _____ “Hürriyet ve İtilâf Fırkasını Destekleyen Matbuat”, *Tarih ve Toplum*, Haziran 1987, S.42, s.9-14.
 _____ “Hürriyet ve İtilaf Fırkası” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, s.510.
 _____ “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)”, *Kebikeç*, 1995-1996, S.2-3.
- Cenab Şehabettin, “Sulh”, *Alemdar*, 17 Mayıs 1336, S.514-2814, s.1.
- Çakır Âl-i Muhammed İbn-i Mevlâna Veled, “Ukus-u Mezahir 1302”, *Ferda*, 6 Eylül 1324, S.2, s.1.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman, “Peyam-ı Sabah”, *Güvercin*, Eylül 1971, S.64-42.
 _____ “Kartvizitlerden İlhamlar”, *Güvercin*, Kasım 1972, S.58-76, s.8.
 _____ “Unuturlar Seni' Münasebetiyle: Refi Cevat Ulunay'a Açık Mektup”, *Türk Sesi*, 14 Ocak 1956, S.?, s.?.
- Çavdar, Tefik, “II. Meşrutiyet Basını Üzerine Bazı Tesbitler”, *Bilim ve Sanat*, S.50, Şubat 1985, 46-47.
- Dinçer, Ulaş, “Ulusal Kurtuluş Savaşında Hacıbektaşla İlgili Bazı Anekdötler”, *Hacıbektaş Dergisi*, Kasım 2002, S.8, s.8-9.
- Duran, Tülây, “Son Osmanlı Meclisi Mebusanında Felâhı Vatan İttifakı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.11, Ekim 1972, S.61, s.12-21.
 _____ “Yakın Tarihimizde Yüzellilikler - Rıza Tefik Beyin Mektupları-I”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1999, S.28, s.50-54.
 _____ “Yakın Tarihimizde Yüzellilikler - Rıza Tefik Beyin Mektupları-II”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 1999, S.29, s.38-55.
 _____ “Yakın Tarihimizde Yüzellilikler - Said Molla'nın Mektubu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz 1999, S.30, s.64-70.
- A. A., [ع . /], [Abdurrahman Adil], “Kanunlar Tatbik İçin Yapılır”, *Alemdar*, 29 Nisan 1329, S.364, s.1.
- A. T. [ط . /], “Anadolu Ne İstiyor-6”, *Alemdar*, 5 Teşrinievvel 1335, S.294-2594, s.1.

- Engin, Vahdettin, “Batılılaşma Yolunda Eğitimdeki İlk Adım”, *Popüler Tarih*, Ocak 2003, S.29, s.37-38.
- Ethem (Esbak Ticaret ve Ziraat Nazırı), “Pek Mühim Bir Mektup”, *Alemdar*, 2 Teşrinisani 1335, S.321-2622, s.1.
- Evrenos, Halil, “Türk Basınında Sansür”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.30, Temmuz 1999, s. 92.
- Gazel, Ahmet Ali - Şaban Ortak, “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7 S.1 (2006), Erzurum 2006, s.223-256.
- Gümölcüneli İ (Ğ)., “Selânik Cemiyetine”, *Alemdar*, 24 Teşrinisani 1327, S.109-209, s.1.
- Haberdar*, “Samimi Bir Hasbihal”, *Haberdar*, 19 Kânunusani 1328, S.162-272, s.1.
- Hüseyin Şükrü, “Mesleğimiz”, *Alemdar*, 4 Kânunuevvel 1336, S.720-3020, s.1.
- Kabacalı, Alpay, “İhtiyatsız Bir Darbe Girişimi”, *Popüler Tarih*, Aralık 2001, s.48-52.
- Kandemir, Feridun [*Kandemir*], “Filozof Rıza Tefik Hayatını Anlatıyor”, *Yeni Gün*, 3 Haziran-5 Ağustos 1939, S.12-24.
- Karay, Refik Halit [*Kirpi*], “Anadolu Diyor ki”, *Alemdar*, 8 Teşrinisani 1335, S.327-2628, s.1.
- Kâşif Dehri*, “Hükûmet - İntihabat” *Alemdar*, 12 Teşrinievvel 1335, S.301-2601, s.1.
- Kemal Mithat, “Adem-i Merkezîyet”, *Takvimli Gazete*, 27 Teşrinisani 1328, S.118-228, s.1.
- _____ “Hürriyet ve İtilaf”, *Alemdar*, 6 Kânunuevvel 1328, S.127-237, s.1.
- _____ “Siyasi Fırkaların Gaye-i Âmâlî” *Âlemdar*, 28 Kânunuevvel 1328, S.149-259, s.1.
- Kumbaracılar, Sedat, “31 Mart Vak'ası ve Yıldız Sarayı Yağması”, *Hayat Tarih*, Mayıs 1972, Yıl 8, C.1, S.4, s.70-77.
- Küçük, Mustafa, "Refi Cevad Ulunay'ın Talât Paşa'ya Sürgünden Gönderdiği Mektup", *Din ve Hayat*, Haziran 2009, S.2, s. 98-101.
- Mahir Said, “İslahattan Evvel Harp”, *Alemdar*, 24 Eylül 1328, S.55-137, s.1.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet, “Refik Halid Karay'ın II.Meşrutiyet Dönemi'ndeki Sürgün Yıllarına Ait Bir Mektubu”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1993, S.119.
- Meram, Ali Kemal, “Gizli Kalmış Tarafları ile Yüzellilikler Olayı”, *Yeni Gazete*, 17-29.08.1970, S.2040-2052.

- M.B. [م.ب.], “Kavl-i Muhkem - Harp Çıkarsa”, *Alemdar*, 19 Eylül 1328, S.50-137, s.1.
- M.D. [م.د.] [Mizancı Murad Bey], “Bir Eser-i İnkılâb”, *Álemdar*, 25 Teşrinisani 1328, S.116-226, s.1.
- Mustafa Sabri, “Ders-i İbret”, *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S.2-111, s.1.
- Nasuh Efendizade Ömer Hayri, “Biraz Teyakkuz”, *Alemdar*, 3 Kânunuevvel 1328, S.124-234, s.1.
- Orhon, Orhan Seyfi, “Yüzellilikler”, *Yeni Sabah*, 2.6.1938, S.28, s.3.
- Ortaç, Yusuf Ziya, “Yüzellilikler Geliyor”, *Akbaba*, 9.6.1938, S.231, s.3.
- Ozansoy, Halit Fahri, “Alemdar ve Babîâli Baskını”, *Tercüman*, 29.11.1966, S.1844, s.2.
- _____ “Refi' Cevat Bey'in Akrobatik Öfkesi”, *Tercüman*, 6.12.1966, S.1851, s.2.
- Özsever, Atilla, “Gazeteci Neden 'Muhalif' Olmalıdır?”, *Mülkiyeliler Birliği*, C.12, S.95, Mayıs 1998, s.42-43.
- Pınar, Sedat, “Bir Ulunay Vardı...”, *Güvercin*, Kasım 1969, S.42-20, s.5.
- Pulur, Hasan, “Takvimden Bir Yaprak Daha Düştü...”, *Milliyet*, 5.11.1968, S.7526, s.3.
- Rıza Nur, “Erkan-ı İttihat Ne Yapıyor?”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1328, S.3-113, s.1.
- _____ “Men Dakka Dukka”, *Teşrih*, 24 Temmuz 1328, S.12, s.2.
- Rıza Tevfik, “Propagandacılık”, *Alemdar*, 11 Ağustos 1328, S.13-122, s.1.
- _____ “Son Anadolu Vukuatı”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1336, S.566-2866, s.1.
- _____ “İstiklal Davası”, *Alemdar*, 13 Temmuz 1336, S.568-2868, s.1.
- _____ “Rumeli Ciheti”, *Alemdar*, 15 Temmuz 1336, S. 570-2870, s.1.
- _____ “Memleketi Kurtarmak Davası”, *Alemdar*, 18 Temmuz 1336, S.573-2873, s.1.
- Serazat, “Neden Af Olundular? Bilir misiniz” *Teşrih*, 21 Temmuz 1328, S.9, s.1.
- _____ “Elhamdülillah, Devre-i Adl ve Uhuvvet Geldi”, *Teşrih*, 23 Temmuz 1328, S.11, s.1.
- _____ “Perde Düştü, Artık Millet Görsün”, *Teşrih*, 24 Temmuz 1328, S.12, s.1.
- Sevig, Vasfi Raşid, “İkinci Meşrutiyette Basın”, *Yasama ve Yargı Dergisi*, Ocak 1964, S.22, s.1-17.
- Somar, Ziya, “Mütareke Basını ve Fırkacılık Ruhu”, *Barış Dünyası*, 1 Eylül 1965, S.40, s.36-41.
- Sülker, Kemal, “Şen Şakrak Bir Osmanlı”, *Yazko Edebiyat*, Eylül 1981, C.2, S.11, s.67-76.

- Tepedelenlioğlu, N.Nazif, "Refi' Cevad Ulunay İçin", *Güvercin*, Kasım 1968, C.3, S.30-8, s.3.
- Timur, Taner, "Bir İttihatçı Düşmanı Şerif Paşa ve Meşrutiyet Gazetesi", *Tarih ve Toplum*, Aralık 1989, S.72, s.17-20.
- Toprak, Zafer, "'Bir Evrak-ı Muzırır': Şehrah Gazetesi", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S.37, s.45.
- Tunçay, Mete, "Muhalefetten Sesler", *Birikim*, S.32, Aralık 1991, s.69-76.
- Türkeş, A.Ömer, "İttihatçıların Silahşörü: Yakup Cemil", *Popüler Tarih*, Ağustos 2002, s.46-50.
- Ulunay, Muallâ, "IV Kasım Ölümünün Senesinde Hatıralar...", *Güvercin*, Kasım 1969, C.4, S.42-20, s.4-5.
- _____ "23 Nisan Çocuk Bayramı İçin", *Güvercin*, Nisan 1971, S.59-37, s.14.
- _____ "Ölümünün Yıldönümünde Kocama Mektup", *Güvercin*, Kasım 1970, C.5, S.54-32, s.2.
- ULUNAY, Refi Cevat, "Leopold Kanf(?) ve Gransuvar(?)", *Ferda*, 30 Ağustos 1324, S. 1.
- _____ "Leopold Kanf (?) ve Gransuvar(?)", *Ferda*, 6 Eylül 1324, S.2, s.7-8.
- _____ "Bir Mülakat", *Gıdık*, 5 Teşrinisani 1326, S.5, s.35-38.
- _____ "Kolera Karşısında", *Gıdık*, 15 Teşrinisani 1326, S.7, s.50-51.
- _____ [Ari], "Ah Vergi", *Gıdık*, 3 Şubat 1326, S.23, s.1.81-182.
- _____ "Aile Sahnelerinden", *Kalem*, 3 Şubat 1326, S.113, s.7-10.
- _____ "Paralı Aşklar", *Gıdık*, 10 Şubat 1326, S.25, s.1.94-195.
- _____ "Gelecek İntihabatta", *Kalem*, 10 Şubat 1326, S.114, s.3.
- _____ [Ari], "Bir Bûse İçin", *Kalem*, 3 Mart 1327, S.117, s.6-7.
- _____ [R.C.], "Zevcem Ev Kadını", *Kalem*, 10 Mart 1327, S.118, s.7-9.
- _____ [Ari], "Celal Sahir Bey'le Mülakat", *Gıdık*, 17 Mart 1327, S.35, s.275.
- _____ [Ari], "Bekârlık Dertlerinden", *Gıdık*, 28 Mart 1327, S.38, s.299-301.
- _____ [Ari], "Kuşdili Çayırı", *Gıdık*, 28 Nisan 1327, S.43, s.343.
- _____ "Limanda", Mopasan'dan [Guy de Moupasant] çeviri, *Senin* [Tanin], 21 Mayıs 1327, S.13-978, s.4-5.
- _____ "Mükeyyifât-ı Tiryakilik", *Alemdar*, 15 Ağustos 1327, S.112-21, s.4.
- _____ "Dedikodular", *Alemdar*, 19 Ağustos 1327, S.116-25, s.3.

- _____ “Baklayı Ağzımızdan Çıkarmayınız”, *Teşrih*, 13 Temmuz 1328, S.1-7, s.1-2.
- _____ “Tanin'e Bir İhtar-ı Hayrhane”, *Teşrih*, 20 Temmuz 1328, S.8, s.1.
- _____ “Memleketi İfsad Etmek İsteyen İki Varakpare”, *Teşrih*, 22 Temmuz 1328, S.10, s.2.
- _____ “Arz-ı Mahmedet”, *Alemdar*, 30 Temmuz 1328, S.1-110, s.1.
- _____ “İttihat Valileri”, *Alemdar*, 31 Temmuz 1328, S.2-111, s.2-3.
- _____ “Fedailere”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1328, S.4-113, s.3.
- _____ “Efkârıumumiye Karşısında”, *Takvimli Gazete*, 25 Ağustos 1328, S.27-128, s.3.
- _____ “Dedikodulardan Sonra”, *Alemdar*, 26 Ağustos 1327, S.122-31, s.3.
- _____ “Kötü Dalkavuk”, *Takvimli Gazete*, 27 Ağustos 1328, S.29-128, s.3.
- _____ “Şayialar”, *Álemdar*, 21 Kânunuevvel 1328, S.142-252, s.3.
- _____ “Kırtasiye Usulü”, *Álemdar*, 22 Kânunuevvel 1328, S.143-253, s.3.
- _____ - Ahmet Kadri, “Bir İzah”, *Haberdar*, 23 Kânunusani 1328, S.166-276, s.3.
- _____ [Arı], “Hücum”, *Minber*, 18 Teşrinisani 1334, S.17, s.1.
- _____ “Arz-ı Şükran”, *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1334, S.1-1316, s.1.
- _____ “Mebusana Dair”, *Alemdar*, 16 Kânunuevvel 1334, S.2-1316, s.1.
- _____ “Oooh..!”, *Alemdar*, 22 Kânunuevvel 1334, S.8-1318, s.1.
- _____ “Af-ı Umumî”, *Alemdar*, 26 Kânunuevvel 1334, S.12-1322, s.1.
- _____ “Hürriyet ve Matbuat”, *Alemdar*, 28 Kânunuevvel 1334, S.14-1324, s.1.
- _____ “Birinci Mektup”, *Alemdar*, 30 Kânunuevvel 1334, S.16-1326, s.1.
- _____ “İkinci Mektubum”, *Alemdar*, 31 Kânunuevvel 1334, S.17-1327, s.1.
- _____ “Üçüncü Mektup”, *Alem*, 1 Kânunusani 1335, S.1-18-1328, s.1.
- _____ “Bugünkü Vaziyet..?”, *Alemdar*, 5 Kânunusani 1335, S.22-1332, s.1.
- _____ “Şehid-i Mağfur Nazım Paşa Hazretleri”, *Alemdar*, 5 Kânunusani 1335, S.22-1332, s.1.
- _____ “Buhran-ı Vükela”, *Alemdar*, 14 Kânunusani 1335, S.31-1341, s.1.
- _____ “Baklayı Ağzımızdan Çıkarırız Ha!”, *Alemdar*, 15 Kânunusani 1335, S.32-1342, s.1.
- _____ “Hulûl-i Muslihâne ve Millî Kabine”, *Alemdar*, 23 Kânunusani 1335, S.40-1350, s.1.
- _____ “Felakete Girdiğimiz Gün”, *Alemdar*, 24 Kânunusani 1335, S.41-1351, s.1.
- _____ “Birleşelim mi?”, *Alemdar*, 25 Kânunusani 1335, S.42-1352, s.1.

- _____ “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti”, *Alemdar*, 26 Kânunusani 1335, S.43-1353, s.1.
- _____ “Yapamadıklarımızı Yapacaklar”, *Alemdar*, 27 Kânunusani 1335, S.44-1354, s.1.
- _____ “İlk Adım”, *Alemdar*, 31 Kânunusani 1335, S.48-1358, s.1.
- _____ “Hükûmetin Mevkii”, *Alemdar*, 1 Şubat 1335, S.49-1359, s.1.
- _____ “Kan...un!”, *Alemdar*, 3 Şubat 1335, S.51-1361, s.1.
- _____ “Anlaşmayacağız”, *Alemdar*, 4 Şubat 1335, S.52-1362, s.1.
- _____ “Mesele Bir Haysiyet Meselesi Oldu”, *Alemdar*, 5 Şubat 1335, S.53-1363, s.1.
- _____ “Altı Günlük Sükûtta Sonra -Hürriyet ve İtilâf Fırkası-”, *Alemdar*, 13 Şubat 1335, S.55-1365, s.1.
- _____ “Hürriyet ve İtilâf ve Buhran-ı Vükela”, *Alemdar*, 15 Şubat 1335, S.57-1367, s.1.
- _____ “Hürriyet ve İtilâf ve Buhran-ı Vükelâ”, *Alemdar*, 15 Şubat 1335, S.57-1367, s.1.
- _____ “Kabine Buhranı” *Alemdar*, 18 Şubat 1335, S.60-1370, s.1.
- _____ “Temerküz? Kabinesi”, *Alemdar*, 24 Şubat 1335, S.66-1376, s.1.
- _____ “Eski Kabine Yeni Kabine”, *Alemdar*, 26 Şubat 1335, S.68-1378, s.1.
- _____ “Sizler; İyi, Onlar: Fena”, *Alemdar*, 1 Mart 1335, S.71-1381, s.1.
- _____ “Hürriyet ve İtilaf!”, *Alemdar*, 5 Mart 1335, S.75-1385, s.1.
- _____ “İlk İcraat”, *Alemdar*, 6 Mart 1335, S.76-1386, s.1.
- _____ “İntikam, Kin, Garez!”, *Alemdar*, 10 Mart 1335, S. 80-1390, s.1.
- _____ “Bazı Şahsiyetler Etrafında”, *Alemdar*, 12 Mart 1335, S.81-1391, s.1.
- _____ “Ferit Paşa Hükûmetini Nasıl Görmek İsteriz?”, *Alemdar*, 13 Mart 1335, S.82-1392, s.1.
- _____ “Neden Gizleniyorlardı? Neden Kaçtılar?”, *Alemdar*, 15 Mart 1335, S.84-1394, s.1.
- _____ “Me'murinde Tebdilât Lüzumu”, *Alemdar*, 16 Mart 1335, S.85-1395, s.1.
- _____ “Hükûmette Cesaret”, *Alemdar*, 19 Mart 1335, S.88-1398, s.1.
- _____ “Muhtekirler Ne Olacak?”, *Alemdar*, 31 Mart 1335, S.100-1410, s.1.
- _____ “Tevkifatta Noksan Var!”, *Alemdar*, 4 Nisan 1335, S.104-1414, s.1.
- _____ “Haksız Ta’rizler”, *Alemdar*, 1 Nisan 1335, S.101-1411, s.1.
- _____ “Tavşana Kaç, Tazıya Tut!”, *Alemdar*, 3 Nisan 1335, S.103-1413, s.1.

- _____ “Müretteb Hücumlar”, *Alemdar*, 7 Nisan 1335, S.106-1416, s.1.
- _____ “Dünkü Vaziyet”, *Alemdar*, 8 Nisan 1335, S.107-1417, s.1.
- _____ “Fecî Bir Akıbet Karşısında”, *Alemdar*, 14 Nisan 1335, S.113-1423, s.1.
- _____ “Fırsatlar”, *Alemdar*, 15 Nisan 1335, S.114-1424, s.1.
- _____ “Mübhemiyet!”, *Alemdar*, 16 Nisan 1335, S.115-1425, s.1.
- _____ “Eski Oyun”, *Alemdar*, 18 Nisan 1335, S.117-1427, s.1.
- _____ “Şayialar”, *Alemdar*, 25 Nisan 1335, S.123-1433, s.1.
- _____ “Hulul-i Muslihane”, *Alemdar*, 28 Nisan 1335, S.127-1437, s.1.
- _____ “Maatteessüf”, *Alemdar*, 29 Nisan 1335, S.127-1437, s.1.
- _____ “Osmanlı Baro Reisi Beyefendiye”, *Alemdar*, 30 Nisan 1335, S.128-1438, s.1.
- _____ “Kabl’ü Harab’ül Basra”, *Alemdar*, 1 Mayıs 1335, S.129-1439, s.1.
- _____ “İttihatçıların Vekili Olsaydık...”, *Alemdar*, 6 Mayıs 1335, S. 134-1444, s.1.
- _____ “Yıkıcılık Zevki”, *Alemdar*, 12 Mayıs 1335, S.140-1450, s.1.
- _____ “İzmir Hadisesi Münasebetiyle”, *Alemdar*, 17 Mayıs 1335, S.145-1455, s.1.
- _____ “Almanlar - İngilizler”, *Alemdar*, 18 Mayıs 1335, S.146-1456, s.1.
- _____ “Kimi İstiyoruz”, *Alemdar*, 19 Mayıs 1335, S. 147-1457, s.1.
- _____ “Hak İsterim”, *Alemdar*, 20 Mayıs 1335, S.148-1458, s.1.
- _____ “İngilizleri İstiyoruz!”, *Alemdar*, 21 Mayıs 1335, S.149-1459, s.1.
- _____ “Bugünkü Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 23 Mayıs 1335, S.151-1461, s.1.
- _____ “Siyah Bayrak”, *Alemdar*, 24 Mayıs 1335, S.152-1462, s.1.
- _____ “Yeni Kabine...”, *Alemdar*, 25 Mayıs 1335, S.153-1463, s.1.
- _____ “Kabine ve Prensip Meselesi”, *Alemdar*, 26 Mayıs 1335, S.154-1464, s.1.
- _____ “Şûra-yı Saltanat ve Vaziyet-i Hazıra”, *Alemdar*, 28 Mayıs 1335, S.156-1466, s.1.
- _____ “Yeni Bir Hadise Karşısında”, *Alemdar*, 29 Mayıs 1335, S.157-1467, s.1.
- _____ “Vur! Fakat Dinle...”, *Alemdar*, 1 Haziran 1335, S.159-1469, s.1.
- _____ “Asayiş Meselesi”, *Alemdar*, 10 Haziran 1335, S.168-1478, s.1.
- _____ “Yine Son Vukuata Dair”, *Alemdar*, 14 Haziran 1335, S.172-1482, s.1.
- _____ “İki Büyük Söz”, *Alemdar*, 16 Haziran 1335, S.174-1484, s.1.
- _____ “Müzaheret Meselesi”, *Alemdar*, 23 Haziran 1335, S.182-1492, s.1.
- _____ “Söz Gümüş ise Sükût Altındır”, *Alemdar*, 25 Haziran 1335, S.184-1494, s.1.
- _____ “Padişahımız”, *Alemdar*, 27 Haziran 1335, S.186-1496, s.1.

- _____ “Buhran-ı Vükelâ”, *Alemdar*, 30 Haziran 1335, S.189-4999, s.1.
- _____ “El Îd-i Ekber Eyledi, Biz Matem Eyledik”, *Alemdar*, 3 Temmuz 1335, S.190-1500, s.1.
- _____ “Hürriyet ve İtilâf Köprüsü”, *Alemdar*, 4 Temmuz 1335, S.191-1501, s.1.
- _____ “Zade Fi’t Tanbur, Nağmeten Uhra”, *Alemdar*, 5 Temmuz 1335, S.192-1502, s.1.
- _____ “İngiltere! Seni Unutmadık!”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1335, S.194-1504, s.1.
- _____ “Şimdiki Vaziyet”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1335, S. 198-1508, s.1.
- _____ “Ferdiyet Politikası”, *Alemdar*, 12 Temmuz 1335, S.199-1509, s.1.
- _____ “Sadrazam Paşa da Geldi”, *Alemdar*, 16 Temmuz 1335, S.113-1513, s.1.
- _____ “Modası Geçmiş Oyunlar”, *Alemdar*, 18 Temmuz 1335, S.115-1515, s.1.
- _____ “Nikbinlik Hastalığı”, *Alemdar*, 20 Temmuz 1335, S.117-1517, s.1.
- _____ “Damat Ferit Paşa’nın İstifası”, *Alemdar*, 21 Temmuz 1335, S.118-1518, s.1.
- _____ “Sadaret Tecrübeleri”, *Alemdar*, 22 Temmuz 1335, S.119-1519, s.1.
- _____ “Hürriyet Bayramı”, *Alemdar*, 24 Temmuz 1335, S.121-1521, s.1.
- _____ “Eski Bir Yara...”, *Alemdar*, 25 Temmuz 1335, S.122-1522, s.1.
- _____ “Biraz Tarih”, *Alemdar*, 27 Temmuz 1335, S.124-1524, s.1.
- _____ “İzzet Paşa’nın İstifası”, *Alemdar*, 30 Temmuz 1335, S.127-1527, s.1.
- _____ “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, *Alemdar*, 2 Ağustos 1335, S.130-1530, s.1.
- _____ “Yine Eski Hikâye”, *Alemdar*, 10 Ağustos 1335S.138-1538, s.1.
- _____ “Veremden Evvel Çete ile Mücadele”, *Alemdar*, 11 Ağustos 1335, S.139-1539, s.1.
- _____ “Tersim Neresi Beyabe”, *Alemdar*, 12 Ağustos 1335, S.140-1540, s.1.
- _____ “Amerika Mandater Olacaksa”, *Alemdar*, 18 Ağustos 1335, S.146-1546, s.1.
- _____ “Tevfik Paşa’nın Beyanâtı”, *Alemdar*, 19 Ağustos 1335, S.147-1547, s.1.
- _____ “Yaramıza Bir Merhem...”, *Alemdar*, 21 Ağustos 1335, S.149-1549, s.1.
- _____ “Vazife Hissi”, *Alemdar*, 29 Ağustos 1335, S.157-1557, s.1.
- _____ “Men Çe Guyem Tanburem Çe Zened...”, *Alemdar*, 31 Ağustos 1335, S.159-1559, s.1.
- _____ “En Büyük Cinayet”, *Alemdar*, 3 Eylül 1335, S.162-1562, s.1.
- _____ “İngiltere'nin Yeni Vaziyeti Siyasiyesi”, *Alemdar*, 4 Eylül 1335, S.163-1563, s.1.

- _____ “Anadolu'dan İstemeğe Yüz Kaldı mı?”, *Alemdar*, 5 Eylül 1335, S.164-1564, s.1.
- _____ “Tan'ın Başmakalesi”, *Alemdar*, 8 Eylül 1335, S.167-1567, s.1.
- _____ “Kundak!”, *Alemdar*, 11 Eylül 1335, S.170-1570, s.1.
- _____ “Hürriyet ve İtilaftan Ne İçin Korkuyorlar”, *Alemdar*, 15 Eylül 1335, S.174-1574, s.1.
- _____ “Ümidinizi Kesiniz!”, *Alemdar*, 16 Eylül 1335, S.175-1575, s.1.
- _____ “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, *Alemdar*, 20 Eylül 1335, S.178-1578, s.1.
- _____ “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 24 Eylül 1335, S.182-1582, s.1.
- _____ “Ne İstiyorlar?”, *Alemdar*, 27 Eylül 1335, S.185-1585, s.1.
- _____ “Bolşevik Avı”, *Alemdar*, 29 Eylül 1335, S.187-1587, s.1.
- _____ ... (Makale başlığı sansürlüdür), *Alemdar*, 3 Teşrinievvel 1335, S.192-1592, s.1.
- _____ ... (Makale başlığı sansürlüdür), *Alemdar*, 4 Teşrinievvel 1335, S.293-2593, s.1.
- _____ “Mühtediler-Eyyam Reisleri”, *Alemdar*, 5 Teşrinievvel 1335, S.294-2594, s.1.
- _____ “Hücumzedeler-1 Ferid Paşa”, *Alemdar*, 18 Teşrinievvel 1335, S.307-2607, s.1.
- _____ “Nura İhtiyacımız Var!”, *Alemdar*, 23 Teşrinievvel 1335, S.312-2612, s.1.
- _____ “Deliler”, *Alemdar*, 26 Teşrinievvel 1335, S.314-2615, s.1.
- _____ “Yine Sivas Telgrafı”, *Alemdar*, 27 Teşrinievvel 1335, S.315-2616, s.1.
- _____ “Manastır, Selânîk, Sivas, Ankara -Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine-”, *Alemdar*, 28 Teşrinievvel 1335, S.316-2617, s.1.
- _____ “Evet; Neden Anlaşmayalım? -Tasvir-i Efkâr'a-”, *Alemdar*, 30 Teşrinievvel 1335, S.318-2619, s.1.
- _____ “Bir Çare-i Hal”, *Alemdar*, 31 Teşrinievvel 1335, S.319-2620, s.1.
- _____ “Hah Şöyle... Biraz Yola Gelin!”, *Alemdar*, 1 Teşrinisani 1335, S.320-2621, s.1.
- _____ “Tevkif Edilmişim”, *Alemdar*, 2 Teşrinisani 1335, S.321-2622, s.1.
- _____ “İntihabat”, *Alemdar*, 3 Teşrinisani 1335, S.322-2623, s.1.
- _____ “Yine İntihabat”, *Alemdar*, 5 Teşrinisani 1335, S.324-2625, s.1.
- _____ “Bir Düşünce...”, *Alemdar*, 6 Teşrinisani 1335, S.325-2626, s.1.
- _____ “Kırmızı Hançer”, *Alemdar*, 8 Teşrinisani 1335, s.1. S.327-2628, s.1.
- _____ “Akılsız Dostlar”, *Alemdar*, 9 Teşrinisani 1335, S.329-2629, s.1.
- _____ “Müddeisiz Bir Mahkeme”, *Alemdar*, 11 Teşrinisani 1335, S.331-2631, s.1.

- _____ “Can Noktası...”, *Alemdar*, 12 Teşrinisani 1335, S.332-2632, s.1.
- _____ “Yine İntihabat”, *Alemdar*, 13 Teşrinisani 1335, S.333-2633, s.1.
- _____ “Hemşehrilerime Bir Cevab”, *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1335, S.336-2636, s.1.
- _____ “İzmir ve İzmir'den Sonrası İçin”, *Alemdar*, 18 Teşrinisani 1335, S.338-2638, s.1.
- _____ “Yine İngiltere, Yine İngiltere...” *Alemdar*, 19 Teşrinisani 1335, S.338-2638, s.1.
- _____ “Memleketimizde Rical-i Devlet” *Alemdar*, 22 Teşrinisani 1335 s.1, S.341-2641, s.1.
- _____ “Şu Bahsi Açmasanız!”, *Alemdar*, 23 Teşrinisani 1335, S.342-2642, s.1.
- _____ “Mebuslarımız (!)”, *Alemdar*, 29 Teşrinisani 1335, S.348-2648, s.1.
- _____ “Nerede Aradım, Nerede Buldum?”, *Alemdar*, 10 Kânunuevvel 1335, S.359-2659, s.1.
- _____ “İstanbul İntihabının Arifesinde...”, *Alemdar*, 15 Kânunuevvel 1335, S.364-2664, s.1.
- _____ “Bugün İntihabat Günü İmiş!”, *Alemdar*, 18 Kânunuevvel 1335, S.367-2667, s.1.
- _____ “Yeni Çevirme Hareketi” *Alemdar*, 25 Kânunuevvel 1335, S.374-2674
- _____ “Adavet Meclise Değil, İttihatçılığa...”, *Alemdar*, 28 Kânunuevvel 1335, S.377-2677, s.1.
- _____ “Biz Unutsak, Cihan Unutur mu?”, *Alemdar*, 1 Kânunusani 1336, S.381-2681, s.1.
- _____ “Aman İhvan! İş Başına...”, *Alemdar*, 2 Kânunusani 1336, S.382-2682, s.1.
- _____ “İhmal Etmeyelim, Pişman Olacağız...”, *Alemdar*, 3 Kânunusani 1336, S.383-2683, s.1.
- _____ “Kızmayalım, Acıyalım”, *Alemdar*, 4 Kânunusani 1336, S. 384-2684, s.1.
- _____ “Vah! Vah! Vah...”, *Alemdar*, 5 Kânunusani 1336, S.385-2685, s.1.
- _____ “Manasız Bir Hiddet!”, *Alemdar*, 6 Kânunuevvel 1335, S.355-2655, s.1.
- _____ “Mukadderatımız”, *Alemdar*, 7 Kânunusani 1336, S.387-2687, s.1.
- _____ “Yine Muhtıra Münasebetiyle”, *Alemdar*, 9 Kânunusani 1336, S.389-9268, s.1.
- _____ “Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku”, *Alemdar*, 12 Kânunusani 1336, S.392-2692, s.1.

- _____ “Yeni Meclis”, *Alemdar*, 13 Kânunusani 1336, S.393-2693, s.1.
- _____ “Reha-yı Vatan...”, *Alemdar*, 9 Şubat 1336, S.419-2719, s.
- _____ “Hükûmetin Beyannamesi”, *Alemdar*, 10 Şubat 1336, S.420-2720, s.1.
- _____ “İşin İç Yüzü, Dış Yüzü”, *Alemdar*, 13 Şubat 1336, S.423-2723, s.1.
- _____ “Atiye Hazırlanalım...”, *Alemdar*, 20 Şubat 1336, S.430-2730, s.1.
- _____ “Bu da Ne Demek?”, *Alemdar*, 25 Şubat 1336, S.435-2735, s.1.
- _____ “Dâhiliye Nazırı Muhteremi Beyefendi Hazretlerine”, *Alemdar*, 26 Şubat 1336, S.436-2736, s.1.
- _____ “Ferit Paşa Korkusu...”, *Alemdar*, 5 Mart 1336, S.444-2744, s.1.
- _____ “Yeni Kabine”, *Alemdar*, 7 Mart 1336, S.446-2746, s.1.
- _____ “Millî Siyaset”, *Alemdar*, 10 Mart 1336, S.449-2749, s.1.
- _____ “Muhalefet Kaldırılabilir mi?”, *Alemdar*, 13 Mart 1336, S.452-2752, s.1.
- _____ “Karmakarışık”, *Alemdar*, 16 Mart 1336, S.454-2754, s.1.
- _____ “Yaşasın (!) Kuvayımilliye “, *Alemdar*, 17 Mart 1336, S.455-2755, s.1.
- _____ “İttihatçı Gazeteler”, *Alemdar*, 19 Mart 1336, S.457-2757, s.1.
- _____ “Buhran-ı Hazıra ve Ferit Paşa”, *Alemdar*, 30 Mart 1336, S.468-2768, s.1.
- _____ “İçtihad Tebdilinde Kolaylık”, *Alemdar*, 3 Nisan 1336, S.472-2772, s.1.
- _____ “Yeni Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 5 Nisan 1336, S.474-2774, s.1.
- _____ “Hatt-ı Hümayûn ve Yeni Kabine”, *Alemdar*, 6 Nisan 1336, S.475-2775, s.1.
- _____ “Loyd Corc'un Nutku”, *Alemdar*, 7 Nisan 1336, S.476-2776, s.1.
- _____ “Çetenin Yeni Saha-i Faaliyeti”, *Alemdar*, 8 Nisan 1336, S.477-2777, s.1.
- _____ “Tarih Tekerrürden İbarettir”, *Alemdar*, 12 Nisan 1336, S.481-2781, s.1.
- _____ “Yılan Hıştırtısı”, *Alemdar*, 13 Nisan 1336, S.482-2782, s.1.
- _____ “Meclisin Feshi...”*Alemdar*, 15 Nisan 1336, S.483-2783, s.1.
- _____ “Enkaz Ortasında Bir Hükûmet”, *Alemdar*, 21 Nisan 1336, S.489-2789, s.1.
- _____ “Mar-ı Serma-dideler”, *Alemdar*, 23 Nisan 1336, S.491-2791, s.1.
- _____ “Yeni İdamlar Münasebetiyle”, *Alemdar*, 26 Nisan 1336, S.494-2794, s.1.
- _____ “Kuva-yı Gayr-i Milliye Suyu Düşükten Sonra”, *Alemdar*, 2 Mayıs 1336, S.500-2800, s.1.
- _____ “Son Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 3 Mayıs 1336, S.501-2801, s.1.
- _____ “Sulhumuz...”, *Alemdar*, 15 Mayıs 1336, S.512-2812, s.1.
- _____ “Niçin”, *Alemdar*, 16 Mayıs 1336, S.513-2813, s.1.

- _____ “Her Şey Mahvoldu, Yalnız Namus”, *Alemdar*, 19 Mayıs 1336, S.516-2816, s.1.
- _____ “İnfirad-ı Muhteşem”, *Alemdar*, 24 Mayıs 1336, S.521-2821, s.1.
- _____ “Terk-i Silaha Doğru...”, *Alemdar*, 25 Mayıs 1336, S.522-2822, s.1.
- _____ “Anadolu'daki Fecayi“, *Alemdar*, 31 Mayıs 1336, S.527-2827, s.1.
- _____ “Suikast Hakkında”, *Alemdar*, 3 Haziran 1336, S.530-2830, s.1.
- _____ “Mutediller...”, *Alemdar*, 6 Haziran 1336, S.533-2833, s.1.
- _____ “On Beş Gün Mühlet”, *Alemdar*, 11 Haziran 1336, S.538-2838, s.1.
- _____ “Bir Nefha-i Ümit”, *Alemdar*, 18 Haziran 1336, S.545-2845, s.1.
- _____ “Yine İfrat”, *Alemdar*, 21 Haziran 1336, S.546-2846, s.1.
- _____ “İttihatçı Cilveleri”, *Alemdar*, 23 Haziran 1336, S.548-2848, s.1.
- _____ “Korktuğumuz Başımıza Geldi”, *Alemdar*, 26 Haziran 1336, S.549-2849, s.1.
- _____ “Şeamet Kuşları”, *Alemdar*, 28 Haziran 1336, S.551-2851, s.1.
- _____ “Yunan Taarruzu ve Kuvayımilliye”, *Alemdar*, 30 Haziran 1336, S.553-2853, s.1.
- _____ “Son Delilik”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1336, S.562-2862, s.1.
- _____ “Yaptıkları Cinayetler”, *Alemdar*, 17 Temmuz 1336, S.572-2872, s.1.
- _____ “Hal ve Mevki' -ve Şûra-yı Saltanat-”, *Alemdar*, 19 Temmuz 1336, S.574-2874, s.1.
- _____ “Ne Yapmalıyız?”, *Alemdar*, 20 Temmuz 1336, S.575-2875, s.1.
- _____ “Ne Yapacağız?”, *Alemdar*, 22 Temmuz 1336, S.576-2876, s.1.
- _____ “Kurt ile Kuzu Hikâyesi”, *Alemdar*, 23 Temmuz 1336, S.577-2877, s.1.
- _____ “27 Temmuz Matemi”, *Alemdar*, 27 Temmuz 1336, S.581-2881, s.1.
- _____ “Bîsûd Hareketler”, *Alemdar*, 28 Temmuz 1336, S.582-2882, s.1.
- _____ “Yeni Kabine -ve İttihat ve Terakki-“, *Alemdar*, 1 Ağustos 1336, S.586-2886, s.1.
- _____ “Hükûmetin Beyannameesi”, *Alemdar*, 5 Ağustos 1336, S.590-2890, s.1.
- _____ “Yarın İçin”, *Alemdar*, 7 Ağustos 1336, S.592-2892, s.1.
- _____ “Son Söz”, *Alemdar*, 11 Ağustos 1336, S.596-2896, s.1.
- _____ “Yunanistan'a Yeni Bir Salahiyet”, *Alemdar*, 13 Ağustos 1336, S.598-2898, s.1.
- _____ “Sulhun İdamesi”, *Alemdar*, 14 Ağustos 1336, S.599-2899, s.1.
- _____ “Anadolu ve Payitaht”, *Alemdar*, 17 Ağustos 1336, S.601-2901, s.1.

- _____ “Bitarafılıktan Anladığımız”, *Alemdar*, 23 Ağustos 1336, S.607-2907, s.1.
- _____ “Bayram Topları”, *Alemdar*, 27 Ağustos 1336, S.611-2911, s.1.
- _____ “Bir Fikir, Bir Siyaset”, *Alemdar*, 1 Eylül 1336, S.616-2916, s.1.
- _____ “Asayiş Meselesi”, *Alemdar*, 2 Eylül 1336, S.617-2917, s.1.
- _____ “Yeni İttifaklar ve Biz”, *Alemdar*, 6 Eylül 1336, S.621-(2)921, s.1.
- _____ “İtilaflar, İttifaklar ve Biz”, *Alemdar*, 14 Eylül 1336, S.629-2929, s.1.
- _____ “Rusya, Biz ve Yunanistan”, *Alemdar*, 17 Eylül 1336, S.632-2932, s.1.
- _____ “Meslek Meselesi”; *Alemdar*, 21 Eylül 1336, S.636-2936, s.1.
- _____ “Siyaset-i Hazıra”, *Alemdar*, 15 Teşrinievvel 1336, S.657-2957, s.1.
- _____ “Sadrazam Paşa’nın İstifası”, *Alemdar*, 19 Teşrinievvel 1336, S.661-2961, s.1.
- _____ “Tevfik Paşa–İzzet Paşa”, *Alemdar*, 22 Teşrinievvel 1336, S.664-2964, s.1.
- _____ “Yine O Mesele”, *Alemdar*, 23 Teşrinievvel 1336, S.658-2958, s.1.
- _____ “Hal ve Mevki“, *Alemdar*, 26 Teşrinievvel 1336, S.668-2968, s.1.
- _____ “Türk-Yunan Mukareneti”, *Alemdar*, 27 Teşrinievvel 1336, S.668-2968, s.1.
- _____ “Bir Cevab”, *Alemdar*, 28 Teşrinievvel 1336, S.669-2969, s.1.
- _____ “Rical-i Devlette Nezaket...”, *Alemdar*, 1 Teşrinisani 1336, S.674-2974, s.1.
- _____ “Zavallı Öksüz Muhalefet”, *Alemdar*, 4 Teşrinisani 1336, S.677-2977, s.1.
- _____ “Loyd Corc’un Beyanatı”, *Alemdar*, 7 Teşrinisani 1336, S.680-2980, s.1.
- _____ “Yâd-ı Meşâhir”, *Alemdar*, 13 Teşrinisani 1336, S.686-2986, s.1.
- _____ “Men Cerreb’il Mücerreb”, *Alemdar*, 15 Teşrinisani 1336, S.688-2988, s.1.
- _____ “Ferdiyet, Feridiyyet”, *Alemdar*, 16 Teşrinisani 1336, S.689-2989, s.1.
- _____ “Gayri Muntazır Hadisat”, *Alemdar*, 17 Teşrinisani 1336, S.690-2990, s.1.
- _____ “Şahsî Politika–Millî Politika”, *Alemdar*, 20 Teşrinisani 1336, S.693-2993, s.1.
- _____ “Centilmenlik Başka Keyfiyet”, *Alemdar*, 23 Teşrinisani 1336, S.696-2996, s.1.
- _____ “Şark İşleri”, *Alemdar*, 27 Teşrinisani 1336, S.700-3000, s.1.
- _____ “İçtihat Meselesi”, 29 Teşrinisani 1336, S.702-3002, s.1.
- _____ “Talât ve Enver Paşalar Hazeratı”, *Alemdar*, 30 Teşrinisani 1336, S.703-3003, s.1.
- _____ “Sanat-ı Tenasüh”, *Alemdar*, 1 Kânunuevvel 1336, S.704-3004, s.1.
- _____ “Ermeniler”, *Alemdar*, 3 Kânunuevvel 1336, S.706-3006, s.1.
- _____ “Loyd Corc’un Beyanatı”, *Alemdar*, 29 Kânunuevvel 1336, S.730-3030, s.1.
- _____ “İstanbul Meselesi”, *Alemdar*, 6 Kânunusani 1337, S.737-3037, s.1.

- _____ “Dömeke–Eskişehir”, *Alemdar*, 18 Kânunusani 1337, S.750-3050, s.1.
- _____ “Dünkü Haber”, *Alemdar*, 28 Kânunusani 1337, S.760-3060, s.1.
- _____ “Biraz Söyleyelim”, *Alemdar*, 7 Şubat 1337, S.767-3067, s.1.
- _____ “Anadolu–İstanbul”, *Alemdar*, 8 Şubat 1337, S.868-3068, s.1.
- _____ “Anadolu’nun Telgrafı”, *Alemdar*, 9 Şubat 1337, S.869-3079, s.1.
- _____ “Tevfik Paşa’nın...”, *Alemdar*, 14 Şubat 1337, S.874-3074, s.1.
- _____ “Benim Fikrim”, *Alemdar*, 24 Haziran 1337, S.87, s.2.
- _____ “Hal ve Mevki ve Bizler” *Alemdar*, 17 Eylül 1337, S.1-1986, s.1.
- _____ “Hissiyat Değil Akıl ve Mantık”, *Alemdar*, 18 Eylül 1337, S.2-1987, s.1.
- _____ “Muhalefette Ferdi Kıymet”, *Alemdar*, 19 Eylül 1337, S.3-1988, s.1.
- _____ “Son Vaziyet”, *Alemdar*, 20 Eylül 1337, S.4-1989, s.1.
- _____ “İttihatçılar ve İtidalciler”, *Alemdar*, 21 Eylül 1337, S.5-1990, s.1.
- _____ “Siyaset-i Hariciyemiz ve İngiltere”, *Alemdar*, 23 Eylül 1337, S.7-1992, s.1.
- _____ [N.U.], “Kör Bülbül”, *Tan*, 15.1.1940, s.7.
- _____ [N.Ulunay], “Peçeli Çengi”, *Tan*, 3.3.1940, s.7.
- _____ “Köylünün Kendinden Bir Hovarda Diye Bahsetmesini Ben Bu Rejimin Bir Feyzi Telakki Ederim”, *Köye Doğru*, 1.12.1942, S.59, s.5.
- _____ “Ölümü Söylenemeyen At”, *Yeni Adam*, 18.11.1943, S.464, s.1.
- _____ “Bodrûmî’nin Nüktesi”, *Yeni Adam*, 2.12.1943, S.466, s.1.
- _____ “Öküz Mehmet Paşa’nın Nüktesi”, *Yeni Adam*, 30.12.1943, S.470, s.1.
- _____ “Bir Kör Kadı Fıkrası”, *Yeni Adam*, 20.1.1944, S.473, s.1.
- _____ “Nazif’in Nüktelerinden”, *Yeni Adam*, 27.1.1944, S.474, s.1.
- _____ [Takvimci], “31 Mart”, *Tan*, 1.4.1944, S.2020, s.3.
- _____ “Kurtlar ve Kuşlar”, *Yedi Gün*, 26 Ekim 1944, S.612, s.12-13, 19.
- _____ “Yılbaşı Kumarları”, *Mizah*, 27.12.1946, S.25, s.302.
- _____ “Yerli Film Meselesi”, *Memleket Sesi*, S.3, 15.02.1947 s.20-21, 35.
- _____ “Bir Hatıra”, *Büyük Doğu*, İstanbul, 9.5.1947, C.3, S.62, s.7, 13.
- _____ “Dram Kısımında: Düşman”, *Türk Tiyatrosu*, 15 Nisan 1948, S.215, s.13-14.
- _____ “Bir Meslek Hatırası”, *Mizah*, 15.6.1948, S.119, s.800.
- _____ “Bir Şaheser”, *Mizah*, 8.10.1948, S.112, s.788.
- _____ “Müşterisiz Meta’ Zayıdır”, *Türk Tiyatrosu*, 1.1.1950, S.234, s.14.
- _____ “Kayseri Gülleri”, *Türk Tiyatrosu*, 16.2.1950, S.236, s.13-14.

- _____ “Hindistan'da Turizm Teşkilatı”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Nisan 1952, S.123, s.19-20.
- _____ “İstedigini Yazmak Zevki”, *Hizmet*, 1.7.1952, S.47, s.1, 5.
- _____ “İçki Mücadelesi ve Biz”, *Milliyet*, 24.10.1953, S.1242, s.2.
- _____ “Onunla”, *Milliyet*, 10.11.1953, S.1259, s.2.
- _____ “Kur'an-ı Tercüme Bir İlimdir”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1955, S.197, s.339.
- _____ “Bir Abideye Mersiye”, *Milliyet*, 15.5.1955, S.1795, s.3.
- _____ “Galatasaray’ın Pilavı”, *Milliyet*, 4.6.1955, S.1813, s.3.
- _____ “İsimler ve Kelimeler”, *Milliyet*, 27.6.1955, S.1836, s.3.
- _____ “Ahmet Reşid Rey (H.Nazım)”, *Milliyet*, 17.8.1955, S.1884, s.3.
- _____ “Memleketimizde H. Taine Çığırı ve Ahmet Reşit”, *İş*, Ekim 1955, İstanbul, S.170.
- _____ “Mustafa Kemal Atatürk”, *Milliyet* 10.11.1960, S.3760, s.5.
- _____ “Arap Abdullah ve Politika”, *Milliyet*, 2.6.1962, S.4314, s.3.
- _____ “Fikret ve Oğlu”, *Milliyet*, 28.6.1962, S.4340, s.3.
- _____ “Bir Film Münasebetiyle”, *Milliyet*, 2.8.1962, S.4375, s.3.
- _____ “Utandım”, *Milliyet*, 4.8.1962, S.4377, s.3.
- _____ “Sandal Bedesteni”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Ekim 1962, S.249, s.11.
- _____ “Mevlevîlikte Rumuz”, *Mevlâna Yıllığı*, Konya, 1963, s.13-18.
- _____ “Nazım Hikmet”, *Milliyet*, 5.6.1963, S.4673, s.3.
- _____ “İbrahim Hilmi Bey”, *Milliyet*, 14.6.1963, S.4682, s.3.
- _____ “Mekteplerde Dayak”, *Milliyet*, 22.6.1963, S.4693, s.3.
- _____ “Abdurrahman Şeref Efendi”, *Milliyet*, 29.9.1963, S.4789, s.3.
- _____ “Asırlık Çınar Kuruyor”, *Milliyet*, 11.11.1963, S.4832, s.3.
- _____ “Terlikçi Salih Efendi”, *Milliyet*, 9.5.1964, S.5007, s.3.
- _____ “Mevlâna ve Papa”, *Türk Yurdu*, Temmuz 1964, S.8-9-10, s.113.
- _____ “Meçhul Düşman”, *Milliyet*, 12.3.1965, S.6212, s.3.
- _____ “Bir Basın Müzesi”, *Milliyet*, 22.4.1965, S.6253, s.2.
- _____ “Ateşle Barut”, *Milliyet*, 2.7.1965, S.6321, s.2.
- _____ “Mazi! O Perde-i Gayb...”, *Milliyet*, 21.7.1965, S.6340, s.3.
- _____ “Medeni Cesaret”, *Milliyet*, 25.7.1965, S.6344, s.3.

- _____ “Beni Unutmayan Şehir”, *Milliyet*, 26.7.1965, S.6345, s.3.
- _____ “10 Temmuz”, *Milliyet*, 27.7.1965, S.6446, s.3.
- _____ “Seçim Külfeti”, *Milliyet*, 4.6.1966, S.6653, s.2.
- _____ “Fatih’in Edirnesi’nde”, *Milliyet*, 23.6.1966, S.6672, s.2.
- _____ “Refik Halit Karay Merhum...”, *Güvercin*, Temmuz 1968, C.3, S.26/4.
- _____ “Gece Yardımı”, *Milliyet*, 13.9.1968, S:7473, s.2.
- _____ “Kıymeti Bilinmeyen Hatıralar”, *Milliyet*, 21.9.1968, S:7481, s.2.
- _____ “O’ndan Bir Tarih”, *Güvercin*, Ekim 1968, S.29-7, s.2.
- _____ “Bu Gözler Neler Gördü?”, *Tercüman*, 7 Kasım 1969-8 Nisan 1970, s.3,5,6.
- _____ “Mistik Edebiyatta Bir Şaheser: ‘Yolcu Nereye Gidiyorsun?’ “, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988, S.4, s.1.79-182.
- Uyanık, Necmi-Sebahaddin Mihçı, “Refi Cevat’ta Siyasî Düşüncenin Değişimi Üzerine”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, Konya 2014, S.12, s.315-329.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Umumi Af”, *Yeni Sabah*, 31 Mayıs 1938, S.26, s.1, 3.
- Yılmaz, Mehmet, “Sopalı 1912 Seçimlerinde Bir Yolsuzluk Örneği: Bozkır Seçimleri”, *Bozkır’ın Dünü Bugünü Sempozyumu-12 Kasım 2006*, Konya 2007, s137-148.
- Yunus Nadi (Abalıoğlu), “Affa Dair Bizim Reyimiz Şimdiden Kocaman Bir Pasodur”, *Cumhuriyet*, 27.6.1938, S.5072, s.1.
- *** [Üç yıldız], “Mebusan ve Mukadderat-ı Millet”, *Yeni İkdâm* [İkdâm], 29 Kânunuevvel 1326, S.293, s.1.
- _____ “Bir İki Söz”, *İktihâm* [İkdâm], 14 Temmuz 1328, S.152, s.1.
- _____ “Osmanlılar-İngilizler”, *Azîm*, 5 Mayıs 1329, S.3, s.1.
- _____ “Tehlikeli Oyunlar”, *Azîm*, 26, 27 Mayıs 1329, S.24, 25, s.1.
- _____ “Avrupa Değil, Avrupalı Kontrolü”, *Azîm*, 28 Mayıs 1329, S.26, s.1.
- _____ “Terhis-i Asakir Meselesi”, *Azîm*, 29 Mayıs 1329, S.27, s.1.
- _____ “Çare-i Halas”, *Alemdar*, 8 Mayıs 1335, S.136-1446, s.1.
- _____ “Allah Belalarımı Versin”, *Alemdar*, 16 Mayıs 1335, S.144-1454, s.1.
- _____ “Uzun Fakat Lazım Bir Hasbihâl”, *Alemdar*, 4 Teşrinisani 1335, S.323-2624, s.1.
- _____ “Niçin Doğru Değil” *Alemdar*, 15 Teşrinisani 1335, S.335-2635, s.1.

- _____ “Anzavur Ahmet Bey”, *Alemdar*, 4 Kânunuevvel 1335, S.353-2653, s.1.
- _____ “Türkiye Hıristiyanları”, *Alemdar*, 14 Kânunuevvel 1335, S.363-2663, s.1.
- _____ “Hükûmet ve Mebuslar”, *Alemdar*, 8 Şubat 1336, S.418-2718, s.1.
- _____ “Yeni Vaziyet - Yeni Hükûmet”, *Alemdar*, 26 Mart 1336, S.464-2764, s.1.
- _____ “Sulhumuz Yarın Tebliğ Edilecek”, *Alemdar*, 9 Mayıs 1336, S.507-2807, s.1.
- _____ “Trakya ve İzmirimiz”, *Alemdar*, 14 Mayıs 1336, S.511-2811, s.1.
- _____ “Her Ümit Kayboldu mu?”, *Alemdar*, 18 Mayıs 1336, S.515-2815, s.1.
- _____ “Biz ve Yunanistan”, *Alemdar*, 10 Haziran 1336, S.537-2837, s.1.
- _____ “Sulhumuzun İmzası Mes'ele”, *Alemdar*, 12 Temmuz 1336, S.567-2867, s.1.
- _____ “Bir Hakikat Karşısında”, *Alemdar*, 30 Temmuz 1336, S.584-2884, s.1.

V. Tezler

- Aydoğan, Oğuz, *Ahmet Refik Altınay, Hayatı ve Sanat Tarihi Çalışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul, 2006.
- Başkan, Ömer Fatih, *İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918)*, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. SBE, Kahramanmaraş 2019.
- Bingöl, Sedat, *Yüzellilikler Meselesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. AİİT Ens., Ankara 1994.
- Çavuş, Dilek, *Minber Gazetesi, Basındaki Yeri ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. SBE, Ankara, 2006.
- Çitçi, Sinan, *İkdam Gazetesinin Sistemik İndeksi (1904-1913)*, C.1, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. SBE, İstanbul 2000.
- Çukurova, Üftade, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibbler Cemiyeti ve İngiliz İstihbaratının Çalışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. TİTE, Ankara 1988.
- Değirmenci, Resul, *Mondros'tan Gümrü'ye Türk Basınında Ermeni Sorunu Alemdar ve Hadisat Gazeteleri (1918-1920)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. AİİT Ens., Ankara 2003.
- Demirci Tural, Dilek, *Alemdar ve Tasvir-i Efkâr Gazetelerinin Başmuharrirlerinin Gözünden Mütareke Dönemi (30 Ekim 1918-16 Mart 1920)*, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniv. SBE, Yozgat 2018.

- Eroğlu, Eren, *I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Matbuatı: Alemdar Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. SBE, Ankara, 2016.
- Ersaydı, Alper, *Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Dönemi Başında İttihatçılar ve İttihatçılık*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2007.
- Gürel, Makbule, *Mütareke Dönemi'nde Minber Gazetesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2003.
- Halıcı, Şaduman, *Yüzellilikler*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniv. SBE, Eskişehir 1998.
- Karacar, Mahir, *Refi' Cevat Ulunay'ın Süreli Yayınlarıdaki Yazıları*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv., Sos. Bil. Ens., Van 2010.
- Mıhçı, Sebahaddin, *Osmanlı Parlamento Tarihinde Son Dönem*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Konya 2000.
- Oruç, Sema, *Refi Cevat Ulunay Romanlarının Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. SBE, Elazığ 2014.
- Özbek Giray, Özgül, *Kültür ve Edebiyat Hayatına Katkılarıyla Refi Cevat Ulunay*, Doktora Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2019.
- Özbey, Mustafa, *Milli Mücadele'de Basın ve Alemdar Gazetesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul 1990.
- Polat, Hasan Ali, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniv. SBE, Antalya 2018.
- Semiz, Aylın, *Türk Ortaöğretim Sisteminde Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultani): Yeri ve Tarihsel Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniv. SBE, İstanbul 2008.
- Tanatmış, Yusuf, *Türk Basınında Ermeni Meselesi (1914-1919) (Alemdar, Atı, İkdam, İleri, İrade-i Milliye, Sabah, Takvim-i Vakayi, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Vakit gazetelerine göre)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. SBE, Kayseri 2005.
- Tunç, Salih, *İşğâl Dönemi'nde İstanbul Basını (1918-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniv. AİİT Ens., İstanbul 1999.
- Tüzün, Dilek, *Türk Basın Hayatında Muhalif Bir Tavrı: Alemdar Gazetesi (1919-1921)*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniv. SBE, Aksaray 2019.

Yakut, Kemal, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, Doktora Tezi, Anadolu Üniv. SBE, Eskişehir 1998.

VI. Şahıslar

Babayiğit, Ramazan ile yüzyüze mülakat (18.8.2003).

Bayru, Esin Çelebi ile yüzyüze mülakat (17.12.2003).

Bilen, Erdoğan ile telefon aracılığıyla mülakat (25.2.2005).

Birinci, Ali ile yüzyüze mülakat (19.7.2002).

Çapın, Halit ile telefon aracılığıyla mülakat (26.3.2005).

Ersanlı, Gülderen ile telefon aracılığıyla mülakat (2.6.2005).

Gürol, Emin ile telefon aracılığıyla mülakat (30.5.2005).

Menemencioğlu, Nermin Vahit ile yüzyüze mülakat (24.7.2004).

Özbek, Ayten ile telefon aracılığıyla mülakat (30.5.2005).

Toros, Taha ile telefon aracılığıyla mülakat (1.9.2002).

VII. İnternet Siteleri

Altınay, Ahmet Refik, <http://www.kultur.gov.tr/EN-37113/ahmet-refik-altinay.html>,
Erişim Tarihi:10.2.2013.

Artan, Gündüz, “Soyadı Kullanmayan veya Soyadı Değişen Yazarların Soyadını Bulma Kılavuzu”, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, C.3, S.3, 1989, s.137-152;
<http://tk.kutuphaneci.org.tr/index.php/tk/article/download/1101/2201>,
Erişim Tarihi: 02.10.2012.

Ayıışığı, Metin, “Mütareke Dönemi’nde İstanbul Hükümetleri ile Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918-16 Ekim 1920)”,
<http://w3.balikesir.edu.tr/~metinayisigi/istanbul1.htm>, Erişim Tarihi:
16.1.2005.

Çevikoğlu, Timuçin, “Ali Rıza Sağman”,
http://www.turkmusikisi.net/bestekarlar/ali_riza_sagman.htm, Erişim
Tarihi: 25.2.2003.

Çapın, Halit, “Eski Zamanlar”, Takvim Gazetesi internet sitesi,
<http://www.takvim.com.tr/2005/01/30/capin.html>, Erişim Tarihi: 20.3.2005.

_____ “Padişah Macunu”, Takvim Gazetesi internet sitesi,

<http://www.takvim.com.tr/2004/12/05/yaz1198-3160-119.html>, Erişim Tarihi: 20.3.2005.

Doğan, Sabri “Konya Belediyesi'nin Cumhuriyet'ten Bu Yana Gelişimi”, Merhaba Gazetesi internet sitesi,

<http://www.merhabagazetesi.com.tr/arsiv/2005/05/04/akademikyazi.htm>, Erişim Tarihi: 25.5.2005.

“Franmasonluk”, Özgür Masonlar Büyük Locası, <http://www.mason-mahfili.org.tr/sozluk/kelime/franmason-franmasonluk.html>, Erişim Tarihi: 17.07.2012.

“Galatasaray Lisesi”, Galatasaray Üniv. internet sitesi,

http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/002.html, Erişim Tarihi: 1.7.2003.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Rehberi;

<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, Erişim Tarihi: 27.7.2012.

Kâmil Paşa ile İngiltere Kralı ve Kraliçesinin resmi:

<http://www.rossettiarchive.org/img/prprb.vol2.4.jpg>; Erişim Tarihi: 28.01.2009.

Michelet, Jeles, Fransız İhtilali Tarihi, Çeviren: Hamdi Varoğlu, Kitabın künye bilgileri için; <http://mksun.mkutup.gov.tr/F>, Erişim Tarihi: 27.03.2013.

Talât Öncü Özel Kütüphanesi; <http://www.oncu.com/tallib/aramaindex.htm>, Erişim Tarihi: 12.4.2002.

“Tevfik Fikret”, Kültür Bakanlığı resmi internet sitesi;

http://www.kultur.gov.tr/portal/default_tr.asp?belgeno=11855, Erişim Tarihi: 1.7.2003.

“Türkiye’de Siyasî Partiler: 1859-2001”, TBMM resmî internet sitesi,

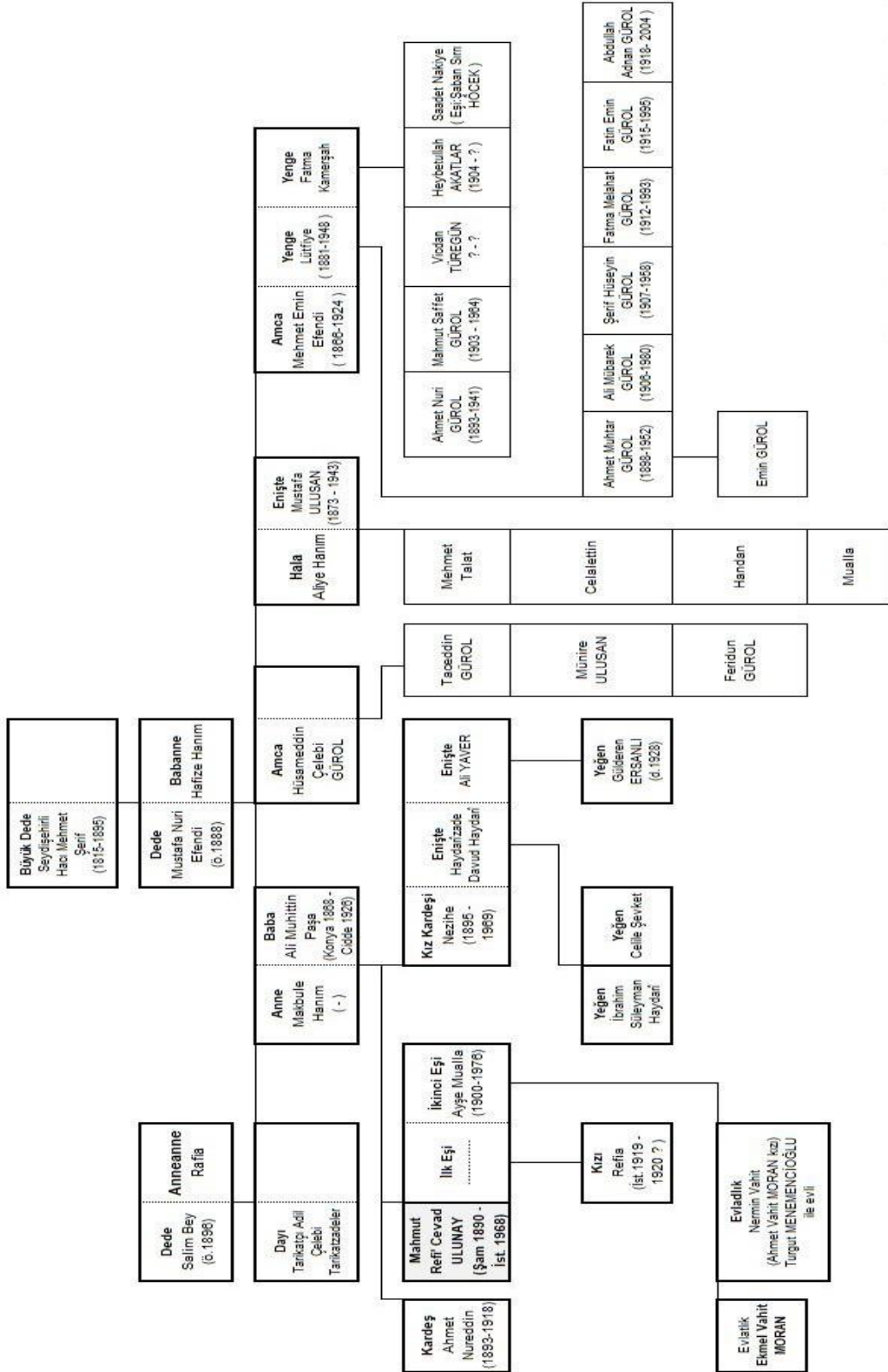
<http://www.tbmm.gov.tr/ambar/partiler/partiler.htm>, Erişim Tarihi: 12.4.2002.

Yardım, Mehmet Nuri, “Muhelif Bir Mevlevi Torunu: Refi Cevat Ulunay”,

<http://www.mehmetnuriyardim.com/yazdir.asp?id=23>, Erişim Tarihi: 11.07.2012.

EKLER

Ek-1: Refi Cevat Ulunay'ın Şeceresi

Ek-2: Refi Cevat Ulunay'ın Nüfus Kayıt Örneği

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İL	İLÇESİ	MAHALLESİ/KÖYÜ	CİLT NO	HANE NO				
			İSTANBUL	FATİH (1327)	MURATPAŞA	55	272				
SIRA	BSN C	YAKINLIK	T.C.NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
1	E	Kendisi	17354309192	MAHMUT CEVAT	ULUNAY	ALİ MUHİTTİN	MAKBULE	SAM 28/10/1306	EVJ İSLAM		Ölüm: 04/11/1988 Evlendirme: _____ Boşanma: _____
2	K	Eşi	17339309612	AYŞE MUALLA	UMUNAY	MAHMUT PAŞA	RUKİYE ŞERBAL	İSTANBUL 1314	DUL İSLAM	06/02/1943	Ölüm: 31/07/1978 Evlendirme: _____ Boşanma: _____
KİŞİLERİN OLAYLARI											
BSN	ADI	DÜŞÜNCELER									
6	AYŞE MUALLA	EVLENME: EVLENEREK GELDİĞİ YER : BEŞİNTAŞ İLÇESİ KURDUÇEME MH. 11-256-4		DÜZENLEYEN				ONAYLAYAN YETKİLİNİN ADI SOYADI - UNYANI			
AÇIKLAMALAR :				ADI SOYADI - UNYANI				AHMET ÇİFTÇİ			
1. KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.				İNÇİ METİN				FATİH (1327) NÜFUS MÜDÜRÜ YERİNDEN			
2. İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ SELÇUK ÜNİVERSİTESİNE İBRAZ EDİLMEK ÜZERE DÜZENLENMİŞ OLUP BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.				M.H.K.				30/07/2004 10:07			
				Paraf				İmza			

Ek-3: Refi Cevat'ın Mevlâna Soyundan Olduğuna Dair Veled Çelebi'nin Yazdığı Şecere

ŞECERESİ:

Oğlum Refi' Cevad Beyefendi;
Talebiniz üzerine yalnız zât-ı âli-
nizin silsile-i nesebinizi yazdım,
takdim ediyorum :

Maatteessüf bizim âile çocukla-
rında öyle neseb filân hevesi gö-
rülüyor. Şimdiye kadar hiç biri
böyle sizin gibi bir arzu göster-
medi. İnşaaallah zât-ı âliniz bir va-
kit buraya teşrifinizde silsilenâ-
meyi aynen istinsah edersiniz de
bir nüsha da sizde bulunur. Mah-
sus aşk-u niyâz ederim, gözlerini
öperim. Devlet ve millete hayırlı
hizmette bulunmanızı hakdan di-
lerim oğlum efendim.

Fî 20 Kânun-u evvel 1939
Amcanız
VELED ÇELEBİ

رحمن الرحيم

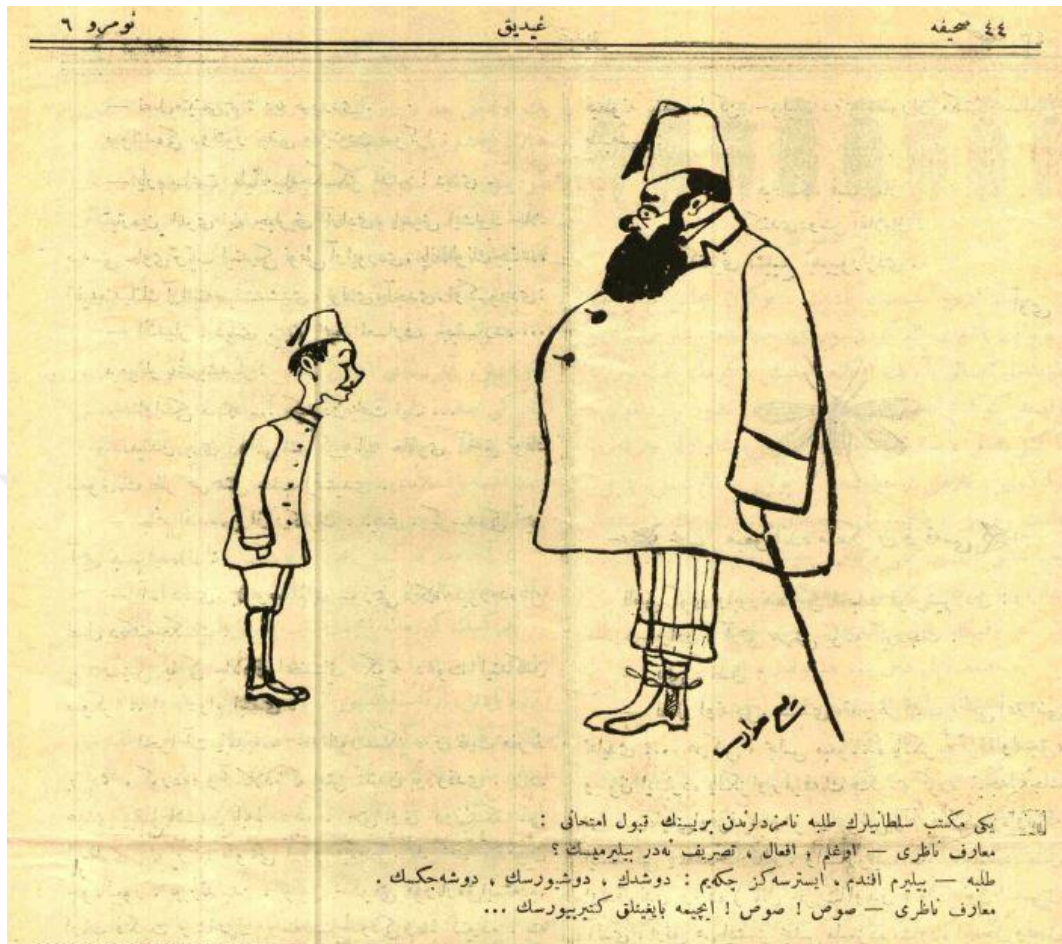
حضرت مولانا نكاحيد بيگميرجي اوغلي

بسم الله الرحمن الرحيم

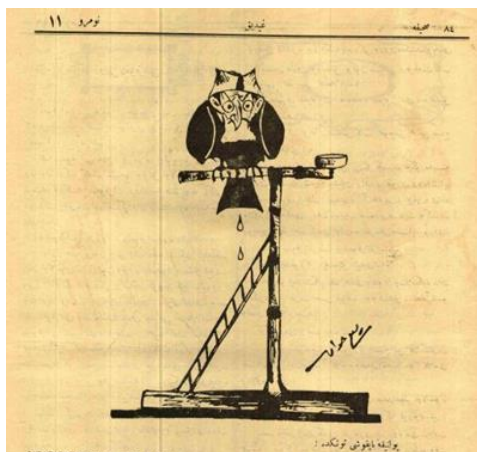
ارغلم رفيع حواد بيگ افندي
طلبك اوز زينه بالترقات عاليتك
مع التألف بيزم عائله جو قوزنه اولدنب فلان هوسى كور وطم بوز شجده
قد هيج بيرى بولم سيزن كيبى آرزو كوسترم دى ان شاد اسيه ذات خاليتك
بزو وقت بورايه شريفقزده سله نامى عيناً استنخا ابيده سيزده
بيزن سوزم سيزده بولنور مظهر عشق و نياز ابيرم كوز كردي اويوم
دولت و ملت خيري خدمته بولو نمازنى حقدن ريدم او غلام افندي
عشق چيگه
ولدي
1939 حول 20

90

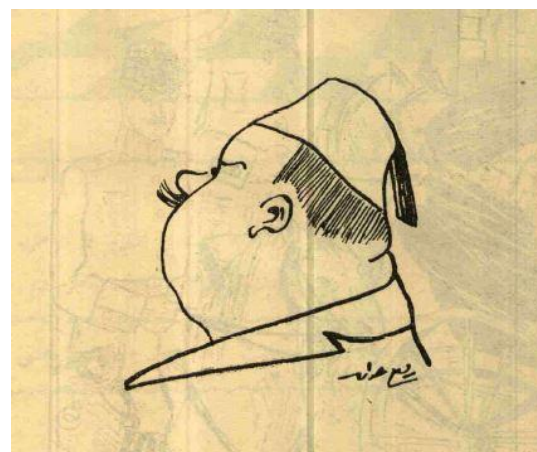
Ek-4: Gıdık Dergisinden Mahlas, Çizim ve Karikatür Örnekleri

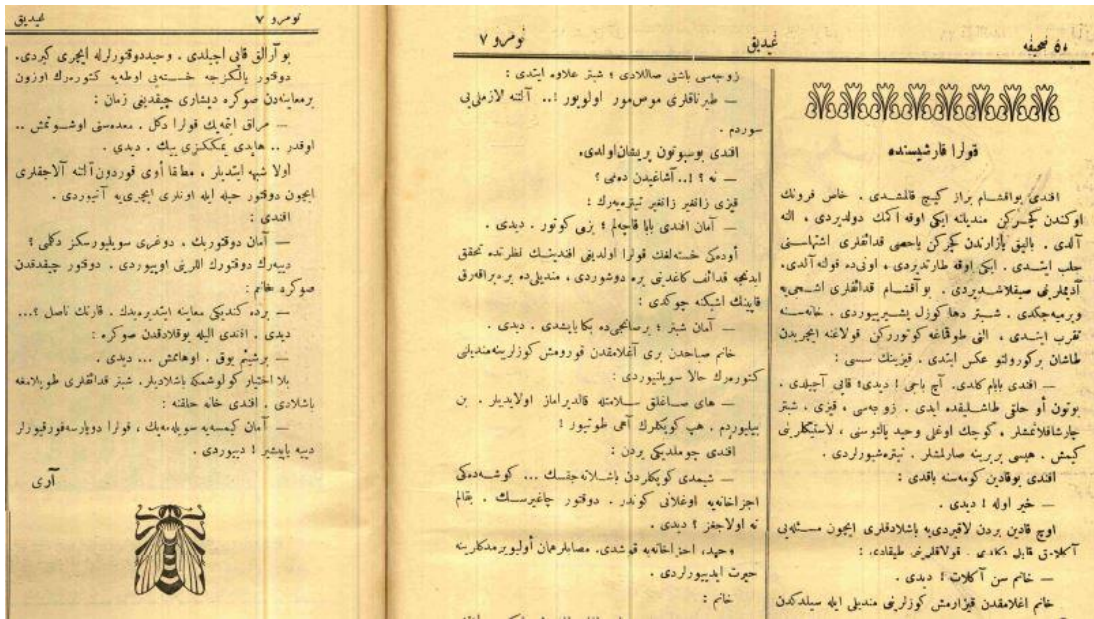
Gıdık, 8 Teşrinisani 1326, S. 6, s. 44

Gıdık, 29 Teşrinisani 1326, S. 11, s. 84

Gıdık, 14 Şubat 1326, S. 26, s. 202

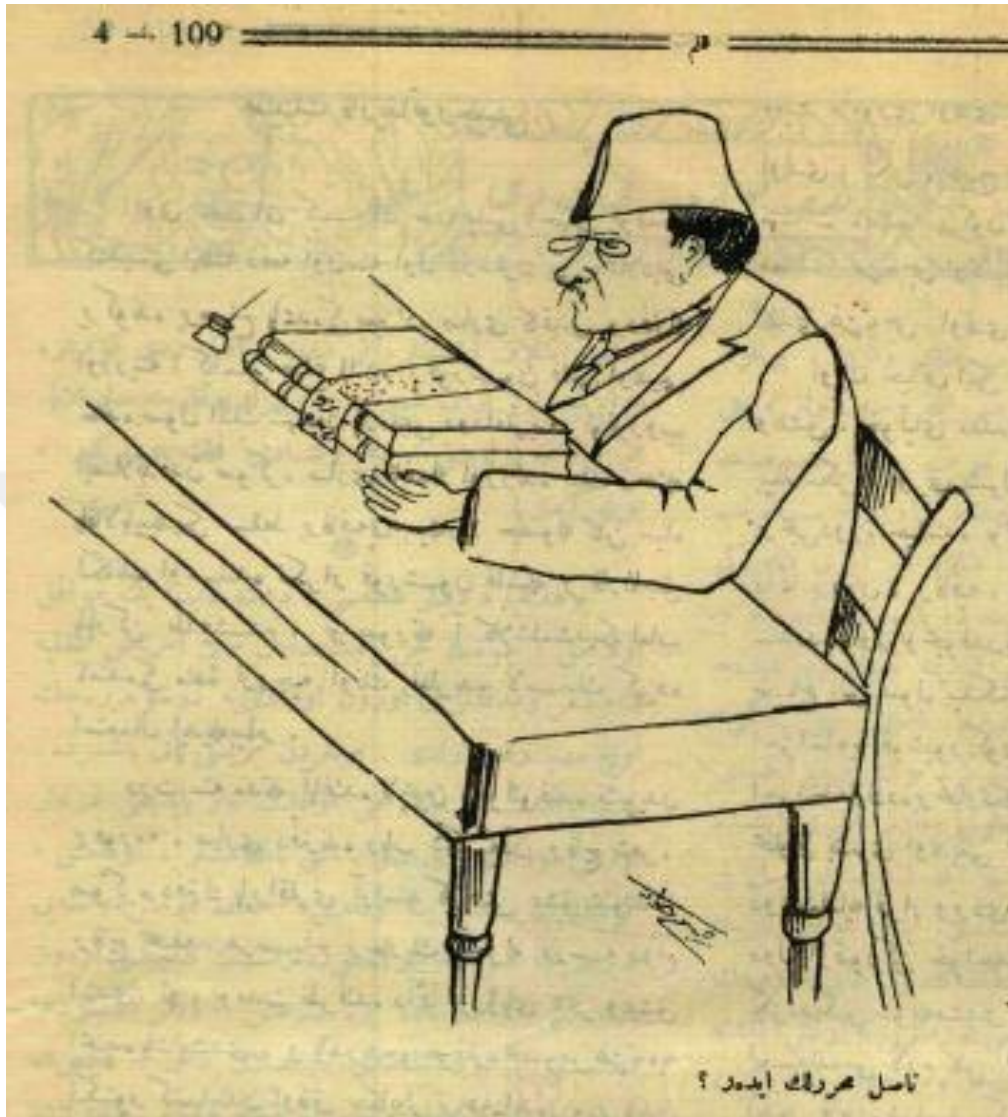

Arı, "Kolera Karşısında", *Gıdık*, 15 Teşrinisani 1326, S. 7, s. 50-51

Arı, "Bir Sükût", *Gıdık*, 8 Teşrinisani 1326, S. 6, s. 42-43

Ek-5: Kalem Dergisinden Mahlas ve Karikatür Örnekleri

“Nasıl muharrir olunur?”

Kalem, 6 Kanunusani 1326, S.109, s. 4

“Müdür Bey’in Bir Günü” başlıklı piyeste kullandığı *Arı* mahlası ve kozadan çıkan kelebek sembolü

Kalem, 13 Kanunusani 1326, S.110, s. 10

Ek-6: Şehrah Serisindeki Gazeteler ve Yayın Tarihleri

AY	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AGUSTOS	EYLUL	EKİM-TEŞRİNE E.	R.1327 (1911)			R.1328 (1912)			R.1328						
								KASIM-T.Sani	ARALIK-kanıunE	OCAK-K.Sani	ŞUBAT	MART								
Gün	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no					
1	18	Şehrah	49	Şehrah	98-7	Alemdar	129-39	Alemdar	157-66	Şehrah	188-88	Alemdar	216-3	Meslek	247-6	Bedahet	267-11	Mukavemet	296-22	Hedef
2	19	Şehrah	50	Şehrah	99-8	Alemdar	130-39	Alemdar	158-67	Şehrah	189-89	Alemdar	217-4	Meslek	248-7	Bedahet	268-12	Mukavemet	297-23	Hedef
3	20	Şehrah	51	Şehrah	100-9	Alemdar	131-40	Alemdar	159-59	Alemdar	190-90	Alemdar	218-5	Meslek	249-8	Bedahet	269-13	Mukavemet	298-24	Hedef
4	21	Şehrah	52	Şehrah	101-10	Alemdar	132-41	Alemdar	160-60	Alemdar	191-91	Alemdar	219-6	Meslek	250-9	Bedahet	270-14	Mukavemet	299-25	Hedef
5	22	Şehrah	53	Şehrah	102-11	Alemdar	133-42	Alemdar	161-61	Alemdar	192-92	Alemdar	220-7	Meslek	251-10	Bedahet	271-15	Mukavemet	300-26	Hedef
6	23	Şehrah	54	Şehrah	103-12	Alemdar	134-43	Alemdar	162-62	Alemdar	193-93	Alemdar	221-8	Meslek	252-11	Bedahet	272-16	Mukavemet	301-27	Hedef
7	24	Şehrah	55	Şehrah	104-13	Alemdar	135-44	Alemdar	163-63	Alemdar	194-94	Alemdar	222-9	Meslek	253-12	Bedahet	273-17	Mukavemet	302-28	Hedef
8	25	Şehrah	56	Şehrah	105-14	Alemdar	136-45	Alemdar	164-64	Alemdar	195-95	Alemdar	223-10	Meslek	254-13	Bedahet	274-18	Mukavemet	303-29	Hedef
9	26	Şehrah	57	Şehrah	106-15	Alemdar	137-46	Alemdar	165-65	Alemdar	196-96	Alemdar	224-11	Meslek	255-14	Bedahet	275-1	Hedef	304-30	Hedef
10	27	Şehrah	58	Şehrah	107-16	Alemdar	138-47	Alemdar	166-66	Alemdar	197-97	Alemdar	225-12	Meslek	256-15	Bedahet	276-2	Hedef	305-31	Hedef
11	28	Şehrah	59	Şehrah	108-17	Alemdar	139-48	Alemdar	167-67	Alemdar	198-98	Alemdar	226-13	Meslek		yayın yok	277-3	Hedef	306-32	Hedef
12	29	Şehrah	60	Şehrah	109-18	Alemdar			168-68	Alemdar	199-99	Alemdar	227-14	Meslek		yayın yok	278-4	Hedef	307-33	Hedef
13	30	Şehrah	61	Şehrah	110-19	Alemdar			169-69	Alemdar	200-100	Alemdar	228-15	Meslek		yayın yok	279-5	Hedef	308-10	Necdet
14	1	Şehrah	62	Şehrah	111-20	Alemdar	140-49	Alemdar	170-70	Alemdar	201-101	Alemdar	229-16	Meslek		yayın yok	280-6	Hedef		
15	2	Şehrah	63	Şehrah	112-21	Alemdar	141-50	Alemdar	171-71	Alemdar	202-102	Alemdar	230-17	Meslek		yayın yok	281-7	Hedef		
16	3	Şehrah	64	Şehrah	113-22	Alemdar	142-51	Alemdar	172-72	Alemdar	203-103	Alemdar	231-18	Meslek		yayın yok	282-8	Hedef		
17	4	Şehrah	65	Şehrah	114-23	Alemdar	143-52	Alemdar	173-73	Alemdar	204-104	Alemdar	232-19	Meslek		yayın yok	283-9	Hedef		
18	5	Şehrah	66	Şehrah	115-24	Alemdar	144-53	Alemdar	174-74	Alemdar	205-105	Alemdar	233-20	Meslek		yayın yok	284-10	Hedef		
19	6	Şehrah	67	Şehrah	116-25	Alemdar	145-54	Alemdar	175-75	Alemdar	206-106	Alemdar	234-21	Meslek		yayın yok	285-11	Hedef		
20	7	Şehrah	68	Şehrah	117-26	Alemdar	146-55	Alemdar	176-76	Alemdar			235-22	Meslek		yayın yok	286-12	Hedef		
21	8	Şehrah	69-1	Henrrah	118-27	Alemdar	147-56	Alemdar	177-77	Alemdar			236-23	Meslek		yayın yok	287-13	Hedef		
22	9	Şehrah	70-2	Henrrah	119-28	Alemdar	148-57	Alemdar	178-78	Alemdar	207-107	Alemdar	237-24	Meslek	257-1	Mukavemet	288-14	Hedef		
23	10	Şehrah	71-3	Henrrah	120-29	Alemdar	149-58	Alemdar	179-79	Alemdar	208-108	Alemdar	238-25	Meslek	258-2	Mukavemet	289-15	Hedef		
24	11	Şehrah	72-4	Henrrah	121-30	Alemdar	150-59	Şehrah	180-80	Alemdar	209-109	Alemdar	239-26	Meslek	259-3	Mukavemet	290-16	Hedef		
25	12	Şehrah	73-5	Henrrah	122-31	Alemdar	151-60	Şehrah	181-81	Alemdar	210-3	Nevrah	240-3	Yeni Yol	260-4	Mukavemet	291-17	Hedef		
26	13	Şehrah	74-6	Henrrah	123-32	Alemdar	152-61	Şehrah	182-82	Alemdar	211-4	Nevrah	241-4	Yeni Yol	261-5	Mukavemet	292-18	Hedef		
27	14	Şehrah	75-7	Henrrah	124-33	Alemdar	153-62	Şehrah	183-83	Alemdar	212-1	Yeni Yol	242-1	Bedahet	262-6	Mukavemet	293-19	Hedef		
28	15	Şehrah	76-8	Henrrah	125-34	Alemdar	154-63	Şehrah	184-84	Alemdar	213-2	Yeni Yol	243-2	Bedahet	263-7	Mukavemet	294-20	Hedef		
29	16	Şehrah	77-9	Henrrah	126-35	Alemdar	155-64	Şehrah	185-85	Alemdar	214-1	Meslek	244-3	Bedahet	264-8	Mukavemet	295-21	Hedef		
30	17	Şehrah		yayın yok	127-36	Alemdar	156-65	Şehrah	186-86	Alemdar	215-2	Meslek	245-4	Bedahet	265-9	Mukavemet				
31	46	Şehrah		Şehrah	128-37	Alemdar			187-87	Alemdar			246-5	Bedahet	266-10	Mukavemet				

Ek-7: Şehrah Serisinde Yayınlanan İlk Alemdar Gazetesi

Alemdar, 26 Temmuz 1327, S. 1-92, s.1

Ek-8: Şehrah Serisinde Yayımlanan Son Alemdar Gazetesi - Sadrazam Kâmil Paşa'nın İngiltere Kralı ile Fotoğrafi

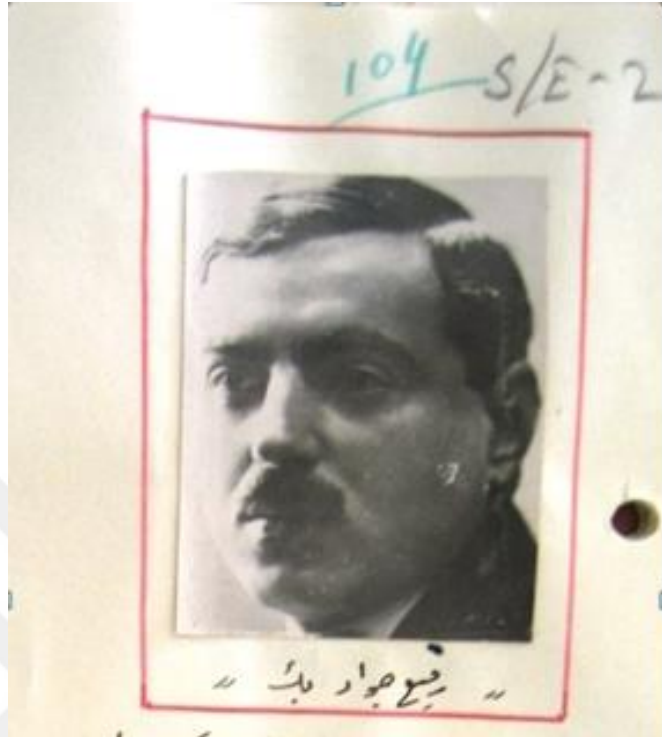
Alemdar, 24 Teşrinisani 1327, S.109-209, s.1

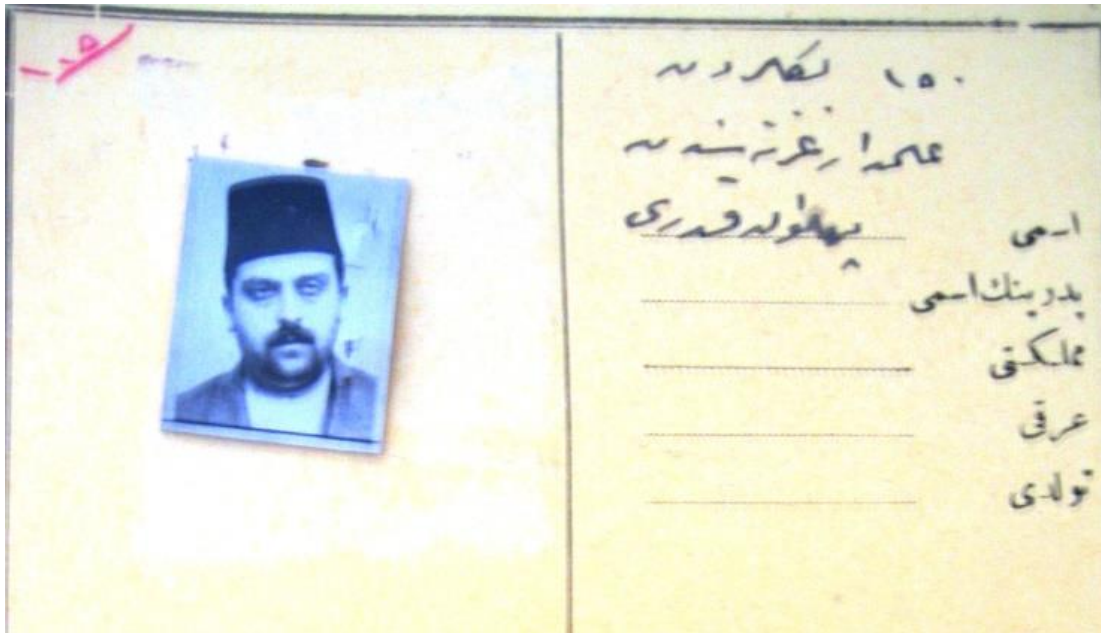
Resmin temiz bir örneği

<http://www.rossettiarchive.org/img/prprb.vol2.4.jpg>; Erişim Tarihi: 28.01.2009

Ek-9: Refi Cevat ve Ahmet Kadri'nin 150'likler Albümündeki Fotoğrafları

104 sıra numaralı "Refi Cevat Bey"

105 sıra numaralı "150 liklerden Alemdar Gazetesinden Pehlivan Kadri"

150'likler Albümü, TC Dahiliye Vekaleti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Ankara ?

Ek-10: Refi Cevat'ın EGM Takip Kartı

 <p>Dosya No. -150. 1111k 104</p> <p>K. No.</p>	Sıra No.	Mülâhazat 2B13
	Babasının ismi	<p>Alendâr Gazetesi Sahibi ve baş yazmanı olup Lozan muahedesine tevfiğkan Umumi aften istisna edilmeven ve 150 lik listeye dahiğ edilenlerden biridir .</p> <p>REFİ CEVAT 150. 1111K 104</p>
	Lâkabrı	
	Tarihi ve mahalli tevelliüü	
	Milliyeti türk	
	Tabiiyeti	
	Oturduğı yer Paris	
	Meggafesi	
Maznuniyeti 150. 1111k listeye dahil		

EGM, 12222-104/2B13

Ek-11: Refi Cevat ve Eşi Mualla Ulunay'ın Konya Üçler Mezarlığı'ndaki Mezarları

Refi Cevat'ın mezar taşında eski ve yeni harflerle şu ifadeler yer almaktadır:

HÛ

Bende-i Âl-i Abâ.

Muhibbi hâss-ı Mevlâna.

Muharrir i hâl-âşnây.

Refi' Cevâd Ulunay

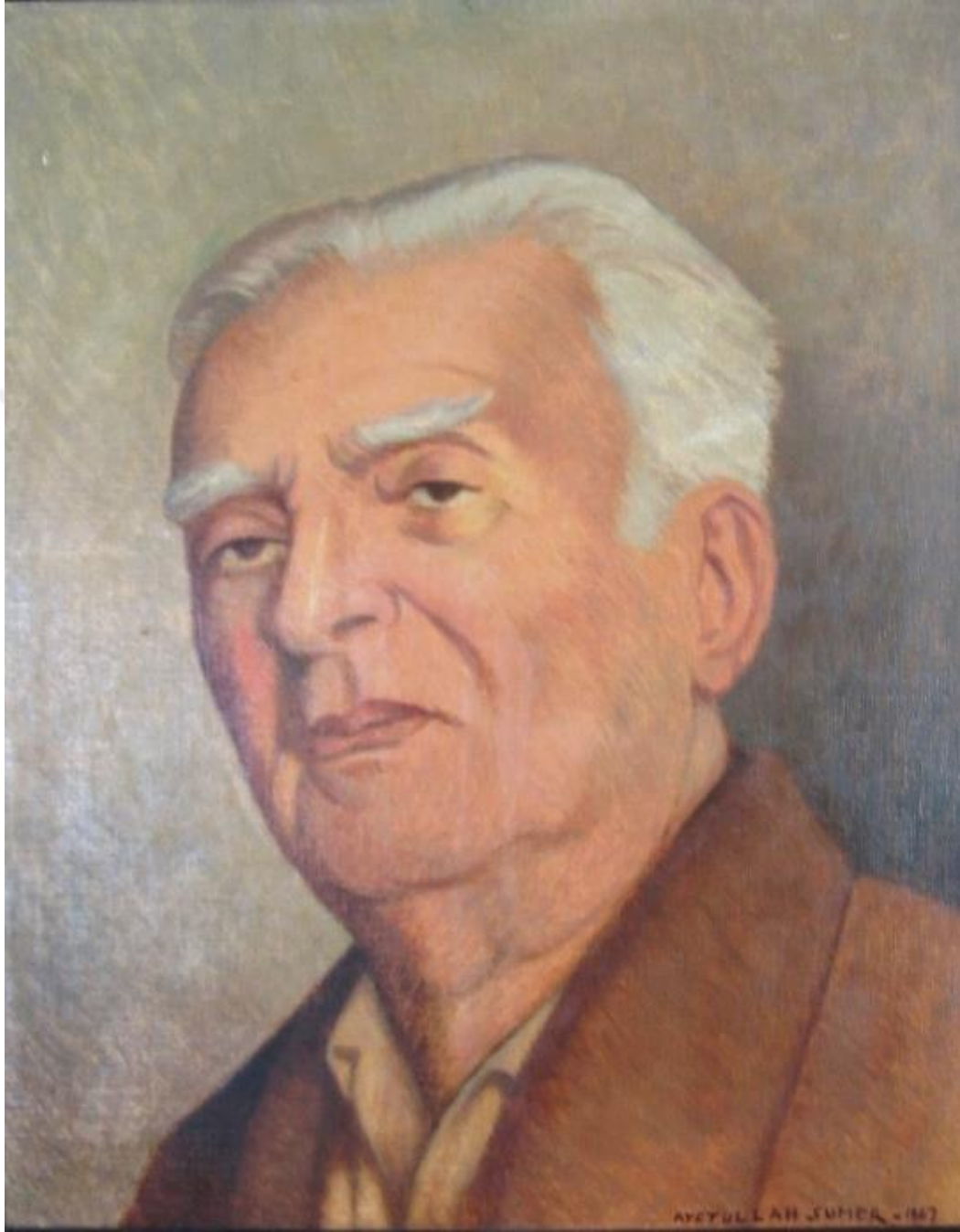
rûhuna ve kâffe-i ehl-i imân ervâhına el-fâtihâ

13 Şaban-ül muazzam Sene:1388

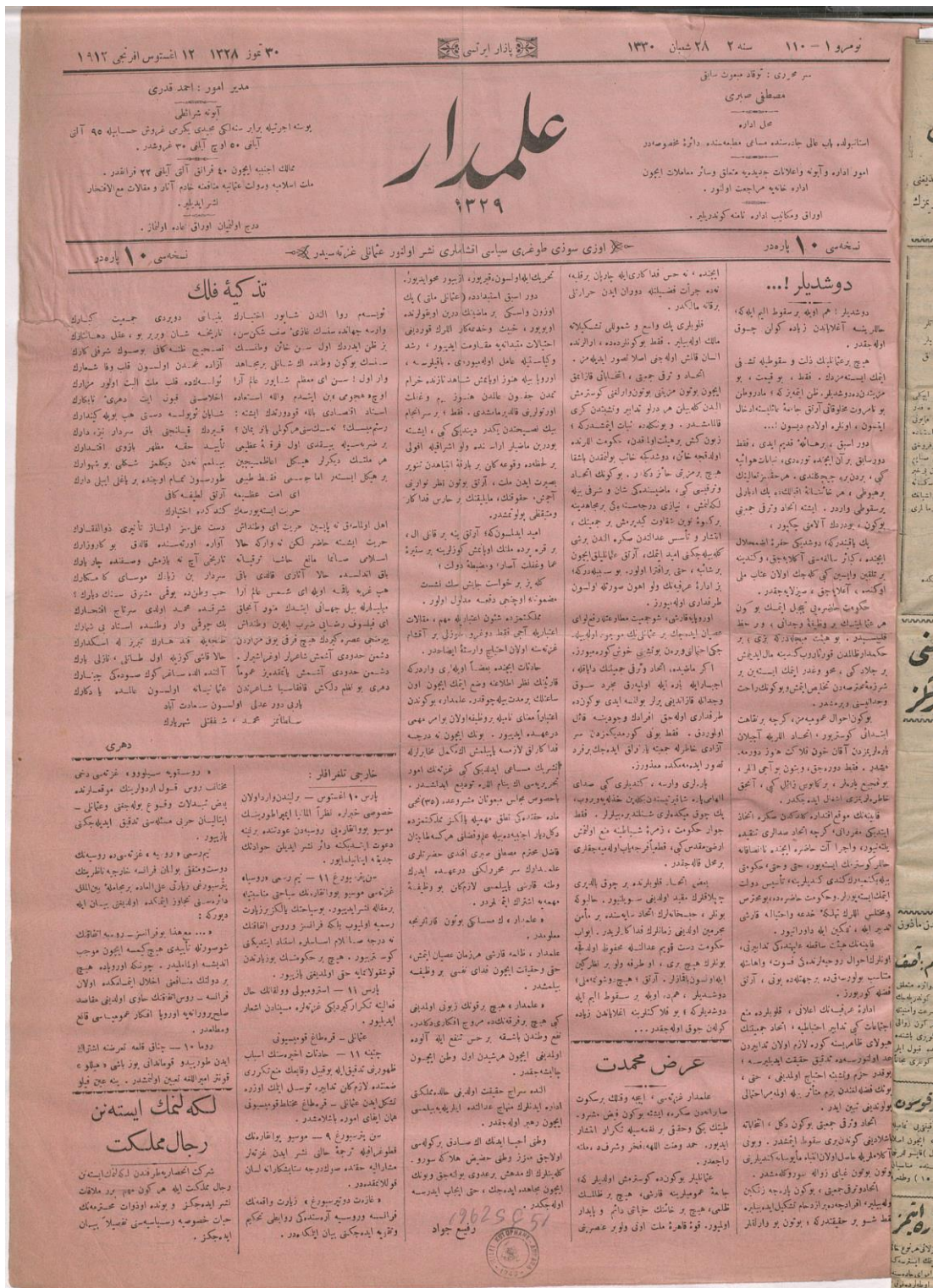
Ek-12: Menemencioğlu Ailesi Özel Arşivinden Sabiha Bozcalı Tarafından Yapılmış Karakalem Refi Cevat Portresi

Ek-13: Menemenciöglu Ailesi Özel Arşivinden Ayetullah Sümer İmzalı Refi Cevat'ın Yağlı Boya Tablosu

Ek-14: Müstakil Alemdar'ın (1912-1913) İlk Nüshası

Alemdar, 30 Temmuz 1328, S. 1-110, s. 1

Ek-15: Müstakil Alemdar Serisinin İlk Dönemindeki (1912-1913) Gazeteler ve Yayın Tarihleri

AY	TEMMUZ		AGUSTOS		EYLÜL		EKİM-TEŞRİNİ E		KASIM-T-SANI		ARALIK-KANUNU.E.		R.1328 (1913)			R.1329				
	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete	Sayı-no	Gazete		
1			112-3	Alemdar		yayın yok	138-62	Alemdar	158-93	Alemdar	232-122	Gazete Takvimi G.	263-153	Alemdar	285-175	Alemdar		yayın yok		
2			113-4	Alemdar	128-33	Takvimi G.	138-63	Alemdar	159-94	Alemdar	233-123	Alemdar	264-154	Alemdar	286-176	Alemdar	306-196	Alemdar	336	Alemdar
3			114-5	Alemdar	129-34	Takvimi G.	138-64	Alemdar	150-95	Alemdar	234-124	Alemdar	265-155	Alemdar	287-177	Alemdar	307-197	Alemdar	337	Alemdar
4			115-6	Alemdar	130-35	Alemdar	138-65	Alemdar	161-96	Alemdar	235-125	Alemdar	266-156	Alemdar	288-178	Alemdar	308-198	Alemdar	338	Alemdar
5			116-7	Alemdar	131-36	Alemdar	138-66	Alemdar	162-97	Alemdar	236-126	Alemdar	267-157	Alemdar	289-179	Alemdar	309-199	Alemdar	339	Alemdar
6			117-8	Alemdar	131-47	Alemdar	138-67	Alemdar	163-98	Alemdar	237-127	Alemdar	268-158	Alemdar	290-180	Alemdar	310-200	Alemdar	340	Alemdar
7			118-9	Alemdar	131-38	Alemdar	138-68	Alemdar		yayın yok	238-128	Alemdar	269-159	Alemdar	291-181	Alemdar	311-201	Alemdar	341	Alemdar
8			119-10	Alemdar	131-39	Alemdar	138-69	Alemdar	164-99	Alemdar	239-129	Alemdar	270-160	Alemdar	292-182	Alemdar	312	Alemdar	342	Alemdar
9			120-11	Alemdar	131-40	Alemdar	138-70	Alemdar	165-100	Teşrih	240-130	Alemdar	271-161	Alemdar	293-183	Alemdar	313	Alemdar	343	Alemdar
10			121-12	Alemdar	136-41	Alemdar	138-71	Alemdar	211-101	Teşrih	241-131	Alemdar		yayın yok	294-184	Alemdar	314	Alemdar	344	Alemdar
11			122-13	Alemdar	137-42	Alemdar	138-72	Alemdar	212-102	Teşrih	242-132	Alemdar		yayın yok	295-185	Alemdar	315	Alemdar	345	Alemdar
12			123-14	Alemdar	137-43	Alemdar	138-73	Alemdar	213-103	Teşrih	243-133	Alem		yayın yok	296-186	Alemdar	316	Alemdar	346	Alemdar
13			124-15	Alemdar	137-44	Alemdar	138-74	Alemdar	214-104	Teşrih	244-134	Alem		yayın yok	297-187	Alemdar	317	Alemdar	347	Alemdar
14			125-16	Alemdar	137-45	Alemdar	138-75	Alemdar	215-105	Teşrih	245-135	Alem		yayın yok	299-179	Alemdar	318	Alemdar	348	Alemdar
15			126-17	Alemdar	137-46	Alemdar	141-76	Alemdar	216-106	Teşrih	246-136	Alem		yayın yok	299-189	Alemdar	319	Alemdar	349	Alemdar
16			126-18	Alemdar	137-47	Alemdar	141-77	Alemdar	217-107	Alemdar	247-137	Alem		yayın yok	300-190	Alemdar	320	Alemdar	350	Alemdar
17			126-19	Alemdar	137-48	Alemdar	143-78	Alemdar	218-108	Alemdar	248-138	Alem		yayın yok	301-191	Alemdar	321	Alemdar	351	Alemdar
18			127-19	Alemdar	137-49	Alemdar	144-79	Alemdar	219-109	Alemdar	249-139	Alem		yayın yok	302-192	Alemdar	322	Alemdar	352	Alemdar
19			128-21	Alemdar	137-50	Alemdar	145-80	Alemdar	220-110	Alemdar	250-140	Alem		yayın yok	303-193	Alemdar	323	Alemdar	353	Alemdar
20			128-22	Alemdar	137-51	Alemdar	146-81	Alemdar	221-111	Teşrih	251-141	Alem	272-162	Haberdar	304-194	Alemdar	324	Alemdar	354	Alemdar
21			128-23	Alemdar	137-52	Alemdar	147-82	Alemdar	222-112	Teşrih	252-142	Alem	273-163	Haberdar	305-195	Alemdar	325	Alemdar	355	Alemdar
22			128-24	Alemdar	137-53	Alemdar	148-83	Alemdar	223-113	Teşrih	253-143	Alemdar	274-164	Haberdar		yayın yok	326	Alemdar	356	Alemdar
23			128-25	Alemdar	137-54	Alemdar	149-84	Alemdar	224-114	Teşrih	254-144	Alemdar	275-165	Haberdar		yayın yok	327	Alemdar	357	Alemdar
24			128-26	Alemdar	137-55	Alemdar	150-85	Alemdar	225-115	Alemdar	255-145	Alemdar	276-166	Haberdar		yayın yok	328	Alemdar	358	Alemdar
25			128-27	Alemdar	137-56	Alemdar	151-86	Alemdar	226-116	Alemdar	256-146	Alemdar	277-167	Alemdar		yayın yok	329	Alemdar	359	Alemdar
26			128-28	Alemdar	137-57	Alemdar	152-87	Alemdar	227-117	Takvimi G.	257-147	Alemdar	278-168	Alemdar		yayın yok	330	Alemdar	360	Alemdar
27			128-29	Alemdar	137-58	Alemdar	153-88	Alemdar	228-118	Takvimi G.	258-148	Alemdar	279-169	Alemdar		yayın yok	331	Alemdar	361	Alemdar
28			128-30	Alemdar	137-59	Alemdar	154-89	Alemdar	229-119	Takvimi G.	259-149	Alemdar	280-170	Alemdar		yayın yok	332	Alemdar	362	Alemdar
29			128-31	Alemdar	137-60	Alemdar	155-90	Alemdar	230-120	Takvimi G.	260-150	Alemdar	281-171	Alemdar		yayın yok	333	Alemdar	363	Alemdar
30	110-1	Alemdar	128-32	Alemdar	138-61	Alemdar	156-91	Alemdar	231-121	Takvimi G.	261-151	Alemdar	282-172	Alemdar		yayın yok	334	Alemdar	364	Alemdar
31	111-2	Alemdar					157-92	Alemdar			262-152	Alemdar	283-173	Alemdar		yayın yok	335	Alemdar		

Ek-16: Alemdar'ın Mütareke Dönemindeki (1918-1921) İlk Nüshası

Alemdar, 15 Kânunuevvel 1334, S. 1-1316, s. 1

Ek-17: Alemdar'ın 22 Eylül 1921 Tarihli Son Nüshası

Alemdar, 22 Eylül 1337, S. 6-1991, s.1

Ek-18: Refi Cevat'ın Alemdar'ı Sattığına Dair Güler Yüz Dergisi Ekinde Yayımlanmış Haber

“Alemdarcı Refi Cevat Bey Gazetesini Mektebe Başlattı”

Gazetesi Rauf Ahmet Bey'in mektebine başlayan Refi Cevat Bey

İstihbaratı mevsukamıza nazaran Alemdar'ın pederi Refi Cevat Bey, çocuğunu Rauf Ahmet Bey'in yeni mektebine başlatmıştır. Mini mini Alemdar Bey'in terbiyesinin noksan olması yeni mürebbiyesinin nazar-ı dikkatini celbetmiş olmakla Alemdar ahlakının tebdiline karar verilmiş ve isminden başlanarak (Alemdar), (Yeni Şark)a kalb olunmuştur. Bakalım yeni mürebbiyesi bu afacan çocuğu nasıl büyültecek?

Çanak Yalayıcı: Refi Cevat Bey, gazetesini Rauf Ahmet Bey'e devretmiş olmakla şimdiye kadar otuz beşinci devr muamelesini yapmış bulunuyor.

Bir zamanlar mîr mumailayh gazete satanlar hakkında şiddetle idare-i kelim ediyordu. Acaba kendisinin bu fîrûhat muamelesini tenkit ettiğimizden dolayı bize de kızacak mı?

Sırçadan evde oturan komşusuna taş atmaz.

Güler Yüz - Çanak Yalayıcı ilavesi, 29 Eylül 1337, S.22, s.7

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Sebahaddin MIHÇI			
Doğum Yeri	KONYA			
Doğum Tarihi:	1974			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu:				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim:	Karatay Şehit Sadık İlkokulu		Konya	1985
Ortaöğretim:	Karatay Karma Ortaokulu		Konya	1988
Lise:	Meram Konya Lisesi		Konya	1991
Lisans:	Selçuk Üniv. Fen-Edebiyat Fak.	Tarih	Konya	1995
Yüksek Lisans:	Selçuk Üniv. Sos. Bil.Ens.	Ata. İlk. ve İnk. Trh.	Konya	2000
Halen Yaptığı İş:	Karatay Cemil Keleşoğlu Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni			
Tel:	505 631 10 33			
E-mail:	smihci@hotmail.com			

İmza